

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Facultat de Geografia i Història

TESI DOCTORAL

ELS MORISCOS DELS BORJA A LA VALL D'ALBAIDA:
TERRA, VASSALLS I SENYORS A LA BARONIA DE
CASTELLÓ DE RUGAT

Presentada per: Alexandre Ordiñana i Bataller

Directors: Rafael Benítez Sánchez-Blanco i Manuel Lomas Cortés

València, abril de 2022

PROGRAMA DE DOCTORAT 3157:

DOCTORAT EN GEOGRAFIA I HISTÒRIA DEL MEDITERRANI DES DE LA
PREHISTÒRIA FINS L'EDAT MODERNA

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ		7
1	Marc historiogràfic	14
2	Les fonts documentals	23
3	Estructura del treball	39
PART PRIMERA: LA BARONIA DE CASTELLÓ DE RUGAT		43
Capítol 1	El medi natural i el poblament	47
1.1	El medi físic: el paisatge	47
1.2	El medi humà: el poblament	57
Capítol 2	La senyoria	61
2.1	El procés d'incorporació a la casa del Borja	61
2.2	Els Borja i Castelló	66
2.3	El règim senyorial i les rendes	67
2.4	Els administradors de la senyoria	77
2.5	Evolució de la conjuntura econòmica	79
PART SEGONA: LA TERRA I ELS CULTIUS		83
Capítol 3	Tipus de terra i cultius	85
3.1	El capbreu de 1576	85
3.2.	El capbreu de 1597	92
3.3	Comparança del capbreu de 1576 amb el de 1597	97
Capítol 4	El paisatge agrari: les partides	104
4.1	Origen etimològic de les partides més representatives	106
4.2	Nord	112
4.3	Horta Major	114
4.4	Horta de l' Alfals	116
4.6	Sud	118
4.7	Aielo	120

Capítol 5.	Les càrregues senyorials sobre la terra	129
5.1	Les càrregues senyorials sobre la terra a 1576	129
5.2	Les càrregues senyorials sobre la terra a 1597	135
Capítol 6	La intervenció senyorial sobre la terra	145
6.1	Terres provinents del Col·legi dels jesuïtes de Gandia	145
6.2	Cessions anotades als «Memorials de Francisco Pérez»	148
6.3	Les terres cedides a Francisco Pérez de Roa	150
6.4	Establiments provinents de la Marmessoria	154
6.5	Millora de les particions	157
PART TERCERA: LA PROPIETAT I ELS PROPIETARIS		161
Capítol 7	La propietat de la terra	163
7.1	Els propietaris al capbreu de 1576	167
7.2	Els propietaris al capbreu de 1597	170
7.3	Anàlisi i comparació de la propietat d'ambdós capbreus	173
Capítol 8	Les famílies i la dinàmica de la transmissió de la propietat	181
8.1	Estudi sobre el traspàs del patrimoni domèstic morisc	181
8.2	Els Alaiçar	183
8.3	Els Bacor	187
8.4	Els Burgés	191
8.5	Els Gànim de el Rafalet	199
8.6	Els Gànim de Castelló de Rugat	202
8.7	Els Gànim d'Aielo	206
8.8	Els Il·lel	209
8.9	Els Monferrig	215
8.10	Els Palla	220
8.11	Model general de configuració del patrimoni familiar	225
8.12	La dinàmica de la transmissió de la propietat des de la dona i el matrimoni	229
8.13	La dinàmica de transmissió de la propietat i les darreres voluntats	237
Capítol 9	Les activitats comercials i financeres	241
9.1	La compravenda de productes agraris	242
9.1.1	El cereal	242
9.1.2	L'oli	244
9.1.3	La garrofa	246

9.1.4	El vi i la pansa	247
9.2	La ramaderia	250
9.3	La terrisseria	252
9.4	L'habitatge i la terra	253
9.5	Rebutis i procuradors	255
9.6	Els censals	258
EPÍLEG		267
Capítol 10	La baronia sense moriscos: expulsió i repoblació	269
10.1	L'eixida dels moriscos	269
10.2	La carta pobla i els problemes de la repoblació	272
CONCLUSIONS		281
APÈNDIXS		295
Apèndix documental		297
	Document 1	297
	Document 2	298
Apèndix dels capítols		305
	1 Apèndix capítol 3	305
	2 Apèndix capítol 4	313
	3 Apèndix capítol 5	335
	4 Apèndix capítol 8	341
BIBLIOGRAFIA		461

REFERÈNCIES EMPLEADES DELS ARXIUS

Archivo General de Simancas (AGS)

Archivo Histórico de la Nobleza (AHNob)

Arxiu de la Catedral de València (ACV)

Arxiu del Regne de València (ARV)

Arxiu del Reial Col·legi del Corpus Christi (APPV)

Arxiu Històric Municipal de Gandia (AHMG)

Arxiu Municipal d'Albaida (AMA)

Arxiu Parroquial de Castelló de Rugat (APCR)

INTRODUCCIÓ

Ara fa uns anys es commemoraven els quatre segles de l'expulsió dels moriscos del Regne de València. Aquesta efemèride va facilitar la proliferació de diferents estudis al voltant del seu món on diversos autors trobaven en falta l'elaboració de monografies microhistòriques que tractaren temàtiques generals però en un àmbit local. Eugenio Ciscar ho indicava clarament a les primeres pàgines del seu ampli anàlisi sobre «La vida material de los moriscos»¹. Ja abans Santiago la Parra, en diferents articles, cridà l'atenció sobre la mancança d'estudis que centren la seua visió amb una concreció local, de cara a poder comparar els resultats per anar completant, poc a poc, una «geografia morisca del País Valencià» des d'una perspectiva microanalítica, d'un àmbit concret, que considera necessària². També Vicent Terol anima a la realització de nous estudis localistes centrats en aquest període i temàtica, «al no disposar d'estudis sobre l'estructura de la propietat de la terra ni de la distribució de conreus»³. Altrament, el mateix Eugenio Ciscar havia assenyalat que, degut a les característiques de la senyoria morisca dels Borja, amb una importància demogràfica i productiva menys rentable, un aïllament geogràfic i manca de documentació, han provocat que aquestes hagen rebut una menor atenció pels historiadors, atrets més per les obres preferents de caràcter general i, si s'han centrat en la història local, ho han fet prenent el model de zones costaneres, amb major població o riques, com el comtat d'Oliva, l'Horta de Gandia o el marquesat de Llombai. És així com la tesi que ara presentem intenta recollir el guant d'aquest envit amb l'estudi de l'economia i la societat dels habitants de la baronia de Castelló de Rugat, a la Vall d'Albaida, on els patrons clàssics de segregació racial, a

¹ E. Ciscar Pallarés, "La vida material de los moriscos en el Reino de Valencia. Notas y reflexiones sobre el estado de la cuestión", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 35, 2009, pp. 37-84: «En consecuencia, quizá la mejor forma de analizarlo sea en estudios comarcales o de ámbitos próximos a localidades importantes, con un análisis integral de todo tipo de fuentes (señoriales, municipales, notariales, judiciales, diocesanas...), que suplan las dificultades interpretativas y las omisiones de información» (p. 38).

² S. La Parra López, "Moros y cristianos en la vida cotidiana ¿Historia de una represión sistemática o de una convivencia frustrada?", *Revista de Historia Moderna, Anales de la Universidad de Alicante*, 11, 1992, pp. 143-174; especialmente pp. 147 i 164; S. La Parra López, "1609 en el ducado de Gandia", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 16, 1990, pp. 217-232; p. 218: "Es llegado el momento de que muchas de las conclusiones aún vigentes empiezen a ser revisadas a la luz de nuevas aportaciones, que solo pueden llegarnos de estudios locales y monográficos". S. La Parra López, *Los Borja y los moriscos, Repobladores y "terratenientes" en la huerta de Gandia tras la expulsión de 1609*, IVEI-Alfons el Magnànim, València, 1992, p.14.

³ V. Terol, *Castelló de Rugat. Memòria d'un poble*, Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, Ontinyent, 1999, p. 115-116.

l'interior i mitja muntanya, quedaren en evidència des del mateix moment de la conquesta cristiana⁴.

El desembre de 2013 vaig defensar el treball de fi de màster amb el títol *El Cappatró de la peita d'Albaida de 1589* que versava al voltant de la manera amb la qual la població morisca cercava la terra franca de la vila amb la finalitat d'extreure benefici econòmic. Tot i tenir clar que aquestos registres prima la fiscalitat per damunt de la descripció del bé, el cappatró, ens va permetre la reconstrucció de l'estructura de la propietat de la terra d'un col·lectiu determinat. Aquest resultat va propiciar la proposta de plantejar-nos un estudi més ampli que incorporés diversos llibres d'impostos, tant d'Albaida com d'altres municipis de la Vall, amb unes característiques definides i en un període de temps concret. Aquesta idea va anar prenent forma amb el pas dels mesos i, si més no, es va concretar a una zona de la comarca, l'ombria del Benicadell, on es localitzava el major grup de població morisca i la més gran moreria, la de Castelló de Rugat. Amb la temàtica escollida començava la tasca amb les primeres recerques i el plantejament d'un eix que aconseguís vertebrar el conjunt del treball a partir de les fonts. D'aquesta forma, allò que en principi ens proposàvem era la realització d'un anàlisi de la sèrie de llibres padrons de la baronia de Castelló de Rugat al segle XVI amb la finalitat de presentar una investigació sobre la propietat de la terra. A partir d'ací, mitjançant els talls que ens permeteren els capbreus de 1576 i 1597, amb l'enllaç amb el cappatró de 1530, a més a més d'altra documentació complementària, deixàvem fixat el propòsit d'observar el desenvolupament social i econòmic en un període cronològic fonamental per a conèixer l'evolució de la comunitat morisca valenciana.

L'objectiu principal del present treball és l'estudi de l'estructura de la propietat de la terra de la baronia de Castelló de Rugat, integrada per aquesta localitat i les de el Rafalet i Aiello de Rugat. La base per a portar-lo a terme és l'anàlisi de la sèrie formada pel cappatró de 1530 i els capbreus de 1576 i 1597 que es conserven a l'*Archivo Histórico de la Nobleza* a Toledo i que ens possibiliten la recerca de les possessions, rendes dominicals i domini senyorial. Ens presentem llavors davant d'una font fiscal rica la informació de la qual ens permet portar a terme altre dels propòsits del treball: assolir un coneixement el més precís possible. Així, la font documental s'ha estudiat per

⁴ E. Ciscar Pallarés, "Economía y fiscalidad en los señoríos «pobres» de la casa de Gandia en la época de la expulsión de los moriscos", *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 24, 2006, pp. 123-152; pp. 24-25.

mitjà d'un treball minuciós, amb una forta inversió de temps, examinant les dades una per una, ubicant-les de forma ordenada a diferents bases informàtiques, utilitzant una metodologia quantitativa que ha suposat l'entrada electrònica de més de 3.000 fitxes.

En efecte, sense deixar de tenir en compte que els llibres examinats són fonts fiscals, on prima l'ús recaptatori sobre el descriptiu, el volum d'informació que faciliten al voltant de les propietats i els seus canvis de propietaris, dona la possibilitat de conèixer, a més de l'estructura de la propietat, altres trets econòmics i socials. Així doncs, aprofundirem, a més a més en trets familiars i personals, la forma d'interactuar dels propietaris amb el medi.

Al disposar d'una sèrie de llibres que cobreixen un ampli període de temps, podrem realitzar diverses comparances com conèixer l'evolució patrimonial dels propietaris i de les famílies o analitzar-los per diferenciar les formes de transmissió de la propietat. Cal fer un esment específic a la recerca de les famílies morisques que realitzen transmissió de terra: aquesta tasca l'hem contemplada després de l'anàlisi dels volums que ens ha facilitat el rastreig de les propietats, propietaris o familiars al llarg del segle XVI, a més de tenir la possibilitat de desenvolupar un quadre demogràfic propi que complete les dades oferides per estudis basats en cens clàssics. D'aquest fenomen, tractarem de precisar la influència del creixement poblacional amb la possibilitat de canvi de conreus o el trencament de noves terres, lligat a la modificació del paisatge agrari i, fins i tot, del creixement del minifundisme.

Altre dels objectius de l'anàlisi de l'evolució del patrimoni dels censataris, de la quantitat de terra que posseeixen, de la seua distribució, de les preferències en els conreus, es tractar de posar en evidència fenòmens d'estratificació social, on un grup ampli subsisteix però un altre més petit acumula. Intentarem conèixer si existeix un conjunt de població acomodada que augmenta els béns a mode d'inversió, ja que, de la terra extreuen un benefici econòmic fruit dels excedents de producció però també de nous conreus dirigits al mercat, mentre altra part es veu abocada a la proletarització. En definitiva pretenem abordar el problema de si a la baronia de Castelló es pot mantenir la visió arrelada de que el camp morisc valencià és minifundista. En relació amb aquest procés hi haurà que estudiar la transició econòmica plasmada en la possibilitat de canvi de conreus, evidència de la muda d'interés de la població, així com la conseqüent evolució econòmica.

El plantejament de l'activitat econòmica no anem a centrar-lo sols al camp. L'altra variant del desenvolupament residirà en la diversificació del mateix. La documentació extreta dels protocols notariais de l'Arxiu del Reial Col·legi del Corpus Christi ens permetrà aproximar-nos a les estratègies comercials d'un determinat sector de la població morisca que progressa mitjançant la compra, la venda, el préstec o, fins i tot, la creació de deute. Una documentació escrita davant de notari que fem valdre per evidenciar la participació en un sistema regulat que va més enllà del tracte o de la paraula. Altrament, incidirem en l'observació de les dinàmiques de la societat morisca al relacionar-se comercialment.

En definitiva, plasmarem una sèrie de fotos fixes, la comparació de les quals ens permetrà saber l'evolució de la dedicació agrària, de l'estructura la propietat, l'estratificació i diferenciació social d'una comunitat de llauradors, així com també aproximar-nos al paisatge rural i conèixer els conreus principals i secundaris; com es reparteixen als termes les heretats i partides, quins són els conreus majoritaris a determinades zones, que hi ha del model minifundista i de subsistència al voltant d'un camp pròpiament mediterrani que ens permetrà generar una imatge general, paisatgística i social, d'un període concret. Topem, no obstant, amb alguns entrebancs com la manca informació sobre el mercat de la terra, l'ocultació de propietats, l'evolució de la renta senyorial o de major detall sobre les formes de transmissió.

Així doncs, l'estudi es desenvoluparà a un espai ben definit, com és la baronia de Castelló de Rugat, en la qual conviuen dos grups de població determinats i a la vegada diferenciats, com el morisc, àmpliament majoritari, amb una minoria de cristians vells, que conviuen amb un senyor feudal, el duc de Gandia, qui residirà amples temporades al palau de Castelló. Tots aquests elements incidiran en el desenvolupament de les relacions econòmiques i socials entre ells, la forma d'interactuar, els trets de convivència o per contra els d'enfrontament, relacions familiars, intergeneracionals, comunitàries i de vassallatge. Una manera d'alternar la determinació i condicionament del viure dia a dia amb tota una sèrie de factors que tindrem en compte. Fets i actors que analitzarem des de la dimensió social de la coherència històrica, no com a fets particulars més o menys casuals, individualitzats o fora de contexts, sinó tractats per poder esbrinar el màxim d'aquest grup poblacional opac.

És més, gràcies a l'anàlisi del patrimoni dels propietaris podrem conèixer la quantitat de terra que posseeixen, la seua distribució, les preferències en els conreus, i encara l'evidència de l'existència d'un factor de diferenciació social. De manera paral·lela coneixer el comportament de la població de Castelló, Aielo de Rugat i el Rafalet davant la propietat, amb la peculiaritat del condicionant de vassall i cristià nou, per a permetre'ns esmenar la visió arrelada que el camp morisc valencià és minifundista.

A tenir en compte serà l'anàlisi de les famílies en referència a la dinàmica de la transmissió de la propietat, essent important destacar que, anem a possibilitar desenvolupar un quadre demogràfic propi a partir de les dades oferides als manuals i observar la progressió. D'aquest fenomen, convé ressaltar la manera en la qual determinarem la influència del creixement poblacional amb la possibilitat de canvi de conreus o el trencament de noves terres, lligat a la modificació del paisatge agrari i, fins i tot, del creixement del minifundisme. L'al·licient de l'activitat econòmica no anem a trobar-lo sols al camp, si més no, l'altra variant del desenvolupament residirà en la diversificació del mateix. L'estudi de la documentació extreta dels protocols notariais de l'Arxiu del Reial Col·legi del Corpus Christi ens permetrà donar una visió ampliada de les estratègies comercials d'un determinat sector de la població morisca que progressa mitjançant la compra, la venda, el préstec o, fins i tot, la creació de deute. Una documentació escrita que hem fet valer per evidenciar la participació en un sistema regulat que va més enllà del tracte o de la paraula. Altrament, incidirem en l'observació de les dinàmiques de la societat morisca al relacionar-se comercialment.

Al capdavant de tot, la història és l'home o l'home és la història. Una afirmació categòrica, certa i irrefutable que comporta també la relació amb el territori. Aquesta conjunció ha condicionat l'esdevenir al llarg dels segles. No debades i, tenint en compte allò que hem parafrasejat anteriorment, l'espai petit, el reduït, el pròxim, el local, també té la seua aportació a l'àmbit general mitjançant la microhistòria. Unes persones, un àmbit i un relat vertebrats per aconseguir la recerca de la petjada dels moriscos valencians a l'ombria del Benicadell.

1. Marc historiogràfic

La historiografia del segle XIX i principis del XX considerava a la comunitat morisca com un tot en conflicte permanent amb l'Espanya catòlica; conflicte que es fonamentava en la religió i la política. Serà a la meitat del segle XX quan Fernand Braudel, a *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l'époque de Philippe II* –la primera edició francesa va aparèixer en 1949– planteja una nova visió al voltant de l'esmentada problemàtica no com un fet comú únic, general i uniforme sinó com una conjunció de diversitat. El seu plantejament anava més enllà; considerava el problema morisc com un conflicte de civilitzacions que amagava un enfrontament que no s'aturava amb la religió o la política sinó abastava al conjunt de la cultura dels dos grups contraposats. Un xoc de civilitzacions sense solució i per això se'ls va expulsar. Però, a més a més va senyalar que no hi havia un sol problema morisc, sinó diversos, «tants com societats i civilitzacions desesperades, en vies de perdició. Ninguna d'elles es trobava, en efecte, en el mateix punt de desgast i decadència: la cronologia de la Reconquesta ho explica per davant»⁵. Aquesta nova visió de Braudel basada en la diversitat de la nació morisca i de la seua problemàtica inspirà en el seu treball noves obres fonamentals.

La primera d'elles serà la de Halperin Donghi, *Un conflicto nacional. Moriscos y cristianos viejos en Valencia*, apareguda inicialment a Buenos Aires en *Cuadernos de Historia*, 1955 i 1957⁶. En ella s'aborda la problemàtica no sols a la vessant cultural, si més no, remarca el component social i econòmic dins del concepte *Nación de cristianos de moros del reino de Valencia*, fonamentada en les dificultats econòmiques dels moriscos, la gran resistència de la comunitat per la forta cohesió interna i la força de l'islam a la Mediterrània amb la vàlvula d'escapament cap al nord d'Àfrica. Una perspectiva que culpabilitzava al conjunt de la societat cristiana peninsular per la incapacitat d'assimilar aquesta població. El segon dels estudis, altre clàssic del tema morisc, serà la *Géographie de l'Espagne morisque* de Lapeyre (1959), qui aconsegueix replegar el major nombre de dades sobre el número de moriscos i la seua localització

⁵ F. Braudel, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, México, Fondo de Cultura Económica, 1953, vol. I, pp. 622-623.

⁶ Una primera edició en forma de llibre a València, Institució Alfons el Magnànim, 1980. La segona, que és la que citarem, a València, Publicacions de la Universitat de València, *Biblioteca de Estudios Moriscos*, 2008.

geogràfica peninsular amb concreció i des d'un punt de vista estadístic⁷. En aquestes obres s'incorporaven les preocupacions de la historiografia dels anys 1950 per l'economia agrària i la demografia, així com per la quantificació. En elles es caracteritzava econòmic i demogràficament als moriscos valencians de la forma que va passar a ser canònica durant molt temps, sobretot des de que Braudel, a la segona edició del seu *Mediterráneo*, la va incorporar plenament⁸. La preocupació pels aspectes demogràfics i econòmics va inspirar també les investigacions de Joan Reglà en aquesta mateixa època central del segle passat, recollides al seu llibre *Estudios sobre los moriscos*⁹. Encara que els seues treballs se centraren principalment sobre aspectes polítics i conseqüències de l'expulsió al Regne de València, va fer importants aportacions en relació a la demografia morisca a Aragó i Catalunya. Endemés, a l'article *Los moriscos: estado de la cuestión y nuevas aportaciones documentales*¹⁰, es va fer ressò també dels llibres de Halperin Donghi i de Lapeyre.

La caracterització bàsica de la demografia, economia i societat morisca valenciana que està historiografia va realitzar és la següent:

Tan la revolta de les Germanies com la pesta que va assolir el territori valencià a les primeries del XVI provocaren una important caiguda poblacional que va experimentar un procés de recuperació a partir de la segona meitat de segle. Hem de tenir en compte el creixement de les comunitats morisques degut a les característiques culturals i de poblament on, segons els censos globals de l'època, en el període de 1527 a 1563 la població morisca va romandre estancada o va disminuir de forma lleugera degut a l'emigració cap al nord d'Àfrica, però entre els anys 1563 a 1609 el ritme ascendent es va invertir i va passar de 64.075 focs a 96.731. Açò es va manifestar amb l'augment de les peticions de permisos per obrir nous molins, tendes, forns i altres serveis, així com l'ampliació de conreus, dessecació de zones pantanoses o l'alçament

⁷ La primera edició francesa: París, SEVPEN, 1959. Emprer la traducció castellana publicada des de Publicacions de la Universitat de València, Biblioteca de Estudios Moriscos, 2009.

⁸ F. Braudel, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, 2ª ed., Fondo de Cultura Económica, México, 1987, vol. II, pp. 170-171 i 178-179.

⁹ J. Reglà, *Estudios sobre los moriscos*, 1ª ed., Anales de la Universidad de Valencia, València, 1963-64.

¹⁰ J. Reglà, *Saitabi*, 10 (1960), pp. 101-130. Està incorporat com introducció als seus *Estudios sobre los moriscos*.

d'arrendament de delme¹¹. Un creixement demogràfic marcat que va empitjorar les condicions econòmiques d'amplis sectors de la població i amb elles el malestar social.

A l'entrada del segle XVII la població morisca del Regne estava repartida en aproximadament 400 llogarets, suposava el 30 % del total i estava fragmentada en cinc grans zones: la serra d'Espadà, amb l'Alt Palància, Eslida i la Vall d'Uixó; la vall alta del Túria; la vall alta del Xúquer amb les valls del Magre i de Cofrents; la regió muntanyenca entre Cocentaina i Dénia, i les valls del Vinalopó, en una distribució poblacional proporcionalment a la meitat entre les comarques costaneres i interiors¹². A la vegada, la «nació morisca» s'organitzava administrativament en 19 filloles entre les que figurava la de Castelló del Duc composta per 22 llocs i 1.176 cases, pràcticament totes de la Vall d'Albaida¹³ (Mapa 1).

La distribució poblacional de la baronia de Castelló seguia al peu de la lletra la tipologia post conquesta la qual, a nivell general i llevat d'alguna variació puntual, quedava determinada al segle XIII amb la fundació d'una vila cristiana i la consolidació de llocs musulmans encarregats d'absorbir la població islàmica dispersa en multitud de petites alqueries. Un model d'organització que deixava al centre de la vall, al voltant del camí reial d'Ontinyent a Gandia, els nuclis cristians mentre que els islàmics els arraconava al voltant del riu Albaida, a les zones de mitjana altura o directament muntanyenques amb l'objectiu estratègic d'ésser vigilats i sometre a la població¹⁴.

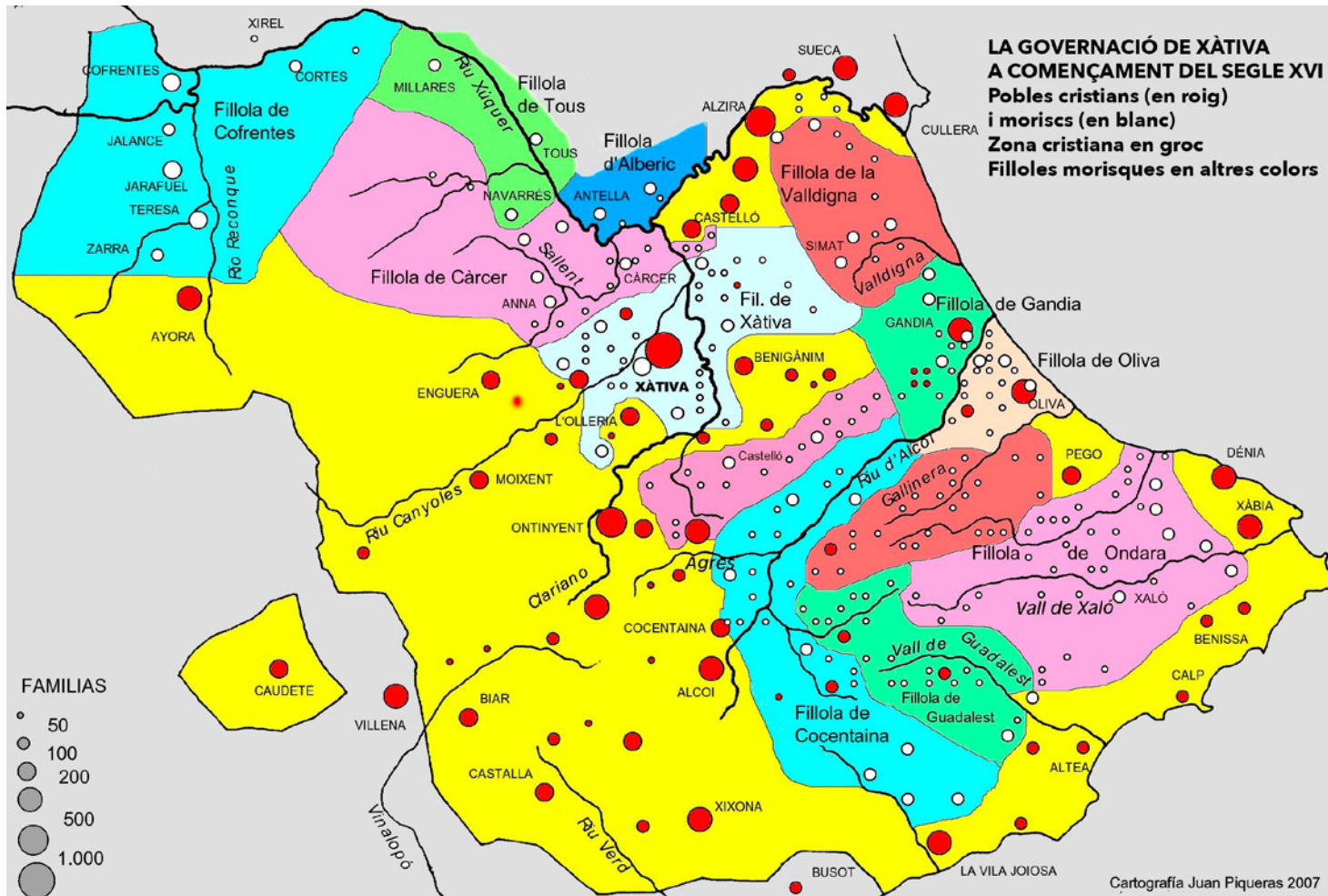
¹¹ E. Ciscar Pallarés, *Tierra y señorío en el País Valenciano. (1570-1620)*, Del Cénia al Segura, València, 1977, pp. 41-43.

¹² R. Benítez Sánchez-Blanco, "El problema morisco", *Enigmas de la Iglesia Valenciana*, J. C. Martín i A. Esponera (coord.), Diputació de València, València, 1997, p. 101

¹³ H. Lapeyre, *Geografía de la España morisca*, Publicacions de la Universitat de València, *Biblioteca de Estudios Moriscos*, 2009, pp. 230-242 (Original francès, 1959); J. Piqueras, "Geografía de la població morisca al Regne de València al començament del segle XVII", *Entre terra i fe. Els musulmans al regne cristià de València (1238-1609)*, València, 2009, pp. 173-199.

¹⁴ J. Piqueras, "Geografía de la població morisca...", p. 180

Mapa 1
 Filloles de la Governació de Xàtiva

J. Piqueras, "Geografia de la població morisca...", p. 191.

Encara que la imatge col·lectiva hereva de la conquesta, com han destacat alguns historiadors com Henry Lapeyre¹⁵ i Halperin Donghi¹⁶, era la d'una població cristiana localitzada a l'horta, a la terra de més qualitat així com la major part de les zones costaneres i relegava a l'interior als sarraïns, a un espai de secans i considerable menor importància productiva, nous estudis¹⁷ sí han presentat, dins d'un paisatge preeminentment secà, com els llocs s'articularen al voltant d'espais hídrics que acabaren per definir al morisc com a un llaurador acurat.

De manera paral·lela, una altra qüestió era la capacitat productiva del sòl en relació a la població que d'ell depenia. Un aspecte important si tenim en compte que la major part de l'agricultura en general i de l'horta en particular s'orientava a tenir cobertes les necessitats bàsiques principals, fet que obliga a qüestionar-nos la importància de la qualitat de la terra, la qual havia de sustentar un nombre determinat de persones. No debades, a l'informe d'avertiments redactat per a l'administrador ducal Hernando de Bonavida al 1612, on s'exposa l'estat de la baronia després de l'expulsió, no deixa massa ben parat el valor de la terra. El secà, principalment subsidiari de l'horta, era curt i poc productiu:

«Se dice que el término de Castelló es la mayor parte dél Barrancos y sierras y los llanos tierra yerma de muchos años por ser tierra blanca y sin plantar, sino lo que está cerca del pueblo y lo que no es redonda, tierra delgada inútil para todo género de sementera...»¹⁸.

Mentrestant:

«Se dice que las huertas de este lugar de Castelló son tan pocas que no viene a cada casa más de seis u ocho anegadas por casa y que de haberles cargado dos sueldos de censal cada año por cada anegada y la partición a la cinquena no se podrá vivir ni sustentarse la población porque esta huerta no

¹⁵ H. Lapeyre, *Geografía de la España morisca...*, pp. 21-58.

¹⁶ T. Halperin Donghi, *Un conflicto nacional. Moriscos y cristianos viejos en Valencia*, Publicacions de la Universitat de València, *Biblioteca de Estudios Moriscos*, 2009, pp. 51-56.

¹⁷ J. Piqueras, "Geografía de la población morisca...", pp. 173-199; J. Hermosilla Pla, "Paisatges moriscos en el regadiu històric valencià", *Entre terra i fe. Els musulmans al regne cristià de València (1238-1609)*, València, 2009, pp. 229-235.

¹⁸ E. Ciscar Pallarés, "Economía y fiscalidad en los señoríos «pobres»...", pp. 123-152. Nosaltres l'hem estudiat a la tesi i localitzat a AHNob, Osuna, C. 714, doc. 35 r, f. 2 v.

tiene agua cierta y los años que hay mucha abundancia de agua no abasta a regarse la mitad de lo que tienen...»¹⁹.

Orografia unida a unes inclemències meteorològiques poc beneficioses per a l'agricultura que, segons l'informe que pretenia destacar les dificultats observades en la repoblació postmorisca, provocaven una curta rendibilitat així com el possible problema de desabastiment en una societat autosuficient. Així i tot, allò cert és que al 1609 el lloc de Castelló reunia, con veurem i segons Gaspar Escolano, a 160 famílies i 45 Aielo; un nivell de la població no explicable amb unes condicions com les que acabem d'exposar. Segons Eugenio Ciscar la manca de qualitat de la terra va ser complementada pels moriscos amb la recerca de terres novelles, bé per nous trencaments, bé per compra en poblacions veïnes, amb la finalitat d'incrementar el patrimoni familiar així com també per la producció en intensiu²⁰.

La nova historiografia ha destacat, de forma contrastada amb la visió encunyada en els anys 1950-60, un model de poblament i aprofitament del medi natural de les zones de l'interior. En efecte, existeix tota una tipologia d'espais irrigats al territori valencià fruit d'un procés començat a l'època romana i que el món islàmic perfeccionarà al voltant de rius o brolladors²¹. Aquestos condicionaran el naixement i ubicació dels llocs de residència habitual construïts sense ocupar la superfície irrigable²². Illes d'horta en zones muntanyenques o microregadius es converteixen en el centre de la producció per a famílies que procuren assegurar-se un tros que els permeta l'autosuficiència²³. No obstant, la centralitat del regadiu dins de l'economia morisca lligada a l'augment de la població a les darreries de la centúria provocaran una progressiva atomització del parcel·lari.

Pel que respecta al secà, principalment subsidiari de l'horta, curt i poc productiu, és Ardit qui sospita un relatiu abandó per part de la població morisca fruit bàsicament de la poca productivitat²⁴. També Ardit ens parla d'un secà millorat, és a dir, d'un tipus de terra que té la possibilitat de ser regada alguna vegada a l'any de forma semblant a

¹⁹ AHNob, Osuna, C. 714, doc. 35 r, f. 3r.

²⁰ E. Ciscar Pallarés, "La vida material de los moriscos...", p. 45.

²¹ S. La Parra López, "Moros y cristianos en la vida cotidiana...", p. 149.

²² J. Hermosilla, "Paisatges moriscos en el regadiu històric valencià", pp. 229-235; J. "Piqueras, Geografia de la població morisca...", p. 184.

²³ E. Ciscar Pallarés, "La vida material de los moriscos en el Reino de Valencia ...", p. 49.

²⁴ M. Ardit Lucas, *Creixement econòmic i conflicte social. La foia de Llombai entre els segles XIII i XIX*, ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 2004, p. 68.

l'algoleja. Aquest al·luvió situat a la vora barranc, inundable pel cabdal intermitent, es pot aprofitar per al conreu amb el condicionant dels entrebancs físics i climàtics que poden provocar la no producció o desaparició²⁵.

En relació als cultius, coneixem de primera mà els que, amb més o menys èxit, es conreaven: el blat, civada, dacsa, pansa, figues, oli, morera, garrofes, ametles i alguna cosa de fruitals²⁶. El blat o forment era el producte amb major importància tant com a bé de consum, moneda de pagament dels impostos en espècie²⁷ i, si existia excedent, participar de la comercialització juntament amb conreus derivats del raïm²⁸, amb el vi o la pansa, i també destacadament l'oli²⁹ així com un progressiu ascens de la morera³⁰ vinculada a la indústria domèstica.

La població morisca, degut a la manca de productivitat de la terra, amb un regadiu intensiu i un secà que no assolia les expectatives, l'augment de la pressió sobre la terra derivada del creixement demogràfic així com un minifundisme cada vegada més palés, va buscar altres maneres d'aconseguir noves terres bé des de la senyoria, amb establiments per rompudes, o per la compra als llocs o viles veïnes, amb la finalitat d'aconseguir una major producció que garantís la subsistència així com un possible excedent per a realitzar alguna mena de transacció³¹. Aquesta darrera característica, l'obertura amb determinats productes al comerç, facilitaria la diversificació de l'economia mitjançant manufactures, amb una indústria domèstica complementària a

²⁵ M. Ardit Lucas, *Els homes i la terra del País Valencià. (Segles XVI-XVIII)*, Curial, Barcelona, 1993, Vol. I, p. 312.

²⁶ AHNob, Osuna, C. 714, doc. 35, ff. 3 r - 3 v. Evidentment aquesta informació també es desprèn de l'anàlisi dels capbreus a més de citar-la Viciàna com a zona productora de blat, civada, dacsa, seda i oli a M. Viciàna, *Crònica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*, Edició facsímil: Valencia, Universidad e Valencia, Departamento de Historia Moderna, 1972, t. II, pp. 26-27.

²⁷ T. F. Glick, "Paisatges moriscos en el regadiu històric valencià", *Entre terra i fe. Els musulmans al regne cristià de València (1238-1609)*, València, 2009, pp. 237-247.

²⁸ Els moriscos tenien predilecció per les panses i figues seques. De totes maneres, tant l'Olleria, Benigànim com la Pobla del Duc eren grans productores de vi, així que per proximitat i condicions climàtiques, entenem que Castelló també. A. Felipe Orts, "Producción y consumo de vino en el País Valenciano en el siglo XVII: los manifiestos de 1627-1631", *Saitabi*, 35, València, 1985, pp. 127-150.

²⁹ Escolano, quan parla de la *serrania* diu que «...valle de Albayda, que toda mana azeyte...». G. Escolano, *Decada primera de la historia de la insigne y Coronada ciudad y Reyno de Valencia*, Llibre IX, col. 1236.

³⁰ E. Ciscar Pallarés, "La vida material de los moriscos en el Reino de Valencia...", p. 51.

³¹ L. Ortiz García-Bustelo (ed.), *Moros y cristianos. Los moriscos de Albaida*, Albaida, 1998, pp. 189-190; A. Soler Molina, *Castelló, refugi dels Borja. Història de Castelló de Rugat del segle XI al XVII*, Castelló de Rugat: Ajuntament de Castelló de Rugat, 2009, pp. 112-113; E. Ciscar Pallarés, "La vida material de los moriscos...", p. 45.

l'agrícola o la cria i compravenda d'animals, així com també la pràctica d'activitats concretes o especialitzades com l'arrieria³².

Aquesta primera diversificació en busca d'una millora de l'autosuficiència i vinculada a l'expansió del secà facilitarà la creació de vincles comercials elementals, més enllà de la tenda o regalia senyorial, que es formalitzaran en circuits amplis i complexos, com la consolidació de mercats locals, comarcals o grans fires de calat on trobar-hi un ventall de productes en varietat de preus³³.

La dinàmica de mercat afavorirà la formació d'una gradació social dins del col·lectiu morisc fins el punt de crear una elit terratinent d'economia diversificada³⁴. Però, hem de tenir en compte que era la població modesta la que li ofería major dedicació al comerç principalment per la minva de terres i no disposar d'excedents agrícoles. Per altra banda, disposar de moneda facilitava l'adquisició de productes amb els quals poder continuar la roda de vendre i comprar amb la finalitat d'assolir un benefici. Dins del món cristià existia una visió homogeneïtzada del morisc fins el punt de pensar que estaven marginats i eren pobres³⁵. Però, el nivell de negocis, alguns amb importants guanys, evidencien una gradació comunitària amb llauradors acomodats i rics comerciants els quals crearan societats mercantils, assumiran càrrecs municipals, arrendaran regalies senyoriales, jugaran amb els preus o faran préstecs³⁶.

De manera paral·lela no hem de pensar que existia una diferenciació social agreujada a les comunitats monoculturals menudes però sí una relativa semblança entre interessos, vassalls-senyor, que igualava la condició i aproximava postures entre els llauradors cristians i moriscos fins al punt de poder parlar de convivència³⁷. De fet, en petites senyories de poblament mixt, amb una important fragmentació del parcel·lari i sense grans concentracions de terra, es feia palesa una certa homogeneïtat entre les dues

³² S. La Parra López, "1609 en el ducado de Gandia", p. 222.; E. Ciscar Pallarés, "La vida material de los moriscos...", p. 56; E. Ciscar Pallarés, "Economía y fiscalidad en los señoríos «pobres» ...", pp. 132-133.

³³ E. Pastor Alberola, *Castellón de Rugat Estudio Histórico-Geográfico*, Castelló de Rugat, 1973, pp. 27-29; E. Ciscar Pallarés "Altres activitats econòmiques. El comerç", *Entre terra i fe. Els musulmans al regne cristià de València (1238-1609)*, València, 2009, pp. 254-258.

³⁴ D. Bernabé Gil, "Quince años de estudios sobre el régimen señorial valenciano en la Edad Moderna", *Estudios sobre señorío y feudalismo: homenaje a Julio Valdeón*, ed. Esteban Sarasa Sánchez i Eliseo Serrano Martín, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2010, p. 211.

³⁵ J. Serrano i Jaén, "Desenvolupament i destrucció d'una minoria: els moriscos al senyoriu d'Elx", *Recerques: història, economia, cultura*, Barcelona, 27, 1993, pp. 53-72; p. 62.

³⁶ E. Ciscar Pallarés, "Altres activitats econòmiques. El comerç...", pp. 258-261; J. Serrano i Jaén, "Desenvolupament i destrucció d'una minoria...", pp. 66-67.

³⁷ S. La Parra López, *Moros y cristianos en la vida cotidiana...*, pp. 158-161.

comunitats mentre que a les viles, on generalment el morisc estava segregat, eixa diferència era evident³⁸.

En allò referent al règim senyorial els vassalls de reialenc, majoritàriament cristians, els hi predominava l'alou, la propietat lliure i la franca per la que havien de pagar el delme i la peita. Unes condicions fiscals millors a les dels moriscos, els quals veien amb interès aquestes terres, principalment pel model de senyoria on existia una tradició de subjecció i control del poblament, amb jurisdicció del mer i mixt imperi en mans del senyor i predomini de l'emfiteusi amb una petita part de terra franca. La baronia s'articulava al voltant de tota una sèrie de conceptes com les prestacions, taxes, serveis personals, regalies, cens en diners, terç delme, particions així com impostos clarament dirigits a la població morisca que dificultaven la gestió administrativa³⁹.

Pel que fa a la noblesa intentarà reestructurar la fiscalitat agrupant i simplificant conceptes, sobretot convertint algunes de les prestacions en diners, les quals, degut a la pujada de la inflació del segle XVI s'estancaran, depreciaran i quedaran enrere respecte als preus, aguditzant les dificultats financeres dels senyors als quals fins i tot se'ls segrestaran les propietats⁴⁰.

A capdavall, al nostre estudi haurem de tractar de comprovar si, a la baronia de Castelló de Rugat, l'aprofitament de la terra, els conreus disponibles, la pressió demogràfica, les exigències senyorials sobre els vassalls, les altres alternatives econòmiques o la renda que els Borja obtenien, s'ajusta a aquestes visions de la historiografia. I, també, si aquest parer tant negatiu de l'informe de 1612, el de l'administrador ducal Hernando de Bonavida, correspon realment a allò que l'evolució econòmica i social a l'època morisca havia significat. Per a tot açò comptem, principalment, amb les següents fonts documentals.

³⁸ D. Bernabé Gil, "Quince años de estudios sobre el régimen señorial valenciano...", p. 210.

³⁹ E. Ciscar Pallarés, "Economía y fiscalidad en los señoríos «pobres»...", p. 132.

⁴⁰ E. Ciscar Pallarés, "La vida material de los moriscos...", pp. 73-77.

2. Les fonts documentals

La conservació i el contingut de les fonts arxivístiques possibilita als historiadors no dependre exclusivament de les cròniques per a desenvolupar la tasca investigadora. Són una font primària, garant de drets, de tipologia diversa, que no tenia finalitat investigadora en el moment de l'elaboració però sí l'ha assolida amb el temps. És als arxius on es guarda, conserva i garanteix l'accés a aquest tipus de documentació i on l'investigador ha d'acudir per a portar a terme la recerca.

La baronia de Castelló de Rugat formava part dels estats del duc de Gandia⁴¹. Així doncs, la posada en marxa de la recerca no va resultar difícil perquè, amb una consulta informàtica al portal PARES, vàrem poder localitzar el gruix de la documentació borgiana a l'arxiu dels ducs d'Osuna, en el *Archivo Histórico de la Nobleza* a Toledo. Açò ens va possibilitar l'accés *on-line* a la documentació, un primer triatge de la mateixa i escollir la que conformaria la base de l'estudi: el cappellet de 1530 i els capbreus de 1576 i 1597. Junt a aquestos volums, trobàrem un gran nombre de documentació, però amb un tret comú: tota ella estava relacionada amb la fiscalitat. A banda del ràpid escorcoll electrònic, on constàrem l'existència d'un important nombre de documents, el benefici tecnològic ens va permetre la sol·licitud digital dels llibres i el consegüent inici del treball des de casa. A més a més, vàrem tenir la possibilitat de consultar-los microfilmats a les reproduccions documentals de l'Arxiu Històric de Gandia. Per tant, amb l'assegurança de poder visualitzar primer un determinat document, posteriorment, sol·licitàvem la còpia fotogràfica. Amb tot açò, la investigació també ha comptat amb la visita a la totalitat del fons a Toledo per a tenir un contacte de primera mà amb la documentació que, pel seu estat de conservació, no es podria tractar de cap manera més.

Un cop tancada aquesta línia d'investigació, obrírem una de nova amb la consulta de l'Arxiu de protocols notariaus del Reial Col·legi Seminari de Corpus Christi de València on, de la mà del notari Francesc Martínez, que va treballar a un bon grapat de pobles de la muntanya, vàrem poder destriar una important mostra d'escrits de tipologia diversa que ens permeteren recaptar informació no solament fiscal, si més no també social, econòmica i cultural. Documentació valuosa per la quantitat de dades

⁴¹ AHNob, Osuna, F.5, SF.7.

oferides que, amb temps i dedicació ordenàrem, i també vàrem poder sol·licitar en format fotogràfic de cara al posterior treball.

La nostra volta pels arxius l'acabàrem al de la Catedral de València on vàrem poder consultar els arrendaments dels delmaris de les poblacions estudiades a les darreries del segle XVI⁴², així com alguna indagació puntual a l'Arxiu del Regne de València, en allò que fa referència a Governació o Cancelleria Reial, o les visites pastorals de l'Arxiu Parroquial de Castelló de Rugat.

El fet de concretar l'espai d'investigació ha estat positiu per a la recerca de les fonts, principalment per la no dispersió de les mateixes, que ens ha facilitat la tasca. A més a més, la informatització dels catàlegs així com la possibilitat de digitalitzar la documentació, ens ha ajudat d'allò més en el treball com també la possibilitat d'accés lliure als arxius d'institucions públiques i particulars.

* * *

El cappatró és el llibre mestre encarregat de recollir en un moment concret les anotacions referides a la titularitat del domini útil i a les seues obligacions vers el directe amb la finalitat de mantenir actualitzades les dades com a registre fiscal de propietat i riquesa. En conseqüència, la base del cappatró és el capbreu. Aquest disposa de força legal i probatòria, que no té el primer, ja que el segon és un document notarial on l'emfiteuta confessa davant d'un representant del duc i d'un notari el domini útil dels béns immobles dels quals gaudeix i de les obligacions per tal de conservar memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals. Així doncs, l'emfiteuta reconeix en escriptura pública el domini directe i el senyor, interessat en acreditar la subsistència dels seus drets, esbrinar si hi ha hagut una transmissió contributiva de lluïsmes⁴³. La base fiscal d'aquests llibres es fonamenta en el coneixement del patrimoni particular de cada un dels caps de casa qui, en períodes cronològics espaiats, declaren els béns propis amb la finalitat de determinar el concepte a pagar. Un document fedatari, signat i amb testimonis, que esdevé garantia de la propietat pel vassall, qui tindrà còpia, i a la vegada

⁴² ACV, Llig. 4392.

⁴³ A. Gil Olcina, *Singularidades del régimen señorial valenciano. Expansión, declive y extinción de la señoría directa*, Universitat d'Alacant, Servei de publicacions, 2012, p. 73.

facilita a l'administrador el coneixement de l'estat del patrimoni d'un determinat individu o quant li pertoca abonar a la senyoria. Aquesta pràctica ajuda a la seriació degut a que les referències de volum a volum són constants fins el punt que un ús i abús en les anotacions o modificacions marginals a un determinat tom propicien la ineficàcia del mateix i inciten a la renovació amb la consegüent creació serial.

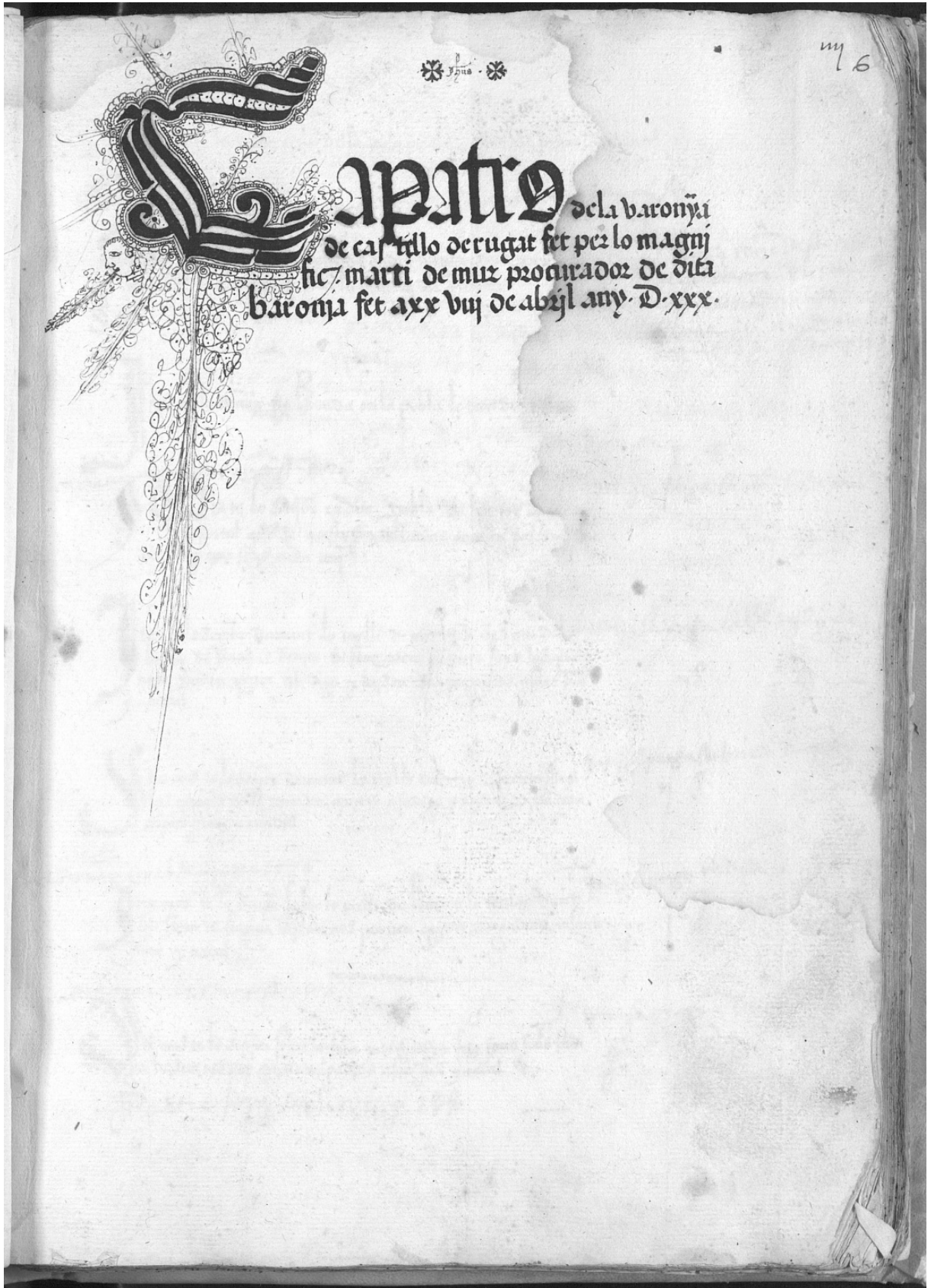
Com anteriorment hem esmentat, l'objecte de l'estudi és la successió de llibres fiscals de la baronia de Castelló de Rugat conservats a l'*Archivo Histórico de la Nobleza*, composada pel cappable de 1530 i els capbreus de 1576 i 1597⁴⁴. Aquestos documents tenen un bon estat de conservació, llevat d'alguna petita excepció puntual, que dona peu a l'estudi de les possessions, rendes dominicals i domini senyorial.

El primer dels llibres és el de 1530 i porta per títol «Capatró de la baronia de Castelló de Rugat, fet per lo magnífic Martí de Mur, procurador de dita baronia; fet a XXVIII de abril, any D·XXX·»⁴⁵ (Imatge 1), és un volum enquadernat en paper i format full, escrit en lletra gòtica, amb una redacció acurada, nivell d'execució elevat i utilitza tant el valencià com el castellà de forma aleatòria. Compta amb una doble numeració on l'originària està en nombres romans i una posterior en àrabs. Pel que fa al contingut, enumera els caps de casa dels llocs de Castelló de Rugat, el Rafalet i Aiello de Rugat en la primigènia redacció i, encara que el cappable només fa efectiva l'anotació dels pagaments en diners i no indica el d'espècies, sí que reflexa els tributs i sofres corresponents al vassallatge. Posteriorment, de forma escaçada, la relació de terres: vinyes i figueres que contribueixen en diners sense la partició de fruits (Imatge 2). El poc detall en l'explicació d'aquest segon contingent, on la majoria de les vegades sols enumera el conreu i la quantitat a pagar, no ens permet examinar la documentació minuciosament com als capbreus de 1576 i 1597 i dificulta la comparança de les dades.

⁴⁴ Podem conèixer l'existència d'un llibre anterior al de 1530 per la referència a un camp de vinya a l'Horta de l'Alfals que *viene del cappable bell del ítem de Açem Rey 92.9*, que augmentaria la sèrie, però no s'ha conservat. AHNob, Osuna, C.713, doc. 21, p. 25 r.

⁴⁵ AHNob, Osuna, C.713, doc. 21.

Imatge 1
Portada del Cappatró de la baronia de Castelló de Rugat 1530
AHNob, Osuna, C.713, doc. 21, f 4 r.

Cappatró de la baronija
de castello de rugat fet per lo magnij
fic. marti de muz procurador de dita
baronja fet axx viij de abril any. D. xxx.

Micael palla xabonero yera Ino palla		xxxv 47
15 alvon 15	D edant	b 2 11
	20 dos pallinas	m 2
	3 pherenna	1 2 11
	4 ptienda	1 2 11
	5 phostal	1 2 11
	6 p llem	1 2 11
	7 p filara	1 2 11
	8 p palla y medio	1 2 11
	9 p palla y medio	1 2 11
	10 p tres forno y medio	1 2 11
	11 p lo bancal del cenfal de bancelma	1 2 11
amgt palla	12 p la vinn del barber	1 2 11
	13 p los mofrelos de la horta de los alfas	1 2 11
amgt palla	14 p lo moretal q era de paxar almaz	1 2 11
	15 p lo bancal q era de humera al casol	1 2 11
amgt palla	16 p lo q be alayout del moretal q era del barber almaz	1 2 11
	17 p la vinn q era de cot	1 2 11
	18 p lo bancal q era de fatima astrayn al for	1 2 11
	19 p fenta y honeras q eran de ptes al smolino	1 2 11
amgt palla	20 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	21 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	22 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	23 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	24 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	25 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	26 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	27 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	28 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	29 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	30 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	31 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	32 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	33 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	34 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	35 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	36 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	37 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	38 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	39 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	40 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	41 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	42 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	43 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	44 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	45 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	46 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	47 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	48 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	49 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	50 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	51 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	52 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	53 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	54 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	55 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	56 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	57 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	58 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	59 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	60 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	61 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	62 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	63 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	64 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	65 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	66 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	67 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	68 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	69 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	70 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	71 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	72 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	73 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	74 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	75 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	76 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	77 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	78 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	79 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	80 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	81 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	82 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	83 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	84 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	85 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	86 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	87 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	88 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	89 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	90 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	91 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	92 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	93 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	94 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	95 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	96 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	97 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	98 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	99 p el banco y censo del oval	1 2 11
amgt palla	100 p el banco y censo del oval	1 2 11

cabunaz en 25 de agosto 1576

ten p^o de n^o de nati vera fee orcal camin de pandia en termino de castello en la
partida de mosona a desist a frances jafez p^o h^oa sent drouzador ¹⁵⁷⁶ post
dines cada ayn

ten p^o de n^o de nati vera fee orcal camin de pandia en termino de castello en la
partida de mosona a desist a frances jafez p^o h^oa sent drouzador ¹⁵⁷⁶ post
dines cada ayn

cabunaz p^o por una sueta de tierra del alva or de p^o
en 25 de agosto 76
sueta de ciento y diez y seis p^oafos y de largo
sta de la olma del alva or al ballaco ala
parte de la onbia a fiota a el v^oto al va or
y a la sueta de pere bataller senha a
su gimenes por mi suerces de ora p^oon
raoz por ma d^oo de su su paga cada un
ano a su senoria veinte sueldos sues
y loysme no se p^ode quitar a su su
ve jinio y en pie su a pagar a su su de
jnio ano mill d^oo de su

am^o
d^ose p^ogab^o lafer
8 2 b
d^ose p^ogab^o batall^o
re &

Aquest manual s'empra més de 40 anys i facilita la participació de varies mans a part de la de Martí de Mur, primer redactor, com per exemple la del successor en la procura de la baronia, Francisco Pérez de Roa, entre d'altres que no podem identificar. L'ús continuat del document modifica no sols la grafia si més no també la manera amb la qual s'incorpora la informació als ítems originals, que cada cop és més completa, fins el punt que de vegades la podem enllaçar amb els llibres posteriors (Imatge 3). Cal assenyalar que, a la banda superior esquerra de cada full, s'ha anotat la pàgina del pas de la casa i les propietats al capbreu de 1576 mitjançant la fórmula «al nou». Aquesta llegenda numèrica no es correspon amb el manual de 1576 conservat, perquè ni coincideix la paginació ni l'ordre cronològic de la documentació, pel que ens fa suposar que va haver-hi un primigeni d'on es va extraure una còpia. A més a més, a les darreries del tom, de redacció posterior a l'original, trobem documents annexos com el *Memorial de las quartas que ay en la Huerta Mayor, y Lauro y Aulén y Rafalet, para hechar tanda en el agua, para regar por tanda las quartas*⁴⁶ així com també, a les pàgines inicials i finals, separades pel gruix del cappatró, apareix la cessió del monopoli senyorial per a la reconstrucció dels forns de coure gerres redactada pel dit Pérez de Roa⁴⁷. El ball de lletres, tintes, incorporació de més i més informació, acabaran per convertir el volum en un autèntic galimaties de dades, va fer difícil acomplir la finalitat de cobrar les rendes, i que propiciaran la convocatòria per a la redacció d'un de nou.

L'exemplar de 1576⁴⁸ és un capbreu. No conté títol, està escrit emprant lletra humanística cursiva, quasi cal·ligràfica, amb un nivell d'execució elevat, una redacció molt acurada, amb poques abreviatures, el què ens dona a entendre l'alt nivell de competència del notari que no utilitza de forma abusiva els abreujaments (Imatges 4-6). El text, està escrit en valencià del segle XVI i les formulacions en llatí. Encara que una part del volum té les entrades completes, és a dir, a part de la informació fiscal també la formulació legal, hi ha un important fragment que no té la segona, fet que ens fa sospitar que no deixe de ser el borrador d'altre capbreu principal que no s'ha conservat. És un volum enquadernat en pergami amb guardes de cartró, de full de grandària, numerat i amb índex alfabètic.

⁴⁶ *Ibidem*, C.713, doc. 21, ff. 170 r-173 r.

⁴⁷ *Ibidem*, ff. 5 r i 173 v.

⁴⁸ *Ibidem*, C. 1.220, doc. 6.

En la d'acerta se gasta
cuando se se amos fijos
moferrig y namamoferrig
y se fijos de on namamoferrig
y se fijos de on namamoferrig
y se fijos de on namamoferrig
y se fijos de on namamoferrig
y se fijos de on namamoferrig
y se fijos de on namamoferrig

cap

H
Angela naravia viuda de mo ferrig
curadora de mariana moferrig
cayar mo ferrig
Joan mo ferrig
y Angela mo
ferrig fills
y hereny
seus

Anno anat^o domini m^ollo quingentesimo
septuagesimosexto die vero Jut^o tertia
mensis augusti la honore na angela naravia
y de mo ferrig curadora de casti^o ve binay babi
tatu del pnt lloch de castello de rugat compa
rent personalment dauant la pntia del mag^o
miquel Joan cristi jutge delegat ento tes des
causes embi^o teoticals del ffr^o senor duchs
de gandia baro esenor de la dita baronia de
castello de rugat segons que de la sua delegacio
consta ab aze rebut per

@ del mes de any

Jut^o tant y requirerent lo bono
en marti garcia procurador patrimonial de sa
sendria segons que de la sua procura consta ab
aze rebut per lo not^o de jus seut acines diu del
mes de octubre del any 1573. fons per lo dit
mag^o jutge Jut^o rogada aida rema y posse
si ha algunne possessors tenes cases o herenies
que fossen tengudes sots el dret de senoria del dit
ffr^o senor duchs edix que de te espesbeiro
una casa en lo pnt lloch de castello del camp
vell de son Jrem de es que afronta ab casa de
bert homeu mendix y ab casa de abui li a b les
canachs dauant seut ya b dret de fadiga lluita
an senoria que paga de berant 2

dos gallines _____
berencia 2 _____
tenda 2 _____
hostal _____
sterjar _____

v^o f^o v^o
m^o f^o
i^o f^o v^o
i^o f^o v^o
f^o f^o
f^o f^o

filassa 2 _____ 247
 dos jornals 2 _____ 247
 vno llastre 2 _____ 4
 vna polta 2 _____ 147

Item sis jornals de terra de figueres obreuenjo mya en la partida de la lloffa que en lo capítol d'ell esta endorronos dedit y tem cartes que affronta ab terra de mi que l'Junquet y ab terra de bert ho menbunzes y ab terra de Jaume cotendi y ab terra de nof me feing y ab terra de Joan valenci que los arbres son particio amigues y la terra al quart de tota los fruyts y ab dret de fadiga lluis me a seronía y pagapela vinya y figueres 2

Item dos jornals de terra de camp En la partida de l'Judio dedit Item y cartes que era de con di que affronta ab cam y ab terra de l' boreus de fadiga cisco peres y ab terra de mi que l' y l' y ab cartera que son de cors fadiga lluis me a seronía 2

Item vna quarta de terra en la outa maior d'era d'auyat dedit Item y capítol y cartes que esta entre tres l' d' d' d' que affit ab terra de joan patla y ab cam y ab terra de gomis burges y saltreos affronta ab terra de capon valenci y ab cam y ab terra y ab terra de bert ho meu morant que la terra es particio al quart de tota los fruyts y los arbres amigues y ab dret de fadiga lluis me a seronía y ab dret de polta y jornal

Item cinc fanca des de terra de vinya en la partida de la lloffa que affronta ab vinya de la polta de raqueta y ab vinya de Joan y l' y ab vinya de Joan tuquet als palot que la terra es particio al quart de tota los fruyts y los arbres amigues y ab dret de fadiga lluis me a seronía que pagapela vinya 2

+
pere borrido por la parte qe es pro se congo
la de esta casa. ya sepa en por casa entera
y agora es p) ed nuyos

yo y g) qe befant _____
yo y g) qe sof qe _____
yo y per cenca _____
yo y per crefia _____
yo y per o tal _____
yo y de la _____
yo y filaca _____
yo y g) qe jornal _____

b q b1
n q
1 q b1
1 q b1
n q
q x
1 q n
1 q ny

yo y bual qe y m) qe terna signere en buya
tira del en flet qe aff) ab ten qe mig) qe terna
gab) qe qe y bual qe y ab canu qe bual qe
ta terna qe particio algunt qe tot) qe fruyto
yo y m) qe qe m) qe qe bual qe qe ad) qe y los qe
yo y ep) qe qe y qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe

1 q ny

yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe

q b

yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe

q x

no se qe qe qe qe qe

yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe

no se qe qe qe qe qe

yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe
yo y qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe qe

El llibre comença, fora de la paginació, amb la «Memòria» dels censos en diners, particions de collita i obligacions, és a dir, el vademècum a mode de presentació de censos, sofres i particions generals per les quals es fonamentarà l'execució posterior del manual⁴⁹. Seguidament comença la relació de propietaris classificats pels llocs pertanyents a la baronia: Castelló, Rafalet i Aiello per a continuar amb un llistat de terratinents provinents de Salem, Ràfol de Salem, la Pobla del Duc i Sempere i finalitza amb l'índex. Els personatges que intervenen en l'elaboració del capbreu són, a falta de la presència del duc de Gandia, Joan Garcia, procurador patrimonial, com a representant senyorial, i mossén Miquel Joan Crestí, jutge delegat, encarregat d'interrogar als propietaris en la confessió de béns qui també podria ser el notari. Juntament amb ells, molt probablement, hi faria acte de presència un escrivà com per suposat el corresponent declarant i els testimonis. Així doncs, el procediment l'inicia el procurador patrimonial qui insta al jutge delegat que interroge al propietari per a que confesse de que és posseïdor en presència de dos testimonis. A més, és comú que a la declaració de cada emfiteuta es faça referència a la pàgina del volum antic d'on prové el bé, encara que, com hem esmentat, no resulta fàcil identificar les propietats per la manca d'una descripció detallada.

El tercer i darrer volum que composa la sèrie és el capbreu de 1597⁵⁰, sense títol, redactat en valencià amb les formulacions en llatí, lletra humanística cursiva, amb poques abreviatures i redacció acurada (Imatges 7 i 8).

Es repeteix el fenomen del llibre anterior on, al tenir parts incompletes, dona a entendre que és el borrador de l'original. El manual, d'un full de mida, està enquadernat en pergamí amb guardes de cartró i dividit en nou mans, numerades i cosides, de les quals les set primeres corresponen al lloc de Castelló, una a el Rafalet i l'última a Aiello de Rugat. Cal destacar que la setena mà està desordenada per ser-hi abans de la sisena i aquesta darrera es troba en mal estat de conservació. Els encarregats d'executar l'elaboració del document són el notari Pedro Pérez de Culla com a jutge delegat, Damià Colomer amb les funcions de procurador patrimonial i com escrivà el notari Francesc Martínez. A aquest volum, les referències al capbreu de 1576 permet localitzar les propietats i als propietaris que anteriorment les posseïen, encara que les correccions, ratlles i afegits fan difícil aquesta tasca.

⁴⁹ Transcrit a l'Apèndix documental, document 1.

⁵⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1.

Com hem assenyalat, la coneixença del contingut d'aquestes fonts ens ha permés valorar, en un moment fonamental per a l'economia del Regne de València, l'evolució de la pròpia comunitat morisca a les darreries del segle XVI així com la superfície conreada, els diferents tipus de sòl o conreus arboris, la parcel·lació, els cens en metàl·lic, la partició que grava el terreny com també l'estructura de la propietat.

Primer analitzarem els capbreus de 1576 i 1597, degut a que l'estructura del cappableu 1530 no ens permet una interacció adient entre ells. En una segona part, la comparança dels tres llibres ens permetrà estudiar l'evolució dels béns, amb l'anàlisi detallat i complex de les anotacions que als manuals senyalen els canvis efectuats en la propietat, els quals ens permetran aproximar-nos a les diferents formes de transmissió.

Amb açò, l'objectiu de l'elaboració d'un llibre padró és conèixer, per part de l'administració ducal, l'estat patrimonial de la senyoria del domini útil. Després d'un període de preparació burocràtica es designen, com hem vist, els participants: notari i representant senyorial. Es continua amb la delegació de procura i es procedeix a la convocatòria pública dels propietaris en relació a la propietat compartida i altres drets del vassallatge. Una vegada presentat el o la propietària i escoltada la declaració es passa a la comprovació de la confessió amb els llibres anteriors. Si romanen dubtes, existeix la possibilitat de convocar als veïns en els enfrontaments per a comprovar les fites o fins i tot practicar una observació del bé que corrobore la confessió. Cada una de les declaracions es fa davant de dos testimonis més, com a mínim, a part dels delegats senyorials i el confessant.

La declaració s'inicia amb la presentació de cada emfiteuta mitjançant la proclama d'una confessió jurada a mode de presentació de l'individu davant dels delegats senyorials. Cada document comença amb la data de declaració, el nom del propietari i malnom, si és el cas, davant de qui compareix i seguint un mateix formulari que dona pas a la notificació patrimonial:

«Anno a Nativitate Domini millessimo quingentissimo nonagesimo septimo die intitulado vigesimo primo mensis Maii, Joan Burgeis àlies Negrillo, christià nou, habitador del lloch de Castelló de Rugat, comparent personalment davant la presència de dit mossén Diego López de San Pelayo, notari, jutge delegat en totes les causes enphitheoticals de dit Il·lustríssimo senyor duch Gandia, marqués de Llombay, conte de Oliva, senyor e baró de la present

baronia de Castelló de Rugat, segons que de la sua delegació consta ab acte rebut per Pero Pérez de Culla, notari, a XXII de Abril del present any 1597, justant e requirint Damià Colomer procurador patrimonial de la senyoria segons que de la sua procura consta ab acte rebut per lo dit Pero Pérez de Culla los de sus dits dia, més e any, fonch interrogat per lo dit jutge delegat si detenia y posehia algunes terres, cases o possessions o heretats que fossen tingudes sots directa senyoria del dit Il·lustríssimo senyor duch, e dix que deté e posehex...»⁵¹.

Un cop finalitzada la confessió s'inicia l'enumeració de béns. Generalment comença per la casa en concepte d'unitat contributiva on, la majoria de les vegades, és una per propietari llevat de comptades excepcions en les quals es fa referència a si és compartida, partida per la meitat o en té varies. La vivenda li dona la condició d'habitant al propietari i com a tal abona el besant, «ab los càrrecs davall referits que paga de besant cinch sous y mig»⁵². La declaració continua amb la descripció de la parcel·la però, en alguns casos, d'altres béns com un corral, era, obrador o fins i tot alguna barraca. Així, Joan Burgés àlies *Negrillo* «posehex una casa situada e posada en lo present lloch de Castelló de Rugat» i en tant «confessa que deté e posehex sots directa senyoria del dit Il·lustríssimo senyor duch e baró de dita baronia cinch quarts de terra olivar...»⁵³. Els càrrecs vinculats a la casa són prestacions, cànon i sofres per veïnatge com gallines, tenda, herència, hostel, llenya, filassa, jornals, pollastre, entre d'altres i, en alguns casos, el dret de fruita mentre que el de les parcel·les va acompanyat de l'esment a la càrrega a que està subjecta o, fins i tot, el pagament de la peita per terra franca de la Pobra. De forma residual apareixen casos d'enfranquiment per gràcia d'alguna disposició del duc però la norma és que qualsevol tipus de propietat pague un cens en metàl·lic o partició de béns. A més, cada una de les propietats es vincula «ab dret de fadiga lloïisme a sa senyoria del dit duch e baró de la dita baronia»⁵⁴.

L'extensió de les parcel·les ve determinada pel tipus de la terra: el secà s'expressa en fanecades, amb mesures més grans com la jovada o el jornal⁵⁵, i de més

⁵¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, f.16 r-16 v. Al document 2 de l'Apèndix documental es pot veure completa aquesta declaració i la d'Hieroní Burgueis.

⁵² *Ibidem*, f.16 v.

⁵³ *Ibidem*, f.16 v.

⁵⁴ *Ibidem*, f.18 v.

⁵⁵ Una jovada són sis jornals i un jornal són sis fanecades.

menudes com la mitja fanecada o la braça, mentre que l'horta ho fa en quartes⁵⁶, per sota la mitja quarta, el quartó o la meitat de quartó.

Altrament, les entrades de Joan Burgés en faciliten la descripció perquè cada ítem informa de la classe de bé, del tipus de terra, dedicació que se li dona, partida on està ubicat així com les fites, com, per exemple, el «mig jornal de terra moreral de dit ítem y capatró y cartes, en la partida del Assegador, que afronta ab terra de Hierony Burgeis y ab assegador y ab lo barranch»⁵⁷.

En determinades ocasions, la documentació proporciona l'enllaç del bé respecte als llibres anteriors directament amb la referència al volum i pàgina prèvia o adreçant a l'antic propietari, com el mateix Burgés qui «comprà de Jaume Modaydet, la qual hui és vinya y figueral del dit ítem capatró [1576] y cartes [73] »⁵⁸ o també és ell qui «posehex una casa situada e posada en lo lloch de Castelló de Rugat, la qual hagué del Cappatró vell [1576] del títol de son pare a cartes 73»⁵⁹.

La intenció de tot ítem és el cobrament d'un cens en metàl·lic o en partició. El muntant de cada un dels béns es calcula en lliures, sous, diners i mealla, quantitat que s'expressa en lletra al cos del text i en xifra al marge. De la mateixa manera el text explicita la partició depenent de la dedicació que se li dona al sòl.

La cloenda de la declaració es porta a terme mitjançant un mateix formulari on el propietari, davant dels administradors senyorials, corrobora la seua confessió, se li recorda el cànon anual i els drets vers el duc davant de dos testimonis:

«E feta la dita confessió de les desús dites casa y terres, encontinent lo dit jutge, instant e requirent lo dit Damià Colomer en lo dit nom de procurador patrimonial del dit *Il·lustríssimo* senyor duch de Gandia, marqués de Llombay, conte de Oliva, senyor e baró de la present baronia de Castelló, condempna al dit Joan Burgeis en donar e pagar cascun any a sa senyoria *Il·lustríssima* les quantitats sobredites y partir com dessus es dit y en regonexer a sa senyoria del dit don Carlos de Borja, duch de Gandia, marqués de Llombay y conte de Oliva y senyor de la present baronia, per vertader senyor directe de dites casa y terres

⁵⁶ Una quarta correspon a tres fanecades.

⁵⁷ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, f.17 r.

⁵⁸ *Ibidem*, f.17 v.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 16 v.

cum protestacione expressa feta per lo dit procurador patrimonial de que, acceptada la dita confessió en tant quant feya en favor del dit son principal y encara en que per rahó de aquella no sia vist en res ni per res perjudicar als drets de son principal, ans aquells resten salvos e yllessos *de quibus requisivit recepisse present publicum instrumentum actum in loco de Castelló de Rugat*. Presents per testimonis foren a dites coses Jaume Sernes Seriment e Gaspar Valencí mayor de dies, habitants de Castelló»⁶⁰.

L'anàlisi de la documentació ens permet tenir una instantània de la propietat de la terra. Aquesta imatge durarà sols un temps determinat degut a que els capbreus i cappatró, com a elements dinàmics, gaudeixen d'una mobilitat més que destacable. Als pocs mesos de la finalització de la redacció ja s'observen modificacions en parts dels mateixos, propiciats per compra-venda de terra, herències, donacions senyorials que, entre d'altres, modifiquen el paisatge de la primera redacció. Encara que un mateix llibre serveix per a diversos anys, a base de «ratlles» es modifica la titularitat d'un bé. La funció de la ratlla és anul·lar l'entrada i, acte seguit, sovint al marge del full, indicar la pàgina on ha estat canviada, el nom del nou propietari, la data o el motiu del trasllat. A alguns exemples, la muda de propietat està copiada de forma literal, d'una entrada a altra o volum, sense la més mínima modificació. En altres, tota la sèrie d'entrades d'un antic propietari passa a un de nou sols amb la ratlla del nom i posterior variació. Amb la mateixa finalitat, a les darreries dels volums, existeixen fulles en blanc que s'utilitzen per a incorporar trasllats o nous propietaris, fins el punt que l'acumulació de tintes damunt d'un mateix paper, amb l'ús continu d'aquest tipus de document, provoca desgast i dificultat en seguir el rastre d'una propietat, propiciant l'elaboració d'un llibre nou.

3. Estructura del treball

L'organització de la tesi doctoral la presentem seguint la guia dels objectius que hem manifestat anteriorment. Aquests han esdevingut en la columna vertebral del treball, estructurat en diferents parts i capítols, els quals podem consultar a mode de presentació a l'índex.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 18 r.

No de bades, aquesta secció inicial és la introductòria, on localitzem quina és la finalitat de l'estudi mitjançant la presentació dels objectius, la metodologia, de les qüestions que han fonamentat l'obra en general i que han animat l'elecció de la temàtica investigadora en particular. Per açò ha sigut necessari establir el marc historiogràfic que ens permet saber quin és l'estat actualitzat de la qüestió on inserir el treball i dir la nostra. També, aquest aparat inclou l'explicació del fonament documental, per a presentar les fonts principals a les quals s'ha recorregut, i, finalment l'estructura del treball. Aquest s'organitza en tres parts. La primera és la dedicada a la baronia de Castelló de Rugat i està desglossada a la vegada en dos capítols. L'inicial tractarà el medi físic i el paisatge natural de la comarca de la Vall d'Albaida, centrant-se després més concretament en l'àmbit que ens ocupa: la baronia de Castelló. A continuació, aprofundirem en el poblament i la seua evolució a mode d'il·lustració de fons de la recerca. El segon capítol parlarà sobre la senyoria, tant del procés d'incorporació a la casa dels Borja així com de l'anàlisi del règim senyorial i les rendes.

El segon bloc versarà a propòsit de la terra i els conreus. Inicialment s'analitzarà l'extensió i parcel·lació dels diversos tipus de terra i de les dedicacions de la terra a diferents tipus de cultius, de forma progressiva, en ambdós talls cronològics, que presentarem en taules numèriques. En el capítol 4^{art} veurem la configuració i evolució del paisatge agrari mitjançant l'estudi dels tipus de terra i cultius presents a les diferents partides que constitueixen el terme. Seguidament, un nou apartat, capítol 5^é, se centrarà en l'anàlisi de les càrregues senyorials expressades en els capbreus de 1576 i 1597 i la seua comparança, per a concloure amb un darrer apartat on s'estudia la intervenció senyorial sobre la terra.

A la tercera i darrera part anem a estudiar la propietat i els propietaris, començant per l'estructura de la propietat de la terra a 1576 i 1597, així com també realitzarem una comparativa dels dos talls. Acabarem amb una recerca al voltant de la dinàmica de la transmissió de la propietat mitjançant l'anàlisi d'algunes famílies morisques que ha estat possible reconstruir i d'alguns exemples de documents notariais. Es completa aquesta part amb l'estudi d'altres activitats econòmiques efectuada a partir de la documentació notarial localitzada a l'Arxiu del Col·legi Seminari del Corpus Christi de València.

Al capdavant, i abans de les conclusions generals, es presentarà sintèticament el procés d'expulsió dels moriscos i de repoblació de la baronia. Finalment, tancarà la tesi doctoral la part dedicada a les conclusions amb les conseqüents darreres valoracions per acabar amb la bibliografia, els apèndixs documental i de diverses taules i materials que complementen i justifiquen l'estudi de la investigació.

* * *

Per arrodonir l'epígraf passem a exposar el procés metodològic utilitzat, a mode de compendi, de les diferents etapes que componen el conjunt de l'estudi i, depenent dels nostres interessos, obriran o tancaran portes, aprofundiran de forma més exhaustiva en uns temes o bé passaran de puntelletes per damunt d'altres emprant sempre una determinada metodologia.

El primer dels passos al qual fem esment és el bibliogràfic. La consulta de la bibliografia, generalista en un primer moment, va donar el tret d'eixida de la recerca. No de bades, la possibilitat de contextualitzar la documentació exigeix tenir un punt de vista ampli del període històric al que ens endinsem mitjançant una revisió bibliogràfica crítica, així com, estudis més especialitzats sobre els temes que ens interessaven: la «nació morisca» i la seua història agrària i social, la propietat i el règim senyorial configuraren el preludi del treball de camp.

Un treball que, i gràcies als temps que corren, s'ha portat a terme des de casa. No de bades, les cates, després de la prospecció als índexs, s'han realitzat allà on ha calgut: Toledo, València, Gandia i Castelló de Rugat. La documentació, com no pot ser d'altra manera, ha centrat l'etapa principal de la investigació. La consulta de les fonts del *Archivo Histórico de la Nobleza* de Toledo, l'Arxiu del Col·legi Seminari del Corpus Christi de València, el municipal de Gandia o el parroquial de Castelló ens ha facilitat un important nombre de material que s'ha convertit en el cos de la tesi.

Certament, l'examen amb deteniment de les fonts, amb la confecció de diferents bases de dades on hem anat introduint de forma precisa, detallada i fidel tota la informació, ens ha donat la possibilitat de construir, amb temps i dedicació, un argumentari que s'ha basat fonamentalment en la reconstrucció de l'estructura de la

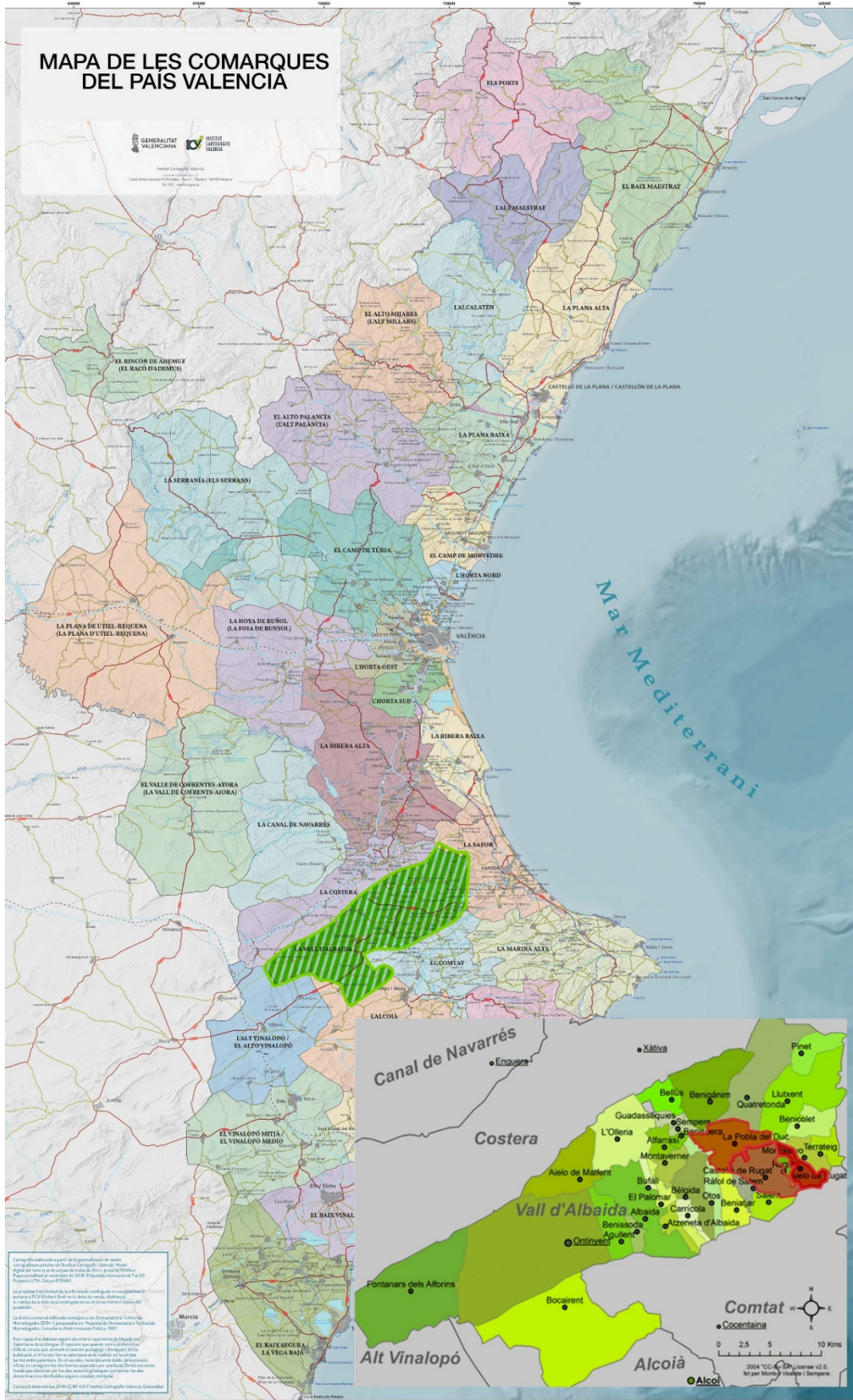
propietat de la terra morisca a la baronia de Castelló de Rugat al llarg de la major part del segle XVI. Aquesta ha estat la base principal complementada per la posada en valor de les famílies i la dinàmica de la transmissió de la propietat així com l'estudi de les activitats econòmiques i les relacions socials.

Al remat, juntament a les al·legacions bibliogràfiques i les dades documentals, presentem una realitat a mode de conclusió. Un estat de la qüestió de la temàtica exposada al llarg de l'anàlisi que, en unes línies, fa possible una síntesi de la tasca realitzada, com a cloenda, mitjançant la conjugació dels passos metodològics seguits.

PART PRIMERA

LA BARONIA DE CASTELLÓ DE RUGAT

Mapa 1.1
Ubicació de la Vall d'Albaida

1.1 El medi físic: el paisatge

«Tras estos se comienza a entrar en la Región que vulgarmente llamamos las montañas o Serranía, en cuyos altos y valles, que corren por las espaldas y lados del castillo y ciudad de Xàtiva están situados Montaverner...»⁶¹. És l'Estret de les Aigües qui dona pas des del nord a la comarca de la Vall d'Albaida i amb ella, com parafraseja Escolano, al territori de la muntanya. Un medi ocupat des d'antic per l'home qui l'ha anat adaptant a les seues necessitats depenent de l'època històrica i la capacitat per a fer-ho. La Vall d'Albaida, de l'àrab al-baīḍā', *la blanca*, és una de les Comarques Centrals del País Valencià, amb capital a Ontinyent. Constitueix la zona més septentrional de la Bètica, en contacte ja amb la Ibèrica. Limita al nord amb la comarca de la Costera, a l'est amb la Safor, al sud amb el Comtat i l'Alcoià i a l'oest amb l'Alt Vinalopó.

La Vall és un sinclinal geològicament exemplar, un espai clarament delimitat – principalment– per dues serres o anticlinals paral·lels, en direcció WSW - ENE: per la banda nord hi trobem la Serra Grossa, la qual es s'allarga fins al Buscarró i les estivalacions de la serra Marxuquera. Pel sud, tanca perfectament la comarca l'alineació conformada, de ponent a llevant, per la serra de l'Ombria, la serra d'Agullent o de la Covalta i la serra del Benicadell, cim emblemàtic de la Vall a més del punt més alt de la mateixa amb 1.104 m. Per ponent, no hi trobem límits naturals, ja que la part dels Alforins coincideix morfològicament amb la meseta castellana.

El factor més important a l'hora de configurar la Vall va ser el plegament de materials secundaris i terciaris, que va ocórrer al període geològic del nostre planeta conegut com a Neogen Superior, dins de l'Era Terciària, de 15 a 20 milions d'anys. Així doncs, cal dir que la major part de les terres que la conformem estan composades de materials sedimentaris, la majoria dels quals van ser dipositats sota l'aigua fa milions d'anys i posteriorment elevats, alguns molt plegats i fracturats per l'espenta de la placa africana contra la placa europea que va originar tot el sistema Bètic. Sobre aquesta

⁶¹ G. Escolano, *Decada primera de la historia de la insigne y Coronada ciudad y Reyno de Valencia*, Llibre IX, col. 1201.

primera basa geològica, ha actuat el fenomen de l'erosió, principalment de l'aigua, processos càrstics o, fins i tot i de forma puntual, els fenòmens del sistema d'erosió periglacial fins assolir la fisonomia actual. L'erosió càrstica es produeix per la dissolució de les roques carbonatades, calcàries i dolomies, per l'aigua amb anhídrid carbònic. Aquest procés dona lloc a formes externes (exocàrstiques) i internes (endocàrstiques). De les dues, destaquem les endocàrstiques per l'important i complex aquífer subterrani, que discorre per l'interior de les nostres serres calcàries comarcals. L'eixida cap a l'exterior de les aigües de l'aquífer origina fonts i naixements, molt més comunes a les ombries de les vessants de tramuntana de tot el conjunt de serralades de la comarca.

Les aigües no encarrilades, en baixar pels materials calcaris, originen un conjunt de crestes i valls de poca fondària, que s'han nomenat rascler o *lapiaz* i que es presenta a les parts més altes o de pendent major de la Covalta o el Benicadell, lloc de naixement del riu Albaida. Els forts aiguats característics del clima mediterrani esgoten ràpidament la capacitat de retenció i infiltració d'aigua del sòl, i aquesta se sol quedar en superfície creant unes fortes escorrenties. Una vegada les aigües són encarrilades originen tota una xarxa de rius com el Missena, Clariano o l'abans esmentat Albaida.

La major part del sòl de la Vall d'Albaida està compost pel nomenat *tap*⁶² el qual s'estén per tota la part baixa de la Vall i el seu color superficial clar dona nom al mot Albaida, tant del riu, de la ciutat com de la comarca. Els materials que el componen són sediments d'uns 35 milions d'anys i que han romàs sota l'aigua, però que l'acció erosiva dels cursos d'aquesta ha excavat profunds barrancs de vessants amb importants verticalitats. Encara que els sòls damunt d'aquestes marges són pobres han donat pas al llarg dels segles recents a un aprofitament així com el desenvolupament d'un tipus de conreu mediterrani⁶³.

La Vall d'Albaida s'inclou dins del tipus de clima anomenat mediterrani-llevantí-balear, característic de la façana humida de les serralades bètiques, el qual comporta que les pluges es donen a l'hivern i la sequera a l'estiu. L'actual climatologia

⁶² Són margues i calcàries margoses del Miocé Mitjà; materials argilosos, de color blanquinós en superfície, que són impermeables i impedeixen l'eixida dels aquífers carbonatats de roques més antigues (fundamentalment d'edat Paleogen, Cretaci i Juràssic).

⁶³ T. Garcia i T. Conca, "Pedra, neu, pluja, gel, fred, calimes, vent, tronades... en definitiva: l'Oratge", a P. Tortosa i Pastor, *La comarca de la Vall d'Albaida. Paisatges, cultura i medi ambient*, Mancomunitat de municipis de la Vall d'Albaida, Ontinyent, 2000, pp. 23-36.

comarcal registra precipitacions mitjanes elevades, al voltant de 600-700 litres anuals i temperatures hivernals fresques degut a l'altitud i de la continentalitat. Al llarg de l'any trobarem una estació seca, l'estiu, amb temperatures altes, a més d'escasses precipitacions mentre que les estacions de la tardor i de la primavera seran moderades i precipitacions relativament abundants. A l'hivern, la fredor és relativament baixa, les precipitacions són escasses i més abundants a les zones de muntanya, especialment a la cap part de llevant. Així doncs, plou menys que a la primavera i la tardor però més que a l'estiu.

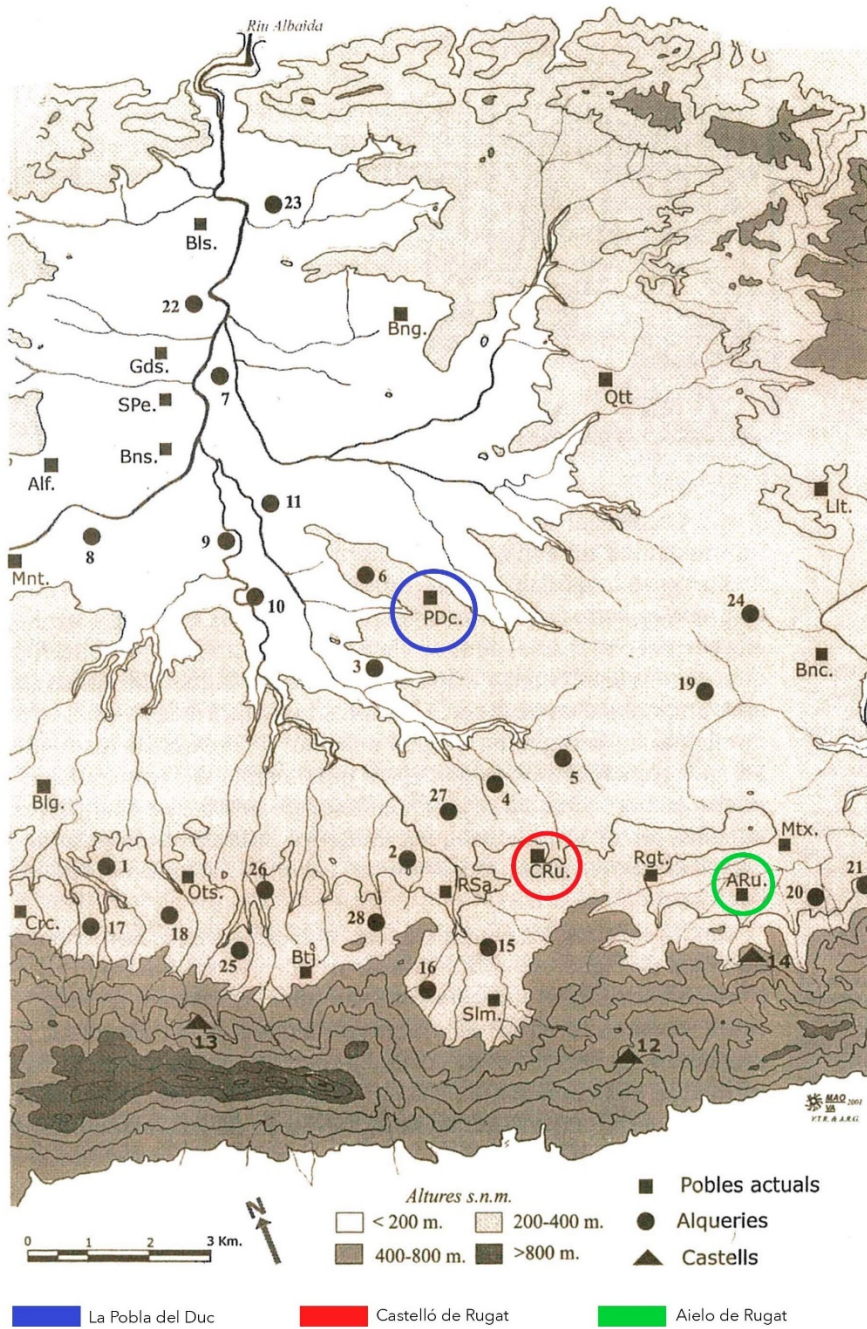
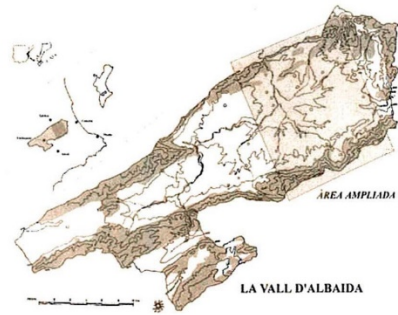
Els vents dominants són els de ponent, gregal i llevant. El ponent serà el que més predomina i aconseguix dies clars amb ambient fresc a l'hivern i molta calor a l'estiu, mentre que el gregal i el llevant ens porten humitat i frescor i són els que dominen en els mesos de d'abril a setembre però manquen més destacadament al juliol i agost.

La puja esdevindrà en l'únic recurs hídic, tant l'aigua que roman a les xarxa hidrogràfica superficial com la subterrània, que aflorarà per mitjà de fonts, naixements o extracció des d'aqüífers. La major part de l'aigua que cau en la seua superfície va a parar al Xúquer mitjançant les conques del riu Albaida. Aquest naix al port d'Albaida i discorre per tota la Vall, rebent diferents afluents, com el Clariano, però també dels barrancs i rius que li arriben des de la serralada del Benicadell com de la zona oriental de la Vall. Per altre costat, les aigües subterrànies que emmagatzema el subsòl, pertanyen a la unitat de Vall d'Albaida-serra de Corbera, la qual inclou la comarca sencera de la Vall, la Safor i una part de la Costera, on els aqüífers es localitzen a les zones de muntanya on predominen els materials calcaris. La descàrrega natural d'aigua, en el nostre cas, es produeix en el riu Albaida, essent la secció Covalta-Benicadell un recurs de baixada de 60 hm³. Les fonts i naixements són en gran part descàrregues dels aqüífers de la zona, i en la seua majoria són d'origen fluvial, assentats a un terrenys compost per roques poroses, les quals s'estenen per una capa de roca impermeable. Algunes d'aquestes fonts tenen un cabal suficient per al reg de les terres i l'abastiment de la població tenint en compte sempre la peculiaritat que sinó plou no hi ha aigua⁶⁴.

* * *

⁶⁴ David Mira i Paco Tortosa, "La presència de l'aigua: el líquid bàsic", a P. Tortosa i Pastor, *La comarca de la Vall d'Albaida. Paisatges...*, pp. 37-39.

Imatge 1.1
 Interpretació real de l'àrea representada en el mapa de 1499

Quadre I. Alqueries o llocs despoblats existents en l'àrea representada en el mapa de 1499

ref.	Denominació	població	categoria	terme municipal actual	àmbit jurisdiccional (1499)
1	Benisalema	sarraïna	despoblat durant s. xv	Bèlgida	baronia de Bèlgida
2	L'Alcúdia	sarraïna	despoblat 1609	El Ràfol de Salem	baronia de la foia de Salem
3	Xara	cristiana	despoblat durant s. xv	La Pobra del Duc	baronia de la Pobra-Castelló
4	Marxillent	sarraïna	despoblat durant s. xv	Castelló de Rugat	baronia de la Pobra-Castelló
5	El Rafalet	sarraïna	despoblat 1609	Castelló de Rugat	baronia de la Pobra-Castelló
6	Benifomet	cristiana	despoblat durant s. xv	La Pobra del Duc	baronia de la Pobra-Castelló
7	Cartaina	cristiana	despoblat durant s. xv	Sant Pere d'Albaida	baronia de S. Pere (Xàtiva)
8	Colata	sarraïna	despoblat 1609	Montaverner	b ^a de Benissuera (Xàtiva)
9	Torralba	sarraïna	despoblat 1609	Otos	baronia d'Otos
10	Missena	sarraïna	despoblat 1609	Otos	baronia d'Otos
11	Rafalgànim	cristiana	despoblat durant s. xv	La Pobra del Duc	baronia la Pobra-Castelló
12	castell de la Mola/de la Barcella	—	castell en ruïnes	Salem	baronia de la foia de Salem
13	castell de Carbonera	—	castell en ruïnes	Otos/Beniatjar	baronia de Bèlgida
14	castell de Rugat	—	castell en ruïnes	Aielo de Rugat	baronia de la Pobra-Castelló
15	Benitxerví	sarraïna	despoblat 1609	Salem	baronia de la foia de Salem
16	Elca	sarraïna	despoblat 1609	Salem	baronia de la foia de Salem
17	Muntis	sarraïna	despoblat durant s. xv	Bèlgida	baronia de Bèlgida
18	Suagres	sarraïna	despoblat durant s. xv	Bèlgida	baronia de Bèlgida
19	Xetà	sarraïna	despoblat durant s. xv	Llutxent	baronia de Llutxent
20	Micairent	sarraïna	despoblat 1609	Montixelvo	baronia de Montixelvo
21	El Rafalet	sarraïna	despoblat 1609	Montixelvo	baronia de Montixelvo
22	Benimantell	sarraïna	despoblat durant s. xv	Bellús	baronia de Bellús (Xàtiva)
23	Benialfaig/Benialfaraig	sarraïna	despoblat durant s. xv	Benigànim	baronia de Bellús (Xàtiva)
24	Alqueria de n'Alçamora	sarraïna	despoblat durant s. xv	Llutxent	baronia de Llutxent
25	Beniaia	sarraïna	despoblat durant s. xv	Beniatjar	baronia de la foia de Salem
26	Sentiu	sarraïna	despoblat durant s. xv	Bèlgida	baronia de Bèlgida
27	Esperantxo	sarraïna	despoblat durant s. xv	Castelló de Rugat	baronia de la Pobra-Castelló
28	Benixem	sarraïna	despoblat durant s. xv	Beniatjar	baronia de la foia de Salem

Quadre II. Equivalència de les poblacions actuals representades en el mapa i situació en 1499

Sigles	població	adscripció jurisdiccional (1499)	categoria	tipus jurisdicció	titular (1499)
Bls.	Bellús	ciutat de Xàtiva	lloc	senyoria (ALF)	Francesc de Bellvís
Bng.	Benigànim	ciutat de Xàtiva	lloc	reialenc	la corona
Qtt.	Quatretonda	baronia de Llutxent	lloc	senyoria (MI)	don Pero Maça de Liçana
Gds.	Guadasséquies	ciutat de Xàtiva	lloc	senyoria (ALF)	Francesc de Borja, bisbe de Teano
Spe.	Sant Pere d'Albaida	ciutat de Xàtiva	lloc	senyoria (ALF)	Joan Martí i Centelles (cavaller, Xàtiva)
Bns.	Benissuera	ciutat de Xàtiva	lloc	senyoria (ALF)	hereus de misser Pere Miquel (Xàtiva)
Alf.	Alfarrasí	ciutat de Xàtiva	lloc	senyoria (ALF)	Pere Siurana (1489)
Mnt.	Montaverner	ciutat de Xàtiva	lloc	reialenc	la corona
Llt.	Llutxent	baronia de Llutxent	vila	senyoria (MI)	don Pero Maça de Liçana
PDC.	La Pobra del Duc	b ^a la Pobra-Castelló	vila	senyoria (MI)	Maria Enríquez
Bnc.	Benicolet	baronia de Llutxent	lloc	senyoria (MI)	don Pero Maça de Liçana
Blg.	Bèlgida	baronia de Bèlgida	vila	senyoria (MI)	comte d'Albaida
Crc.	Carrícola	comtat d'Albaida	lloc	senyoria (MI)	comte d'Albaida
Ots.	Otos	baronia d'Otos	lloc	senyoria (MI)	comte d'Albaida
Btj.	Beniatjar	baronia de Beniatjar	lloc	senyoria (MI)	Guillem Ramon de Bellvís
RSa.	El Ràfol de Salem (Rafalgeps)	baronia de Beniatjar i de la foia de Salem	lloc	senyoria (MI)	Guillem Ramon de Bellvís
CRu.	Castelló de Rugat	b ^a la Pobra-Castelló	lloc	senyoria (MI)	Maria Enríquez
Rgt.	Rugat	b ^a la Pobra-Castelló*	lloc	senyoria (ALF)	monestir de S ^a M ^a de Valldigna
Aru.	Aielo de Rugat	b ^a la Pobra-Castelló	lloc	senyoria (MI)	Maria Enríquez
Mtx.	Montixelvo	baronia de Montixelvo	lloc	senyoria (MI)	misser Joan Sans (Xàtiva)
Slm.	Salem	baronia de Beniatjar i de la foia de Salem	lloc	senyoria (MI)	Guillem Ramon de Bellvís

MI= mer imperi, jurisdicció completa, civil i criminal
ALF.= jurisdicció alfonsina (jurisdicció civil i criminal limitada)
* adscripció jurisdiccional sotmesa a contencions pel monestir de Valldigna

Reelaboració del mapa de V. Terol, "Llegint un mapa de la Vall d'Albaida de 1499. 'Magnats e poderoses persones'. Lluitant per la jurisdicció i fitant la terra", *Alba*, 15, Ontinyent, 2002, pp. 12-13.

Castelló i Aiello de Rugat els localitzem a la vessant oriental de la comarca de la Vall d'Albaida. La meitat nord dels termes està composta per turons suaus de perfil ondulat, amb poques pendents i drenats per barrancs. A la part sud s'evidencia un predomini de cims que conformen l'alineació anticlinal Benicadell-Gallinera compostats per les cadenes muntanyoses de les Penyes Altes (750 m), alts de la Carrasqueta (834 m) i el Castellet (822 m) que fiten amb la comarca de el Comtat. Estan acompanyats d'altres alineacions menys elevades com les Penyes Llúcides (600 m), la Penya Blanca (530 m), l'Algebassó (502 m), el Tossal del Castellet (492 m), el Molló (471 m), el Tossal Redó (481 m), el Morquí (448 m), la Buitrera (376 m) i l'Ermita (369 m).

La composició litològica aquest espai és diferent perquè corresponen a distints ambients geològics. La meitat nord està formada per dipòsits corresponents a l'era terciària caracteritzats per ser margosos de color blanc, nomenats *taps*, que ocupen la major part del terme. També hi trobem material més recent del quaternari, compost per elements no consolidats, com són els dipòsits al·luvials provinents dels barrancs per on drena la terra. La principal característica morfològica del relleu és el floreig d'argiles roges que en forma de mantell aflora al voltant del nucli urbà de Castelló i s'extén cap a Rugat i Aiello el qual, al llarg dels segles, ha estat manipulat per a l'elaboració de tota mena de terrisseria.

Pel que fa al sòl, el gran nombre de materials quaternaris i terciaris, formats principalment per llims, arenes i graves a dolomies, margues, argiles i calcàries condicionen els diferents superfícies que hi trobem als termes. En general són superfícies amb gran possibilitat agrícola i fèrtils amb poc ús d'adobs. Entre aquestos cal destacar els que es desenvolupen a les zones planes o amb poca pendent i fluvials, associats a sòls calcisols, cambisols i fluvisols, vinculats a materials quaternaris d'argiles i graves, que corresponen a la tipologia d'horta, com terrasses fluvials, d'una excel·lent qualitat agrícola per poder ser conreats intensament amb aprofitament hortofrutícola normalment en regadiu. Associats a aquestos tenim els col·luvials de l'erosió i contribució dels turons circumdants adequats pel conreu del secà on, al ser zones de major pendent i susceptibles a l'erosió, calen proteccions de talussos amb parets de contenció en les zones embarrancades i en els llits dels rius. Finalment, el tercer tipus de sòl remarcable és aquell associat als relleus terciaris per margues grises

amb fàcies de *tap*, margues calcàries i conglomerats i margues amb superfícies encrostades que afloren al sud del territori. El *tap* assoleix una gran importància agrícola, ja que dona origen a superfícies espesses. Les margues grises-grogues, amb alts percentatges de carbonats, originen terrenys preuats pel conreu de la vinya.

Finalment, la xarxa hidrogràfica ve establerta per tres conques de drenatge. Les dues primeres són de caire dendrític amb una inclinació suau i homogeneïtat de materials, composades per barrancs tributaris del riu Missena, amb llits amplis i profunds, on el conreu aprofita els dipòsits d'al·luvions per mitjà d'abancaments. El barranc de Castelló o de la Xara s'origina per la unió del barranc de Barraix i el de Sarient, que també serveix d'escorredor dels termes de Rugat i Aiello, amb poc cabal però constant, mentre que pel barranc de l'Ofra corre l'aigua que baixa de l'Ermita. La tercera conca pertany als barrancs del Llop i Llopis amb un llit de roques nues en un primer terme que es dirigeixen cap a Rugat i Aiello. La xarxa s'atura amb el riu Missena que des de Salem baixa per a separar els termes de Castelló i el Ràfol de Salem⁶⁵.

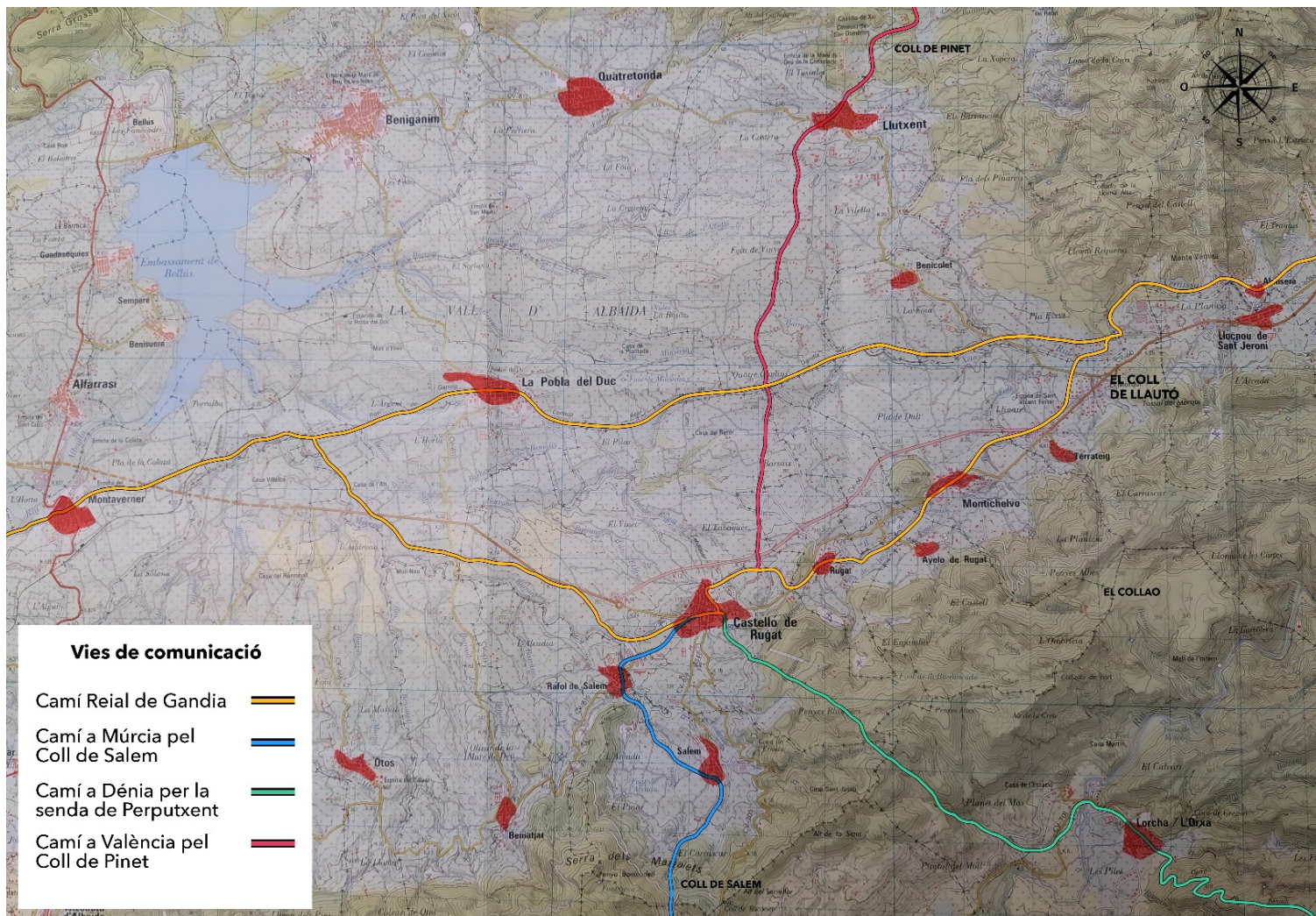
Aquestes característiques geomorfològiques, climatològiques i hídriques han configurat no sols el paisatge si més no també la cultura agrícola dels pobles que han ocupat l'espai al llarg dels segles i han estat emprades per a desenvolupar tota una sèrie de sistemes gestió dels recursos naturals que han caracteritzat els pobladors i pobladores de la comarca.

* * *

A l'eix nord-sud, de Xàtiva a Dénia, i oest-est, d'Albaida a Gandia, localitzem al segle XVI la baronia de Castelló de Rugat. Una comarca amb un ventall de viles cristianes –Bocairent, Ontinyent, Albaida, Montaverner, la mateixa Pobla del Duc, Quatretonda o Llutxent– que acompanyaven el Camí real de la costa fins a Castella i deixaven relegats els llogarets moriscos a un ramal de l'esmentat camí a la mateixa ombria del Benicadell. Tot el conjunt estava a l'empar de la Governació de Xàtiva que a l'època foral comprenia el territori des del riu Xúquer fins a Xixona i amb el cap i casal de la ciutat de València.

⁶⁵ L. Ramírez, "El relleu", M.^a del C. Agulló Díaz (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d'un poble*, Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, Ontinyent, 1999, pp. 15-18.

Mapa 1.2
 Relleu i vies de comunicació de l'est de la Vall d'Albaida

La senyoria estava composta per la vila cristiana de la Pobla del Duc així com pels llocs moriscos de el Rafalet, Castelló i Aiello de Rugat i els seus termes, el total dels quals, abastava 45,74 km² ⁶⁶.

Fou ací on, l'acció de l'ésser humà sobre el territori al llarg del temps ha donat pas a una antropització del mateix que es reflexa en un espai irrigat o no, cultivat de cereal, vinya, oliveres, figueres i moreres les quals s'estenen per termes que a la vegada es divideixen en partides. La partida rep el nom d'un tret que, d'una manera o d'altra, la identifica, defineix i ubica sobre el mapa, ens diu si és horta o secà i, fins i tot, els conreus mitjançant un nom que pot no haver variat en segles.

El secà

El territori que comprenia la baronia de Castelló era principalment de terra secana amb conreus pròpiament mediterranis que, lligats al període històric, han evolucionat depenent de les necessitats de la població. Les principals partides del secà, i la vegada les més nomenades a la documentació –per la importància de l'extensió– són Judio, l'Ofra, els Porrinxons, Tabàquer, les Mallolades, Maig, Cota, el Planet, entre d'altres. Cal fer una especial referència a aquelles que comparteixen secà i horta com les de Lauro, Lauren, el Rafalet o les hortes de l'Alfals i la Major o Gran.

El nombre de partides pujarà exponencialment en el transcurs del període que va d'un capbreu a un altre. Al 1576 fem fem el recompte de fins a 100 a Castelló, 69 a Aiello i 18 a el Rafalet que augmentaran al 1597 fins a 111, al primer cas, 80 al segon, però descendiran fins a 14 al tercer.

L'horta i l'algoleja

La construcció de xarxes d'irrigació ha estat el principal motiu de preocupació dels agricultors al llarg dels segles. Sistemes de reg creats a partir de la domesticació de

⁶⁶ la Pobla del Duc, 18,87 km²; 19,03 km² Castelló de Rugat i 7,83 km² Aiello de Rugat.

l'aigua des de fonts, alcavors, basses o el traç de séquies han centrat l'esforç dels llauradors en vista a augmentar la qualitat i producció de la terra.

A la baronia existien diverses infraestructures hídriques diferenciades que trencaven el gran secà. La primera, l'Horta d'Aielo i la segona la que comprenia l'Horta Major, el Rafalet, Lauro i Lauren. Totes dues disposicions seguien un mateix patró d'ascendència islàmica on, des del naixement, es canalitzava l'aigua fins una bassa i d'ací es distribuïa per séquies al camp. De fet la d'Aielo, mitjançant regles proporcionals entre aigua, sòl i temps establia les tandes de reg⁶⁷. El tercer sistema de provisió era el de l'Horta Nova (i Horta de l'Alfals) que, a partir de l'aigua de la font del Cantal, que naix a Salem, per mitjà de dos assuts rega el sud oest del terme de Castelló⁶⁸. A més a més, tenim documentades tota una sèrie de models de provisió menors derivats de l'aprofitament de petits brolladors i naixements de fonts canalitzades per a regar hortes de petites magnituds, sense superar les tres fanecades, com *Judio*, Alcudella o l'Arcada. Per acabar, la darrera classificació, és aquella que depén de les avingudes d'aigua, que extreu directament del llit dels barrancs, per mitjà d'assuts o petites bases, i rega les fites. Aquest exemple rep el nom d'algoleja, amb mostres a les partides de l'Amadrava, el Teular d'Aielo, barranc de Castelló, Marxillent o l'Andarella, i que arriben a tenir 18 fanecades d'extensió.

Les partides irrigades més representatives són les de l'Horta d'Aielo, l'Horta Major, el Rafalet, Lauro i Lauren així com també l'Horta de l'Alfas i l'Horta Nova. No obstant, al 1576 i en relació al fraccionament nominal de les partides, trobem que per a referir-se a l'horta de Castelló, a part de les anteriors, s'empren fins 20 termes diferents. Igual que Aielo, que la documentació ho fa de 19 formes o quatre en el Rafalet. Tot seguit, el fenomen continua accentuant-se a 1597 on el nombre de partides augmenta i a Castelló tenim 28 mots diferents, 24 a Aielo i per contra, tres a Rafalet. En aquest sentit, d'un any per a altre, s'observa una pujada en el número de partides. Encara que veiem un sensible increment en el nombre de fanecades conreades, amb poc més de 30, el fenomen de minifundisme, amb micro espais irrigats, continua en marxa amb repeticions, súper posicions, dobles nominacions de mateixos espais, inclusió de

⁶⁷ A. Soler, R. Jordà, *Aielo de Rugat. Geografia, història, patrimoni*, Ajuntament d'Aielo de Rugat, Aielo de Rugat, 2007, p. 24-33.

⁶⁸ E. Pastor Alberola, *Castellón de Rugat...*, pp. 288-209.

topònims en altres més grans, regs dispersos al terme, poc nombrosos i temporals, amb la finalitat de cercar la concreció, ja que pràcticament l'espai conreat és el mateix.

Endemés, la divisió d'una regió en partides és una intervenció humana afegida sobre el territori. La bisecció del paratge facilita la concreció de la propietat. Un cenyiment relatiu degut a que la documentació no segueix un mateix criteri per a nomenar i delimitar zones. Així doncs, ens podem trobar no només que una mateixa partida tinga diferents topònims, si més no, que aquesta estiga esquarterada pel que fa als noms, en més i més àmbits menuts que concreten fins un tros de terra de poca extensió, evidència d'un marcat minifundisme. Aquest fet crea la sensació de vitalitat de la zona perquè o varia en l'espai o dona pas a substitucions i canvis de noms a l'hora de designar un indret.

1.2 El medi humà: el poblament

Figura 1.1. Quadre poblacional

CASES	1 Cens 1510	2 Visita 1527	3 Cappatró 1530	4 Desarmament 1563	5 Cens de Hierònimo Muñoz 1567-70	6 Reforma parroquial de Ribera 1574	7 Cabreu 1576	8 Cabreu 1597	9 Servei morisc 1602	10 Cens de Caracena 1609	11 Gaspar Escolano 1611
CASTELLO DE RUGAT											
Xifra conjunta	114				114					240	160
Moriscos		135	116	74		100	104	123	124		
Cristians vells						12	4	5			
Total m+cv						112	108	128			
RAFALET	114		13				17	18	23		
TOTAL CASTELLÓ+RAFALET		135	129	74	114	112	125	146	147	240	160
AIELO	32	24	26	20	27	20	28	31	37	43	45
TOTAL (cases)	146	159	155	94	141	132	153	177	184	283	205
HABITANTS (ràtio 4,5)	657	716	698	423	635	594	689	797	828	1.274	923
POBLA DEL DUC	68				141					210	225
TOTAL (cases)	214				282					493	430
HABITANTS (ràtio 4,5)	963				1.269					2.219	1.935

La lectura de la Figura 1.1⁶⁹ ens situa en una tessitura complicada per la manera com estan expressades les xifres brutes als censos i cappatrons. Així doncs, per a Castelló, els padrons generals de 1510, Hierónimo Muñoz, Caracena i les dades d'Escolano, ens faciliten una única xifra, sense distinció entre moriscos i cristians vells. A la resta, els trobem desglossats o bé sols es comptabilitzen els moriscos. Hem de tenir en compte que, l'absència d'un còmput de població cristiana, possiblement, sols afecte al *Servei morisc* de 1602, degut a que, abans de la dècada dels anys 70, el veïnat de cristians vells era molt reduït o inexistent. A més a més, topem amb la problemàtica que ens planteja la població de el Rafalet ja que unes vegades apareix als recomptes i altres no. D'açò, entenem que la xifra de Castelló aglutina els dos llocs, per la proximitat de l'un amb l'altre i, en conseqüència, el total indicat per a Castelló i el Rafalet té en compte aquestes consideracions.

Al realitzar una visió generalista de les xifres arribem a la conclusió de la coherència del tauler, a excepció del desarmament de 1563 i del padró de Caracena, la primera per defecte i la segona per excés. Cal destacar la fiabilitat de les dades derivades del cappatró i capbreus per la provenença d'un registre nominal, i presumiblement complet, dels vassalls veïns de la baronia. Les xifres tant de Castelló-Rafalet com d'Aielo mostren una evolució secular marcada primer per un descens global, entre 1527 i 1567-70, d'un 11 % fins les dades aportades del cens de Hierónimo Muñoz i, després, una recuperació del 45 % entre 1567-70 i l'expulsió, considerant les dades d'Escolano.

⁶⁹ Referències del quadre de població:

- 1) Cens de 1510: *El cens de 1510. Relació dels focs valencians ordenada per les Corts de Montsó*, R. Valldcabres Rodrigo, (ed.), València, PUV- Fonts Històriques Valencianes, 6, 2002, pp. 551 i 555. Prenem la xifra de 146 focs entenen que, 114 correspondran a la suma de Rafalet i Castelló, mentre que 32 a Aielo de Rugat.
- 2) Visita de 1527: A. Salva i Ballester, "Los moriscos valencianos en 1527 y 1528", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 16, 1935, pp. 365-376.
- 3) Cappatró de 1530. AHNob, Osuna, C.713, doc. 21. Elaboració pròpia.
- 4) Desarmament de 1563: M. Danvila i Collado, "Desarme de los moriscos en 1563", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 10, 1887, pp. 275-306.
- 5) Cens de Hierónimo Muñoz, 1567-1570: AHNob, Osuna, llig. 4.207, exp. 1. Publicat per R. Chabàs, "Descripción del Reino de Valencia, 1565 a 1572", *El Archivo*, 4, Dénia, 1890, pp. 373-388.
- 6) Reforma parroquial de l'arquebisbe Ribera, 1574: ACV, llig. 59, n.º 7.
- 7) Capbreu de 1576. AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6. Elaboració pròpia.
- 8) Capbreu de 1597. AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1. Elaboració pròpia.
- 9) Servei morisc de 1602: ARV, Mestre Racional, leg. 490, c. 10009. Publicat per. H. Lapeyre, *Geografía de la España morisca...*, pp. 230-242.
- 10) Cens de Caracena, 1609: AGS, Estado, llig. 213.
- 11) G. Escolano, *Segunda parte de la Década primera de la Historia de Valencia*, València, 1611, columna 1.237. Encara que va ser publicada a 1611, les xifres corresponen a l'època morisca.

Donada la disparitat d'algunes de les xifres, intentarem solament extraure una ponderació global del pes de les poblacions i de la seua evolució, que ens fa arribar a la conclusió d'una caiguda poblacional després de la Germania i la conversió forçosa, per a continuar amb una pujada al darrer terç del segle XVI i probablement al començament del XVII. D'aquesta manera, presentem una baronia que fluctua entre les 159 cases en 1527 i 205 en el moment de l'expulsió, a les quals, aplicant el coeficient de 4,5 habitants per habitatge ens resulta una població que evoluciona dels 716 i els 923 habitants. En definitiva, una trajectòria demogràfica que concorda amb la general, assenyalada abans, del conjunt de la població morisca valenciana. Aquesta població, sobre un territori de 26,86 km², dona una densitat relativament elevada tenint en compte en àmbit geogràfic, oscil·lant entre un mínim de 24 el 1567-70 i un màxim de 35 en el moment de l'expulsió.

Pel que respecta a la Pobla del Duc, poblada exclusivament per cristians vells, tenim menys informació. Sols apareix als padrons de 1510, Muñoz, Caracena i en l'obra d'Escolano. El creixement de la Pobla és espectacular, triplicant la població en un segle, des de 1510 fins 1609. La relació entre aquesta i Castelló, el Rafalet i Aiello passa a ser de menys la meitat (0,47 en 1510) a igualar-se en 1567-70, i a ser lleugerament superior segons les xifres d'Escolano.

Així doncs, veiem com la Pobla, nucli de cristians vells, augmenta considerablement en el període de retrocés de les cases morisques per, a partir d'aleshores, «pesar» el mateix que les dels moriscos, distribuïts a una població més important, Castelló, i altres dues de menor entitat, Aiello i el Rafalet⁷⁰.

⁷⁰ Notes: Les dades dels documents cinc, sis, nou i 10 s'han pres dels originals, la referència dels quals s'ha indicat a dalt; agraeix a Rafael. Benítez Sánchez-Blanco haver-me-les facilitat.

Henri Lapeyre va presentar els que corresponen als documents dos, quatre, cinc, nou i 10 en la seua *Geografía de la España morisca...* A les 112 cases de l'informe previ a la reforma parroquial de Ribera s'inclouen 12 de cristians vells, però al no desglossar-ne aquesta dada en altres recomptes, es dona de forma conjunta.

2.1 El procés d'incorporació a la casa de Borja.

El motiu pel qual la baronia de Castelló passés a formar part dels territoris borgians responia a l'estratègia política i econòmica que Roderic de Borja va escometre el darrer quart de segle XV. L'encara cardenal havia cridat l'atenció del seu oncle, el pontífex Calixt III, com a bon estudiant, fent-lo venir a Bolonya el 1449 per cursar el grau de Dret Canònic, i a Roma nomenant-lo cardenal i Vicecanceller. Des de primer moment va destacar no sols per ser un gran diplomàtic, si més no també millor administrador, que el convertiren en un personatge ric, poderós i influent a tota Itàlia fins al punt que esdevingué un perfecte home d'estat amb els qualificatius idonis per a ser proposat com a papa. En aquest temps va anar acumulant tota una sèrie de bisbats i abadies que li reportarien un considerable volum de beneficis i rendes fins al punt que va ser considerat el cardenal més ric de la cúria romana.

Aquest rèdit econòmic i poder polític li permeteren tramatar una tàctica familiar en la qual intervingué ell i els seus fills aprofitant la força del llinatge amb dos objectius clars, reforçar els seus interessos a Itàlia i crear un gran feu territorial al Regne de València. Roderic va iniciar el seu pla amb la compra al rei Ferran II d'Aragó el 1485 de Gandia pel seu fill Pere Lluís de Borja, qui esdevindria titular i senyor del ducat més important del regne que, no debades, destacava per les rendes derivades de la producció sucrera. A més a més, Pere Lluís quedava promès amb Maria Enríquez, cosina germana del rei, amb la qual cosa el clan Borja emparentava amb la família reial. Així doncs, Maria havia estat una peça clau en els afers polítics del cardenal i el rei Ferran II. El monarca aragonés, amb la intenció de cercar llaços a la península itàlica de cara a defensar els seus interessos vers el Regne de Nàpols, havia facilitat la compra de la ciutat de Gandia així com la jurisdicció civil i criminal de diversos llocs propers. La promesa de matrimoni entre ella i Pere Lluís tan sols va quedar en això a causa de la mort prematura del duc el 1488. Ràpidament les gestions diplomàtiques convindrien en l'interés de buscar un nou pretendent amb la proposta de casar-la amb Joan, el germà del difunt, qui havia assumit l'herència del ducat de Gandia. Encara que les

capitulacions matrimonials se signaren el mateix any, la boda no se celebrà fins al 1493, i el 1494 naixeria Joan, el futur III duc. L'entramat encara es va fer més complex quan el seu marit va ser assassinat a Roma el 1497 i ella va assumir la regència del ducat.

Segons Santiago La Parra, Maria Enríquez era una dona de profunda convicció i estricta rectitud de costums, devota i de decidida gestió al ducat qui no va permetre, juntament amb el rei Ferran, a Alexandre VI, cedir les possessions valencianes a Cèsar Borja. Maria, qui volia com hereu al seu fill Joan, un cop deslligada de la supervisió papal, avançà amb la gestió patrimonial i, en un primer moment, va vendre les possessions italianes al seu cosí el rei amb la idea fixada d'invertir els guanys en terres valencianes. Això sí, la tàctica seguida va ser aquella fixada anys enrere pel cardenal Roderic i que responia a l'estratègia territorial que pretenia vertebrar uns amplis dominis al voltant de Gandia, dels quals el duc ostentava la jurisdicció civil i criminal. La maniobra dissenyada acuradament per Roderic de Borja s'ha conservat a l'epistolari amb el seu fill Joan on el cardenal li recomanava que actués

«en les compres molt cautelosament, no mostrant molta voluntat, ço és: *primo et principaliter*, en les terres de don Joan [de Cardona], les Almoynes, Beniarjó, Palma y Ador, y Lombay. Aquestes són compres necessàries. Aprés, ab lo temps, se porà haver Castelló de Rugat, y per a ajustar a la senyoria de Lombay, aprés, ab lo temps, Carlet e Alberic, y Alcocer, que són belles heretats».⁷¹

Així doncs, les terres que centren l'interés principal de Roderic de Borja són les d'en Joan de Cardona, que comprenien el Real, Beniopa, Benirredrà, Benipeixcar i les alqueries de Foixet, Benicassareig i l'Alqueria Nova, totes elles pròximes a Gandia⁷², com també ho eren les d'Almoines, Beniarjó, Palma i Ador. La foia de Llombai, amb Catadau, Alfarp i Aledua, seria presa el 1494 pels procuradors del duc de Gandia⁷³. Abans però, el 1486, Pere Lluís, ja havia comprat Bellreguard i l'Alqueria de Balaguer; el 1487, Xeresa, Alcodar i la Vall de Gallinera. El 1491, en Joan, la Vall d'Ebo i el 1494, a més a més Toris, el Grau de Gandia i Corbera. Maria Enríquez, a part de Castelló, comprà el 1500 Almoines; la baronia del Real i la resta de possessions de Joan

⁷¹ J. Sanchis Sivera, *Algunos documentos y cartas privadas que pertenecieron al segundo duque de Gandia Don Juan de Borja*, València, 1919, pp. 35-36. Citem per la versió valenciana deguda a S. La Parra López, *Alguns documents i cartes privades que pertanyeren al segon duc de Gandia en Joan de Borja. Notes per a la història d'Alexandre VI*, CEIC «Alfons el Vell», Gandia, 2001, p. 86.

⁷² S. La Parra López, "El nacimiento de un señorío singular: el ducado gandiense de los Borja", *Revista de Historia Moderna*, 24, 2006, pp. 31-66; p. 52.

⁷³ M. Ardit Lucas, *Creixement econòmic i conflicte social. La foia de Llombai...*, p. 34

de Cardona ja el 1502, i en l'impàs de totes aquestes adquisicions, les de Xella i Albalat de la Ribera en una data incerta. Aquest mode de mercadejar arribà al punt que el tercer duc de Gandia, Joan de Borja i Enríquez, es podia presentar el 1511 com el primer noble del Regne de València amb l'objectiu aconseguit emprant l'esbós dibuixat anys enrere pel cardenal Roderic a Roma⁷⁴, i sense comptar amb les posteriors adquisicions de Xeraco i l'herència del Comtat d'Oliva, amb tot el què allò li va suposar al clan Borja.

Abans d'açò, el 1499, Maria Enríquez i de Luna, viuda de Joan de Borja, II duc de Gandia, formalitzava la compra de la baronia de Castelló a Francesc Aguiló-Romeu. L'adquisició dels llocs de Castelló, Aielo, el Rafalet, la vila de la Pobla i del Castell de Rugat per la nora del ja proclamat sant pare Alexandre VI suposava la incorporació del feu als estats borgians i responia a l'estratègia territorial que pretenia vertebrar uns amplis dominis al voltant de Gandia.

Francesc Aguiló-Romeu, a causa d'una mala gestió administrativa⁷⁵ i les importants despeses derivades de les bandositats⁷⁶ en les quals va estar implicat a la mateixa Vall d'Albaida, va patir l'embarg de la baronia de Castelló per part de la Cort de la Governació de València i posterior pública subhasta guanyada pels representants de na Maria. El preu de la compravenda es materialitzava per 250.000 sous i la narració dels fets ens ha arribat per un document conservat a l'*Archivo Histórico de la Nobleza*, que esdevé en l'exposició de la compra de la baronia⁷⁷. Fet i fet, el 25 de juny de 1499 es reuniren davant dels escrivans de la Governació de València els representants dels venedors, amb el mateix Francesc Aguiló-Romeu, compradors i creditors així com oficials reials; aleshores, la Governació

«féu venda en públich encant, com a béns del dit magnífich en Francesch Aguiló, hereu del noble mossén Jaume Romeu, quòdam, cavaller, mitjançant en Joan Çabater, corredor públich de la sua Cort, de la baronia de Castelló appellada de Ruguat, lochs y alqueries de aquella, ço és, la Pobla appellada Franquavila e lo loch de Ayelo, e lo Ràfol, ab lo Castell appellat de Ruguat».

⁷⁴ E. Ciscar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores. Estudios sobre el siglo XVII en Valencia*, ed. Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, València, 1993, p. 128.

⁷⁵ A. Soler Molina, *Castelló, refugi dels Borja...*, p. 82

⁷⁶ V. Terol i Reig, "Llegint un mapa de la Vall d'Albaida de 1499. 'Magnats e poderoses persones'. Lluitant per la jurisdicció i fitant la terra", *Alba*, 15, Ontinyent, 2002, pp. 5-40.

⁷⁷ AHNob, Osuna, C. 713, d. 31. Resumit per: E. Pastor Alberola, *Castellón de Rugat...*, p. 177.

El document continua ubicant la baronia, amb tots els seus afrontaments, al Regne de València, més concretament a la Vall d'Albaida «ab tots los térmens, drets e pertinències al senyor de la dita baronia pertanyents». A més a més, amb els dominis de

«tots los plans, muntanyes, aygües, axí de les fonts que són dins los térmens generals de la dita baronia, com encara ab tres dies de cascuna setmana de aygua de una font que naix en la foya de Salem; axí ab hòmens com fembres, axí christians com moros, mascles e femelles, e ab tots drets de directa senyoria, ab mer e mixt imperi, tota alta jurisdicció civil i criminal, alta e baixa, al senyor de la dita baronia pertanyent, axí en la dita baronia, lochs e alqueries dessús dits, com en lo loch de Ruguat, Xara e Rafalguànim, com en altres lochs situats dins los térmens de la baronia».

Després continua numerant els drets senyorials adquirits, com

«terç delme, morabatí, taula de carneria, forn, molí, almàceres de fer oli, tendes, hostal, taverna, ors, olivars, vinyes de senyor, rendes, censos, drets, luïsmes e fadigues, besants, çoffres, e altres qualsevol drets e [e]moluments, cases, fortalises, e qualsevol altres drets al senyor de la dita baronia pertanyents [...]; ab lo jurs patronat, axí de la rectoria, com els beneficis instituhits en la sglésia de la dita vila de la Pobla, e ab lo dret de morabatí del lloch de Ruguat, si algú li'n pertany, al dit magnífich en Francesch Aguiló».

El document acaba amb l'enunciat dels càrrecs que quedaven pendents en forma de censal adherits a les rendes de la senyoria per a que foren rebaixats del preu final de la venda. Al remat, Maria Enríquez prendria possessió de la Baronia de Castelló finalment el 18 de juny de 1499.

Certament, aquesta transacció no és tan sols important pel fet que incorpora el territori a la casa de Gandia, on romandrà fins a la dissolució de les senyories al segle XIX, si més no, perquè ens descriu «drets e pertinències al senyor de la dita baronia pertanyents». Ací fixarem la nostra atenció pel fet que aquesta informació serà el fonament on començarem a construir la base de la nostra investigació perquè és important tenir present aquelles notícies relacionades al voltant de la jurisdicció imperant a la baronia a les darreries del segle XV.

Hem de tenir en compte però, altra possessió anterior, per la qual l'11 d'agost de 1476 l'esmentat Francesc Aguiló-Romeu era qui era qui la prenia per herència de son oncle matern, Jaume Romeu, mort sense fills mascles legítims i naturals, pel fet que

«a instituhit hereu a mi, universal, de tots sos béns. E, per consegüent, la dita baronia de Rugat, en la qual es comprenia la present vila de la Pobla ab tots sos tèmens, drets, emoluments, obvencions, rendes, pertinences e jurisdicció, axí civil com criminal, meri e mixte imperi, ús e exercici de aquells, pertanyen e han pertangut a mi com a hereu».

En Francesc, fent ús de la legalitat imperant, va prometre als moros de Castelló, reunits a la mesquita en consell i aljama, «tenir e servir, a la dita aljama, Çuna e Xara, franquees, libertats, usos e bons costums de la dita vila de Castelló, e davant de aquells, sí e segons és acostumat e bon senyor deu servir a sos vassalls». Per tot açò, el document acaba per concretar que

«totes aquestes coses, lo dit magnífic en Francés Aguiló-Romeu féu, en senyal de vera, real, actual e corporal possessió per ell rebuda, e acceptada, de la dita vila de Castelló e terme de aquella, e de la casa de senyor dins aquella construhida, e de tots los emoluments, pertinències, obvencions e utilitats, e tots altres drets pertanyents a senyor en aquella»⁷⁸.

Així doncs, el model de senyoria clàssica plena és aquell en el qual la jurisdicció és l'essència del feudalisme no sols de forma legalista si més no també simbòlica, escenificada a les preses de possessió, el mer i mixt imperi, una fiscalitat directa i serveis o prestacions extraordinàries.

Llavors i per tot açò, el senyor ostentava la jurisdicció civil i criminal a la baronia i podia jutjar tots els delictes dels vassalls incloses les penes de mutilació o mort. Els Furs li reconeixien el dret del baró a procedir judicialment d'ofici, fet que li proporcionava una font d'ingressos derivada de les sentències pecuniàries administrades.

⁷⁸ Transcripció publicada per A. Soler Molina, *Castelló, refugi dels Borja...*, p. 187 i A. Soler Molina, *De Vilanova de Rugat a la Pobla del Duc. Persones i fets d'un poble de llauradors de la Vall d'Albaida*, Ajuntament de la Pobla del Duc, 1999, p. 539. AHNob, Osuna, C. 712, doc. 3 (18).

2.2 Els Borja i Castelló

Al llarg d'un segle i mig, els diferents ducs de Gandia convertiren el palau de Castelló de Rugat en segona residència. Primerament, hi ha constància que en temps de Joan de Borja, es produeix el saqueig de la baronia pels agermanats i els llocs són barrejats⁷⁹. Aquest fet suposarà un punt d'inflexió de la família vers Castelló degut a que si, en un primer moment, l'objectiu del papa Alexandre VI era adquirir la baronia per abastir de gra, oli i vi l'horta de Gandia⁸⁰, els diferents Borja ho compatibilitzaran donant-li un ús d'esbargiment. Existeix constància que els ducs Francesc⁸¹, Carles i Francesc Tomàs residiren a la casa senyorial en distints períodes de caça així com també a la recerca d'una climatologia més propícia per a la salut⁸². Açò, però, també els permetria continuar amb els seus afers quotidians de gestió administrativa dels diferents estats com relacionar-se amb la Cort de l'Emperador, per part d'en Francesc.⁸³ La presència dels ducs a Castelló també hagué de servir per a mantenir un major control de la senyoria, els vassalls i les gestions administratives quotidianes.⁸⁴

Serà el Vé duc Borja, Carles⁸⁵, junt a la seua esposa Magdalena, qui residiran de manera habitual, no sols pel bon del clima –patia de gota i febres– i pel plaer de la cacera, si més no, espentat per la decadència econòmica que començava a arrastrar el ducat, ja que convé fer ressaltar que la residència en un espai poc ostentós els permetia reduir la despesa en el seguici⁸⁶. Al 1592, en una estada a Castelló, morirà després de

⁷⁹ ARV, Governació, *Litium*, 2479, ff. 488-492. Recompte de danys provocats pels agermanats.

⁸⁰ A. Soler Molina, *Castelló, de Rugat refugi dels Borja...*, p. 88.

⁸¹ Francesc de Borja i Aragó, IV duc de Gandia (1510-1572). Casat en 1529 amb Leonor de Castro (1509-1546), portuguesa, dama de l'emperadriu. Carles V li dona el títol de Marqués de Llombai. Virrei de Catalunya, Rosselló i Cerdanya de 1539 fins 1543. Quan mor son pare a 1543 es retira en un primer moment a Gandia i assumeix la direcció dels estats. Pren l'hàbit jesuïta en 1551 i renúncia als títols i possessions (Enrique García Hernán, *Diccionario Biográfico electrónico de la RAH*).

⁸² E. Pastor Alberola, *Castellón de Rugat...*, pp. 187 i 189. La duquesa Elionor de Castro, esposa de Francesc de Borja ho fa a la recerca d'una millora en la salut a l'igual que el cinqué duc Borja Carles.

⁸³ A. Soler Molina, *Castelló, de Rugat refugi dels Borja...*, p. 111.

⁸⁴ E. García Hernán, *Monumenta Borgia VI (1478-1551). Sanctus Franciscus Borgia, quartus Gandiae dux et Societatis Iesu praepositus generalis tertius (1510-1572)*, Generalitat Valenciana-Institutum Historicum Societatis Iesu, València-Roma, 2003, pp. 631-632. Diferent epistolari entre els ducs de Gandia i el príncep Felip i el secretari Cobos entre desembre de 1544 i gener de 1545.

⁸⁵ Carles de Borja i Castro, V duc de Gandia (1530-1592). Després de la renúncia del títol de duc per part de son pare, queda en possessió del mateix a 1551. Casat amb Magdalena Centelles i Folc de Cardona, amb drets sobre el Comtat d'Oliva. Capità general de Portugal (1582-83). Fou home devot (Santiago La Parra López, *Diccionario Biográfico electrónico de la RAH*).

⁸⁶ S. La Parra López, "El ducado de Gandia y la memoria familiar de san Francisco de Borja", *Revista Borja*. Revista de l'IIEB, 2: Actes del II Simposi internacional sobre els Borja, Universitat Politècnica de València – Escola Politècnica Superior de Gandia, Gandia, 2009, pp. 91-92

testar ⁸⁷. Amb ell com a duc es redactarà el capbreu de 1576 que posteriorment analitzarem.

Francesc Tomàs⁸⁸, romandrà de forma fugaç a la baronia, igual de fugaç que el seu ducat, però continuarà la residència intermitent, a l'igual que el seu fill Carles Francesc⁸⁹, VIIé duc, qui serà testimoni de l'expulsió dels seus vassalls moriscos. Serà la muller d'aquest, Artemisa Dòria Carretto qui, amb anades i vingudes de Gandia a Castelló, s'establirà perllongadament després de viuda, fins el punt que testarà i morirà a la baronia el 1639. Amb el duc Carles Francesc es redacta el capbreu de 1597, que també hem estudiat. Després d'ells, no es té constància de la presència de cap membre més de la família⁹⁰.

2.3 El règim senyorial i les rendes

El domini feudal tenia les característiques típiques d'una senyoria valenciana moderna, basada en la jurisdicció plena –mer i mixt imperi–, el què donava al senyor un enorme poder de coacció, que la Reial Audiència va limitar en part, i en el règim emfitèutic de cessió de casa i terres. Com també era normal, els senyors posseïen una sèrie de regalies, tant en sentit estricte, és el cas del terç delme per cessió regia, com els drets monopolístic de fabricació i comercialització: forns, almàssera, etc. Altres dos trets caracteritzen el règim de Castelló: la presència de certa reserva senyorial, així com erms que aniran lliurant-se en emfiteusi per ampliar la terra conreada i les rendes. En sentit negatiu, l'endeutament en forma de censals que graven les rendes de la senyoria.

Convé recordar que, des del punt de vista institucional, les rendes poden classificar-se consegüentment:

⁸⁷ E. Pastor Alberola, *Castellón de Rugat...*, pp. 188.

⁸⁸ Francesc Tomàs de Borja i Centelles, VI duc Borja de Gandia (1551-1595). Casat amb Juana Fernández de Velasco i Aragón. Titular del ducat de 1592 fins el 1595 que mor (Santiago La Parra López, *Diccionario Biográfico electrónico de la RAH*).

⁸⁹ Carles Francesc de Borja i Fernández de Velasco, VII duc Borja de Gandia (1573-1632). En 1595 pren possessió del ducat a la mort de son pare. Principi de la decadència familiar amb la primera fallida en 1604 i segrest de les rendes per part de l'Audiència de València. L'expulsió dels moriscs el sentència econòmicament. Va patir un segon segrest dels comptes amb un administrador senyorial. Virrei de Sardenya (1611-1617). Es casà el 1593 amb la genovesa Artemisa Dòria Carretto, qui va morir el 13 de febrer de 1644, als noranta quatre anys, a la seua residència de Castelló de Rugat, «que era retiro después de viuda» (segons diu al testament) (Santiago la Parra López, *Diccionario Biográfico electrónico de la RAH*).

⁹⁰ A. Soler Molina, *Castelló, de Rugat refugi dels Borja...*, p. 167.

1.- Com a complement de la jurisdicció senyorial té el senyor una sèrie de drets de vassallatge que afecten a tots els veïns pel fet de ser vassalls del senyor: besant, morabatí, regals per Nadal o la mel cotxa entre d'altres.

2.- Regalies:

a) Regalies en sentit estricte, com el terç delme.

b) En el més ampli de drets exclusius, privatius i prohibitius, com els monopolis de molins, forns, almàsseres i carnisseries. Concretament trobarem el forn de pa de Castelló i d'Aielo, l'hostal i l'almàssera de Castelló, així com el drets sobre les gerrereries.

3.- Renda per la terra:

a) Pagament de rendes emfitèutiques com a contrapartida de l'ús de fruit de terres. Hem de tenir en compte que l'emfiteusi és l'única modalitat de cens dins del dret civil valencià on aquell qui gaudeix del dret emfitèutic disposa del domini útil sobre el bé censat mentre qui el concedeix disposa del domini directe⁹¹. D'aquesta manera, amb l'establiment d'un determinat bé s'inicia l'acte de concessió emfitèutica generalment pel titular del domini ple, és a dir, el senyor directe, o també es dona la possibilitat que es formalitze de la mà de l'emfiteuta amb la conseqüent subordinació⁹². Habitualment, els béns immobles eren els útils objecte d'emfiteusi amb una concessió amb termini, per la vida de l'emfiteuta, o a perpetuïtat⁹³. Així doncs, els drets que li corresponen al senyor directe són:

— Dret a percebre una pensió censal, que és la base de l'emfiteusi o cobrament de cens, siga en metàl·lic amb un pagament fix; cens en espècie, en partició dels fruits, bé amb un pagament fixe o a partició segons la collita; i fins i tot, cens en serveis, les nomenades sofres⁹⁴.

⁹¹ *Furs e actes de cort fetes e atorgats per [...] Carlos [I] Monçó MDXXXII*, València, Ioan Mey, 1545, f. 2 v. Edició facsímil a càrreg de R. García Cárcel, *Cortes del reinado de Carlos I*, Valencia, 1972, p. 124.

⁹² *Furs e ordinations fetes per los gloriosos reys de Aragó els regnícoles del Regne de València*, editada per Lambert Palmart, València, 1482, reimpressió facsímil, València, 1977, p. 97, llibre IV, rúbrica XXIII, fur VI. A partir d'ara se citarà com *Furs*, IV, XXIII, 6 (L. P., p. 92).

⁹³ *Furs*, IV, XXIII, 36 (L. P., p. 96).

⁹⁴ *Furs*, IV, XXIII, 39 (L. P., p. 96).

— Lluïsmes és el dret pel qual el senyor, en cas de venda del bé censat, té dret a rebre la desena part del preu total, i en cas de pignoració, la vintena part⁹⁵. A més a més, el censatari no pot vendre o alinear el bé sense el consentiment del senyor directe, fins el punt que una venda, feta sense aquest, és nul·la i dona lloc a la pena de comís⁹⁶.

— Fadiga. La fadiga és el dret del senyor directe a adquirir el bé pel mateix preu que el censatari pretén vendre'l, alienar o pignorar, en un termini de 30 dies següents a la notificació⁹⁷.

b) Arrendament de terres i béns propis de la reserva senyorial, com el bovalar, l'horta senyorial, la vinya, l'olivar de la senyoria i el molí, o aquells cedits al municipi pel seu lloguer com la tenda o carnisseria.

* * *

En aquest apartat s'ha agrupat aquella documentació, menys abundant d'allò desitjable, que ens permet conèixer quines eren les rendes de la senyoria i la seua quantia. La principal prové de la fi del període estudiat, és a dir, del moment de l'expulsió, i són dues minuts en que s'exposa la situació anterior i posterior a l'eixida dels moriscos i l'entrada dels repobladors. El primer fou redactat, molt probablement, per a sol·licitar davant la Junta de Població la reducció de la taxa dels censals, en el marc de la política de repoblació afavorida per la Monarquia⁹⁸. El segon és un informe intern de la casa de Gandia en el què es tracta de corregir els problemes de la repoblació, i entre altres aspectes es relacionen, any a any, les rendes cobrades abans i

⁹⁵ *Furs*, IV, XXIII, 3 (L. P., p. 92).

⁹⁶ *Furs*, IV, XXIII, 24 (L. P., p. 94).

⁹⁷ *Furs*, IV, XXIII, 34 (L. P., p. 96). També existia el dret del comís pel qual el senyor té la capacitat de recuperar, en cas d'impagament de la pensió per part del censatari per 4 anys, el domini ple del bé censat, (*Furs* IV-XXIII-2 i 37. L. P., pp. 92 i 96) així com també els de venda feta pel censatari sense el consentiment del senyor directe (*Furs* IV-XXIII-24. L. P., p. 94). Per altre costat els drets de l'emfiteuta són tots els drets dominicals sobre la cosa censada, exceptuant els drets del senyor directe abans esmentats (*Furs* IV-XXIII-35. L. P., p. 96), amb l'única obligació de millorar el bé, si pot. Així doncs, té el dret de disposició del bé per a vendre'l, hipotecar-lo, donar-lo en usdefruit, transmetre'l als hereus o llegar-lo. Això sí, el censatari pot abandonar el bé censat el dia que formalitza el pagament del cens i tornar al senyor directe l'escriptura de la cessió emfiteutica (*Furs* IV-XXIII-20. L. P., p. 94).

⁹⁸ R. Benítez Sánchez-Blanco, "Justicia y gracia: Lerma y los consejos de la monarquía ante el problema de la repoblación del Reino de Valencia", en *La Monarquía de Felipe III: los reinos* (J. Martínez Millán i Mª A. Visceglia, dirs.), Madrid, Fundación Mapfre, 2008, vol. IV, pp. 255-332; en especial 295-311.

després de l'expulsió⁹⁹. Ambdós foren tractats per Eugenio Ciscar Pallarés, i el primer transcrit parcialment per Pastor¹⁰⁰. Junt a aquestos dos importants documents comptem amb una escriptura d'arrendament de la senyoria de 1560¹⁰¹, i amb un altre borrador¹⁰². Donen també idea de les rendes dos preses de possessió; la inicial dels Borja i una d'Alfonso de Borja en 1604, com resultat d'un procés judicial. La documentació notarial de l'Arxiu del Col·legi Seminari del Corpus Christi aporta notícies importants sobre l'arrendament i cobrança de determinades regalies als anys 1590. Per concloure, als nostres cappable i capbreus, que configuren la base de la investigació, hi trobem quantioses notícies sobre la pràctica del règim senyorial.

No obstant, aquest esquema teòric que hem vist no s'ajusta a la forma en la qual l'administració senyorial organitzava les rendes. L'informe més complet és aquell redactat per ser presentat, possiblement, davant la Junta de Població¹⁰³ i en ell s'incorporen els valors mitjans de les rendes anteriors a 1609. Suposem que aquesta documentació era el material preparatiu previ de la informació que es va proporcionar a la Junta per a complir amb l'exigència de donar a conèixer quines rendes es cobraven anteriorment a l'expulsió i en quines altres, menys quantioses, s'havien quedat posteriorment, essent la base per a les peticions de greuge. Aquestos informes, de gran interès per a conèixer la situació de les senyories abans i després de l'expulsió-repoblació, ens són desgraciadament desconeguts, llevat d'un cas¹⁰⁴. No obstant, el resultat de la valoració que la Junta de Població efectuà es va recollir a «*Assiento de las casas de los títulos, barones y dueños de los lugares que por la expulsión de los moriscos del Reyno de Valencia quedaron despoblados*», datat a Madrid el 9 de juny de 1614¹⁰⁵. El duc de Gandia va obtenir la reducció dels censals al 5 % i la concessió d'«aliments» per 8.000 lliures anuals, amb una sèrie àmplia de condicions¹⁰⁶. Donat que l'objecte pretés era mostrar la pèrdua d'ingressos produïda per l'efecte de l'expulsió

⁹⁹ AHNob, Osuna, C. 714, doc. 35.

¹⁰⁰ E. Pastor Alberola, *Castellón de Rugat* ..., pp. 208-210.

¹⁰¹ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 38.

¹⁰² *Ibidem*, C. 574, doc. 48.

¹⁰³ *Ibidem*, C.1027, doc. 21 (L.S.)

¹⁰⁴ Sí que es coneix per a Olocau de la mà de Paz Lloret en: P. Lloret Gómez de Barreda, "El impacto de la expulsión de los moriscos sobre las rentas del señorío en Olocau", en *La nobleza valenciana en la edad moderna: Patrimonio, poder y cultura* (A. Felipe Orts i C. Pérez Aparicio, eds.), València, Universitat de València, 2014, pp. 133-191.

¹⁰⁵ R. Benítez Sánchez-Blanco, "Justicia y gracia" ..., pp. 309-313.

¹⁰⁶ AHNob, Osuna, C. 4101, Capítol 29.

dels moriscos i de la repoblació, cal suposar que estem davant de valors que, possiblement, es consideraven màxims però creïbles.

Destaca en primer lloc, des del nostre punt de vista actual, l'embolic de la relació de rendes, on s'anoten sense ordre conceptes diversos, alguns dels quals no és possible conèixer amb precisió a que corresponien. En segon lloc, destaca en la relació la importància de la renda en espècie, unit, quan correspon, en un sol apunt el terç delme i la partició de fruits derivada de l'emfiteusi. En última instància senyalar que s'engloben també a la baronia les rendes de la Pobla, població de cristians vells, la qual no tractem a l'estudi, centrat en els moriscos, així com el terç delme de Rugat, localitat sota domini del Monestir cistercenc de la Valldigna, i l'arrendament de la casa senyorial d'aquesta població.

Les rendes obtingudes, excloses com hem dit les de la Pobla i Rugat, s'eleva a 2.800 lliures (Fig. 2.1). D'elles, un 70 % provenen de la participació del senyor en la producció agrària, bé per mitjà del terç delme o per les particions de fruits, junt amb els drets de l'almàssera. Dins d'aquest capítol, el producte principal és el blat, amb un 25 %, seguit de l'oli amb un 20 %. A continuació venen altres cereals: l'ordi 10 % i la dacsa amb un 7,5 % del total de les rendes.

Figura 2.1
Valors mitjans de les rendes anteriors a 1609

Vassallatge	lliures	%
Morabatí		
Castelló	10,90	0,39
Aielo	3,05	0,11
Total morabatí	13,95	0,05
Clams i penes de ramat	10,00	0,36
Present de Nadal	6,79	0,24
Total	30,74	1,10
Regalies	lliures	%
Castelló		
Carnisseria	90,00	3,21
Forn	122,00	4,36
Hostal	51,00	1,82
Aielo		
Forn	27,00	0,96
Total	290,00	10,36
Gerreria	lliures	%
Arrendament dels obradors	50,00	1,79
Delme de l'obra menuda i grossa	83,00	2,96
Total	133,00	4,75
Producció	lliures	%
Blat	706,00	25,21
Ordi	277,50	9,91
Dacsa	210,00	7,50
Garrofa	4,37	0,16
Vinyes i figueres	33,92	1,21
Palla	50,00	1,79
Fulla	100,00	3,57
Alfals	12,50	0,45
Almàssera i oli	567,00	20,25
Carnatge	17,00	0,61
Total	1.978,29	70,65
Censos	lliures	%
Castelló	220,00	7,86
Rafalet	30,00	1,07
Aielo	48,01	1,71
Heretat de Francisco Pérez	35,00	1,25
Total	333,01	11,89
Herbatge del bovalar	35,00	1,25
Total global	2.800,04	100,00

També, la quantia de gra que rep la senyoria la podem visualitzar a la Figura 2.2 (quantitat en cafissos i lliures; s'inclou també allò cobrat a la Pobla).

Figura 2.2
Ingressos senyorials en cereals

	Castelló	Aielo	la Pobla	Total	£/cafís	Total en £
Blat	70	20	30	120	8	960
Ordi	90	10	45	145	3	435
Dacsa	50	20		70	3	210
Espelta			2	2	3	6
Civada			1,5	1,5	2	3

Cal assenyalar que junt al cereal i l'oli, al darrer període morisc, la fulla de morera havia arribat a tenir una relativa presència.

Les regalies eren importants, sobre tot si incloem els drets obtinguts amb la gerreria, i més si tenim en consideració allò provinent de l'almàssera figura al costat de la partició en la producció de l'oli. Sense comptar aquesta, que no podem desglossar, suposen un 15 % del total.

El següent capítol d'ingressos per quantia, un 12 %, el constitueixen els censos en diners de terres i cases (inclosa l'heretat de l'alcaid Francisco Pérez) on destaquen amb molt els de Castelló/Rafalet sobre els d'Aielo (250 i 48 lliures respectivament).

Finalment, el què hem denominat vassallatge, amb poc més de 30 lliures, arriba sols a l'1 %, on la importància radicava en eixa capacitat d'autoritat a la que ens hem referit amb anterioritat.

L'informe inclou altres notícies, com és el muntant dels interessos dels censals que han d'abonar-se anualment: 935,83 lliures. Açò, sumat a les 75 del salari de l'alcaid eleven les despeses a 1.010,83. Aquesta quantitat s'havia de deduir d'allò que s'obtenia de l'arrendament de la senyoria, perquè com era habitual, les rendes d'aquesta no s'administraven directament sinó que es llogaven de forma global, encara que com veurem els arrendataris podien subarrendar diverses partides. L'informe indica que «solía arrendarse esta baronía en 2.640» lliures. Donat que el global estimat de les rendes era de 3.424,71, segons els nostres comptes, ja que l'informe després de varies

rectificacions dona la quantitat de 3.737,41, el benefici de l'arrendatari seria de 784,71, la resta neta per a la casa de Gandia seria sols de 1.629,17 lliures. D'ací el qualificatiu que Eugenio Ciscar dona a aquesta, i altres senyories dels Borja, de pobres.

L'altre informe al què fèiem referència aporta conceptes diferents, alguns dels quals desconeguem a què corresponen, a més de presentar llacunes sense explicar, i incloem ací per encara la informació anterior (Fig. 2.3). Com s'observa, apareix la tenda mencionada a les regalies; i entre les propietats que s'arrenden la vinya i l'hort del senyor. No figuren, en canvi les aportacions derivades de la producció agrària, llevat del carnatge, desconeguem a què corresponen els tres darrers conceptes de la llista, en especial els censos besants, gallines i jornals, que semblen ser derivats de les «quartes d'horta», sotmesos a pagaments en espècies i treball¹⁰⁷, però la quantia fixa de 876 lliures no podem explicar d'on ix. Resulta una informació, aparentment de pitjor qualitat, que presentem no obstant com a element de contrast. Crida l'atenció que totes les mitjanes oferides per aquest darrer informe són superiors a les estimacions de l'anterior, llevat el cas del forn d'Aielo.

Figura 2.3

Rendes de la Baronia en vespres de l'expulsió (quantitats en lliures)

Concepte	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1608	1609	Mitjana
Carnisseria	80	115	115	110	137	80	85	120	105,25
Forn de Castelló	138	138	130	145	175	175	171	150	152,75
Hostal	83	94	95	90	115	80	84	100	92,63
Forn d'Aielo	22	22	22	24	20	20	20	21	21,38
Gerreria	250		285	300		280	203	180	249,67
Tenda	150	180	175	164	165	190	145	168	167,13
Bovalar	30	25	20	20		20	18		22,17
Vinya	12	10	10	9	9	8		15	10,43
Hort del senyor	50	50	50	50	50	36	36	36	44,75
Carnatge i llana	30	27		20					25,67
Cens besants, gallines i jornals	876	876	876	876	876	876	876	876	876,00
Cens de les cortes	12	12	12	12	12		12		12,00
Castanyoles	11	8	7	6		9		8	8,17
Total	3.346	3.160	3.401	3.431	3.165	3.381	3.258	3.283	3.303,13

¹⁰⁷ Capítol 5. Les càrregues senyoriales sobre la terra.

El resum de la presa de possessió que Alfonso de Borja, arxidiaca d'Alzira, va realitzar de la senyoria de Castelló a 1604, per a cobrar la pensió que li devia el seu germà Francesc Tomàs, VI duc Borja de Gandia, ens ofereix informacions d'interés al voltant de les regalies. Veiem al representant d'Alfonso prendre possessió de la casa senyorial, el 15 de novembre, on hi va trobar 1.400 arroves d'oli (a les que caldria afegir altres 300 en poder de diverses persones); 30 cafissos de blat (més 50 que havien estat repartits als vassalls per a sembrar) i 20 cafissos d'ordi. La importància d'aquests conreus queda així manifestada. Acte seguit, va prosseguir la presa per l'hort de la casa senyorial, la carnisseria, la gerreria, el forn, l'almàssera i l'hostal¹⁰⁸. Essent corroborada la relació de les regalies incloses a l'informe davant la Junta de Població.

Ara però, mitjançant la documentació notarial de l'Arxiu del Col·legi Seminari del Corpus Christi podem fer el seguiment de determinades regalies¹⁰⁹. Així doncs, un cop presentada l'oferta d'arrendament des de l'administració senyorial, amb capítols i condicions, era un notari, en representació ducal, qui s'encarregava de la concessió temporal per un preu fixat. Després, el llogater dels monopolis els gestionava de forma directa o els tornava a arrendar per mitjà d'un rearrendament: aquesta era la segona part on entrava en joc un tercer o quart participant en el moment en el qual se cedia la gestió del privilegi.

Com hem vist anteriorment, no ens han arribat un nombre important d'arrendaments, però sí, gràcies a la documentació notarial, tenim una mostra dels rearrendaments. Coneguem que Bernabeu Beltran i Miquel Tudela, arrendadors de la baronia, es dediquen a rearrendar les regalies de la mateixa. En aquest cas ho fan de les almàsseres de Castelló, la Pobla i Aiello així com també els drets de l'oli de Castelló i Aiello i de l'olivar del senyor de Castelló i la Pobla per a la campanya de 1597 i 1598. Ells lloguen el monopoli en unes condicions semblants: acorden un preu, un mode de lliurament del producte com també un termini màxim de pagament. Altrament hi tenim algunes condicions que no es repeteixen sempre –dependran del tracte que es faça– com

¹⁰⁸ E. Pastor Alberola, *Castellón de Rugat ...*, pp. 192-195.

¹⁰⁹ La primícia de Castelló, les almàsseres de Castelló, la Pobla, Aiello, l'olivar del senyor o el dret de l'oli de Castelló i Aiello, forns de pa, l'hostal, fleca i taberna, les gerres, la mel cotxa, els torrons i el bovalar.

són la gestió dels clams o el lliurament de mig cafís d'olives com a clàusula especial¹¹⁰. És el mateix Tudela qui «arrenda la regalía de la mel coza y torrons del present lloch de Castelló a Joan Castellano, cristià nou del dit lloch, per preu de huit lliures e per temps de hun any...»¹¹¹.

També, Tudela rearrenda a Joan Bàmer *Castellano* el forn de pa de *Puça* de Castelló per 140 lliures anuals en 12 pagues mensuals¹¹², o el seu col·lector de rendes, Miquel Moscardó, qui lloga l'hostal, la fleca i la taverna de Castelló els anys 1598¹¹³ i 1599¹¹⁴. És significatiu l'exemple de 1598, on Moscardó arrenda les regalies a Pedro Alcaràs per 12 mesos però, poc més de mig any després, rearrenda solament l'hostal a un tercer, Felip Moliner¹¹⁵, pel període que li resta (cinc mesos i 10 dies) i amb un lloguer prorratejat al temps.

Si més no, hem conegut com algun d'aquestos monopolis estava cedit a les aljames de Castelló i Aiello. És el cas de la tenda, lliurada en arrendament pels jurats Gaspar Valenci i Francesc Perot II·l·el a Genís Castellano per dos anys i 150 lliures, que seran cobrades pel municipi: «... lo qual arrendament li fan ab los capítols que lo procurador y alcayd ha fet de sa mà de voluntat de l'aljama e lo dit Genís, present, y acceptant lo dit arrendament per dit temps...»¹¹⁶. En efecte, coneixem que el duc Carles de Borja i Centelles, com a prestació pel carregament d'un censal de 5.000 lliures sobre

¹¹⁰ APPV, Francesc Martínez, 1597, sig. 23.520, 16.11.1597; En el primer d'aquestos documents rearrenden l'almàssera de Castelló, l'olivar de la senyoria i el dret de l'oli a Joan Dix i Pere Periquet, de Benirredrà i Beniatjar respectivament, per 440 arroves d'oli a pagar en un termini establert fins Sant Joan de juny de 1598. El pagament ha de fer-se efectiu en oli, ha de donar-se cada setmana o cada dos dies i no podent treure'l de l'almàssera per a comerciar si abans no han pagat l'obligació de l'arrendament. A més a més, els moriscos han de donar-li als arrendataris la part de les penes dels clams així com també mig cafís d'olives.

¹¹¹ APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 25.12.1598.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 27.01.1598.

¹¹⁴ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 04.01.1599. Lloguer anual a Joan Camarena i Martí Zaet àlies *Offer* per i 65 lliures a pagar en dos pagues iguals per Sant Joan de juny i Nadal.

¹¹⁵ *Ibidem*, 1598, sig. 23.521, 22.08.1598.

¹¹⁶ *Ibidem*, 11.08.1598. Alguna cosa li va passar amb els arrendaments a Pedro Alcaràs ja que, de nou, al mes d'agost, en unes dates pròximes al rearrendament de l'hostal, són els jurats, Gaspar Valenci i Francesc Perot II·l·el, qui arrenden a Genís Castellano la tenda de Castelló per dos anys i 150 lliures a pagar en tres pagues iguals, que s'efectuaran de quatre en quatre mesos, començant el primer de juny de 1598. Per a fermar aquest acord, tenim el mateix dia d'agost –també *ibidem*, 11.08.1598– on els conjugues Genís Castellano i Jerònima Capera avalen a Pere II·l·el l'arrendament de la tenda de qualsevol dany.

els béns de la baronia, cedeix la tenda i la carnisseria a les respectives aljames canvi d'un cànon¹¹⁷.

El procediment de rearrendament repeteix un mateix sistema on s'ofereix una oferta per a llogar un privilegi; es fixa un preu –en diners o en espècie– i un període d'exploració del recurs; s'estableix un mode de pagament bé en una sola paga, en dos pagaments d'una mateixa quantitat o prorratejada en mesos; el subarrendament es porta a terme entre els llogaters de la senyoria i els rearrendataris, generalment moriscos i en un molt menor nombre entre cristians.

2.4 Els administradors de la senyoria

Altrament, podem aturar-nos i comentar quins són els personatges que intervenen en l'administració senyorial. Evidentment, per sobre de tots el duc de Gandia qui, ell mateix o per mitjà d'un representant, prenia possessió de la baronia, bé la inicial amb la compra de la mà de Maria Enríquez, o els posteriors successors. Al senyor se li reconeixia eixa capacitat d'autoritat que hem esmentat, però el seu caràcter generalment absentista li feia delegar les funcions. Així doncs, per mantenir l'ordre i guardar els interessos, mantindrà un personal de confiança representat pel procurador general, també amb el càrrec d'alcaid i nomenat indistintament (al ser Castelló cap de la baronia), qui, a la primera part del segle XVI era Martí de Mur, a la segona, Francisco Pérez de Roa i, posteriorment, Miquel Bonet Ortiz. Per sota, repartits els càrrecs entre els veïns i habitants, es troben el batle, el justícia, els jurats i el mostassaf com a encarregats de la gestió municipal i generalment escollits per la representació senyorial¹¹⁸.

¹¹⁷ *Ibidem*, 24.04.1598. Els quatre documents al voltant del carregament del censal tenen la mateixa signatura.

¹¹⁸ Pastor va publicar un llista de justícies i jurats que, gràcies a la documentació estudiada, hem pogut completar. E. Pastor Alberola, *Castellón de Rugat...*, p. 78.

Figura 2.4
Càrrecs municipals de Castelló

Castelló

	Justícia	Jurats	Mostassaf	Lloctinent	Síndic
1543	Miquel Palla	Bertomeu Méndix i Joan Xibib			
1571	Boset	Masotet i Torres			
1597	Pere Il·lel	Pere Il·lel i Lluís Xelurí	Miquel Roig	Francesc Xerich	Jeroni Xelurí / Martí Cebrià
1598	Miquel Bamba	Miquel Essa i Martí Palla	Andreu Mohàrez	Jeroni Naranza	
1599	Francesc Palla	Gaspar Valenci i Francesc Il·lel	Lluís Bacor	Joan Munyós	Francesc Bacor
1604	Francesc Calcangi	Miquel Palla i Lluís Bacor	Blai Valenci		Gaspar Valenci

Figura 2.5
Càrrecs municipals d'Aielo

Aielo

	Justícia	Jurats	Mostassaf	Síndic
1543	Pere Benjaffe	Mateu Royo		
1599	Joan Benjaffe	Francesc Dubet i Lluís Zadoch	Pere Gorri	Bahunis/ Pere Benjafe menor
1600		Francesc Dubet i Lluís Zadoch		

Després hi trobem als arrendadors de la baronia, usualment homes de negocis o mercaders, encarregats de l'administració dels béns de forma directa o indirecta. Hem pogut identificar a Joan Baptista Gay (1596), Bernabeu Beltran i Miquel Tudela (1597, 1598 i 1600) amb aquesta funció, encara que no hem pogut determinar amb certesa els períodes en que ho varen ser, així com el seu col·lector de rendes a la baronia, Miquel

Moscardó, en general (1597, 1598, 1599 i 1600) i a Miquel Joan Barberà en particular, del lloc d'Aielo (1600):

«Miquel Joan Barberà, habitador del present lloch de Castelló de Rugat, gratis etc, promet y se obliga a Bernabeu Beltran, mercader de la vila de Gandia, arrendador de la present baronia de Castelló, absent, etc, que donarà bon conter y raó de totes les rendes emoluments y regalies del lloch de Ayelo de Rugat de tot allò que estarà a son càrrech en dita colecta així de diners com de fruits y altres rendes que a son càrrech estaran colectar...»¹¹⁹.

Per a finalitzar trobaríem els llogaters de les regalies, majoritàriament moriscos, que s'encarregarien de la gestió directa dels monopolis senyorials com Joan Dix i Pere Periquet, o Joan Bàmer entre molts altres.

2.5 Evolució de la conjuntura econòmica

Contem amb un indicador fonamental per a conèixer l'evolució de la conjuntura econòmica de la zona a l'època estudiada, com és el delme eclesiàstic del Capítol catedralici. En efecte, la sèrie de la Catedral de València ens permet aproximar-nos a l'evolució de la producció agrària del període estudiat. El Capítol de la Catedral era l'arrendatari del conjunt dels principals delmes (delme del pa i del vi) per períodes de quatre anys. Per a la delmeria de la Pobla, que abastava les noves parròquies de Castelló, Montitxelvo i Terrateig, comptem amb unes primeres dades aïllades corresponents als quadriennis 1556-1559 i la sèrie completa a partir de 1568 (Figura 2.6 i Gràfica 2.1).

Entre el primer tall de la segona meitat dels anys 1550 i el de 1568-1571, l'import nominal quasi s'ha duplicat, passant de les 500 a 987 lliures anuals. Serà a partir de 1568-1571 i fins a les vespres de l'expulsió, quan la sèrie nominal presenta un ascens del 27 %, amb diverses oscil·lacions, i abasta el màxim a començament del segle XVII (1600-1603), amb un valor de 1.412 lliures.

¹¹⁹ APPV, Francesc Martínez, 1600, sig. 23.523, 10.03.1600.

Per a calcular el valor adquisitiu d'aquestes quantitats, tradicionalment es recorre a la seua deflació amb els preus del blat, a falta d'un índex fiable de preus al consum¹²⁰. Hem recorregut a les sèries de preus valencians de Earl Hamilton, suavitzats mitjançant una mitjana mòbil de nou termes aplicats a la cinquena¹²¹. Com s'observa al gràfic, els preus del blat pujaren notablement a València de 1560 a 1580, duplicant la mitjana del seu valor; després romangueren relativament estables fins a la fi del període estudiat. El resultat és que el valor deflactat del delme –la capacitat adquisitiva mesurada segons els preus del blat– va caure notablement als anys 1570, per a després establir-se al llarg d'una dotzena d'anys (1580-1591) i presentar, finalment, oscil·lacions importants, dins d'una tendència a l'alça, en els vint últims anys.

Hem realitzat quatre talls comparatius de la sèrie de l'índex del valor deflactat: l'inicial, dels quatre primers anys dels quals es disposa (1556-1559), dona un valor mitjà de 80,05; la resta són de cinc anys: un, centrat en 1576, ascendeix a 103,39; el corresponent al capbreu de 1597, ha baixat a l'índex 91,75; i finalment, el del període 1605-1609, arriba al valor 108,91. En definitiva, el producte decimal deflactat ha crescut quasi 30 punts i, fins i tot, en el període entre mitjans dels anys 1570 i el final de l'època morisca, l'ascens ha sigut de cinc punts.

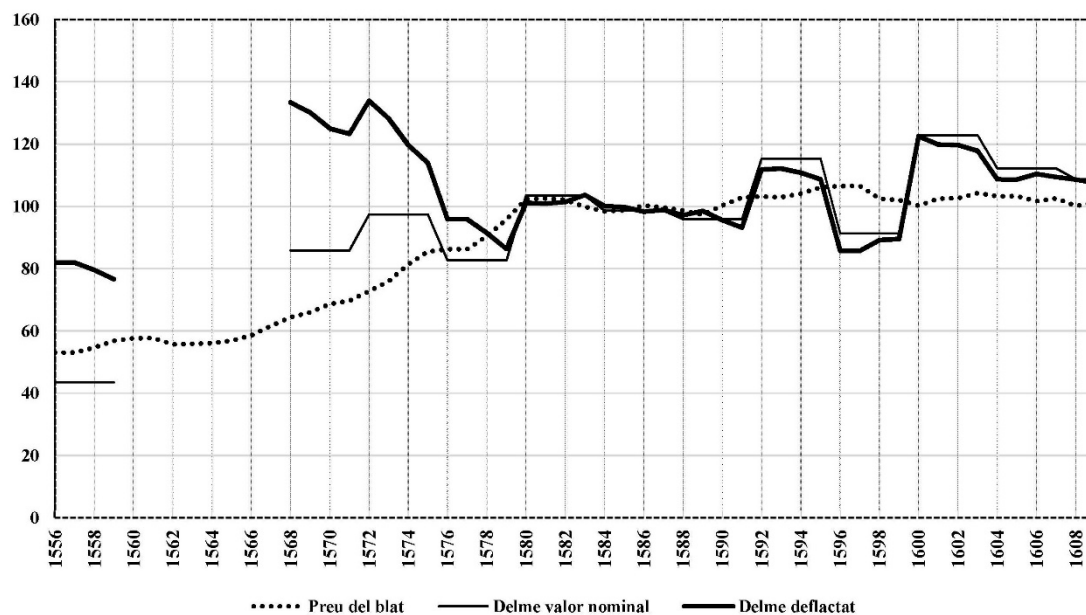
¹²⁰ J. Goy i E. Le Roy Ladurie (Ed.), "Presentation" en *Les fluctuations du produit de la dime*, Paris, Mouton, 1972, pp. 9-24; i J. Goy i E. Le Roy Ladurie (Ed.), "Rapport introductif", en *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, vol. I, Paris, 1982, pp. 13-27. Sobre València: J. Casey, "Structure et développement de l'agriculture de Valence à l'époque moderne, 1500-1700", en J. Goy i E. Le Roy Ladurie (Ed.), *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, vol. I, Paris, 1982, pp. 329-339; J. M. Palop Ramos, "El producto diezmal valenciano durante los siglos XVII y XVIII. Aproximación a su estudio", *ibid.*, pp. 408-416; M. Ardit Lucas, "Expulsión de los moriscos i creixement agrari al País Valencià", *Afers*, 5-6, 1987, pp. 273-316.

¹²¹ E. J. Hamilton, *El tesoro americano y la revolución de los precios en España*, Barcelona, Ariel, 1975 (l'edició original anglesa és de 1934), pp. 372-375 i 402-403.

Figura 2.6
Delme de la Pobra pertanyent al Capítol catedralici

	VALORS NOMINALS			ÍNDEX		
	arrendament (lliures)	preu del blat en ll/c. Mitjana mòbil (4,1,4)	arrendament deflactat	arrendament (lliures)	preu del blat en ll/c. Mitjana mòbil (4,1,4)	arrendament deflactat
1556	500	3,65	136,94	43,49	53,02	82,05
1557	500	3,66	136,75	43,49	53,09	81,94
1558	500	3,76	132,83	43,49	54,65	79,59
1559	500	3,91	127,88	43,49	56,77	76,62
1560		3,97			57,61	
1561		3,97			57,71	
1562		3,84			55,69	
1563		3,84			55,82	
1564		3,86			56,08	
1565		3,92			56,91	
1566		4,03			58,53	
1567		4,24			61,59	
1568	987	4,43	222,61	85,86	64,38	133,39
1569	987	4,54	217,22	85,86	65,97	130,16
1570	987	4,73	208,67	85,86	68,68	125,04
1571	987	4,80	205,73	85,86	69,66	123,27
1572	1120	5,01	223,53	97,43	72,75	133,94
1573	1120	5,23	214,05	97,43	75,97	128,26
1574	1120	5,61	199,82	97,43	81,38	119,73
1575	1120	5,89	190,19	97,43	85,50	113,96
1576	950,5	5,94	160,04	82,68	86,23	95,90
1577	950,5	5,94	160,08	82,68	86,21	95,92
1578	950,5	6,23	152,65	82,68	90,41	91,47
1579	950,5	6,60	144,07	82,68	95,79	86,33
1580	1190	7,05	168,81	103,51	102,35	101,15
1581	1190	7,06	168,47	103,51	102,56	100,95
1582	1190	7,03	169,24	103,51	102,09	101,41
1583	1190	6,88	173,03	103,51	99,86	103,68
1584	1133	6,78	167,05	98,56	98,47	100,10
1585	1133	6,80	166,60	98,56	98,74	99,82
1586	1133	6,91	164,02	98,56	100,29	98,28
1587	1133	6,86	165,06	98,56	99,67	98,90
1588	1102	6,79	162,20	95,86	98,64	97,19
1589	1102	6,70	164,41	95,86	97,32	98,51
1590	1102	6,91	159,51	95,86	100,31	95,58
1591	1102	7,08	155,60	95,86	102,83	93,23
1592	1326	7,10	186,68	115,34	103,13	111,86
1593	1326	7,09	187,11	115,34	102,90	112,11
1594	1326	7,17	184,93	115,34	104,11	110,81
1595	1326	7,31	181,41	115,34	106,13	108,70
1596	1050	7,34	143,08	91,34	106,55	85,73
1597	1050	7,34	143,02	91,34	106,59	85,70
1598	1050	7,06	148,75	91,34	102,49	89,13
1599	1050	7,03	149,37	91,34	102,07	89,50
1600	1412	6,90	204,53	122,83	100,24	122,55
1601	1412	7,06	200,04	122,83	102,49	119,87
1602	1412	7,07	199,74	122,83	102,64	119,68
1603	1412	7,18	196,60	122,83	104,28	117,80
1604	1290	7,11	181,44	112,21	103,23	108,72
1605	1290	7,12	181,27	112,21	103,32	108,62
1606	1290	7,00	184,24	112,21	101,66	110,40
1607	1290	7,06	182,65	112,21	102,55	109,44
1608	1250	6,90	181,26	108,73	100,13	108,61
1609	1250	6,97	179,35	108,73	101,20	107,47

Gràfica 2.1
 Delme de la Pobra pertanyent al Capítol catedralici
 (Índex. Base: 1580-1589)

* * *

Malauradament, ens manca una sèrie semblant d'arrendaments de les rendes senyoriales de la baronia. No obstant, sí podem fer una aproximació a com podrien haver pujat les rendes en el període 1560 a 1609 comparant les 1.500 lliures de l'arrendament de 1560 amb les 2.640 lliures en que s'afirma que s'estava arrendant en vespres de l'expulsió. Aquest fet suposa una pujada d'un 76 % del valor nominal de les rendes. A més a més, emprant la llista de preus de Hamilton, si comparem la mitjana dels preus del blat dels anys 60 amb les de poc abans de l'expulsió, a 1562 són 3,84 £/cafís i a 1608 a 6,90 £/cafís, l'increment dels preus és del 80 %. Aleshores, tenint altra vegada en compte les mancances documentals, entenem que la renda va resistir bastant bé en eixos 50 anys.

PART SEGONA

LA TERRA I ELS CULTIUS

Un altre dels objectius que presentem és el de la reconstrucció de la imatge de l'espai agrari a través de l'estudi del tipus de terra i cultius mitjançant l'anàlisi dels capbreus de 1576 i 1597. El marc d'observació és el d'un paisatge que ocupava el mateix lloc que hui en dia però canviat radicalment, pel reemplaçament o l'abandó en el cultiu o, fins i tot, per la urbanització. A més a més, mostrarem interès per les zones aprofitades agrícolament des del punt de vista dels conreus tenint en compte consideracions com el nombre de parcel·les, la seua mesura, així com també l'evolució de les combinacions de cultius en una mateixa parcel·la. Unes terres conreades on el predomini serà del secà, amb zones d'aprofitament agrícola amb conreus clàssics mediterranis com el cereal, la vinya, l'olivera, la figuera o la morera els quals dominen el territori agrari que ens permet tenir una visió general de la senyoria. No ens hem d'oblidar la possibilitat que la documentació no sempre ens done la informació interessant ni de la forma que agradosa, ja que hi ha un reduït nombre de parcel·les, l'extensió de les quals no s'expressa, com tampoc coneguem la proporció d'un determinat conreu a les parcel·les combinades. Altre obstacle radica en l'existència d'una possible ocultació de la propietat, encara que el seguiment que en els capbreus es fa de les transmissions i canvis de la propietat indiquen una atenció minuciosa per part dels agents senyorials de la propietat útil.

3.1. El capbreu de 1576

L'anàlisi del capbreu de 1576 ens mostra que el secà ocupa més de 5.791 fanecades (85,87 %), seguit per l'horta amb més de 633 (9,39 %) i l'algoleja amb més de 319 (4,74 %), que sumaran més de 6.744,5 fanecades (Fig. 3.1). Pel que respecta al parcel·lari són 1.240 parcel·les repartides de forma majoritària en el secà amb 966, seguides per l'horta amb 250 i finalment les 24 de l'algoleja (amb uns percentatges de 77,9 %, 20,16 % i 1,94 % respectivament) on novament es fa evident la majoria del primer però ara reduït en relació al percentatge de l'horta, amb un major nombre de parcel·les d'aquesta però amb una mida més petita que no pas el secà.

Figura 3.1
Total del tipus de terra al 1576

Tipus de terra	Extensió en fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	Parcel·les total	
	n.º	%	n.º	%		n.º	%
Secà	5.791,70	85,87	906	77,50	6,39	966	77,90
Horta	633,20	9,39	243	20,79	2,61	250	20,16
Algoleja	319,50	4,74	20	1,71	15,98	24	1,94
Total	6.744,50	100,00	1.169	100,00	5,77	1.240	100,00

En efecte, al comparar els percentatges del nombre de parcel·les que expressen superfície amb els de la distribució de les superfícies, trobem que la importància de l'horta augmenta, fins al punt que duplica la participació amb el 20,79 %, mentre que el secà i, principalment l'algoleja, disminueixen, fruit de l'extensió mitjana de les parcel·les de cada tipus de terra. Aquesta mitjana s'estableix al secà amb 6,39 fanecades, a l'horta, a 2,61 i a l'algoleja a les 16 per parcel·la.

Figura 3.2
Total de la dedicació de la terra en exclusiva

Tipus	Fanecades		Parcel·les		Fan./par.
	n.º	%	n.º	%	
Terra campà	859,00	21,31	66	7,23	13,02
Horta	600,48	14,90	226	24,75	2,66
Vinya	1.152,36	28,59	230	25,19	5,01
Oliveres	713,00	17,69	136	14,90	5,24
Figueres	471,75	11,71	173	18,95	2,73
Moreres	233,71	5,80	82	8,98	2,85
Total	4.030,30	100,00	913	100,00	4,41

La imatge de l'aprofitament agrícola que s'extrau per l'ús de la terra està emmarcada en quatre grans tipus: la dedicació exclusiva a terra campà (o terra de sembradura, sense arbres, destinada únicament a la producció de cereals), horta, conreus arboris (vinya, olivera, figuera i morera) i, per últim, la combinació de totes aquestes opcions on, a més a més, s'inclouen arbres de menor presència i importància (garrofer, perera, parra, noguera, entre altres) (gràfica 3.1).

Figura 3.3
Dedicació de la terra (extensió en fanecades)

Distribució global

	Total	%
Exclusiva	4.030,30	59,76
Combinats	2.714,10	40,24
Total	6.744,40	100,00

	Terra campà		Horta	
	total	%	total	%
Exclusiva	859,00	12,74	600,48	8,90
Combinats	492,85	7,31	19,50	0,29
Total	1351,85	20,05	619,98	9,19

	La vinya		Oliveres		Figueres		Moreres	
	total	%	total	%	total	%	total	%
Exclusiva	1.152,36	17,09	713,00	10,57	471,75	6,99	233,71	3,47
Combinats	709,00	10,51	1.034,50	15,34	227,25	3,37	231,00	3,43
Total	1.861,36	27,60	1.747,50	25,91	699,00	10,36	464,71	6,89

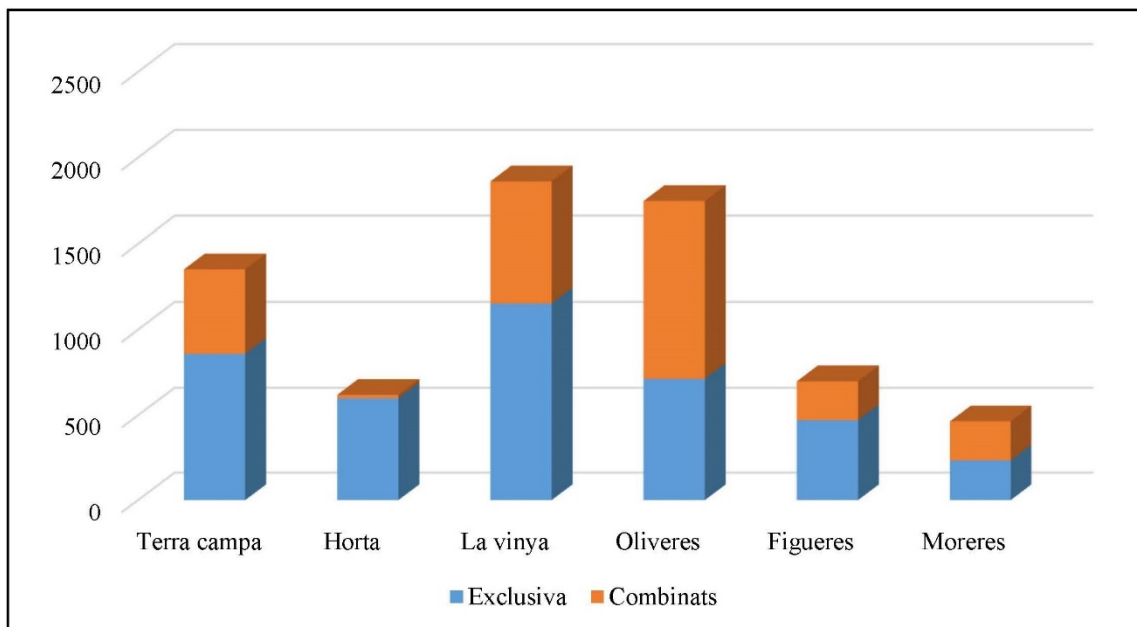
Distribució relativa

	Terra campà		Horta	
	total	%	total	%
Exclusiva	859,00	63,54	600,48	96,85
Combinats	492,85	36,46	19,50	3,15
Total	1.351,85	100,00	619,98	100,00

	La vinya		Oliveres		Figueres		Moreres	
	total	%	total	%	total	%	total	%
Exclusiva	1.152,36	61,91	713,00	40,80	471,75	67,49	233,71	50,29
Combinats	709,00	38,09	1.034,50	59,20	227,25	32,51	231,00	49,71
Total	1.861,36	100,00	1.747,50	100,00	699,00	100,00	464,71	100,00

En un primer terme, hem tingut en compte sols les dedicacions en exclusiva front a les que combinen diferents tipus d'aprofitaments (figures 3.2 a 3.4). Uns aprofitaments als que hem optat per assignar-li, a cada categoria principal, aquella variant indicada en un primer lloc, per considerar-la com a dedicació predominant.

Gràfica 3.1
Cultius 1576

Pel que respecta a l'extensió, hi ha que destacar la importància d'aquelles dedicacions que combinen diferents tipus de conreu, i que abasten pràcticament un 40 % front al 60 % de les terres amb una sola dedicació (figura 3.3). Si atenem al total, la vinya ocupa el primer lloc tant al general (27,60 %) com al conreu en exclusiva (17,09 %). Està seguida molt de prop de les oliveres amb gairebé un 26 % de les superfícies absolutes, com a resultat de ser el conreu més comú a la dedicació combinada (15,34 %) i el seu tercer lloc com a conreu en exclusivitat (10,57 %). És a dir, l'olivar abunda més en combinació amb altres dedicacions i conreus que en parcel·les exclusivament a ell dedicades (quasi 60 / 40 %). Per tant, estem davant d'un territori agrícola dominat per la presència de vinya i oliveres (53,51 %). A aquestos, els segueix la terra camp (20 % del total, una cinquena part), amb un major percentatge en exclusiva que en combinació amb altres (63,54 / 36,46 %). Per darrera i a bastant distància les figueres (10,36 %) i l'horta (9,19 %); en totes dues predomina la dedicació en exclusiva, que és quasi absoluta en l'horta i de més de dos tercers parts en les figueres. Per últim, una reduïda presència de les moreres amb pràcticament un 7 % del total, a mitges entre la seua mostra combinada amb altres dedicacions i en exclusiva.

Respecte al nombre de parcel·les de cada tipus (figura 3.4), el primer que cal destacar és que, a diferència de la distribució per superfície, dominen plenament les parcel·les dedicades en exclusiva a un tipus de conreu front a les que combinen diversos (quasi un 78 / 22 %). En un segon lloc, encara que les parcel·les de vinya continuen ocupant el primer lloc (22,58 %), a continuació trobem les d'horta (19,85 %), seguides de les de figueres i oliveres, pràcticament igualades al voltant de 17 – 18 %, mentre que les de terra campa han baixat al penúltim lloc amb un 13,86 %, sols abans de les moreres (8,73 %). Aquesta modificació en l'ordre és conseqüència de la mida mitjana de les parcel·les dedicades a cada tipus d'ús: el menor és de les parcel·les d'horta i el major de les de terra campa. Tots dos són responsables del seu canvi d'importància en aquesta gradació.

Figura 3.4
Dedicació de la terra (parcel·les)

	Total			Fan./par.
	Fan.	n.º	%	
Exclusiva	4.030,30	913	78,10	4,41
Combinats	2.714,10	256	21,90	10,60
Total	6.744,40	1.169	100,00	5,77

	Terra campa				Horta			
	Fan.	n.º	%	Fan./par.	Fan.	n	%	Fan./par.
Exclusiva	859,00	66	5,65	13,02	600,48	226	19,33	2,66
Combinats	492,85	96	8,21	5,13	19,50	6	0,51	3,25
Total	1.351,85	162	13,86	8,34	619,98	232	19,85	2,67

	La vinya				Oliveres			
	Fan.	n.º	%	Fan./par.	Fan.	n.º	%	Fan./par.
Exclusiva	1.152,36	230	19,67	5,01	713,00	136	11,63	5,24
Combinats	709,00	34	2,91	20,85	1.034,50	63	5,39	16,42
Total	1.861,36	264	22,58	7,05	1.747,50	199	17,02	8,78

	Figueres				Moreres			
	Fan.	n.º	%	Fan./par.	Fan.	n.º	%	Fan./par.
Exclusiva	471,75	173	14,80	2,73	233,71	82	7,01	2,85
Combinats	227,25	37	3,17	6,14	231,00	20	1,71	11,55
Total	699,00	210	17,96	3,33	464,71	102	8,73	4,56

El parcel·lari presenta la imatge d'un tauler amb múltiples caselles on predominen els conreus arbustius i arboris. Hi hauria aproximadament una quarta part de parcel·les sense presència d'arbres o altres conreus arbustius com la vinya (5,65 de terra campa i 19,33 d'horta); és a dir, un 75 % de les parcel·les, de forma més o menys intensa, les tindria. Si considerem l'extensió, un 21,64 % la ocupen la terra campa i la horta sense arbres ni vinya; la resta contaria amb ells. Podem numerar més de 1.200 unitats parcel·laries, si es tenen present aquelles la superfície de les quals no s'expressa, i sense tenir en compte que en alguns casos s'indica que la parcel·la està en diversos bancals o trossos, sense poder precisar més l'extensió de cada una d'aquestes «subunitats».

Figura 3.5
Tipus de cultius en exclusiva

Conreus	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	n.º	%	n.º	%		
Terra Campa	859,00	63,54	66	40,74	13,02	83
Horta	600,48	96,85	226	97,41	2,66	233
Vinya	1.152,36	61,91	230	87,12	5,01	234
Oliveres	713,00	40,80	136	68,34	5,24	141
Figueres	471,75	67,49	173	82,38	2,73	181
Moreres	233,71	50,29	82	80,39	2,85	93
Total	4.030,30		913		4,41	965

Nota : Els percentatges estan expressats sobre el total de cada tipus de conreu.

A l'Apèndix del capítol 3 (Figures de 3.1 a la 3.2) es detallen les diferents combinacions de conreus i el seu pes, tant en superfície com en nombre de parcel·les. Les composicions són variades, com podem observar, però sols algunes són significatives des del punt de vista numèric, per la seua extensió, com són les recollides a la Figura 3.6. En aquesta es constata com la combinació terra campa-oliveres, o l'inversa oliveres-terra campa, amb 433,25 fanecades,

que suposa el 6,42 % del general de la superfície conreada, és la principal, seguida de la que uneix a les oliveres i les figueres (340 f, 5 % del total). Les figueres, bé en conjunt amb la vinya (177,25 f, 2,63 % del total), com amb la terra campà (152,5 f, 2,26 %), continuen molt presents en la terra. Per fi, dins d'aquesta selecció principal, la combinació de la vinya amb les oliveres sols arriba a les 54,25 f i no abasta l 1 %. En total, aquestes cinc combinacions arriben a les 1.157,25 f i el 17,16 %, tant com la vinya en exclusiva, que constitueix, com vàrem veure, la principal d'aquesta categoria.

Figura 3.6
Principals combinacions¹²²

Principals combinacions	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	n.º	%	n.º	%		
Terra campà, oliveres	157,25	2,33	33	2,82	4,77	36
Oliveres, terra campà	276,00	4,09	7	0,60	39,43	7
Total	433,25	6,42	40	3,42	10,83	43
Oliveres, figueres	247,00	3,66	34	2,91	7,26	34
Figueres, oliveres	93,00	1,38	16	1,37	5,81	16
Total	340,00	5,04	50	4,28	6,80	50
Vinya, figueres	149,75	2,22	21	1,80	7,13	21
Figueres, vinya	27,50	0,41	4	0,34	6,875	4
Total	177,25	2,63	25	2,14	7,09	25
Terra campà, figueres	114,50	1,70	32	2,74	3,58	35
Figueres, terra campà	38,00	5,44	2	0,95	19	2
Total	152,50	2,26	34	2,91	4,49	37
Vinya, oliveres	41,25	0,61	8	0,68	5,16	8
Oliveres, vinya	13,00	0,19	2	0,17	6,50	2
Total	54,25	0,80	10	0,86	5,43	10
Total general	1.157,25	17,16	159	13,60	7,28	165

¹²² Els valors de la resta de combinacions poden veure's a l'Apèndix del capítol 3, figures 3.1 i 3.2.

3.2. El capbreu de 1597

Al capbreu de 1597 (Fig. 3.7) el conjunt de terres de secà, horta i algoleja es reparteixen entre 1.425 parcel·les que arriben a acumular més de 7.879 fanecades, les quals presenten una imatge derivada de l'aprofitament agrícola amb un secà majoritari (87,65 %), i el manteniment de l'horta (8,43 %) i l'algoleja (3,93 %). La terra secana acumularà el nombre més gran de parcel·les i fanecades –més de 6.906 repartides entre 1.084 parcel·les– seguida molt de lluny per l'horta –amb més de 663 fanecades entre 318 parcel·les– per acabar amb l'algoleja –23 parcel·les amb més de 309 fanecades– (76,07 %, 22,32 % i 1,61 %).

Figura 3.7
Total del tipus de terra al 1597

Tipus de terra	Extensió fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	Parcel·les total	
	n.º	%	n.º	%		n.º	%
Secà	6.906,04	87,65	967	75,08	7,14	1.084	76,07
Horta	663,92	8,43	301	23,37	2,21	318	22,32
Algoleja	309,50	3,93	20	1,55	15,48	23	1,61
Total general	7.879,46	100,00	1.288	100,00	6,12	1.425	100,00

La comparança dels percentatges del nombre de parcel·les amb els de la distribució de les superfícies mostra com no varia la prevalença indiscutible del secà en ambdós casos, però cal destacar que l'horta té en el nombre de parcel·les un pes molt superior al que posseeix a l'extensió, com a resultat de la mida més petita d'aquelles. En efecte, l'extensió mitjana de les parcel·les de les quals coneguem la mesura, s'estableix en 7,14 pel secà, 2,21 per a l'horta i 15,48 fanecades per parcel·la a l'algoleja, essent la importància percentual poca.

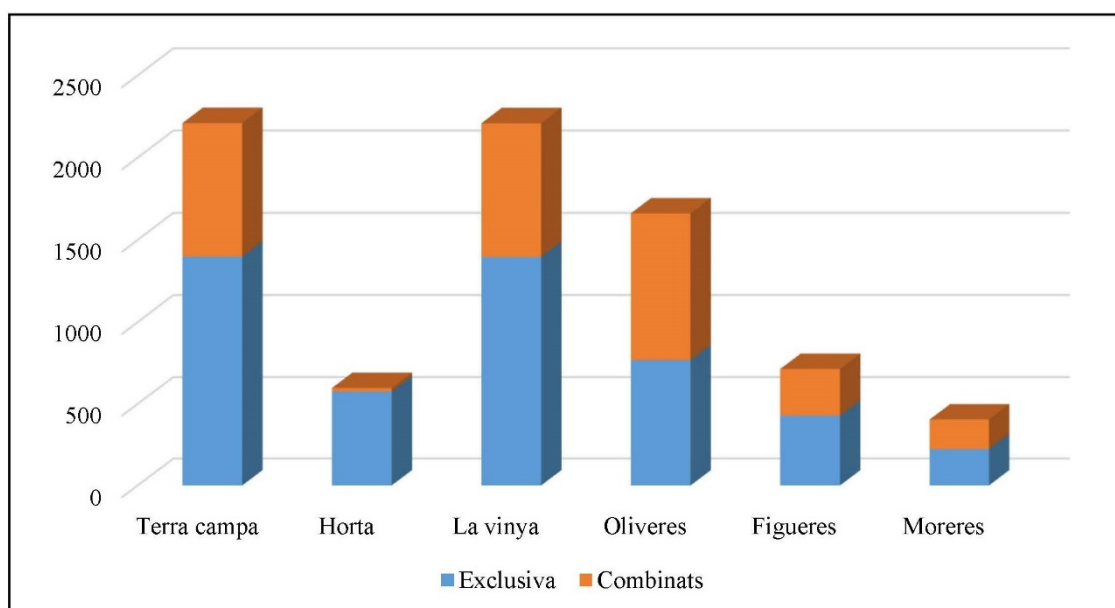
Pel que fa als conreus d'aquestes parcel·les tornen a ser pròpiament mediterranis amb el cereal, la vinya, les oliveres, les figueres o les moreres entre d'altres, com veurem amb detall seguidament. En efecte, la dedicació agrícola que se li dona a la terra, en sintonia amb allò exposat anteriorment, queda establerta de la següent manera:

Figura 3.8
Total de la dedicació de la terra en exclusiva

Tipus de terra	Fanecades		Parcel·les		Fan./par.
	n.º	%	n.º	%	
Terra campà	1.399,34	29,17	123	12,34	11,38
Horta	577,06	12,03	273	27,38	2,11
Vinya	1.397,47	29,14	237	23,77	5,90
Oliveres	769,50	16,04	115	11,53	6,69
Figueres	429,40	8,95	168	16,85	2,56
Moreres	223,73	4,66	81	8,12	2,76
Total	4.796,5	100,00	997	100,00	4,81

Tanmateix, en referència a l'extensió, augmenta lleugerament la importància de la dedicació en exclusiva, assolint un 61,51 %, per davant d'aquelles terres que barregen diferents conreus, amb el 38,49 % (figs. 3.8 i 3.9).

Gràfica 3.2
Cultius 1597

En respecte a la dedicació del sòl existeix un empat tècnic entre la terra campà i la vinya, tant al recompte absolut (un poc més del 28 %) com als conreus en exclusiva (quasi un 18 %) (Gràfica 3.2).. Per darrera, en la general, estan les oliveres (21,31 %), per cert un punt major en la combinada que la vinya i la campà, i el tercer en l'opció d'exclusivitat (9,87 %). En definitiva, un aprofitament agrícola del paisatge on la terra campà i la vinya, junt a les oliveres, suposen el 78 % de l'espai explotat. Per sota, es

mantenen les figueres (9,16 %) i horta (7,66 %), on destaca que la dedicació combinada és pràcticament inexistent i, en un darrer escalafó, les moreres amb un 5,19 %.

Figura 3.9
Dedicació de la terra (extensió en fanecades)

	Total	%
Exclusiva	4.796,50	61,51
Combinats	3.001,46	38,49
Total ¹²³	7.797,96	100,00

Distribució global

	Terra campà		Horta	
	total	%	total	%
Exclusiva	1.399,34	17,94	577,06	7,40
Combinats	811,22	10,40	20,49	0,26
Total	2.210,56	28,35	597,55	7,66

	La vinya		Oliveres		Figueres		Moreres	
	total	%	total	%	total	%	total	%
Exclusiva	1.397,47	17,92	769,50	9,87	429,40	5,51	223,73	2,87
Combinats	811,75	10,41	892,00	11,44	285,00	3,65	181,00	2,32
Total	2.209,22	28,33	1.661,50	21,31	714,40	9,16	404,73	5,19

Distribució relativa

	Terra campà		Horta	
	total	%	total	%
Exclusiva	1.399,34	63,30	577,06	96,57
Combinats	811,22	36,70	20,49	3,43
Total	2.210,56	100,00	597,55	100,00

	La vinya		Oliveres		Figueres		Moreres	
	total	%	total	%	total	%	total	%
Exclusiva	1.397,47	63,26	769,50	46,31	429,40	60,11	223,73	55,28
Combinats	811,75	36,74	892,00	53,69	285,00	39,89	181,00	44,72
Total	2.209,22	100,00	1.661,50	100,00	714,40	100,00	404,73	100,00

¹²³ Hi ha 14 parcel·les que no expressen cultiu, d'elles només set indiquen l'extensió i mesuren 68,5 f. Hi ha quatre més amb dedicacions no incloses en el desglossament (figs. 3.10 i 3.11) i que no es consideren per evitar desajust; es destinen a: ametlers, 6 f., garrofers, 3 f., magraners, parra, 1 f. i garrofers-oliveres, 3 f. El total és de 81,5 f.

Figura 3.10
Dedicació de la terra (parcel·les)

	Total			Fan./par.
	Fan.	n.º	%	
Exclusiva	4.796,50	997	78,07	4,81
Combinats	3.001,46	280	21,93	10,72
Total	7.797,96	1277	100,00	6,10

	Terra campà				Horta			
	Fan.	n.º	%	Fan./par.	Fan.	n.º	%	Fan./par.
Exclusiva	1.399,34	123	9,63	11,38	577,06	273	21,38	2,11
Combinats	811,22	117	9,16	6,93	20,49	8	0,63	2,56
Total	2.210,56	240	18,79	9,21	597,55	281	22,00	2,13

	La vinya				Oliveres			
	Fan.	n.º	%	Fan./par.	Fan.	n.º	%	Fan./par.
Exclusiva	1.397,47	237	18,56	5,90	769,50	115	9,01	6,69
Combinats	811,75	39	3,05	20,81	892,00	57	4,46	15,65
Total	2.209,22	276	21,61	8,00	1.661,50	172	13,47	9,66

	Figueres				Moreres			
	Fan.	n.º	%	Fan./par.	Fan.	n.º	%	Fan./par.
Exclusiva	429,40	168	13,16	2,56	223,73	81	6,34	2,76
Combinats	285,00	40	3,13	7,13	181,00	19	1,49	9,53
Total	714,40	208	16,29	3,43	404,73	100	7,83	4,05

Aquest cop, la foto fixa presentada a través dels cultius en exclusiva és la d'un paisatge on predomina la terra campà i la vinya junt a l'olivar i que es complementa amb l'horta, les figueres i les moreres (Fig. 3.11).

Figura 3.11
Tipus de cultius en exclusiva

Conreus	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	n.º	%	n.º	%		
Terra Campa	1.399,34	63,30	123	51,25	11,38	149
Horta	577,06	96,57	273	97,15	2,11	287
Vinya	1.397,47	63,26	237	85,87	5,90	246
Oliveres	769,50	46,31	115	66,86	6,69	130
Figueres	429,40	60,11	168	80,77	2,56	190
Moreres	223,73	55,28	81	81,00	2,76	96
TOTAL	4.796,50		997		4,81	1.098

Nota : Els percentatges estan expressats sobre el total de cada tipus de conreu.

En referència a les distintes combinacions de conreus i la seua rellevància en el nombre de parcel·les i extensió s'evidencia una important pluralitat de composicions, no totes elles amb un pes destacable (Apèndix del capítol 3, figures 3.3 i 3.4.), però amb algunes que arriben a ocupar un espai significatiu i són les que s'exposen seguidament (Fig. 3.12).

Sense cap mena de dubte, l'arranjament terra campà-oliveres, i al revés, (unes 610 f, 7,82 %) és el més nombrós de les variables calculades i, amb una mica més de la meitat d'aquesta càrrega, i també amb participació de l'olivar, hi és la barreja oliveres-figueres i figueres-oliveres (353 f, 4,53 %). Com a tercer grup, la terra campà-figueres i figueres-terra campà (186,75 f, 2,39 %) per, seguidament, donar pas als tres darrers grups que tenen a la vinya com a referent: vinya-figueres i figueres-vinya, vinya i la terra campà, i vinya-oliveres, que junts acumulen 340,25 fanecades, el 4,36 % del total de 7.798 fanecades de la terra cultivada.

Figura 3.12
Principals combinacions¹²⁴

Principals combinacions	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície.)		Fan./par.	N. parcel·les total
	n.º	%	n.º	%		
Terra campà, oliveres	378,98	4,86	33	2,58	11,48	34
Oliveres, terra campà	231,00	2,96	6	0,47	38,50	6
Total	609,98	7,82	39	3,05	15,64	40
Oliveres, figueres	216,00	2,77	34	2,66	6,35	36
Figueres, oliveres	137,00	1,76	18	1,41	7,61	18
Total	353,00	4,53	52	4,07	6,79	54
Terra campà, figueres	185,75	2,38	56	4,38	3,32	65
Figueres, terra campà	1,00	0,01	2	0,16	0,50	2
Total	186,75	2,39	58	4,54	3,22	67
Vinya, figueres	132,00	1,69	22	1,72	6,00	24
Figueres, vinya	45,50	0,58	6	0,47	7,58	6
Total	177,50	2,28	28	2,19	6,34	30
Vinya, terra campà	126,00	1,62	5	0,39	25,20	5
Total	126,00	1,62	5	0,39	25,2	5
Vinya, oliveres	36,75	0,47	7	0,55	5,25	7
Total	36,75	0,47	7	0,55	5,25	7
Total general	1.489,98	19,11	189	14,79	7,88	203

3.3 Comparança del capbreu de 1576 amb el de 1597

El primer que crida l'atenció a la comparativa dels capbreus de 1576 i 1597 és l'augment de la terra conreada, considerablement al secà –amb més de 1.114 fanecades, un 19,24 % més– però també, de forma notable, a l'horta –30,72 fanecades, un 4,85 % més (Fig. 3.13). L'increment és extrapolable al nombre total de parcel·les amb 118 més pel secà i 68 per a l'horta, mentre que l'algoleja disminueix lleugerament –10

¹²⁴ Els valors de la resta de combinacions poden veure's a l'Apèndix del capítol 3, figures 3.3 i 3.4.

fanecades, un 3,13 %– i una sola parcel·la. Pel que respecta a la mesura mitjana del parcel·lari, pujarà al secà en 0,75 fanecades, baixarà un 15,33 % a l'horta i es mantindrà, amb lleugera baixada a l'algoleja.

Figura 3.13
Evolució dels tipus de terra

Extensió Tipus de terra	1576	1597	variació	
	f	f	f	%
Secà	5.791,70	6.906,04	1.114,34	19,24
Horta	633,2	663,92	30,72	4,85
Algoleja	319,5	309,5	-10,00	-3,13
Total	6.744,50	7.879,46	1.134,96	16,83

N.º parcel·les Tipus de terra	n.º	n.º	variació	
	n.º	n.º	n.º	%
Secà	966	1.084	118	12,22
Horta	250	318	68	27,20
Algoleja	24	23	-1	-4,17
Total	1.240	1.425	185,00	14,92

Parcel·la mitjana Tipus de terra	f	f	variació	
	f	f	f	%
Secà	6,39	7,14	0,75	11,74
Horta	2,61	2,21	-0,40	-15,33
Algoleja	15,98	15,48	-0,50	-3,13
Total	5,77	6,12	0,35	6,07

Tant les terres dedicades al cultiu en exclusiva com al combinat augmenten, però les primeres ho fan amb major impuls, de forma que puja en 1,75 punts la dedicació en el conreu únic vers la barreja (Fig. 3.14).

A l'estudiar l'evolució dels conreus comprovem una pujada important pel que respecta al nombre de fanecades dedicades a la terra campa fins el punt d'arravatar-li, per molt poc, el primer lloc a la vinya (Fig. 3.15). Aquestes dues dedicacions seran les majoritàries en el tauler de 1597, amb bastant diferència amb la resta, sense deixar de costat l'olivera que es manté com a cultiu majoritari dels combinats –encara que ha caigut un 13,77 %–, i en tercer lloc d'exclusiva –amb un augment del 7,92 %. Pel que fa a les figueres, encara que augmentarà un 25,41 % la superfície conreada de forma combinada, la disminueix en exclusiva (8,98 %), la qual cosa provoca, en conseqüència, una pèrdua petita de la seua importància en el pes general relatiu. Així succeeix també

amb la morera, que cau de forma general. En quant a l'horta, es manté la mínima superfície dedicada al cultiu combinat però, en canvi, disminueix un 3,9 % la d'exclusiva.

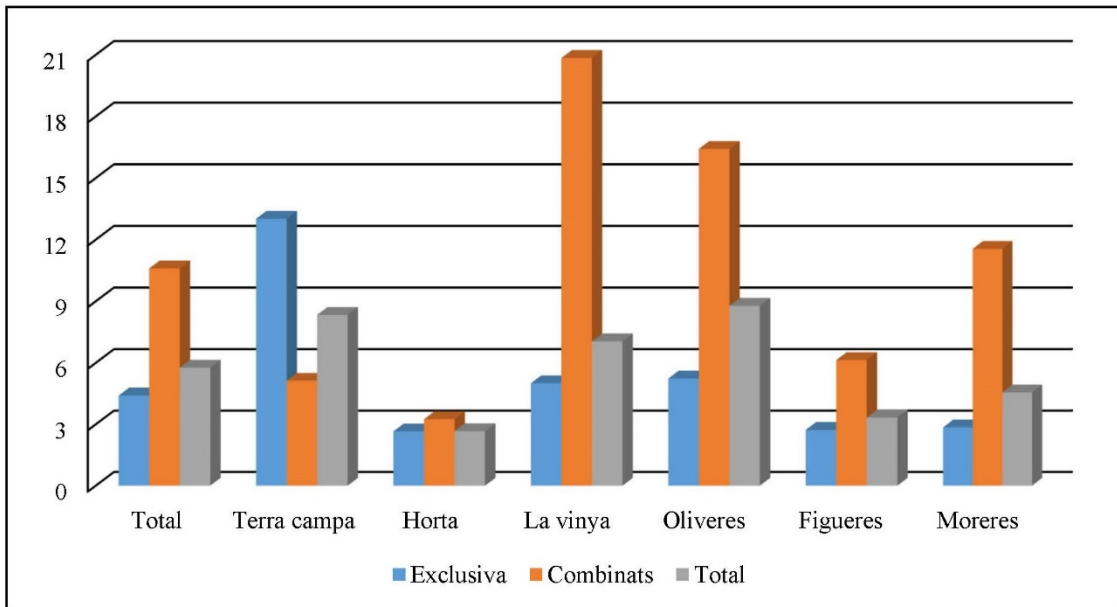
Figura 3.14
Evolució dels cultius (global)

Total	1576		1597		variació	
	f	%	f	%	f	%
Exclusiva	4.030,30	59,76	4.796,50	61,51	766,20	19,01
Combinats	2.714,10	40,24	3.001,46	38,49	287,36	10,59
Total	6.744,40	100	7.797,96	100	1.053,56	15,62

Encara que existeix un increment en el nombre de parcel·les, el domini entre aquelles dedicades en exclusiva a un únic conreu front a les que en barregen, es manté en percentatge als dos capbreus (78 % / 22 %) (Fig. 3.16). Veiem també com s'ha produït una modificació en l'ordre del parcel·lari de 1576 a 1597; s'observa com augmenta notablement el nombre i el percentatge de parcel·les de terra campa i horta (48,15 % i 21,12 % respectivament); lleugerament ho fa el número de les de vinyes (4,55 %), encara que el seu percentatge baixi un poc; es manté pràcticament igual el nombre de les parcel·les de figueres i moreres, encara que disminueix alguna cosa el seu percentatge. Finalment, hi ha una caiguda important de les oliveres (13,57 %).

En quan a l'evolució de la mesura mitjana de les parcel·les, aquesta és, en canvi, molt desigual: l'augment de la mesura global, tant en ús combinat com especialment en exclusiva, encobreix una gran diferència de comportaments. Així, disminueix la mesura mitjana de les parcel·les del conreu en exclusiva de la terra campa (un 12,6 %), l'horta (20,68 %), i en menor mesura les figueres i les moreres (6,23 i 3,16 % respectivament). Mentre que augmenta molt el de la vinya i les oliveres (17,76 i 27,67 % respectivament). No obstant, l'increment de la mesura de les parcel·les de conreu combinat de terra campa i figueres fa que la mitjana general d'aquestes dedicacions també ho faci. En definitiva, de forma global sols descendeixen les de les moreres i el ja de per si menut de l'horta.

Gràfica 3.3
 Mesura mitjana de les parcel·les 1576

Gràfica 3.4
 Mesura mitjana de les parcel·les 1597

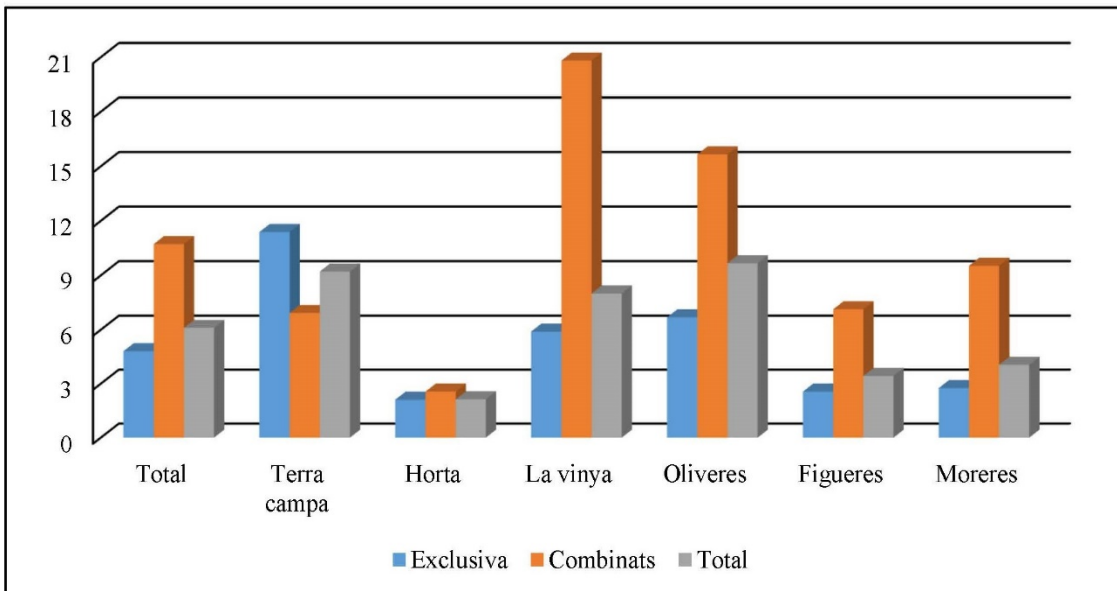

Figura 3.15
Evolució del diversos tipus de cultius

1576												
	Terra campa		Horta		La vinya		Oliveres		Figueres		Moreres	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Exclusiva	859,00	12,74	600,48	8,90	1.152,36	17,09	713,00	10,57	471,75	6,99	233,71	3,47
Combinats	492,85	7,31	19,50	0,29	709,00	10,51	1.034,50	15,34	227,25	3,37	231,00	3,43
Total	1.351,85	20,05	619,98	9,19	1.861,36	27,60	1.747,50	25,91	699,00	10,36	464,71	6,89

1597												
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Exclusiva	1.399,34	17,94	577,06	7,40	1.397,47	17,92	769,50	9,87	429,40	5,51	223,73	2,87
Combinats	811,22	10,40	20,49	0,26	811,75	10,41	892,00	11,44	285,00	3,65	181,00	2,32
Total	2.210,56	28,35	597,55	7,66	2.209,22	28,33	1.661,50	21,31	714,40	9,16	404,73	5,19

Variació												
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	f	f	%
Exclusiva	540,34	62,90	-23,42	-3,90	245,11	21,27	56,50	7,92	-42,35	-8,98	-9,98	-4,27
Combinats	318,37	64,60	0,99	5,08	102,75	14,49	-142,50	-13,77	57,75	25,41	-50,00	-21,65
Total	858,71	63,52	-22,43	-3,62	347,86	18,69	-86,00	-4,92	15,40	2,20	-59,98	-12,91

Figura 3.16
Evolució de les parcel·les

1576

	Total			Terra campà			Horta			La vinya			Oliveres			Figueres			Moreres		
	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.	n	%	f/par.	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.
Exclusiva	913	78,10	4,41	66	5,65	13,02	226	19,33	2,66	230	19,67	5,01	136	11,63	5,24	173	14,80	2,73	82	7,01	2,85
Combinats	256	21,90	10,60	96	8,21	5,13	6	0,51	3,25	34	2,91	20,85	63	5,39	16,42	37	3,17	6,14	20	1,71	11,55
Total	1.169	100	5,77	162	13,86	8,34	232	19,85	2,67	264	22,58	7,05	199	17,02	8,78	210	17,96	3,33	102	8,73	4,56

1597

	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.	n.º	%	f/par.
Exclusiva	997	78,07	4,81	123	9,63	11,38	273	21,38	2,11	237	18,56	5,90	115	9,01	6,69	168	13,16	2,56	81	6,34	2,76
Combinats	280	21,93	10,72	117	9,16	6,93	8	0,63	2,56	39	3,05	20,81	57	4,46	15,65	40	3,13	7,13	19	1,49	9,53
Total	1.277	100	6,10	240	18,79	9,21	281	22,01	2,13	276	21,61	8,00	172	13,47	9,66	208	16,29	3,43	100	7,83	4,05

Variació

	n.º	%	%	n.º	%	%	n.º	%	%	n.º	%	%	n.º	%	%	n.º	%	%	n.º	%	%
Exclusiva	84	9,20	8,96	57	86,36	-12,60	47	20,80	-20,68	7	3,04	17,76	-21	-15,44	27,67	-5	-2,89	-6,23	-1	-1,22	-3,16
Combinats	24	9,38	1,13	21	21,88	35,09	2	33,33	-21,23	5	14,71	-0,19	-6	-9,52	-4,69	3	8,11	16,12	-1	-5,00	-17,49
Total	108	9,24	5,73	78	48,15	10,43	49	21,12	-20,22	12	4,55	13,48	-27	-13,57	10,02	-2	-0,95	3,00	-2	-1,96	-11,18

Per acabar, pel que respecta a la comparativa de les principals combinacions, tant al 1576 com al 1597 es repeteixen les més importants en les dues primeres posicions, amb la terra campa i oliveres, que passen del 6,42 al 7,82 de la superfície conreada total, i les oliveres i figueres, que disminueixen del 5,04 al 4,53 %. Ambdues passen de representar el 11,46 al 12,35 %. La tercera i quarta opció, vinya i figueres front a terra campa i figueres, s'alternaran als dos capbreus, baixant percentualment la primera, i augmentant en extensió i percentatge la segona.

La morfologia del terme de la baronia és diversa, llevat de les comptades excepcions d'alguns plans, la majoria d'ell està compostat per zones de muntanya o mitja muntanya, regadiu o secà, trencades per grans i importants barrancs que el recorren i personalitzen. Aquesta configuració ha estat modelada per l'home al llarg de segles per a donar pas a una transformació del territori, i amb ell del paisatge, principalment a la recerca d'un rendiment agrícola. Una modificació que no sols ha afectat al medi pròpiament dit si més no també ha anat acompanyada d'una classificació del terreny, bàsicament per motius d'organització, que ha emprat com a element aglutinador i divisor de l'entorn a la partida.

No de bades, hem tingut la sort de treballar sobre un paratge conegut que ens ha permès localitzar amb relativa facilitat l'espai estudiat, degut a la concreció i poca extensió, però sobretot per la conservació de la toponímia des d'antic. Per contra, ens hem topat de vegades amb dificultat per la utilització de diversos noms en referència a un mateix espai físic, que una denominació anterior no sempre corresponga a la mateixa que l'actual o no es refereix a un territori anàleg en temps passat. Aquesta manca de precisió en els límits ens ha fet suposar que existien unes partides més grans, que a la vegada englobaven unes altres de més menudes, les quals ens han servit com a premissa de treball per intentar aconseguir una harmonia en allò que respecta al terme i com s'ordena.

Hem constatat l'existència d'un important nombre de partides que, fins i tot, varien d'un capbreu a un altre així que, per poder estudiar-les, les hem ordenat agrupant les més representatives en cinc grans blocs seguint un criteri de proximitat, tenint en compte el caràcter orogràfic i topogràfic, amb la intenció de delimitar unes zones que aglutinen una important part del territori. No obstant, hi ha hagut algunes que no hem pogut classificar en cap dels apartats, d'altres desconeguem l'extensió, bé són poc representatives o no podem identificar la seua ubicació exacta i, és per tot, que els totals de parcel·les i extensió no corresponen amb els de les divisions per zones.

4.1 Origen etimològic de les partides més representatives

Com hem dit, la conservació de la toponímia ens ha facilitat la tasca especialment perquè la majoria de les partides estudiades han perdurat en l'ús lingüístic fins a dia de hui i es per això que anem a aproximar-nos a l'etimologia dels emplaçaments més representatius que hem pogut documentar amb l'objectiu de conèixer l'evolució del paisatge de 1576 a 1597.

Així doncs, l'Ofra, al terme de Castelló de Rugat, és una partida eminentment de secà, on s'han trobat restes de poblament romà¹²⁵. El mot, deriva de l'àrab comú *hufra*, «fossa, vall pregon, clotada», que coincideix amb el relleu de la partida¹²⁶.

«Ítem, per una fanecada de vinya en la partida de la l'Offra, del dit memorial, que afronta ab vinya d'ell mateix, y ab terra vinya de Andreu Mohares, y ab vinya de Rohamí. Que la terra és partició al quart de tots los fruyts, y los arbres a miges, y ab dret de fadiga e luisme a sa senyoria»¹²⁷.

El vocable Rafalet prové de l'àrab rahal o rafal i significa alqueria o mas. En el nostre cas correspon al llogaret morisc localitzat a pocs metres de Castelló i poblat fins l'expulsió de 1609. Encara que majoritàriament és una partida de secà compta amb una important part irrigada.

«Ítem, quarta y mija de terra en la horta de el Rafalet; qu'està en dos bancals; que afronta ab terra de son jermà Hieroni Valençí, y ab lo camí, y ab terra de Silimet, y ab terra de Ganimet. Que la terra és partició al quart de tots los fruyts y los arbres amiges, y ab dret de fadiga lluïsmes a sa senyoria, y ab dret de pollastre y mig, polla y mija, jornal y mig»¹²⁸.

Els mots Lauro i Lauren provenen del terme llatí *Laurus* «llorer». La ubicació de les partides, una al costat de l'altra, guarda relació a l'igual que el seu nom¹²⁹. Al llarg

¹²⁵ E. Pastor Alberola, "Carta arqueològica del termino de Castelló de Rugat (València)", *Archivo de prehistoria levantina*, vol.13, València, 1972, p. 233.

¹²⁶ E. Ordiñana i Bataller, "Toponímia: Toponímia rural i noms de carrers", M.^a del C. Agulló Díaz, (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d'un poble...*, p. 33.

¹²⁷ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 103 r.

¹²⁸ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 202 r.

¹²⁹ E. Ordiñana i Bataller, "Toponímia: Toponímia rural i noms de carrers", M.^a del C. Agulló Díaz, (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d'un poble...*, p. 31.

del territori que ocupen es constata l'existència d'un poblament d'època romana que va romandre fins després del repartiment¹³⁰. Preeminentment composades per terra secana, tant Lauro com Lauren estaven regades fins darrerament pel ramal d'aigua que provenia de la Font Major.

«Ítem, una fanecada de terra figueres en la partida de Lauro que afronta ab figueres de la viuda Mendixa, y ab terra de la viuda Masota, y ab figueres de Joan Arbús. Que la terra és partició al quart de tots los fruyts y los arbres a miges, y ab dret de fadiga lluïsmes a sa senyoria; que paga per les figueres...»¹³¹.

El Maig deriva del terme llatí *maiu*¹³², encara que no existeix cap referència arqueològica. Partida prominentment de secà, és el clar exemple de cultiu mediterrani on hi trobem vinya, oliveres, terra campa, garrofers o figueres, al mateix costat del nucli urbà de Castelló.

«Ítem, per una vinya en lo terme de dit lloch, en la partida del Maig, de dit ítem y cartes, que afronta ab terra dels hereus de Joan Garba, y ab figueres de Mendix, y ab terra de Torromaní. Que serà la dita vinya dos fanecades y mija. Que la vinya arrancada està. La terra partició al quart de tots los fruyts y los arbres són partició tot temps a miges y ab dret de fadiga lluïsmes a sa senyoria»¹³³.

Encara que a la documentació del segle XVI la trobem anomenada com Porrinxons, la partida de els Porrinxons la ubiquem al primer peu de la serra de Castelló amb el característic tret de sequeral. El mot, deriva de *Borrinciones*, els que fan borrones o porrones, és a dir, *botijons*¹³⁴.

«Ítem més, confessa que deté e poseex, sots directa senyoria del dit ilustrísimo senyor duch, ab fadiga lluïsmes e tot altre dret, etc., un jornal de terra censida, en la partida de les Porrinchon, que hagué del dit ítem capatró y cartes ab oliveres

¹³⁰ E. Pastor Alberola, "Carta arqueològica del termino de Castelló de Rugat"..., pp. 224 i 235.

¹³¹ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f.200.

¹³² E. Ordiñana i Bataller, "Toponímia: Toponímia rural i noms de carrers", M.^a del C. Agulló Díaz, (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d'un poble...*, p. 32.

¹³³ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f.1 v.

¹³⁴ A. Soler Molina, *Castelló de Rugat Refugi dels Borja...*, p. 18.

y figueres. Que afronta ab terra dels hereus de Jaume Dorrezmen y ab terra de Palla y ab terra de Andreu Moharez»¹³⁵.

El Tabàquer és un dels espais definits de secà, juntament amb l'Ofra, més extensos de la baronia. Zona poblada a l'època eneolítica no ha tingut continuïtat en l'ocupació ni tampoc es pot concretar l'etimologia del nom¹³⁶.

«Ítem més, confessa que deté e poseex, sots directa senyoria del dit duch e baró, ab fadiga lloisme, huit fanecades un quartó vinya situades e posades en lo terme de la present vila, partida del Tabàquer, segons que afronta ab terra de Gaspar Monchut, y ab terra de Rohamí, y ab terra de Francisco Dubet, y ab terra de Genís Castellano son germà. Que la terra és a partició al quart de tots los fruits y los arbres a miges, *excepto* la vinya, que paga a rahó de deu diners per fanecada»¹³⁷.

Al mot de el *Judio* observem l'evolució als cappatrons, des de jueu, judí fins a *judio*. El nom, que s'ha castellanitzat progressivament, en un primer moment, probablement, feia referència a un individu¹³⁸. És una de les poques partides que té secà, horta i algoleja en el mateix espai.

«...Interrogat si detenia y possehiha algunes possessions, terres, cases o heretats que fossen tengudes sots directa senyoria del dit il·lustríssimo senyor duche dixeren que detenen e posseheixen un corral e casa ab huitanta jornals de terra vinya, moreres, oliveres y terra campa, poch més o menys, o allò que és en lo terme del present lloch en la partida del Judio...»¹³⁹.

Marxillent ha estat habitada des d'època romana fins a les darreres dècades del segle XX per poblament disseminat. El vocable fa referència a la vila *Marcellina*¹⁴⁰ que probablement ocuparia aquelles terres. És una partida extensa que, al llarg del segle XVI, va patir un procés de rompuda en detriment del barranc i per això el tipus de terra és principalment de secà però amb zones d'algoleja.

¹³⁵ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 37 r.

¹³⁶ E. Pastor Alberola, "Carta arqueològica del termino de Castelló de Rugat" ..., p. 212.

¹³⁷ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 42.

¹³⁸ E. Ordiñana i Bataller, "Toponímia: Toponímia rural i noms de carrers", M.^a del C. Agulló Díaz, (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d'un poble...*, p. 31.

¹³⁹ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 213 r.

¹⁴⁰ A. Soler Molina, *Castelló de Rugat Refugi dels Borja...*, p. 18.

«Ítem, confessa que deté y posseheix un jornal de terra secà ab dos oliveres en la partida de Marchillent que afronta ab terra de Pere Ylel y ab terra de sa senyoria que la terra és partició al quart de tots los fruyts y los arbres a miges y ab dret de fadiga lluíisme a sa senyoria»¹⁴¹.

Els Mallols o les Mallolades fa referència a mallol, vinya novella, del llatí *malleolum*¹⁴². Encara que l'expressió Mallolades ha perdurat fins al dia de hui, l'emplaçament no seria el mateix ja que al segle XVI la localitzem a la vora de l'Horta Nova. Molt probablement, l'incipient conreu de vinya, facilitaria la duplicitat: «La casa de Çillim Eçam ... *Por una vinia a la huerta a los Maylols al Alfaz que estava a terratinentes*»¹⁴³.

De la mateixa manera, hem trobat partides etimològicament importants, representatives o interessants, el mot de les quals s'ha perdut en el transcurs dels darrers segles. Si bé unes les hem pogut arribar a localitzar, almenys aproximadament, com l'Horta de l'Alfals, el Tulul, Cota, Al Quiref o la Texonera, altres directament s'han perdut, com la de Musa o Tula Halet. En l'exemple de l'Horta de l'Alfals, rep el nom per la dedicació de les terres al conreu cerealícola i, per ser un gran espai irrigat, el podem ubicar a les proximitats o formant part de l'actual Horta Nova. Altre cas és el de Cota, partida d'una extensió considerable, li deu el nom probablement al veí propietari de les terres, també a l'indicar altura des del pla, que hem pogut localitzar gracies als enfrontaments de les parcel·les. Finalment, la d'Al Quiref, probablement de l'àrab «aljarafe», que significa lloc elevat, extens i prologat que, al comptar amb propietaris tant de Castelló com d'Aielo, per les parcel·les de gran extensió i conreades majoritàriament de vinya, fins i tot per la coincidència de l'etimologia amb les característiques del terreny i amb les partides actuals de la lloma o les llomes, podem ubicar-la a la part nord del terme.

En allò que respecta a la cita introductòria del capítol, donem pas a l'explicació del terme mitjançant les agrupacions de partides en cinc grans blocs determinats per les característiques físiques del medi on hi són incloses.

¹⁴¹ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 3 v.

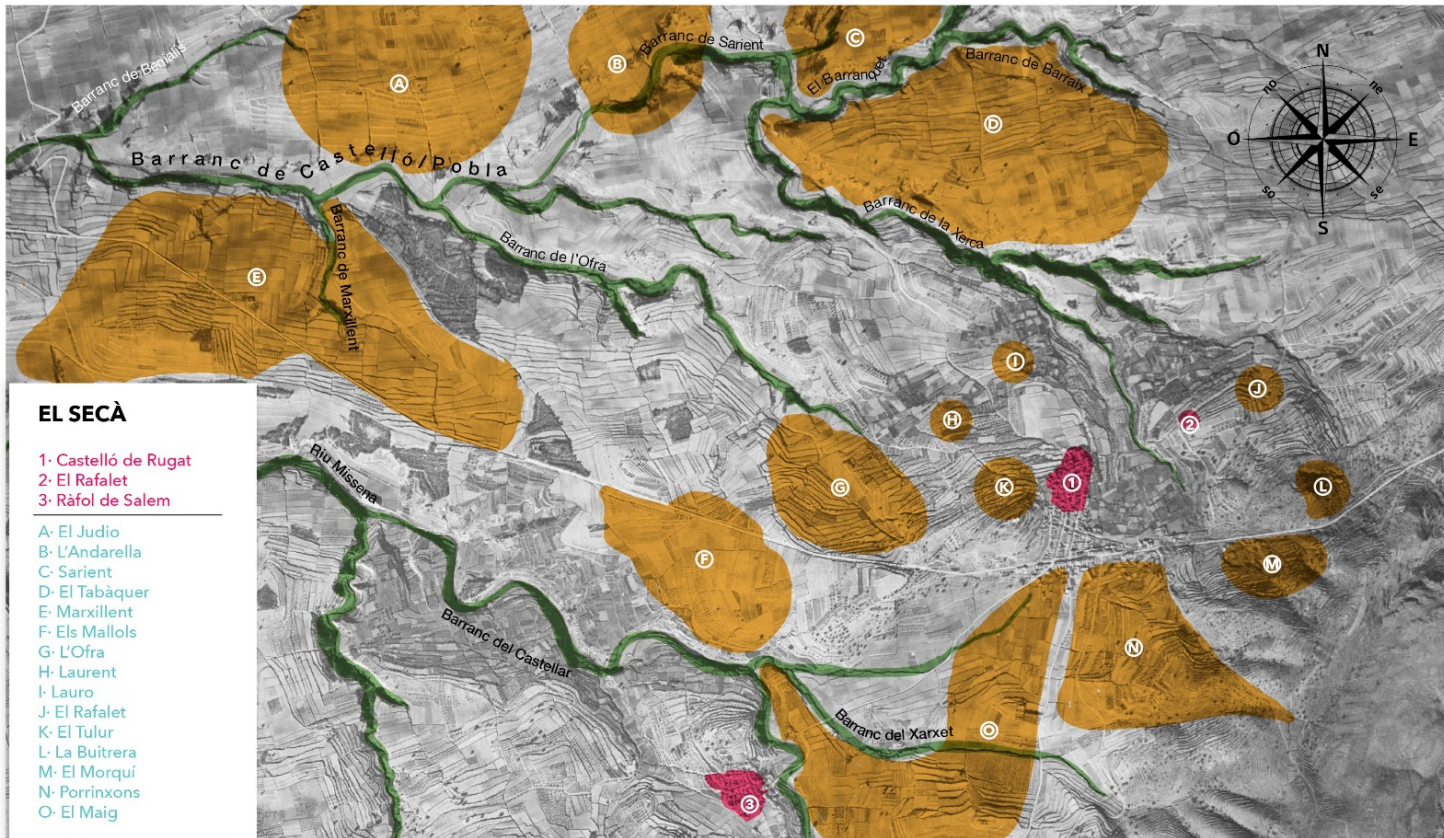
¹⁴² E. Ordiñana i Bataller, "Toponímia: Toponímia rural i noms de carrers", M.^a del C. Agulló Díaz, (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d'un poble...*, p. 33.

¹⁴³ AHNob, Osuna, C.713, doc. 21, f. 102 v.

Mapa 4.1 Ubicació de les partides de secà de Castelló

El present producte és una fidel reproducció d'un fotograma aeri original podent ser una ampliació parcial del mateix però sense haver sigut sotmès a les correccions geomètriques necessàries perquè tinga el rigor mètric d'un mapa.

Vol: 1945 Vol Amèrica sèrie A (1945-1947)

Fotograma núm. 133-167. Data del fotograma: Any 1945

Coordenades UTM ETRS89 HU30 aproximades del centre de la impressió: X=725733 ; Y=4306606

Data d'impressió: 26/05/2020

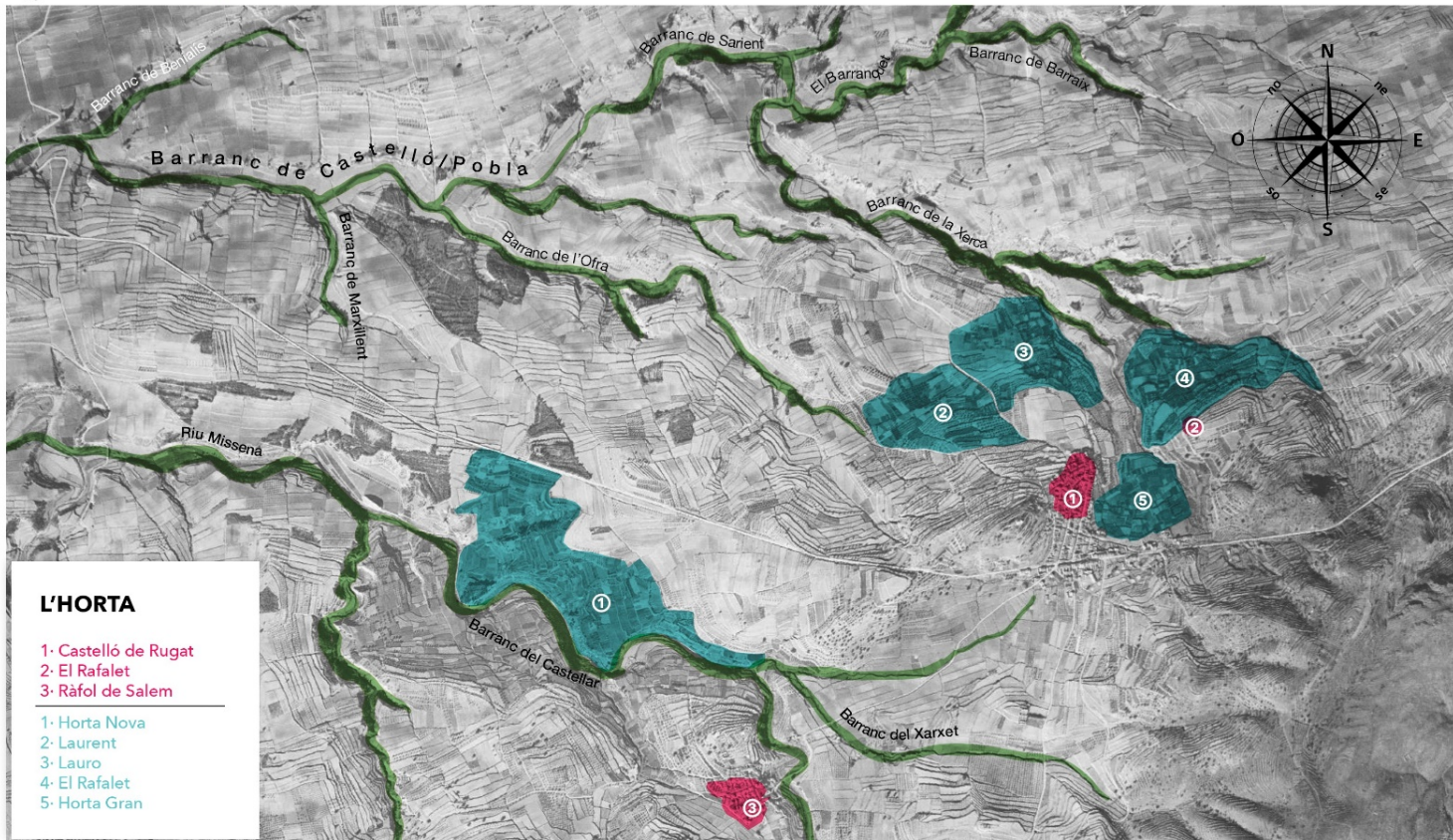
Escala aproximada
0 100 200 300 500m

CSV:9VBQI1QE-DUGGUL3D-BHRZU17Q URL de validació: <https://www.tramita.gva.es/csv-front/index.faces?cadena=9VBQI1QE-DUGGUL3D-BHRZU17Q>

Mapa 4.2 Ubicació de les partides d'horta de Castelló

El present producte és una fidel reproducció d'un fotograma aeri original podent ser una aplicació parcial del mateix però sense haver sigut sotmès a les correccions geomètriques necessàries perquè tinga el rigor mètric d'un mapa.

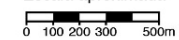
Vol: 1945 Vol Amèrica sèrie A (1945-1947)

Fotograma núm. 133-167. Data del fotograma: Any 1945

Coordenades UTM ETRS89 HU30 aproximades del centre de la impressió: X=725733 ; Y=4306606

Data d'impressió: 26/05/2020

Escala aproximada

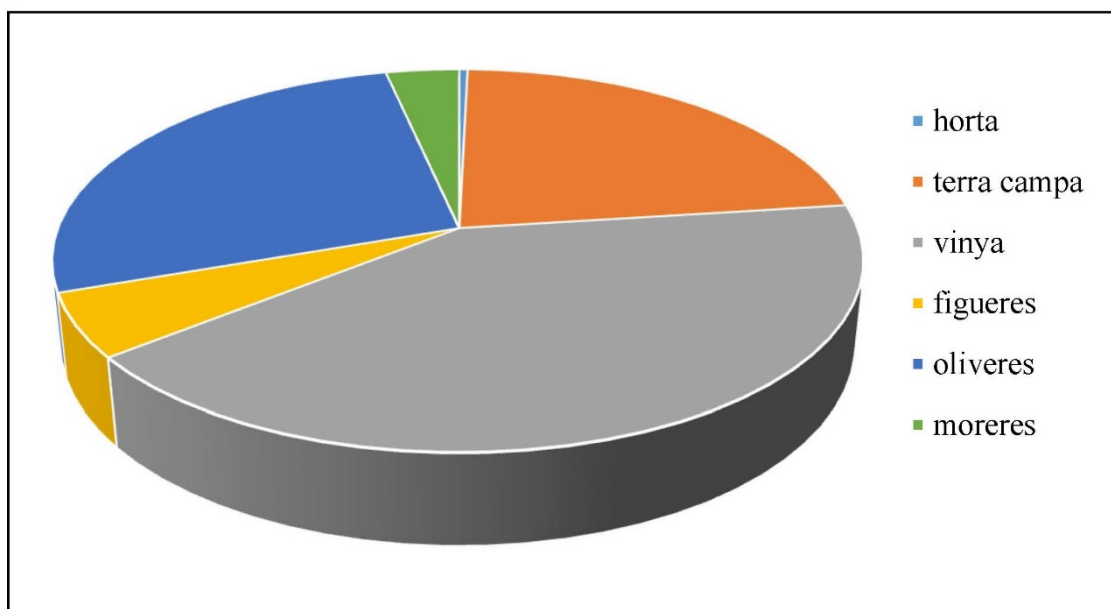
CSV:9VBQUHQE-DUGGUL3D-BHRZUT7Q URL de validació: <https://www.tramita.gva.es/csv-front/index.faces?cadena=9VBQUHQE-DUGGUL3D-BHRZUT7Q>

4.2 Nord

La vessant nord aglutina la meitat del terme de la baronia, compren una ampla zona composta al 1576 per 2.697,35 fanecades, 241 parcel·les, majoritàriament de secà, també agrupa l'algoleja i una menuda horta fora de l'àmbit tradicional de reg (Fig. 4.1 1576). El conreu de major importància és la vinya, present a més del 40 % de parcel·les i de l'extensió, molt per damunt d'oliveres i terra campa que també tenen una representació destacada – 26,92 % i 22,60 % en extensió i al 20 % en parcel·la–, les figueres i moreres tan sols són representatives i l'horta poc més que testimonial (Fig. 4.3 1576). Les parcel·les, en general, són d'una mesura considerable tenint en compte que n'existeixen de 480, 150 o 120 fanecades respectivament, que augmenten importantment la mitjana, fins les 11,19 f/p, essent les de més gran extensió¹⁴⁴. Cal destacar que la mesura de les parcel·les properes al lloc de Castelló és menor que les allunyades, és a dir, les «noves» són més grans que les treballades primerament.

Gràfica 4.1

Nord 1576

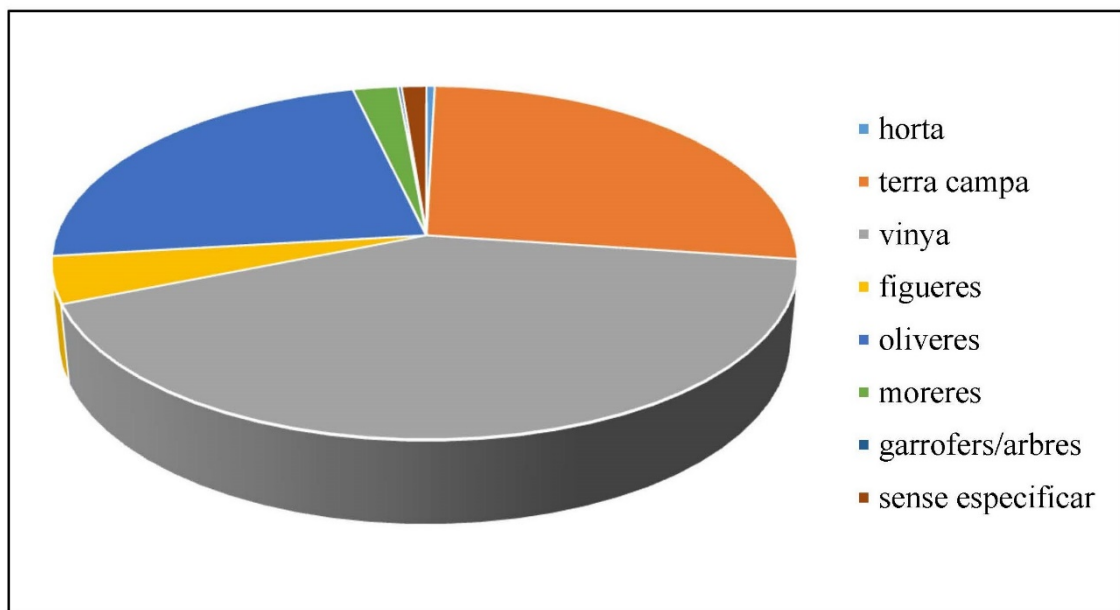

Amb el pas de 1576 a 1597 es produeix una pujada manifesta de 677,09 fanecades i 53 parcel·les, a mesura que l'algoleja minva lleugerament l'extensió

¹⁴⁴ La mitjana que podem extreure amb precisió entre fanecades i parcel·les sols és la general de la zona degut a que no està tot el terme representat, existeixen partides que no podem ubicar i parcel·les de les que coneguem l'existència però desconeguem l'extensió.

possiblement en favor de l'horta que augmenta, però continua de forma testimonial, molt probablement relacionada amb la terra de barranc (Fig. 4.2 1597). Pel que respecta als conreus, la terra campa s'incrementa en quasi un 50 % (48,07 %) i també la vinya tindrà un ascens important, de més del 25 %, mentre que les oliveres tenen un reduït increment, les figueres es mantindran pràcticament igual –a un 12,88 % de les parcel·les i un 4,27 % de la superfície– i continuarà la poca representativitat de moreres i horta (Fig. 4.4 1597).

Gràfica 4.2
Nord 1597

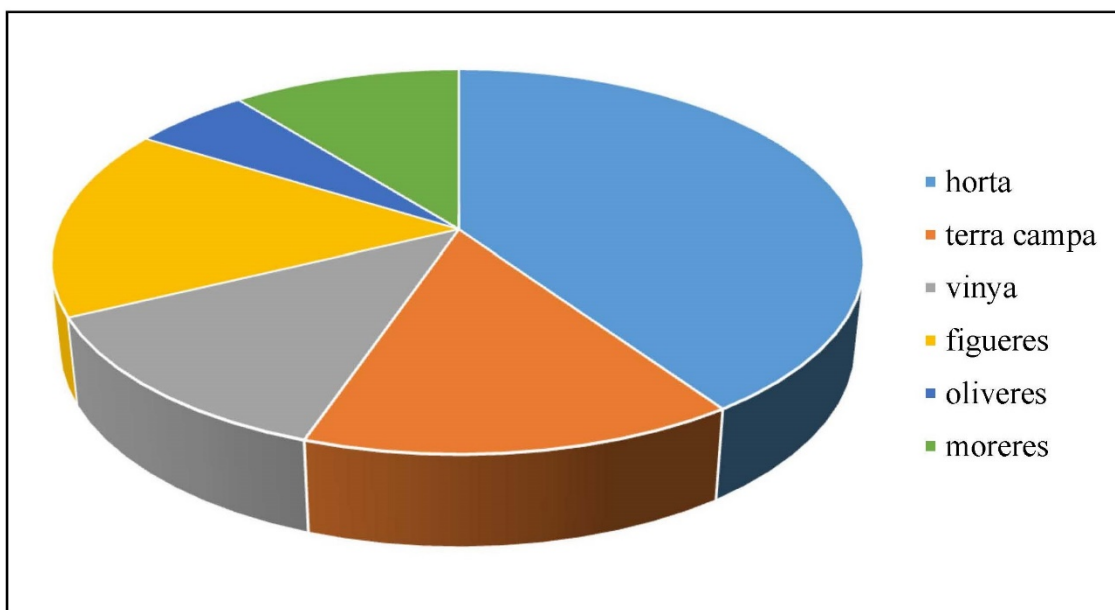
Pel que respecta a la zona Nord, agruparà en general les partides de major mesura i menor nombre de parcel·les, amb el cas de el Judio o Tabàquer com a bons exemples, que mantindran la mitjana per la gran extensió de les mateixes (Apèndix del capítol 4, Figures 4.1-4.8). Com a propietaris destacats estan Gisabet Joan de Pujasons o Francisco i Luís Pérez, Miquel Navarro, Francesc Bacor, Jerònima Cofafa i Francesc Puxerri¹⁴⁵.

¹⁴⁵ El 1597 és Gisabet Joan de Pujasons, amb dos parcel·les que sumen 490 fanecades, la propietària més important seguida de Miquel Navarro amb 16 parcel·les i 309 fanecades; Francesc Bacor, una sola parcel·la de 150 fanecades; Jerònima Cofafa, 20 que sumen 129 f. i Francesc Puxerri, 14 amb 158,12 f; mentre que a l'algoleja torna a ser Gisabet Joan de Pujasons qui destaca amb un camp de 60 fanecades. Al 1576, Francesc Bacor tenia 7 parcel·les que sumaven 175,25 fanecades i les 2 parcel·les de Gisabet, les de 490 fanecades, eren propietat del seu marit i cunyat Francisco i Luís Pérez.

4.3 Horta Major

Al voltant del brollador de la Font Major s'articula el sistema d'irrigació que avarca les partides de l'Horta Major, l'Horta de el Rafalet, Lauro, Lauren i altres d'una menor envergadura. A aquestes, al 1576 (Fig. 4.1 1576), hi ha 296 parcel·les que es reparteixen 765,31 fanecades, de les quals més del 40 % són d'horta i la resta es divideixen en percentatges molt propers entre figueres, terra campa, vinya i moreres – 16,04 %, 14,78 %, 12,58 %, 10,66 % respectivament– i residualment les oliveres (Fig. 4.3 1576). En un paisatge sequeral com el què presentem, destaca la irrupció d'aquest espai principal d'horta, la coneguda com Horta Major, que acumula la més gran concentració de parcel·les i fanecades –58 i 120 respectivament– de terra de reg, molt per damunt d'altres com el Rafalet, Lauro i Lauren.

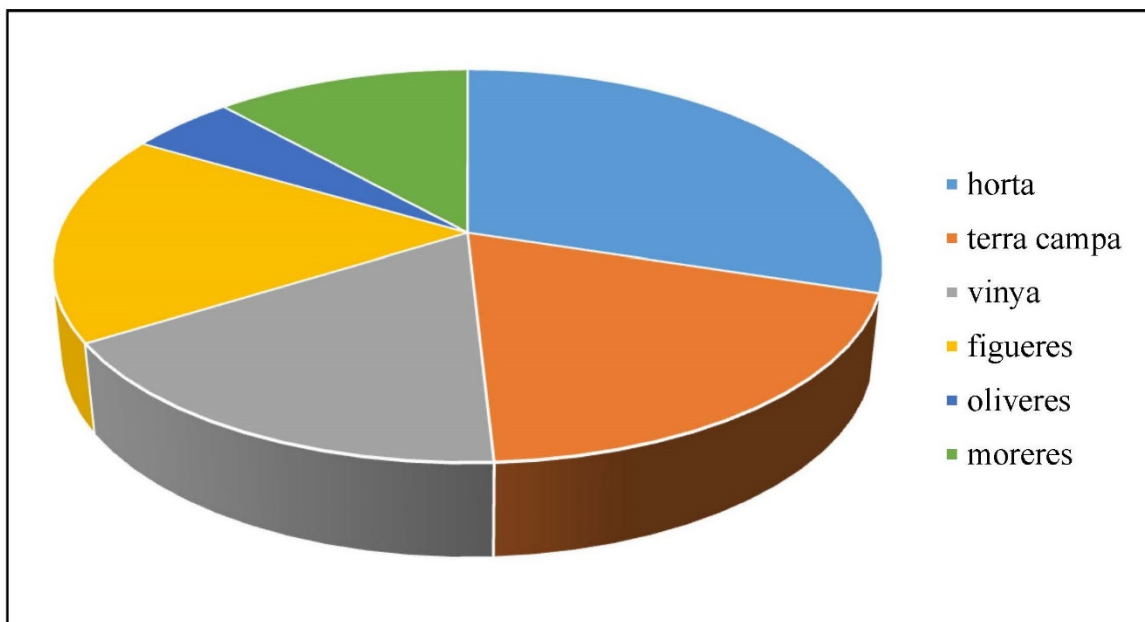
Gràfica 4.3
Horta Major 1576

En 1597 la tendència varia degut a que es produeix un augment molt notable del secà, amb 30 parcel·les més i 150 fanecades (quasi un 20 i un 35 % més mútuament) (Fig. 4.2 1597). Pel que respecta l'horta es produirà una estabilització del nombre de fanecades, que es manté pràcticament igual que anteriorment, però amb una pujada considerable de parcel·les (32 més), amb una clara relació cap a la fragmentació i el

minifundisme, i manifesta amb la disminució de la mitja de les parcel·les de la terra horta, que passa de 2,28 a 1,83 f/p, encara que la mitjana general continua pràcticament igual als dos períodes. Crida l'atenció observar que en 1597, a pesar del manteniment de l'extensió de la terra horta, disminueix la superfície del conreu definit com horta (39 fanecades menys que la qualificada de terra horta); açò és degut a que algunes d'aquestes parcel·les es destinen preferentment a terra amb oliveres i figueres, o a moreres i figueres (Fig. 4.4 1597)¹⁴⁶. En conseqüència, el percentatge general del cultiu de l'horta baixarà considerablement respecte al període anterior degut, a més a més, a l'augment en el nombre de fanecades del secà, on el més beneficiat serà la terra campa (63 fanecades més), la vinya (59 més), les figues (35 més), les moreres (25 més) i fins i tot les oliveres (dos fanecades més). Aquesta pujada tant significativa es concentrarà principalment a les partides properes de Benicoraix i el Rafalet. Pel que fa als propietaris destacats tenim a Francesc Gànim, Pere Il·lel, Bertomeu Mendix, Joan Boayzar i Andreu Moares¹⁴⁷.

Gràfica 4.4
Horta Major 1597

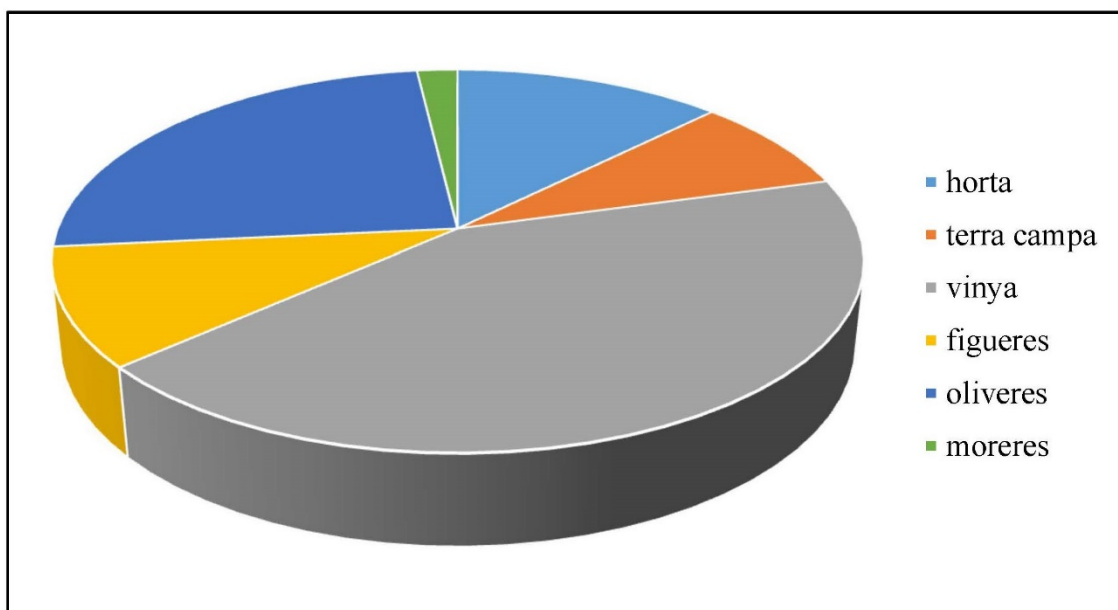
¹⁴⁶ Especialment a la partida de Benicoraix, que no consta el 1576, i que es compon d'una parcel·la de 18 fanecades de figueres, oliveres i moreres, propietat de Miquel Navarro.

¹⁴⁷ Francesc Gànim, al 1576, té quatre parcel·les d'horta -9,5 fanecades; Pere Il·lel, dos d'horta -sis fanecades- i cinc de secà -8,5 f- mentre que a 1597 en té tres d'horta -4,8 f- i una de secà -dos fanecades i mitja; Bertomeu Mendix disposa a 1576 de tres parcel·les d'horta -7,5 f; Joan Boayzar, a 1576, tres parcel·les d'horta -sis fanecades- i dos de secà -12 f- i Andreu Moares una d'horta -tres fanecades- i altra parcel·la de secà -15 fanecades- al 1576 i al 1597, una d'horta -tres fanecades- i dos de secà -13 fanecades.

4.4 Horta de l'Alfals

El recompte de l'àrea vinculada a l'Horta de l'Alfals a 1576 és de 580,76 fanecades distribuïdes en 98 parcel·les de secà – 505 fanecades – i en 39 d'horta – 75,76 – amb una mitjana general de 4,24 f/p, que la defineix com un espai majoritàriament de secà però on l'horta té una presència destacada (Fig. 4.1 1576). A aquest àmbit hi trobem un predomini majoritari de la vinya –42,79 % de la superfície–, per darrera d'ella les oliveres –24,62 %– i, en tercer lloc, l'horta –12,60 % (Fig. 4.3 1576). També cal destacar la partida de l'Horta de l'Alfals, en la superfície de la qual hi ha plantades principalment oliveres, vinya, i treballada l'horta –72 fanecades, 69,5 fanecades i 64,36 fanecades respectivament–, o la de Cota amb la vinya –142 fanecades– com a espais més significatius de la zona. A més, la vinya serà la que replegarà un major nombre de parcel·les, per ser el conreu més nombrós, i l'horta, també per número i tenir-les de poca dimensió (Apèndix del capítol 4, Fig. 4.11).

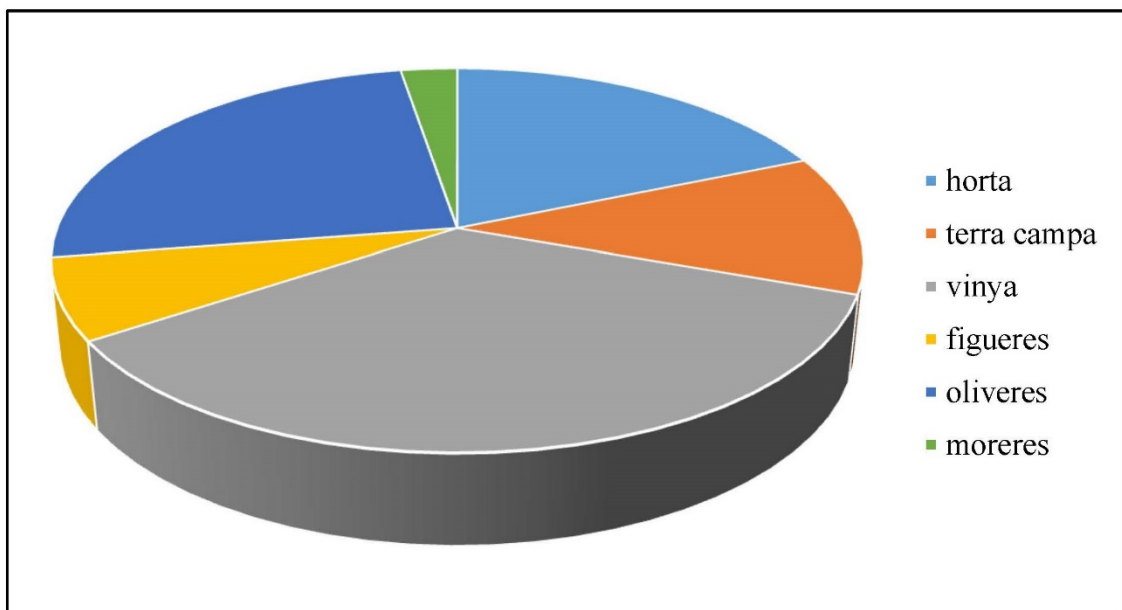
Gràfica 4.5
Horta de l'Alfals 1576

Al capbreu de 1597 es produeix la irrupció d'un nou àmbit, l'Horta Nova, per l'ampliació de la zona regada des de l'Horta de l'Alfals en detriment, molt probablement, de la partida i les vinyes de Cota (Apèndix del capítol 4, Fig. 4.12).

L'extensió general minva al secà –127,8 fanecades i 16 parcel·les menys– mentre que augmenta l'horta –més de 31,31 i 18– (Fig. 4.2 1597)¹⁴⁸. Tot i això, la mitjana cau lleugerament degut a que es comptabilitzen menys parcel·les i fanecades en el general però molt probablement derivat de la introducció de la nova zona de reg¹⁴⁹. En allò referent als cultius, de nou la vinya i les oliveres predominaran als camps del secà, amb una davallada important sobretot de la vinya (perd un 31,5 % de la superfície), alguna cosa menor de les oliveres (un 16,4 %), l'enfonsament de les figueres (43,1 % menys de superfície), amb el limitat augment de la campa i, sobretot, l'augment tant de la superfície (un 23,3 %) com de la importància global de l'horta que ascendeix a més del 18 % (Fig. 4.4 1597). En referència als propietaris més grans són Joan Cardona, Francisco Guadut i Martí Palla, Joan Hahuylí, Joan Turquet, Jerònima Fondell, Joan i Pere Ahuilí i Miquel Alaiçar¹⁵⁰.

Gràfica 4.6
Horta de l'Alfals 1597

¹⁴⁸ En general suposa a 1597 un total de dos parcel·les i 107,74 fanecades menys respecte a 1576.

¹⁴⁹ Com apunt destaquem que a l'Horta de l'Alfals existeixen moltes parcel·les múltiples de 3. Aquest fet denota una parcel·lació i repartiment no molt llunyà ja que no ha avançat la divisió i respectivament el minifundisme.

¹⁵⁰ Al 1597 a l'horta Joan Cardona amb tres parcel·les i 9,5 f; Francisco Guadut i Martí Palla amb uba parcel·la i nou fanecades; al secà Joan Hahuylí dos parcel·les i 30 fanecades.

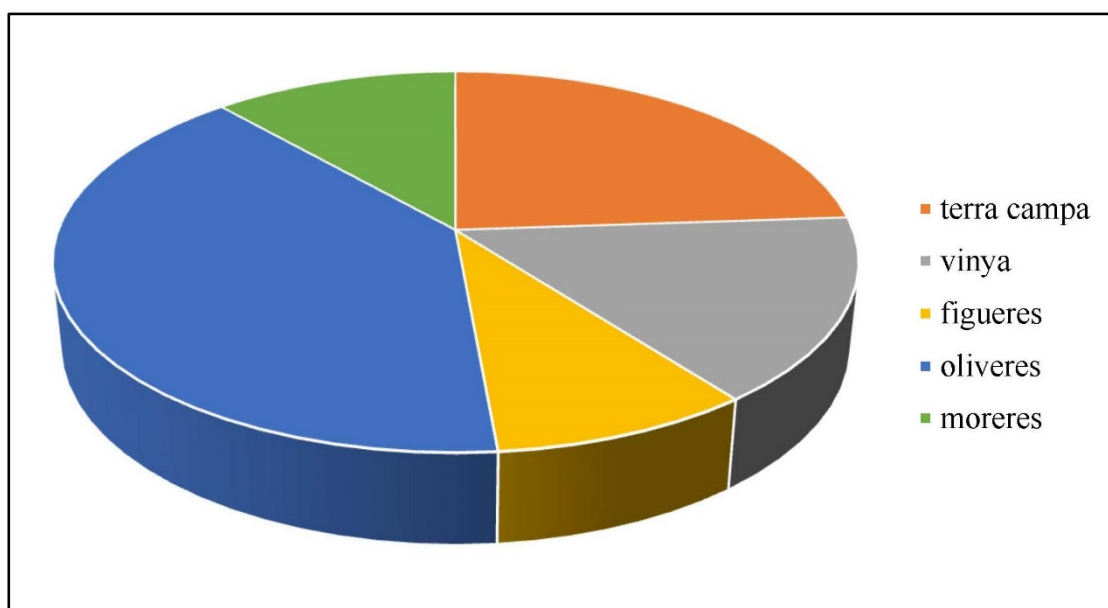
A 1576 són Joan Turquet amb una parcel·la d'horta de sis fanecades i Jerònima Fondell amb altra de 4,5; al secà Joan i Pere Ahuilí i Miquel Alaiçar amb tres parcel·les el primer, amb 31 fanecades, i dos el segon, amb 21 fanecades els propietaris més destacats.

4.6 Sud

Pel que respecta al capbreu de 1576, la zona sud la componen les partides que agrupen 112 parcel·les les quals recullen 792,38 fanecades exclusivament de terra seca (Fig. 4.1 1576). L'agrupació conformada alberga una part del terme que ascendeix des del pla –el Xarxet i el Maig– cap a la muntanya –Camí Salem, Morquí, Porrinxons, Serra–. En aquest impàs es pot observar l'evolució del predomini d'uns conreus on, de cara a la muntanya té prevalença principalment les oliveres i després la terra camp mentre que al pla és la vinya (Apèndix del capítol 4, Fig. 4.15). En termes generals serà el conreu de les oliveres el predominant –39,88 % i present a 316 fanecades– seguit de la terra camp i la vinya –23,92 % i 15,63 % respectivament. Destaca el percentatge de les moreres per ser el més nombrós de totes les zones que hem estudiat –11,55 % i 91,5 fanecades (Fig. 4.3 1576). A més a més, la mitjana entre fanecades i parcel·les (7,07 f/p) ens mostra un gran espai degut a que la mitja aritmètica és alta en la majoria dels exemples on destaquen les partides escarpades de la Muntanya, el Morquí o la Serra, amb un relleu abrupte, propici per a un parcel·lari més gran.

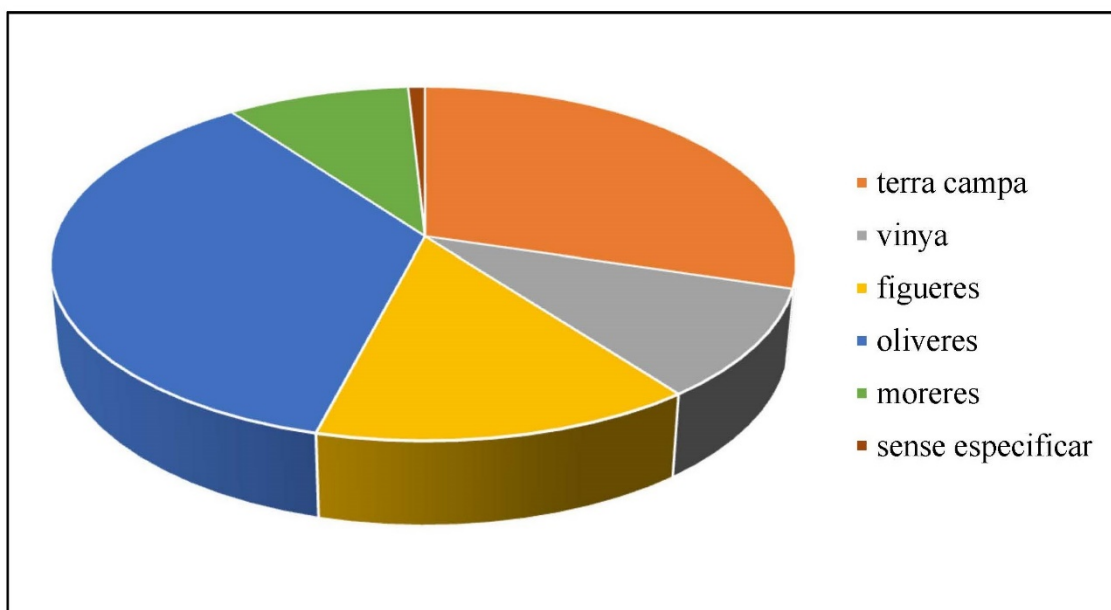
Gràfica 4.7

Sud 1576

Al 1597 no solament trobem una minva en el què respecta a l'extensió vers el volum anterior -714,47 fanecades; quasi un 10 % menys- que afecta a la relació entre els conreus i la mitjana de les parcel·les (Fig. 4.2 1597). La baixada més destacada és la de les oliveres, que perden 59 fanecades (un 18,67 %) quedant reduïdes a 257 fanecades (un 35,97 % del total), encara que també ho fan, en major percentatge, la vinya i les moreres, en benefici de la terra campà, que serà la guanyadora de la nova tendència, abastant les 212,10 fanecades i el 29,69 %, així com les figueres -102 fanecades i el 14,28 % (Fig. 4.4 1597). Com a propietaris destacables tenim al 1576 a Genís Burgés, Jerònima Fondell, i Francesc Gànim. Pel que fa a 1597 seran Miquel Burgés, Jerònima Cofafa i Joan Adarí¹⁵¹.

Gràfica 4.8
Sud 1597

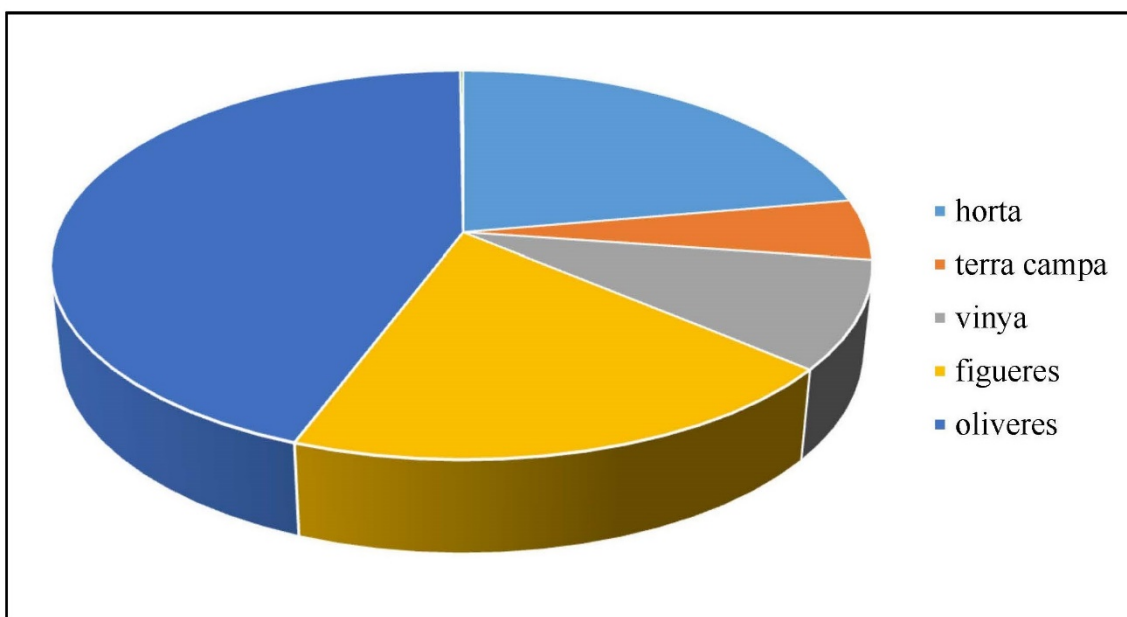

¹⁵¹ 1576 a Genís Burgés disposa en propietat a aquesta zona set parcel·les amb 83,5 fanecades; Jerònima Fondell sis amb 64 fanecades i Francesc Gànim dos amb 60 fanecades. A 1597 Miquel Burgés en té 10 que sumen 75,25 fanecades; Jerònima Cofafa cinc i 51,6 fanecades i Joan Adarí 1 amb 48 fanecades.

4.7 Aielo

A la taula de 1576, les 18 partides al voltant del lloc d'Aielo¹⁵² es divideixen en 161 parcel·les de les que 548,62 fanecades són de secà, 157,5 d'horta, que és amplament majoritària a aquelles zones on hi participa, i nou d'algoleja (Fig. 4.1 1576). En general, el paisatge se sembla al de l'Horta de l'Alfals –per la similitud en secà i regadiu– amb un nombre important de fanecades dedicades a l'horta (22,23 %). Presenta, a més, els percentatges més alts de les diverses zones en l'olivera (44,19 %), i les figueres (19,47), continuada per la vinya (8,93 %) i de manera testimonial la terra campa (5,03 %).

Gràfica 4.9
Aielo 1576

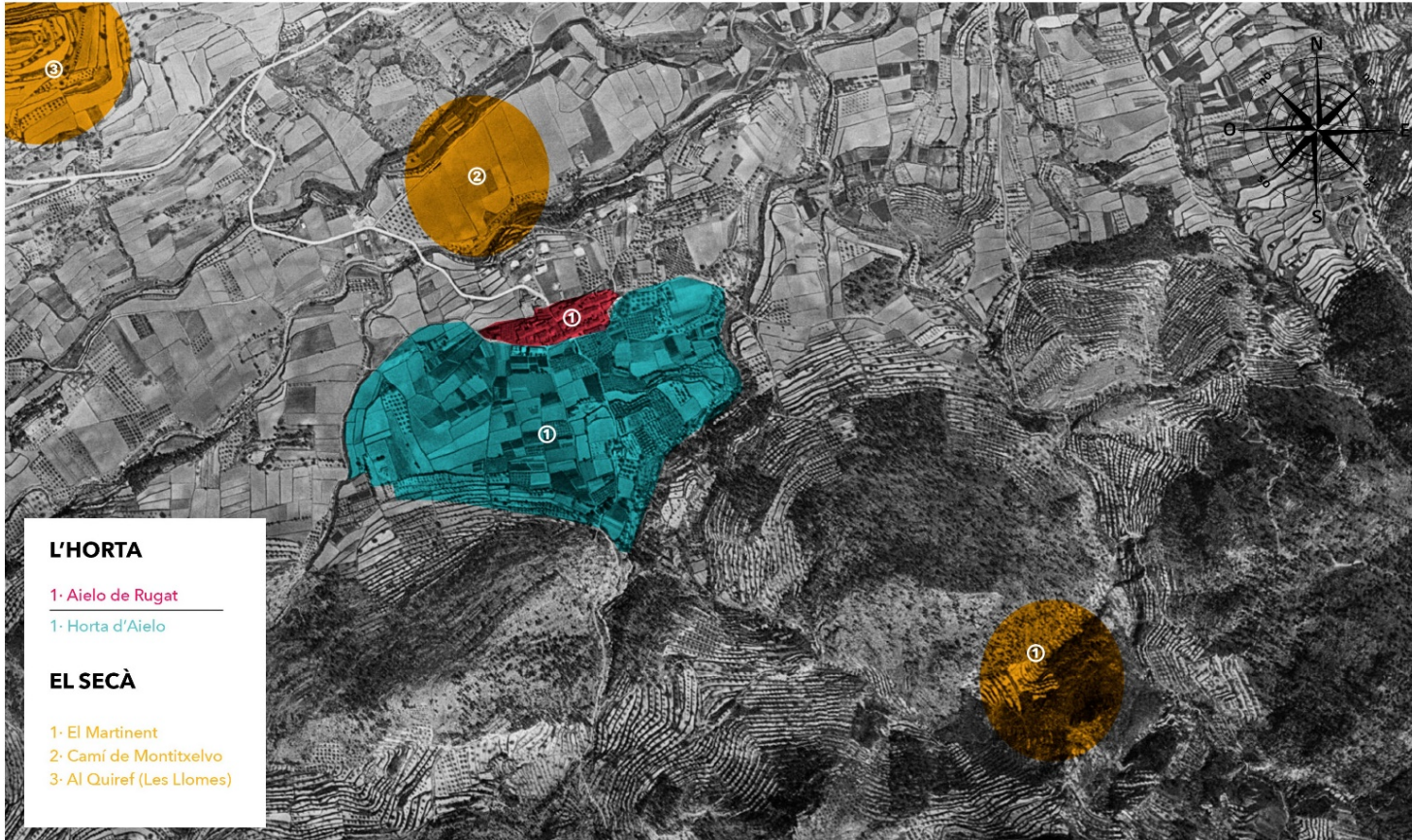
En allò que respecta a la lectura de la taula de 1597 (Fig. 4.2 1597), al recompte general, es produeix una pujada important de les fanecades conreades –252,34; un 35,29 % més– però a la vegada el manteniment del nombre de les parcel·les, amb únicament una més, la qual cosa implica un lleuger augment de la mesura mitjana de les mateixes degut principalment a que les noves terres ho són al secà, és a dir, amb una mida més gran.

¹⁵² Ens referim a les partides que envolten el lloc ja que les del nord estan incloses a l'agrupació que porta aquest nom i fita amb el terme de Castelló.

Mapa 4.3
Ubicació de les partides de secà i d'horta d'Aielo

El present producte és una fidel reproducció d'un fotograma aeri original podent ser una ampliació parcial del mateix però sense haver sigut sotmés a les correccions geomètriques necessàries perquè tinga el rigor mètric d'un mapa.

L'HORTA

- 1- Aiello de Rugat
- 1- Horta d'Aielo

EL SECÀ

- 1- El Martinet
- 2- Camí de Montitxelvo
- 3- Al Quiref (Les Llomes)

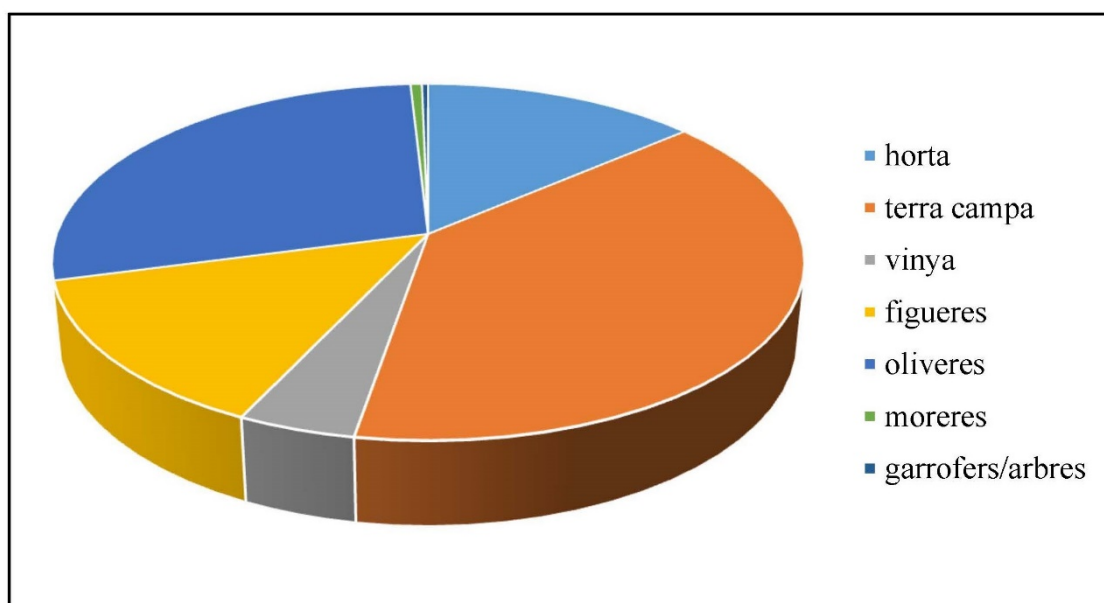
Vol: 1956 Vol Amèrica sèrie B (1956-1957)
Fotograma núm. -2477. Data del fotograma: Any 1956
Coordenades UTM ETRS89 HU30 aproximades del centre de la impressió: X=730478 ; Y=4307108

Data d'impressió: 12/05/2020

Escala aproximada
0 50 100 150 250m

En allò que respecta als conreus, cal destacar un nombre menor de terra dedicada al cultiu d'horta amb una minva en el recompte de fanecades (26 menys, el què implica una caiguda del 16,37 %) de 1576 a 1597. Continua essent important en l'Horta d'Aielo, la Dronata i Algezira. Allò més notable és que la terra campa creixerà considerablement en dedicació, amb 340,75 fanecades més, que la converteixen en el conreu indiscutiblement majoritari. Aquest fenomen es deu principalment a la incorporació de tres noves partides –Martinent, Camí de Montitxelvo i Banyeres– que no apareixien amb anterioritat. Disminueixen, en canvi, les oliveres i la vinya, mentre que les figueres es mantenen al mateix nivell de l'horta (en torn a un 13 %). A las partides de Cona i el Fondó continua destacant l'olivera (Apèndix del capítol 4, figures 4.19 i 4.20) i, per la seua part, les moreres mantindran el paper subsidiari. Destaquen com principals propietaris, Pere Benjefe a 1576 i al 1597 Joan Benjefe¹⁵³.

Gràfica 4.10
Aielo 1597

* * *

¹⁵³ Pere Benjefe, al 1576, té 17 parcel·les de secà (195,75 fanecades) i quatre d'horta (19 fanecades) mentre que a 1597 en té sis (189,5 f) i cinc (13 f). També a 1597 destaca Joan Benjefe amb 21 parcel·la de secà (319 f) i cinc d'horta (15,5 f).

Comptat i debatut, el paisatge presentat és un secà. Açò no lleva que trobem a les diferents zones, depenent de la disponibilitat d'aigua, l'aparició d'un determinat sistema de reg en format d'horta o algoleja. En els cinc àmbits en els que hem dividit l'entorn, a quatre trobem alguna mena d'espai irrigat encara que en proporcions dispars: tres d'ells denoten trets semblants en allò que respecta a la combinació de la terra amb possibilitat de ser regada i el secà –Horta Major, Horta de l'Alfals i Aiello–, el Nord l'inclou amb els barrancs la terra algoleja i res al Sud.

Constatem, en allò referent a la superfície de conreu, un notable increment entre els dos talls cronològics en dues de les zones, com són la Nord (677 fanecades més; un 25,1 %) amb la rompuda de noves terres en el secà, però també a l'Horta Major (150,12 fanecades i quasi un 20 % més). En canvi, disminueixen a les altres dues, la del Sud (quasi 78 fanecades i un 10 %) i, en major mesura l'Horta de l'Alfals (prop de 100 fanecades; un poc més d'un 16 %). L'increment del nombre de parcel·les és més reduït, sols d'un 12 % global, amb diferències notables, ja que a l'Horta Major és pràcticament semblant al de les fanecades (21 %), en el Nord en canvi és alguna cosa menor al de l'extensió, la qual cosa implica un lleuger increment de la mitjana parcel·lària; aquest és més notable a Aiello, degut a que mentre que la superfície augmenta considerablement, sols es comptabilitza una parcel·la més. A les altres dos zones la parcel·la mitja disminueix, en especial a l'Horta de l'Alfals, on cau quasi un 18 %, i passa de 4,24 a 3,48 f/p. Sense tenir en compte eixa evolució entre els dos talls, allò que queda manifestat és que a les zones on hi ha major presència de l'horta, la mitjana de les parcel·les és bastant menor que a aquelles amb menor estada del regadiu.

Pel que respecta als conreus, s'observa un increment de les superfícies dedicades a la terra campa a totes les zones, però amb diferències notables, ja que és bastant major a la Nord i Horta Major, partides on també ho fa la vinya i les oliveres, aquestes amb una pujada menor. En canvi la vinya i oliveres retrocedeixen, les primeres molt, les segones un poc menys, a la resta d'àmbits. En definitiva, la zona més plana / baixa del terme, en la qual se situa el Nord i bona part de l'Horta Major, coneix una expansió important de la terra campa i de la vinya, i un poc menor de l'olivar. Dels altres dos tipus de cultius arboris, les figueres i moreres, augmenten a l'Horta Major; les primeres ho fan, a més a més, considerablement al Sud, mentre que les moreres a l'Horta de l'Alfals. Dels tres espais on l'horta tenia presència notable, sols a un –l'Horta de l'Alfals– el cultiu de l'horta augmenta bastant; en els altres dos disminueix, de forma

clara a Aiello, mentre que a l'Horta Major una part important de la superfície de regadiu (38 fanecades), es destinen a 1597 a altres conreus, sobretot figueres i moreres.

* * *

En definitiva, la terra conreada de Castelló s'està expandint cap a la zona plana i més baixa del terme, per una part, i al voltant d'Aiello per l'altra, mentre que la zona sud occidental i el sud muntanyenc retrocedeixen. Aquests canvis van units a una expansió de la terra campa i de cultius tradicionals amb possibilitat de comercialització, com són la vinya i l'olivar. Les figueres augmenten en dos àmbits diferents: en l'Horta Major, en zona de regadiu, i en els secans del Sud. Les moreres però, que globalment tenen poca importància, sols l'augmenten en dos zones d'horta –Major i Alfals– i de forma simbòlica a la d'Aiello.

Figura 4.1
Tipus de terra 1576

Zona	Parcel·les				Fanecades				%	fans/parc
	Horta	Secà	Algoleja	Total	Horta	Secà	Algoleja	Total		
Nord	3	220	18	241	10,50	2.409,85	277,00	2.697,35	48,59	11,19
Horta Major	139	157		296	317,08	448,23		765,31	13,79	2,59
Horta de l'Alfals	39	98		137	75,76	505,00		580,76	10,46	4,24
Sud		112		112		792,38		792,38	14,27	7,07
Aielo	38	122	1	161	157,50	548,62	9,00	715,12	12,88	4,44
Total	219	709	19	947	560,84	4.704,08	286,00	5.550,92	100,00	5,86
%	23,13	74,87	2,01	100,00	10,10	84,74	5,15	100,00		
Total general	250	966	24	1240	633,2	5791,7	319,5	6744,5		
% mostra sobre total general	87,60	73,40	79,17	76,37	88,57	81,22	89,51	82,30		

Zona	Parcel·les				Fanecades			
	Horta	Secà	Algoleja	Total	Horta	Secà	Algoleja	Total
Nord	1,24	91,29	7,47	100,00	0,39	89,38	10,23	100,00
Horta Major	46,96	53,04		100,00	41,43	58,57		100,00
Horta de l'Alfals	28,47	71,53		100,00	13,18	86,82		100,00
Sud		100,00		100,00		100,00		100,00
Aielo	23,60	75,78	0,62	100,00	16,98	81,59	1,43	100,00

Figura 4.2
Tipus de terra 1597

Zona	Parcel·les				Fanecades				%	fan/parc
	Horta	Secà	Algoleja	Total	Horta	Secà	Algoleja	Total		
Nord	5	273	16	294	14,00	3.093,44	267,00	3.374,44	52,27	11,48
Horta Major	171	187		358	312,13	603,30		915,43	14,18	2,56
Horta de l'Alfals	57	82		139	107,07	377,20		484,27	7,50	3,48
Sud		107		107		714,47		714,47	11,07	6,68
Aielo	41	120	1	162	137,47	820,99	9,00	967,46	14,99	5,97
Total	274	769	17	1.060	570,67	5.609,40	276,00	6.456,07	100,00	6,09
%	25,85	72,55	1,60	100,00	8,84	86,89	4,28	100,00		
Total general	319	1.082	23	1.424	669,55	6.894,16	309,50	7.873,21		
% mostra sobre total general	85,89	71,07	73,91	74,44	85,23	81,36	89,18	82,00		
Zona	Parcel·les				Fanecades					
	Horta	Secà	Algoleja	Total	Horta	Secà	Algoleja	Total		
Nord	1,70	92,86	5,44	100,00	0,41	91,67	7,91	100,00		
Horta Major	47,77	52,23		100,00	34,10	65,90		100,00		
Horta de l'Alfals	41,01	58,99		100,00	22,11	77,89		100,00		
Sud		100,00		100,00		100,00		100,00		
Aielo	25,31	74,07	0,62	100,00	14,21	84,86	0,93	100,00		

Figura 4.3
Relació global de cultius 1576

Cultius	Parcel·les								Fanecades							%	
	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.	total	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.		total
Nord	3	49	103	27	49	10	1	242	10,50	609,50	1.113,86	145,00	726,25	92,24		2.697,35	48,59
Horta Major	137	38	35	49	10	27	5	301	309,58	113,12	96,25	122,75	42,00	81,61		765,31	13,79
Horta de l'Alfals	38	11	45	17	21	5	3	140	73,15	47,11	248,50	58,00	143,00	11,00		580,76	10,46
Sud		21	24	20	31	16		112		189,50	123,88	71,50	316,00	91,50		792,38	14,27
Aielo	37	12	19	43	49	1	1	162	159,00	36,00	63,87	139,25	316,00	1,00		715,12	12,88
Total	215	131	226	156	160	59	10	957	552,23	995,23	1.646,36	536,50	1.543,25	277,35		5.550,92	100,00
%	22,47	13,69	23,62	16,30	16,72	6,17	1,04	100,00	9,95	17,93	29,66	9,67	27,80	5,00		100,00	
Total general									619,98	1.351,85	1.861,36	699,00	1.747,50	464,71		6.744,40	
% mostra sobre t. general									89,07	73,62	88,45	76,75	88,31	59,68		82,30	

Percentatge	Parcel·les								Fanecades							
	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.	total	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.	total
Nord	1,24	20,25	42,56	11,16	20,25	4,13	0,41	100,00	0,39	22,60	41,29	5,38	26,92	3,42		100,00
Horta Major	45,51	12,62	11,63	16,28	3,32	8,97	1,66	100,00	40,45	14,78	12,58	16,04	5,49	10,66		100,00
Horta de l'Alfals	27,14	7,86	32,14	12,14	15,00	3,57	2,14	100,00	12,60	8,11	42,79	9,99	24,62	1,89		100,00
Sud		18,75	21,43	17,86	27,68	14,29		100,00		23,92	15,63	9,02	39,88	11,55		100,00
Aielo	22,84	7,41	11,73	26,54	30,25	0,62	0,62	100,00	22,23	5,03	8,93	19,47	44,19	0,14		100,00

Figura 4.4
Relació global de cultius 1597

Cultius	Parcel·les									Fanecades									%	
	Zona	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	garrofers/ arbres	s. espec.	total	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	garrofers/ arbres	s. espec.		total
Nord		5	60	129	38	44	11	1	7	295	14,00	902,48	1.407,13	144,08	782,75	76,00	6,00	42,00	3.374,44	52,27
Horta Major		161	58	37	59	11	30	1	1	358	273,13	176,49	155,75	158,07	44,50	106,99		0,50	915,43	14,18
Horta de l'Alfals		52	16	30	14	18	7		2	139	90,20	56,62	170,20	33,00	119,50	12,75		2,00	484,27	7,50
Sud			31	17	13	32	12	1	3	109		212,10	71,87	102,00	257,00	65,50		6,00	714,47	11,07
Aielo		39	27	16	42	37	3	1	1	166	132,97	376,75	42,49	133,25	273,50	5,50	3,00		967,46	14,99
Total		257	192	229	166	142	63	4	14	1.067	510,30	1.724,44	1.847,44	570,40	1.477,25	266,74	9,00	50,50	6.456,07	100,00
%		24,09	17,99	21,46	15,56	13,31	5,90	0,37	1,31	100,00	7,90	26,71	28,62	8,84	22,88	4,13	0,14	0,78	100,00	
Total general											597,55	2210,56	2209,22	714,4	1661,5	404,73			7797,96	
% mostra sobre t genera											85,40	78,01	83,62	79,84	88,91	65,91			82,79	
Percentatge	Parcel·les									Fanecades										
	Zona	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	garrofers/ arbres	s. espec.	total	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	garrofers/ arbres	s. espec.		total
Nord		1,69	20,34	43,73	12,88	14,92	3,73	0,34	2,37	100,00	0,41	26,74	41,70	4,27	23,20	2,25	0,18	1,24	100,00	
Horta Major		44,97	16,20	10,34	16,48	3,07	8,38	0,28	0,28	100,00	29,84	19,28	17,01	17,27	4,86	11,69		0,05	100,00	
Horta de l'Alfals		37,41	11,51	21,58	10,07	12,95	5,04		1,44	100,00	18,63	11,69	35,15	6,81	24,68	2,63		0,41	100,00	
Sud			28,44	15,60	11,93	29,36	11,01	0,92	2,75	100,00		29,69	10,06	14,28	35,97	9,17		0,84	100,00	
Aielo		23,49	16,27	9,64	25,30	22,29	1,81	0,60	0,60	100,00	13,74	38,94	4,39	13,77	28,27	0,57	0,31		100,00	

5.1 Les càrregues senyorials sobre la terra a 1576

Els capbreus i els seus resums els cappel·lans són un instrument de control senyorial sobre la tinença de la propietat útil sota la directa del senyor i, a més de recollir les característiques de cada parcel·la (tipus de terra, dedicació agrària, extensió, etc.), ho fan també de les càrregues pròpies de l'emfiteusi a les quals estan sotmeses. D'aquestes anem a centrar-nos amb els pagaments anuals en participació de fruit i de cens en diners.

Certament, cal explicar la forma amb la que l'administració senyorial classificava aquestes rendes. La diferència fonamental establida pel senyor i els seus administradors era, com hem fet referència, entre béns subjectes a participació i béns censits. És allò que s'explica a la darrera de les anotacions que apareix al capbreu de 1576 amb anterioritat a les declaracions dels habitants i terratinents:

«Memòria de la obligació que tenen cascuna casa de Castelló y les terres hortes, de pagar cascuns anys al *Ilustrísimo* Señor Duch de Gandia, senyor de dit lloch, y axí mateix los del lloch de Ayelo de Rugat, són les següents: [...] Ítem més, parteixen los vassalls los fruits en la horta al ters y en lo secà, al quart, y los arbres, a miges. Y assò s'entén en les terres de participació; y en les cençides, lo delme»¹⁵⁴.

D'aquesta forma, cada ítem nomena si la terra té participació o cens per a determinar quina i la quantia en diners. Podria pensar-se que aquesta dualitat permet classificar totes les parcel·les però, no obstant, hi ha béns que, per la seua configuració poden semblar confusos i, a la vegada, hi ha excepcions les quals en algunes ocasions s'expliquen però en altres desconeguem a que corresponen. Deixant de moment els casos particulars, hi ha dos amplies omissions que no encaixen en aquesta classificació:

En un primer lloc, les terres d'horta. Com explica l'esmentada memòria «... que totes les quartes de terra horta paguen per cada quarta una polla y un pollastre. [...] Ítem més, cada quarta de terra [horta] paga al señor un jornal...». Aquestes prestacions però,

¹⁵⁴ AHNob, Osuna, C. 1.220, doc. 6, s f. Apèndix documental, doc. n. 1.

en el treball i en presents, van estar baratades per pagaments metàl·lics a raó de huit diners per jornal, 10 per pollastre i 14 per gallina. Alhora, les terres d'horta estaven sotmeses a la partició de fruits, a la meitat de la producció dels arbres i a moneda per la mateixa substitució de les prestacions, 32 diners per cada quarta.

En un segon lloc, s'establia una distinció per a les terres plantades de vinya i figueres, les quals pagaven a raó de 10 diners per fanecada, i la resta gravats per la partició més amunt indicada, recordem, al terç o quart dels fruits de la terra i la meitat dels arbres. En el cas que la terra estigués sotmesa a cens, sols pagava una determinada quantitat en diners.

A continuació, presentem l'anàlisi general segons els tres tipus de terra: horta, secà i algoleja. A la Figura 5.1 desglossem el nombre de parcel·les i l'aportació en diners, mentre que a la 4.2 oferim l'extensió que correspon a cada tipus de terra i de partició¹⁵⁵.

Figura 5.1
Relació dels pagaments en diners amb la partició de fruits

Nivells		Meitat	Terç	Quart	Cinqué	Sisé	Sense partició	Total	
HORTA	Parcel·les	n.º	1	223	13		13	250	
		%	0,4	89,2	5,2		5,2	100	
	Diners	n.º		330				246	576
		%		57,29				42,71	100
SECÀ	Parcel·les	n.º		4	765	6	1	190	966
		%		0,41	79,19	0,62	0,10	19,67	100
	Diners	n.º		10,00	16.075,50	18,00		9.821,00	25.924,50
		%		0,04	62,01	0,07		37,88	100
ALGOLEJA	Parcel·les	n.º			4		20	24	
		%			16,67		83,33	100	
	Diners	n.º						144	144
		%						100	100
TOTAL	Parcel·les	n.º	1	227	782	6	1	223	1.240
		%	0,08	18,31	63,06	0,48	0,08	17,98	100
	Diners	n.º		340,00	16.075,50	18,00		10.211,00	26.644,50
		%		1,28	60,33	0,07		38,32	100

¹⁵⁵ Cal recordar, com s'ha fet anteriorment, que hi ha parcel·les de les quals desconeguem l'extensió.

Figura 5.2
Distribució de les superfícies segons les particions de fruits

Nivells		Meitat	Terç	Quart	Cinqué	Sisé	Sense partició	Total	
HORTA	Parcel·les	n.º	1	220	13		9	243	
		%	0,41	90,53	5,35		3,70	100	
	Fanecades	n.º	0,48	581,50	39,00			12,22	633,20
		%	0,08	91,84	6,16			1,93	100
SECÀ	Parcel·les	n.º		4	730	5	1	166	906
		%		0,44	80,57	0,55	0,11	18,32	100
	Fanecades	n.º		7,50	3.262,23	534,50	12,00	1.975,47	5.791,80
		%		0,13	56,32	9,23	0,21	34,11	100
ALGOLEJA	Parcel·les	n.º			3			17	20
		%			15			85	100
	Fanecades	n.º			12,5			307,0	319,5
		%			3,91			96,09	100
TOTAL	Parcel·les	n.º	1	224	746	5	1	192	1.169
		%	0,09	19,16	63,82	0,43	0,09	16,42	100
	Fanecades	n.º	0,48	589,00	3.313,83	534,50	12,00	2.294,69	6.744,50
		%	0,01	8,73	49,13	7,92	0,18	34,02	100

Les conclusions que s'obtenen d'aquestes dues taules són que en cada tipus de terra predomina netament una categoria de partició: al terç en les d'horta (pràcticament un 90 % de les parcel·les i un 92 % de la superfície); al quart en el secà (un 80 % de les parcel·les, encara que en aquest cas la superfície abastada és proporcionalment menor, sols un 56,32 %), mentre que l'algoleja es caracteritza per estar lliure de partició (més del 80 % de les parcel·les i del 96 % de la superfície).

La realitat que mostren les dades dels pagaments en diners és més complexa. Si bé l'algoleja paga per les terres, majoritàriament sense partició, a l'horta i el secà s'observa que no només són les que no tenen partició les quals tributen en diners, sinó que també les altres contribueixen en moneda a més de fer-ho en fruits. Alguns exemples ens permeten «treure el cap» a eixa diversitat i particularitats: així, dos de les quatre parcel·les d'algoleja que parteixen al quart se'ns diu que tenen moreres, i la partició a la sisena d'una parcel·la de secà es justifica per «ser terra perduda».

Aquestos primers quadres ens mostren allò que senyalàvem abans: l'existència de parcel·les d'horta i secà que, junt a la partició al terç o al quart, paguen en diners. Sobre açò aprofundirem més endavant. Crida d'atenció, a més a més, l'elevat percentatge que suposa la contribució en diners (42,71 %) d'un reduït nombre de parcel·les d'horta que no paguen partició. Açò ens mostra que, d'entrada, front a un model majoritari de cens hi ha excepcions difícils d'explicar amb la documentació disponible.

La partició al quart és la que predomina tant en el nombre de parcel·les (63 %), com en extensió (quasi el 50 %). Açò és degut a que és la més habitual en el secà, que domina àmpliament en ambdós classificacions (parcel·les i extensió). L'abundància de petites parcel·les d'horta fa que la partició al terç, pròpia d'aquest tipus de terra, siga la que afecte, després del secà, a més parcel·les (al voltant del 19 %), encara que no es reflexe paral·lelament en l'extensió (sols un 8,73 %). En canvi, si considerem les superfícies, són les terres sense partició les que venen a continuació amb un 34 % de les fanecades. Pel que respecta a l'aportació en diners, són també les terres que parteixen al quart les que, a més a més de l'aportació en espècie, contribueixen amb major quantitat de diners (60 %), essent les que no tenen partició les que completen quasi la resta (38 %).

* * *

Ara observarem el pes de les càrregues segons el tipus de dedicació agrària de les terres: horta, terra campa i diversos conreus arboris, detenint-nos primer en els conreus en exclusiva per a veure, més tard, les principals combinacions.

Figura 5.3
Nombre de parcel·les per partició en cultius en exclusiva¹⁵⁶

Cultiu	Meitat	Terç	Quart	5é	Sense partició	Total
Horta	1	211	13		8	233
Terra campa		3	26	3	51	83
Vinya			227	1	6	234
Figueres		1	175	1	4	181
Oliveres		1	126		13	140
Moreres		3	20		70	93
TOTAL	1	219	587	5	152	964

¹⁵⁶ Per a altres combinacions més detallades ens remetem a l'Apèndix del capítol 5.

A les parcel·les d'horta domina la partició, amb 225 que estan carregades front a les huit que no i, en canvi, paguen quantitats variables, però de certa importància. D'aquestes últimes, sis hi són a el Rafalet. La partició majoritària és al terç, amb 211 parcel·les; però hi ha altres 13 que parteixen al quart i, una altra petita, ho fa a la meitat. Totes aquestes últimes no paguen cens en diners. El problema es planteja amb les que parteixen al terç; d'elles hi ha 196 que no tenen anotat a la inscripció de forma explícita que paguen cens en diners, mentre que la resta, 15, sí ho indiquen i porten escrita la quantitat al marge dret. En la seua immensa majoria paguen 10,66 d/f que és l'equivalent a eixos 32 diners per «quarta» que es liquiden del pollastre, polla i jornal. Allò que ocorre és que a la resta de casos les quantitats reportades per aquestos conceptes s'incorporen en l'inici de la declaració de cada casa junt a la resta d'obligacions derivades del vassallatge: besant, dos gallines, herència, entre d'altres. Donat que no és una quantitat fixa sinó que depén del nombre de «quartes» d'horta que cada un té, resulta molt dificultós desglossar eixes partides i unificar els criteris de classificació, assignant a cada parcel·la d'horta el cens en diners que per elles els correspondria.

Pel que fa a la terra campa, la varietat de situacions és major a les 83 parcel·les dedicades en exclusiva, com es pot observar a la següent relació: 51 sense partició, de les quals 30 paguen cens amb diners i 21 no paguen. Altres 32 amb partició, de les que 21, al quart, no paguen cens en diners; cinc amb partició al quart que paguen cens; tres al terç, no paguen cens en diners i tres, a la cinquena, no paguen cens en diners.

Encara que molt repartides, domina el model de la parcel·la que sols paga un cens en moneda mentre que entre les 32 sotmeses a partició, la majoria al quart, sols un 15 % paga a més cens en diners de poca entitat. Cal assenyalar que d'aquestes 21 franques en el pagament, 19 són algoleja i moltes provenen de compres al Col·legi de jesuïtes de Gandia.

En referència a la vinya i les figueres en exclusiva tenen unes càrregues semblants que resumim en el següent quadre:

Figura 5.4
Cens en diners de vinya i figueres

	Quart		5é	Terç paguen diners	Sense partició	
	paguen diners	no paguen diners			paguen diners	no paguen diners
Vinya	216	11	1		6	
Figueres	170	5	1	1	3	1

La lectura encobreix la distinció, que abans explicàvem, entre la partició a la que estava sotmesa la terra, quasi exclusivament del quart, junt amb els arbres a la meitat, i el cens en moneda de 10 diners per fanecada el qual paguen les vinyes i les figueres. Són poques, tan sols 17 (11 de vinya i sis de figueres), les que no paguen eixe cens, i d'elles en dos parcel·les de figueres s'indica que no paguen per ser «pollanques», i en cinc vinyes que tampoc ho fan per ser «mallol», és a dir joves en els dos exemples, i quan traguin fruit ho faran. El cens en diners que abonen, encara que amb una gran varietat, és majoritàriament l'anteriorment indicat de 10 diners per fanecada.

A l'analitzar les terres conreades amb la combinació ambdós cultius, els 25 casos parteixen al quart i paguen cens en diner, però huit d'ells ho fan a 10 diners per fanecada, i altres dos a una quantitat molt pròxima, responent al model general.

A diferència d'allò que acabem de mostrar en el cas de la vinya i les figueres, les parcel·les d'oliveres i moreres, conreades en exclusiva, parteixen al quart la terra però allò que importa en aquest cas és que els arbres ho fan a la meitat i no paguen cens en diners, llevat de comptades excepcions. No obstant, entre les moreres abunden més les que no tenen partició i sols paguen en diners. Les quantitats pagades en ambdós casos presenten una enorme varietat.

Figura 5.5
Cens en diners d'oliveres i moreres

	Quart		Terç	Sense partició	
	paguen diners	no paguen diners	no paguen diners	paguen diners	no paguen diners
Oliveres	2	124	1	13	
Moreres	2	18	3	69	1

De les terres que combinen ambdós conreus, que són nou casos, la majoria, set, no parteixen i paguen quantitats diverses per fanecada; les dos restants parteixen i no paguen. La manca d'exemples dificulta extraure conclusions.

5.2 Les càrregues senyorials sobre la terra a 1597

En referència a les càrregues senyorials, els paràmetres es mantenen com en el capbreu de 1576. Altrament, en relació amb la categoria de partició en cada tipus de terra (Fig. 5.7) s'evidencia una continuïtat amb el anterior on l'horta divideix majoritàriament al terç (88,20 %) de les parcel·les i en la superfície (76,83 %). Al secà, el fenomen es repeteix amb el repartiment majoritari al quart encara que les parcel·les sense partició suposaran un important contrapés, no tant en el nombre de aquestes (26,85 %) però sí en extensió, degut que pràcticament estan igualades (41,64 % vers 43,93 %). La nota discordant recau amb la presència de les 10 parcel·les que parteixen al nové, algunes d'elles d'una mesura considerable¹⁵⁷, i que distorsiona la distribució en relació amb el tall de 1576. Seguidament, la balança de l'algoleja recau novament cap a la lliure partició de la majoria de les parcel·les i de l'extensió (75 % - 90,15 %).

Pel que respecta al pagament en diners (Fig. 5.6), l'horta de nou ens mostra una major complexitat derivada de diferents factors on el principal és el registre del cens: es declara a l'inici, a l'ítem de la terra o en el general dels drets a pagar per habitant en concepte de besant, herència, filassa, etc. A més a més, cal destacar l'exemple de les nou parcel·les que parteixen a la sisena, entre les que hi ha algunes de gran extensió, les quals paguen una quantitat important de diners censals i suposen el 20,24 % del total, el

¹⁵⁷ Com la de Guisabet Joan i Miquel Navarro a AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, setena mà, f. 283 r i *Ibidem*, cinquena mà, f. 27 r.

què complica encara més el coneixement del pes relatiu del cens en diners ¹⁵⁸. Seguidament, serà el secà, amb predomini de la partició al quart, la variant que més volum de diners recaptarà, sense deixar de costat la aportació de la terra secana sense partició, mentre que l'algoleja tributa majoritàriament en cens en diners i sols un poc més del 30 % ho fa en partició.

¹⁵⁸ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, 27 v; *Ibidem*, segona mà, f. 62 r; *Ibidem*, f. 66 v; *Ibidem*, f. 68 r; *Ibidem*, quarta mà, f. 170 v; *Ibidem*, f. 172 r; *Ibidem*, cinquena mà, f. 40 r; *Ibidem*, sisena mà, f.234 r; *Ibidem*, 259 r.

Figura 5.6

Relació dels pagaments en diners amb la participació de fruits

		Meitat	Terç	Quart	5é	6é	7é	8é	9é	Sense participió	Total
HORTA	parcel·les	n.º	5	278	13		9		1	17	323
		%	1,55	86,07	4,02		2,79		0,31	5,26	100
	diners	n.º	16,00	1.209,64	166,66		526,00		60,00	620,00	2.598,30
		%	0,62	46,56	6,41		20,24		2,31	23,86	100
SECÀ	parcel·les	n.º	2	6	745	5	3	2		11	304
		%	0,19	0,56	69,11	0,46	0,28	0,19		1,02	28,2
	diners	n.º	1,25	96,00	16.389,25	197,00	20,00	37,00		377,00	11.784,50
		%	0	0,33	56,71	0,68	0,07	0,13		1,30	40,77
ALGOLEJA	parcel·les	n.º			7					16	23
		%			30,43					69,57	100
	diners	n.º			2					226	228
		%			0,88					99,12	100
TOTAL	parcel·les	n.º	7	284	765	5	12	2	1	11	337
		%	0,49	19,94	53,72	0,35	0,84	0,14	0,07	0,77	23,67
	diners	n.º	17,25	1.305,64	16.557,91	197,00	546,00	37,00	60,00	377,00	12.630,50
		%	0,05	4,12	52,19	0,62	1,72	0,12	0,19	1,19	39,81

Figura 5.7

Distribució de les superfícies segons les particions de fruits

		Meitat	Terç	Quart	5é	6é	7é	8é	9é	Sense partició	Total	
HORTA	parcel·les	n.º	5	269	11		5		1		14	305
		%	1,64	88,20	3,61		1,64		0,33		4,59	100
	fanecades	n.º	12	542,08	47,97		31,5		18		54	705,55
		%	1,70	76,83	6,80		4,46		2,55		7,65	100
SECÀ	parcel·les	n.º	1	6	678	3	3	2		10	258	961
		%	0,10	0,62	70,55	0,31	0,31	0,21		1,04	26,85	100
	fanecades	n.º	12	44,62	3.012,94	48	66	78		741,01	2.855,60	6.858,16
		%	0,17	0,65	43,93	0,70	0,96	1,14		10,80	41,64	100
ALGOLEJA	parcel·les	n.º			5						15	20
		%			25						75	100
	fanecades	n.º			30,5						279	309,5
		%			9,85						90,15	100
TOTAL	parcel·les	n.º	6	275	694	3	8	2	1	10	287	1286
		%	0,47	21,38	53,97	0,23	0,62	0,16	0,08	0,78	22,32	100
	fanecades	n.º	24	586,7	3.091,41	48	97,5	78	18	741,00	3.188,60	7.873,21
		%	0,30	7,45	39,26	0,61	1,24	0,99	0,23	9,41	40,50	100

Novament, però ara amb els paràmetres de 1597, anem a detenir-nos amb el pes de les càrregues, amb compte amb el tipus de dedicació agrària de la terra, i amb continuació del model que hem establert anteriorment.

Figura 5.8
Nombre de parcel·les per partició en cultius en exclusiva¹⁵⁹

Cultiu	Meitat	Terç	Quart	5é	6é	7é	8é	9é	Sense partició	Total
Horta	5	262	6		6				10	289
Terra campa		1	58		2			1	86	148
Vinya		1	212	1		1			31	246
Figueres	1	3	173	2					11	190
Oliveres		1	98		1			3	25	128
Moreres		7	19		1				69	115
TOTAL	6	275	566	3	10	1		4	232	1116

En allò que respecta a l'horta, predomina la partició –279 front a 10 sense ella– d'entre les quals hi ha cinc concessions o establiments del duc a Joan Benjafé a l'Horta d'Aielo. De manera paral·lela, de les que, a més a més, d'estar sotmeses a partició al terç paguen diners –són 69– hi ha 54, la quota de les quals és de 10,67 diners per fanecada, o quantitats molt pròximes, el què equival a eixos 32 diners per quarta de polla, pollastre i jornal, com assenyalàvem als models de 1576.

El següent punt a considerar torna a ser la varietat de les 148 parcel·les de terra campa dedicades en exclusiva i desglossades a la següent relació: 86 sense partició de les quals 65 paguen cens en diners (tots, excepte un, menys de 10 d/f, i la immensa majoria menys de quatre d/f Indicar que per sota d'un d/f s'especifica, en determinats casos, que es tracta d'algoleja) i 21 no paguen (quasi totes són concessions a Miquel Navarro¹⁶⁰ i a Joan Benjafé)¹⁶¹. Unes altres 62 amb partició, de les quals 55 no paguen cens i set sí que són censides; d'aquestes tres paguen al voltant de 10 d/f Així mateix, cal destacar un lleuger predomini de les parcel·les sense partició que paguen cens en diner (65) i seguides de les amb partició al quart que no paguen (55).

¹⁵⁹ Per a altres combinacions més detallades ens remetem a l'Apèndix del capítol 5.

¹⁶⁰ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, ff. 26 v-29 r.

¹⁶¹ *Ibidem*, capbreu d'Aielo, ff. 10 v-15 v. Joan Benjafé rep un establiment del duc a Aielo de 20 parcel·les i 313 fanecades. No parteix però si paga un cens conjunt per tot de 960 diners.

La vinya i les figueres en exclusiva tenen unes càrregues semblants que es resumeixen en el següent quadre:

Figura 5.9
Cens en diners de vinya i figueres

	Quart		Altres particions paguen diners	Sense partició	
	paguen diners	no paguen diners		paguen diners	no paguen diners
Vinya	195	17	3	29	2
Figueres	163	10	6	8	3

Cal tornar a assenyalar la distinció entre la partició a la que estava sotmesa la terra –quasi en exclusiva al quart– i els arbres –a la meitat– respecte al cens en metàl·lic –10 diners per fanecada– que paguen la vinya i figueres. Aquest darrer, encara que té una gran varietat de pagament, és majoritàriament dels indicats 10 d/f Així i tot, hi ha 32 parcel·les (19 de vinya i 13 de figueres), que no paguen l'esmentat cens, el qual en bastants casos s'especifica que és degut al ser la vinya mallol i les figueres pollanques.

A l'analitzar les terres que presenten la combinació d'ambdós conreus, els 30 casos parteixen al quart i totes, menys una, paguen cens en diners, de quantitat variada per fanecada, encara que hi ha 10 que ho fan a l'estipulada de 10 diners per fanecada. Així doncs, podem afirmar que les dos mostres les podem emmarcar dins del model general de conreus.

A diferència d'allò que acabem de veure amb la vinya i les figueres, les parcel·les d'oliveres i moreres, conreades en exclusiva, parteixen la terra al quart, però allò important és que els arbres ho fan a la meitat i que no paguen cens en diners, excepte determinades excepcions (Fig. 5.10). No obstant, entre les moreres abunden més les que no tenen partició i sols paguen en diners. Les quantitats pagades en ambdós casos presenten una enorme varietat. Les set parcel·les de moreres que parteixen al terç/meitat són d'horta i d'elles les tres que paguen ho fan a raó de 10,67, com hem pogut veure que correspon amb els drets de polla, pollastre i jornal.

Figura 5.10
Cens en diners d'oliveres i moreres

	Quart/ Meitat		Terç/Meitat		Altres particions paguen diners	Sense partició	
	paguen diners	no paguen diners	paguen diners	no paguen diners		paguen diners	no paguen diners
Oliveres	4	94		1	4	20	5
Moreres		19	3	4	1	68	1

Pel que respecta a les combinacions d'oliveres i moreres, als 12 exemples, la majoria que en són nou, no parteixen i paguen quantitats diverses per fanecada; les tres restants parteixen però no paguen. Un altre cop, la limitació de mostres ens dificulta l'extracció de conclusions.

* * *

A mode de conclusió, hem pogut determinar que les càrregues sobre la terra s'apliquen bé des de la partició de fruits o bé des del cens en diners. No obstant, hem comprovat que aquesta classificació no és tan senzilla principalment per l'aparició de dos omissions, fora d'aquesta classificació, i que es focalitzen a l'horta –prestacions en treball i regals, canviats a moneda, més la partició de fruits, majoritàriament al terç, i a la meitat en la producció dels arbres– i a la terra plantada de vinya i figueres on s'estableix un cens de 10 diners per fanecada, mentre que la resta funciona amb la partició de fruits corresponents i la meitat de la producció dels arbres.

Així doncs, les càrregues senyoriales mantindran un mateix marc d'aplicació basat, en un primer terme, amb el tipus de terra, el qual determinarà majoritàriament la partició, en parcel·les i superfícies, al terç a l'horta, franca a l'algoleja i al quart al secà, on les parcel·les exemptes també tindran un paper destacable. Un segon paràmetre serà el tipus de dedicació agrària de la terra, el qual mantindrà un model continuista on, depenent de l'aprofitament, s'establiran uns paràmetres generals que es repetiran, però també d'altres més concrets i característics.

D'aquesta manera serà com a l'horta o a la terra campa prevaldrà la partició, encara que apareixeran comptats casos on no es produirà relacionats amb donacions o concessions senyorials. Això sí, vinculades totes elles a una aportació econòmica en forma de cens, de quantitat variable, generalment inferior a 10 d/f, i lligada al tipus de partició de la terra. Pel que respecta a la vinya i les figueres pagaran un cens en metàl·lic fixat de 10 diners per fanecada, que no es farà efectiu si els conreus són joves i no estan a plena producció. Les oliveres i moreres partiran principalment al quart i no paguen cens en diners mentre els que no tenen partició paguen en diners en unes quantitats molt variables.

Sobre aquestes bases comunes a ambdós talls cronològics, s'observen canvis significatius entre elles. Com pot observar-se, per la comparació de les figures 5.1, 5.2 amb 5.6 i 5.7, entre 1576 i 1597 augmenta significativament el nombre de parcel·les que parteix a una quota inferior al quart, així com els diners que paguen de cens i la seua extensió –passen de set parcel·les, que paguen 546,5 diners (un 8,1 % del total) a 31, que contribueixen amb 1.217 diners (3,84 % del total). En quant a la superfície coberta per les parcel·les, l'extensió de la qual coneixem, augmenta de 18 fanecades a 982,5, el què suposa un 12,48 % del total –açò respon a una política senyorial que analitzarem en el capítol següent.

Cal realitzar una última consideració sobre la importància dels cens en metàl·lic. La Figura 5.11 recull les quantitat globals d'aquestos pagaments. Es distingeix, en primer lloc, allò que prové de les terres, junt amb el derivat d'una sèrie de contribucions que engloben el vassallatge amb cens amb treball i presents derivats de les quartes d'horta (com hem senyalat reiteradament), i el total del qual donem per a poder realitzar la comparació entre tots dos talls. A continuació incloem els cens per les cases, que corresponen a 66 diners per cada una, i altres gravàmens diferents com el de la peita pagada pels propietaris de terra franca a la Pobla del Duc; el dret de fruita a les diferents hortes i, per últim, l'impost de possessió d'alguna mena d'edificació o espai addicional, més enllà del propi habitatge, com una barraca o sequer, celler, era, forn, molí, obrador, pati o corral, pallissa o teular entre d'altres.

Les quantitats, expressades en diners, com fa la documentació, semblen d'importància, convertides en lliures mostren el seu vertader, i limitat, pes en el conjunt de les rendes senyorials. No obstant, entre ambdós talls el seu ascens és del 23,51 %.

Figura 5.11
Ingressos senyorials en diners

	diners		lliures	
	1576	1597	1576	1597
Terres	26.645	31.724	111,02	132,18
Vassallatge	1.868	1.083	7,78	4,51
Total	28.513	32.807	118,80	136,70
Cases	10.692	11.880	44,55	49,50
Impost	2.620	6.970	10,92	29,04
Total general	41.825	51.657	174,27	215,24

Paral·lelament a les propietats transmeses a través de les vies estudiades, hem aconseguit localitzar un nombre de mecanismes de transmissió i establiment de parcel·les en possessió de la senyoria, qui lliura a determinats propietaris, de diferents formes i maneres, des de diverses administracions, velles propietats o noves terres rompudes.

6.1 Terres provinents del Col·legi del jesuïtes de Gandia

Primerament, als capbreus hem trobat diferents referències que indiquen l'antiga propietat de determinades terres, generalment algoleja, pertanyents al «Col·legi» o «Col·legi de Gandia». Si bé aquesta cita fa sospitar que es tracta del Col·legi de Jesuïtes no és fins a la referència, en una segona inscripció al volum de 1576, que parla del «Col·legi de Teatinos de Gandia», amb qui sembla haver-hi una confusió vers els jesuïtes per aquells anys primerencs per a les dues ordres. Cal destacar que Francesc, IV duc Borja, va ser general de l'ordre jesuïta i impulsor de la Universitat de Gandia pel seu patrocini econòmic. Un clar exemple el trobem al seu testament on deixa terra rompuda al terme de Castelló.

«E axí mateix [dona als jesuïtes] les terres que són stades tretes en Castelló, axí les que en los anys passats se tragueren, com les que en lo present any se trauran, vulgarment anomenades 'los barranchs de Castelló', o verament, les rendes fruyts y emoluments que de aquelles se procehïran, a mi pertanyents per rahó de la tercera part dels quals fruyts que a mi són obligats donar en los stabliments que per mi són stats fets de dits barranchs. E axí mateix, lo molí que en lo dit lloch de Castelló he comprat per obs del dit col·legi, lo qual dit molí, en lo present any, és començat a arrendar per XXX sous»¹⁶².

Encara més, les característiques de la terra de la institució són semblants: algoleja, amb parcel·les que mesuren de l'1 a les 36 fanecades, totes elles ubicades al

¹⁶² E. García Hernán, *Monumenta Borgia. VI (1478-1551)*..., p. 646.

barranc de Castelló¹⁶³ i amb referències a l'antiga propietat com «va comprar del Col·legi», «solien ser del Col·legi», «ans era del Col·legi» o fins i tot de més extenses i clarificadores, com Pere Ortolà major i Joan Baptista Ortolà diuen: «Fa la confessió conforme un acte de venda que li fa Miquel Hieroni Berbegal, notari síndich del Exnt Col·legi de Gandia, rebut per lo discret Nofre Peres de Culla, notari, a 14 dies del mes de novembre de 1549»¹⁶⁴.

En 1576 hi ha nou referències que, llevat d'una, són totes d'algoleja, als barrancs de la Pobla, de Castelló i de l'Andarella. En total puja a 112 fanecades més un tros de terra sense mesurar, de dimensiones molt variades (tres de menys de dos fanecades, dos entre 10 i 20, i una de 36 i altra de 42). És terra franca, ja que com diuen els germans Lluís i Francisco Pérez: «No han pagat res fins ara perquè són de les argoleges que han venut los col·legians. I els han dit els venedors que eren francs». Altres declaracions aclareixen que mentre no s'efectuen quatre vendes no han de pagar. És el què afirma, entre altres, Pere Maxina: «No fa cens fadiga lluïisme ans és franc perquè té entés que dihuen que a quatre vendes han de pagar lluïisme». A més a més d'aquestes es trobem altres 11 referències a algoleja franca sense indicar que vinguen del col·legi, encara que sense dubte tenen el mateix origen i sumen 168 fanecades, més dos trossos sense precisar. L'extensió total d'aquestes algoleges que passen del Col·legi als veïns abans de 1576 superen les 280 fanecades.

En 1597 es declaren, fent menció que provenen del col·legi, tres de les parcel·les d'algoleja que ja ho havien manifestat en 1576. Terres que han deixat de ser franques i estan sotmeses a cens de 0,66 diners per fanecada i a partició del terç i quart. A més, d'aquestes hi ha altres declaracions de terra algoleja, amb partició generalment al quart i algunes, no totes, amb cens en diners la major part a 0,66 d/f però altres a 0,44 d/f

En definitiva, l'aprofitament de les terres d'algoleja als barrancs de l'àmbit nord i més pla del terme ha facilitat, ja abans de 1576, la posada en cultiu d'eixes 280 fanecades, que probablement s'ampliarien lleugerament amb posterioritat.

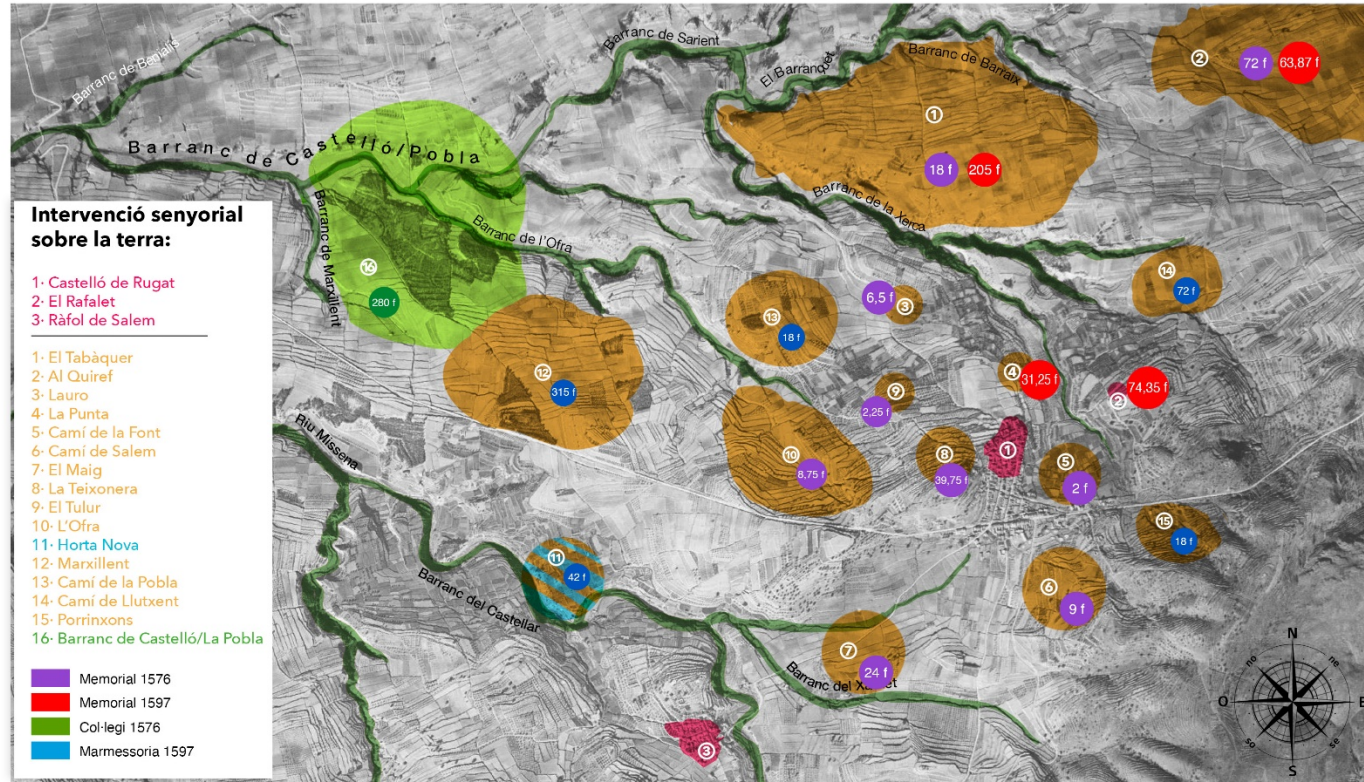
¹⁶³ Pels enfrontament podríem arribar a localitzar algunes d'elles fins i tot hui en dia.

¹⁶⁴ Els propietaris que tenen terra comprada del Col·legi al 1576 són Joan Palla, Miquel Palla menor, Joan Burga major *Mochoc*, Joan Bacor *Vayo*, els hereus de Miquel Garba, Pere Ortolà major i Joan Baptista Ortolà mentre que al 1597 són Joan Palla, la viuda de Sihilia Billeta Joan Bacor *Vayo*, Miquel Garba i Miquel Palla *el Coixo*. A més a més, a AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 228 v, la darrera entrada del full ens permet relacionar les de «el Col·legi» i els jesuïtes per l'aclariment «la qual era del Colegi de Gandia dels Teatinos».

Mapa 6.1 Intervenció senyorial sobre la terra

El present producte és una fidel reproducció d'un fotograma aeri original podent ser una ampliació parcial del mateix però sense haver sigut sotmès a les correccions geomètriques necessàries perquè tinga el rigor mètric d'un mapa.

Vol: 1945 Vol Amèrica sèrie A (1945-1947)

Fotograma núm. 133-167. Data del fotograma: Any 1945

Coordenades UTM ETRS89 HU30 aproximades del centre de la impressió: X=725733 ; Y=4306606

Data d'impressió: 26/05/2020

Escala aproximada

0 100 200 300 500m

CSV:9VBQUHQE DUGGUL3D BHRZUT7Q URL de validació: <https://www.tramita.gva.es/csv-front/index.faces?cadena=9VBQUHQE DUGGUL3D BHRZUT7Q>

6.2 Cessions anotades als «Memorials de Francisco Pérez»

De manera paral·lela, de la documentació es desprén l'existència d'un o diversos llibres de gestió administrativa. En efecte, tant en el capbreu de 1576 com en el de 1597 es fan abundants referències a memorials del procurador –així se'l menciona en 1576, o de l'alcaid, en 1597– Francisco Pérez. Encara que les explicacions que ambdós documents donen són escarides, hi ha que deduir que es tracta de noves terres cedides pel duc qui, a través del seu representant en la senyoria, en un procés que arranca amb anterioritat a 1576 i continua, almenys, fins el segon tall cronològic. També cal assumir que les referències al citat memorial serveixen de justificació del domini útil a l'efectuar la declaració amb ocasió del capbreu.

Algunes consideracions han de fer-se des de la lectura atenta de les inscripcions en els capbreus; així, en el de 1576 es fa referència exclusivament al «memorial», llevat en alguns casos que es precisa que la terra s'ha comprat d'una determinada persona, el títol del qual, a la vegada, deriva de l'esmentat manual. En canvi, en el de 1597 trobem diverses variants: la més habitual és referir-se solament al memorial o a un propietari anterior d'on hi prové. En aquestos casos no ens ha estat possible localitzar la parcel·la en 1576, pel que cal suposar que es tracta d'una nova terra cedida en emfiteusi. En cinc declaracions es fa referència al «memorial antic», d'ells hem pogut trobar quatre entre les inscripcions de 1576, i en elles es fa esment el llibre¹⁶⁵. Per últim, abunden també les inscripcions en les quals el títol es basa en anotacions anteriors més la indicació de terres afegides en virtut del memorial¹⁶⁶. És a dir, sembla deduir-se que en aquells casos

¹⁶⁵ Són els casos de Pere II-lel *Geit*, que declara en ambdós capbreus una vinya de fanecada i mitja a l'Ofra i altra, de 8,75 f, en Al Quiref; Joan II-lel *Savi* qui en 1597 declara dos, una en el Camí de Salem, de nou fanecades, i altra en l'Ofra, d'una, que remet a les mateixes en 1576 manifestades per Miquel II-lel *Savi*, encara que aquesta darrera ha estat arrancada. No hem pogut localitzar en 1576 la que va declarar Violant Valencina de Xerich en 1597 per suficient informació.

¹⁶⁶ Un exemple: En 1597 els germans Gaspar, Joan i Pere Bamba declaren cascú una vinya de 10,25 fanecades en el Tabàquer, «D'aquelles 30 fanecades i tres quartons de terra vinya [que] ve l'ítem de son pare i del memorial de Francisco Pérez». AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 267 v, hi trobem al 1576 una vinya de Miquel Bamba major en el Tabàquer, sense referència al memorial i de sols quatre fanecades. Hi ha que suposar que les restants són justament les que venen de noves concessions recollides a l'esmentat volum. Altre cas: AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 138 v, Gaspar Corull declara en 1597 una vinya en el Tabàquer de huit fanecades, però s'explica que tres d'elles han sigut afegides a les cinc; revisant a l'AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 140 v, el capbreu de 1576, trobem eixes cinc en la declaració de Joan Corull, sense referència al memorial, però fitant amb «erms del

en que en 1576 es justifica el títol en virtut d'una donació registrada al volum de Francisco Pérez, quan arribe el moment de realitzar les declaracions en 1597 es remetrà, en cas de fer-ho, al propietari d'útil anterior, o als seus posteriors posseïdors¹⁶⁷, no al llibre, llevat en eixos exemples mencionats de referència a l'«antic» i, que les anotacions que s'efectuen al «memorial» en 1597 corresponen, de forma general, a noves terres incorporades amb posterioritat a aquell. Pel que respecta a les limitades referències al memorial de les «noves vinyes» que es troben en ambdós capbreus, s'han d'interpretar en el mateix sentit, com si la dita especificació no existís¹⁶⁸. En efecte, no hem pogut enllaçar-les d'un a altre tall en funció d'eixa referència, perquè les de cada tall semblen ser independents.

Amb aquestes consideracions passem a analitzar la superfície dels cultius incorporada per aquest procediment. Són tots ells secans, majoritàriament vinyes. Així, en 1576 figuraran 35 inscripcions que sumen 255,75 fanecades; d'elles 24 són de vinyes, amb un total de 203,25 f, sis de figueres, amb 13 f, i cinc de la combinació de ambdós: figueres i vinya (tres parcel·les i 21,5 fanecades); vinya i figueres (dos parcel·les i 18 fanecades). El ventall de mesures és molt ampli i va de 0,5 a 27 fanecades, dominant les inferiors a tres que són 15. La mitjana general és de 7,3 fanecades per parcel·la. Les partides es dispersen per 19 espais del terme de la baronia – a Aiello però sobretot a la solana a Castelló– a la Punta, el Rafalet, Al Quiref i sobretot el Tabàquer, totes pròximes entre elles.

senyor», dels quals possiblement se les concedirien posteriorment les tres restants. Miquel Garba declara en 1597 13,75 fanecades de vinya en el Tabàquer, de les quals una part provenia de Miquel Bamba i huit del memorial de l'alcaid.

¹⁶⁷ Esmentem com a exemples els següents: l'AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 117 r, Joan Bacor *Vayo* declara una parcel·la de 2,25 f de vinya en el Tullur que prové del memorial del procurador Francisco Pérez; a l'AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 v, en 1597 la seua viuda, Sihilia Billeta les torna a apuntar remetent als ítems del seu marit i propis en el capbreu de 1576, sense fer cap referència al memorial. El mateix succeeix amb Joan Fondell: en 1576 registra dos vinyes provinents del memorial, una en Texonera de 7,75 f i altra en Musa halet de 2,25 f (*Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 82 r), i ambdues tornen a declarar-les en 1597 sense la referència al llibre (*Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, setena mà, ff. 274 v-275 r). Altres exemples on passa el mateix són: Lluís Xumerri major (*Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 78 v), a 1576 té una parcel·la que «ve del memorial del procurador Francisco Pérez». Aquesta la trobem a 1597 (*Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Rafalet, f. 4 r), a Pere Maxena, sense cap mena de cita anterior. Vicent Sadoch a 1576 (*Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 299 v) i 1597 (*Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aiello, f. 63 v) la seua viuda Guisabet Nazaret; Llorens Bota a 1576 (*Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 287 v) i 1597 (*Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aiello, f. 65 v) la seua viuda Guisabet Montafaell. A més a més a 1576 hi ha terra del memorial a Aiello de Rugat i a 1597 no.

¹⁶⁸ Són dos en 1576 (Bertomeu Morabit –vinya en l'Ofra de 4,5 f– i Jeroni Bacor –en Pins de nou fanecades) i quatre en 1597 (Joan Cardona, una de nou sense especificar; Jeroni Burgés *Negrillo*, 6,5 fanecades en el Tabàquer; Joan Maranza, 4,25 a Marxillent i Pedro Ordinyana una de cinc fanecades en Al Quiref).

Al 1597 mencionen el memorial 65 declaracions que sumen 468,47 fanecades, però cal tenir present que no totes corresponen a noves terres de cultiu. En efecte, d'elles hi ha que descomptar les cinc vinyes que feien referència el «memorial antic» i que sumaven 23,25 f, ja que, com hem mostrat, almenys quatre apareixen en 1576. A elles caldria afegir les parts de parcel·les que incorporen a les terres velles, ja declarades en 1576, noves concessions provinents del «memorial»; hem detectat 10 d'aquest tipus que sumen 79 f, però sols hem pogut esbrinar el què correspon a cada origen en cinc casos, els quals hem indicat anteriorment, i que sumen 37,75 f ¹⁶⁹. En definitiva, les noves terres incorporades, per aquets procediment, entre 1576 i 1597 són un mínim de 403,97 fanecades més una part indeterminada de les 25,5 f que no podem distribuir entre les ja declarades en 1576 i les noves –a mode d'aproximació suposem que són unes 415 fanecades.

D'elles, descomptant sols les cinc del «memorial antic», 49 són de vinyes, amb una superfície de 372,97 f, nou de figueres, 52,75 f i dos de vinya i figueres, de 19,5 f. Convé destacar que la major concentració de parcel·les es porta a terme al voltant de la solana de Castelló a 1597: el Tabàquer amb 25 parcel·les i 205 fanecades; el Rafalet amb 12 i 74,35; Al Quiref amb huit i 63,87 o la Punta amb quatre i 31,25.

Com a conclusió, hi ha que destacar l'important volum de terra que aquest procés ha incorporat al cultiu, el qual s'aproxima a unes 670 fanecades, dedicades a la vinya i les figueres, situades en zones del terme amb un règim de cessió on hi ha que recordar la diferència entre partició de la terra –majoritàriament al quart– i els arbres –a la meitat– amb el cens en metàl·lic de la vinya i figueres –10 diners per fanecada.

6.3 Les terres cedides a Francisco Pérez de Roa

Francisco Pérez rep un establiment l'agost del 1577 compost per set parcel·les d'una extensió total de 590 fanecades –les quals van de les 30 fins les 240– amb terra campa, vinya, oliveres, figueres i algun tram d'horta, repartides per Castelló i el

¹⁶⁹ En els casos de les vinyes dels germans Rohamí, Joan i Lluís, en el Tabàquer (10 f en total), d'altra dels fills de Canonge Requiní (huit fanecades, i de dos de Gaspar Bamba en el Rafalet (de 4,75 i de 3,75 f, aquesta darrera amb figueres també), no ho hem pogut conèixer quina és la superfície que correspon a nous establiments.

Rafalet¹⁷⁰ i que ha de tornar el 1581 al no poder fer front a l'elevat dret d'entrada – 4.100 lliures (imatges 6.1 i 6.2). Hem de considerar que la cessió i retirada es produeix en el parèntesi en el qual el capbreu de 1576 ja està redactat però no el de 1597, essent el motiu pel qual aquestes donacions no hi apareixen en cap dels dos volums. No obstant, la informació que es desprén, facilita trobar el parador original de les parcel·les des de l'anàlisi dels enfrontaments de les terres que se li estableixen a l'alcaid al 1577 i podem arribar a intuir quina és la procedència dins del patrimoni ducal. Així doncs, mitjançant la base de dades de 1576, és a dir un any abans de l'establiment, hem pogut localitzar les que limiten amb les que, poc després, li seran concedides a Francisco Pérez, i comprovem que en eixa data, totes fiten amb vinyes, olivars o simplement terres de la senyoria, la qual cosa, amb tota probabilitat, indica que aquestes darreres són les mateixes que mesos després se li cedeixen a Pérez de Roa.

La documentació no ens ha facilitat de forma directa conèixer l'evolució d'aquesta terra dins de l'administració de la senyoria una vegada retirades, ni nosaltres, encara que de nou ho hem intentat emprant mitjans informàtics i elucubrant diferents hipòtesis, que no han comptat amb tot el fonament necessari. Per això, sense conèixer quina seria la destinació de les terres, sí que podem determinar, sense oblidar la tònica general a les darreries de segle i segons la política general establerta pel duc al voltant del repartiment per mitjà d'establiments, un cop retirades les mateixes, serien tornades a concedir en un període de temps que no arribem a determinar.

¹⁷⁰AHNob, Osuna, C. 714, doc. 5 i C.710, d. 12.

19

¶

D U O X V I I I m e n s i s a u g u s t i a m o

¶

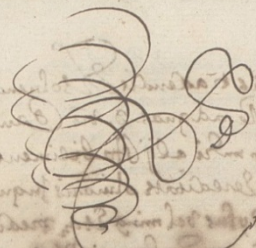

F a n a t e C o m M D L X X V I I

Nos dominus Carolus aborsia dux gantie Marchio de llobay dom
 nus barone de turis in nostra baronia de la Bello de Hugat commorantes scien
 ter dignatis cum nos per pube co instrumenta stablimus et in amphites oim
 perpetuam tradidimus de quibus tradida bene melliorandus et mali
 quo non deteriorandus a confungu di confuetudinem boni adquisitionis
 vobis franco peres de Proca domi cello ad procaui no pro generali Indico
 baronia Calbellonis tantum et in eadem via villa Calbellonis dabit
 presenti acceptans in his quodam noscum terre Campa rigin rorta
 noue in alimquo possunt esse certum sane cete terre parum pluo
 vel minus aut si quod est et que sunt in r potio in alio r termino
 Calbellonis in partem vult ad hanc de actas prout integritate confrontan
 tur in barranco molendi noui de Hugat r calcano quoad quidem stabl
 ca la tagut et am equas noui dicta zemardillent de am terra
 iacob cotenodi gurala loci Calbellonis de in terra rorta gene hij
 burros de in barranco de fonta dicta r calcano quoad quidem stabl
 in in dunt predicti tres ci terre vobis dicto franco peres de Proca fa
 omnis am patet de conditionibus de gentibus et non sine pors aut
 nel ad nel alio modo, primo q Procaione sustinimus predicta heredita
 tistencamini solvere de realiter tradere in perpetua re cetera numerato
 perpetuo vobis de successoribus nris in pte gii joannis mensis junij sept
 libras et decem solidos monete regali vale in pte accesset cum lan
 dibus et fac ca omni gualio fure in pte oim co prima q in ptiati v
 facere in acionem nobis de nris de predictis septem libris r decem so
 eidis dicta die de joannis mensis junij proxime venturi am gii M
 D L X X V I I i n c a s o l u c i o n e l i d e r a c i n d e a m o q u o l i b e t p e r p e t u o i n
 con simili termino sine die, in casu venditionis seu in in scamp que
 nationis predicta hereditatis quo ad vobis dominium sine in ptiati cione
 et alienacione ad cuius census tencamini nobis et nris successoribus sol
 vere landimium solitum et affectum solui in pte nra baronia Calbellis
 nis, Item. sub pacto et condicione q tencamini nobis vobis solvere de
 pacare ter ann decimum sine lotis de lme nobis debite ratione sustin
 mala hereditate colligendorum quoad quidem ter ann decimum
 minime vobis tradimus neq transferimus in nos peres nos et nros in per
 petuum retinimus et q habeat solvere solvere et census quoscunq
 predicta hereditatis in confuetudine dicta nre baronie de la Bello
 Et in di omnis q in quinqu annos ad die pna p antea computan
 dos de his soluati ac dare de solvere q dcaer paccare habeat q
 nobis et nris, duas mille libras monete regali vale in pte quinq r
 equalibus solucionibus et quas vos et vni vni sales aut in rem
 successoribus non proclamant aut eligant proclamare q aut eligere
 valeat possitis vel possunt alium dominium directum et iudicem
 super dicto traco deus et pro pto mbi pccasse et am tasant nos

Imatge 6.2
 Devolució de l'establiment per Fco Pérez de Roa (03.05.1581)
 AHNob, Osuna, C. 716, doc. 12, f 2 r.

2

H

 Die tercio mensis may anno
 Anaty dom M. D. LXXXI.

Jo. franciscus peres de Roa, domicellus & procurator generalis
 Illmo. dominatione vna infra illmo. domini don Caroli aborgia
 duaso andie etc. in pñe baronia tantum de castello & villes popucee
 francie de fugat dominationis vne in dicto loco & baronia de caste
 ello personaliter repertis, Pro solvendis & paccandis Illmo. D. vne Illis
 duabus mille libris m. cealium vale per me dominationem vne debitis
 & in quibus dandis Et solvendis tenore & sum obnoxio & obligatoe
 ratione stabilimenti in dicto facto per dominationem vnam de quada
 hereditate posita inter termino predicti loci de castello in partia vulgariter
 appellata de acfas In quo constant Et esse possunt Centum fanecati terre
 campe & vij. Et pernot. infra tum Precepti sub xxxviij. mensis augusti
 anni anaty dom M. D. LXXXI. ratione annis quidem stabilimenti & tra
 Illmo. D. vne tanq. dono pñe baronis fajo ut donq. vtilis dicit heredit
 in dicto stabilite, Septem libras decem solidos m. ce. vale censuales & annua
 les Cum laudimio Et facta omni qualis iure emp. Siteo tico annuatim
 in festo s. i. Joannis mensis Junij, vna ac singulari solutione solvendo
 & tra iam pro solvendis Et paccandis Illmo. D. vne sexcentis libris
 d. vale monete per me. D. vne debitis & in quibus dandis & solvendis tenore
 & sum obligatoe ratione conventionis et parti seu intata ceteris & stabilime
 per dominationem vnam in dicto facto & precepti pernot. predicti & infra tum
 sub dicto die xxxviij. mensis augusti Anno M. D. LXXXI. de quada hereditate
 vna & tra & posita in partia vulgariter dicta acel r. a. p. in quo fore possunt octua
 ginta fanecati terre arandi parva plus vel minus cum donere Illam quatuor
 abrandi de temonete repali vale. D. vne tanq. dono pñe baronis de castello
 solvendam in festo s. i. Joannis mensis Junij, vna solutione iure laudimio &
 facte, & tra iam pro solvendis Et paccandis pari modo Illmo. D. vne
 illis quingentas quinquaginta libris prelibate monete per done vne & tra
 ratione parti seu intate stabilimenti & donem vnam in dicto facto de qua
 dom hereditate tam campe & plantati. Cum aliquibus olivis & in
 qua fore possunt quadraginta jornalra terre arandi parva plus
 vel minus & quequidem hereditas & tra iam est dita & posita Inter termino
 prelibate ac pñe baronis de castello in partia vulgariter termino & p
 pellatoe demardi llet recepto pernot. sub scriptum sub dicto die
 xxxviij. mensis augusti anni M. D. LXXXI. ratione annis hereditario
 & tra tanq. dono vne Illmo. D. vne facio annuatim quatuor libras
 & decem solidos prelibate monete annuatim solvendas Illmo. D.
 vne tanq. domino pñe & laudite baronis de castello annuatim
 in festo s. i. Joannis mensis Junij, vna solutione, Item & tra iam

6.4 Establiments provinents de la Marmessoria

Pel que respecta a la marmessoria, Carles de Borja i de Castro, cinqué duc Borja de Gandia, moria el 1592, moment en el qual s'activaren els mecanismes executoris testamentaris establerts per mitjà dels marmessors. Aquest ministeri, de confiança i consciència, era l'encarregat del compliment de la darrera voluntat del testador i tenia com a principal funció l'execució de les mesures disposades: restitucions, causes piadoses, cancel·lació de deutes, entre d'altres, en el període màxim d'un any. A més a més, la figura del marmessor no era única al testament, o siga, per garantir una correcta actuació a l'hora de gestionar els béns del difunt, no per a un ús particular, solien ser tres, amb la funció d'inventariar el patrimoni del finat davant de testimonis i sense possibilitat de retenir ni comprar. Altre objectiu disposat a la marmessoria era orientar el patrimoni cedit a obres misericordioses, sotmesa a la jurisdicció eclesiàstica, encara que el càrrec, el testament i la successió del testador, estiguessen subjectes a la jurisdicció civil i dret secular¹⁷¹.

És en aquest context on emmarquem una sèrie de sis documents del l'Arxiu del Reial Col·legi del Corpus Christi, redactats tots el 30 de juny de 1596, pels quals, el canonge de la vila de Gandia, Joan Baptista Gai, era encarregat d'administrar els béns i l'herència del duc Carles i per a la procura de la resta d'administradors. Procura que va rebre dels notaris Pedro Pérez de Culla i Jeroni Diego el 6 de juliol de 1592, recordem, el mateix any de la mort del duc. Doncs el canonge, membre de la col·legiata de Gandia, serà l'encarregat de gestionar el llegat deixat a la marmessoria –corroborat amb l'assistència davant del notari Francesc Martínez– per certificar així el pagament de deutes endarrerits i obres piadoses.

El primer comprovant ens situa en l'afer explicant-nos que és Joan Baptista Gai qui rep els poders de la procura de la resta de marmessors per a fer efectiu el pagament d'uns deutes pendents. Gaspar Valencí, arrendador de l'almàssera de Castelló el 1589, ha pagat al col·lector del lloc, mossén Francisco Pérez de Roa, 1.084 arroves d'oli a

¹⁷¹ J. Hinojosa Montalvo, *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, Biblioteca Valenciana València, 2002, tom I, p. 25.

compte de les 1.400 acordades. D'aquesta manera, salda el deute amb el canonge, qui confessa a la vegada haver rebut de Valencí 474 lliures en diferents pagues¹⁷².

Tot seguit, tenim un recull de cinc èpoques entre moriscos de Castelló i el clergue Gai per les quals, el 30 de juny de 1596, utilitzant un model idèntic i de forma successiva, van fent-li efectiu el pagament d'endarreriments relacionats quasi tots ells amb l'establiment de terra. Confessen que tenen un deute amb l'administració de diferents quantitats de les quals han pagat la meitat al notari Jeroni Diego i ara formalitzen la liquidació de l'altra meitat que corresponen als ítems continguts al capbreu de 1597. Així és com Andreu Ceguet paga 50 lliures per un deute que ha estat contret al 1592 i que no concreta¹⁷³. A continuació, Martí Bamba liquida 20 lliures reials de València per un tros de terra a l'Horta Nova¹⁷⁴. La parcel·la, a la qual fa referència la documentació del Corpus Christi, la trobem també al capbreu de 1597 on descriu el secà d'oliveres que va comprar de la marmessoria i fins i tot especifica que és un establiment rebut pel notari Jeroni Diego el 28 de setembre de 1597¹⁷⁵. Tot seguit, és Genís Castellano qui liquida 40 lliures del preu d'un tros de terra, que no precisa on ni de quines característiques, però al 1597 sí, ja que són tres trossets d'horta, a l'Horta Nova, que va comprar de la marmessoria, sense donar-nos informació sobre l'extensió¹⁷⁶. Després, altre document determina que és Francesc Bacor qui paga 29 lliures reials de València del preu d'un tros de terra a l'Horta Nova¹⁷⁷. Terra que tornem a trobar al capbreu de 1597 on ens diu que està ubicada a la mateixa horta i que també

¹⁷² APPV, Francesc Martínez, 1596, sig. 23.519, 30.06.1596. Preu de tres-centes setge arroves d'oli a raó de 30s per cada arrova i a compliment de dites 1.400 arroves acordades en un principi.

¹⁷³ *Ibidem* i AHNob, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 170 r, Andreu Seguet té una parcel·la a l'Horta Nova la qual prové de la marmessoria, amb la partició al 1/6, cens anual de quatre sous i dos diners (50 diners), i que li paga al canonge per «causes i rahons» no especificades, a relació d'una lliura per cada diner.

¹⁷⁴ APPV, Francesc Martínez, 1596, sig. 23.519, 30.06.1596 i AHNob, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, setena mà, f. 279 v, Martí Bamba disposa d'una parcel·la a l'Horta Nova; prové de la marmessoria; partició al 1/6; cens anual de 20 diners. Paga al canonge 20 lliures «del preu de hun tros de terra en la Horta Nova» que correspon a una lliura per cada diner. A més, Martí té quatre parcel·les de secà que mesuren 19,16 fanecades

¹⁷⁵ AHNob, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 40 v, a una anotació al marge, Genís Castellano té una parcel·la a l'Horta Nova; prové de la marmessoria; partició al 1/6; cens de de quatre sous quatre diners (52 diners). Paga al canonge 40 lliures pel «preu de un tros de terra» a 0,77 lliures per diner.

¹⁷⁶ APPV, Francesc Martínez, 1596, sig. 23.519, 30.06.1596 i AHNob, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 39 r. Genís Castellano té quatre parcel·les d'horta que mesuren més de tres fanecades i 13 de secà que en mesuren 37,25 fanecades.

¹⁷⁷ APPV, Francesc Martínez, 1596, sig. 23.519, 30.06.1596 i AHNob, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 27 v, a una anotació al marge, Francesc Bacor disposa d'una arcel·la a l'Horta Nova; prové de la marmessoria; partició al 1/6; cens anual de 29 diners. Paga al canonge pel «el preu de un tros de terra a la Horta Nova», 29 lliures, a lliura per diner.

va ser comprada de la marmessoria¹⁷⁸. Finalment, és Miquel Bamba qui formalitza el pagament d'11 lliures i 10 sous per un tros de terra, també a l'Horta Nova, parcel·la que no aconseguim tornar a documentar¹⁷⁹.

És la marmessoria qui estableix terres a l'Horta Nova on cal suposar que, pel nom i potser altres circumstàncies com que les terres no apareguen al capbreu de 1576, siguin terrenys no conreats anteriorment. En 1597 hem trobat 21 declaracions de béns provinents de la marmessoria, que sumen 459 fanecades més alguns trossos l'extensió dels quals no s'indica. La majoria de noves terres d'horta estan ubicades a l'Horta Nova i les de secà s'estableixen a Marxillent. Les càrregues, amb relació a allò que es paga a altres hortes –com hem vist solia ser al terç els fruits i la meitat els arbres, més 10,6 diners fanecada (pollastre...), i un cens en diners normal–, és ací molt baixa. En els casos que especifica es a la sisena en l'Horta Nova (tres casos) així com en un secà del Corral de Marxillent, i a la novena en el secà de Marxillent (quatre casos). Igualment, les quantitats en diners que es paguen per fanecada són baixes¹⁸⁰. L'estratagema està en que exigeix importants drets d'entrada: el preu que cobra el canonge, i és una petita mostra de la qual disposem, és d'una lliura per diner anual. És a dir, equival a 240 anys de pagament en cens.

Cal assenyalar que de les 459 fanecades, 228 les obté Miquel Navarro i 90 Joan Cardona, dos cristians vells amb casa a Castelló, són dels més rics propietaris.

La conclusió és que la Casa de Gandia, terriblement endeutada, necessita diners en metàl·lic, i tracta d'obtenir-los oferint terres amb una càrrega censal (partició i cens en diners) baixa. Avança així mecanismes de recaptació, o de liquidació de deutes a alguns creditors, que emprarà arrel de l'expulsió dels moriscos, quan lliure bones terres als creditors directes, amb gran disgust dels creditors censalistes.

¹⁷⁸ AHNob, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 26 r, Francesc Bacor té al 1597 tres parcel·les d'horta que mesuren més de 4,5 fanecades i sis de secà que sumen 174,75 fanecades.

¹⁷⁹ APPV, Francesc Martínez, 1596, sig. 23.519, 30.06.1596 i AHNob, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 22 r, Miquel Bamba té cinc parcel·les d'horta que sumen més de 5,97 fanecades i 14 de secà que en mesuren més de 94,25 fanecades però cap a l'Horta Nova.

¹⁸⁰ En sis casos no arriben a un diner; en altres sis es fixa entre un i quatre, i tan sols quatre d'elles paguen més de cinc d/f.

6.5 Millora de les particions

Encara que de forma general s'estableix la partició de l'horta al terç i el secà al quart, hi ha casos que ens porten més enllà, com ara podem comprovar. El model evoluciona notablement de 1576 a 1597, on es multiplica per més de quatre el nombre de parcel·les amb una partició millorada.

Figura 6.1

Nivells		Cinqué	Sisé	Seté	Huité	Nové	Cinqué/nové	Total
HORTA	1576 Parcel·les							0
	Diners							0
1597	Parcel·les		9		1			10
	Diners		526		60			586
SECÀ	1576 Parcel·les	5	1				1	7
	Diners	12	0				0	12
1597	Parcel·les	5	3	2		10	1	21
	Diners	197	20	37		317	60	631

En un primer moment, la documentació de 1576 especifica el motiu pel qual es produeix aquesta millora tan sols en un dels casos, que parteix a la sisena, «per ser terra perduda»¹⁸¹ i, en un altre, on la parcel·la ve de «el memorial que hi ha en poder del procurador»¹⁸², ens fa sospitar que és una gratificació ducal. Tot aquest profit es mantindrà al següent capbreu i, a més a més, augmentarà sobretot amb les divisions a la sisena –12– i a la novena –10. Així doncs, l'augment d'exemples al 1597 ens dona més informació del motiu pel qual es baixa la partició. A la sisena, amb 10 casos, s'esmena que venen «de la marmessoria», a més de la parcel·la de 1576, abans esmentada, que ara compta amb el «beneplàcit de sa Excel·lència» per mudar de propietari¹⁸³. Pel que fa la partició al seté, un únic exemple: «Una lletra de sa Senyoria li enfranqueix la terra» a Jeroni Cebrià qui, la mateixa parcel·la de 1576, que partia al quart i pagava 60 diners¹⁸⁴,

¹⁸¹ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 151 v al propietari Joan Bensalema.

¹⁸² *Ibidem*, f. 2 r al propietari Miquel Rodona.

¹⁸³ AHNob, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, setena mà, f. 265 v. Gaspar i Blai Valencí tenen les propietats dividides entre el final de la sisena mà i el principi de la setena degut al mal estat de conservació d'aquesta part del capbreu.

¹⁸⁴ *Ibidem*, f. 55 r al propietari Jeroni Cebrià.

a 1597 ho farà a la setena i en pagarà 12¹⁸⁵. Pel que fa a l'horta de la huitena, és una concessió senyorial la que determina que «es poden regar amb aigua perduda de Canilles» i «els arbres estan francs de partició». A huit de les 10 parcel·les de la novena es torna a fer referència a la procedència des de la marmessoria. A part, tornem a trobar el tros de 480 fanecades, amb les mateixes condicions que el 1576, on a l'ombria els arbres són a la cinquena i la divisió a la solana és a la novena.

Així doncs, anem a detenir-nos amb les característiques de les parcel·les amb la intenció de cercar una justificació a l'ajust de les particions. De les 31 que parteixen diferent a la manera estipulada –5é, 6é, 7é, 8é i 9é–, 18 d'elles s'especifica que han estat comprades des de la marmessoria. Unes altres que han comptat amb el beneplàcit del duc per enfranquir-les o directament han estat una concessió amb prebendes avantatjoses. Pel que fa a les característiques de la terra millorada cal dir que d'aquestes, 24 coneguem l'extensió –secà 933 f i horta 49,5 fanecades– on totes les concessions són múltiples de tres i amb una extensió considerable que supera la mitjana del secà establerta en sis fanecades; el fet que a 18 lots s'indique directament que han sigut comprades o rebudes des de la marmessoria; que pràcticament la totalitat de les parcel·les no tinguen continuïtat amb el capbreu i cappatró anterior; les partides, tant el secà com l'horta, les trobem ubicades a una mateixa zona on els topònims a l'horta, amb l'Horta Nova, i al secà, amb els cremats, erms del senyor, els pins o carrascar, ens indiquen novetat i espai verge o improductiu, marquen tota una sèrie d'evidències que ens fan pensar que ha hagut una rompuda de terra i posterior repartiment.

Pel que fa als conreus preferits per la millora de partició, cal destacar les dos parcel·les en exclusiva –més de 12 fanecades– plantades de figueres al cinqué; dos de vinya –24 fanecades– al cinqué i seté; i les 14 amb la participació de les oliveres que parteixen 10 d'elles al nové, amb 234 fanecades, (exceptuant les 480 fanecades de la gran parcel·la on a la solana també parteix al nové i és on se sol plantar les oliveres) de cara a extreure un major benefici particular del producte.

Fins i tot, podem entrar en la condició social del concessionari ja que dels 20 propietaris, 14 són moriscos mentre sis cristians, tenint en compte que dels darrers tan sols hi ha 13 a 1597, encara que els moriscos reben més parcel·les i fanecades de terra horta que no els cristians, qui es veuen beneficiats en el secà i en extensió.

¹⁸⁵ *Ibidem*, quarta mà, f. 184 r.

* * *

A mode de conclusió podem determinar l'existència d'una tònica de rompuda de noves terres que comencem a detectar amb el testament de Francesc de Borja al 1547 i que s'allarga a la resta de la centúria tant als barrancs amb les algoleges, en 280 fanecades, provinents d'allò cedit al Col·legi de jesuïtes de Gandia, com l'horta, a l'Horta Nova, i el secà en la zona Nord del terme de la baronia, majoritàriament relacionada amb els cultius de la figuera, en un menor nombre, també la terra campa però principalment la vinya. Aquestos darrers processos implicarien la incorporació d'unes 670 fanecades de conreu provinents dels memorials de Francisco Pérez i també altres 459 que es concediren des de la marmessoria de Carles de Borja i de Castro, i continuarà amb els establiments del seu net Carles de Borja-Centelles, a Aiello de Rugat, amb un nombre superior a les 334 fanecades¹⁸⁶. En total es tracta de més de 1.700 fanecades comptabilitzades de terres de cultiu afegides a la segona meitat del segle XVI, en una evolució que s'accelera conforme aquest avança.

Una terra que serà cedida per l'administració senyorial mitjançant diverses formes: la inicial, aplicada a les terres d'algoleja del col·legi, és molt favorable pels vassalls ja que les deixa franques al llarg de quatre transmissions; després la cessió emfitèutica s'acomoda al sistema habitual de cens dels diversos tipus de terra i de conreus. Finalment s'aplica altre model, molt beneficiós tant en les particions, amb una quota bastant reduïda, com els cens anuals, molt baixos, però amb uns drets d'entrada enormes –una lliura per diner anual equivalent a 240 anys de cens– que podem contextualitzar en la situació de terrible endeutament de la casa on l'administració ducal necessita ingressos urgents en efectiu. Els beneficiaris seran principalment moriscos en les primeres fases, però els cristians vells aniran incorporant-se de forma progressiva a la vida econòmica del llocs de Castelló i Aiello atrets per aquestes últimes propostes de negoci des de la terra.

¹⁸⁶ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aiello, f. 10 v. Les propietats de Joan Benjafé ascendeixen a les 334,5 fanecades de les quals, molt probablement, 222 siguen noves rompudes i formen part d'una zona d'expansió (Montitxelvo, Martinent i Banyeres). Aquestes són un establiment del duc a Benjafé pel qual paga un preu únic.

PART TERCERA

LA PROPIETAT I ELS PROPIETARIS

Després d'efectuar la reconstrucció del paisatge agrari, i els canvis que en el darrer quart de segle es produeixen en ell –expansió de la terra conreada i canvis en l'orientació de la producció amb transformació en els cultius–, abordem en aquest capítol un aspecte fonamental de l'estudi com és l'anàlisi de l'estructura de la propietat de la terra. A falta d'altre tipus de font, utilitzarem els capbreus per aproximar-nos a la jerarquia social existent a Castelló. Hagués sigut molt convenient conèixer altres aspectes de la riquesa, com la possessió de ramats, o les activitats comercials o artesanals. Alguna cosa d'açò veurem, de forma parcial, en posteriors capítols, però les fonts documentals disponibles no ens han permés una visió de conjunt.

Al comptar amb dos talls separats per l'espai aproximat d'una generació, podem fer-nos una idea de l'evolució de l'estructura de la propietat agrària, tractar de posar-la en relació amb la de la població, les transformacions indicades amb els conreus i, posteriorment, amb la dinàmica de transmissió de les propietats. A pesar de la riquesa de la informació facilitada pels capbreus, es topa, en aquest estudi de l'estructura de la propietat, amb el problema de fixar diversos nivells de classificació. Una solució senzilla seria poder determinar quina és la quantitat de terra necessària per a que una família pugui subsistir ja que en ell interfereixen tota una sèrie de factors començant pel tipus de terra en el qual es conrea –horta o secà–, la localització geogràfica –més adient o menys per una classe determinada de conreu–, quin és el producte plantat –cereal, figueres, vinya...–, com de quantiosa haja estat la collita anual, la duresa del clima, si es deixa descansar parcialment la terra, partició de béns amb el senyor-església –al terç, quart..., el delme–, la reserva de llavor de collita per a de l'any vinent i fins tot el nombre de membres que componen la unitat familiar –mare, pare i fill/s–. Si tenim en compte tot açò es fa molt complicat el poder determinar quina seria la quantitat de terra necessària per establir l'autosuficiència familiar però, allò que sí podem estipular, són els paràmetres per a classificar als propietaris avantatjats dins del patrimoni senyorial i, des d'ací, començar una gradació de major a menor

mitjançant un sistema on prevalga l'horta, així com tenir un volum determinat de fanecades¹⁸⁷.

Una segona solució seria disposar d'una valoració monetària, encara que es tractés de valors cadastrals que no s'ajustaren al valor de mercat de les propietats, sempre que ens donaren una proporció, una relació interna de les mateixes. És la solució empleada per Emmanuel Le Roy Ladurie al seu estudi clàssic sobre *Les paysans de Languedoc*¹⁸⁸.

La falta d'aquesta informació ens obliga, en conseqüència, a basar-nos en l'extensió de les propietats, però com argument Le Roy Ladurie: "*Dans certains cas en effet, une confiance aveugle dans les superficies peut conduire à l'absurde : qui donc osera poser l'équation : 1 ha de garrigues = 1 ha de limons*". El mateix va senyalar l'estudi de José-Miguel Palop sobre la propietat de la terra a Montcada, una senyoria rural de l'Horta de València al segle XVIII¹⁸⁹. Segons Palop, la medició de la terra sense fixar-nos en el valor superior de la irrigada, no tindria sentit. De fet, ell cita els estudis de la propietat agrària realitzats a França i nomena a la vegada a Soboul per a parlar de la perillositat de comparar percentatges de superfície en brut sota un mateix tipus, degut a que produeix una falsa visió, un engany, a l'unir espais que no són comparables ni en valor ni en benefici¹⁹⁰. Per tant, hem volgut posar l'accent en la qualitat dels terrenys, més encara tenint en consideració el context geogràfic en el qual ens situem, majoritàriament de secà, per a separar i destacar la terra amb possibilitat de ser regada, bé des de l'algoleja però principalment per l'horta, de la que no. Nosaltres

¹⁸⁷ E. Ciscar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores...*, p. 21. Segons Ciscar a mitjans del segle XVII una família necessitaria huit fanecades d'horta per a produir allò per a subsistir amb un rendiment d'1:8, després de pagar la partició a la cinquena al senyor i el delme a l'Església, a partir d'un preu aproximat de 25 lliures per fanecada d'horta. Si la terra fora de secà serien necessàries de 40 a 50 fanecades per a garantir l'autosuficiència familiar, depenent de la partició.

¹⁸⁸ E. Le Roy Ladurie, *Les paysans de Languedoc*, Paris, EPHÉSS, 1985 (reimpressió; la primera edició de 1966), p. 154. Hi ha una edició resumida: Paris, Flammarion, 1969. En la Introducció d'ambdues, Le Roy Ladurie senyala la importància pel seu treball del "*compoix languedocien [...] vieilles matrices cadastrales*", i explica que presenten dos models diferents: uns, equivalents als nostres capbreus, amb informació detallada sobre les superfícies ("*son les plus précises, et les plus suggestives*") són relativament escassos; altres, que registren "*les estimations pondérées en valeur cadastrale*" permeten seguir de forma desenal les transformacions de l'estructura de la propietat (*Les paysans...*, 1985, p. 239). En el nostre cas sols comptem amb l'equivalent al primer model, ja que el cappable de 1530, que s'aproximaria al segon tipus, no dona el valor de les propietats sinó sol els cens senyorials.

¹⁸⁹ J. M. Palop Ramos, "Propiedad, explotación y renta en la huerta de Valencia: Moncada, 1740", *Estudis, Revista de Historia Moderna*, 10, 1983, pp. 91-134; en especial pp. 96-98.

¹⁹⁰ L'estudi de R. Benítez Sánchez-Blanco, "Compraventas de bienes enfitéuticos en Valldigna (Valencia), 1564-69" (*Actas del IV Simposio Internacional de Mudejarismo: economía*, Terol, 1992, pp. 293-306), mostra la diferent valoració dels diversos tipus de terres en un entorn i un període pròxim al que estudiem.

però, hem parat esment en aquesta consideració i per això hem classificat la terra en secà, horta i algoleja a la recerca d'una major concreció.

En conseqüència, i com ara veurem, els propietaris s'han classificat en setze categories atenent a l'extensió de les seues propietats, tant en horta com secà, més que al total general¹⁹¹. Els nivells establerts per a l'horta, representats en columnes, són els següents: l'A correspon als qui els en manca¹⁹²; el B als que tenen fins a tres fanecades, inclusivament; el C, entre tres i sis fanecades, i el D, més de sis. Pel que respecta als nivells de les propietats de secà, representats a les fileres, el primer correspon als que tenen fins a 20 fanecades; el segon, de 20 a 40 fanecades; el tercer entre 40 i 80, i el quart i darrer, més de 80. Indicar, per últim, que s'ha incorporat a cada grup l'algoleja corresponent, i s'ha computat en el total, però sense tenir-la en compte a l'arranjament.

Aquestes classificacions les anirem denominat amb les claus de les seues dobles característiques; així, per exemple, l'A1 –l'inferior– correspon al grup que sols posseeix fins 20 fanecades de secà, sense tenir horta, mentre que el D4 –el superior– a aquells que tenen més de sis fanecades d'horta i més de 80 de secà. A la vegada, tenint en compte aquestes variables, seguint criteris comuns, hem reagrupat les categories amb la finalitat d'analitzar, visualitzar i exposar d'una manera més eficient les dades. És d'aquesta forma com plantejarem cinc disposicions seguint un criteri d'afinitat:

— A1, A2, A3 i A4 seran aquells propietaris que no tenen horta però sí alguna porció de secà. Cal però, deixar entre avís que, mentre que el subgrup A1, A2 i A3 són aquells que tenen fins 20 o fins a 80 fanecades de secà, propietaris amb menys terra, també inclou l'A4, destacats terratinents amb propietats superiors a les 80 fanecades.

— B1, B2 de fins a tres fanecades d'horta i fins a 40 de secà, els quals, encara que ja disposen de porcions d'horta, continuen formant part del grup dels menys afavorits dins de l'estructura de la propietat i farien ús d'alguna altra activitat complementària per a subsistir.

— B3, C1, C2, D1, el conformen 1) pels propietaris que tenen fins tres fanecades d'horta i entre 40 i 80 de secà; 2) els que tenen més de tres i fins a sis fanecades d'horta

¹⁹¹ En el capbreu de 1576 apareixen 14 entrades que corresponen a «terratinents», forasters aveïnats en localitats pròximes. Encara que d'ells hi ha set que declaren terres d'horta o secà, les extensions de les quals s'expressen, hem optat per no incloure'ls en la classificació al considerar que la major part de les seues propietats estaria en els termes d'estes altres localitats.

¹⁹² Hi ha alguns que posseeixen horts menuts («hortets, bancals...») dels quals no se'ns dona les dimensions. Els hem inclòs en aquest grup ja que la seua incorporació al següent, al no conèixer l'extensió, podria distorsionar els càlculs d'aquestes.

i fins a 40 de secà; 3) a més dels que tenen més de sis fanecades d'horta i fins 20 de secà. Disposen d'horta, alguns de certa importància (els que tenen més de sis fanecades) i de secà, també amb certa importància (els que tenen més de 40 fanecades).

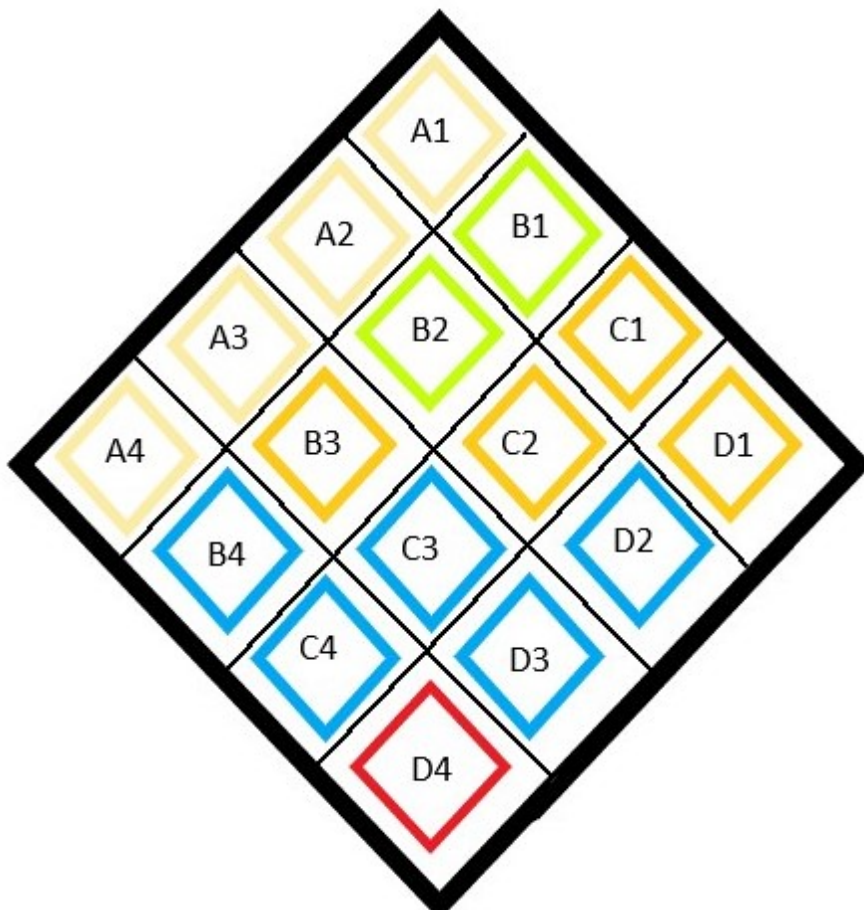
— B4, C3, C4, D2, D3, compostat per 1) propietaris que disposen de fins tres fanecades d'horta i més de 80 de secà; 2) dels que tenen entre tres i sis fanecades d'horta i des de 40 de secà fins a més de 80; 3) finalment, aquells amb més de sis fanecades d'horta i entre 20 i 80 de secà. Com al subgrup anterior hi destaquen aquells amb importància per l'acumulació de tres a sis fanecades d'horta o fins 80 o més de secà, essent els component d'un important grup de propietaris.

— D4, esdevé en el conjunt de terratinents amb major acumulació de terra, amb més de sis fanecades d'horta i més de 80 de secà, els quals podrien arribar a fer negoci amb la terra.

Un esquema gràfic d'aquesta classificació pot veure's a la Gràfica 7.1

Gràfica 7.1

Agrupacions de l'estructura de la propietat a 1576 i 1597

7.1 Els propietaris al capbreu de 1576

Com hem esmentat, el primer grup, que correspon a la columna A, és l'integrat pels propietaris que no tenen horta però sí secà. Els nou del subgrup A1 seran aquells que menys terra tindran amb tan sols el 0,81 % del total (Fig. 7.1). A més a més, si tenim en compte el nombre de censataris i quantitat de fanecades s'evidencia que estem davant del grup menys afavorit, junt als tres propietaris de l'A2 (de l'A3 no hi ha cap), els quals acumulen el 1,78 % de la terra, més de dues vegades que els anteriors. En conjunt són el 7,89 % dels propietaris, disposen sols del 2,59 % de la terra i no podrien viure exclusivament de la mateixa. Dins de la mateixa classificació, al costat oposat, al subgrup A4, hi són aquells que disposen de més de 80 fanecades de secà, trobem només un hisendat –els germans Francisco i Lluís Pérez en comú– qui posseeix els majors lots de terra, amb 42 fanecades d'algoleja i altres 490 de secà, que suposa el 8,10 % del total.

La segona agrupació acull aquells que tenen fins a tres fanecades d'horta i 40 de secà que els converteix en la classificació més nombrosa amb 52 propietaris, el 34,21 % del general. El subgrup B1 és el més gran de la taula amb 41 censataris, que disposen del 5,98 % de la terra, amb un percentatge d'horta remarcable del 12,97 %; o el B2, on 11 hisendats tenen el 5,86 % del general. Trobem en conjunt un terç del total de propietaris amb una extensió de terra menuda on clarament predomina la petita propietat però posseeix el 17,03 % de l'horta.

La següent de les agrupacions la conforma el grup B3, C1, C2 i D1 on destaca el subgrup B3, compostat també per 11 propietaris qui representen al 7,24 % del general, acumulen el 10,22 % de la terra. De la resta de components d'aquesta nova agrupació destaquen els 20 individus del C1 que són el 13,16 % i tenen 5,39 % de la terra, amb una destacada proporció d'horta, que arriba al 15,89 %, fet que es torna a repetir amb el C2, els 15 següents, el 9,87 %, també amb un volum de regadiu gran, el 11,67 %. El D1, per últim, amb un percentatge de fanecades d'horta important, 4,91 %, per tan sols tres propietaris, 1,97 %. Són, en conjunt, quasi una tercera part del total i posseeixen un poc més d'eixa mateixa proporció de l'horta.

La quarta agrupació la componen, en primer lloc, els quatre propietaris del subgrup B4, amb més de 80 fanecades de secà, un 8,93 % del total, qui disposen d'un percentatge escàs d'horta però remarcable en el secà, un 9,41 %, però sobretot en

l'algoleja, amb el 15,02 %. Continua amb els dos subgrups següents, C3 i C4, sols integrats per nou i sis hisendats respectivament, però el total de les seues terres és, en proporció, important –8,67 i 10,39 %–, destacant en especial el secà, que en el C4, amb més de 650 fanecades, suposa un 11,60 % del general. Els subgrups D2 i D3 atresoren principalment un gran nombre d'horta, de forma relativa secà, i inclús d'algoleja –el 3,76 % a mans dels cinc censataris del D3. En total estem davant una cinquena part de propietaris, que controlen un terç de l'horta, alguna cosa més secà i un 30 % de l'algoleja.

Finalment, és en el darrer subgrup D4 on es troba la vertadera elit terratinent local. En efecte, set propietaris, 4,61 %, disposen de més de 1.000 fanecades, el 16,10 % de la terra: el 12,41 % d'horta, el 15,83 % de secà i la major acumulació d'algoleja de la taula amb el 28,17 %.

* * *

L'existència d'una polarització social important en els dos extrems, junt a la presència d'una important classe mitjana de propietaris, que l'anàlisi anterior ens mostra, es pot observar també al considerar el diferent repartiment que tenen d'horta i secà. En efecte, de forma majoritària el secà està concentrat en poques mans ja que 18 hisendats, un 11,84 %, amb més de 80 fanecades cada un, posseeix el 45,56 %, junt amb el 56,34 % de l'algoleja, però sols el 18,86 % de l'horta. Per contra, la resta, és a dir 134, que són el 88,15 %, sols tenen el 54,44 % del secà. En canvi, l'horta està bastant repartida, tenint en compte que altres 13 censataris no en té gens, així doncs, més d'un 91 % en disposa. Altra dada ens mostra que el conjunt dels 87 que posseeixen horta fins a sis fanecades i de secà fins 40 (grups B1, B2, C1, C2), 57,24 % del total d'individus, es reparteixen el 44,59 % de l'horta. Com es veu, s'inverteix el sentit de les proporcions i queda clara la importància que té la possessió de terra horta per a la majoria de les famílies. Totes aquestes dades evidencien una societat bastant igualitària amb uns propietaris pobres en terres, una majoria de mitjans hisendats i una minoria de rics.

Figura 7.1
Estructura de la propietat 1576

SECÀ	HORTA								TOTAL		
	A		B		C		D				
	Ø		> 0 i ≤ 3		> 3 i ≤ 6		> 6				
1	0 i ≤ 20		N	%	N	%	N	%	N	%	
	PROPIETARIS	9	5,92	41	26,97	20	13,16	3	1,97	73	48,03
	HORTA	0	0,00	81,52	12,97	99,84	15,89	30,86	4,91	212,22	33,77
	SECÀ	50,00	0,89	310,87	5,53	234,37	4,17	43,50	0,77	638,74	11,37
	ALGOLEJA	3,00	0,94	0	0,00	19,50	6,10	0	0,00	22,50	7,04
	TOTAL TERRA	53,00	0,81	392,39	5,98	353,71	5,39	74,36	1,13	873,46	13,30
2	>20 i ≤ 40										
	PROPIETARIS	3	1,97	11	7,24	15	9,87	7	4,61	36	23,68
	HORTA	0	0,00	25,50	4,06	73,33	11,67	77,25	12,29	176,08	28,02
	SECÀ	99,00	1,76	359,30	6,40	421,00	7,49	190,75	3,40	1.070,05	19,05
	ALGOLEJA	18,00	5,63	0	0,00	14,00	4,38	0	0,00	32,00	10,02
	TOTAL TERRA	117,00	1,78	384,80	5,86	508,33	7,74	268,00	4,08	1.278,13	19,47
3	>40 i ≤ 80										
	PROPIETARIS	0	0,00	11	7,24	9	5,92	5	3,29	25	16,45
	HORTA	0	0,00	27,00	4,30	40,54	6,45	54,00	8,59	121,54	19,34
	SECÀ	0	0,00	608,25	10,83	491,67	8,75	249,87	4,45	1.349,79	24,03
	ALGOLEJA	0	0,00	36,00	11,27	37,00	11,58	12,00	3,76	85,00	26,60
	TOTAL TERRA	0	0,00	671,25	10,22	569,21	8,67	315,87	4,81	1.556,33	23,70
4	> 80										
	PROPIETARIS	1	0,66	4	2,63	6	3,95	7	4,61	18	11,84
	HORTA	0	0,00	9,75	1,55	30,75	4,89	78,00	12,41	118,5	18,86
	SECÀ	490,00	8,72	528,50	9,41	651,75	11,60	889,37	15,83	2.559,62	45,56
	ALGOLEJA	42,00	13,15	48,00	15,02	0	0,00	90,00	28,17	180,00	56,34
	TOTAL TERRA	532,00	8,10	586,25	8,93	682,5	10,39	1.057,37	16,10	2.858,12	43,53
TOTAL											
	PROPIETARIS	13	8,55	67	44,08	50	32,89	22	14,47	152	100,00
	HORTA	0	0,00	143,77	22,88	244,46	38,91	240,11	38,21	628,34	100,00
	SECÀ	639,00	11,37	1.806,92	32,16	1.798,79	32,02	1.373,49	24,45	5.618,20	100,00
	ALGOLEJA	63,00	19,72	84,00	26,29	70,50	22,07	102,00	31,92	319,50	100,00
	TOTAL TERRA	702,00	10,69	2.034,69	30,99	2.113,75	32,19	1.715,60	26,13	6.566,04	100,00

7.2 Els propietaris al capbreu de 1597

La Figura 7.2 reflexa la situació en 1597 on els 179 propietaris es reparteixen un total de 7.873,21 fanecades, distribuïdes en 309,5 d'algoleja, 663,92 d'horta i 6.899,79 de secà. A l'igual que a l'anterior, la terra està classificada en quatre blocs d'horta i quatre més de secà que van complementant-se depenent del patrimoni de cada un dels propietaris, segons els mateixos límits establerts per a la taula de 1576.

La primera agrupació reuneix als propietaris A1, A2, A3 i A4, que no tenen gens d'horta però sí diferents graus de secà. Dins d'aquestes poden distingir als integrants dels tres primers grups, que són 38 individus, sense horta però sí fins a 80 fanecades de secà. Estem davant dels menys afavorits i dins d'ells, els 28 de l'A1, que en posseeixen fins 20, ja que essent el 15,64 % dels censataris, disposen sols del 3,29 % de la terra, fet, que sense dubte, no els permetria viure sols d'ella i els caldria l'ajuda d'alguna activitat complementària. Per contra, el grup A4, amb els de més de 80 fanecades de secà, també ens cridarà l'atenció però per tot el contrari, degut a que dos únics individus posseiran el 8,19 % de la terra, el tercer volum en importància a la taula. Destaca la terratinent cristiana vella Guisabet Joan Pujasons, amb 60 fanecades d'algoleja i altres 490 de secà, qui serà la major hisendada.

La segona agrupació és la dels subgrups B1 i B2 i està composta per 54 propietaris –el 30,17 %. Són aquells que tenen fins a tres fanecades d'horta, el conjunt més nombrós de la classificació, sobre no tenir cap censatari amb més de 40 fanecades de secà; en conjunt disposen de tan sols l'11,90 % de la terra, 16 % de l'horta i 11,92 %. El primer subgrup, B1, fins a 20 fanecades de secà, està compost per 36 hisendats –un 20,11 % del total, el més nombrós– que sols tenen un 5,17 % de la terra, encara que el 10,53 % de l'horta. El segon, B2, entre 20 i 40 de secà, són 18 individus, un 10 %, que tenen el 6,73 % del general. En tots dos casos estem davant un nombre important de propietaris que disposen de poca terra, fet que evidencia el predomini de la petita propietat, i els inclouríem amb els més desfavorits.

La tercera de les agrupacions, B3, C1, C2, D1, composaria el grup intermedi amb 50 propietaris, el 27,93 % de tots ells, els quals acumulen un 37,11 % d'horta i el 21,6 % de secà; en conjunt el 23,4 % de la terra. Dins de la qual trobem, en un primer lloc còmode de la taula, el subgrup B3, entre 40 i 80 fanecades de secà, perquè 15 censataris, 8,38 %, tenen l'11,91 % de la terra, amb poca horta però una acumulació

destacada, tant de secà, 12,15 %, com principalment d'algoleja, un 21,32 %. Trobem, també, tant els subgrups C1 i C2, amb 13 hisendats cascú, que tenen 9,56 % i 9,86 % d'horta respectivament, per acabar amb el D1, nou individus, amb 12,65 % de l'horta però tot just l'1,32 % de secà.

Una altra la componen els subgrups C3, C4, D2 i D3, ja que el B4 està sense representació al 1597; integrada per 25 hisendats, 13,96 %, els quals posseeixen l'important volum del 27,04 % de la terra horta, el 23,48 % del secà i el 29,08 % de l'algoleja. Cal destacar els set propietaris del D2 per disposar de l'11 % del total de la terra horta. Aquesta agrupació constitueix una vertadera classe benestant.

El cinqué i darrer grup, amb més de sis fanecades d'horta i més de 80 de secà, el D4, els 10 terratinents, el 5,59 %, que tenen el 24,4 % del total de la terra, quasi una cinquena part d'horta, un poc més de la quarta part del secà, el 25,46, i el 10,66 % de l'algoleja, fet que els converteix en els millor posicionats del col·lectiu.

Figura 7.2
Estructura de la propietat 1597

SECÀ	HORTA								TOTAL		
	A		B		C		D				
	Ø		> 0 i ≤ 3		> 3 i ≤ 6		> 6				
1	0 i ≤ 20		N	%	N	%	N	%	N	%	
	PROPIETARIS	28	15,64	36	20,11	13	7,26	9	5,03	86	48,04
	HORTA	0	0,00	69,93	10,53	63,45	9,56	83,99	12,65	217,37	32,74
	SECÀ	247,28	3,58	331,29	4,80	176,70	2,56	91,41	1,32	846,68	12,27
	ALGOLEJA	12,00	3,88	6,00	1,94	22,50	7,27	0	0,00	40,50	13,09
	TOTAL TERRA	259,28	3,29	407,22	5,17	262,65	3,34	175,4	2,23	1.104,55	14,03
2	>20 i ≤ 40										
	PROPIETARIS	6	3,35	18	10,06	13	7,26	7	3,91	44	24,58
	HORTA	0	0,00	36,36	5,48	65,48	9,86	73,00	11,00	174,84	26,33
	SECÀ	175,25	2,54	491,60	7,12	382,65	5,55	229,68	3,33	1.279,18	18,54
	ALGOLEJA	0	0,00	2,00	0,65	18,00	5,82	0	0,00	20,00	6,46
	TOTAL TERRA	175,25	2,23	529,96	6,73	466,13	5,92	302,68	3,84	1.474,02	18,72
3	>40 i ≤ 80										
	PROPIETARIS	4	2,23	15	8,38	8	4,47	4	2,23	31	17,32
	HORTA	0	0,00	33,48	5,04	36,26	5,46	38,75	5,84	108,49	16,34
	SECÀ	204,25	2,96	837,99	12,15	457,87	6,64	224,96	3,26	1.725,07	25,00
	ALGOLEJA	0	0,00	66,00	21,32	54,00	17,45	6,00	1,94	126,00	40,71
	TOTAL TERRA	204,25	2,59	937,47	11,91	548,13	6,96	269,71	3,43	1.959,56	24,89
4	> 80										
	PROPIETARIS	2	1,12	0	0,00	6	3,35	10	5,59	18	10,06
	HORTA	0	0,00	0	0,00	31,47	4,74	131,75	19,84	163,22	24,58
	SECÀ	585,00	8,48	0	0,00	707,41	10,25	1.756,45	25,46	3.048,86	44,19
	ALGOLEJA	60,00	19,39	0	0,00	30,00	9,69	33,00	10,66	123,00	39,74
	TOTAL TERRA	645,00	8,19	0	0,00	768,88	9,77	1.921,20	24,40	3.335,08	42,36
TOTAL											
	PROPIETARIS	40	22,35	69	38,55	40	22,35	30	16,76	179	100,00
	HORTA	0	0,00	139,77	21,05	196,66	29,62	327,49	49,33	663,92	100,00
	SECÀ	1.211,78	17,56	1.660,88	24,07	1.724,63	25,00	2.302,50	33,37	6.899,79	100,00
	ALGOLEJA	72,00	23,26	74,00	23,91	124,50	40,23	39,00	12,60	309,50	100,00
	TOTAL TERRA	1.283,78	16,31	1.874,65	23,81	2.045,79	25,98	2.668,99	33,90	7.873,21	100,00

7.3 Anàlisi i comparació de la propietat d'ambdós capbreus

Una vegada estudiat cada un dels talls anteriorment exposats ara ens proposem analitzar-los conjuntament i formular una comparativa que ens permeti millorar el coneixement de l'evolució (Fig. 7.3). Així doncs, emprant aquesta primera exploració, hem agrupat les taules classificatòries amb la intenció de fer més visuals les dades, incloent sols la informació de les agrupacions en nombre i percentatge total i és, d'aquesta manera, com han sorgit cinc disposicions.

La primera d'elles recull tot el grup A encara que amb matisos ja que, degut a la diferència en el volum de fanecades de cada subgrup, cal separar l'A4 per estar compost per un o dos únics i grans propietaris els quals variarien la disposició. La resta, d'aparellament inferior, s'incrementa notablement, més que triplicant el nombre d'individus que l'integren (un 207,69 % d'increment), però sense que augmenti en la mateixa proporció el percentatge total de terres que posseeixen (el secà sols ascendeix un 89,64 %), per a donar-nos una idea del notable empobriment, a més que quasi un quart de la població s'ha quedat sense horta.

El grup B1, B2 està integrat pels menuts censataris d'un poc d'horta i un poc de secà, que es manté pràcticament entre els dos talls, encara que perd alguna cosa d'horta que compensa relativament amb l'algoleja. Són els qui posseeixen un percentatge major de l'horta que del secà i constitueixen entre un terç i un 30 % del total de propietaris.

En el següent agrupament B3, C1, C2, D1 estan els hisendats d'horta, secà i algoleja, el nombre del qual es manté quasi igual entre 1576 i 1597, manté una major proporció d'horta que de secà, amb lleugers augments en el nombre de fanecades a l'un i l'altre dels tipus de terra, i un increment notable de l'algoleja per a constituir un col·lectiu sòlid: al voltant d'un 30 % que posseeix poc menys de la quarta part de la terra.

El quart conjunt el formen el B4, C3, C4, D2 i D3, importants propietaris d'horta i secà. Aquest grup, que en 1576 constituïa una cinquena part del total, i posseïa una tercera part de l'horta, alguna cosa més de secà i un 30 % de l'algoleja, va a experimentar un descens important.

Finalment, la darrera agrupació és la formada pel bloc D4, els grans propietaris, la qual puja en número (un 42,9 %) especialment en terra de secà (quasi la duplica) i

d'horta (un 69 % més). Per contra, descendeix molt en algoleja (cau el 63,3 %).

Per últim, i com a comprovació de la virtualitat de la classificació establerta, pot servir-nos l'anàlisi des de la columna vertical d'ambdós talls cronològics. Observem en ells que conforme augmenta la mesura de les propietats del secà, disminueix el nombre de propietaris de cada nivell i a la vegada augmenta l'extensió del total de terra que posseeixen. S'observa també que mentre puja en cada grau la superfície de secà posseïda, la d'horta va disminuint, llevat en el tall de 1597 en la qual, els terratinents de l'escaló superior, tenen una important quantitat. S'adverteix així que a les mans dels que tenen menys extensió de secà s'acumula la major quantitat de propietats d'horta i per tant aquesta es troba més distribuïda que el primer. El fenomen de l'algoleja crida l'atenció perquè si bé, en un primer terme es considera terra menys productiva per les seues característiques –recordem que és terra de barranc i no disposa d'aigua de reg assegurada– té una major acumulació en propietaris amb situacions més còmodes, bé a la tercera fila, principalment aquells fins a tres d'horta i entre 40 i 80 de secà o sobretot els de la quarta fila on, en 15767 i 1597 respectivament, 22 i 18 propietaris arriben a acumular el 56 i 40 % d'algoleja.

Figura 7.3

Estructura propietats 1576

Agrupacions
Dades en nombre i en percentatge del total

A	N	%
PROPIETARIS	13	8,55
HORTA	0	0
SECÀ	639	11,37
ALGOLEJA	63	19,72
TOTAL TERRA	702	10,69

A1, A2, A3	N	%
PROPIETARIS	12	7,89
HORTA	0,00	0,00
SECÀ	149,00	2,65
ALGOLEJA	21,00	6,57
TOTAL TERRA	170,00	2,59

A4	N	%
PROPIETARIS	1	0,66
HORTA	0	0,00
SECÀ	490	8,72
ALGOLEJA	42	13,15
TOTAL TERRA	532	8,10

B1, B2	N	%
PROPIETARIS	52	34,21
HORTA	107,02	17,03
SECÀ	670,17	11,93
ALGOLEJA	0,00	0,00
TOTAL TERRA	777,19	11,84

B3, C1, C2, D1	N	%
PROPIETARIS	49	32,24
HORTA	231,03	36,77
SECÀ	1307,12	23,27
ALGOLEJA	69,50	21,75
TOTAL TERRA	1.607,65	24,48

B4, C3, C4, D2, D3	N	%
PROPIETARIS	31	20,39
HORTA	212,29	33,79
SECÀ	2.112,54	37,60
ALGOLEJA	97,00	30,36
TOTAL TERRA	2.421,83	36,88

D4	N	%
PROPIETARIS	7	4,61
HORTA	78	12,41
SECÀ	889,37	15,83
ALGOLEJA	90,00	28,17
TOTAL TERRA	1.057,37	16,10

Estructura propietats 1597

Agrupacions
Dades en nombre i en percentatge del total

A	N	%
PROPIETARIS	40	22,35
HORTA	0,00	0,00
SECÀ	1.211,78	17,56
ALGOLEJA	72,00	23,26
TOTAL TERRA	1.283,78	16,31

A1, A2, A3	N	%
PROPIETARIS	38	21,23
HORTA	0,00	0,00
SECÀ	626,78	9,08
ALGOLEJA	12,00	3,88
TOTAL TERRA	638,78	8,11

A4	N	%
PROPIETARIS	2	1,12
HORTA	0,00	0,00
SECÀ	585,00	8,48
ALGOLEJA	60,00	19,39
TOTAL TERRA	645,00	8,19

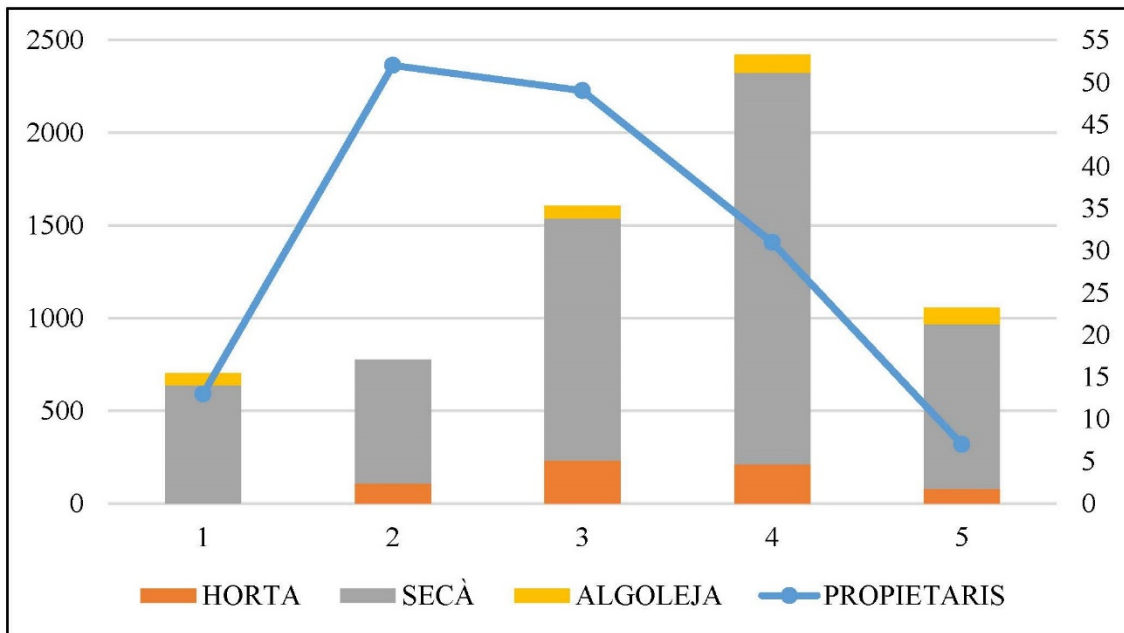
B1, B2	N	%
PROPIETARIS	54	30,17
HORTA	106,29	16,01
SECÀ	822,89	11,93
ALGOLEJA	8,00	2,58
TOTAL TERRA	937,18	11,90

B3, C1, C2, D1	N	%
PROPIETARIS	50	27,93
HORTA	246,40	37,11
SECÀ	1488,75	21,58
ALGOLEJA	106,50	34,41
TOTAL TERRA	1.841,65	23,39

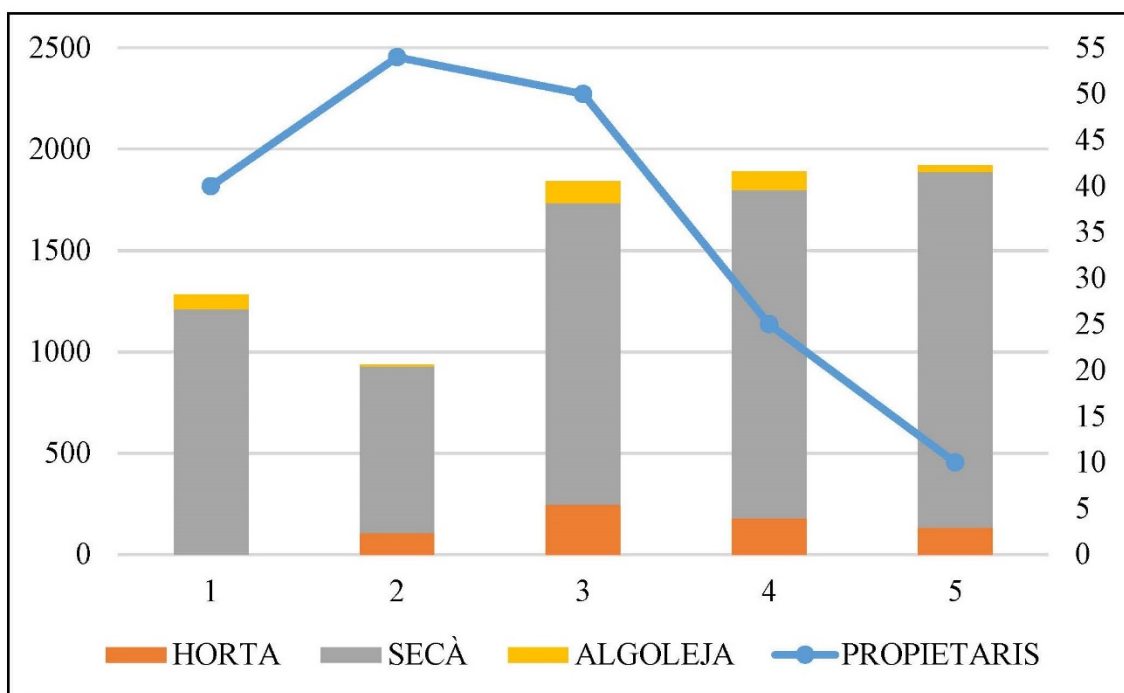
B4, C3, C4, D2, D3	N	%
PROPIETARIS	25	13,97
HORTA	179,48	27,03
SECÀ	1619,92	23,48
ALGOLEJA	90,00	29,08
TOTAL TERRA	1.889,40	24,00

D4	N	%
PROPIETARIS	10	5,59
HORTA	131,75	19,84
SECÀ	1.756,45	25,46
ALGOLEJA	33,00	10,66
TOTAL TERRA	1.921,20	24,40

Gràfica 7.2
Estructura de la propietat 1576

Gràfica 7.3
Estructura de la propietat 1597

Llegenda: L'1 correspon a l'agrupació A; el 2 a la B1, B2; el 3 a B3, C1, C2, D1; el 4 a B4, C3, C4, D2, D3; i el 5 a D4. L'escala de la dreta correspon al nombre de propietaris; la de l'esquerra a les fanecades de superfície.

En conclusió l'evolució global presenta diverses tendències. Així doncs, s'evidencia una polarització en els extrems de l'estructura de la propietat, amb un increment tant dels terratinents com d'aquells que menys tenen, és a dir, un desplaçament de la riquesa de baix cap amunt i el seu conseqüent empobriment. El centre es formula de manera més complexa. De les tres agrupacions situades en aquest àmbit central, els menuts propietaris i el grup immediatament superior es mantenen bastant estables tant en el nombre dels seus integrants, com en la quantia i percentatges del tipus de terres que posseeixen, on sols destaca l'increment de l'algoleja. En canvi el tercer grup, i superior, com hem dit, perd importància en totes i cadascuna de les dades analitzades.

* * *

Així doncs, en aquest apartat hem abordat l'estructura comunitària mitjançant un anàlisi que ens ha permès descobrir la propietat emfitèutica sota domini del duc de Gandia a Aiello i Castelló i, on s'ha evidenciat, l'existència de grups socials intermedis que es mantenen, mentre augmenten els extrems, per una part amb tendència a la pèrdua de propietat, i de l'altre el grup de grans terratinents que puja en pes.

A més del que tenim, que és el principal en allò que respecta a la propietat, hem pogut evidenciar l'existència d'alguns moriscos els quals accedeixen a la propietat franca, lliure de gravàmens, dins o fora de la baronia. En els nous establiments dels repobladors, al 1611, es proposen mesures adients per a corregir els desajustos dels repartiments, topem amb aquesta dada:

«Otro sí, porque dicen los dichos electos, que en el dicho Marquesado recahe la Pobra de Rugat, de cristianos viejos, en la qual reconociendo los dichos electos el cappatrón de las peitas de la villa, han haveriguado que los moriscos expulsos de Castelló dexaron en el termino de Castelló, la dicha Pobra, noventa jornales de olivares muy buenos de los quales ha establecido el dicho Duque a ... con solo censo de ocho dineros por jornal y un par de gallinas de entrada con obligación de pagar los censales aquestuviesen y porteadas»¹⁹³.

¹⁹³ AHNob, Osuna, C. 562, doc. 119.

Aquestos pagaments de la peita també l'hem constatat. De fet, trobem exemples diversos als llibres capbreus en els quals es determina un cens per «Peita de l'olivar de la Pobla a la creu de Castelló» o «Peita de la terra de la Pobla del Duc» que ens indiquen aquest fenomen¹⁹⁴. Certament, desconeixem el motiu principal pel qual aquest col·lectiu es va veure obligat a buscar terra fora de la baronia encara que ho podem intuir a través de les dades que ens ha anat oferint l'estudi com és principalment l'augment de la població i la curtesa del terme que produirà la rompuda de noves terres, el canvi en la tendència d'alguns conreus i ara també la compra de terra a l'exterior amb l'objectiu d'aconseguir l'autosuficiència alimentària o, pot ser, una renda complementària pels menors gravàmens¹⁹⁵.

Descobrim així una tendència, no sols vers la terra franca de la Pobla, si més no també cap a la d'altres senyories veïnes com el Ràfol de Salem, Llutxent o Albaida, i no al reialenc, molt probablement per la llunyania geogràfica del mateix¹⁹⁶.

* * *

Pel que respecta al dret a l'aigua i propietat aèria de la terra, la documentació no ens parla de la possibilitat de la venda per separat de terra regadiu del dret a l'accés a l'aigua pel que ens fa suposar que terra irrigable i aigua aniran en conjunt. Un camp amb reg té la possibilitat de regar, per això paga, però sinó se li baixa la partició. Això sí, la disposició d'irrigar està condicionada a l'autoritat del senyor sota un interès superior. Localitzem una zona on, l'existència d'una infraestructura hídrica, – el molí de

¹⁹⁴ Al capbreu de 1576 paguen l'esmentada peita Bertomeu Aynus, Bertomeu Mendix, Jeroni i Lluís Xelurí, Joan Alaiçar, Joan Mendix (viuda i fill de Joan Mendix), Joan Palla, Joan Roig Solas (Joan, Àngela, Jeroni, germans i hereus de Joan Roig Solas), Joan Turquet, Joan Il·lel, Miquel Alaiçar, Miquel Essam, Miquel Mendix, Miquel Palla menor i Miquel Roig Solas. Al capbreu de 1597 paguen la peita Àngela Roig, Diego Monjut, Francesc Puxerrí, Jeroni Xelurí, Joan Alaiçar, Joan Mendix, Joan Palla, Lluís Xelurí, Miquel Mendix, Miquel Palla i Miquel Roig.

¹⁹⁵ E. Ciscar Pallarés, "La vida material de los moriscos...", pp. 44-46. L'autor observa una pujada de la població a la segona meitat del segle XVI a més que la curtesa productiva dels termes i la divisió de les parcel·les procurarà la necessitat d'intensificar els conreus i buscar noves terres de llaurança.

¹⁹⁶ *Ibidem*, pp. 45. AMA, Hisenda Municipal, Imposicions i Recursos, Cappatró de la peita, any 1589, ff. 555 r-556 v. A la vila d'Albaida, hi ha registrats 10 moriscos de Castelló de Rugat, els quals disposen de 13 parcel·les de secà i horta, en 12 plantades oliveres, en cinc terra campa (entre altres conreus), i per les quals paguen un cens. Són Joan Xibib, Gaspar Xibib, Gaspar Valensí, Joan Fondell (hereus de Francesc Fondell), Castellana Xibib (viuda de Miquel Bolcàssim), Gaspar Bensalema, Bertomeu Chol, Bertomenu Mendix i Pere Borriddo. L.Ortiz García-Bustelo (ed.), *Moros y Cristianos...*, p. 190, constata aquest fenomen de compra de terra per part de moriscos d'Aljorj i Benissoda, aquest cop, al reialenc d'Agullent, dins de la mateixa Vall d'Albaida.

Canilles– assoleix el dret sobre l'aigua, pren la preferència en l'ús i condiona les característiques de la terra afectada en el reg¹⁹⁷. Doncs, tenim l'exemple de la muda de l'aigua cap al molí quan aquest està en moviment, la terra perd l'aigua de reg perquè canvia la séquia per entrar a les moles, com també modifica la partició del terç al quart¹⁹⁸. Tres exemples més expliquen que la terra és secà però que reguen amb «aygua perduda» i quan ho fan, modifiquen la partició del quart al terç i paguen el dret de pollastre, gallina jove i jornal¹⁹⁹.

En referència a la tinença aèria de la terra, observem diferents símls que proporcionen una nova visió de la propietat on l'emfiteuta és beneficiari de l'arbre, és a dir, del seu fruit, i no del sol on està plantat. Com hem dit, exemples diversos i variats com al 1576 Joan Axeret té tres oliveres a Marxillent²⁰⁰, al 1597 Pere Maxena un garrofer²⁰¹ o la compra d'una morera per Joan Cardona a la Gerreria²⁰².

¹⁹⁷ AHNob, Osuna, C. 716, d.11, f. 3 v, el duc Carles de Borja i Centelles estableix el molí de Canilles, una casa i un jornal de terra a Martí Cebrià, mercader de Castelló de Rugat el 1595. A la dita concessió i en les condicions de cessió del molí el duc determina «y con el agua y manera de moler que el dicho molino ha acostumbrado a moler hasta hoy».

¹⁹⁸ Parteix al terç però, en una nota al costat del document fa l'aclariment. Aquesta mateixa nota la trobem a AHNob, Osuna, C.1220, doc. 6, f. 16 r i *ibidem*, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 241r.

¹⁹⁹ *Ibidem*, sisena mà, f. 237 r i *ibidem*, primera mà, f. 20 v. La parcel·la, *ibidem*, cinquena mà, f. 28 r parteix al huité i els arbres estan francs de partició.

²⁰⁰ AHNob, Osuna, C.1220, doc. 6, f. 47 r.

²⁰¹ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 4 v.

²⁰² *Ibidem*, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 39 r.

8.1 Estudi sobre el traspàs del patrimoni domèstic morisc

La lectura del cappable de 1530 i dels capbreus de 1576 i 1597, ens ha permès conèixer l'evolució d'algunes propietats al llarg del segle XVI, fixar l'objectiu de determinar l'augment o disminució patrimonial, el canvi de titularitat, les modificacions emfitèutiques i de conreus, així com altres trets, però sobretot, aconseguir conèixer la successió de les propietats a través de la documentació estudiada.

L'anàlisi l'hem portat a terme seguint criteris clònics, amb la intenció d'esbrinar l'evolució del patrimoni dins de les famílies, i per això, hem analitzat set llinatges moriscos dels llocs de Castelló de Rugat, Aiello de Rugat i el Rafalet: Els Alaiçar, Bacor, Burgés, Gànim, Il·lel, Monferrig i Palla. Han estat estudiats 55 propietaris i més de 445 parcel·les del capbreu de 1576, la majoria de les quals hem pogut enllaçar tant amb el volum de 1530, per conèixer quin era l'origen de la mateixa, com de 1597, per saber l'evolució de la parcel·la i per extensió de l'emfiteuta. Encara que no hem encadenat el total dels béns ni dels propietaris, el nombre analitzat suposa més d'un terç dels ítems de 1576 que, a la vegada, en la majoria dels casos, està multiplicat per tres al cercar les entrades als altres toms, permetent-nos confrontar i seguir un nombre important de propietaris.

Com hem dit, ens hem centrat en l'observació dels censataris de 1576 i, des d'ací, hem rastrejat tant d'on provenen les parcel·les i quina és la seua evolució. Al realitzar aquesta tasca hem trobat entrebancs, principalment, que no hem pogut lligar totes les terres als llibres o que els propietaris han desaparegut sense deixar cap mena de rastre. Així doncs, cal destacar que els capbreus de 1576 i 1597 han permès un millor estudi degut a la qualitat i detall en les anotacions que no es produeix amb el cappable de 1530 en el qual, la majoria de vegades, disposa d'anotacions simples que dificulten la recerca, localització o l'enllaç dels emfiteutes o possessions. En els casos més senzills, la informació d'un llibre ha permès enllaçar directament amb els propietaris recollits als altres, bé per la supervivència dels titulars o per referències directes als hereus. En altres hem tingut en compte si les anotacions dels registres estaven fetes en el moment de la composició dels volums; bé en una redacció posterior per modificar el

censatari; la condició de la terra; el lloc que ocupa l'entrada al registre o la manera per enllaçar-la amb un nou tom. Si en algun d'aquests passos la informació no era suficient o simplement fallava l'enllaç, ens hem ajudat de la base de dades electrònica per a la cerca d'un determinat bé o hisendat. D'altra banda, la darrera variable l'hem aconseguida al tenir una visió general de la documentació que ha permès lligar, en alguns casos, caps solts per la recerca directa damunt del document o simplement per comunicacions indirectes. No obstant, no ha estat fàcil: en determinats exemples, fins i tot aplicant les esmentades variants, ens hem trobat en un carreró sense eixida, amb la impossibilitat d'arribar a un principi o final de l'estudi d'una determinada parcel·la, bé perquè la informació que se'ns facilita és errònia i no ens permet anar enlloc; les anotacions oficials, les del marge o segones anotacions, no ens permeten lligar de forma coherent les parcel·les als tres manuals; la informació escrita en una segona mà, posterior a la redacció inicial, no correspon amb la base de dades; fins i tot, canvis i variacions en els noms dels propietaris, que passen a dir-se pels cognom, malnoms, nom del marit o del vidu, curador dels fills, entre d'altres, que tot plegat, provoca una dificultat afegida a l'hora de localitzar les parcel·les. A més a més, aquest fenomen es repeteix amb el nom de les partides, on existeix la variable dependent el propietari que declare o dels enfrontaments.

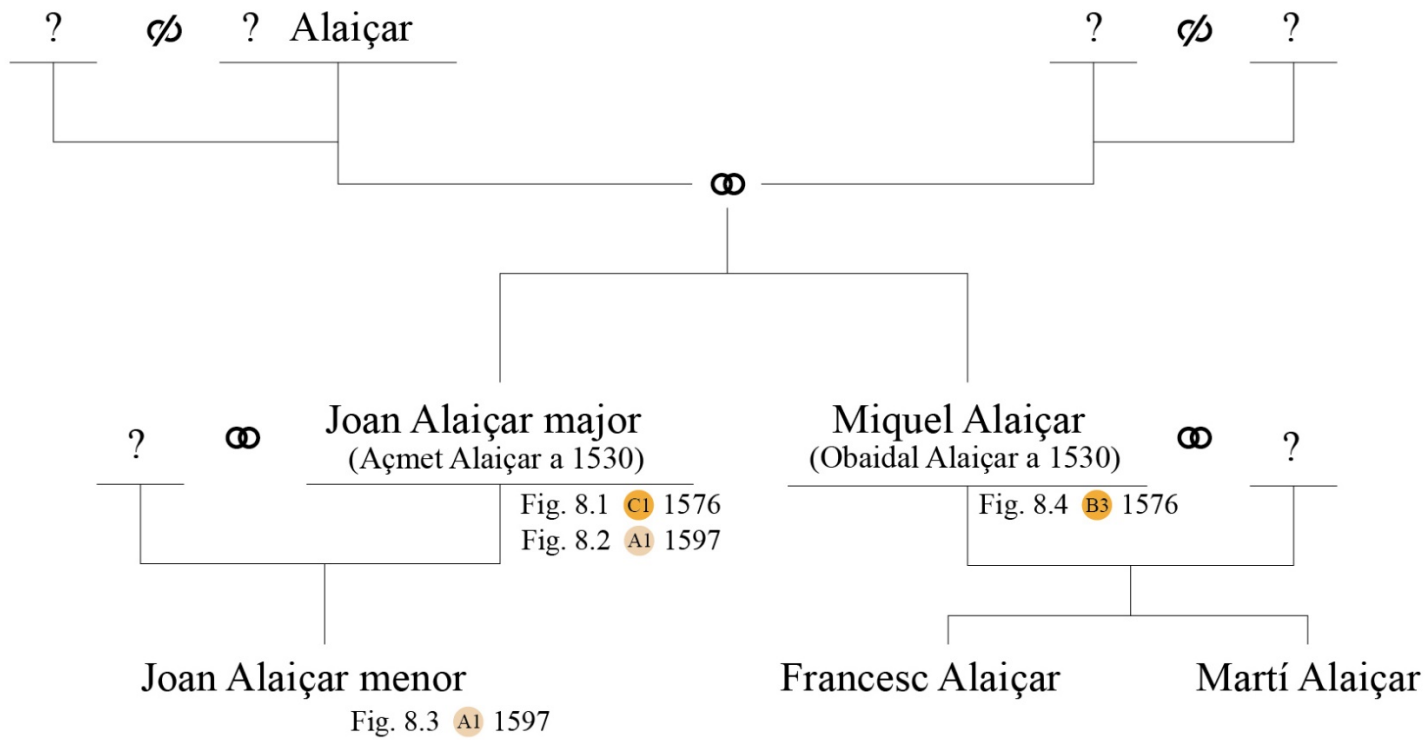
Aquestes han estat les principals problemàtiques que han condicionat la recerca i expliquen el mode de treball emprat en compondre pausadament un autèntic trencaclosques. El model de l'estudi del parcel·lari ha tingut com a finalitat ajudar-nos a visionar, des d'un nou punt, el canvi de l'estructura de la propietat de la terra de forma més minuciosa, complementari als models que hem utilitzat anteriorment mitjançant multitud d'exemples i el registre familiar. Ara presentem un compendi²⁰³, perquè degut a la densitat de l'anàlisi li ha calgut un resum per aconseguir una major comprensió, al qual li hem adjuntat taules de propietaris per les quals, de forma ràpida i esquemàtica, ens donen una mà per entendre la procedència patrimonial d'alguns exemples. Per acabar, seran els peus de pàgina els que ens facilitaran la informació bàsica de l'explicació i conèixer en quins casos la terra es manté dins o fora d'una família, per quins procediments (herència, dot, venda, ...), així com si es modificaven les condicions de la terra.

²⁰³ L'estudi pròpiament dit hi és a l'Apèndix del capítol 8. A cada una de les famílies, al peu de pàgina, existeix una referència que enllaça als propietaris analitzats amb l'apèndix.

Quadre genealògic 8.1

ALAIÇAR

(1530 - 1576 - 1597)

8.2 Els Alaiçar

El clan Alaiçar és dels més representatius al volum de 1530²⁰⁴, encara que, aquesta ampla presència, no es correspon amb un nombre important de pertinences²⁰⁵. És, més bé, un patrimoni modest que es dilueix conforme avança el segle XVI. Així, els germans Joan i Miquel Alaiçar, apareixen registrats des de 1530 i, a través dels capbreus, coneguem l'evolució dels seus béns.

Figura 8.1
Joan Alaiçar major (1576)

Taula de propietaris grup C-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	2	4	1	3			3	7
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1,5	4	0,5	3			2	7
Total	3,5	8	1,5	6			5	14

Joan Alaiçar major és un exemple a destacar no pel volum de propietat acumulada, si més no, per la possibilitat d'enllaçar algunes de les pertinences al llarg del segle. Doncs, al 1576²⁰⁶, té cinc parcel·les, de les que sabem que tres d'elles són heretades i les altres dos no coneixem amb certesa la seua procedència. L'enllaç patrimonial amb el seu fill, Joan Alaiçar menor²⁰⁷, es produirà en una data entre el 1576 i 1597 on, pel casament, son pare, li transferirà quatre parcel·les de secà. Per contra, l'horta, molt probablement per venda, passarà a altres mans fora del vincle familiar. Joan Alaiçar major tindrà encara al 1597²⁰⁸ la part de la terra que no cedeix més una

²⁰⁴ Dels Alaiçar, hem trobat al capbrot de 1530 les entrades de Joan Alaiçar ollum Açmet –AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 11 r–; d'Obaidal Alaiçar –f. 43 r–; Mhumaymat fill d'Alaiçar; –f. 18 r– i la viuda Alaiçar –f. 14 r–.

²⁰⁵ A l'apèndix capítol 8 és l'1.- Alaiçar: 1.A Joan Alaiçar major (1576); 1.B Joan Alaiçar major (1597); 1.C Joan Alaiçar menor (1597) i 1.D Miquel Alaiçar (1576).

²⁰⁶ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 59 r.

²⁰⁷ *Ibidem*, f. 246. En una segona mà estan anotades les propietats que hereta de son pare.

²⁰⁸ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 175 v.

petita parcel·la de secà, adquirida, mentre que el fill²⁰⁹, disposarà de les heretades i una parcel·la comprada.

Figura 8.2
Joan Alaiçar major (1597)

Taula de propietaris grup A-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	2	2					2	2
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1	1					1	1
Total	3	3					3	3

La vesant familiar encapçalada per Miquel Alaiçar²¹⁰ i els seus fills Francesc i Martí, anirà per un curs diferent. Miquel composa el seu patrimoni des de l'herència familiar i l'adquisició. Amb ell es produeix un fenomen de descomposició patrimonial ja que de les 14 parcel·les, nou les vendrà, sols quatre aniran als seus pubills i una altra, no sabem que farà amb ella. Fins i tot, les quatre parcel·les que romanen en els seus hereus més directes, també es repartiran entre altres propietaris, i sols dues d'aquestes se les quedarà algú pròxim, com és Joan Alaiçar menor. Així doncs, Miquel Alaiçar repartirà tot el seu patrimoni entre el 1576 i 1597, desapareixent documentalment aquesta línia familiar, sense rastre dels dos fills, Francesc i Martí, al darrer capbreu.

En definitiva, les dos rames d'Alaiçar, tant Joan com Miquel, deixen una petita part del seu patrimoni als fills –sols secà– i venen la majoria entre 1576 i 1597–tota l'horta–. A més a més, Joan Alaiçar menor completarà la seua dot amb la compra de sis fanecades de secà. També cal destacar la descomposició que sofreix el patrimoni de Miquel Alaiçar qui, ven o cedeix camps a personatges que, en principi, no tenen una relació directa amb ell.

²⁰⁹ *Ibidem*, f. 177 r.

²¹⁰ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 111 r.

Figura 8.3
Joan Alaiçar menor (1597)

Taula de propietaris grup A-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	4	6					4	6
Compra	1	6					1	6
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	5	12					5	12

Figura 8.4
Miquel Alaiçar (1576)

Taula de propietaris grup B-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	7	46	1	1,50			8	47,50
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	5	16	1	0,75			6	16,75
Total	12	62	2	2,25			14	64,25

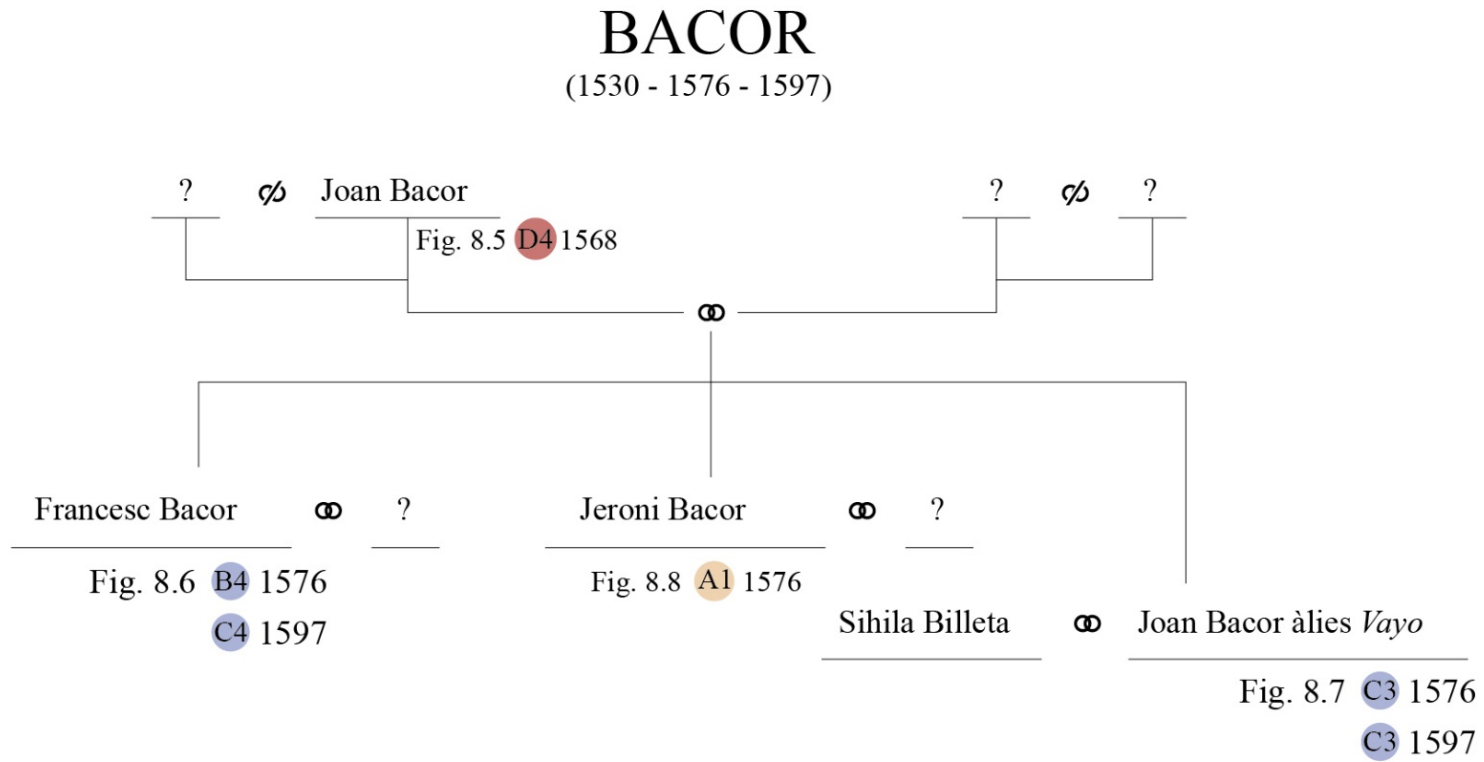
A més a més, els germans Joan Alaiçar major i Miquel tindran una casa, (l'enunciat fa referència), que ha estat propietat primer de Joan i després de Miquel²¹¹. Es pot suposar que la mateixa ha estat partida entre els germans i allò més possible és que vinga d'herència familiar. A la vegada, en el cas de Joan, tornarà a partir la llar, en aquest cas amb el seu fill menor²¹², mentre que desconeguem amb certesa el què passa amb la part de la casa de Miquel.

* * *

²¹¹ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

²¹² AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 59 r. Sota l'enunciat de Joan Alaiçar, en una segona mà, explica que la meitat de la casa li va ser donada al seu fill en casament i que va als ítems de Joan Alaiçar menor, a f. 146 r, d'aquest mateix volum.

Quadre genealògic 8.2

8.3 Els Bacor

El 1568, Joan Bacor major, pare de Francesc, Joan i Jeroni, tindrà un conjunt de pertinences que repartirà entre els fills i que mantindran, en part, al llarg del segle XVI²¹³. Hem pogut aproximar-nos als béns que disposava en Joan el 1530²¹⁴ mitjançant les donacions fetes als fills:

Figura 8.5
Joan Bacor major (1568)

Taula de propietaris grup D-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
	10	221	4	7,87	4	60	18	288,9

Segons els ítems de Joan, Jeroni i Francesc al capbreu de 1576, coneixem quines terres els són donades pel pare. Aquesta actuació ens ha permès reconstruir part de la riquesa del major dels Bacor, sempre tenint en compte que, és una aproximació a les propietats de Joan vers el 1568. Hem de ser conscients que existeix un marge d'error en aquesta apreciació però, allò indubtable, és que disposava d'un patrimoni agrari destacable²¹⁵. Un llegat que evoluciona en poder dels seus fills de la següent manera el 1576:

Francesc Bacor²¹⁶ té 10 parcel·les: sis venen de l'herència del pare mentre que quatre desconeguem la procedència amb exactitud; un important patrimoni on destaca el secà.

²¹³ A l'apèndix capítol 8 és el 2.- Bacor: 2.A Francesc Bacor (1576); 2.B Joan Bacor àlies *Vayo* (1576) i 2.C Jeroni Bacor (1576).

²¹⁴ Hem de destacar la dificultat en trobar i comparar les propietats de Joan Bacor major al 1530 perquè estan repartides per diferents parts del cappable, principalment a les fulles 42 r, 86 r o 125 r –AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21–. El fet de tenir en compte les inscripcions parcel·làries en el moment de la redacció del cappable, com totes les altres que van afegint-se fins pràcticament el 1576, així com duplicacions d'una mateixa parcel·la, dificulten i molt la lectura dels ítems. També, la possibilitat de lligar-les amb els altres propietats.

²¹⁵ Figura 7.5. També cal sumar dues cases del cappable de 1530 ubicades als fulls 41 i 86 –AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21.

²¹⁶ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 30 r.

Pel que respecta al seu germà, Joan Bacor *Vayo*²¹⁷, tindrà 13 parcel·les, de les quals 10 seran heretades, dos per donació senyorial i una no sabem d'on. A més a més, tant ell com al seu germà Francesc, heretaran una casa del pare.

Figura 8.6
Francesc Bacor (1576)

Taula de propietaris grup B-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	4	161,00	1	3	1	24	6	188,00
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	4	16,75				?	4	16,75
Total	8	177,75	1	3	1	24	10	204,75

Figura 8.7
Joan Bacor àlies *Vayo* (1576)

Taula de propietaris grup C-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	5	51,00	3	4,87	2	36	10	91,87
Compra								
Donació senyorial	2	16,75					2	16,75
Casament								
Altres / No determinats	1	4,00					1	4,00
Total	8	71,75	3	4,87	2	36	13	112,62

El tercer fill, Jeroni Bacor²¹⁸, resident a Salem, disposarà de tres parcel·les, de les quals dos seran herència del pare, que ja les tenia al 1530, mentre que una tercera serà donació senyorial. Sabem, a més a més, que al lloc de Castelló no disposa de casa i per això està inscrit a la secció dels terratinents.

²¹⁷ *Ibidem*, f. 116 r.

²¹⁸ *Ibidem*, f. 339 r.

Figura 8.8
Jeroni Bacor (1576)

Taula de propietaris grup A-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	1	3			1	?	2	3
Compra								
Donació senyorial	1	9					1	9
Casament								
Altres / No determinats								
Total	2	12			1	?	3	12

El patrimoni evoluciona i en 1597, Joan Bacor *Vayo* haurà mort, no sense nomenar curador dels béns al germà i a la viuda²¹⁹. Pel que respecta a Jeroni, no conservarà cap element d'herència paterna mentre que Francesc, continuarà amb el gros patrimonial i, fins i tot, incorporarà de nou²²⁰. S'observa doncs, un desmembrament escalonat del patrimoni de Joan Bacor major iniciat al 1576 el qual encara mantenen Joan i Francesc a les darreries del segle XVI. Una important hisenda familiar que el pare reparteix entre els fills de forma desigual, que ells mantindran, i fins i tot, augmentaran incorporant algun bé nou, però sense poder evitar individualment un descens en comparació amb l'elevada posició del pare.

* * *

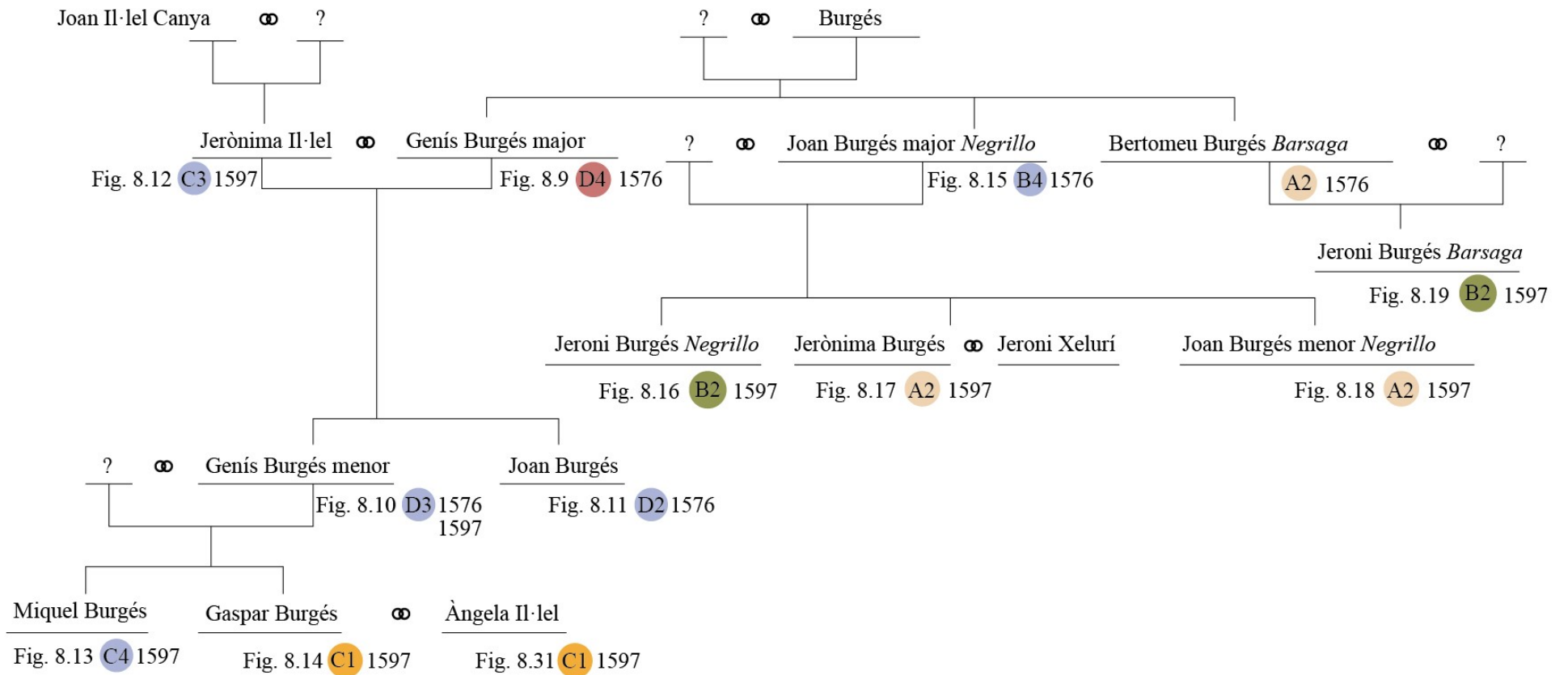
²¹⁹ Les propietats estan assignades a la seua viuda, Sihilia Billeta, i es mantenen totes.

²²⁰ El 1597, Francesc tindrà nou parcel·les de les quals tres seran d'horta, que sumen 4,5 fanecades, i sis de secà, que repleguen un total de 174,75 fanecades. Passarà així al grup C-4 de la taula de propietaris. Així doncs incorpora dos parcel·les d'horta que sumen tres fanecades però sols sabem que una d'elles prové de la marmessoria. L'altra en teoria la té en propietat Gaspar Bacor a 1530.

Quadre genealògic 8.3

BURGÉS

(1530 - 1576 - 1597)

8.4 Els Burgés

Els Burgés ens han permés passejar al llarg de tot el segle mitjançant l'anàlisi de l'evolució del patrimoni familiar el qual, ens ha deixat retrocedir, amb les primeres referències, fins pràcticament el 1530²²¹. Així doncs, el matrimoni conformat per Genís Burgés major i Jerònima Il·lel, del qual ja tenim constància al 1576, ha consolidat un entramat basat en el vincle creat amb els seus fills Genís Burgés menor i Joan Burgés. Molt probablement, Genís Burgés major tindrà com a germans a Joan Burgés major *Negrillo* i Bertomeu Burgés *Barsaga*, els quals a la vegada, tindran altres fills amb els que interactuaran amb les pertinences.

Així doncs, Genís Burgés major²²², com a gran propietari, qui sols té una parcel·la en herència, mentre que la immensa majoria les compra, el què li pressuposa una alta capacitat econòmica. La casa era de la muller, Jerònima Il·lel.

Figura 8.9
Genís Burgés major (1576)

Taula de propietaris grup D-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	1	?					1	?
Compra	10	93,5	2	4,5	1	12	13	110
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1	3,5	2	3			3	6,5
Total	12	97,0	4	7,5	1	12	17	116,5

El primer dels fills d'aquest enllaç és Genís Burgés menor²²³ a qui també se li presumeix un bon posicionament social ja que disposa de terra i capacitat de comprar. En el moment del casament, li donaran en herència la major part del patrimoni: 10 de

²²¹ A l'apèndix capítol 8 és el 3.- Burgés: 3.A Genís Burgés (fills i hereus) (1576); 3.B Jerònima Il·lel i de Burgés (viuda de Genís Burgés) (1597); 3.C Miquel Burgés (1597); 3.D Gaspar Burgés (1597); 3.E Jeroni Burgés àlies *Negrillo* (1597); 3.F Jerònima Burgés i de Xelurí (muller de Jeroni Xelurí) (1597); 3.G Joan Burgés menor àlies *Negrillo* (1597) i 3.H Jeroni Burgés àlies *Barsaga* (1597).

²²² *AHNob*, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 92 r.

²²³ *Ibidem*, f. 238 r.

les 18 parcel·les²²⁴. Ell acabarà de compondre les seues pertinences personals amb la compra de sis lots més.

Figura 8.10
Genís Burgés menor (1576-97)

Taula de propietaris grup D-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	8	39,5	3	1,5			10	41
Compra	4	13,5	2	4,5			6	18
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1	1,0					2	1
Total	13	54,0	5	6,0			18	60

La hisenda d'en Joan Burgés menor²²⁵ apareix ressenyada en una segona mà, al volum de 1576, quan son pare, Genís Burgés, li dona la casa i terra en dot per casament. Ell, pel seu compte, compra horta a diferents propietaris com també tres parcel·les de secà. La casa li la dona son pare també al casament. No sabem que li passa a Joan, però allò cert és que la major part del patrimoni tornarà a sa mare i ell ja no hi serà a 1597.

Figura 8.11
Joan Burgés (1576)

Taula de propietaris grup D-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència			1	3,00			1	3,00
Compra	3	33	4	5,25			7	38,25
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	3	33	5	8,25			8	41,25

²²⁴ En una redacció posterior al 1576, al mateix llibre, *-Ibidem*, f. 238-, Genís Burgés menor rep quasi totes les propietats que després tindrà al 1597.

²²⁵ *Ibidem*, f. 234 r.

La matriarca del clan Burgés és Jerònima II·l·el, viuda de Genís Burgés major²²⁶ a qui, com hem dit, la major part de les parcel·les venen del seu fill Joan –li tornen a ella després que Joan haja adjuntat l’herència–, a més de sumar béns. La casa serà herència del marit.

Figura 8.12
Jerònima II·l·el i de Burgés (1597)

Taula de propietaris grup C-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	3	33	4	4,98	1	12	8	49,98
Compra	1	6					1	6,00
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	3	6,5	1	?			4	6,50
Total	7	45,5	5	4,98	1	12	13	62,48

Pel que respecta als fills de Genís Burgés menor, el primer, Miquel Burgés²²⁷ de Genís, rebrà més de la meitat del seu patrimoni en herència per part de son pare. Sabem segur que compra un parell de parcel·les de secà i el duc li’n dona una altra de 18 fanecades. La casa és d’herència de son pare «del títol d’herència i donació».

Figura 8.13
Miquel Burgés (1597)

Taula de propietaris grup C-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	5	41,00	3	3,75			8	44,75
Compra	2	3,00					2	3,00
Donació senyorial	1	18,00					1	18,00
Casament								
Altres / No determinats	7	32,25	1	0,75			8	33,00
Total	15	94,25	4	4,50			19	98,75

²²⁶ *Ibidem*, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 235 r.

²²⁷ *Ibidem*, segona mà, f. 82 r.

Gaspar Burgés²²⁸ de Genís, té un patrimoni que compona ell pel seu compte, és a dir, que la majoria l'adquireix per compra i, sols possiblement la parcel·la d'algoleja, prové de son pare Genís Burgés menor. Així doncs, Gaspar no rep herència però té capacitat econòmica per a crear un patrimoni per ell mateix.

Figura 8.14
Gaspar Burgés (1597)

Taula de propietaris grup C-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència					1	6	1	6,00
Compra	4	10,37	2	4,5			6	14,87
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	3	3,00					3	3,00
Total	7	13,37	2	4,5	1	6	10	23,87

Joan Burgés major àlies *Negrillo*²²⁹, molt possiblement germà de Genís Burgés major i Bertomeu Burgés *Barsaga*, té un patrimoni important majoritàriament de secà, els 2/3 del mateix herència del pare però que és capaç de comprar vora 40 fanecades de terra.

Figura 8.15
Joan Burgés major *Negrillo*(1576)

Taula de propietaris grup B-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	8	66	1	1,5			9	67,5
Compra	4	37	1	1,5			5	38,5
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	4	13					4	13,0
Total	16	116	2	3			18	119,0

²²⁸ *Ibidem*, cinquena mà, f. 1 v.

²²⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 73 r.

Dels tres fills, Joan Burgés major *Negrillo* que tenim localitzats, Jeroni Burgés²³⁰ àlies *Negrillo* disposa d'un patrimoni compost per nou parcel·les que provenen majoritàriament de l'ítem de son pare. A més a més, tenim diferents referències a la documentació que ens informen que part de la terra va ser partida amb els germans. La casa, també li pertoca de l'herència de son pare *Negrillo*.

Figura 8.16
Joan Burgés major *Negrillo*(1597)

Taula de propietaris grup B-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	6	18,5	2	3			8	21,5
Compra	1	6,5					1	6,5
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	7	25,0	2	3			9	28,0

Jerònima Burgés²³¹ i de Xelurí, muller de Jeroni Xelurí, filla de Joan Burgés major àlies *Negrillo*, de qui hereta pràcticament tots els béns, fins i tot la casa. Quasi totes les parcel·les li son donades per son pare, després de partir amb Jeroni, probablement en dot.

Figura 8.17
Jerònima Burgés i de Xelurí (1597)

Taula de propietaris grup A-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	5	31,1					5	31,1
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1	?					1	?
Total	6	31,1					6	31,1

²³⁰ *Ibidem*, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 18 r.

²³¹ *Ibidem*, tercera mà, f. 139 r.

El tercer fill de Joan, que trobem al cappable de 1597, és Joan Burgés menor²³², també amb l'alias *Negrillo*. La majoria dels béns els rep en herència de son pare, com també la casa, la qual, un terç, és de Cosme Burgés, nebot seu.

Figura 8.18
Joan Burgés menor *Negrillo* (1597)

Taula de propietaris grup A-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	3	24,5					3	24,5
Compra	1	3,0					1	3,0
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	4	27,5					4	27,5

Jeroni Burgés²³³ àlies *Barsaga*, és fill de Bertomeu Burgés²³⁴. Les seues pertinences provenen majoritàriament per herència de son pare, on hi trobem, un transvasament pràcticament total de patrimoni inclòs terra i casa²³⁵.

Figura 8.19
Jeroni Burgés *Barsaga* (1597)

Taula de propietaris grup B-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	10	33,5					10	33,5
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1	6,0	1	1,5			2	7,5
Total	11	39,5	1	1,5			12	41,0

²³² *Ibidem*, primera mà, f. 16 r.

²³³ *Ibidem*, sisena mà, f. 217 r.

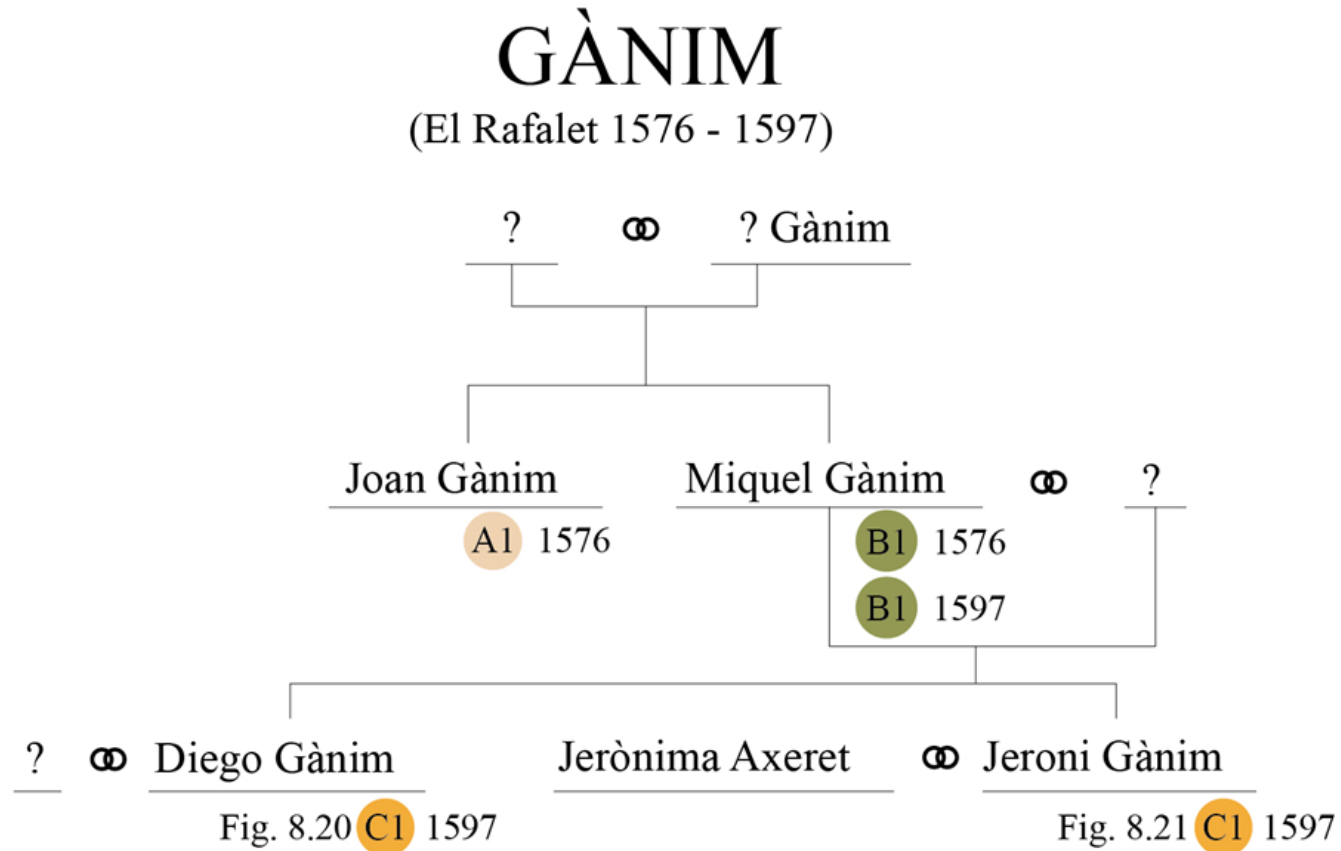
²³⁴ El patrimoni de Bertomeu Burgés al capbreu de 1576 està compost per 10 parcel·les, totes elles de secà, que sumen 39 fanecades (A2).

²³⁵ Hem de destacar que cap de les parcel·les a les quals hem fet seguiment ens ha donat la referència del llibre anterior. Hem estat nosaltres, mitjançant la base de dades patrimonial, qui hem fet una comparativa de 1597 amb els béns de son pare, Bertomeu Burgés, al 1576.

La lectura del patrimoni dels Burgés, un dels llinatges més antics al lloc de Castelló, ens fa pensar que és una família amb bona posició, capaços de generar riquesa, que transmeten de pares a fills o, fins i tot, a familiars propers. No obstant, a pesar que molts confirmem i que mantenen el patrimoni, les fragmentacions hereditàries fan que es vagen produint un progressiu descens social. Així, mentre el patriarca és un D4 i els fills són D3 i D2, Joan se situa en A2. S'observa també un fet destacable en les cases on, exceptuant dos propietaris, totes són donades en herència per un membre de la família, generalment el pare, fet que fa sospitar que compartisquen el mateix llar.

* * *

Quadre genealògic 8.4

El clan dels Gànim té representació als llocs moriscos de Castelló de Rugat, el Rafalet i Aiello de Rugat²³⁶.

8.5. Els Gànim de el Rafalet

La línia familiar de el Rafalet, representada al 1576 per Joan i Miquel Gànim, amb horta i secà escàs, disposa de pocs recursos²³⁷. En Joan, molt probablement per venda, va desfent-se de la terra²³⁸. No obstant, el seu germà Miquel segueix un camí diferent²³⁹: té propietats al capbreu de 1576 i, encara que dona petites parcel·les als seus fills²⁴⁰, en ven i compra algunes altres fins arribar al 1597 amb pràcticament el mateix patrimoni²⁴¹. Els seus descendents, Diego i Jeroni, a més de l'herència de son pare, adquiriran horta²⁴², que després es repartiran, així com alguna compra conjunta més²⁴³.

Figura 8.20
Diego Gànim (Rafalet 1597)

Taula de propietaris grup C-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència			1	0,75			1	0,75
Compra			1	3,00			1	3,00
Donació senyorial	1	8					1	8,00
Casament								
Altres / No determinats	2	3					2	3,00
Total	3	11	2	3,75			5	14,75

²³⁶ A l'apèndix capítol 8 és el 4.- Gànim de El Rafalet: 4.A Joan Gànim (1576); 4.B Miquel Gànim (1576); 4.C Diego Gànim (1597); 4.D Jeroni Gànim (1597). Gànim de Castelló de Rugat: 4.E Francesc Gànim major (1576); 4.F Àngela Burga i de Gànim (muller de Miquel Gànim) (1597); 4.G Pere Gànim (1576); 4.H Jerònima Cofafa i de Gànim (muller de Francesc Gànim menor) (1597); 4.I Àngela Gànim i de Bonico (viuda de Gaspar Bonico) (1597); 4.J Joan Gànim àlies *Asseda* (1597). Gànim d'Aiello de Rugat: 4.K Miquel Gànim àlies *Membrut* (1576); 4. L Maria Gànim (1576); 4. M Guisabet Amer i de Gànim (1597); 4. N Joan Gànim àlies *Esquerrer* (1576).

²³⁷ Resulta difícil enllaçar les propietats amb el cappable de 1530, fet que no ens permet conèixer la forma en la qual es compona el conjunt.

²³⁸ Joan Gànim a 1576 té tres parcel·les de secà que sumen 20 fanecades (A1).

²³⁹ Miquel Gànim a 1576 té una parcel·la d'horta de tres fanecades i quatre de secà que sumen 8,25 fanecades (B1) i a 1597 té una parcel·la d'horta de 2,25 fanecades i quatre de secà que són 13,25 f (B1).

²⁴⁰ A Diego li dona una horta de 0,75 fanecades (pot ser més secà perquè té molt d'indeterminat) i a Jeroni, una horta de 0,48 f i tres de secà de 5,33 f.

²⁴¹ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 7 r.

²⁴² Diego compra dos parcel·les que sumen tres fanecades i Jeroni una d'horta de 3,75.

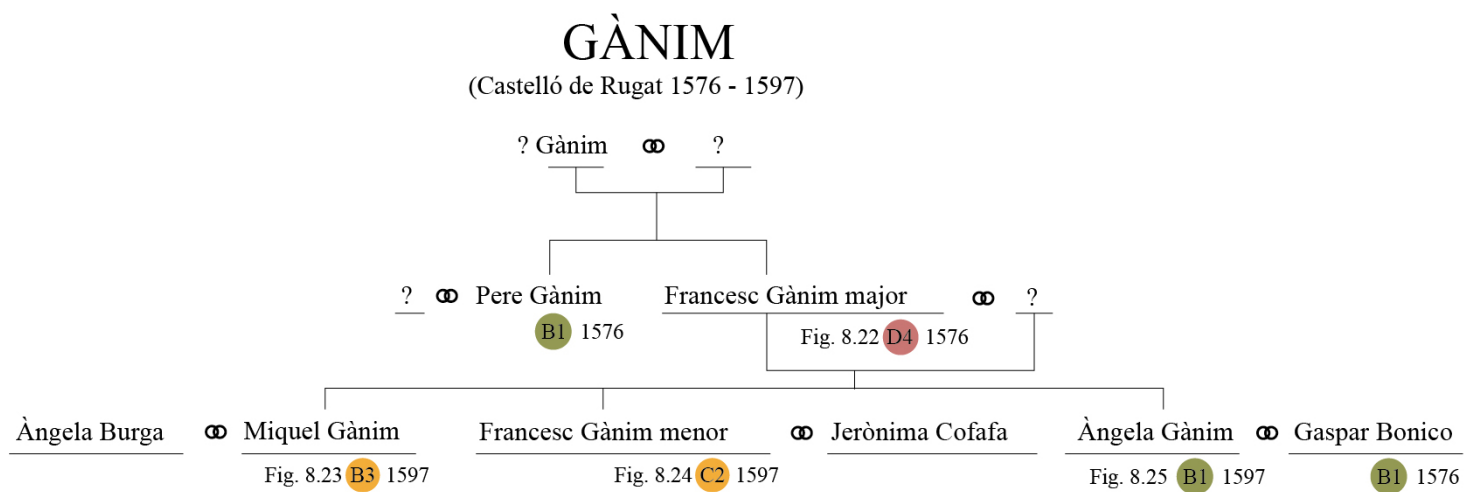
²⁴³ Partiran una casa a la meitat que antigament era de Munyós.

Figura 8.21
 Jeroni Gànim (Rafalet 1597)

Taula de propietaris grup C-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	3	5,33	1	0,48			4	5,81
Compra			1	3,75			1	3,75
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	3	5,33	2	4,23			5	9,56

* * *

Quadre genealògic 8.5

8.6 Els Gànim de Castelló de Rugat

Els Gànim de Castelló de Rugat estan encapçalats pel considerable patrimoni de Francesc Gànim major que repartirà entre els seus dos fills, Miquel i Francesc menor²⁴⁴.

Figura 8.22
Francesc Gànim major (Castelló 1576)

Taula de propietaris grup D-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència								
Compra	6	80,00			1	18	7	98,00
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	8	56,25	5	11			13	67,25
Total	14	136,30	5	11	1	18	20	165,50

Francesc major, amb una substancial capacitat de compra, acabarà venent part de les parcel·les²⁴⁵. El principal beneficiat de l'herència serà Miquel Gànim, encara que la titular de les entrades és la muller, Àngela Burga, a qui la major part del patrimoni ve del costat de la família del marit²⁴⁶. Tot el contrari que amb l'altre fill, Francesc Gànim menor, on tant ell com la seua esposa, Jerònima Cofafa, tindran herència de les respectives famílies²⁴⁷.

²⁴⁴ Pere Gànim de Castelló de Rugat, germà de Francesc Gànim major, disposa d'un patrimoni compost per una parcel·la d'horta de tres fanecades i altra de secà de tres (B1) i que es desmantellarà passat el 1576.

²⁴⁵ De les 20 parcel·les de Francesc Gànim major, 11 les vendrà (9,5 f d'horta i 21 de secà), set aniran a algun fill o a la viuda (1,5 f d'horta, 114 de secà i 18 d'algoleja), una se la quedarà el duc (una fanecada de secà) i altra desconeguem que passa amb ella (0,25 f de secà).

²⁴⁶ El patrimoni matrimonial de Miquel i Àngela Burga està compost per una casa i una fanecada de secà d'ella i 18 fanecades d'algoleja, fanecada i mitja d'horta i 59 de secà del marit, herència del pare.

²⁴⁷ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 151 r. Francesc Gànim menor heretarà 13,5 fanecades (1,5 f d'horta i 12 de secà) mentre que Jerònima Cofafa de son pare 19,75 (4,5 f d'horta i 15,25 de secà). Una combinació dels dos patrimonis familiars, tant dels Gànim com dels Cofafa que suposaran un total de dos parcel·les d'horta que són sis fanecades i sis de secà que en sumen 27,25 (C2).

Figura 8.23
Àngela Burga i Gànim (1597)

Taula de propietaris grup B-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	5	60	1	1,5	1	18	7	79,5
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	5	60	1	1,5	1	18	7	79,5

Figura 8.24
Francesc Gànim menor i Jerònima Cofafa (1597)

Taula de propietaris grup C-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	6	27,25	2	6			8	33,25
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	6	27,25	2	6			8	33,25

Pel que fa a les cases, Francesc Gànim major, en té dues²⁴⁸ que les vendrà, no passant cap als seus fills: Miquel Gànim la rebrà per herència de la seua dona Àngela Burga i Francesc també de la muller Jerònima Cofafa²⁴⁹.

En el cas de la tercera filla de Francesc Gànim major, d'Àngela Gànim, casada amb Gaspar Bonico, tot serà herència del marit i, en principi, ella no aportarà res al matrimoni.

²⁴⁸ Una casa li ve del seu ítem del cappable de 1530 mentre que l'altra la documentació no ens ho diu. AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 121 r.

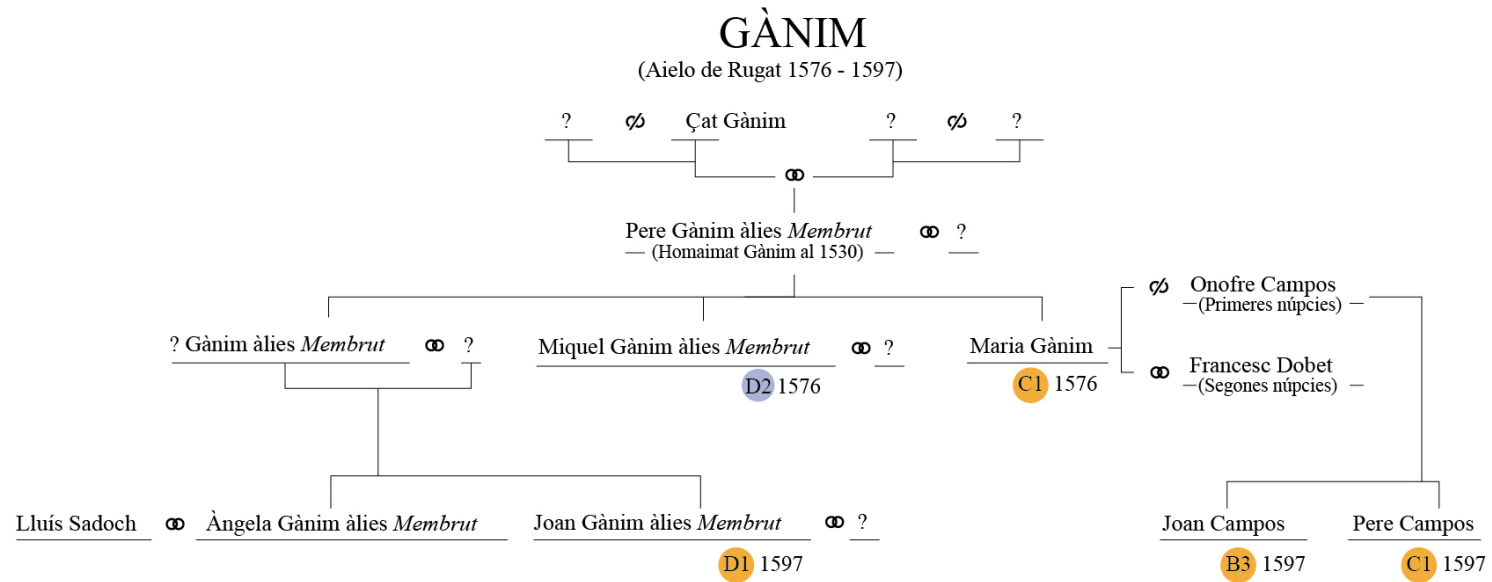
²⁴⁹ Àngela Burga la rebrà per herència de son pare –AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 154 r–, i Jerònima Cofafa també de son pare, Joan Cofafa –AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 207 r.

Figura 8.25
Àngela Gànim (1597)

Taula de propietaris grup B-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	3	10	2	3			5	13
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	3	10	2	3			5	13

* * *

Quadre genealògic 8.6

8.7 Els Gànim d'Aielo

El clan Gànim d'Aielo és ampli i dispers. De fet, trobem personatges que no aconseguim enllaçar però, per la importància del seu testimoni, ens interessa explicar. Així coneguem que Pere Gànim àlies *Membrut*, natural de Vilallonga, té tres fills, encara que sols a dos hem pogut estudiar adequadament. El primer d'ells és Miquel Gànim *Membrut*²⁵⁰, del qual, aconseguim refer el patrimoni al 1576 a partir del repartiment del mateix entre diferents actors, principalment Mentirí i Joan Gànim *Membrut*²⁵¹, nebot seu, fill d'un germà²⁵². Destaca de forma considerable l'anada i vinguda de determinades parcel·les dins d'un cercle familiar proper sense deixar de mantenir la tònica d'una fragmentació així com també el repartiment familiar pròxim de les terres.

Maria Gànim²⁵³, darrera filla de Pere Gànim, disposa al 1576 d'un patrimoni petit²⁵⁴, del qual desconeguem la procedència i que serà donat als seus fills, principalment a Joan, encara que també una llesca a Pere, qui l'augmentarà considerablement amb adquisicions pròpies²⁵⁵. Joan, hereu majoritari, comprarà una parcel·la de 30 fanecades de secà, també pel seu compte²⁵⁶.

Altre exemple amb el què podem treballar des d'Aielo és el de Guisabet Amer i de Gànim, muller de Joan Gànim²⁵⁷ a qui²⁵⁸, tant la casa com la major part de les propietats, li són donades en herència per sa mare, Jerònima Castilla, amb qui ho parteix

²⁵⁰ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 275 r. El patrimoni de Miquel Gànim està compost per 18 fanecades d'horta i 26 de secà (D2).

²⁵¹ Al 1597 Joan Gànim tindrà en propietat un patrimoni que classificarem a la taula D-1 compost per nou fanecades d'horta en dos parcel·les i 15,5 en quatre de secà.

²⁵² Desconeguem el nom del pare de Joan, germà de Miquel i Maria. A la documentació el cita com a Gànim àlies *Membrut*.

²⁵³ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 332 r.

²⁵⁴ Una parcel·la d'horta de sis fanecades i tres de secà que sumen 15,5 fanecades (C-1).

²⁵⁵ Dos parcel·les d'horta que li sumen sis fanecades i 10 de secà, amb 11,5 fanecades, encara que cinc d'elles desconeguem la seua mesura, fet que ens permet classificar-lo al grup C-1.

²⁵⁶ Joan romandrà a la classificació de propietaris al B-3, amb 3 fanecades d'horta i 50,5 de secà.

²⁵⁷ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 41 r. No podem determinar la relació de Joan Gànim amb la resta del clan així que no el situarem a l'arbre genealògic ni a ell ni a Guisabet.

²⁵⁸ Hem portat a terme l'anàlisi de Guisabet Amer per ser la muller d'un Gànim, sempre tenint en compte que tot el patrimoni d'ella li ve des de sa mare, Jerònima Castilla, i res del seu marit Joan. No sabem amb certesa si el marit de Guisabet és Joan Gànim àlies Esquerrer, ja que com a Gànim del lloc d'Aielo sols tenim aquest propietari, encara que podria ser un altre.

pràcticament tot a la meitat²⁵⁹. A més a més, la casa també li'n donarà mitja «en contemplació de matrimoni», mentre que l'altra meitat se la quedarà la mare. Aquesta, Jerònima, mantindrà al 1597²⁶⁰ les altres meitats dels béns que ha partit amb la filla, a més d'alguna altra parcel·la.

Figura 8.26
Guisabet Amer i Gànim (1597)

Taula de propietaris grup B-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	5	13,5	2	2,6			7	16,1
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1	12,0					1	12,0
Total	6	25,5	2	2,6			8	28,1

* * *

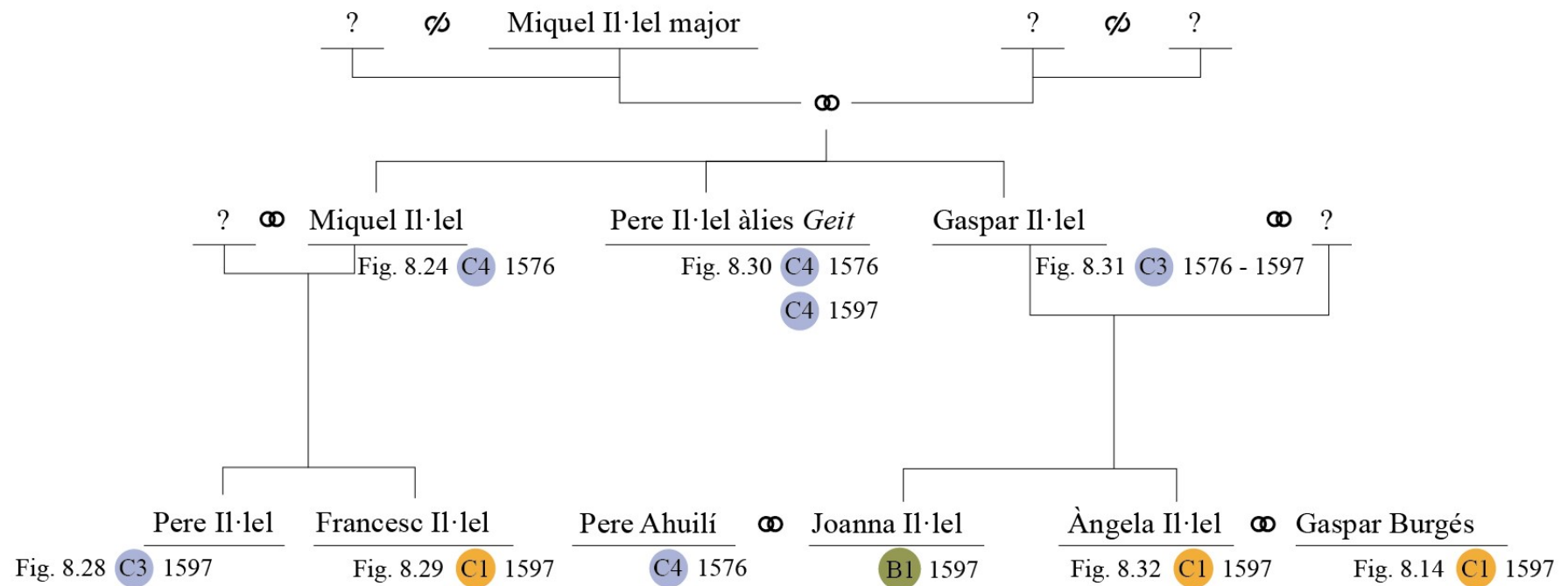
²⁵⁹ De les huit parcel·les (dos d'hora que mesuren 2,61 fanecades i sis de secà de 25,5 fanecades) de la mare vindran pràcticament la totalitat de les propietats, és a dir, les dos d'horta i set de secà (2,6 f d'horta i 13,5 de secà). Al 1576 sa mare / son pare tindrà sis fanecades d'horta i 34 de secà (C-2)

²⁶⁰ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 46 v.

Quadre genealògic 8.7

IL·LEL

(1530 - 1576 - 1597)

8.8 Els Il·lel

El clan dels Il·lel és un dels més significatius per la vinculació al lloc de Castelló, representativitat familiar, capacitat econòmica, com facilitat a l'hora de mostrar-nos models hereditaris²⁶¹. Un primer Miquel Il·lel, el major, començarà la saga amb tres fills: Miquel menor, Pere Il·lel àlies *Geit* i Gaspar Il·lel.

Miquel Il·lel²⁶² menor disposa d'un important patrimoni, a més una casa²⁶³, que reparteix entre els seus dos fills, Pere i Francesc. Béns que Miquel ha anat adquirint-los paulatinament.

Figura 8.27
Miquel Il·lel menor (1576)

Taula de propietaris grup C-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència								
Compra	4	75,0					4	75,00
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	5	17,5	3	5,25			8	22,75
Total	9	92,5	3	5,25			12	97,75

Francesc²⁶⁴ i Pere Il·lel reben en l'herència la major part de les pertinences del pare. A tots dos els deixa aproximadament la mateixa extensió d'horta, i ells, a més a més, fan societat en les compres que després es reparteixen. Així doncs, Pere Il·lel disposa d'una riquesa rebuda majoritàriament pel llegat de son pare i, se li evidencia, capacitat per a adquirir-ne més. Pel que respecta a la casa, es repartirà a la meitat, juntament amb Francesc. Aquest no és tant beneficiat pel pare però també disposa de fortalesa econòmica per a comprar més terra, principalment horta.

²⁶¹ A l'apèndix capítol 8 és el 5.- Il·lel: 5.A Pere Il·lel (1597); 5.B Francesc Il·lel (1597); Jerònima Il·lel i de Burgés (patrimoni exposat al clan Burgés); 5.C Pere Il·lel (1597); 5.D Joanna Il·lel i d'Ahuilí (1597); 5.E Àngela Il·lel i de Burgés (1597); 5.F Francesc, Gaspar i Àngela Il·lel (1594) i 5.G Joan Il·lel *Savi* (1597).

²⁶² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 56 r.

²⁶³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 14 r. Tant la casa com quatre parcel·les que sumen 75 fanecades eren de la viuda Alaiçar.

²⁶⁴ *Ibidem*, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 229 v.

Figura 8.28
Pere II·l·el (1597)

Taula de propietaris grup C-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	4	36,5	1	1,5			5	38,0
Compra	5	17,5	1	1,5	1	6	7	25,0
Donació senyorial	1	6,0					1	6,0
Casament								
Altres / No determinats			1	1,8			1	1,8
Total	10	60,0	3	4,8	1	6	14	70,8

Figura 8.29
Francesc II·l·el (1597)

Taula de propietaris grup C-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	4	5,0	1	1,50			5	6,50
Compra	2	5,5	2	3,48	1	6	5	14,98
Donació senyorial	1	6,0					1	6,00
Casament								
Altres / No determinats								
Total	7	16,5	3	4,98	1	6	11	27,48

El segon dels fills de Miquel II·l·el major és Pere II·l·el àlies *Geit*²⁶⁵ qui, al 1576, té 14 parcel·les, les quals ja les tenia en part registrades al 1530, per herència familiar o compra. Estem davant d'un propietari que manté i augmenta el patrimoni de 1576 a 1597. És destacable la parcel·la de 120 fanecades al *Judio* per herència familiar des de 1530.

²⁶⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 64 i C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 117 v.

Figura 8.30
Pere II·l·elGeit (1576 - 1597)

Taula de propietaris grup C-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	8	140,50	2	6			10	146,5
Compra	4	11,75					4	11,75
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	12	152,30	2	6			14	158,25

Gaspar II·l·el és el tercer fill de Miquel II·l·el major²⁶⁶ qui sembla comprar la major part de patrimoni –posseeix capacitat per a fer-ho– ja que, no tenim constància que tinga cap tipus d’herència. Desconeguem que passarà amb els béns però allò cert és que no els rebran les filles.

Figura 8.31
Gaspar II·l·el (1567 - 1576)

Taula de propietaris grup C-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència								
Compra	5	42,25	1	3,18			5	45,43
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	5	42,25	1	3,18			5	45,43

Joanna II·l·el i d’Ahuilí²⁶⁷ és la primera filla de Gaspar II·l·el, però tot i açò, no hi ha cap llegat entre els dos. Les terres de Joanna li pervindran del seu marit, Pere Ahuilí²⁶⁸, qui ha mort en el moment de la redacció del capbreu, a l’igual que la casa.

²⁶⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 7 r.

²⁶⁷ *Ibidem*, segona mà, f. 87v. Joanna II·l·el i d’Ahuilí, muller de Pere Ahuilí, en primeres núpcies, i de Gaspar Xelurí, en segones.

La segona filla de Gaspar és Àngela II·lèl i de Burgés²⁶⁹ qui disposa, al 1597, d'un patrimoni compost per 13 parcel·les de les què nou són d'herència del marit, Gaspar Burgés, i ninguna del pare²⁷⁰, mentre que altres tres són de compra. Ella augmenta el patrimoni i continua gestionant-lo²⁷¹.

Figura 8.32
Àngela II·lèl i de Burgés (1597)

Taula de propietaris grup C-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	6	18,25	2	3,00	1	?	9	21,25
Compra	2	0,50	1	0,75			3	1,25
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1						1	
Total	9	18,75	3	9,75	1	?	13	22,50

* * *

Dins de la família II·lèl, però sense poder classificar-los en una línia concreta, trobem a Miquel II·lèl àlies *Savi*²⁷² i al seu fill en Joan II·lèl *Savi*²⁷³. En aquest exemple el patrimoni del pare passa completament al fill i, fins i tot, Joan té una parcel·la comprada de més. La casa no els vindrà per herència ni a Miquel ni a Joan.

²⁶⁸ Aquest, al 1576, comparteix un patrimoni amb el seu germà, Joan Ahuilí, compost de 13 parcel·les de les que tres són d'horta, que són 4,5 f, i de secà 10, amb 103,25 fanecades. El patrimoni de Joanna II·lèl al 1597 està compost per una parcel·la d'horta d'1,5 fanecades i cinc de secà que són 35,5 fanecades (B2).

²⁶⁹ *Ibidem*, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 36 r.

²⁷⁰ La casa és herència de Gaspar II·lèl, son pare.

²⁷¹ L'esgraó a la classificació de propietaris d'Àngela al 1597 serà C-1 sempre tenint en compte que té quatre parcel·les de secà de les quals desconequem l'extensió i una d'algoleja que no entra en el recompte.

²⁷² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 102 r.

²⁷³ *Ibidem*, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 146 v.

Figura 8.33
Miquel II·l·el Savi (1576)

Taula de propietaris grup B-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	1	6	1	1,5			2	7,5
Compra	3	22					3	22,0
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1	6					1	6,0
Total	5	34	1	1,5			6	35,5

Figura 8.34
Joan II·l·el Savi (1597)

Taula de propietaris grup B-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	5	34	1	1,5			6	35,5
Compra	1	12					1	12,0
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	6	46	1	1,5			7	47,5

Jerònima II·l·el, filla de Joan II·l·el àlies *Canya*²⁷⁴ i esposa de Genís Burgés, qui té una primera herència, molt probablement rebuda en concepte de dot²⁷⁵, mentre que els béns posteriors li són donats pel seu fill Joan.

També, sense poder emplaçar dins de cap línia familiar, tenim als germans Francesc, Gaspar i Àngela II·l·el²⁷⁶. Disposen d'un patrimoni conjunt que no hem pogut enllaçar amb cap llibre anterior²⁷⁷. Així doncs, no podem assegurar amb certesa de qui són fills, més encara, si no podem lligar cap bé amb llibres anteriors.

* * *

²⁷⁴ *Ibidem*, sisena mà, f. 235 r. Patrimoni exposat a l'apartat del clan Burgés i Figura 7.12.

²⁷⁵ Allò que ens sorprén és que pràcticament la totalitat de les parcel·les desapareguen dels registres com també els dels seus germans Pere i Francesc.

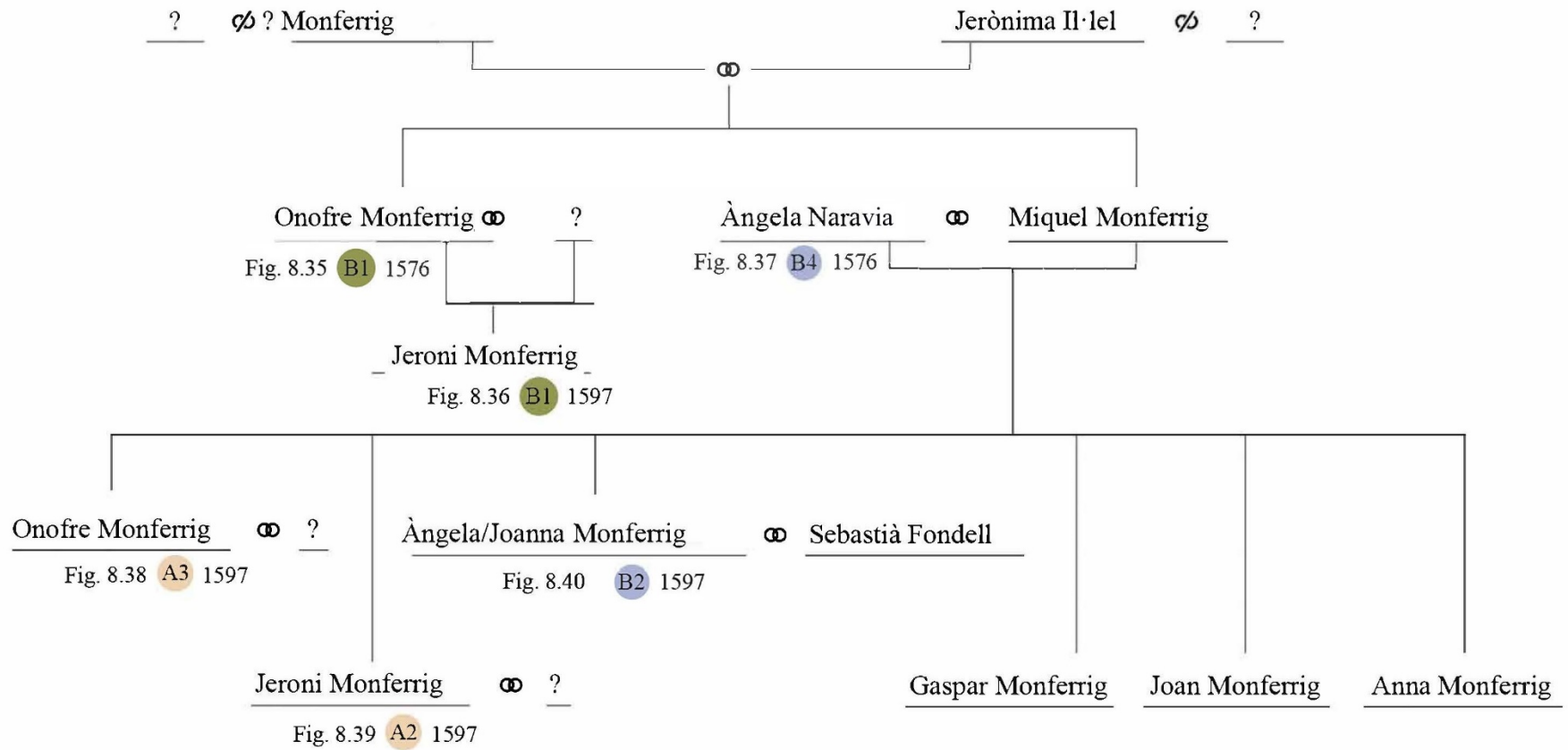
²⁷⁶ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, setena mà, f. 284 r.

²⁷⁷ El patrimoni està compost per tres parcel·les: la primera de totes elles és d'horta, a l'Horta Major, de tres fanecades i ni paga ni parteix; la segona, secà de terra campa, mesura tres fanecades, no paga i parteix al terç; la tercera i darrera hi és Damunt de la Font, mesura tres fanecades tampoc paga ni parteix.

Quadre genealògic 8.8

MONFERRIG

(1530 - 1576 - 1597)

8.9 Els Monferrig

Els dos ramals del clan Monferrig ens exposen un model on els béns familiars passen majoritàriament als fills mitjançant una transmissió hereditària²⁷⁸.

A la primera branca, la de Jeroni ²⁷⁹ –fill d’Onofre– s’observa un pas pràcticament complet de les propietats que tenia el pare en 1576 a les que posseeix el fill en 1597²⁸⁰. Un trànsit net el qual, gràcies a l’anàlisi del parcel·lari, podem enllaçar puntualment des de 1530²⁸¹ fins la fi de segle.

Figura 8.35

Onofre Monferrig (1576)

Taula de propietaris grup B-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	1	5					1	5
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	4	10	1	3			5	13
Total	5	15	1	3			6	18

Figura 8.36

Jeroni Monferrig fill d’Onofre (1597)

Taula de propietaris grup B-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	4	19,5	1	3			6	22,5
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	1	?					1	?
Total	5	19,5	1	3			6	22,5

²⁷⁸ A l’apèndix capítol 8 és el 6.- Monferrig: 6.A Jeroni Monferrig fill d’Onofre (1597); 6.B Àngela Naravia (1576); 6.C Onofre Monferrig major. (1597); 6.D Jeroni Monferrig major (1597) i 6.E Àngela Monferrig i de Fondell

²⁷⁹ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 25 r.

²⁸⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 205 r.

²⁸¹ Les entrades d’Onofre Monferrig ens adrecen al C. 1530 –AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 53 r–, en un primer moment. A més a més, a les entrades d’Açmet Boayzar –f. 114 r– que amb posterioritat seran d’Onofre Monferrig.

L'altra rama, la de Miquel Monferrig, és més complexa, però el gruix és similar: herència de pares a fills. Àngela Naravia²⁸², viuda de Miquel Monferrig, és la curadora del patrimoni de Maria Anna, Gaspar, Joan i Àngela Monferrig, fills seus, a més a més, mare d'Onofre i Jeroni, amb qui comparteix interessos. Àngela disposa d'un patrimoni compost per 12 parcel·les –152 fanecades– que gestiona en el seu benefici i, en el període que va entre la redacció dels llibres de 1576 i 1597, es desmembra, bé per herència als fills²⁸³ o per venda²⁸⁴. Sorpren el fet que una bona part de la riquesa que gestiona la Monferrig prové de compra, més enllà d'una part heretada, i el component adquisició té més pes que cap altre.

De l'anàlisi de les parcel·les d'Àngela Naravia²⁸⁵ es desprén que dels sis fills hereus sols reben herència tres de forma relativament proporcional: Onofre, Jeroni i Àngela. La resta, segons l'anàlisi dels capbreus, no heretaran²⁸⁶. Àngela encara reservarà part del patrimoni però acabarà venent-lo fora del cercle familiar. Pel que fa a les cases, Àngela²⁸⁷ la dividirà entre els seus fills Onofre i Jeroni mentre que Jeroni Monferrig²⁸⁸ –fill d'Onofre– l'heretarà completa.

²⁸² AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 134 r.

²⁸³ En una nota al marge, a l'inici dels ítems d'Àngela Naravia, al C. 1576 –AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 134 r– Anna Monferrig renuncia al patrimoni familiar en favor dels seus germans: «*Esta asienda se partió entre Gaspar Moferrig, NofreMoferrig y Janna [Joanna/Anna] Moferrig y de Fondell. Com Maria Anna Monferrig renúncia a la sua part de herència a XXVIII de Juliol de 1597, en poder de San Pelayo, notari, en favor dels dits sots germans. Déu en partició*».

²⁸⁴ 27,25 fanecades les ven (1,5 d'horta, 12 d'algoleja i 13,75 de secà) i dona en herència als fills 124,75 (1,5 d'horta, 12 d'algoleja i 111,25 de secà).

²⁸⁵ D'Àngela és remarcada que és la viuda de Miquel Monferrig i com a tal curadora del patrimoni entre alguns dels seus fills. Ella és la que reparteix les propietats en herència. Aquesta supeditació al marit, encara que mort, es repeteix a tots els volums, fins el punt que la seua filla, Àngela Monferrig (també nomenada Anna o Janna), –AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 167 r), en el moment que va a declarar les seues propietats, diu que ho fa en presència i assistència del seu marit. Altres declaracions que apareixen a la documentació, supeditades al conjuge, són aquelles on la muller és «mal algemiada», no sap parlar en valencià, i necessita intèrpret. Per aquest motiu necessita la presència del cònjuge qui tradueix la declaració com les d'Àngela Boayzar i d'Essa –AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 58 v– i Àngela Roig i de Mohàrez –AHNob, Osuna, *ibidem*, f. 69 r.

²⁸⁶ És cridanera la nota al marge que apareix al cantó del capbreu de 1576 –AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 134 r– on Maria Anna Monferrig expressa la renúncia a la seua part d'herència, el 29 de Juliol de 1597. Gaspar i Joan tampoc rebran res (pot apuntar-se la possibilitat que hagen mort).

²⁸⁷ *Ibidem*, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 69 r.

²⁸⁸ La casa era de son pare Onofre Monferrig, del capbreu de 1576 –AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 205 r.

Figura 8.37
Àngela Naravia viuda de Monferrig (1576)

Taula de propietaris grup B-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	1	2'00					1	2,00
Compra	4	104,80	1	3			5	107,80
Donació senyorial					1	24	1	24,00
Casament								
Altres / No determinats	5	18,25					5	18,25
Total	10	125'00	1	3	1	24	12	152'05

Figura 8.38
Onofre Monferrig fill d'Àngela (1597)

Taula de propietaris grup A-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	3	49					3	49
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	3	49					3	49

Figura 8.39
Jeroni Monferrig fill d'Àngela (1597)

Taula de propietaris grup A-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	3	32			1	12	4	44
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	3	32			1	12	4	44

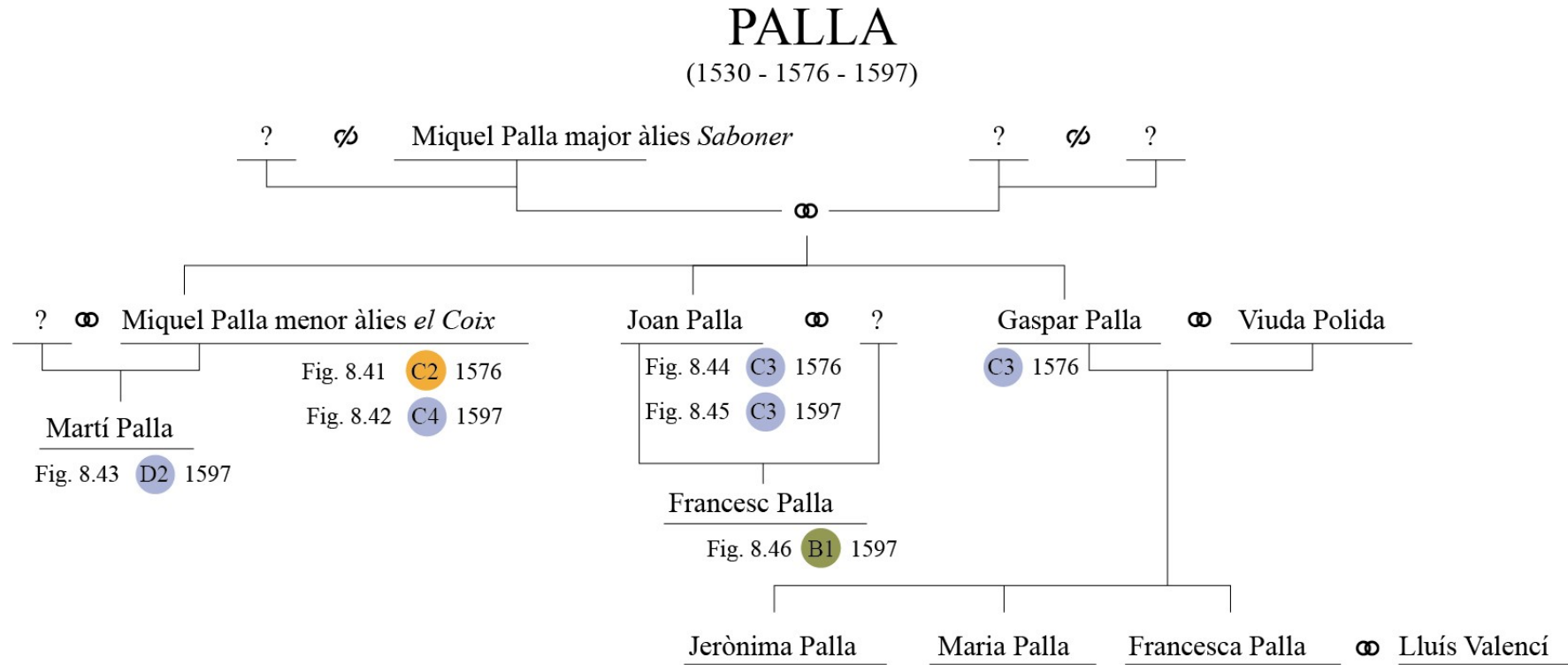
Figura 8.40
 Àngela Monferrig i de Fondell (1597)

Taula de propietaris grup B-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	4	25,25	1	1,5			5	26,75
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	4	25,25	1	1,5			5	26,75

Al capdavant d'aquestos exemples, observem l'existència d'una transmissió patrimonial on, amb un fill, el gruix de l'herència li va directa, mentre que si hi ha varis deixebles, es beneficien a uns, altres no reben res i, fins i tot, hi ha qui renúncia. S'evidencia un creixement poblacional que va supeditat a un fraccionament de les propietats.

* * *

Quadre genealògic 8.9

8.10 Els Palla

El cas del clan Palla²⁸⁹ el comencem amb Miquel Palla, *el Coix*, qui és l'exemple de patrimoni que evidencia una constant evolució, no només per la part heretada²⁹⁰ des de son pare, Miquel Palla, *el Saboner*, entre 1530 i 1576²⁹¹, si més no, pel cos que amb ell anirà adquirint²⁹². Encara que entre el 1576 i el 1597 li donarà al seu fill Martí per casar-se dos parcel·les d'algoleja i una altra al secà, Miquel tornarà a heretar per part del seu germà Joan dos parcel·les de secà. No obstant, el gruix patrimonial de 1597²⁹³ li vindrà principalment per compra o donació senyorial. De totes formes, és més que evident que tindrà un increment considerable de bens, que arribarà a ser de 120 fanecades, entre tots els tipus de terra. També serà propietari des del 1576 d'un corral al carrer Major i d'una casa des de 1576²⁹⁴.

Figura 8.41
Miquel Palla *el Coix* (1576)

Taula de propietaris grup C-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	6	23,25			2	12	8	35,25
Compra			1	1,5			1	1,50
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats			1	3,0			1	3,00
Total	6	23,25	2	4,5	2	12	10	39,75

²⁸⁹ A l'apèndix capítol 8 és el 7.- Palla: 7.A Miquel Palla menor àlies *el Coix* (1576); 7.B Miquel Palla menor àlies *el Coix* (1597); 7.C Martí Palla (1597); 7.D Joan Palla (1576); 7.E Joan Palla (1597); 7.F Francesc Palla (1597) i 7.G Gaspar Palla (hereus Maria, Francesca i Jerònima Palla) (1576).

²⁹⁰ Composada per sis parcel·les de secà de 23,25 fanecades i dos d'algoleja de més de 12.

²⁹¹ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 25 r.

²⁹² Compra d'una parcel·la d'horta d'1,5 f.

²⁹³ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 13 v.

²⁹⁴ La casa afronta amb Joan Palla, son germà, i Francesc Palla, son nebot, i amb el carrer Major.

Figura 8.42
Miquel Palla *el Coix* (1597)

Taula de propietaris grup C-4	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	6	40,25			1	12	7	52,25
Compra	1	1,00	3	2,25			4	3,25
Donació senyorial	2	42,00					2	42,00
Casament								
Altres / No determinats	2	2,00	1	3,00	1	18	4	23,00
Total	11	85,25	4	5,25	2	30	17	120,50

Martí Palla²⁹⁵, fill de Miquel Palla i jurat de Castelló, demostra disposar d'una capacitat de compra, com a mínim, igual que la de son pare. Té béns des de 1576²⁹⁶, en el moment que compra la casa de Miquel II·lel, i amb ella, algunes de les terres que van adscrites²⁹⁷. Encara que rebrà per casament part de la terra, la majoria d'aquesta anirà comprant-la de forma progressiva entre el 1576 i el 1597, fet que evidencia també, un important poder adquisitiu. Aquest fenomen es manté en la mateixa línia que son pare.

Figura 8.43
Martí Palla (1597)Àngela Monferrig i de Fondell (1597)

Taula de propietaris grup D-2	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència								
Compra	5	17,25	2	12			8	30,25
Donació senyorial	1	13,50					1	13,50
Casament	1	1,00			2	6	2	6,00
Altres / No determinats								
Total	7	31,75	2	12	2	6	11	49,75

²⁹⁵ *AHNob*, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 67 r.

²⁹⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 57 r.

²⁹⁷ Sis fanecades de figueres al Camí de la Pobla i tres d'horta a Lauren.

El segon fill de *el Saboner* és Joan Palla²⁹⁸. Amb ell, es produeix un fet, si més no, característic: del patrimoni de 1576, mantindrà dos parcel·les d'horta i sis de secà, però en donarà huit en herència²⁹⁹. Tenint en compte aquesta minva, així i tot, reparà el patrimoni, ja que al 1597 acumularà fins a 12 lots de terra³⁰⁰, evidenciant la capacitat econòmica per a poder invertir en terra³⁰¹. Pel que fa a la casa no ens diu la procedència però els enfrontaments són amb el seu germà Miquel i amb Francisco Pérez alcaid, al carrer Major, la mateixa al 1576 i al 1597, a més de gestionar el molí de la senyoria.

Figura 8.44
Joan Palla (1576)

Taula de propietaris grup C-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	9	60,0	1	?			10	60
Compra								
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats	2	7,5	3	4,5			5	12
Total	11	67,5	4	4,5			15	72

Figura 8.45
Joan Palla (1597)

Taula de propietaris grup C-3	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència			2	1,5			2	1,50
Compra	2	16,00					2	16,00
Donació senyorial	2	19,75					2	19,75
Casament								
Altres / No determinats	6	31,00					6	31,00
Total	10	66,75	2	1,5			12	68,25

²⁹⁸ *AHNob*, Osuna, C.1407, doc. 1, ,capbreu de Castelló, primera mà, f. 32 v.

²⁹⁹ Joan Boaiçar una parcel·la d'horta de fanecada i mitja; a Miquel Palla de Xàtiva una d'horta d'1,5 fanecades, al seu germà Miquel Palla tres de secà de 19,5 i al seu fill Francesc Palla una de secà d'11.

³⁰⁰ Del patrimoni de 1576 (15 parcel·les: quatre d'horta que sumen més de 4,5 fanecades i 11 de secà que són 67,5 fanecades) mantindrà dos parcel·les d'horta que sumen tres fanecades i sis de secà amb 42,5. Pel que fa a la resta de terra, en dona huit en herència a diferents persones: A Joan Boaiçar una d'horta d'1,5 fanecades; a Miquel Palla de Xàtiva una d'horta de fanecada i mitja, al seu germà Miquel Palla tres de secà de 19,5 i al seu fill Francesc Palla una de secà d'11.

³⁰¹ Açò ens fa sospitar de que Miquel tinga una posició econòmica favorable ja que, a més a més, és l'encarregat de gestionar un dels molins de la senyoria.

Francesc³⁰², fill de Joan Palla, rebrà 15 fanecades en dos parcel·les de secà per la part de son pare, mentre que les 2,25 f d'horta i les cinc de secà les adquirirà per mitjà de compra tant a Miquel Alaiçar³⁰³ com a Miquel Dubet.

Figura 8.46
Francesc Palla (1597)

Taula de propietaris grup B-1	Secà		Horta		Algoleja		Total	
	P	F	P	F	P	F	P	F
Herència	2	15					2	15,00
Compra	3	5	2	2,25			5	7,25
Donació senyorial								
Casament								
Altres / No determinats								
Total	5	20	2	2,25			7	22,25

El tercer fill del *Saboner* és Gaspar Palla. Mort aquest, l'herència passa a la seua muller, la viuda Polida, la qual, en un primer moment, començarà a desmantellar el patrimoni del marit. Així, de les 10 parcel·les de Gaspar al 1576³⁰⁴, set les vendrà i de tres desconeguem que passa amb elles³⁰⁵. Sols la seua filla, Francesca³⁰⁶, apareix al capbreu amb una parcel·la, però no és per herència directa de Gaspar.

En una redacció posterior, adjunt als 10 ítems que hem estudiat, tenim cinc entrades més que han anat incorporant-se entre el 1576 i el 1597³⁰⁷. La viuda de Gaspar Palla³⁰⁸, continua comprant terra una vegada està el marit mort per incorporar-ho al patrimoni heretat. Ella serà qui gestionarà l'herència en un primer moment però,

³⁰² AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 143 r.

³⁰³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 r.

³⁰⁴ *Ibidem*, f. 186.

³⁰⁵ Dos parcel·les d'horta –4,5 fanecades– i 5 de secà –40 fanecades– mentre que els altres tres sumen 15.

³⁰⁶ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 225 v. Francisca no rebrà herència de son pare més enllà de la terra que gestiona el seu marit, en un primer moment, però que desapareix sense deixar rastre.

³⁰⁷ La primera de les incorporacions ha estat per part de la viuda de Gaspar Palla, mare dels hereus. La següent a càrrec de Lluís Valenci, marit de Francisca Palla, una de les hereves de 13 fanecades de secà i, les tres restant, a càrrec de la viuda de nou, que les adscriurà entre el 1576 i 1597. Així doncs, la viuda gestionarà la compra de dos parcel·les d'horta de 3,5 fanecades i tres de secà de més de 18,5.

³⁰⁸ Gaspar Palla ocuparà l'esgraó C-3 en la taula classificatòria de propietaris.

conforme va venent-la, anirà prenent importància el gendre, Lluís Valenci³⁰⁹. Aquest no apareixerà amb entrada pròpia als llibres de 1576 i 1597. Al capbreu de 1597 aquest conjunt de parcel·les com a tal no existirà. No les mantindrà ni la viuda, ni els hereus, ni tampoc Lluís Valenci.

A mode de valoració determinem que tots tres germans són importats propietaris que evolucionen de manera semblant en un primer moment. D'aquesta forma, tant Miquel com Joan, apareixen als capbreus de 1576 i 1597, són amos d'una important extensió de terra de secà i horta i, sobretot, venen però també compren, després de donar en herència, evidenciant així un dinamisme econòmic. Pel que fa a Gaspar, la seua viuda té un comportament semblant, amb l'ajuda de Lluís, el gendre, però el patrimoni no es manté i desapareix abans de 1597.

8.11 Model general de configuració del patrimoni familiar

De la diversitat de casos analitzats es pot deduir un model general de configuració del patrimoni familiar que es basa en la transmissió parental, per herència o dot, normalment del pare, complementada per compres, adquisicions varies sense poder precisar l'origen i concessions senyorials³¹⁰. El resultat més habitual d'aquest model és el d'un descens en la categoria del propietari en relació amb els antecessors, encara que hi ha casos en els quals aquesta es manté i fins i tot augmenta. En altres, el propietari desapareix sense que es puga precisar la causa.

Alguns dels exemples del primer cas, els trobem a les famílies Alaiçar –tant en Joan Alaiçar major, com amb el seu fill Joan, menor, que es veuen abocats a un descens de categoria fins el nivell més inferior de la taula, l'A1–; en la de Genís Burgés major,

³⁰⁹ Lluís gestiona part del patrimoni és per les anotacions posteriors als ítems de Gaspar. *AHNob*, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 187 v.

³¹⁰ En allò que respecta a la transició de la propietat, llevat que s'especifique que aquesta es produeix per casament, hem fet la classificació com a herència, és a dir, coneguem que la propietat li és cedida pel pare o la mare a un determinat individu però desconeguem amb certesa el motiu de la transmissió perquè, de vegades, la documentació no ho concreta.

el seu fill Genís menor, i els seus nets Miquel i Gaspar –els quatre van rebent propietats de son pare, compren i adquireixen, alguns reben béns del senyor, amb un descens progressiu en la taula des del grup D4 fins el C1 de Gaspar–; Joan, altre dels fills de Genís Burgés major, completarà l’herència amb compres, encara que ha de conformar-se amb un nivell D2 i, possiblement sense descendència, les terres tornen a sa mare, Jerònima II·lel. Devallada també en la família de Joan Burgés *Negrillo*, ja que els seus fills, Jeroni, Jerònima i Joan passen de la categoria B4 del pare a la B2 i A2 dels fills.

A altres exemples el nivell de les propietats s’aconsegueix mantenir: Maria Gànim d’Aielo, qui hi era al grup C1, cedeix béns de diferent importància als seus fills Joan i Pere, els quals a la vegada compren bastant quantitat per a romandre als nivells C1 i B3; Onofre Monferrig, que havia heretat poc i adquirit alguna cosa més, ho passarà al seu fill Jeroni, qui adquireix també secà, romanent ambdós en el grup B1. En no haver-hi de dividir el patrimoni entre diversos fills resulta més factible mantenir-lo, fins i tot incrementar-lo, com va poder fer Joan II·lel *Savi* que, a més de rebre tot el patrimoni patern, va adquirir una parcel·la se secà, passant del grup B2 de son pare Miquel al B3. Però fins i tot hi ha exemples de dinamisme a famílies amb diversos descendents; els Gànim de el Rafalet ens aporten un: el pare Miquel té una important activitat cedint terres als seus dos fills, comprant o venent, el què li permet mantenir-se en el grup B1 entre 1576 i 1597; però els seus fills, a més de rebre terres del pare, compren, adquireixen i reben del senyor unes altres, passant ambdós a la categoria C1. En l’altre extrem tenim casos en els quals, a pesar de rebre patrimoni en herència i adquirir-ne més, acaben desapareixent, sols deixant constància de vendes, com succeeix amb Miquel Alaiçar.

Si en aquestos exemples anteriors, el patrimoni patern passa en una gran mesura als descendents, trobem altres en els quals els fills reben poc i han de configurar el seu per mitjà de compres i adquisicions varies. La família Palla ofereix dos casos d’aquest tipus, el de Miquel Palla *el Coix*, que hereta molt ja en 1576 –però posteriorment suma a aquesta herència la del seu germà–, compra, adquireix i rep per donació senyorial, de forma que de 1576 a 1597 ascendeix del grup C2 al C4, però sols dona al seu fill Martí una dot menuda, que aquest completa amb una donació senyorial i amb abundants compres, mantenint-se en un alt nivell (D2). L’altre exemple és el de Joan Palla, germà

de Miquel, qui també va obtenir una gran herència i va continuar adquirint, però ho va repartir entre diversos familiars, donant poc al seu fill Francesc. Encara que va comprar bastant, la tendència al descens de categoria del pare, que va passar de C3 a B3 entre ambdós talls cronològics, es va accentuar en el fill, qui es va quedar en el nivell B1. No obstant, és veritat que en tots dos exemples els pares continuen vius i no sabem quina seria l'evolució patrimonial de la segona generació més endavant.

Una atenció especial mereixen les transmissions en les que intervenen les dones. Francesc Gànim major, de Castelló, és un potentat (D4) el patrimoni del qual no procedeix d'herència sinó de compres i adquisicions. Els seus dos fills barons, Miquel i Francesc, tan sols compten com a béns propis allò que han rebut de son pare com de la família de la muller, açò últim en especial en el cas de Francesc Gànim menor; per la seua part, la filla Àngela (B1 a 1597) rep tot el patrimoni per part del marit, Gaspar Bonico (B1 al 1576). Front a l'elevat nivell del pare, els fills pateixen un important descens (C2 i B3 els barons, i B1 Àngela). D'aquesta manera, també és com Àngela Naravia (B4), viuda de Miquel Monferrig, capitaneja la cura dels béns familiars dins del model de degradació filial. Dels sis fills, dotarà a tres: Onofre (A3), Jeroni (B2) i Àngela (B2), més tenint en compte la renúncia formal d'una quarta a l'herència i, segurament, per la minoria d'edat dels altres dos als quals no deixa res. Aquesta darrera propietària, Àngela Monferrig i de Fondell, declarà en presència del marit, Sebastià Fondell, del qual no tenim cap referència de possessions.

Així doncs en el cas de les dones com a gestores de la hisenda es torna a repetir el model abans esmentat on, si els béns provenen per herència familiar, no sabem ben bé si per matrimoni, dot, donació o compravenda, se segueixen els mateixos patrons que amb els homes. Conseqüentment, és el cas d'Àngela Gànim i Bonico –com hem dit–, Joanna II·lel i Ahuilí o Àngela II·lel i de Burgés reben l'herència del marit encara que amb una davallada en el nivell classificatori i d'empobriment vers els conjugues; Pere Ahulí (C4 a 1576) amb Joanna II·lel i Ahuilí (B2 a 1597), Àngela II·lel i Burgés (1597 C1) del marit Gaspar Burgés (1576 C4) encara que ella puja gràcies a la compra; Jerònima II·lel (C3 a 1597) respecte del marit (D4 a 1576) si tenim en compte que no rep res del marit sinó des del fill i a més d'adquirir nova propietat. Altre exemple és el de Guisabet Amer i Gànim (B2) qui rep la meitat justa dels béns de sa mare, Jerònima

Castilla. Aquesta darrera, a la vegada, augmenta el patrimoni per compra (1576 C2 i 1597 B3); totes dues es converteixen en rebedores i a més gestores dels béns propis o dels cedits. A la vegada, també donen, com Maria Gànim d'Aielo, de qui desconeguem la procedència de les propietats, i però sí sabem que llega propietats als fills.

A nivell general observem com es produeix una transició hereditària en el patrimoni de pares a fills on, per regla, es beneficia més a uns que altres, i més encara als homes que a les dones. Així i tot veiem com els pares cedeixen béns, però se'n reserven, fins el punt que poden arribar a refer el volum del que han donat. Per altre costat, els fills no se solen conformar amb allò que tenen i compren o reben herència per part de la muller. Així doncs, les dones renunciaran però hi ha qui aporta béns al matrimoni, en forma de dot³¹¹, a més de gestionar, comprar de nou com també cedir béns seus als fills. Cal tenir en compte l'anada i vinguda de determinades parcel·les dins d'un cercle familiar pròxim, com d'oncles a nebots, o també a persones properes, de les quals no acabem de conèixer quina és la relació que existeix però que, amb aquestes actuacions, s'evidencia. Així doncs, sense deixar de mantenir la tònica d'una fragmentació patrimonial, es pot observar com existeix una voluntat, i capacitat en determinats casos, de reconstruir el conjunt dels béns cedits. A més a més, s'evidencia un fraccionament de les propietats unit a un creixement poblacional. Criden l'atenció aquells personatges i béns que desapareixen sense deixar rastre, o els que no podem enllaçar d'uns llibres a altres, dels quals desconeguem que pot passar amb ells, encara que hi ha variables diverses, com que es continue fraccionant la terra o els actors queden sense pertinences.

Pel que respecta a la transmissió de la propietat de la casa es produeix un fenomen, si més no, que crida l'atenció. La llar, en quasi tots els casos, és donada en herència pels pares a els fills, partint-la entre ells a la meitat i, sinó és així, són els fills qui van a viure en les mullers quan es casen. Aquesta pràctica, fa evidenciar la possibilitat que realment visquen en comunitat i, encara que la propietat passe de pares a fills, realment continuen vivint junts. De fet, en alguns dels casos, els enfrontaments de

³¹¹ En el cas de les dones, no és tant evident aquest recorregut de béns de pare a filla, encara que, és més que possible l'existència d'una dot en un altre format que no siga propietats immobles. Més bé, les dones rebran l'herència dels marits difunts, possiblement, on hi haja un component d'aixovar.

l'habitatge revelen que el clan resideix en diferents cases però juntes totes elles, donant-nos a entendre que és la mateixa que ha patit diferents divisions.

8.12 La dinàmica de la transmissió de la propietat des de la dona i el matrimoni

Atenent als dubtes que es plantegen després de l'anàlisi de l'apartat anterior, en referència al recorregut dels béns cedits en forma de dot o aixovar a les dones, presentem l'anàlisi següent, on esclaram aquesta relació entre família, patrimoni i matrimoni. En aquest cas, la base de l'estudi serà la sèrie de protocols del notari Francesc Martínez de l'Arxiu del Reial Col·legi del *Corpus Christi* on, al tractar-se de documents concrets, ens permet tenir una altra visió més clara del sistema de transmissió de la propietat, aquesta vegada entre clans.

Sabem que l'aixovar o el dot són els béns que acompanyen a la muller, bé des d'ella o des d'altra persona en representació seua, al matrimoni en funció de la qual es calcula el creix³¹². El procediment s'iniciava mitjançant la redacció de les cartes nupcials o capítols matrimonials, davant d'un notari, i se solia tramitar abans del matrimoni per fixar les condicions i evitar la possibilitat de conflictes³¹³. Encara que era ella l'encarregada de portar l'aixovar a les esposalles, qui tenia l'obligació de dotar a la núvia eren els seus progenitors³¹⁴, ja que la dot esdevenia l'assegurança vitalícia de la muller perquè, encara que aquests béns passaven a ser administrats i usufructuats pel marit³¹⁵, la propietat mai deixava de recaure sobre ella. Hem de tenir en compte que les dones de l'antic règim, mitjançant el matrimoni, no són solament les garants de la família, a nivell reproductiu, si més no també disposen del resguard patrimonial entre llinatges que té com a base la dot. Cada enllaç suposarà la creació d'una unitat econòmica que rebrà la injecció de capital en forma de béns mobles o immobles de les

³¹² I. A. Baixauli Juan, *Casar-se a l'Antic Règim. Dona i família a la València del segle XVII*, Universitat de València, Aldaia, 2003, p. 27, i *Furs e ordinations fetes per los gloriosos reys de Aragó els regnícoles del Regne de València*, editada per Lambert Palmart, València, 1482, reimpressió facsímil, València, 1977, p. 97, llibre V, rúbrica I, fur IV. Se citarà com *Furs*, V, I, 4 (L. P., p. 97).

³¹³ *Furs*, V, I, 3 (L. P., p. 97).

³¹⁴ *Furs*, V, III, 3 (L. P., pp. 99-100).

³¹⁵ *Furs*, V, I, 17 (L. P., pp. 98).

respectives famílies però principalment de la d'ella en forma d'aixovar. El nuvi rebrà de la contraent i dels seus pares una base econòmica en forma de dot, conformant un entramat familiar i social de recolzament del nou nucli, el qual garantirà la supervivència pel trasbalsament de béns d'una família a una altra. Així doncs, hem de tenir en compte que els enllaços no tenen sols com a fonament un motiu sentimental, sinó probablement la voluntat de les famílies d'emparentar³¹⁶, tenint en l'horitzó uns interessos i estratègies socioeconòmiques, que comportarà una reestructuració de les hisendes de les dues famílies³¹⁷. Abans de casar-se la parella, juntament amb la família, formalitzen el contracte al notari on personalitzen un pacte econòmic com és la quantia de l'aixovar i el creix. El notari disposa de dos formularis ja nomenats: el primer són les cartes nupcials, una fórmula llatina estereotipada amb variants bàsiques com els noms dels contraents, dels pares i dels dotadors, els béns de l'aixovar o el valor del creix. L'altre formulari, més flexible i on el llatí deixa de ser la llengua del document, són els capítols matrimonials on es redacten els acords i estratègies familiars. Encara que no hi ha una regulació per emprar un model o altre, generalment, les filles d'artesans i sector primari utilitzen les cartes nupcials per aixovars poc valuosos; els comerciants, liberals o funcionaris utilitzaran de forma més sovint els capítols matrimonials. L'ús dependrà de la condició social que s'ostenta ja que els no privilegiats, amb les cartes nupcials, redactaran de forma senzilla principalment la dot i el creix; els privilegiats amb els capítols matrimonials perfilaran l'esbós del repartiment matrimonial. Encara que la major part de la documentació que hem localitzat està redactada en valencià, no per això estem parlant de capítols matrimonials, essencialment per les característiques de la població de qui parlen. Estem, segur, davant d'unes cartes nupcials, encara que molt probablement són les primeres notes que Francesc Martínez pren abans de redactar el document en llatí.

Disposem de dos exemples on se segueixen les pautes esmentades. Un és el casament dels cristians nous de Castelló on Jaume Cotendí i Àngela Mijanero³¹⁸ acudeixen al notari juntament amb el seu fill, Gaspar Cotendí, el 8 d'agost de 1599, per a lliurar-li la dot en contemplació de matrimoni, composada per 100 lliures en joies, robes i diners, a pagar en un any a partir d'eixa data. El mateix dia es presenten, molt

³¹⁶ I. A. Baixauli Juan, *Casar-se a l'Antic Règim...*, p. 91.

³¹⁷ *Ibidem*, p. 32.

³¹⁸ APPV, Francesc Martínez, 1599, sig. 23.522, 08.08.1599.

probablement juntament amb els primers, Martí Zahet³¹⁹ i la seua filla Àngela Oftí, també moriscos de Castelló, amb la finalitat d'acordar el matrimoni de la filla amb Gaspar Cotendí. Així doncs, li concedeix en un primer moment 150 lliures en joies, robes i diners que li obliguen a atorgar al nuvi en concepte d'augment i creix per un import de la meitat de la dot, acumulat en una suma de 75 lliures, que no ha de donar, ja que es farien efectives en el moment que es restituís.

En un segon exemple, constituït per una seqüència de cinc documents, tots ells redactats el 26 d'abril de 1599, ens permet descobrir les condicions per les quals s'acorda el matrimoni entre Jerònima Burgés i Jeroni Palluix. El relat s'inicia quan Jerònima Zahalí³²⁰, viuda de Joan Palluix, col·loca en matrimoni al seu fill Jeroni amb la donzella Jerònima Burgés, filla de Jeroni Burgés, fent-li donació al fill de cinquanta lliures en diners i terres per a que es case. Seguidament és el pare de la núvia, Jeroni³²¹, qui col·loca a la seua filla amb Jeroni Palluix, donant-li tots els béns mobles i immobles que té a Castelló com en qualsevol altra part. Amb aquest afer, Jerònima Burgés³²² es casa amb Jeroni Palluix, amb béns valorats en 200 lliures, essent acceptada com a muller per ell així com la dot que se li ofereix, passant tots dos a fermar les cartes de germania i l'època de la dot³²³.

Aquests exemples ens donen una variada informació sobre diferents aspectes, essent el primer a destacar la composició de l'aixovar³²⁴. La dot està formada per tota mena de possibles tenint en compte el poder econòmic i la posició social de qui el compona, on cal distingir entre els béns mobles, vinculats al món femení o a l'espai domèstic on treballa la dona i relacionats amb cobrir les necessitats bàsiques de la vida diària, com peces de vestir o roba de casa en general, diners i joies, i els immobles com són terres, cases, drets o algun censal. Els béns que solen apareixen majoritàriament són els mobles, aquells que amb més facilitat o menys complicacions econòmiques es poden reunir i, els immobles, per altre costat, seran els més preuats per possibilitar l'aportació als propietaris de rendes, beneficis o producció agrària, però també seran el més

³¹⁹ *Ibidem.*

³²⁰ *Ibidem*, 26.04.1599.

³²¹ *Ibidem.*

³²² *Ibidem.*

³²³ *Ibidem.*

³²⁴ I. A. Baixauli Juan, *Casar-se a l'Antic Règim...*, pp. 131-137.

complicats de replegar, ja que no tindran cabuda a tots els aixovars. Aquell bé més important al món rural serà la terra per un motiu fonamental: és la base de producció i alimentació de la nova família i pedra angular de l'economia agrària. El fet de dotar en cases o terra, a part de adscriure als individus en un espai concret, ja que es viu i treballa on es tenen, respon a la transmissió d'unes propietats de les quals no totes les famílies disposen, a més de ser definidors d'una posició social i econòmica. En aquestos dos exemples, també ens els esdevenidors, podem observar la varietat de la composició de l'aixovar que entra dins dels paràmetres que acabem d'explicar on, això sí, es valora en lliures el preu total de la dot aportada per cada una de les parts, no sols per a conèixer que aporta cada una, si més no, també en el cas de la núvia per a poder calcular el creix. El creix o escreix esponsalici o donació per núpcies és un augment de la dot equivalent a la meitat d'aquest i que era obligatòria pel marit quan la muller, o altra persona per ella, aportava la dot al matrimoni³²⁵, essent una donació *propter nupcias* on, a les cartes nupcials o als capítols matrimonials, el nuvi ferma la promesa de dotar-la, encara que no es materialitzarà fins a la restitució del dot³²⁶.

Altre punt a tenir en compte és qui es presenta davant el notari per a formalitzar el lliurament de les propietats³²⁷; no són sols els nuvis, si més no, també ho fan els seus pares, aquells qui tenen la potestat i els encarregats de traspasar la hisenda d'una família a una altra. Entre les obligacions que té el pare, com a *pater familias*, està la de donar-li l'aixovar a la filla abans del casament ja que és ell l'administrador i propietari del patrimoni, prenent el relleu la mare si aquest no pugés, perquè ella no té l'obligació de fer-ho. La dona, si vol, pot completar la dot del marit o fins i tot substituir-lo, ja que tots dos són responsables dels fills que tinguen però cadascú amb un rol social clarament definit.

Als Furs de València, l'organització econòmica del matrimoni es basa en la separació de béns dels conjugues prenent com a fonament que tot benefici adquirit per ella en el treball o de les activitats que realitze serà pres pel seu marit³²⁸. Així doncs, el resultat dels béns parafernals seran per a ella, si amb anterioritat al matrimoni no li han

³²⁵ *Furs*, V, I, 2 i 5 (L. P., p. 97).

³²⁶ I. A. Baixauli Juan, *Casar-se a l'Antic Règim...*, p. 26. S'atorga sols en cas de primeres núpcies, no a les viudes, ja que té el caràcter de *pretium virginitatis*.

³²⁷ *Ibidem*, pp. 78-81.

³²⁸ *Furs*, V, IV, 3 (L. P., p. 100).

sigut cedits al marit, com tampoc dels guanys, sinó han estat donats als capítols matrimonials o a cartes nupcials³²⁹. És aquest el rerefons dels dos sistemes d'organització econòmica foral de les esposalles: el primer per separació i el segon un d'acord nomenat germania; encara que tots dos models no eren incompatibles perquè la germania podia acordar-se sols en determinats béns.

A grans trets es pot afirmar que els béns pactats en germania es dividien a la meitat entre els conjugues ja que hem de tenir en compte l'existència d'una regulació detallada de la partició al dret valencià³³⁰; així doncs però podem afirmar que la germania podia ser total o absoluta, quan abraçava tots els possibles del matrimoni, i per contra, parcial o relativa, quan en comprenia sols alguns d'aquests i no la totalitat. Quan es fa referència als supòsits de fet en els quals es portava a terme la germania, també podia representar-se en dues modalitats com eren la germania pura, quan era pactada per a qualsevol cas, o germania condicional, quan hi havia una dissolució del matrimoni amb fills en comú. Així doncs, com hem vist i en resum, la germania era variable tant amb el contingut, la participació de cada membre del matrimoni així com si es tingueren fills o no en el moment de la fi de la unió conjugal. És un exemple de germania el què presentem al document previ al casament de Jerònima Burgés amb Jeroni Palluix on tots dos l'acorden així com també se signa entre els contraents l'època, que confirma la rebuda de la dot; també el de Francesc Morcí³³¹, habitant de l'Alcúdia de Beniatjar, a la Foia de Salem, que acudeix al notari per a comprometre's en matrimoni amb Àngela Edam, filla de Miquel Edam, aquesta de Castelló de Rugat, per agermanar els béns.

Una visió completa del que hem vist fins ara és la successió de sis documents de 1596 iniciats el 28 de setembre on Esperança Bolcàssim renuncia a l'herència així com a qualsevol bé de son pare, Francesc Bolcàssim, i de la mare, Àngela Burgés, a favor del seu germà, el també nomenat Francesc Bolcàssim³³². A partir d'aquest moment és aquest darrer qui li ferma el matrimoni amb Blai Valencí i dota a Esperança amb 400 lliures en joies i robes³³³. Per altre costat, Gaspar Valencí, col·loca al fill, Blai Valencí,

³²⁹ *Furs*, V, I, 10 (L. P., p. 97).

³³⁰ *Furs*, V, II, 4 (L. P., p. 99).

³³¹ APPV, Francesc Martínez, 1597, sig. 23.520, 08.02.1597.

³³² *Ibidem*, sig. 23.519, 28.09.1596. El mateix document està doblement redactat en valencià i llatí.

³³³ *Ibidem*.

amb Esperança, i li fa donació de la meitat dels seus béns³³⁴. Així doncs, ja casats, ella aporta la dot que el seu germà li ha cedit i que Blai ha captat a les cartes de germania, és a dir, el germà li passa la dot de la germana al seu marit, i formalitzen el matrimoni, ratificat de nou davant del notari 15 dies més tard³³⁵. Efectivament, el 13 d'octubre, Blai Valencí i Esperança Bolcàssim, ja com a conjugues, tornen a acudir al notari per a certificar que han rebut les 400 lliures en joies i robes i és quan ella finalment signa la renúncia a l'herència³³⁶. Pel costat de Blai, apareix un any després del casament al capbreu de 1597 junt a son pare, Gaspar, com a propietaris de terra compartida, com bé diu la documentació notarial, composta per tres parcel·les d'horta que mesuren més de 7,5 fanecades i 19 de secà de més de 198,5 fanecades³³⁷.

Altre exemple és el d'Àngela Estaca, cristiana nova del lloc d'Aielo de Rugat, qui el 5 de març de 1598 acudeix al notari per a cedir les propietats en contemplació de matrimoni als fills del seu primer casament amb Lluís Xahat, Joan i Lluís³³⁸. Doncs bé, el tracte al qual arriba és a l'obligació dels fills, al llarg de la seua vida, de garantir-li l'aliment així com també proporcionar-li vestit i calçat, fins el punt que si moriren, haurien de fer-ho els hereus de cadascun d'ells³³⁹. A més a més, també han de dotar al seu germanastre Pere Bahunís –fill d'Àngela en segones núpcies amb Jaume Bahunís– en el moment que es case, en 20 lliures. Al consultar el capbreu de 1597 observem que la partició de la qual ens parla la documentació notarial es redacta el mateix dia, el 5 de març de 1598, i veiem com la voluntat d'Àngela, fermada pel seu primer marit abans de morir, ara és ratificada a canvi d'unes prestacions personals³⁴⁰.

³³⁴ *Ibidem*.

³³⁵ *Ibidem*.

³³⁶ *Ibidem*, 13.10.1596.

³³⁷ El patrimoni d'aquestos propietaris està dividit entre la sisena i setena mà del capbreu de 1597 i on s'ha perdut una fulla 265. Entre les dues mans, el mal estat de la documentació, ha acabat per perdre's informació.

³³⁸ APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 05.03.1598.

³³⁹ I. A. Baixauli Juan, *Casar-se a l'Antic Règim...*, p. 145. Aquest punt és possible que formés part dels drets dotals d'Àngela en moment del casament com a drets alimentaris i d'habitatge.

³⁴⁰ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 37 v amb Joan Zahat i Lluís Zahat f. 39 v. Així doncs, Joan Xahat, fill d'Àngela, disposa d'un patrimoni compost per dos parcel·les d'horta que sumen 4,5 fanecades i huit de secà de 32,25 fanecades. Majoritàriament la partició està feta pel pare i no la mare (de totes, dos parcel·les d'horta i de sis de secà). L'altre germà, Lluís (entrada també del 5 de març), disposa de dos parcel·les d'horta que sumen 4,5 fanecades i set de secà de més de 10,25 fanecades, on les dos d'horta i una de secà sabem certament que provenen d'un repartiment familiar anterior, ja que comptem amb la referència directa del capbreu com a que són d'una partició.

La restitució dotal i del creix està prevista a les cartes nupcials i serà en aquest moment quan l'aixovar estarà per primera vegada en mans de la dona. La devolució començava amb una petició formal d'ella, qui iniciava el procés administratiu, en busca el pagament de l'aixovar, molt probablement després d'un inventari dels béns familiars³⁴¹. Això sí, després de la mort del marit, havia de passar un any per a iniciar el procediment i, al llarg d'aquests mesos, era quan la figura del curador, tutor, hereus, administradors i procuradors del patrimoni familiar eren els responsables de gestionar els béns del difunt, així com també, en el seu moment restituir la dot.

Per a il·lustrar aquesta pràctica tenim un document on Maria Garbí i de Benjafé, viuda de Francesc Benjafé, d'Aielo de Rugat, es presenta davant del notari el 5 de març de 1598 per a confessar que ha recuperat la dot que va aportar al matrimoni i renúncia a qualsevol dret que pogués tenir dels béns del seu marit en poder de Joan Benjafé, cunyat de Maria i germà de Francesc³⁴². Al comprovar el patrimoni dels personatges que intervenen al document notarial al capbreu de 1597 veiem com el 28 de febrer de 1598 Joan Benjafé confessa les seues propietats, la major part d'elles concessions del duc. Així doncs, Joan acumula un important patrimoni compost per cinc parcel·les d'horta que sumen 15,5 fanecades i 21 de secà, un total de 319, esdevenint un dels propietaris més importants del moment. Per l'altre costat Maria Garbí, al capbreu de 1597, encara que les seues entrades ja són del 5 de març de 1598 –el mateix dia que l'altre notari, Francesc Martínez, redacta el document del Corpus Christi–, disposa d'una parcel·la d'horta de sis fanecades i cinc de secà de 24,5 fanecades amb la referència que ens explica allí mateix que la terra li l'ha retornada el seu cunyat, Joan Benjafé, així com també la casa, en solució de la dot. D'aquesta forma, Maria recupera la major part del patrimoni que tenia el marit al capbreu de 1576, excepte dues parts de parcel·les, al Planet i les Eres noves d'Aielo, que passen a mans de Joan³⁴³.

Anteriorment hem explicat que, l'acció per la qual la dona iniciava el procés de reunió de l'aixovar significava la posada en marxa de tota una sèrie de mecanismes al voltant de la jove on s'involucrava no sols la família, més o menys propera, si més no també la comunitat en el seu conjunt amb dispositius d'ajuda. La dot era un recurs

³⁴¹ I. A. Baixauli Juan, *Casar-se a l'Antic Règim...*, p. 189.

³⁴² APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 05.03.1598.

³⁴³ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 10 v i 41 v

fonamental per a ella perquè eren els únics béns propis al llarg de la vida, base del seu manteniment econòmic, així com també de representació social, ja que, tenint en compte la quantia, podia emparentar en una família de més o menys possibles. Com hem dit, el pare tenia l'obligació de dotar-la, com administrador i propietari dels béns domèstics, amb consciència dels recursos econòmics dels quals disposava. També, depenent del volum d'aquests hi havia la possibilitat de participació de la mare o, fins i tot, el nuvi, sense cap mena d'obligació. Pel costat de la futura núvia, amb dependència de la posició social a la que pertanyia, hauria de treballar des de jove fora del nucli familiar per aconseguir l'aixovar, principalment, realitzant treballs domèstics en altres cases. Així doncs, seria per mitjà de les soldades, jornals aconseguits en treballs assalariats a cases particulars, com recollien part dels recursos necessaris, no massa elevats però sí complementaris.

En aquest context és com presentem a la cristiana vella Joanna Anna Balaguer, filla d'Àngela Pasqual, viuda de Lluís Balaguer, qui el 12 d'abril de 1596 entra com a criada a casa del sastre de Castelló Jeroni Cebrià, cristià vell, per 10 anys, dels quals ja en té complits quatre, a canvi de soldada i robes ³⁴⁴. Per l'altre costat, el sastre accepta a la jove per serventa, fent-se càrrec de tot allò necessari durant eixe període, així com de pagar-li els honoraris quan acabe el termini. El mateix dia, la mateixa Àngela Pasqual, entra en amo a l'altra filla, Beatriu Balaguer, amb l'altre sastre de Castelló i possiblement germà de l'anterior, Gaspar Cebrià, també cristià vell, per 13 anys, dels quals ja en té tres servits, amb les mateixes condicions que Joanna Anna, a la fi del període acordat de roba i soldada³⁴⁵.

Amb la fi del període de servitud, es formalitza el cobrament, com amb l'època signada per Andreu Bolcàssim, cristià nou del Ràfol de la Foia de Salem, qui confirma rebre 40 lliures de Francisco Pérez de Roa, cavaller i alcaid de Castelló de Rugat, per haver tingut a sa casa a Vicent Roc –del qual desconeguem el parentesc amb el morisc³⁴⁶. També és com Pere Ordinyana cobra del cavaller Pere Joan Llansalau Llistó i

³⁴⁴ APPV, Francesc Martínez, 1596, sig. 23.519, 12.04.1596.

³⁴⁵ *Ibidem*.

³⁴⁶ *Ibidem*.

Romeu de Codinats, de la Pobla del Duc, 40 lliures pels serveis prestats a sa casa per Catalina Bataller, cònjuge del primer i ambdós cristians vells de Castelló³⁴⁷.

Amb aquestos darrers testimonis, observem com la mare acorda la servitud de les filles amb la finalitat de preparar la dot des d'una edat primerenca, tenint en compte que la majoria estava fixada als 15 anys (una estarà amb amo 13 i l'altra 14 anys), donar-los la possibilitat de preparar-se l'aixovar i estalviar-se d'alimentar dues boques. A més a més, el preu acordat pel treball serà el de soldada i robes, segons el Fur de València, sense determinar-nos cap més detall encara que podem deduir la quantia, ja que en els casos de Vicent Roc i Catalina Bataller, ascendeix a 40 lliures, i per un període de temps llarg com hem pogut comprovar.

D'aquesta forma, per mitjà d'aquestos documents, també coneguem com la població morisca, dins dels paràmetres oficials legislatius, participava dels mecanismes legals i executoris al voltant de l'enllaç matrimonial i centrada amb la dot, així com també és interessant la possibilitat d'entrellaçar documentació, com hem fet, entre els protocols notariais del *Corpus Christi* amb els dels capbreus del 1576 i 1597 i permetre'ns tenir una visió general i evolutiva de la propietat.

8.13 La dinàmica de transmissió de la propietat i les darreres voluntats

En la mateixa línia de l'apartat anterior, emprant la documentació notarial, hem traçat un recorregut en el sistema de transmissió de la propietat morisca centrat en l'execució testamentaria així com a la renúncia en favor d'un tercer. Així doncs, hem pogut tenir accés al testament de Lluís Bota, morisc d'Aielo de Rugat, gràcies al notari Francesc Martínez, on el testador nomena curador per a cedir les propietats a la seua viuda. Així doncs, es designa a Pere Bota administrador dels béns, se certifica que les propietats passen a mans de la viuda Maria Rahe i de Bota i, a més a més, es descriuen detalladament les mateixes³⁴⁸. Endemés, comprovem el patrimoni de Maria al capbreu de 1597. Les entrades estan redactades pel notari Diego López de San Pelayo el dia següent al testament, el 7 de març, nomenant-la propietària de la meitat de la casa i de

³⁴⁷ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 02.07.1599.

³⁴⁸ APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 06.03.1598.

totes les heretats que tenia el matrimoni mentre ella estigués en vida, «... segons a par ab cartes nupcials, de fraternitat e agermanament fetes e fermades entre aquella y lo dit Lluís Bota, son marit, rebudes per Jeroni Diego, notari, a 18 de maig de 1579»³⁴⁹. Un patrimoni però, del qual ja és copropietària el 1576: la mitja casa, un corral, més tres parcel·les d'horta i altres 10 de secà³⁵⁰; exactament el mateix que tenia el marit al capbreu de 1576³⁵¹ i, que a la vegada, es torna a adreçar al cappatró vell, el de 1530³⁵², on ens diu que és propietat de Bota des de 1566.

Es repeteix el model en un segon cas, redactat el mateix 6 de març, pel qual es nomena curador de les propietats a Àngela Songella, viuda de Gaspar Bota³⁵³. De nou, consultem el patrimoni al capbreu de 1597³⁵⁴ on un dia després es redacten les entrades d'Àngela:

«... se li ha donat en pagament per Carlos Bota, curador decretat a la heretat y a cens y béns vagants de Gaspar Bota, son marit, segons par, ab acte rebut per Francisco Martínez, notari, rebedor del present capbreu, a 6 de març del present any 1598, de la casa y terres infra scrites que venen del ítem de Gaspar Bota, *quodam*, llur marit, y del cappatró del any 1576...»

Així doncs, és la propietària de quatre parcel·les d'horta i 11 de secà, que exactament, és el mateix patrimoni del marit a 1576³⁵⁵.

De la mateixa manera, als protocols notariaus hem trobat abundants renunciés patrimonials procedents de cessions de drets o béns derivats de testaments sobretot en favor d'un dels germans. És així com, la renúncia de Joanna II·lel i de Marquet³⁵⁶, veïna d'Alcosser de Planes, en favor de la seua germana Àngela II·lel i de Burgés³⁵⁷, muller de Gaspar Burgés, morisc de Castelló, dels drets derivats de l'herència de son pare,

³⁴⁹ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 57 v.

³⁵⁰ Les tres parcel·les d'horta mesuren nou fanecades i 10 de secà fan 29,25.

³⁵¹ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 284 r.

³⁵² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 170.

³⁵³ APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 06.03.1598.

³⁵⁴ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 55 r.

³⁵⁵ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 311. Les parcel·les d'horta mesuren 12 fanecades i les 11 de secà 37,25.

³⁵⁶ APPV, Francesc Martínez, 1597, sig. 23.520, 12.05.1597.

³⁵⁷ AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló de Rugat, setena mà, f. 284– Àngela II·lel, muller de Gaspar Burgés, juntament amb els seus germans, Francisco i Gaspar, tenen al capbreu de 1597 una parcel·la d'horta de tres fanecades i dos de secà que en sumen sis.

Gaspar Il·lel, i de sa mare. O també, cal destacar per interessant, el document que narra la renúncia de set germans al llegat de la mare, Àngela Dindan i de Català, sobre el dret als béns de l'herència per, posteriorment, cedir part de la mateixa a un únic hereu³⁵⁸. Finalment, tres renúncies més: Esteve Gorri ho fa en favor dels seus altres germans, Lluís i Pere Gorri, als drets que té sobre l'herència de son pare després d'haver rebut part de la mateixa³⁵⁹; la d'Àngela Monbrut en favor del seu germà, Joan Monbrut, als béns de son pare i del seu oncle Miquel Gànim³⁶⁰. La darrera, la renúncia de Miquel Bamba menor a l'herència de son pare, Miquel Bamba major, en favor dels seus germans Gaspar, Martí, Pere, Joan, Roc Bamba i del seu fill Gaspar Bamba³⁶¹.

* * *

La mostra menuda de documents notariais relatiu a la transmissió patrimonial per via matrimonial o hereditària no permet establir conclusions fonamentades sobre el sistema vigent entre els moriscos de la baronia de Castelló, però presenta trets significatius.

És sabut com la legislació islàmica en aquest aspecte és d'una complexitat enorme i fa participar de l'herència, en moltes parts variables, a múltiples parents en diferents graus, segons la presència, o no, d'alguns i algunes en ella³⁶². Sabem que, en

³⁵⁸ APPV, Francesc Martínez, 1597, sig. 23.520, 04.08.1597. Joan Català *Axeret*, marit d'Àngela, al capbreu de 1576 –AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 46 r– disposa d'una parcel·la d'horta de tres fanecades i 10 de secà que mesuren més de 30. Al 1597 –AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló de Rugat, cinquena mà, f. 36 r– Àngela Dindan i de Català és l'hereva de la major part d'aquesta terra amb una parcel·la d'horta de 2,25 fanecades i cinc de secà que sumen totes elles més de 25,98. També el seu fill Jeroni Català –AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló de Rugat, cinquena mà, f. 33 r– tindrà una horta d'1,5 fanecades i tres de secà de més de set, així com Martí Català, marit de Maria Canya i de Català, tindrà una d'horta de 0,75 fanecades i tres de secà de 5,75 –AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló de Rugat, cinquena mà, f. 10 r.

Joan Català *Axeret* farà un primer repartiment entre la seua esposa Àngela i els seus dos fills, Jeroni i Martí. Amb la renúncia sembla que la terra, que encara està a mans de sa mare, passarà a Jeroni. Hem de tenir en compte, però, que aquest document està escrit el mateix dia que la confessió de les terres al capbreu de 1597 per part d'Àngela, Jeroni i Martí.

³⁵⁹ APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 04.03.1598.

³⁶⁰ *Ibidem*, 07.03.1598.

³⁶¹ *Ibidem*, 13.03.1598.

³⁶² Com explica detalladament, a partir de dos manuscrits aljamiats, J. A. Sánchez Pérez, *Partición de herencias entre los musulmanes del rito melequí*, Madrid, Centro de estudios Históricos, 1914. Agraïm a la Prof.ª Magdalena Martínez Almira haver-nos facilitat aquesta informació.

determinats casos, a València, s'acudia a experts en dret islàmic per a efectuar eixe complex repartiment.

Cap preguntar-se si el recurs del matrimoni de germania, que garantia a la vídua una porció important dels béns, i eixes renúncies d'alguns dels hereus en favor d'altre, o d'altres, no era un mitjà per a sortejar eixa complexa legislació islàmica que hagués provocat una major fragmentació hereditària. De cara a la comunitat morisca, es complia amb la norma pròpia; de cara als cristians vells, es respectava el marc foral. Aquest, no obstant, oferia altres alternatives per a evitar la descomposició: a les Corts de València de 1403, Martí I referenda i corregeix un fur anterior de Pere II, fet a les Corts de 1358, pel qual deixava llibertat al testador per a fer a la voluntat el lliurament de tots els seus béns. El rei Martí declara que es necessari per a açò que en el testament es mencionen els fills o a altres familiars –ascendents o descendents– desheretant-los expressament, manifestant el desig de no deixar-los res o sols, simplement, alguna cosa o quantitat, gran o menuda. Açò va ser, a la vegada, referendat per un fur de Felip III a les Corts de València de 1604³⁶³. Aquest procediment evitaria la necessitat de renúncies a l'herència, però s'hagués enfrontat directament amb la legislació islàmica.

Dels pocs exemples amb el quals comptem, i a falta de conèixer amb més detall quina era la realitat familiar dels mateixos, sols podem presentar aquestes reflexions a mode d'hipòtesis.

³⁶³ R. Benítez Sánchez-Blanco, "Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII). Ponderación global y marco jurídico", a *Poder, familia y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*, F. Chacón Jiménez i J. Hernández Franco (Eds.), Barcelona, Anthropos, 1992, pp. 35-70; la cita a pp. 60-61.

A partir dels protocols notariais de Francesc Martínez, localitzats a l'Arxiu del Real Col·legi Seminari de Corpus Christi de València, després d'aplicar un filtre selectiu, hem escollit una sèrie de documents relacionats directament amb la baronia de Castelló amb l'objectiu de mostrar altres aspectes, en especial comercials i financers, de la realitat econòmica que es vivia a les darreries del segle XVI, i que servisquen de complement a allò que hem pogut estudiar a partir dels capbreus i altra documentació senyorial³⁶⁴.

Amb el buidatge hem aconseguit ajuntar un important nombre de documentació econòmica que si bé en un primer terme resultava un tant difícil de classificar per separat, a l'analitzar-la en conjunt, hem pogut construir una petita visió general d'un model econòmic en el qual participa de primera mà la població morisca. Es tracta d'operacions comercials, testades davant de notari, que evidencien una incipient economia de mercat, situada per sobre d'activitats elementals i possiblement més habituals, que no ens han arribat, com les permutes de productes o els tractes de paraula. Palesa així una introducció al capitalisme que coneguem superficialment per mitjà d'aquesta documentació. Segons Braudel cal distingir entre una gran economia capitalista fonamentada als importants negocis de l'època i allò que denomina com economia de mercat: transaccions locals i petites on els tractes es fan en monedes o s'utilitzen aquestes per a quantificar les gestions, que no vol dir que es pague amb elles, ja que poden canviar-se per productes³⁶⁵. És així com podem constatar l'existència d'aquets tipus d'activitats i, encara que nosaltres volem saber més, la informació que tenim no ens ho facilita.

La documentació notarial ens ha permés localitzar altres activitats econòmiques i comercials que complementarien les fonts d'ingressos de costum de la població morisca

³⁶⁴ Hem vist els protocols notariais 23.519; 23.520; 23.521; 23.522; 23.523, que cobreixen el període 13.01.1596 - 09.05.1605.

³⁶⁵ F. Braudel, *Los juegos del intercambio*, tom II de *Civilización material, economía y capitalismo, siglos XV-XVIII*, Madrid, Alianza Editorial, 1984, pp. 1-3.

així com de la vida quotidiana, essent les financeres i manufactures la base d'aquest dinamisme que abastaria a la terrisseria, ramaderia, les compra vendes varies o el comerç itinerant, entre d'altres, que evidenciarien l'empenta morisca vers la diversificació en la recerca de recursos més enllà de la terra.

9.1. La compravenda de productes agraris

Hem localitzat 66 transaccions de productes agraris, principalment cereals³⁶⁶, però també oli, garrofes i vi, del període de 1597 a 1600³⁶⁷. Amb la informació extreta hem trobat una tònica en les compravendes i hem volgut esbrinar quina relació hi ha entre els documents que ara analitzarem i la resta que hem estudiat.

9.1.1. El cereal

El Forment

Del forment o blat hem replegat 28 operacions de compravenda les quals han estat realitzades seguint dos patrons. El primer i més significatiu són les dirigides per Bernabeu Beltran, arrendador de la baronia, entre els mesos d'abril i maig de 1600: 25 transaccions, d'entre 0,5 a 4,5 cafissos, amb un preu fixat de huit lliures i 15 sous el cafís i on exceptuant-ne dos, una a pagar a juliol i una altra 15 dies després d'agost, la resta es faran efectives al llarg d'agost³⁶⁸. El segon està caracteritzat per les operacions portades a terme per Pere Ximeno, rector de la Pobla del Duc, qui ven al novembre dos i mig i cinc cafissos de forment de la primícia, a pagar a sant Joan de juny al preu que valdrà en el mes d'abril i maig dos lliures al voltant de la dita vila, i per una altra de més de tres cafissos entre llauradors de la Pobla amb iguals condicions³⁶⁹.

³⁶⁶ Forment, ordi i dacsa.

³⁶⁷ El període tractat correspon als anys 1597, amb 16 documents, 1598, amb 11, 1599 amb cinc i 1600 amb 35.

³⁶⁸ APPV, Francesc Martínez, 1600, sig. 23.523: 18, 20 a 25 d'abril, i tres, cinc, set a 10 i 12 de maig de 1600. El preu fixat és superior al que dona Hamilton, referit a las compres de l'Hospital General de València, i que és el següent: 1599, 7,9; 1600, 7,02; 1601, 7,62 lliura/cafís. E. J. Hamilton, *El tesoro americano...*, pp. 375 i 402.

³⁶⁹ APPV, Francesc Martínez, 1597, sig. 23.520: huit i 10 de novembre de 1597.

Per l'altra banda, els compradors són llauradors³⁷⁰, moriscos i cristians, principalment de la baronia o pròxims a ella –Quatretonda, Beniatjar i Rugat– als quals se'ls aplica indistintament el mateix contracte de compravenda. Així doncs, a tots els tràfecs es fixa el preu de pagament en el moment de mancança i quan el blat té un valor més alt –als mesos d'abril i maig– encara que l'acord es porte a terme al novembre.

L'ordi

Pel que respecta a l'ordi són set les transaccions realitzades al seu voltant amb una estructura semblant a la que hem vist anteriorment. Bernabeu Beltran, arrendador, o Miquel Navarro, delmer de la Pobla, venen des d'un cafís i tres barcelles fins els vuit cafissos en diferents operacions on, cinc d'elles es pagarà al juny però segons el preu d'abril i maig –la compra es realitza als mesos de febrer i març– i una sisena es posposa el pagament, sense concretar el preu, fins a sant Miquel de setembre. Sols en la venda acordada entre Gaspar Llorens, moliner de Planes, i el morisc de Castelló Joan Adarí de quatre cafissos d'ordi al febrer de 1597 s'acorda el preu a pagar de 12 lliures –tres lliures el cafís– abans d'agost del mateix any³⁷¹.

La dacsa

De la venda de la dacsa apareix en cinc operacions encara que sols en dues es compra únicament aquest cereal en una transacció de mig cafís i altra de 24 respectivament. Les altres tres operacions es ven acompanyat d'altre producte –llavor de lli, garrofes o ordi– encara que en cap es fixa el preu de la dacsa. Això sí, a totes es posposa el pagament –les compres es materialitzen a gener, febrer i març– a sant Joan de juny o a l'agost, però al preu fixat en aquell mes al graner, al que es ven la dacsa del delme, o conforme als mesos d'abril i maig. És a dir, que en els dos primers casos serà al preu actualitzat de mercat –juny o agost–, però al darrer, poc abans de la collita, quan més valor tindrà. Destaca que és l'Aljama d'Aielo qui realitza tres gestions de les cinc – 1598, 1599 i 1600– amb la compra de dacsa a més de 45 arroves de garrofes i 20 cafissos d'ordi. Pel que fa a les dos transaccions únicament en dacsa els venedors són

³⁷⁰ Cap la possibilitat que alguna d'aquestes compres amb nombrosos participants siga realitzada per l'aljama però no ho podem dir amb certesa ja que no s'especifica a la documentació.

³⁷¹ APPV, Francesc Martínez, 1597, sig. 23.520: cinc, nou, 10, 23 i 26 de febrer de 1597; i 1600, sig. 23.523: 24 de febrer i 21 d'abril de 1600.

Jaume Bodí i Vicent Cotanda³⁷², que en realitza altra de dacsà amb garrofes, o altra vegada Bernabeu Beltran qui ven la dacsà en companyia d'ordi i lli.

Compres combinades de cereal

Juntament a les operacions anteriors, també n'hem trobades de conjuntes de diversos cereals, bàsicament d'ordi i forment. Aquesta combinació apareix en cinc afers que se sumarien als anteriors de la dacsà i altres on, en una mateixa compra, ho fan pràcticament a la meitat de forment i ordi en quantitats que van de les quatre barcelles de forment als 12 cafissos de forment i ordi. El sistema de tracte es repeteix, acordant-se entre octubre, novembre i febrer, però a pagar per sant Joan de juny pel valor d'abril i maig, acotant la zona, ja que s'igualava el preu al que es pagarà a dos lloges al voltant de la Poble del Duc. Pel que respecta als venedors, tornem a trobar a Miquel Navarro com a delmer de la Poble al capdavant de tres negocis, a l'arrendador de Sempere Jaume Bodí i Jaume Ordunyo de Bèlgida respectivament, mentre que els compradors ho fan en grups –2, 3, 4 i 7 persones– i són majoritàriament moriscos³⁷³.

9.1.2. L'oli

De l'oli tenim sols una petita mostra de les transaccions realitzades, les quals podem enllaçar amb l'arrendament del monopoli senyorial de l'almàssera, però ens permeten intuir el mode de funcionament de les parts implicades.

De nou, es tornen a repetir les fórmules de liquidació, una al mes de gener amb el preu d'obertura de l'almàssera, i l'altra, on es determina el valor i la data màxima de pagament. Observem però que tant el gra i l'oli provenen pràcticament en la seua totalitat dels delmes de la baronia i estan dirigides pels mateixos arrendataris Beltran i Navarro. A més a més, al tractar-se d'operacions d'un gruix important i un pagament fixat en reals castellans, com també ens passarà amb el vi, convé pensar que el tracte estaria orientat a la revenda posterior.

³⁷² *Ibidem*, 1599, sig. 23.522: 8, 11 i 26 de febrer de 1599. Les de Beltran són *ibidem*, 1600, sig. 23.523: 11 de gener i 5 de març de 1600.

³⁷³ *Ibidem*, 1597, sig. 23.520: 12, i 25 de febrer i 4 de novembre de 1597; 1599, sig. 23.522: 18 d'octubre de 1599; i 1600, sig. 23.523: 14 d'octubre de 1600.

En una primera forma de negoci, veiem com els arrendadors del delme i dels drets subarrenden allò relatiu a l'oli. El negociant és Joan Adarí³⁷⁴, morisc de Castelló, qui li lloga a Miquel Navarro, arrendador dels delmes de la baronia de Castelló, Rugat i Aiello, les dos parts bisbals del dret de l'oli de 1597 per 95 arroves, a pagar en maig de 1598. Un pagament que es farà en espècie amb un tracte acordat a l'inici de campanya³⁷⁵. A més a més, Adarí contracta amb Bernabeu Beltran i Miquel Tudela el cobrament del delme de Rugat pel preu de 10 arroves, a fer efectiu al llarg del mes de maig següent, però no podrà emmagatzemar-lo al celler senyorial, sinó que haurà de buidar-lo setmanalment i –hipotèticament se suposa– emportar-se'l als seus propis magatzems³⁷⁶.

En altres ocasions són els arrendataris els que venen directament l'oli. De nou, es tornen a repetir les formules de liquidació, una al mes de gener amb el preu d'obertura de l'almàssera, i l'altra, on es determina el valor i la data màxima de pagament. Observem però que tant el gra i l'oli provenen pràcticament en la seua totalitat dels delmes de la baronia i estan dirigides pels mateixos arrendataris Beltran i Navarro. A més a més, al tractar-se d'operacions d'un gruix important i un pagament fixat en reals castellans, com també ens passarà amb el vi, convé pensar que el tracte estaria orientat a la revenda posterior.

A mode d'exemple tenim a Beltran i Tudela que arrendaran l'explotació de l'oli en anys successius i el gestionen de manera semblant al que hem estudiat al cereal: a març o agost venen del celler de la Pobla o Castelló però s'acorda que es pagarà a final d'any o principi del proper³⁷⁷ al preu de com s'obriran les almàsseres; és a dir, es compra quan hi ha abundància de producte i es paga quan hi ha mancança i valor elevat³⁷⁸.

Altre model s'observa en juliol de 1598 on Beltran acorda el preu exacte de venda de l'oli: el 27 d'agost es paguen 29 lliures per 19 arroves d'oli i l'1 de setembre

³⁷⁴ És el mateix Adarí qui compra ordi al mes de febrer qui ara negocia amb l'oli.

³⁷⁵ APPV, Francesc Martínez, 1597, sig. 23.520, 16.11.1597.

³⁷⁶ *Ibidem*, 17.11.1597.

³⁷⁷ Al Nadal o gener de 1599.

³⁷⁸ *Ibidem*, 1598, sig. 23.521, 10.03.1598 i 03.08.1598.

40,5 per 27³⁷⁹. També és ell qui a l'abril de 1600 ven a Martí Palla i Miquel Essa 38 arroves per 760 reals castellans a pagar el 15 d'agost. Transacció igual a la feta entre l'administrador i Francesc Palla de Joan de 13 arroves per 160 reals castellans. A les dues operacions es compra l'oli a l'abril, s'acorda el preu de venda i es fixa el pagament amb termini fins al mes d'agost³⁸⁰.

9.1.3. La garrofa

La garrofa, orientada principalment com a farratge, és altre producte de pes al secà, el tracte de la qual ens ha quedat constància encara que sols en nou documents³⁸¹.

D'aquesta manera, les sis vendes operades per Vicent Ros, senyor d'Almiserà, el preu varia d'1,75 a 5,5 sous per arrova, encara que en la majoria d'elles està estipulat en quatre. Les dues realitzades novament per Bernabeu Beltran ho són a raó també de quatre sous l'arrova i l'única de Vicent Cotanda, col·lector dels delmes de Gandia, és a cinc sous l'arrova. Són gestions acordades a les darreries o principis d'any, quan existeix abundància de producte, amb un preu estipulat i amb el termini de pagament fixat fins agost o setembre. Sols la de Cotanda s'acordaria al mes de maig i això explicaria el preu més a l'alça del producte. Pel que fa als compradors, exceptuant dos adquisicions de cristians de la Pobla, la resta són de moriscos de Castelló, el Rafalet i Aielo, en grups nombrosos fins a 12 persones que dona a pensar la possibilitat de l'existència d'alguna mena de societat creada per a tal efecte.

La moda comuna és la de fixar un preu en el moment d'afermar el tracte a les darreries o principi d'any quan hi ha abundància del producte, i posposar el pagament. Cal destacar el paper de Vicent Ros i tenir en compte tracten un producte orientat al comerç, encara que no es parla de quantitats grans que evidenciarien la pràctica³⁸².

³⁷⁹ *Ibidem*, 27.08.1598 i 01.09.1598. No es pot llegir al document la quantitat d'arroves que es compren però, seguint el mateix criteri que el mes anterior, a una lliura i mitja l'arrova, coneguem la quantitat de 29.

³⁸⁰ *Ibidem*, 1600, sig. 23.523, 14.04.1600. A raó de 20 reals per arrova. A 1598, Martí Palla i Miquel Essa són els jurats de Castelló però ara no es fa cap esment a aquest càrrec municipal.

³⁸¹ De les nou entrades que hem trobat a tota, tres són de 1597, cinc de 1598 i una de 1599.

³⁸² APPV, Francesc Martínez, 1597, sig. 23.520, 13?.12.1597; 1598, sig. 23.521, 11.02.1598; 16.02.1598; 17.02.1598; 25.12.1598; 31.12.1598 i 1599, sig. 23.522, 12.05.1599.

9.1.4. El vi i la pansa

Tant el vi com la pansa són productes vinculats de forma directa amb el comerç, és a dir, existeix un excedent que permet la seua eixida al mercat. Sols tenim tres operacions documentades i en elles es posposa el període de pagament, s'acorda el preu i són els cristians qui negocien amb el vi i els moriscos amb la pansa; fet que no podem determinar amb seguretat per l'escassetat d'exemples.

En relació al conreu de la vinya tenim alguns esments a la compravenda de vi i pansa, doncs és de nou Miquel Navarro qui s'instal·la a Castelló de Rugat atret per aquest interès. Per açò li compra al duc una casa a la plaça del palau, al costat dels cups i del celler senyorial que administra com arrendador, entre altres regalies³⁸³. També atraurà a altres cristians amb interessos i casa al lloc de Castelló, com amb les transaccions entre poblatans amb preu fixat i pagament posposat. És com a l'abril de 1599, Andreu Boscà li ven a Baptista Jàfer, 40 càneters i mig de vi a pagar a sant Miquel de setembre però amb preu fixat d'un diner menys del que compraran els taverners; o el tracte entre Joan Navarro i Francesc Joan Codina on el primer compra al segon 60 càneters de vi al mes de febrer de 1600 i, encara que no es fixa el preu, si que s'acorda pagar a sant Joan de juny³⁸⁴.

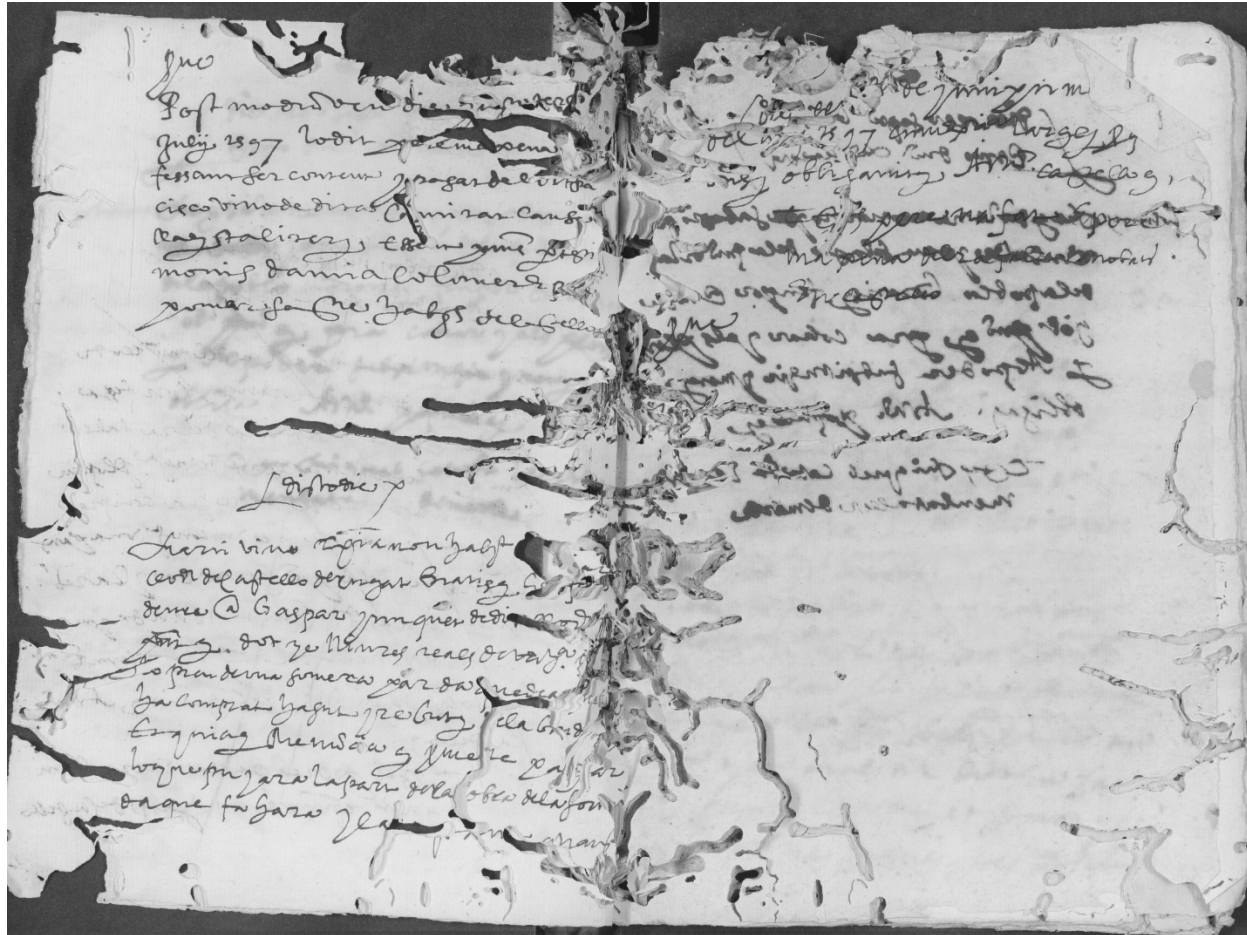
Per acabar, constatem l'existència d'un tràfec al voltant de la pansa on Gaspar Bensalema i Francesc Guadut, moriscos de Castelló, li compren al comerciant del raval de Xàtiva Miquel Palla una quantitat indeterminada del derivat del raïm per 23 lliures i 12 sous³⁸⁵.

³⁸³ APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 07.10.1598 i AHNob, Osuna, C.1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 29v.

³⁸⁴ APPV, Francesc Martínez, 1599, sig. 23.522, 22.04.1599 i 1600, sig. 23.523, 20.02.1600.

³⁸⁵ *Ibidem*, 1597, sig. 23.520, 03.06.1597. La compra la fan a principi del mes de juny i a pagar el mateix mes per Sant Joan. Hem de tenir en compte que la pansa s'elabora a setembre, és a dir, per aquestes dates s'està venent la de l'any anterior.

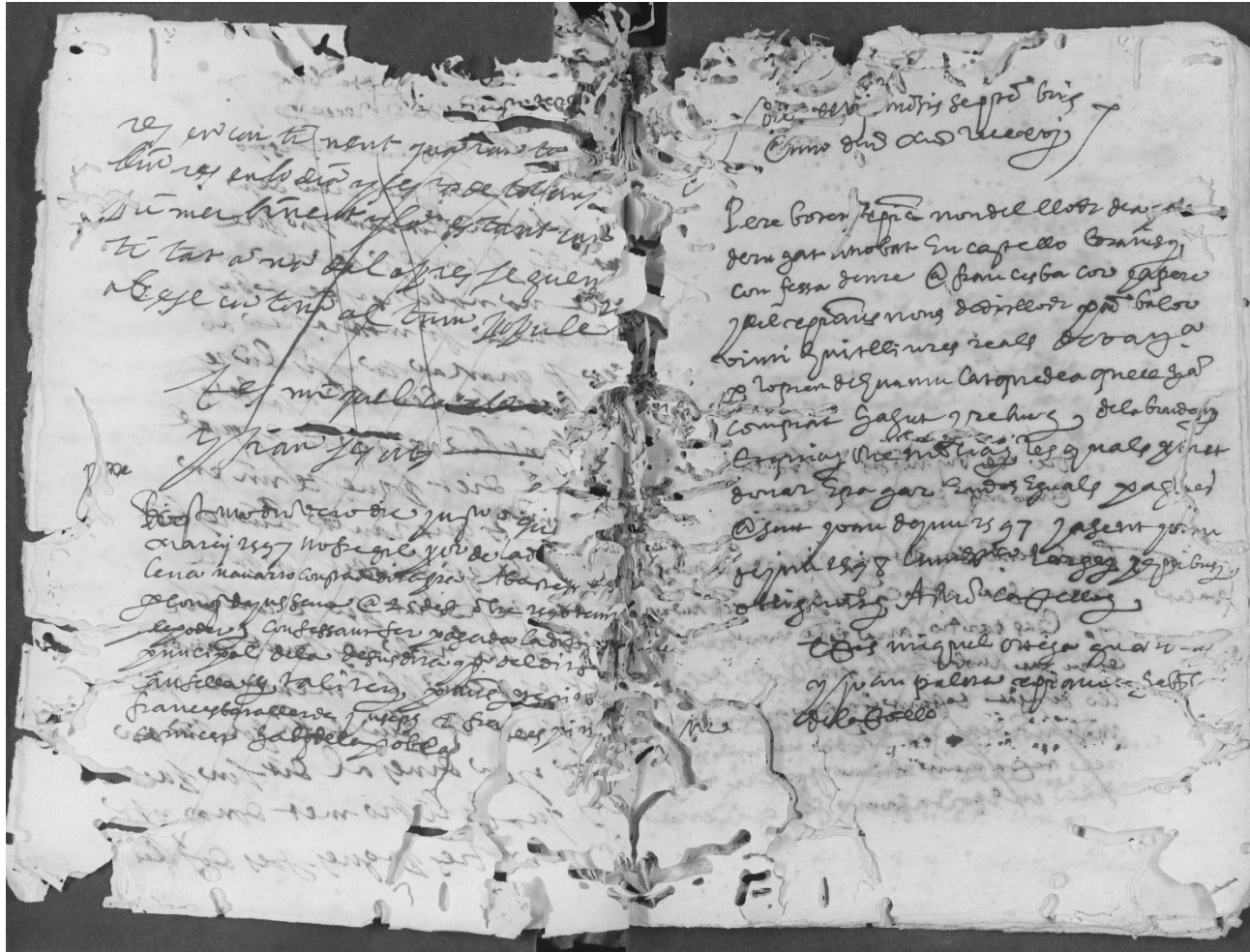
Imatge 9.1
Compravenda d'una somera parda entre els moriscos de Castelló de Rugat Martí Vinyo i Gaspar Junquet per 12 lliures
APPV, Francesc Martínez, 1596, sig. 23.519, 24.09.1596.

Imatge 9.2

Compravenda d'una mulata entre els moriscos Pere Bota, d'Aielo de Rugat, i Francés Bacor i Pere Yllet, de Castelló, pel preu de 28 lliures.

APPV, Francesc Martínez, 1596, sig. 23.519, 27.09.1596.

9.2. La ramaderia

Les Corts de Monzó de 1510 aprovaren l'elaboració d'un cens de caps de bestiar dels diferents municipis que participaren d'un servei impositiu³⁸⁶. Al registre, la xifra per a Castelló de Rugat pujava a 2.348 caps³⁸⁷.

Gràcies a la documentació notarial hem pogut compatibilitzar un important nombre de compravendes de bestiar gran, principalment mular, el qual ens permet evidenciar no només la seua existència, si més no també, de la possibilitat de parlar sobre la presència d'una activitat comercial al seu voltant. No obstant del menut, també hem trobat una petita mostra però molt menor que el primer.

D'aquesta manera hem comptabilitzat 175 operacions comercials relacionades amb la compra i la venda de besties de les quals 133 ho són de muls, tan joves com adults, mascles o femelles. A més a més, si tenim en compte que el mul (matxo a la documentació) és un híbrid de l'ase i l'egua o del cavall i la somera, podem relacionar part de la resta d'animals que apareixen a les transaccions com el rossí (cavall vell de mitjana qualitat), l'egua, l'ase, l'arriot (ase gran) o la somera (ase femella); aquesta relació ens permet vincular aquestos afers amb la cria, ja que, les entrades connectades augmentarien fins a 166.

Francesc Bacor i Pere Il·lel, moriscos de Castelló, intervenen en 51³⁸⁸ de les operacions per evidenciar la possibilitat que aquestos dos personatges disposen d'una companya comercial de mercadeig d'animals, pot ser, especialitzada en la recria³⁸⁹.

³⁸⁶ El cens ha estat publicat per R. Valdecabres Rodrigo, *El cens de 1510. Relació dels focs valencians ordenada per les Corts de Motsó*, València, Fonts Històriques Valencianes, n. 6, Universitat de València, 2002. El bestiar en les pp. 29-41. Sobre l'assumpte va publicar un article R. García Cárcel, «La ganadería valenciana en el siglo XVI», *Saitabi*, 27, València, 1977, pp. 80-102.

³⁸⁷ A nivell orientatiu dir que per a les poblacions veïnes dona les següents xifres: la Pobla del Duc 922 caps; el Ràfol de Salem 179 caps; Salem 2.001 caps; Beniatjar 641 caps; Montitxelvo 745 caps i Terrateig 884 caps.

³⁸⁸ 51 operacions de venda de les quals 31 són mulats, 13 mulata, cinc matxo (mul), una somera (ase femella) i un arriet.

³⁸⁹ Els moriscos de Castelló Lluís Sabata; els Vino o Vinet Francisco, Carlos, Martí i Jeroni; o les famílies dels Gànim, Rodona, Valencí o Burgés, entre altres, participaran de forma activa en el tràfec d'animals però sense determinar per a quin ús, si la cria i comerç, arrieria, fertilitzant...

Figura 9.1
Compravenda de ramat major

Ramat major	Nombre d'operacions	Variació del preu	Nombre de bèsties
Mul/ Mula/ Mulat/ Mulata	133	13 a 90£	1 operació doble
Arriot / Ase	13	4£ 6s 8 a 26£	
Egua	1	24£	
Somera	18	7£ 10s a 26£	
Rossí	1	16£	
Bous	5	42 a 46£	Venda per parelles
Vaca	4	11£ 13s 4 a 51£ 3s 10	2 operacions dobles
Total	175		

La procedència dels individus que hi participen en els acords ens ajuden a determinar la zona d'influència del negoci. Com a venedors, majoritàriament moriscos, és principalment la Vall d'Albaida, amb 15 municipis, la que recull el major nombre de vendes amb Castelló de Rugat al cap amb 95 operacions i tres més en companyia; seguit de la Pobla del Duc amb 17; el Rifalet 4; Rugat dos i Aiolo de Rugat, un³⁹⁰. A més a més a les comarques de la Safor, el Comtat, la Ribera i la Costera. Pel que fa als compradors, també és la Vall d'Albaida qui ocupa el primer esgraó en l'àrea d'abast amb 13 municipis i Castelló de Rugat amb 101 transaccions; la Pobla del Duc 32; Aiolo de Rugat 11; el Rifalet set; Rugat cinc i Salem 5³⁹¹. També a altres comarques com la Safor, el Comtat, l'Alcoià, la Costera, les Valls del Vinalopó i fins i tot Castella (Almansa).

La mostra que hem trobat pel ramat menut és poc significativa encara que sí variada però, així i tot, ens dona a conèixer l'existència de negoci.

³⁹⁰ La Vall d'Albaida: (Alfarrasí, Beniatjar, Benigànim, Benissuera, l'Alcúdia de Salem, Llutxent, Montitxelvo, Ontinyent, el Ràfol de Salem i Salem); La Safor (Ador, Beniarjó, Beniflà, Gandia, la Font d'en Carròs, Palma, Oliva, la Vall d'Alfandec); el Comtat (Beniarrés, Benillup, Gaianes, Canèssia); la Ribera (Corbera); la Costera (Xàtiva) i altre desconegut.

³⁹¹ La Vall d'Albaida (Albaida, Benixirví, Benigànim, Benissuera i Quatretonda); La Safor (Ador, la Font d'en Carròs); el Comtat (Benilloba, Benillup); l'Alcoià (Alcoi); la Costera (Moixent i Xàtiva); Vinalopó mitjà (Petrer); Castella (Almansa) i altre desconegut.

Figura 9.2
Compravenda de ramat menut

Ramat menut	Nombre d'operacions	Variació del preu	Nombre de bèsties
Ovelles	4	9£ a 109£ 15s	12; 13; 43 i 139 caps
Moltons	1	81£ 19s	103 caps
Cabres	1	7£ 3s	Nombre indefinit
Total	6		

Pel que respecta les condicions establertes en els pagaments són poques les operacions, per no dir cap, que es fan efectives al moment. Pràcticament la totalitat es posposen uns mesos a pagar en un cop o dividida en dos, tres o fins i tot cinc en cinc anys. Aquelles que s'efectuen en un període relativament curt de temps, un any generalment, fixen dates senyalades com Carnestoltes, Sant Joan de juny, la Mare de Déu d'agost, San Miquel de setembre o el dia de Nadal, però també mesos aleatoris o amb terminis concrets. Els pagaments s'acorden amb moneda valenciana o en reals castellans amb una entrada o prorratejada la quantitat segons l'acord. També apareixen fiances de pagament si el comprador no es pot fer càrrec, com la de terra, o qui ven la casa i camps per a poder afrontar la despesa. A més a més hi ha qui paga amb espècies, com llenya, o qui ho fa efectiu mitjançant el traspàs d'un deute des d'un tercer.

9.3. La terrisseria

Al voltant del fang es va desenvolupar una indústria complementària a l'agrícola de la qual ens ha quedat constància més enllà d'allò referent a les regalies senyorials relacionades amb la gerra. Una manufactura de la qual ja tenim referència a la meitat de segle XV i que es comercialitzaria des de València fins les viles del sud d'Oriola, Elx i Alacant³⁹². Manufactura dirigida per gerrers com Joan, Miquel i Jeroni Garba o Gaspar Bensalema, Gaspar Rodona o el fill de Joan Mendix que seran encarregats de reconstruir els forns gran i menut de la gerreria després de la Germania i posar-los en

³⁹² V. Terol i Reig, "Sarraïns i moriscos: del segle XV a l'expulsió de 1609", a M.^a del C. Agulló Díaz, (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d'un poble...*, pp. 128-129.

producció³⁹³. No debades a l'Arxiu del Patriarca hem trobat testimonis que verifiquen l'existència del tràfec de productes relacionats amb la terrisseria encara que no s'especifica si per gerrers o comerciants. És així com es relata el tracte fet amb uns llauradors de Benigànim: al primer, Francesc Guadut i Maria Castellano, confessen deure a Pere Pastor menor i Pere Ximeno 15 gerres de 40 càneters cada una, les quals han de lliurar-li-les com a màxim a maig de 1599 i sinó compensar-lo amb 200 reals castellans³⁹⁴. El segon, Martí Vino, confessa deure-li a Gracià Tudela 10 gerres de 50 càneters a lliurar màxim a l'agost del mateix any. Gracià ha de traure-les a dos reals castellans cada una a costes del dit Vinet i en cas que no complisca Vinet, haurà de restituir-li amb 100 reals castellans³⁹⁵.

És així com s'observa el mode de funcionament, on es ven en reserva el material, a lliurar en un termini i, sinó les entrega, s'acorda una compensació. Fins i tot, localitzem amb posterioritat un tracte amb gerres de segona mà que ens mostra altra manera de negociar³⁹⁶.

9.4. L'habitatge i la terra

Ara emprarem l'apartat per ubicar aquella documentació que fa referència a transaccions comunes, relativament quotidianes també, les quals evidencien un tràfec de béns d'allò més habitual com és la terra o l'habitatge.

La primera de les mostres la tenim amb la compravenda d'un dels béns immobles d'ús més representatiu: la llar. La propietat de la casa es manifesta en cada una de les declaracions dels propietaris al confessar davant del notari senyorial en el moment de la redacció dels capbreus. No obstant, existeix un mercadeig que hem pogut constatar gràcies a la documentació del Patriarca. És com Joan Gusmèn cedeix a Gaspar Choet una casa amb terra a el Rafalet, sota senyoria del duc i a cens emfitèutic, per 10 lliures,³⁹⁷; o així com Francesc Vino li ven a Francesc Xeriquet la meitat d'una vivenda al carrer Nou de Castelló per 25 lliures, a cens, fadiga i lluïsmes³⁹⁸. Un cas, si més no

³⁹³ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, ff. 2 r i 283 v.

³⁹⁴ APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 21.10.1598.

³⁹⁵ *Ibidem*, 27.10.1598.

³⁹⁶ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 25.03.1599 o també a AHNob, Osuna, C. 720, doc. 2, f. 4 v.

³⁹⁷ APPV, Francesc Martínez, 1598, sig. 23.521, 07.06.1598.

³⁹⁸ *Ibidem*, 1600, sig. 23.523, 25.05.1600.

significatiu entre cristians, on Miquel Bonet Ortiz traspassa a Miquel Navarro una casa i un corral a la replaceta de palau per 95 lliures, set sous i huit diners, sotmesa a cens de tres sous, i a fadiga i lluïisme, mentre que el corral està cens de dos sous i mig, fadiga i lluïisme, però franc d'altre qualsevol censal. La venda s'efectua perquè Bonet les té comprades i establides pel duc³⁹⁹.

D'aquesta manera veiem com són transaccions simples i comunes on s'acorda el preu de la casa, que es paga a l'acte, se signa l'existència d'un deute o es posposa el mateix però, això sí, sempre es deixa clar que els béns estan sota el dret senyorial, a cens de fadiga i lluïisme, a part del cost pactat.

Endemés, és el traspàs de la propietat de la terra la segona de les operacions entre particulars que prenen rellevància i evidencien el canvi de titularitat o gestió del camp entre particulars. Un mercat que trobem en diversos models simples on, davant del notari, es manifesta el canvi de titularitat.

Hem trobat diferents exemples com la venda de Carlos Vinet a Alonso Maganza de tres jornals de vinya, a la partida de Cota de Castelló, amb fadiga, lluïisme i cens anual, per 40 lliures que pagarà per mitjà d'un traspàs de deute des de Lluís Valencí⁴⁰⁰. És aquest Valencí qui li passa a Pere Maxena terra al costat de la porta de l'Hort del senyor per 30 lliures. Un camp que no es determina ni l'extensió ni el conreu però està a cens d'un sou anual, i a fadiga i lluïisme⁴⁰¹; o l'abans esmentat Francesc Vino qui ara ven a Joan Cardona un jornal de moreres a el Xarxet, a la baronia de Salem i Beniatjar, sota cens emfitèutic, fadiga i lluïisme, per 27 lliures⁴⁰².

També, trobem vinculades a les vendes de la terra el pagament de deutes preexistents com el cas de Tomasa Omar i de Modaidet qui li ven a Miquel i Joan Essa 10 fanecades de vinya, figueres i oliveres a la partida del Camí del Ràfol, sota la senyoria del duc i a cens, fadiga i lluïisme, per 60 lliures. En un segon document adjunt continua explicant que Tomasa, després de vendre la terra, empra els diners per a pagar-li el deute d'un censal a Martí Cebrià⁴⁰³; així com Miquel Dubet, confessa deure a Miquel Palla la quantitat de 24 lliures i per aquest motiu Dubet li ven a Palla tres trocets

³⁹⁹ *Ibidem*, 1598, sig. 23.521, 07.10.1598.

⁴⁰⁰ *Ibidem*, 1597, sig. 23.520, 01.02.1597.

⁴⁰¹ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 31.07.1599.

⁴⁰² *Ibidem*, 1600, sig. 23.523, 31.08.1600.

⁴⁰³ *Ibidem*, 1598, sig. 23.521, 10.11.1598.

de terra amb nou moreres a l'Horta nova per 25 lliures, que parteix a la sisena i amb fadiga i lluïisme⁴⁰⁴.

Finalment, un cas d'arrendament de terra entre Gaspar Burgés, curador dels fills i hereus del difunt Genís Burgés, i Jeroni Bonico d'un tros de terra horta a l'Alcavó i altre a l'horta de l'Alfals, per quatre anys, a pagar anualment 57 sous a Sant Joan i en un sol pagament⁴⁰⁵.

Intercanvis de propietats que, a primera vista, no impliquen cap complicació més enllà del pagament del preu acordat i dels drets senyorials encara que sí, de vegades, tenen implícites un altre acord o pagament.

9.5. Rebut i procuradors

Els rebuts certifiquen l'obtenció d'un bé a més de confirmar deute; són èpoques de pagament que també recullen diferents traspassos de deute. Bé doncs, una transacció clàssica és aquella en la qual es lliura una quantitat de diners per un producte. A partir d'aquesta base trobem multitud de fórmules com operacions no tancades per l'existència d'un deute; abonament en terminis en una o varies dates; emprar la figura d'un procurador; entre d'altres.

Les operacions que nosaltres presentem però, encara que sense conèixer quina era la seua finalitat amb certesa, no tenim cap dubte que evidencien un mercadeig en diferents modalitats.

Un arquetip de tracte tancat és la confirmació d'un deute, com les sis lliures d'Anton Ramos, mercader de Gandia, confessa deure-li a Damià Colomer, fuster de Castelló⁴⁰⁶. Aquest impagament finalitza quan es fa efectiu, com succeeix quan el morisc Sebastià Fondell confessa haver cobrat del cristià Gaspar Bataller de Josep set lliures i 10 sous⁴⁰⁷.

Altre model d'època de pagament és el que utilitza un representant legal. És així com Miquel Palla, mercader del raval de Xàtiva, paga nou lliures a Jeroni Xelurí,

⁴⁰⁴ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 14.07.1599.

⁴⁰⁵ *Ibidem*, 11.10.1599.

⁴⁰⁶ *Ibidem*, 1596, sig. 23.519, 22.01.1596.

⁴⁰⁷ *Ibidem*, 1598, sig. 23.521, 21.07.1598.

morisc de Castelló, de la mà del seu procurador Martí Palla: «... per qualsevols comptes y tractes y haja hagut entre aquells, plets y qüestions fins al dia de hui, tenint-se per content i pagat-se aquell...»⁴⁰⁸. També es recorre a un intermediari en l'època de cobrament fermada pel canonge Joan Baptista Gai, administrador dels béns i herència de Carles de Borja, a Andreu Ceguet, morisc de Castelló, perquè aquest li devia 50 lliures a l'administració senyorial d'un pagament en fraccions⁴⁰⁹. Igualment fraccionada és l'apoca que li ferma Francesc Bacor a Martí Vinet, ambdós moriscos de Castelló, per les 18 lliures que ha rebut el primer del segon en diverses partides⁴¹⁰.

Altrament, una fórmula repetida és la de fixar amb el notari el deute contret entre diferents parts. Així, en un primer moment es determina qui és el creditor i qui el deutor, quina és la quantitat a deure, la forma de pagament, com la possible existència de tercers. El cas és que tenim a Miquel Burgés qui confessa deure al seu nebot Miquel Burgés, fill de Genís Burgés, set lliures i 17 sous les quals li les va deixar de paraula en un primer moment Àngela Meclisa major⁴¹¹. Així doncs, estem davant d'un reconeixement notarial entre diferents personatges on un menor d'edat rep diners –per algun motiu que desconeguem– que ha de tornar quan siga major o es case. Encara que desconeguem la relació d'Àngela amb la resta d'individus; cal destacar el fet que en un primer moment existeix la cessió de líquid de paraula, és a dir, un préstec verbal que després es formalitza al notari. És doncs un exemple del món de la petita economia, però a la vegada d'allò més dinàmic, on s'aconsegueix tenir metàl·lic, encara que sense saber quin era l'objectiu.

Altra pràctica constatada és la possibilitat de mudar l'obligació a tercers. És com Joan Xens confessa deure-li a Gaspar Valenci 25 lliures per altres tantes que li devia Joanet de la Vila Joiosa i on s'acorda fer-se càrrec Gaspar de l'obligació de Joanet⁴¹²; un joc entre tres on Joanet li deu a Valenci però com Xens li devia a Joanet, en compte de desembutxacar-li al de la Vila, ara li pagarà a Valenci. Altra mostra és la imposició contreta entre el morisc Joan Pinter i la duquessa de Gandia de 300 reals castellans.

⁴⁰⁸ *Ibidem*, 1596, sig. 23.519, 22.02.1596.

⁴⁰⁹ *Ibidem*, 30.06.1596.

⁴¹⁰ *Ibidem*, 1596, sig. 23.519, 04.07.1596.

⁴¹¹ *Ibidem*, 1597, sig. 23.520, 08.02.1597.

⁴¹² *Ibidem*, 10.03.1597. Aquest deute promet pagar-lo en dos pagues iguals: la primera al mes d'agost vinent de 1597 i l'altra pel mes de març de l'any 1598.

Aquesta obligació és a raó d'una composició que li prové del seu fill Joan Pinter menor, allò més probable per algun afer o delictes⁴¹³.

Una darrera modalitat de traspàs de deute és el reconeixement d'un dèbit doble. El primer entre un creditor i deutor que a la vegada disposa d'un altre deute consolidat amb un tercer. Ara, per mitjà d'un compromís notarial, aquest últim assumirà l'obligació del segon amb el primer. Combinacions varies que acaben en diferents formes i compromisos de vegades un tan rocambolescos com el cas de Joan Mombrot qui li deu a Pere Campos 17 lliures i 10 sous. El que fa Pere es passar-li l'imposició amb el primer a Francesc Bacor i a Pere Il·lel per deure-los la mateixa quantitat⁴¹⁴; o l'exemple de Francisco Vino qui li deu a Martí Palla de 25 lliures de 46 que li va deixar. Doncs bé, el què fa Vino és cedir-li a Martí Palla les dietes que té pendents amb Francesc Xeriquet per a que cobre d'ell⁴¹⁵.

Finalment, un últim model de traspàs d'obligació de pagament per part de terceres persones és la que mostrem amb Andreu Bolcàssim qui es compromet a pagar-li a Francesc Bolcàssim 33 lliures per mitjà de la cessió que fa Francesc a Andreu els drets que té de les 100 lliures que Joan Turquet, la seua muller i els de Miquel Marquet de Salem li deuen⁴¹⁶ des de fa sis anys.

Una de les fórmules més comunes a l'hora de realitzar transaccions o formalitzar alguna operació comercial era la de nomenar un procurador; és a dir, designar representant en un afer per poder legal d'un altre. Així doncs, han estat moltes les mostres d'aquesta pauta legal trobades als protocols notariais degut a que el nomenament de procura es formalitzava davant de notari. És per açò que aquestos textos tenen atribuït un nivell jurídic, ja que, el notari no sols avala la seua existència si més formalitza un acte o acció més enllà de la paraula. És més, dels exemples no sols crida

⁴¹³ *Ibidem*, 1598, sig. 23.521, 01.12.1598. Aquesta quantitat els permet donar-la i pagar-la en dos pagues iguals: per Nadal de 1599 i a Sant Joan de juny del següent.

⁴¹⁴ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 07.10.1599.

⁴¹⁵ *Ibidem*, 1600, sig. 23.523, 18.05.1600.

⁴¹⁶ *Ibidem*, 1598, sig. 23.521, 03.08.1598.

l'atenció el fet que es formalitze el contracte legal de representació, si més no, dona mostra de l'àmbit de relació de la població i evidencia la integració de la comunitat morisca i el no aïllament. Procuradors de dins i fora de la baronia que ens van a ajudar a definir l'abast de l'àrea d'influència.

D'aquesta manera, Lluís Ripoll, cristià nou de la Vall d'Alfandec, atrobat a Castelló de Rugat i en un acte d'obligació, nomena com a procurador seu a Francesc Mendix Pinter de Gaspar, de Castelló de Rugat, per a poder-li cobrar qualsevol quantitat que li degueren, representar-lo en plets i amb poder de substituir-lo⁴¹⁷. Altre exemple és el del morisc Antoni Guinara de Murla, qui a Castelló de Rugat, designa a Gaspar Valencí menor de dit lloc, per a cobrar-li i poder-lo substituir als plets⁴¹⁸. Després Jaume Huleyme, morisc de Muro d'Alcoi, trobat a Castelló, designa procurador a Joan Fondell de Castelló de Rugat per a cobrar qualsevol quantitat de diners que li deuen així com fermar àpoques, albarans, llevar depòsits o donar fermances als plets⁴¹⁹. I per acabar Miquel Rocais, qui nomena procurador a Alexandre Alaiçar, tots dos cristians nous de Castelló de Rugat, «per a cobrar de qualsevol persona quantitat de diners a ell degudes per qualsevol via, forma y manera, raó, llevar dipòsits, donar fermances e als plets llargament ab poder substituir, permeté y obliga»⁴²⁰.

9.6 Els censals

Formalitzar un censal suposa bàsicament el dret a cobrar una pensió anual com a contrapartida a un capital donat amb garantia hipotecària. La documentació localitzada i relacionada ha estat més d'una vintena de textos, encara que ara sols emprarem una part per a il·lustrar el nostre argumentari.

El «acta de venda» o «carregament» era la part d'inici del contracte censal on el creditor venia al deutor el dret a rebre una pensió en metàl·lic en determinades dates –el rèdit o censal– a canvi d'un preu que era el cabal deixat. L'interés s'expressava indicant el capital que havia d'aportar per a rebre 1.000 lliures, sous o depenent de la moneda emprada. Altrament, els censals venien gravats sobre un immoble descrit de forma més

⁴¹⁷ *Ibidem*, 1596, sig. 23.519, 13.10.1596.

⁴¹⁸ *Ibidem*, 1598, sig. 23.521, 10?.02.1598.

⁴¹⁹ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 20.06.1599.

⁴²⁰ *Ibidem*, 21.09.1599.

o menys detallada, ja que aquest es constituïa com la principal garantia i seguretat de pagament, és a dir, que el censal descansava de forma subsidiària sobre el conjunt del patrimoni del deutor. A més a més existia la possibilitat que el deutor disposés d'un avalador que respongués amb els seus béns a possibles pagaments de les pensions. Béns que eren salvaguardats pels creditors mitjançant documents a part. La majoria de les vegades l'aval era un tros de terra, ja que era d'on el deutor extreia la renda per a poder pagar el censal anualment, i no tant sobre una casa ja que podia arribar a quedar-se sense ella, és a dir, sense el lloc de residència habitual.

Encara que no hem localitzat imposicions de censals, altres documents ens han permès constatar el recurs al crèdit censal a la baronia. Els més elementals són les «cartes o èpoques de pagament» dels rèdits anuals o dels seues endarreriments. Pel que correspon a les èpoques són els documents més freqüents i evidencien la participació dels moriscos en operacions censals d'un volum econòmic menor. És com el sastre Jeroni Cebrià, cristià vell de Castelló de Rugat, signa una època a Miquel Boayzar com que ha rebut del morisc la pensió anual de 10 lliures, 2 sous, 8 diners per dos censals, en aquest cas concret, amb endarreriment⁴²¹. El mateix Cebrià ens permet donar altre exemple al fermar una nova època als jurats i justícia de la Foia de Salem de 30 lliures d'una anualitat de la pensió censal⁴²².

La manca d'informació derivada de les èpoques ens limita a l'hora de conèixer característiques claus dels censals com és la taxa d'interés. No obstant comptem amb altres testimonis que faciliten aquesta i endemés informació. Amb referència a açò tenim a Pere i Anna Espí, llaurador i donzella de la Pobla –la relació familiar entre ells no s'especifica– on Pere es compromet amb Anna –no sabem el motiu– a pagar anualment al clero i capellans de l'església de la vila 8 sous i 4 diners censals, rendals i perpetuats imposats sobre la casa d'ell, amb la possibilitat de quitament per 5 lliures. Aquestes dades ens permeten elevar l'interés al 8,33 % o expressar-lo, com de vegades fa la documentació de l'època, a 12.000 el miler; és a dir, per obtenir un rèdit anual de mil sous cal invertir-ne dotze mil⁴²³.

⁴²¹ *Ibidem*, 1596, sig. 23.519, 22.03.1596.

⁴²² *Ibidem* 1597, sig. 23.520, 13.12.1597. La documentació no especifica a que es deu l'import del censal encara que és tracta d'una quantitat elevada.

⁴²³ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 25.09.1599. El càlcul és el següent: cinc lliures o, el que és el mateix, 100 sous, rendeixen 8,33 sous anuals.

El mateix interès trobem a un censal bastant més complex. Francesc Navarro de Bertomeu, curador dels fills i hereus de son pare Bertomeu Navarro, es compromet a pagar 13 sous i 4 diners anuals de cens a l'església de la Pobla i, amb tot luxe de detalls, explica que ha de ser cada 15 d'octubre, la vespra de la mort de son pare, per les celebracions litúrgiques que es portaran a terme. Aquest censal és carregat sobre 14 jornals d'olivar en la partida de Benialís, una casa amb almàssera com també dos jornals d'horta a la partida de el Teular. El document ens explica que la venda es realitza per vuit lliures, el què implica el mateix interès que l'anterior de 8,33 % ⁴²⁴. Veiem en aquest cas com el censal s'empra com a via per a deixar llegats perpetus per l'ànima sense haver de perdre la propietat de la terra o la casa.

Altre exemple ens mostra com els censals formen part dels béns que passen en herència. És el cas de Beatriu Bella i de Bataller, viuda de Marc Bataller de la Pobla, la qual ha heretat un censal del marit difunt, en virtut de la clàusula del carregament, que havien imposat Fernando Barranca i Magdalena Sebastià, per l'import de 30 lliures i amb un rèdit de 50 sous de cens anual; és a dir, amb un interès del 8,33 %. Ara Lluís Sebastià, possiblement parent de Magdalena, ha quitat el censal pagant-li les 30 lliures i els endarreriments que pujaven a 23 sous.

Un darrer exemple entre particulars és el del mercader de Castelló Martí Cebrià, qui al 1591 estableix un censal als moriscos Alfons Maganza i la seua muller per un total de 160 lliures. Aquest document no s'ha conservat però sí el quitament on el matrimoni de el Ràfol de Salem torna el total en *numerata* i sense cap mena de retard. El cens va ser carregat per la important quantitat de 160 lliures (3.200 s) a raó de 306 sous i 8 diners (306,66 s), el què suposa l'alt interès del 9,58 % ⁴²⁵. Es possible que els conjugues, per a quitar aquest costós censal, hagueren de carregar-se amb un altre d'interès menor; de fer-ho al 8,33 % la diferència seria de 2 lliures l'any⁴²⁶.

A més, la documentació ens mostra un fenomen bastant comú al Regne de València degut al terrible endeutament de molts senyors i la seua falta d'accés directe al crèdit com era l'aconseguir que els seus vassalls s'endeutaren per via censal en benefici del senyor.

⁴²⁴ *Ibidem*, 1600, sig. 23.523, 02.11.1600. En aquest cas 160 sous donen de rendiment 13,33.

⁴²⁵ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 18.07.1599. El càlcul és 306,66 sous generats per 3.200.

⁴²⁶ Ja que el rèdit 3.200 sous al 8,33 % és de 266,56 s.

Eugenio Ciscar ha explicat el desenvolupament del sistema en la Casa de Gandia. La idea és l'existència d'un procés progressiu d'endeutament per censals que s'inicia a partir de 1569 amb l'adquisició del Comtat d'Oliva per la mort de Pere de Centelles sense hereus. La seua germana, Magdalena Centelles i Folch de Cardona, esposa de Carles de Borja i duquesa de Gandia, es convertirà en hereva⁴²⁷. Aquest fet suposarà l'inici de tota una sèrie de plets, amb un gran nombre de despeses en tribunals, així com encarregar-se del dèbit consolidat del comtat. El procés es va allargar fins a la concòrdia de 1597 i va suposar fer front a 136.839 lliures més 35.000 lliures del mateix pacte amb Pere Centelles. Juntament amb açò, dots atorgats, censals que els testaments ordenaven quitar i les despeses del duc amb el servei a la corona desembocaren en un progressiu endeutament censal que s'inicia a les dècades del 50-60, augmenta de forma progressiva als 70 i 80 i esdevé dramàtic als 90. A més a més, la fallida del ducat es produeix per una mala gestió econòmica, amb comptes irracionals i no ajustats a la realitat on, sense pressupost, les despeses eren majors que els ingressos, convertint-se en el motiu fonamental per a demanar el segrest de les propietats del duc al 1604. La falta de líquid econòmic es va resoldre amb canvis en la gestió a curt termini i censals a llarg sense tenir en compte que el deute generava cada vegada més deute, ja que anaven demanant nous censals per a pagar els antics, aparellant una bola de dèbit cada vegada més gran. Ciscar segueix:

«Una particularidad muy acusada de los duques de Gandia, frecuentemente entre la nobleza valenciana, fue que los censales normalmente se asumieron y concertaron por los pueblos y señoríos directamente, por los propios vasallos comunitariamente, ya sea exclusivamente o con aval solidario de los duques». Como dirá don Baltasar Mercader, "por las universidades de las villas y lugares de dichos estados, diciendo que, a fin de abastecerse, que en aquel Reyno dice 'per obs de avituallar', constituyéndose principalmente obligados con ellas los dichos Duques, para quien sirvieron los precios, ya solos, ya con las Duquesas sus mujeres, o por las mismas universidades solamente con dicho pretexto. Y consta aver servido los precios para sus dueños por algunas escrituras de reconocimiento e indemnidades, que en favor de ellas se hallan por los Duques

⁴²⁷ E. Ciscar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores...*, pp. 131-147.

sólo otorgadas, y a veces por ellos y por las Duquesas sus mugeres juntamente»⁴²⁸.

L'assegurança de cobrament d'aquestos censals es fonamentava amb els béns propis i particulars dels llocs que sol·licitaven el préstec, com recordem, «*opus avituallandi*» encara que la realitat era diferent.

De tota aquesta explicació hem trobat exemples diversos. Un és del 27 de febrer de 1597 pel qual el duc Carles de Borja i Centelles autoritza la reunió de l'aljama de Castelló i Aiello «*in platea dicti loci de Castelló dicta de Palacio*» en convocatòria oficial per a demanar un censal de 600 lliures i així poder proveir-los de blat i carn. Per aquest motiu nomenen síndic procurador a Jeroni Xelurí per a negociar qui els les deixi a l'interés de 18 diners per lliura, és a dir, 7,5 % i per tant 45 lliures anuals. Les clàusules garanteixen el tracte amb cases, terres cultes i incultes, l'aljama, béns mobles i immobles, drets i qualsevol altre bé a disposició dels pobladors. És així la resolució un acord no afermat en un censal (no disposem de més informació per assegurar-ho) amb l'objectiu d'abastir les aljames però podria encobrir una despesa pròpia del senyor⁴²⁹.

L'operació es torna a repetir al maig del mateix any on, amb iguals paràmetres i condicions, es reuneix l'aljama de Castelló i Aiello convocada aquesta vegada per la duquesa, Artemisa Dòria, per a fer la petició d'un censal de 400 lliures i així poder-los avituallar de carn i blat. Per aquest motiu nomenen síndic negociador al mercader Martí Cebrià per buscar qui els deixi les lliures al mateix interès abans esmentat⁴³⁰.

Altre exemple el trobem a l'abril de 1598 en quatre documents. Al primer d'ells Carles de Borja i Centelles dona facultat al justícia Miquel Bamba, als jurats Miquel Essa i Martí Palla de Castelló, a les aljames dels llocs d'Aiello i també de Castelló, per a reunir els respectius consells i iniciar el carregament d'un censal de 5.000 lliures sobre els béns de la baronia⁴³¹. El mateix dia es reuneix el concili i es formalitza la petició del censal a les respectives aljames davant dels càrrecs municipals i un important nombre d'habitants dels llocs⁴³². No obstant, com a contraprestació pel carregament «Lo dit senyor duch e baró de la present, *gratis*, etc., los fa mercé a Miquel Essa e Martí Palla,

⁴²⁸ *Ibidem*, pp. 144-145.

⁴²⁹ APPV, Francesc Martínez, 1597, sig. 23.520, 27.02.1597.

⁴³⁰ *Ibidem*, 10.05.1597.

⁴³¹ *Ibidem*, 1598, sig. 23.521, 24.04.1598.

⁴³² *Ibidem*.

jurats en lo present any e a la dita aljama, de la tenda del present lloch e baronia durant tan solament la sua vida, refermant-se lo dret que cascun any se li paga a la senyoria...»⁴³³. El duc formalitza altra obligació i cedeix la carnisseria al justícia i jurats de Castelló, el Rafalet i Aiello; és a dir, comuna l'ús de fruit a canvi d'un cànon senyorial⁴³⁴. Un any després, és el propi Carles qui dona llicència i facultat a l'aljama i jurats d'Aiello, representada en eixe moment pel síndic Bahunís, per a constituir un censal i carregar 300 lliures⁴³⁵.

En referència a açò, Ciscar exposa que encara que la major part dels censals es gravaven sobre la vila de Gandia s'ha comprovat que l'abast de les pretensions econòmiques del duc anaven més enllà –a Castelló entre moltes altres senyories– fins arribar a carregar 636 censals –amb un interès mitjà de 6,66 %– amb creditors, principalment ciutadans honrats com mercaders, professionals, notaris, metges, llauradors i artesans entre d'altres però també noblesa i el clero⁴³⁶. Finalment, l'impagament derivà en embargaments, fugides de vassalls de les senyories, demandes i el definitiu segrest⁴³⁷ no sols perquè el duc el va demanar, si més no, també ho feren les seues senyories, entre d'altres la de Castelló⁴³⁸.

Però, no són sols les exigències senyoriales les que forcen a l'endeutament si més no també la pretensió reial. Felip III va demanar als moriscos del Regne de València un regal de casament de 40.000 lliures que va derivar amb la convocatòria d'una reunió de les filloles de les muntanyes i un nou carregament sobre l'aljama de Castelló a l'abril de 1599⁴³⁹. En aquest cas, serà Francesc Bacor, síndic de la fillola de Castelló, l'encarregat de participar a les reunions celebrades a València de les «Juntes de síndics de les universitats filloles dels nous conversos del Regne de València», és a dir, de totes les demarcacions morisques per a tractar del donatiu regi⁴⁴⁰.

⁴³³ *Ibidem*.

⁴³⁴ *Ibidem*.

⁴³⁵ *Ibidem*, 1599, sig. 23.522, 04.08.1599. Alguna cosa li passa a Bahunís ja que pocs dies després, el justícia, jurats i aljama d'Aiello fan síndic a Pere Benjafe menor amb la mateixa tasca a *Ibidem*, 19.08.1599.

⁴³⁶ E. Ciscar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores...*, p. 145.

⁴³⁷ El segrest es va suspendre amb posterioritat. A més, al duc li varen venir un gran nombre d'avatars que acabaren temporalment amb el nomenament com a virrei de Sardenya.

⁴³⁸ E. Ciscar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores...*, p. 147.

⁴³⁹ APPV, Francesc Martínez, 1599, sig. 23.522, 04.04.1599.

⁴⁴⁰ H. Lapeyre, *Geografía de la España morisca...*, pp. 230-242. La de Castelló en p. 234. Lapeyre va publicar el document de l'ARV, Mestre Racional, llig. 490, c. 10009, que conté el repartiment del servei morisc, en el qual destaca que la fillola de Castelló comprenia els llocs de Castelló, el Rafalet de Castelló,

En definitiva, veiem l'accés que tenien veïns i comunitats de la baronia a aquest clàssic instrument de crèdit i algunes de les formes de gestionar-los, destacant el mode negociador amb el propi duc.

* * *

Finalment, la manera en la qual hem abordat des d'un primer moment el capítol, ha estat amb la finalitat de fer-li un cop d'ull a la realitat econòmica que es vivia a la baronia de Castelló entre 1596 i 1605, tenint en compte que els documents són una mostra objectiva però parcial d'aquest període. A més, cal recordar que desconeguem l'existència d'altres notaris, que possiblement també treballaren a la mateixa zona, com tampoc disposem de sèries documentals que ens permeten saber que va passar en diferents anys amb els mateixos productes o altres relacionats.

Així doncs, hem plantejat l'explicació de major o menor sofisticació, des de l'estudi d'una mercaderia bàsica i accessible com el cereal o diversos productes agraris de poc cost i quantia als de major volum o importància com el censal de 5.000 lliures que formalitza el duc davant les aljames de Castelló i Aiello.

D'entrada cal destacar la importància dels arrendadors dels drets senyorials ja que tenen a la seua disposició la prebenda en espècie que cobra l'església i el senyor, el què es permet actuar com a intermediaris entre aquests i tercers. Personatges amb un paper rellevant d'agents del règim senyorial a la recerca d'un benefici des de l'arrendament de la baronia completa o de les seues regalies, negociant-ho després, al por major o menor, amb el rèdit pagat en producte pels vassalls. Una forma de treure més gran profit als diferents lloguers i a la vegada pal·liar possibles danys derivats d'un període de males collites emprant sistemes de pagament diversos, al moment o posposat, però normalment tractant d'aprofitar els preus més alts propis d'èpoques de "soldadura" entre les collites.

Aiello de Rugat, Rugat, Montitxelvo, Terrateig, Almiserà, Benicolet, Pinet, el Ràfol de Salem, l'Alcúdia de Beniatjar, Beniatjar, Benigerví, l'Aljorj i Benissoda.

Encara que el patró de venda d'algunes de les mercaderies és poc representatiu (vi, pansa, les gerres o la terra), sí ens dona a conèixer l'existència del seu mercadeig per mitjà de l'assistència d'un notari i evidència l'extensió del mercat d'aquestos béns.

Hi ha que emfatitzar en els àmbits geogràfics de relació de la població morisca que ens ajuda a traçar una xarxa de contactes que, encara que abasten des de la mateixa ciutat de València fins a les viles del sud del regne, prenen una major importància a la mateixa baronia i Vall d'Albaida com a les comarques limítrofes de la Safor, el Comtat, la Costera, l'Alcoià o la Marina. Àmbits lligats a espais habitats majoritàriament per població morisca, la qual participarà dels arrendaments i subarrendaments de les anteriorment citades regalies senyoriales així com de la compra o la venda de tot el ventall de productes manifestats.

Per últim, es una evidència l'existència d'activitat comercial dins de l'espai rural per mitjà de la creació d'associacions amb una finalitat mercantil, com les companyies orientades a alguna mena de negoci empresarial, o les activitats financeres, les quals necessiten del nomenament de representants pel desenvolupament d'algunes de les seues funcions com la signatura d'acceptació de deute, tractes o rebuts.

EPÍLEG

Encara que es tracta d'aspectes que queden fora del nostre pla d'investigació, en el present capítol, anem a abordar el doble procés d'expulsió i repoblació, els quals han estat estudiats darrerament per Manuel Lomas⁴⁴¹ i Eugenio Ciscar⁴⁴², i amb les obres de qui ens fonamentarem per a presentar la següent breu síntesis. Per la seua part, Rafael Benítez ha elaborat una explicació dels antecedents immediats que portaren a Felip III, sota la influència del duc de Lerma, a prendre la decisió d'expulsar als moriscos⁴⁴³, així com realitzar una àmplia explicació del difícil procés polític i jurídic de fixació del marc que reglamentés la repoblació⁴⁴⁴, per a evitar haver d'insistir ací, més enllà de les referències imprescindibles.

10.1 L'eixida dels moriscos

El duc Carles de Borja era el primer senyor del Regne, qui major nombre de vassalls moriscos posseïa, així que la seua postura davant la decisió del rei d'expulsar-los era de suma importància política. Si en un primer moment va manifestar oposició, davant del dany econòmic que li provocaria a l'Església, noblesa i, en general, al Regne⁴⁴⁵, immediatament, una vegada coneguda la voluntat reial, va canviar de postura per a convertir-se en «*uno de sus más fervientes partidarios*», amb la clara intenció d'obtenir gràcia i favor reial. Amb aquest objectiu va convocar, el 24 de setembre a Gandia, als caps de les aljames dels seus Estats més propers, per a facilitar el foragitament, autoritzant-los a vendre els béns que, pel bàndol d'expulsió, a ell li

⁴⁴¹ M. Lomas Cortés, *El proceso de expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*, Valencia, Biblioteca de estudios Moriscos, PUV, 2011, i més específicament en relació amb els de Castelló, M. Lomas Cortés, *El puerto de Dénia y el destierro morisco (1609-1610)*, Valencia, PUV, 2009.

⁴⁴² E. Ciscar Pallarés, "Economía y fiscalidad en los señoríos «pobres»...", i, per descomptat, el seu treball clàssic: *Tierra y señorío en el país valenciano (1570-1620)*, Valencia, Del Cenia al Segura, 1977.

⁴⁴³ R. Benítez Sánchez-Blanco, *Heroicas decisiones. La Monarquía Católica y los moriscos valencianos*, Valencia, Institució Alfons el Magnànim, 2001; R. Benítez Sánchez-Blanco, *Tríptico de la expulsión de los moriscos. El triunfo de la razón de estado*, Montpellier, PULM - Collection Voix des Suds, 2012, capítol 1, ¿Cómo se tomó la decisión de expulsar a los moriscos?

⁴⁴⁴ R. Benítez Sánchez-Blanco, "Justicia y gracia: Lerma y los consejos de la monarquía"... , pp. 255-332.

⁴⁴⁵ M. Lomas Cortés, *El puerto de Dénia...*, pp. 61-62. També en M. Lomas, *El proceso de expulsión de los moriscos...*, pp. 108 i ss.

pertanyien, «*lo que buenamente*» pogueren, a més d'aconseguir-los més dies per a eixir que els tres concedits des del decret. També, es va oferir a acompanyar-los fins al port de Dénia on havien d'embarcar, que alguns dels seus parents o homes de confiança els acompanyaren en el viatge per a garantir-los la seguretat i, a més a més, va sol·licitar, i obtingué, que els seus vassalls foren els primers en embarcar⁴⁴⁶.

El 30 de setembre arribaven a Dénia els primers moriscos i el dos d'octubre eixia cap al nord d'Àfrica l'esquadra inicial de galeres de Nàpols, junt a una sèrie de vaixells mercants que es varen noliejar per a facilitar el pas dels molts moriscos que s'havien acumulat a la vila⁴⁴⁷. En efecte, alguns sol·licitaren poder negociar amb els patrons el trasllat, el què li va facilitar molt a la Monarquia l'eixida de nombroses comunitats, ja que donat l'avançat estat de la tardor havia complicat la navegació de les naus. Aquestes encomandes de transport eren pagades pels propis moriscos, almenys al principi, quan acudiren a port poblacions amb suficients recursos, però més tard, els que arribaven no disposaven de possibles per a fer front a la despesa i l'administració va haver-hi de fer-se càrrec del pagament⁴⁴⁸.

Els ajustos necessaris, de gestió i logístics, en un context difícil per temporals marítims, les sublevacions de la Mola de Cortes i, sobretot, de la serra de Laguar, retardaren l'eixida dels moriscos de la baronia. El dos de novembre embarcaren en dos vaixells anglesos 259 moriscos de Salem, el Ràfol de Salem i Castelló⁴⁴⁹ que varen eixir el dia següent junt amb la tercera expedició de galeres de Nàpols⁴⁵⁰. Aquest viatge va topar amb mala mar, van haver-hi de fer una llarga escala de vint dies a Cartagena, fins que el 26 de novembre van poder continuar fins a la costa algeriana on, prop del cap Falcó, al nord-est de Maçalquivir, desembarcaren els deportats. Possiblement aquesta seria la destinació de l'accidentada eixida dels moriscos de Castelló, Aiello i el Rafalet⁴⁵¹.

⁴⁴⁶ M. Lomas Cortés, *El puerto de Dénia*, pp. 64-66.

⁴⁴⁷ *Ibidem*, pp. 70-72.

⁴⁴⁸ *Ibidem*, pp. 93-101.

⁴⁴⁹ El document va ser publicat per F. Udina Martorell i E. Belenguer Cerdà, *La expulsión de los moriscos de Valencia y Cataluña, según el comisario de embarque Cristóbal Sedeño*, Bellaterra, Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 1980, p. 60 i replegat per A. Soler Molina, *Castelló, refugi dels Borja...*, p. 150.

⁴⁵⁰ M. Lomas Cortés, *El puerto de Dénia*, pp. 105-106.

⁴⁵¹ *Ibidem*, pp. 102-104.

Dies després ho faria altre grup. El comissari Cristóbal Sedeño va informar al virrei de Caracena dels problemes amb els quals anava topant. Ha estat Manuel Lomas qui ha publicat un fragment de la carta que ara reproduïm:

«Están aquí [en Denia] y en Jávea la bal de Gallinera, en que ay 1.500 personas, Lombay, que son cerca de 1.000 personas de tres lugares que an venido de aquel marquesado, Castellón, que tiene más de setecientas personas [...]. Me a costado oy [11 de noviembre] muy gran trabaxo açer embarcar los de Castellón y la bal de Gallinera, porque como son tantos y no deben de venir de muy buena gana al embarcadero, lo dificultan mucho, y todo es preguntar si bajan a embarcarse los que están en la sierra»⁴⁵².

Entre la mancança de mitjans d'alguns dels que esperaven embarcar en aquest moment, i eixa preocupació pels que estaven revelats, el comissari Sedeño va haver-hi d'aplicar-se a fons per aconseguir noliejat diverses naus privades –Lomas planteja que alguns d'ells podrien tenir familiars i amics entre els insurrectes–. El comissari desitjava evitar que la situació als ports es compliqués pel contacte, o almenys l'acumulació, d'uns i altres. Així, el 12 de novembre, els de Castelló pujaren a bord de dos naus de Bristol; es registraren 92 homes, 134 dones i 76 joves; un total de 302 que completaven la primera eixida deu dies abans⁴⁵³. Són les darreres notícies que tenim sobre el destí dels moriscos de Castelló. Així i tot, hem de tenir en compte que els total dels dos viatges, sumant fins i tot als habitants de Salem i el Ràfol, no dona, a més de fer-nos entendre que l'inventari no fou exacte, perquè no es registrava l'origen o bé no hi eren tots.

Coneguem però que alguns morisquets romangueren en poder de cristians vells de Castelló i de la Pobla del Duc (Fig. 10.1)⁴⁵⁴. La documentació, no obstant, no facilita suficient informació sobre l'origen dels xiquets i xiquetes, ni tan sols els seus cognoms. Cal suposar que foren de la mateixa baronia, però no es pot assegurar. Un exemple que

⁴⁵² *Ibidem*, pp. 107-108. El document havia estat també replegat per S. La Parra López, *Història de Miramar*, Ajuntament de Miramar, Miramar, 2003, pp. 163-164, i citat per A. Soler Molina, *Castelló, refugi dels Borja...*, p. 151.

⁴⁵³ *Ibidem*, p. 266. Publicat per F. Udina Martorell i E. Belenguer Cerdà, *La expulsión de los moriscos de Valencia y Cataluña...*, p. 63 i replegat per A. Soler Molina, *Castelló, refugi dels Borja...*, p. 152.

⁴⁵⁴ F. Martinez, *La permanence morisque en Espagne après 1609 (discours et réalités)*, Thèse, Université Paul-Valéry-Montpellier III, octobre 1997, Atelier national de Reproduction des Thèses, Lille, pp. 596, 615-616. A partir de les dades que ens dona l'autor hem elaborat la Figura 10.1.

demostra el contrari és el de Jaume, de set anys, amb els ulls afonats i front menuda, originari de Castelló, i que va ser declarat pel canonge de Gandia, Onofre Pérez de Culla⁴⁵⁵. A més a més, també hagueren de ser manifestats pels propietaris, i reconeguts per les autoritats eclesiàstiques, els esclaus moriscos a càrrec de diferents cavallers que romangueren, com feu Francisco Pérez de Roa, qui tenia en propietat un morisc nomenat Joan de 36 o 38 anys, així com el seu germà Martín Pérez un altre, de nom Benet Alcaràs, de 40⁴⁵⁶.

Figura10.1.
Morisquets que van romandre

Persona que els declara	Nom	Sexe i edat
Castelló de Rugat		
Baptista Bonet	Joan	V3
Francisco Pérez de Roa	Vicent	V12
Francisco Pérez	Juliana	M12
Miquel Bonet	Gaspar	V10
Mossén Jaume Llidó rector	Lluís	V12
Vicent Codina		M6
La Pobla del Duc		
Antoni Cucó	Joan	V10
El rector	Àngela	M8
El rector	Pere	V7
Francesc Navarro		V8
Jaume Navarro		V2
Joan Minyana		V9
Joan Navarro		M11
Joan Navarro	Lluís	V11
Marco Bataller	Vicent	V10
Miquel Navarro	Joan	V8

10.2 La carta pobla i els problemes de la repoblació

Un cop consumat el foragitament, s'inicià el procediment de reestructuració del marc legal de relació entre vassalls i la senyoria mitjançant un ajust en el lligam entre les dues parts, on el senyor havia de ser benèvol en els termes per atraure colons mentre que els pobladors pretenien unes condicions afavoridores de veïnatge. Aquest

⁴⁵⁵ *Ibidem*, p. 576. Onofre, apareix en alguna ocasió signant com a notari i és germà de Pedro Pérez de Culla, també notari del duc.

⁴⁵⁶ A. Mas i Forners, J. Mas i Martí, J. Noguera i Mengual, *La senda de l'èxode. Els moriscs de la Marina Alta i la seua empremta després de 1609*, Mancomunitat Cultural de la Marina Alta, 2009, p.113.

procediment va concloure el 10 d'abril de 1611 amb la signatura dels 49 capítols de la carta pobla on es determinaren els principals manaments del plantejament polític i econòmic de Castelló i Aiello en l'esdevenidor⁴⁵⁷. Així doncs, a nivell municipal es posava fi a l'organització de l'aljama per a donar pas a un règim foral complet, sota un fort control polític del senyor, mentre que a la vessant econòmica s'evidenciava un canvi a grans trets: cada un dels pobladors rebria una casa per la qual havia de pagar 12 sous de cens, una gallina i la fadiga i lluïsmes⁴⁵⁸. A més, se li assignaven huit fanecades d'horta, a dos sous de cens a l'any per fanecada, i una xifra indeterminada i variable de secà, a cens de sis diners anual per cada jornal⁴⁵⁹, a canvi de l'obligació de residència al llarg de sis anys sense vendre cap tram de terra. També es mantenien els presents de Nadal plasmats en 10 titots i dos arroves de mel, pagats comunitàriament, així com la reserva de la caça de conills i llebres, de les regalies i monopolis.

La carta pobla es caracteritza per la generalització de les particions i la imposició de cens en diners a totes les terres i produccions, a més d'una varietat de despeses i obligacions pels productors. S'observa un alleujament de la pressió senyorial en les particions en espècie; en efecte, una vegada satisfet el delme i la primícia, han de partir a la cinquena en l'horta –un 40 % menys–; i amb una reducció de la quota a la meitat en la resta, el què significa que el secà pagarà a la huitena; l'oliva, la morera i les garrofes partien al quart; la vinya, tant de pansa com de vi, i la figuera, a la huitena. La disminució afecta, per tant, a aquells productes essencials com cereal i oli; no obstant, on els moriscos no pagaven ni partien, o era mínimament, com la vinya i les figueres, ara sí ho faran els repobladors, o amb la palla que paga al seté. Desapareixen algunes sofres que, com hem vist, havien estat mudades per una contribució monetària i tampoc suposaven una important quantitat d'ingressos per a les arque senyoriales, però se'n

⁴⁵⁷ Ja s'ha parlat amplament de la carta pobla a les diferents monografies locals així que ara, a mode de resum, extraurem una síntesi aclaridora. Es pot consultar a E. Pastor Alberola, *Castellón...*, pp. 198-213, on es transcriu parcialment la carta; V. Terol i Reig, "Les arrels contemporànies: de l'expulsió"..., pp. 130-138, i A. Soler Molina, *Castelló, refugi dels Borja...* pp. 153-157. Ha estat publicada recentment de forma íntegra per Enric Guinot Rodríguez i Manuel Ardit Lucas, *Cartes de poblament valencianes modernes (segles XVI-XVIII)*, Universitat de València-Fons històriques valencianes, 62 A, 2015, n. 81, pp. 560-571.

⁴⁵⁸ Menys del que pagaven els moriscos: 5,5 sous per la casa, més 11 sous per diversos tributs derivats del vassallatge.

⁴⁵⁹ És a dir, un diner per fanecada.

mantenen d'altres, com la del trasllat al palau o a Aiello de la part corresponent de gra a la senyoria⁴⁶⁰.

En general, les condicions de la carta són qualificades com a bastant exigents en comparació amb les d'altres del mateix procés repoblador. Així i tot, cal remarcar la dificultat de comparar les condicions fiscals d'abans i després de la repoblació, ja que la pèrdua en les particions essencials va ser compensada en part per la generalització i pujada d'altres productes. També, la desaparició d'algunes prestacions en treball estaven ajustades per la recuperació de la terra alodial dels moriscos per part del senyor, la qual va portar a una dubtosa equiparació de les condicions, o pèrdua no molt considerable, que donava com a resultat unes condicions de repoblació poc fàcils pels nous colons, encara que se la documentació suggereix un procés no documentat de rebaixes i concessions als llauradors⁴⁶¹.

La repoblació va partir des de la base d'un substrat cristià-vell romanent, el qual va servir de pol d'atracció de nous colons. Encara que als llogarets d'Aiello i el Rafalet no hem trobat constància que arribés a albergar població cristiana abans de l'expulsió no ha estat així a Castelló, ja que, de forma progressiva, a les diferents fonts estudiades, observem com augmenta el nombre de cristians vells, no sols pel fet que tenen alguna mena d'interés econòmic o comercial, de tipus personal o relacionat amb la senyoria, si més no, perquè disposen de residència. Hem de tenir en compte que al llarg del segle XVI i principi del XVII el palau de Castelló esdevé residència intermitent dels ducs de Gandia la qual cosa provoca l'establiment d'un seguici discontinu que engreixarà la nòmina cristiana. Així doncs, mentre que al cappatró de 1530 no tenim cap casa habitada per cristians, al capbreu de 1576 en són quatre i al de 1597 fins a nou. Al 1591, des del Monestir del Corpus Christi de Llutxent, es recompten els membres de la Confraria de la Mare de Déu del Roser on hi ha inscrits 67 cristians vells de Castelló amb cognoms tant comuns fins a dia de hui com Barranca, Bataller, Camarena, Codina, Montanyés, Navarro o Ordinyana⁴⁶². També es documenta aquesta presència, com hem vist, amb les relacions comercials plasmades als protocols del Patriarca, fins el punt que

⁴⁶⁰ D'aquesta manera, mitjançant l'anàlisi dels capbreus, hem pogut discernir un augment progressiu del conreu de cereal a la terra campa en detriment de la vinya però en general dels arboris. Des de la carta pobla se cercarà revertir aquesta situació potenciant el cultiu de l'arbrada en superfície d'explotació amb la bonificació de pagament de 16 anys per qui plantés oliveres i garrofers i 12 per figueres i vinya.

⁴⁶¹ E. Ciscar Pallarés, "Economía y fiscalidad en los señoríos «pobres»...", pp. 131-134.

⁴⁶² ARV, Clero, llibres, n° 2468.

Pastor Alberola arriba a parlar de 30 famílies residents a Castelló el 1610⁴⁶³ i, a la mateixa carta pobla, es presenten 54 caps de família. Terol i Reig, analitza el fenomen de la repoblació on destaca la forta davallada no sols produïda per l'expulsió si més no la dificultat en la captació de poblament on, quaranta anys després, la baronia encara tenia menys de la meitat d'habitants que a 1609. Uns pobladors que principalment provenien de les viles cristianes veïnes, amb la conseqüent redistribució de la població, que suposarà la consolidació dels llocs moriscos però anirà en detriment de les antigues poblacions cristianes que patiran un fenomen d'estancament per l'eixida de veïnat⁴⁶⁴.

Particularment, el procediment repoblador es va confirmar al 1619, a la presa de possessió per part d'Artemisa Dòria, amb la presència de 41 caps de família a Castelló i nou a Aiello, i a 1622 amb 56 al primer i 10 al segon⁴⁶⁵. Així doncs, els dos talls cronològics mostren una relativa paràlisi en el creixement, amb l'arribada lenta de colons però continuada, constatada també per mitjà d'adjudicacions de nous establiments⁴⁶⁶. Una entrada en nombre menor que la desitjada, amb una més que evident manca de dinamisme, a la qual se li suma la inseguretat d'aquells residents que no acabaren fixant la residència per motius diversos, principalment, degut a la inestabilitat econòmica i social, així com l'oferta de millors condicions en altres llocs que determinen el fet que no va ser un procediment fàcil.

Altrament, el medi natural no va acompanyar en la implementació del repoblament. Hem de ser conscients que les característiques de l'entorn físic no eren les més adients –secà extens i horta curta– per a l'atracció de colons. Aquesta peculiaritat s'accentua intencionadament al quadern d'advertiments que se li remet al comissari ducal Hernando de Bonavida el 1612 (imatge 10.1). En ell s'exposa l'estat de la baronia –descripció, particions, valor de la renda i patrimoni– per donar-li a conèixer al duc els seus interessos i com millorar-los.

⁴⁶³ E. Pastor Alberola, *Castellón...*, pàg. 209

⁴⁶⁴ V. Terol i Reig, "Les arrels contemporànies: de l'expulsió dels moriscos a la Nova Planta", dins M.^a del C. Agulló, (coord.), *Castelló de Rugat...* p. 131.

⁴⁶⁵ AHNob, Osuna, C. 714, d. 43 i S. La Parra López, *Los Borja y los moriscos. Repobladores y "terratinentes" en la huerta de Gandia tras la expulsión de 1609*, IVEI-Alfons el Magnànim, València, 1992, p. 68.

⁴⁶⁶ E. Pastor Alberola, *Castellón...*, pp. 207-208.

2

Memorial de Aduerzamientos para el S.^o
Dotoz hernando de Bonavida de castellanter
Ma Varonia de castellan del ex^{mo} senor Duque de
gandia y conde de oliva que dias .g.^o

L
primero se dice que la Varonia de castellan es dis-
tinta y separada y a esta se pone el si-
parada de la de la Puebla y James es de
aquel Almar que es de lombay ni costado de
tal antes bien el que es Almar de de castellan. Si
en especie de Juridicion del villa de la que
ya James se nonbrado el Marquesado de
lombay en estas varonias y asserueidad.

2
It se dice que el termino de castellan es la mayor
parte del barranco y fijas y los llanos tierra
yerna de muchos años por ser tierra blanca y
sin plantar sino la que esta cerca del pueblo y la
que no es de otra tierra delgada y no se para a
genios de simonetea y por ser lo tanto todos o los mi-
mos los de castellan vivian de abes. Alas de los
obras de Jarecia y vaginas. Por que Alas por
vivian de abes de via y de los y de las tierras
y plantadas que tenian con y vedas en termino de
luchon de el pueblo de la sen y la Puebla de Jarecia.

Certament, el panorama presentat al memorial és desolador, encara que, som conscients que s'exagera i directament es falsegen alguns dels conceptes anunciats principalment en allò relacionat a la descripció del terme i els seus recursos. Al document, per exemple, s'afirma que al ser tant pobra la terra els moriscos havien de buscar altres oficis; que l'horta és petita i no sempre hi ha aigua per a regar-la o que al repartiment s'ha donat secà com a regadiu; que es produeix poc d'oli per haver-hi poques oliveres i mal cuidades igual que mal cuidades estan les moreres; que està quasi tot el lloc en perill d'enfonsament perquè les cases dels moriscos eren dolentes; que hi ha colons o antics pobladors que li fan el joc a la senyoria i es queden o s'aprofiten dels seus recursos i que la partició establerta a la carta pobla és poca per a les arques senyoriales però excessiva pels vassalls, els quals veuen millors condicions als llocs veïns; així com un recull per anys de les rendes que s'extrauen a la senyoria des de 1602 fins al 1612; entre d'altres.

Eugenio Ciscar redacta un recull al voltant d'aquelles senyories de la casa de Gandia, poc conegudes i amb unes condicions econòmiques dolentes, per analitzar-les econòmicament i fiscalment moments abans i poc després de l'expulsió, entre les quals es troba la de Castelló. Les característiques, semblants entre elles, les quals exposen una situació prèvia a l'expulsió, determinada per ser zones d'interior, mitja muntanya, escàs regadiu, preferent secà, ramaderia extensiva, necessitat d'activitats econòmiques marginals, superpoblació, estructura de les rendes senyoriales, entre d'altres, i una altra als primers moments de la repoblació amb pocs repobladors, inestabilitat, desigualtat, abús en el repartiment de terres, fort endeutament i assetjament dels creditors. D'aquestes estudia l'estructura i evolució de les rendes senyoriales i les seues causes per a classificar la de Castelló en aquelles en les quals s'enfonsen les rendes senyoriales absolutes, però amb un manteniment o augment de la fiscalitat relativa dels vassalls. L'autor descriu el paisatge i analitza l'estructura de la propietat de la baronia a partir del mateix informe del comissari Hernando de Bonavida per arribar a la conclusió que el volum d'exigències econòmiques, si certament arribaren a portar-se a terme, semblen superiors a la capacitat agrícola del terreny, les quals afecten als béns bàsics d'autoabastiment. Aquest fenomen abocaria a la població morisca en augment, a cercar

altres formes de proveïment, amb menor o sense pressió fiscal, així com a la recerca de terres pròximes amb millors condicions, tot en un context global d'empobriment⁴⁶⁷.

Nosaltres, indubtablement, no podem obviar el panorama decebedor pel duc amb l'expulsió, qui va perdre un importantíssim nombre de vassalls, amb determinades senyories amb unes característiques i volum de recursos no tant destacables com altres, que se sumarien a la dificultat de remuntar la situació. Més encara amb el problema dels deutes i censals impagats, deixats i carregats als llocs que, pot ser, justificarien aquest tipus d'informe de cara a demanar a la corona una redempció de les imposicions no resoltes amb la incorporació, per part del Borja, de la terra franca deixada pels foragitats ni per la recuperació d'altres drets senyoriais desatesos pels nous convertits.

Un dels exponents de referència en allò que respecta a la marxa de la repoblació és el què es dedueix de les rendes senyoriales. Eugenio Ciscar constata un descens d'un cinquanta per cent en xifres absolutes –de les 2.640 lliures en 1609, a no molt més de 1.800 en 1610 i en el període de 1613-1618, i a poc més de 1.400 lliures a 1636– que es tradueix en un important impacte negatiu de l'expulsió produït per factors derivats com descens de la població i de la producció, menys usuaris de regalies, morositat en el pagament de rendes, possibles reduccions de les condicions fixades en la carta pobla i tallis en la fiscalitat. Encara que aquesta baixada en la recaptació no és conseqüència d'una disminució de la part proporcional que aporta cada vassall, que es mantindrà relativament estable, en la qual una família cristiana acaba tributant per unitat domèstica, i en termes aritmètics, igual o el mateix que una de morisca⁴⁶⁸. Observem però, com no fou una tasca fàcil. La fi del primer arrendament post repoblació, l'esmentat de 1613-1618, esdevé indicador de la dificultat plantejada ja que, a l'acabament, els veïns encara li devien a Joan Ros de Castellví més de 591 lliures⁴⁶⁹.

Amb el pas dels anys, la conjuntura que es componia és la d'un paisatge no equilibrat socialment, després del repartiment de la carta, amb la creació d'una esclatxa per baix entre aquells que conreen la terra i els terratinents, que no resideixen al lloc però sí són propietaris. Aquest tret ve donat per la idiosincràsia del model de poblament i dels seus respectius actors: encara que la carta suposava un punt de partida, equiparant les condicions dels colons, el fet que existís un veïnatge cristià assentat anteriorment, va

⁴⁶⁷ E. Ciscar Pallarés, "Economía y fiscalidad en los señoríos «pobres»...", pp. 123 i 131-133.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, pp. 136-137.

⁴⁶⁹ E. Pastor Alberola, *Castellón...*, p. 211.

suposar el començar d'una desigualtat que es va fer palesa amb el pas dels anys post repoblament. El motiu principal fou que els nouvinguts, al ser generalment de condició modesta o pobra, a la recerca de millores en la vida, va dificultar-los la residència inicial i la posterior consolidació, perquè, aquesta debilitat front als antics veïns acabà determinant el començament de les desigualtats. A més a més, hem de tenir en compte als terratinents, és a dir, aquells que sense ser habitants vàrem rebre el beneplàcit ducal en establiments en detriment de la classe oligàrquica local i els repobladors, obligats a la romandre inicialment per anys. El tercer en discòrdia, el senyor, qui en un principi va eixir malparat per l'expulsió i les noves condicions de repartiment va acabar, per manament reial, incorporant al seu patrimoni les propietats franques dels moriscos i, degut a les noves condicions dels cultius de la carta de poblament, li va facilitar l'augment de la producció, sanejar la baronia i encarar l'alçament del segrest dels béns per la monarquia. S'entén que no li va anar tant malament al duc quan va aconseguir reduir el deute censal en un cinquanta per cent en vint anys i va facilitar una concòrdia per millorar l'estat dels colons al 1653⁴⁷⁰.

Endemés, després de l'expulsió queda palesa la consolidació del repoblament, encara que amb un procés lent, principalment per la millora de les condicions tributàries, que es va poder portar a terme al llarg d'un període de temps, facilitat per una major propietat de la terra i un nombre major, en conseqüència, d'ingressos familiars. Així i tot, es constatarà la diferència entre la fiscalitat de les senyories tradicionals i les repoblades per una major pressió impositiva a les noves. Ben mirat, el duc de Gandia es veurà beneficiat, tot i que va alleugerar les pretensions contributives, va acabar topant amb una hisenda sanejada i un règim senyorial actualitzat que li permeté una millor gestió, almenys als primers anys. Mentrestant, la dualitat entre els vells i nous pobladors es farà més evident amb l'enfortiment dels primers i el possible empobriment d'aquells que varen haver de canviar de llar, adaptar-se a unes noves condicions vassallàtiques, afermar-se o convertir-se en jornalers i esdevenint en els principals intèrprets de l'assegurament de la repoblació.

⁴⁷⁰ S. La Parra López, *Los Borja y los moriscos...*, p.156

CONCLUSIONS

La baronia de Castelló, com hem pogut comprovar, s'insereix als paràmetres clàssics de senyoria morisca en allò referent als trets físics, econòmics i de domini feudal, amb la peculiaritat de formar part del periple borgià a la Vall d'Albaida. No obstant, la nostra intenció ha estat la d'anar un pas més enllà d'aquestes tradicionals característiques i estudiar la seua evolució al llarg de tot el període morisc, per a centrar-nos en les darreries de la seua existència. El marc d'anàlisi ha vingut proporcionat pel cappable de 1530 i els capbreus de 1576 i 1597, els quals ens han permés conèixer i reconstruir la trajectòria del paisatge agrari d'un espai conegut i familiar. Es tracta d'un territori de 26,86 Km² que s'allarga a la banda oriental de la comarca, a la vessant nord de la serra del Benicadell, trencat per diversos barrancs que el motllegen i un riu, el Missena, que l'acompanya. En aquesta contornada s'estableixen diversos llocs habitats per moriscs, integrades a l'Estat de Gandia: Castelló, el Rafalet, Aiello i ubicades a la línia d'unió entre la muntanya i la planura, prop de les fonts naturals que permetien unes relativament àmplies zones d'horta sobre la base d'un secà majoritari.

Les línies d'evolució demogràfica, conegudes de forma global gràcies a una variada sèrie de recomptes, són les pròpies de la població morisca valenciana, és a dir, un retrocés en passar la Germania i la conversió forçada, que dona pas a un creixement constatat en el darrer quart del segle XVI i començament del XVII. Així, entre 1527 i 1567-70, es passa de 159 cases a 141, fet que suposa un descens de l'11%, mentre que en vigílies de l'expulsió es considera que n'hi ha 205, i amb això un ascens del 45% en aquest segon període. Si utilitzem un coeficient de 4,5 habitants per casa, hauria baixat de 716 a 635, per créixer després fins als 923 habitants i, aquesta evolució, encaixaria dins de la configuració esmentada. La densitat de població és relativament elevada, oscil·lant entre un mínim de 24 el 1567-70 i un màxim de 35 en el moment de l'expulsió. Pel que fa a la Pobla del Duc, vila de cristians vells, triplica el nombre de veïnatge, que augmenta en el moment de retrocés de la població morisca fins a superar-la lleugerament a la fi de la mateixa franja temporal.

La qüestió que calia plantejar és l'efecte d'aquest creixement en l'aprofitament del medi, l'estructura de la propietat i les rendes senyoriales així com tractar de resoldre'l. En definitiva, saber si es va produir a la nostra àrea d'estudi, i fins a quin

punt, el model maltusià que Le Roy Ladurie va constatar al Lenguadoc en aquest mateix període. Hem anat analitzant els diversos elements d'aquest model i les conclusions a que hem arribat són les següents.

En allò referent al paisatge rural, el capbreu de 1576 ens mostra un ampli domini del secà, amb algunes notables zones d'horta, i l'aprofitament dels barrancs a la part més plana del terme, la banda nord, mitjançant la posada en explotació de les denominades algoleges. Sobre aquestes terres es practicaven els típics conreus mediterranis: un territori amb prevalença, en termes absoluts, de la vinya i l'olivera, seguits de la terra campa i, a una distància considerable, les figueres i l'horta, per acabar amb la presència testimonial de les moreres. Si considerem les superfícies dels cultius en exclusiva, la gradació varia alguna cosa, ja que la terra campa supera a l'olivera, i l'horta a les figueres. Però més interessant és destacar ací que, en percentatge, l'horta en dedicació exclusiva suposa quasi un 97 %, figueres, terra campa i vinya presenten una dedicació exclusiva entre el 62 i 68 %, mentre que les moreres i les oliveres ho fan entre el 40 i el 50 %. A més a més, de les variades combinacions de conreus, algunes són significatives per la seua extensió, on dominen les composicions integrades per la terra campa i l'olivera, així com per les oliveres i les figueres; entre elles abasten més d'un 11 % de la superfície. En un nivell inferior, el conjunt de figueres amb vinya o terra campa no arriba al 5 %.

La mesura mitjana de les parcel·les de dedicació exclusiva mostra també una gradació significativa, en la qual la terra campa se situa en primer lloc, amb 13 fanecades per parcel·la, la vinya i les oliveres en torn a cinc, i figueres, moreres i horta entre 2,6 i 2,8. Albirem un mosaic de parcel·les cobertes majoritàriament per arbres o cultius arbustius, com la vinya, mentre que a les que es mancaven (terra campa i horta en exclusiva) serien minoria, només una quarta part de les parcel·les i un 21 % de la superfície.

Vint anys més tard, en 1597, es produeixen canvis significatius en el paisatge rural dins d'un marc general que es manté. Destaca així, en primer lloc, el creixement de les superfícies cultivades en més de 1.100 fanecades, cosa que suposa quasi un 17 % més, degut a que el secà s'incrementa en prop d'una cinquena part. Aquest augment va unit al del nombre de parcel·les, que si bé ho fa en un percentatge pròxim al de la superfície –un 15 %–, aquest no afecta per igual als diferents tipus de terra, essent molt major en l'horta. El resultat és una pujada de la mesura mitjana de les de secà i una disminució major de les d'horta.

En allò que respecta a l'extensió dels diferents tipus de conreus, destaca el gran increment de la terra campa, en més del 63 %, que la situa en primer lloc igualada amb la vinya, amb un creixement notable també–poc més del 18 %. En ambdues dedicacions l'increment es produeix tant en exclusiva com en combinacions, però mentre que en la terra campa es pràcticament semblant, a la vinya és major en el cultiu en exclusiva. Venen a continuació, a l'igual que en 1576, oliveres i figueres, amb gran diferència de les primeres. Disminueixen les superfícies que apareixen dedicades a l'horta–encara que l'extensió de «terra horta» haja augmentat en 30 fanecades–, cosa que fa suposar en un canvi de dedicació de part d'ella i, per últim, les moreres veuen reduïda la seua limitada presència.

La mesura mitjana de les parcel·les de dedicació exclusiva, mantenint la gradació anterior, disminueix en alguns casos. Així, encara que la terra campa continua en primer lloc, amb 11,3 fanecades per parcel·la, la mesura ha caigut més d'un 12 %; en canvi en la vinya i les oliveres augmenta quasi un 18 i un 28 % respectivament, situant-se en 5,9 i 6,7 fanecades per parcel·la. Per la seua part, les de figueres, moreres i horta disminueixen, en especial aquestes darreres que cauen un 20 %, quedant en 2,1 fanecades per parcel·la.

En aquest tall cronològic, a vista d'ocell, es mantindrà bàsicament el mateix paisatge, però ara les terres de cultiu amb arbres o vinyes han disminuït alguna cosa: ocupen el 75 % de la superfície i no arriben al 70 % de les parcel·les, com resultat, en el primer cas, de l'augment de la terra campa en exclusiva, i en el segon, sobretot, de la fragmentació de les parcel·les d'horta.

En conjunt, des de l'anàlisi es desprenen certs apunts que marquen la tònica com són el constatat augment de població juntament amb el creixement de la superfície conreada lligat, a més a més, el canvi de tendència en el conreu majoritari, que passa a ser la terra campa. Aquests tres factors, estretament relacionats, evidencien que, a major població, més necessitat de gra i espai per a conrear-lo. Un fet que tornem a constatar amb la fragmentació de les parcel·les d'horta, les quals pateixen una atomització amb la caiguda de la mitjana, és a dir, a més pressió sobre pràcticament una mateixa extensió d'horta desemboca amb una retallada de la mesura del parcel·lari. A més a més, la combinació de conreus, amb la importància de l'olivera com a cultiu de barreig, fa destacar l'interès per l'oli, com a producte bàsic d'autoconsum, juntament amb les panses o les figues. La destacada presència de la vinya fa sospitar la possibilitat de l'existència d'un excedent orientat a la comercialització i que podria fer-se extensiu al gra, oli, figues però sobretot a la morera.

Si considerem que entre els dos talls cronològics, les cases passen de 153 a 177, és a dir, s'incrementen en quasi un 16 %, pareix que l'expansió de la terra cultivada va poder fer front, pel moment, al creixement demogràfic, i encara que la terra campa fou dedicada al cereal, que va conèixer el principal increment, es mantenen, i fins i tot augmenten aquelles dedicades a conreus més orientats a la comercialització, com els ja indicats de vinya, oliveres i figueres.

En vista a millorar l'examen del territori vam decidir reunir-lo en cinc blocs i facilitar així l'exposició: Nord, Horta Major, Horta de l'Alfals, Sud i Aiello, els quals, comparats entre els dos capbreus mostren un increment de l'àrea treballada, principalment a la zona Nord i l'Horta Major, però que disminueix a la Sud i l'Horta de l'Alfals. Dementre, la pujada del nombre de parcel·les és més reduïda: a l'Horta Major és pràcticament semblant al de l'extensió però en el Nord és un poc menor, amb la

conseqüent pujada de la mitjana fanecada/parcel·la, molt notable a Aiello, amb una nova gran extensió conreada i tan sols una parcel·la més que a la secció anterior. Així i tot, la mitjana del parcel·lari, on existeix una major presència d'horta, és de forma constatada inferior als de menor espai irrigat.

En allò que respecta a l'evolució dels conreus, trobem un increment del terreny dedicat a la terra campa a les cinc zones, majoritàriament a la Nord i Horta Major, però en canvi la vinya i oliveres retrocedeixen, les primeres molt, les segones un poc menys, a la resta d'àmbits. Les figueres i les moreres pujaran a l'Horta Major, les primeres més al Sud, mentre que les segones a l'Horta de l'Alfals. Cal destacar de forma important la crescuda de l'horta a l'Horta de l'Alfals, amb l'ampliació destacada d'un àmbit de reg, mentre que disminueix a Aiello i l'Horta Major.

En general es desenvolupa una tendència a l'expansió de la superfície conreada, amb noves rompudes, cap a la zona baixa i plana, amb unes característiques morfològiques semblants, tant a Aiello com Castelló, però que a la zona Sud i muntanyenca retrocedeix. Una modificació unida a l'expansió global de la terra campa, de conreus amb possibilitat de ser comercialitzats com la vinya o l'olivera, l'augment de la figuera al regadiu de l'Horta Major i el secà del Sud, així com el manteniment de les moreres en una posició modesta a les hortes Major, de l'Alfals i d'Aiello.

Encara més, hem aconseguit localitzar mecanismes d'establiment i transmissió de la terra a càrrec de la senyoria, d'antigues propietats o noves rompudes, a través de diverses fórmules administratives. Així doncs, hem constatat un increment de l'espai de conreu relacionat directament amb la posada en cultiu de noves terres, que comença al 1547 amb el testament de Francesc de Borja i que s'allarga a la resta de la centúria, localitzat als barrancs amb les algoleges, l'expansió de l'horta a l'Horta Nova i al secà a la zona Nord, vinculat, en un menor nombre, als cultius de la figuera i la vinya, però principal i destacadament de terra campa. En total es tracta de més de 1.700 fanecades de les quals majoritàriament provenen unes 670 dels memorials de Francisco Pérez, 459 concedides des de la marmessoria de Carles de Borja i de Castro i 334 dels establiments

del seu net Carles de Borja-Centelles. Una primera terra donada per l'administració senyorial al Col·legi de jesuïtes de Gandia, qui la revindrà en unes condicions molt favorable pels vassalls, franques al llarg de quatre transmissions, i que després s'acomoda al sistema habitual de cens. Un segon model és aquell emprat pels béns del memorial, marmessoria o els establiments de l'alcaid, molt beneficiós en les particions, amb una quota de càrrega anual bastant reduïda però amb uns drets d'entrada enormes que, en alguns casos, equivalen a 240 anys de cens anticipat. Pel que respecta als beneficiaris seran principalment moriscs però els cristians vells aniran incorporant-se de forma progressiva atrets per la possibilitat de negoci.

Conseqüentment, des del punt de vista de la senyoria, la rompuda implica un interès per l'explotació de la terra de cara a aconseguir un benefici i que es tradueix amb la cessió de la mateixa mitjançant diferents procediments. En aquests preval un quantió interès econòmic immediat més que una rendibilitat a temps vista i que podem emmarcar en el context d'endeutament de la casa de Gandia àvida de líquid per a fer-li front. Per altre costat, els legataris, principalment moriscos en un primer terme, a la recerca de terres de cultiu des d'una necessitat d'autoabastimet, lligada a l'augment poblacional, i podem pensar que també per un interès en la diversificació de l'economia familiar, així com també per part dels cristians vells atrets per la possibilitat de negoci.

De manera paral·lela, constatem fenòmens semblants als que, segons el treball clàssic de Le Roy Ladurie, es varen produir al Llenguadoc. Existeix l'expansió de les terres de cereal, junt a la recerca d'una especialització agrària en conreus que impliquen un major valor afegit i que s'orienten clarament cap al mercat, com són la vinya, l'olivera, les figueres i, encara no de forma decisiva, les moreres. No obstant, en allò referent a l'efecte social, si bé es produeix una polarització que fa créixer de forma destacada els dos extrems de l'escala de censataris, el manteniment d'un notable sector de propietaris mitjans marca la diferència amb el Llenguadoc.

La relació entre el creixement de la població, rompudes de terra i la modificació de la tònica de cultius ens ha obert la porta a entendre l'estructura de la

propietat de la terra. En un primer terme, hem resolt la problemàtica plantejada a l'hora d'enquadrar diversos nivells de classificació des de la base de l'extensió però posant l'accent en els diferents tipus de terra per a tractar de mesurar el valor de la mateixa i la riquesa del censatari. Aquesta ha estat la plataforma sobre la qual hem construït una classificació de 16 categories de propietaris tenint en compte la dimensió del terreny en horta i secà per damunt del total general, que també hem considerat, per a nomenar amb una doble clau la tipologia de cada hisendat i poder conèixer les diferents tendències de l'evolució global de la propietat. Així doncs, hem pogut constatar una polarització dels extrems de l'estructura derivada de la pujada d'aquells que més i menys tenen, que ha comportat, com hem dit anteriorment, el desplaçament de la riquesa de baix cap amunt, amb el conseqüent augment del patrimoni dels de dalt i l'empobriment dels de baix. Mentrestant, les tres agrupacions de la part central de la classificació ens plantegen un resultat més complex on els menuts propietaris i el grup immediatament superior mantenen una relativa estabilitat mentre que el grup superior perd importància en totes i cadascuna de les dades analitzades. Aquest fet, que existesca una continuïtat d'un notable sector de propietaris, marca la diferència amb el Llenguadoc de Le Roy Ladurie i, així doncs, la societat de la baronia segueix presentant a les darreries del segle XVI un equilibri gràcies a la presència de mitjans propietaris d'horta i secà que la caracteritzen.

En la mateixa línia de la propietat de la terra, l'estudi ens ha permès analitzar el patrimoni pròpiament dit dins de la família. Hem resolt que el model generalista que es desprèn de la configuració es basa en la transmissió parental, per herència o dot, normalment del pare als fills, encara que se'n sol beneficiar més algun i més encara als homes que a les dones, i complementada per compres o adquisicions varies. Malgrat aquest procediment, els pares guarden part dels béns, fins i tot refan la hisenda, mentre els fills van més enllà i compren o reben herència per part de la muller. En la dona, la tònica serà la de la renúncia, però en un primer terme aporten la dot al matrimoni, a més de gestionar, adquirir i donar béns als fills. No obstant, cal destacar el traspàs de propietats dins del cercle familiar proper d'oncles, nebots o terceres persones de les

quals no acabem de conèixer la relació de parentiu ni el motiu de la cessió, així com també se'n fugen aquells personatges i propietats que desapareixen o no podem lligar.

A més, hem pogut concretar que la cessió patrimonial paterna va lligada a un descens en la categoria del propietari en relació amb els antecessors i minva progressiva del patrimoni domèstic, encara que hi ha casos en que aquest es manté, i fins i tot augmenta, mentre que en uns altres el propietari desapareix sense causa precisa, segurament per un possible fraccionament de la propietat generalitzat, o que els censataris queden sense pertinences.

En allò que respecta a la relació entre família, patrimoni i matrimoni observem aquesta associació mitjançant l'anàlisi de la documentació notarial de cara a entendre el sistema de transmissió de la terra entre famílies centrat en la dona i la dot, així com, l'execució testamentària com a mesura de transmissió de la propietat i el joc de renúncia en favor d'un o altre descendent. Malgrat tot, la mostra menuda d'informació relativa a la transmissió patrimonial per via matrimonial o hereditària no ens ha permès establir conclusions fonamentades més enllà d'aquestes característiques significatives, potser, relacionades amb la complexitat de la legislació islàmica i la possibilitat d'encaix en el dret foral.

També hem vist com l'augment de la pressió sobre la terra, resultat d'un creixement demogràfic, així com un augment del minifundisme, desemboca en la recerca de terreny nou de cultiu, bé de la senyoria, bé per la compra a espais propers. L'objectiu és assegurar-se la subsistència així com la possibilitat de comercialització de l'excedent mitjançant una diversificació de l'economia i consolidació de mercats més enllà de les regalies senyoriales. Aquest recurs, vinculat o no a la manca de terra, també comportarà un desenvolupament comunitari així com una gradació social del món morisc fins el punt de crear una elit terratinent o relacionada a alguna mena d'afer de tipus comercial.

També hem emfatitzat en relació amb les activitats comercials i financeres de cara a diversificar la investigació en la realitat econòmica de la baronia. Açò ens ha permés tenir una visió relativa dels arrendadors dels drets senyorials, els quals fan ús de la prebenda en espècie que cobra l'església i el senyor, gestionant o actuant com a intermediaris amb terceres persones, fixant l'objectiu d'aconseguir una rendibilitat des de l'arrendament general o de les regalies, negociant el pagament a l'alça o a la baixa, en espècie com a esmorteïdor de períodes de males collites i determinant l'abonament en certs períodes o en el context de pujada o preus alts.

De manera paral·lela s'ha fet palesa l'existència d'un comerç de manufactures o productes agrícoles –principalment gerres, terra, pansa, vi– que, a part de donar-se a conèixer, ens han permés percebre el radi geogràfic de les transaccions des de l'origen d'aquells qui les porten a terme, especialment des de la mateixa baronia i Vall d'Albaida, com de les comarques veïnes de la Safor, el Comtat, la Costera, l'Alcoià o la Marina i, majoritàriament, d'ascendència morisca. Filiació i origen que fins i tot ha facilitat la creació d'associacions amb una finalitat mercantil pel desenvolupament de determinades activitats així com el compliment de la legalitat foral.

El cardenal Roderic de Borja va planificar una estratègia que pretenia incorporar i articular al voltant del ducat de Gandia un important nombre de territoris entre els quals incloïa la baronia de Castelló que, al llarg d'un segle i mig, els diferents ducs convertiren en segona residència, amb l'ostentació de la senyoria plena, el mer i mixt imperi, així com la gestió política i fiscal: administració de regalies i rendes o prestacions extraordinàries.

La senyoria de Castelló entra dins dels paràmetres establerts també en allò referent a les càrregues impositives, les quals s'apliquen per partició de fruits o per cens en diners. En el primer cas la seua quantia ve determinada, en principi, pel tipus de terra–horta, secà o algoleja– i de si es tracta de cultius de temporada o arbres. Aquests darrers parteixen, deforma general, a la meitat, mentre que els productes d'horta ho fan al terç, els de secà a la quarta part, i l'algoleja roman franca. En la pràctica, el sistema és

més complex pel tracte que es fa de l'horta i de la terra plantada de vinya i figueres: la primera, a més de la partició de fruits al terç i a la meitat en la producció dels arbres, contribueix amb el pagament en prestacions de treball i presents, mudats a moneda i avaluats per «quarta» de superfície (amb una quantia de 32 diners per tres fanecades). Les segones, vinyes i figueres, exemptes de partició, paguen un menut cens de 10 diners per fanecada, que no es farà efectiu si els conreus són joves i no estan a plena producció. En canvi, altres cultius arboris importants, com oliveres i figueres, pagaran en espècie una quarta part de la collita. I, per acabar, hi ha parcel·les no sotmeses a la partició que paguen quantitats variables en diners.

L'anàlisi acurat de l'evolució entre capbreus ens ha permés observar una pujada apreciable del nombre de parcel·les que parteix a una quota inferior al quart, així com també dels diners que paguen de cens i la seua extensió, lligat tot a l'increment de la superfície cultivada –principalment secà– relacionada amb la política senyorial d'intervenció sobre la terra mitjançant nous establiments. Pel que respecta al cens en metàl·lic, hem vist que aquest prové de les terres, a més del vassallatge, junt amb la contribució amb treball i presents derivats de les quartes d'horta però també del cens per les cases així com altres gravàmens diferents, com el de la peita per la terra franca de la Pobla del Duc, el dret de fruita a les diferents hortes i, per últim, l'impost de possessió d'un espai, sense comptar el de la casa habitual, com si una barraca, celler, forn, molí, obrador, pati o teular entre d'altres. Una recaptació que creix més d'un 23 % entre 1576 i 1597, però que transformada de diners en lliures, ens mostra la poca rellevància de la quantitat total.

No obstant, les rendes de la senyoria i la seua quantia han estat altre dels punts amb que ens hem fixat, sobre ser conscients de la mancança i poca qualitat de documentació conservada. L'informe més complet conservat és aquell que possiblement es va presentar davant de la Junta de Població i recull els valors mitjans de rendes anteriors i posteriors a l'expulsió amb l'objecte de mostrar la pèrdua d'ingressos. Així i tot, es fa evident un embolic de rendes, on sense ordre s'noten diversos conceptes, com també destaca la importància del cens en espècie, el terç delme i la partició de fruits provinent de l'emfiteusi. Acaba determinant que el 70 % prové de la participació del senyor en la producció agrària i els drets de l'almàssera; les regalies suposen un 15 % mentre que un 12 % prové de censos en diners de terres i cases, així com un 1% des del vassallatge. A més a més, sabem que la baronia era dirigida administrativament per part

del representant ducal qui era l'encarregat d'arrendar-la a un tercer mitjançant un plec de capítols i condicions. Aquest arrendatari era el gestor del conjunt però també es dedicava a subarrendar alguns dels conceptes generals, principalment regalies. Tanmateix, a l'informe però, també hi ha cabuda pel recompte de la despesa provinent del salari de l'alcaid però principalment de la destinada a l'abonament del deute censal que, consolidat abans de l'expulsió, sumarà per a propiciar el segrest de la casa de Gandia.

Es tracta, en definitiva, d'una «senyoria pobra»?

Evidentment, en el conjunt dels ingressos i dels deutes de l'Estat de Gandia, les 2.640 lliures en les quals s'afirma que estava arrendada la baronia en vespres de l'expulsió, eren poca cosa. No obstant, les rendes senyorials llogades pujaren en valor nominal un 76 % entre 1560 i 1609 i resistiren bastant bé el procés d'inflació del mateix període, mesurat amb el preu del blat. Coincidint en el temps, el valor deflactat de la producció agrària delmera de la Pobla va passar, aproximadament, d'un índex 80 a 109.

L'expulsió va tallar una evolució que, en la baronia de Castelló, no mostrava, de moment, símptomes de bloqueig maltusià, encara que hi havia factors que treballaven en eixa direcció: el preu del blat s'havia estancat i els arrendaments dels delmes, dins de les seues habituals fluctuacions, es mantenien. Cal preguntar-se si eixe grup notable de mitjans propietaris que s'observa encara en 1597 podria haver subsistit davant del creixement demogràfic que els diversos recomptes presenten per a la primera dècada del segle XVII.

El foragitament de la població musulmana també va barrar el pas a un dinamisme econòmic tant agrari, evidenciat en el creixement d'espais cultivats, com des de la perspectiva comercial, de vegades relacionats amb la posada en valor d'aquestos conreus o per manufactures com la gerreria. Unes activitats que si bé no hem pogut quantificar en volum sí que hem constatat com a pràctica habitual dins del context d'una incipient economia de mercat, fins i tot, de la introducció d'un capitalisme financer cada

vegada més habitual en una societat a la recerca de l'autosuficiència o d'un benefici econòmic més enllà del de la terra. A més, existeix un posicionament a favor d'aquest desenvolupament des de la mateixa administració senyorial, amb interessos directes, com per part del duc qui, en alguns dels casos, presencià aquesta implementació de forma directa, buscant resultats positius, de cara a pal·liar un agreujat dèficit econòmic.

Subseqüentment, el fet d'arribar a definir la senyoria com a pobra dins de la conjuntura de la resta de la casa ducal sols ho podríem atribuir a un fet purament econòmic en relació a la quantia del benefici. Tanmateix, l'inici del període morisc està marcat per la guerra i saqueig agermanat, agreujat immediatament per l'impacte del desastre econòmic, principalment demogràfic, provocat per la fugida de bona part de la població com a conseqüència del baptisme forçós. Si tenim en compte les característiques del context físic en el qual s'ubica i desenvolupa la de Castelló, podem afirmar que existeix un més que evident dinamisme que, encara que principalment està vinculat a la terra, abasta diferents camps més enllà de l'agrícola, fins el punt de condicionar un desenvolupament social.

La realitat d'un moment que, si bé va anar conformant-se al llarg de decennis, es veurà sobtadament trencada en dies pel decret d'expulsió, donarà pas a un brutal desajust a tots els nivells i marcarà l'evolució posterior de la baronia en més d'un segle.

APÈNDIXS

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document 1

Memòria dels censos, particions i sofres dels habitants d'Aielo i Castelló de Rugat
AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, s. f [1576]

Memòria de la obligació que tenen cascuna casa de Castelló y les terres hortes de pagar cascuns anys al *Ilustrísimo* Senyor Duch de Gandia, senyor de dit lloch y axí mateix los del lloch de Ayelo de Rugat, són les següents:

Primo, paga cada casa de besants cinch sous sis diners V s. VI

Ítem més, paga dos gallines la casa y ha de donar lo Senyor de cada gallina al vassall dihuyt dines.

Ítem més, paga dita casa dos jornals y lo Senyor li ha de donar al vassall de cada jornal huyt diners.

Ítem més, paga per tenda I s. VI

Ítem més paga per hostal II s.

Ítem per filassa I s. II

Ítem per llenya s. X

Ítem més, que totes les quartes de terra horta paguen per cada quarta una polla y un pollastre refà lo senyor per cada polla quatorse dinés y per cada pollastre s X

Ítem més, cada quarta de terra paga al senyor un jornal y refà lo Senyor s. VIII

Ítem més, són obligats los vassalls a portar los fruyts ques colliran en los dos llochs, Castelló i Ayelo, çò és grans al graner y del graner a Gandia de franch.

Ítem, que si lo vassall fa faena ab macho o mula són dos jornals y ab ase y somera, jornal y mig, refà lo senyor com està dit.

Ítem més, parteixen los vassalls los fruits en la horta al ters y en lo secà, al quart y los arbres, a miges. Y assò s'entén en les terres de partició; y en les cençides, lo delme.

Document 2

Castelló de Rugat, 21.05.1597

Declaració terres, cases i possessions de Joan i Hieroni Burgeis al capbreu de 1597

AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, ff 16 r-21 r.

Joan Burgeis

Anno a Nativitate Domini millessimo quingentessimo nonagessimo septimo die intitulado vigesimo primo mensis Maii, Joan Burgeis àlies Negrillo, cristià nou, habitador del lloch de Castelló de Rugat, comparent personalment davant la presència de dit mossén Diego López de San Pelayo, notari, jutge delegat en totes les causes enphitheoticals de dit Il·lustríssimo senyor duch Gandia, marqués de Llombay, conte de Oliva, senyor e baró de la present baronia de Castelló de Rugat, segons que de la sua delegació consta ab acte rebut per Pero Pérez de Culla, notari, a XXII de Abril del present any 1597, justant e requirent Damià Colomer procurador patrimonial de la senyoria segons que de la sua procura consta ab acte rebut per lo dit Pero Pérez de Culla los de sus dits dia, més e any, fonch interrogat per lo dit jutge delegat si detenia y posehia algunes terres, cases o possessions o heretats que fossen tingudes sots directa senyoria del dit Il·lustríssimo senyor duch, e dix que deté e posehex una casa situada e posada en lo lloch de Castelló de Rugat, la qual hagué del capatró vell del títol de son pare a cartes 73, segons que afronta ab casa de Axeret àlies Català y ab casa de Hierony Burgeis, de la qual casa que fa la present confessió ne té la tercera part Cosme Burgeis nebot de ell, confessant ab los càrrecs davall referits que paga de besant cinch sous i mig.

V s. VI

Dos gallines.	III s.
Herència.	1 s. VI
Tenda.	1 s. VI
Hostal.	II s.
Llenya.	s. X
Filassa.	1 s. II
Un pollastre.	s. X
Una polla.	1 s. II
Dos jornals.	1 s. IIII
Per fruita de la quarta de la orta del Alfàs.	II s.

Ítem, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit Il·lustríssimo senyor duch e baró de dita baronia cinch quarts de terra olivar de aquells cinch jornals de terra olivar y terra campa del dit ítem y cartes que li pertingueren, situats e posats en lo terme de la present lloch partida del Algepsar, que afronta ab Camí real de Gandia y ab terra de Joan Munyós y ab la muntanya de la Buytrera. A cens de un sou y set diners y mealla ab fadiga e lloïsmo e tot altre dret a senyor pertanyent.

1 s. VII

Ítem més, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit senyor duch de Gandia e baró de dita baronia mig jornal de terra moreral de dit ítem y capatró y cartes, en la partida del Assegador, que afronta ab terra de Hierony Burgeis y ab assegador y ab lo barranch, a cens de dos sous y tres diners cascun any pagadors a sa senyoria ab dret de fadiga e lloïsmo e ab tot altre dret a senyor pertanyent.

II s. III

Ítem més, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit senyor duch e baró catorse fanecades, part vinya y part terra campa, de aquelles vint-i-huit fanecades terra vinya del dit capatró ítem cartes, en la partida de la Texonera, que afronta la dita sua part ab terra de Joan Cardona y ab terra de la muller de Hierony Xeluri, que llevada la vinya resta la terra e o los fruits de aquella al quart y los arbres a miges, ab dret de fadiga lloïsmo e tot altre plen dret, y excepto vinya que per la dita mitat paga cinch sous y deu.

V s. X

Ítem, confessa que deté e poseex tres fanecades terra vinya sots directa senyoria del dit Il·lustríssimo senyor duch e baró de la present baronia, que comprà de Jaume Modaydet, la qual hui és vinya y figueral del dit ítem capatró y cartes, situades e posades en lo terme de la present baronia en la partida del Orta, segons que afronta ab terra de Miquel Boayzar y ab terra vinya de Xebip, la qual terra es a partició del quart llevada la vinya, ab dret de fadiga lloïsmes, paga per la vinya y figueres cinch sous. V s.

E feta la dita confessió de les desús dites casa y terres, encontinent lo dit jutge, instant e requirent lo dit Damià Colomer en lo dit nom de procurador patrimonial del dit *Il·lustríssimo* senyor duch de Gandia, marquès de Llombay, conte de Oliva, senyor e baró de la present baronia de Castelló, condempna al dit Joan Burgeis en donar e pagar cascun any a sa senyoria Il·lustríssima les quantitats sobredites y partir com dessus es dit y en regonexer a sa senyoria del dit don Carlos de Borja, duch de Gandia, marquès de Llombay y conte de Oliva y senyor de la present baronia, per vertader senyor directe de dites casa y terres *cum protestacione expressa* feta per lo dit procurador patrimonial de que, acceptada la dita confessió en tant quant feya en favor del dit son principal y encara en que per rahó de aquella no sia vist en res ni per res perjudicar als drets de son principal, ans aquells resten salvos e yllessos *de quibus requisivit recepisse present publicum instrumentum actum in loco de Castelló de Rugat*. Presents per testimonis foren a dites coses Jaume Sernes Seriment e Gaspar Valencí mayor de dies, habitants de Castelló.

Hierony Burgeis

Anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo nonagesimo septimo die intitulado vigesimo primo mensis Maii, Hierony Burgeis àlies lo Negrillo, cristià nou, habitador del present lloch de Castelló de Rugat, comparent personalment davant la presència de dit Diego López de San Pelayo, notari, jutge delegat en totes les causes enphitheoticals del dit Il·lustríssimo senyor duch Gandia, marquès de Llombay, conte de Oliva, senyor e baró de la present baronia de Castelló de Rugat, segons que de la sua delegació consta ab acte rebut per Pero Pérez de Culla, notari, a XXII de Abril del present any 1597, instant e requirent Damià Colomer, procurador patrimonial de la

senyoria segons que de dita sua procura consta ab acte rebut per lo dit Pero Pérez de Culla los dessús dits dia, mes e any, fonch interrogat per lo dit jutge delegat si detenia y posehia algunes cases, terres o possessions o heretats que fossen tengudes sots directa senyoria del dit Il·lustríssimo senyor duch, e dix que deté e posehex una casa situada e posada en lo present lloch de Castelló de Rugat, la qual hagué de Joan Burgeis Negrillo *quòndam*, son pare, del capatró del any 1576 a cartes 77, la qual afronta ab casa de Joan Burgeis, germà de ell confessant, y ab casa de la muller de Hierony Xeluri, ab los càrrecs següents ab dret de fadiga lloïсме a sa senyoria del dit duch e baró de la dita baronia que paga de besant.

V s. VI

Dos gallines.

III s.

Herència.

1 s. VI

Tenda.

1 s. VI

Hostal.

II s.

Llenya.

s. X

Filasa.

1 s. II

Dos jornals.

1 s. IIII

Íttem, confessa que deté e poseex sota directa senyoria del dit duch e baró de la present baronia, ab dret de fadiga e lloïсме, dos fanecades de terra figueres en la partida del Camí de la Pobla, que afronta ab camí públich y ab Mendix y ab son nebot fill de Cosme, que hagué del dit Íttem capatró y cartes, que la terra és partició al quart de tots los fruits, y los arbres a miges, excepto les figueres que per aquelles paga un sou. 1 s.

Íttem, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit duch e baró ab dret de fadiga e lloïсме, per la mitat de mig jornal de moreres y figueres, que partia ab son nebot fill de Cosme Burgeis, que hagué del dit íttem capatró y cartes, situat e posat en lo terme del present lloch, camí de la Pobla, que afronta esta part ab Camí real y ab terra de Barberà y ab terra del dit son nebot, que la terra és a partició al quart de tots los fruits, y los arbres a miges, exceptat les figueres que per elles paga dos sous y mig.

II s. VI

Íttem, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit senyor duch e baró, ab dret de fadiga e lloïisme, un jornal de terra moreres en la partida davall la orta del Alfàs que hagué de dit íttem capatró y cartes, que afronta ab camí y ab la costera davall la orta, a cens de quatre sous fadiga e lloïisme cascun any pagadors ab tot altre dret, etc.

III s.

Íttem més, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit senyor duch e baró, ab dret de fadiga lloïisme, la quarta part de aquells cinch jornals de terra que partí amb sos germans, que hagué del dit íttem capatró y cartes, situada e posada en lo terme del present lloch, que afronta ab terra de Joan Munyós y ab terra de Rodayet y Celimet y ab terra de sos germans, a cens de un sou y set diners y mealla.

1 s. VII / ma

Íttem, confessa que deté e posees sots directa senyoria del dit senyor duch e baró de la present baronia, ab dret de fadiga lloïisme, mija quarta de terra orta en la orta del Alfàs, que hagué del dit íttem capatró y cartes, que afronta ab terra de Gaspar Burgeis y ab terra de Joan Burga, que la terra és partició al terç de tots los fruits y los arbres a miges, que paga mig jornal y mig pollastre y mija polla.

Íttem més, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit Il·lustríssimo senyor duch e baró de la present baronia, ab dret de fadiga lloïisme, la mitat de tres fanecades terra vinya en la partida del Tultur que partí ab sa germana, que hagué del dit íttem capatró y cartes, situades e posades en lo terme del present lloch, que afronten ab terra de la muller de Gaspar Burgeis y ab terra de Joan Adari, que la terra és a partició al quart de tots los fruits y los arbres a miges, excepto la vinya que per ella paga per la part.

1 s. III

Íttem més, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit senyor duch e baró, ab dret de fadiga lluiisme, mija quarta de terra orta en la partida de Lauro, que hagué del dit íttem capatró y cartes segons que afronta ab terra de Jaume Dorezmen y ab terra de Pere I·l·lel y de Garba, que la terra és partició a terç de tots los fruits y los arbres a miges y ab dret de mig poll mija polla y mig jornal, y per les figueres que ya paga deu diners.

s. X

Íttem més, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit senyor duch e baró, ab fadiga e lloïisme, un tros de terra orta en la partida del Alcabó, que afronta ab terra de Berthomeu Burgeis y de Joan Burgeis y ab terra de Xeluret, la qual terra segons per dit

Ítem y capatró consta per no ser terra orta sinó que rega a haygua perduda, com per dit ítem consta no paga dret de poll, polla, ni jornal sinó que quant se rega los fruits són a partició del terç y quant no regen al quart, segons en dit ítem consta.

Ítem més, confessa que deté e poseex sots directa senyoria del dit senyor duch e baró, ab fadiga e lloïme, sis fanecades y mija vinya de aquelles tretze fanecades que venen de un memorial de les vinyes noves de alcayt mossén Francisco Pérez, situades e posades en lo terme de la present baronia, en la partida del Tabàqer, segons que affronten ab terra de Banbet y ab terra de Mendixa viuda y ab terra vinya de Gaspar Burgeis, que llevada la vinya resta los fruits de la terra al quart y los arbres a miges y paga per la vinya cinch sous y cinch diners. V s. V

E feta la dita confessió de les dessús dites casa y terres, encontinent lo dit jutge, instant e requirent lo dit Damià Colomer en lo dit nom de procurador patrimonial del dit Il·lustríssim senyor duch de Gandia, marqués de Llombay, conte de Oliva, senyor e baró de de la present baronia de Castelló, condempna al dit Hierony Burgeis en donar e pagar cascun any a sa senyoria Il·lustríssima les quantitats sobre dites y partir com dessús es dit y en regonexer a sa senyoria del dit don Carlos de Borja, duch de Gandia, conte de Oliva, senyor de la present baronia, per vertader senyor directe de dites casa y terres *cum protestacione expressa* feta per lo dit procurador patrimonial de que acceptava la dita confessió en tant quant feya en favor de dit son principal y encara en que per rahó de aquella no sia vist en res ni per res perjudicar als drets de son principal ans aquells resten salvos e yllessos *de quibus requisivit recepisse present publicum instrumentum actum in loco de Castelló de Rugat. Presents per testimonis predicti.*

APÈNDIX DELS CAPÍTOLS

1 Apèndix capítol 3

Combinacions de diverses tipus de cultius

Figura 3.1 Apèndix. Combinacions de tipus de terra amb conreus arboris 1576	306
Figura 3.2 Apèndix. Combinacions de conreus arboris 1576	307
Figura 3.3 Apèndix. Combinacions de tipus de terra amb conreus arboris 1597	309
Figura 3.4 Apèndix. Combinacions de conreus arboris 1597	310

Figura 3.1 Apèndix
Combinacions de tipus de terra amb conreus arboris 1576

La terra campa	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	Conreus	n.º	%	n.º		
Terra Campa	859,00	63,54	66	40,74	13,02	83
amb oliveres	157,25	11,63	33	20,37	4,77	36
amb figueres	114,50	8,47	32	19,75	3,58	35
amb oliveres, figueres	78,00	5,77	2	1,23	39,00	2
amb oliveres, figueres, moreres	60,00	4,44	1	0,62	60,00	1
amb moreres	28,98	2,14	11	6,79	2,63	16
amb figueres, oliveres	17,00	1,26	4	2,47	4,25	4
amb figueres, vinya	15,00	1,11	1	0,62	15,00	1
amb oliveres, vinya	6,00	0,44	1	0,62	6,00	1
amb moreres, oliveres	4,00	0,30	1	0,62	4,00	1
amb oliveres, moreres	3,50	0,26	2	1,23	1,75	2
amb figueres, ametllers	3,00	0,22	1	0,62	3,00	1
amb magraners	1,50	0,11	2	1,23	0,75	2
amb pomeres	1,50	0,11	1	0,62	1,50	1
amb figueres, moreres	1,00	0,07	1	0,62	1,00	1
amb figueres, perera, magraner	1,00	0,07	1	0,62	1,00	1
amb figueres, garrofers	0,50	0,04	1	0,62	0,50	1
amb moreres, figueres	0,12	0,01	1	0,62	0,12	1
Total combinats	492,85	36,46	96	59,26	5,13	107
Total	1.351,85	100,00	162	100,00	8,34	190

L'horta.	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	Conreus	n.º	%	n.º		
Horta	600,48	96,85	226	97,41	2,66	233
amb moreres	15,00	2,42	4	1,72	3,75	1
amb noguer	3,00	0,48	1	0,43	3,00	1
amb figueres, moreres	1,50	0,24	1	0,43	1,50	5
Total combinats	19,50	3,15	6	2,59	3,25	7
Total	619,98	100,00	232	100,00	2,67	240

Figura 3.2 Apèndix
Combinacions de conreus arboris 1576

La vinya	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	Conreus	n.º	%	n.º		
Vinya	1.152,36	61,91	230	87,12	5,01	234
amb moreres, oliveres, terra campà	480,00	25,79	1	0,38	480,00	1
amb figueres	149,75	8,05	21	7,95	7,13	21
amb oliveres	41,25	2,22	8	3,03	5,16	8
amb moreres, figueres, terra campà	18,00	0,97	1	0,38	18,00	1
amb figueres, oliveres	17,00	0,91	2	0,76	8,50	2
amb oliveres, garrofers	3,00	0,16	1	0,38	3,00	1
Total combinats	709,00	38,09	34	12,88	20,85	34
Total	1.861,36	100,00	264	100,00	7,05	268

Les oliveres	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	Conreus	n.º	%	n.º		
Oliveres	713,00	40,80	136	68,34	5,24	141
amb terra campà	276,00	15,79	7	3,52	39,43	7
amb figueres	247,00	14,13	34	17,09	7,26	34
amb moreres, terra campà, figueres	150,00	8,58	1	0,50	150,00	1
amb garrofers, figueres	132,00	7,55	2	1,01	66,00	2
amb moreres, garrofers, figueres, terra campà	48,00	2,75	1	0,50	48,00	1
amb moreres	41,50	2,37	6	3,02	6,92	6
amb moreres, figueres, garrofers	30,00	1,72	1	0,50	30,00	1
amb moreres, terra campà	30,00	1,72	1	0,50	30,00	1
amb garrofers	20,00	1,14	2	1,01	10,00	2
amb figueres, vinya	18,00	1,03	2	1,01	9,00	2
amb vinya	13,00	0,74	2	1,01	6,50	2
amb figueres, moreres	10,00	0,57	1	0,50	10,00	2
amb figueres, terra campà	9,00	0,52	1	0,50	9,00	1
amb moreres, perers	9,00	0,52	1	0,50	9,00	1
amb moreres, garrofers	1,00	0,06	1	0,50	1,00	1
amb figueres, garrofers	0,00	0,00	0	0,00		1
amb moreres, figueres	0,00	0,00	0	0,00		2
Total combinats	1.034,50	59,20	63	31,66	16,42	67
Total	1.747,50	100,00	199	100,00	8,78	208

Les figueres Conreus	Fanecades		Parcel·les (expressen superficie)		Fan./par.	N. parcel·les total
	n.º	%	n.º	%		
Figueres	471,75	67,49	173	82,38	2,73	181
amb oliveres	93,00	13,30	16	7,62	5,81	16
amb terra campa	38,00	5,44	2	0,95	19,00	2
amb oliveres, vinya	36,00	5,15	1	0,48	36,00	1
amb vinya	27,50	3,93	4	1,90	6,88	4
amb garrofers	15,00	2,15	4	1,90	3,75	4
amb moreres	11,25	1,61	6	2,86	1,88	6
amb oliveres, moreres	3,00	0,43	1	0,48	3,00	1
amb moreres, oliveres	2,00	0,29	1	0,48	2,00	1
amb vinya, oliveres, garrofers	1,00	0,14	1	0,48	1,00	1
amb ametlers	0,50	0,07	1	0,48	0,50	1
amb canyar	0,00	0,00	0	0,00		1
Total combinats	227,25	32,51	37	17,62	6,14	38
Total	699,00	100,00	210	100,00	3,33	219

Les moreres Conreus	Fanecades		Parcel·les (expressen superficie)		Fan./par.	N. parcel·les total
	n.º	%	n.º	%		
Moreres	233,71	50,29	82	80,39	2,85	93
amb terra campa	87,00	18,72	6	5,88	14,50	6
amb figueres	46,50	10,01	5	4,90	9,30	6
amb figueres, oliveres, terra campa	30,00	6,46	1	0,98	30,00	1
amb oliveres	18,00	3,87	3	2,94	6,00	3
amb oliveres, terra campa	18,00	3,87	1	0,98	18,00	1
amb figueres, terra campa	12,00	2,58	1	0,98	12,00	1
amb noguer	12,00	2,58	1	0,98	12,00	1
amb figueres, terra campa, noguer	6,00	1,29	1	0,98	6,00	1
amb tarongers	1,50	0,32	1	0,98	1,50	1
Total combinats	231,00	49,71	20	19,61	11,55	21
Total	464,71	100,00	102	100,00	4,56	114

Figura 3.3 Apèndix
Combinacions de tipus de terra amb conreus arboris 1597

La terra campà	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	Conreus	n.º	%	n.º		
Terra Campa	1.399,34	63,30	123	51,25	11,38	149
amb oliveres	378,98	17,14	33	13,75	11,48	34
amb figueres	185,75	8,40	56	23,33	3,32	65
amb carrasca	120,00	5,43	1	0,42	120,00	1
amb morera	83,99	3,80	15	6,25	5,60	20
amb figueres, garrofers	12,00	0,54	1	0,42	12,00	1
amb oliveres, figueres	11,00	0,50	3	1,25	3,67	3
amb figueres, moreres	6,00	0,27	1	0,42	6,00	2
amb figueres, oliveres	5,00	0,23	2	0,83	2,50	3
amb oliveres, moreres	3,50	0,16	2	0,83	1,75	2
amb noguer	3,00	0,14	1	0,42	3,00	1
amb figueres, pereres	1,00	0,05	1	0,42	1,00	1
amb oliveres, garrofers	1,00	0,05	1	0,42	1,00	1
Total combinats	811,22	36,70	117	48,75	6,93	134
Total general	2.210,56	100,00	240	100,00	9,21	283

L'horta.	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	Conreus	n.º	%	n.º		
Horta	577,06	96,57	274	97,16	2,11	288
amb moreres, xops, fruiters	12,00	2,01	1	0,35	12,00	1
amb moreres	6,00	1,00	5	1,77	1,20	6
amb figueres	2,49	0,42	2	0,71	1,25	2
Total combinats	20,49	3,43	8	2,84	2,56	9
Total general	597,55	100,00	282	100,00	2,12	297

Figura 3.4 Apèndix
Combinacions de conreus arboris 1597

La vinya Conreus	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	n.º	%	n.º	%		
Vinya	1.397,47	63,26	237	85,87	5,90	246
amb moreres, oliveres, terra campà	480,00	21,73	1	0,36	480,00	1
amb figueres	132,00	5,97	22	7,97	6,00	24
amb terra campà	126,00	5,70	5	1,81	25,20	5
amb oliveres	36,75	1,66	7	2,54	5,25	7
amb figueres, moreres, terra campà	18,00	0,81	1	0,36	18,00	1
amb figueres, oliveres	15,00	0,68	1	0,36	15,00	1
amb figueres, moreres	2,00	0,09	1	0,36	2,00	1
amb garrofers	2,00	0,09	1	0,36	2,00	1
Total combinats	811,75	36,74	39	14,13	2,11	41

Oliveres Conreus	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total
	n.º	%	n.º	%		
Oliveres	769,5	46,31	115	66,86	6,69	130
amb terra campà	231	13,90	6	3,49	38,50	6
amb figueres	216	13,00	34	19,77	6,35	36
amb moreres, terra campà, figueres	150	9,03	1	0,58	150,00	1
amb garrofers, figueres	120	7,22	1	0,58	120,00	1
amb figueres, moreres, garrofers, terra campà	48	2,89	1	0,58	48,00	1
amb moreres	36	2,17	5	2,91	7,20	7
amb garrofers	32	1,93	3	1,74	10,67	3
amb figueres, moreres	22	1,32	2	1,16	11,00	3
amb garrofers, figueres, terra campà.	18	1,08	1	0,58	18,00	1
amb figueres, terra campà	9	0,54	1	0,58	9,00	1
amb moreres, figueres	9	0,54	1	0,58	9,00	2
amb moreres, garrofers	1	0,06	1	0,58	1,00	1
amb figueres, garrofers	0	0,00	0	0,00		1
Total combinats	892	53,69	57	33,14	15,65	64
Total general	1.661,5	100,00	172	100,00	9,66	194

Figueres	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total	
	Conreus	n.º	%	n.º			%
Figueres		429,4	60,11	168	80,77	2,56	190
amb oliveres		137,0	19,18	18	8,65	7,61	18
amb vinya		45,5	6,37	6	2,88	7,58	6
amb vinya, terra campà, oliveres		36,0	5,04	1	0,48	36,00	1
amb oliveres, moreres		32,0	4,48	5	2,40	6,40	5
amb moreres		24,0	3,36	3	1,44	8,00	3
amb moreres, noguers		6,0	0,84	1	0,48	6,00	1
amb garrofers		2,0	0,28	2	0,96	1,00	2
amb terra campà		1,0	0,14	2	0,96	0,50	2
amb moreres, oliveres		1,0	0,14	1	0,48	1,00	1
amb ametlers		0,5	0,07	1	0,48	0,50	1
amb albercoquers		0,0	0,00	0	0,00		1
Total combinats		285,0	39,89	40	19,23	7,13	41
Total general		714,4	100,00	208	100,00	3,43	231

Moreres	Fanecades		Parcel·les (expressen superfície)		Fan./par.	N. parcel·les total	
	Conreus	n.º	%	n.º			%
Moreres		223,73	55,28	81	81,00	2,76	96
amb oliveres		46,00	11,37	5	5,00	9,20	5
amb terra campà		36,00	8,89	3	3,00	12,00	3
amb figueres, oliveres, terra campà		30,00	7,41	1	1,00	30,00	1
amb figueres		27,00	6,67	7	7,00	3,86	7
amb garrofers, oliveres, vinya, altres arbres		18,00	4,45	1	1,00	18,00	1
amb figueres, terra campà		12,00	2,96	1	1,00	12,00	1
amb oliveres, figueres		12,00	2,96	1	1,00	12,00	1
Total combinats		181,00	44,72	19	19,00	9,53	19
Total general		404,73	100,00	100	100,00	4,05	115

Altres	Fanecades	N. parcel·les
Conreus	n.º	(expressen superfície)
Ametlers	6,0	1
Garrofers	3,0	1
Garrofers, oliveres	3,0	1
Magraners, parral	1,0	1
Sense especificar	68,5	7
Total general	81,5	11

2 Apèndix capítol 4

Partides. Tipus de terra i de cultius. 1576 - 1597

Figura 4.1 apèndix. Tipus de terra - Nord 1576	314
Figura 4.2 apèndix. Tipus de terra - Nord 1597	315
Figura 4.3 apèndix. Cultius - Nord 1576	316
Figura 4.4 apèndix. Cultius - Nord 1597	317
Figura 4.5 apèndix. Tipus de terra - Horta Major 1576	318
Figura 4.6 apèndix. Tipus de terra - Horta Major 1597	319
Figura 4.7 apèndix. Cultius - Horta Major 1576	320
Figura 4.8 apèndix. Cultius - Horta Major 1597	321
Figura 4.9 apèndix. Tipus de terra - Horta de l'Alfals 1576	322
Figura 4.10 apèndix. Tipus de terra - Horta de l'Alfals 1597	323
Figura 4.11 apèndix. Cultius - Horta de l'Alfals 1576	324
Figura 4.12 apèndix. Cultius - Horta de l'Alfals 1597	325
Figura 4.13 apèndix. Tipus de terra - Sud 1576	326
Figura 4.14 apèndix. Tipus de terra - Sud 1597	327
Figura 4.15 apèndix. Cultius - Sud 1576	328
Figura 4.16 apèndix. Cultius - Sud 1597	329
Figura 4.17 apèndix. Tipus de terra - Aiello 1576	330
Figura 4.18 apèndix. Tipus de terra - Aiello 1597	331
Figura 4.19 apèndix. Cultius - Aiello 1576	332
Figura 4.20 apèndix. Cultius - Aiello 1597	333

Figura 4.1 apèndix
Tipus de terra - Nord 1576

Partida	Parcel·les				Fanecades			
	Horta	Secà	Algoleja	Total	Horta	Secà	Algoleja	Total
Judio	2	8	1	11	7,50	685,00	24	716,50
Corral del Jueu		8	1	9		228,00	24,00	252,00
Tabàquer		26		26		224,61		224,61
Ofra		46		46		216,25		216,25
Barranc de la Pobla		3	10	13		60,00	130,00	190,00
Mallolades		25		25		165,74		165,74
Andarella		1		1		150,00		150,00
Al Quiref	1	15		16	3,00	101,25		104,25
Camí de la Pobla		20	1	21		64,50	36,00	100,50
Partinet		13		13		83,50		83,50
Texonera		13		13		79,25		79,25
Pins		6		6		65,75		65,75
Marxillent		7	1	8		54,25	0,00	54,25
Tulur		14		14		51,75		51,75
Sarient		4		4		49,00		49,00
Barranc de Castelló			3	3			45,00	45,00
Cremats		2		2		42,00		42,00
Jueu		1		1		36,00		36,00
Camí de Marxillent		6		6		34,00		34,00
Barranc de l'Andarella			1	1			18,00	18,00
Sarient (Font de ...)		1		1		18,00		18,00
Benicarama		1		1		1,00		1,00
Total general	3	220	18	241	10,50	2.409,85	277,00	2.697,35
%	1,24	91,29	7,47	100,00	0,39	89,34	10,27	100,00

Figura 4.2 apèndix
Tipus de terra - Nord 1597

Partida	Parcel·les				Fanecades			
	Horta	Secà	Algoleja	Total	Horta	Secà	Algoleja	Total
Judio	2	21	1	24	7,50	887,00	12,00	906,50
Marxillent		18	2	20		550,50	12,00	562,50
Tabàquer		57		57		437,76		437,76
Barranc de Castelló		1	7	8		6,00	186,00	192,00
Camí de la Pobla	1	27		28	1,50	161,50		163,00
Ofra		38		38		153,75		153,75
Andarella		1		1		150,00		150,00
Mallolades		18		18		130,50		130,50
Al Quiref	2	23		25	5,00	119,10		124,10
Sarient		7		7		107,00		107,00
Texonera		14		14		85,58		85,58
Tulur		18		18		48,00		48,00
Barranc de la Pobla		1	5	6		15,00	33,00	48,00
Punta		5		5		44,25		44,25
Partinet		7		7		41,00		41,00
Benialís		6		6		36,00		36,00
Cremat		2		2		30,00		30,00
Corral de Marxillent		1		1		27,00		27,00
Camí de Marxillent		3		3		24,00		24,00
Corral del Judio		2		2		24,00		24,00
Barranc del Judio			1	1			24,00	24,00
Pins		1		1		14,50		14,50
Benicarama		2		2		1,00		1,00
Total general	5	273	16	294	14,00	3.093,44	267,00	3.374,44
%	1,70	92,86	5,44	100,00	0,41	91,67	7,91	100,00

Figura 4.3 apèndix
Cultius - Nord 1576

Partida	Parcel·les								Fanecades							
	horta	terra campa	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.	total	horta	terra campa	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.	total
Judio	2	4	2	1	2			11	7,50	87,00	490,00		132,00			716,50
Corral del Jueu		6			3			9	96,00				156,00			252,00
Tabàquer		1	25					26	5,00	219,61						224,61
Ofra		5	24	8	9			46	9,00	84,50	66,75	56,00				216,25
Barranc de la Pobla		10				3		13	130,00					60,00		190,00
Mallolades			4		19	2		25		45,00			120,00	0,74		165,74
Andarella					1			1					150,00			150,00
Al Quiref	1		12	1	2			16	3,00		82,25	6,00	13,00			104,25
Camí de la Pobla		4	4	7	1	5		21	42,25	8,50	18,00	0,25	31,50			100,50
Partinet		3	6	1	3			13	27,00	35,50	1,00	20,00				83,50
Texonera			9	3	1			13		66,00	7,25	6,00				79,25
Pins			4	1	1			6		27,25	14,50	24,00				65,75
Marxillent		5			3			8	30,25			24,00				54,25
Tulur		1	11	2				14		46,25	5,50					51,75
Sarient		3			1			4	48,00			1,00				49,00
Barranc de Castello		3						3	45,00							45,00
Cremats		1		1				2	18,00		24,00					42,00
Jueu		1					1	2	36,00							36,00
Camí de Marxillent			2	1	3			6		9,00	1,00	24,00				34,00
Barranc de l'Andarella		1						1	18,00							18,00
Sarient (Font de ...)		1						1	18,00							18,00
Benicarama				1				1			1,00					1,00
Total general	3	49	103	27	49	10	1	242	10,50	609,50	1.113,86	145,00	726,25	92,24		2.697,35
%	1,24	20,25	42,56	11,16	20,25	4,13	0,41	100,00	0,39	22,60	41,29	5,38	26,92	3,42		100,00

Figura 4.4 apèndix
Cultius - Nord 1597

Partida	Parcel·les										Fanecades									
	horta	terra campa	vinya	figueres	oliveres	moreres	arbres	s. espec.	total	horta	terra campa	vinya	figueres	oliveres	moreres	arbres	s. espec.	total		
Judio	2	11	2	2	4	3			24	7,50	118,00	490,00	6,00	252,00	33,00			906,50		
Marxillent		13	2		4		1		20		318,25	88,25		150,00		6,00		562,50		
Tabàquer			54	1	2				57			425,76	6,00	6,00				437,76		
Barranc de Castello		7						1	8		186,00						6,00	192,00		
Camí de la Pobla	1	6	4	7	1	8		1	28	1,50	47,75	26,50	26,00	0,25	43,00		18,00	163,00		
Ofra		4	15	9	9			1	38		19,00	52,50	35,25	47,00				153,75		
Andarella					1			1	2					150,00				150,00		
Mallolades		1	2	2	13				18		9,00	12,00	18,00	91,50				130,50		
Al Quiref	2	2	15	5	1				25	5,00	7,98	84,87	25,25	1,00				124,10		
Sarient		1	1	1	2			2	7		42,00	10,00		37,00		18,00		107,00		
Texonera		2	8	3	1				14		16,50	56,50	6,58	6,00				85,58		
Barranc de la Pobla		4	1					1	6		33,00	15,00						48,00		
Tulur		1	13	4					18		3,00	40,50	4,50					48,00		
Punta			5						5			44,25						44,25		
Partinet		1	5	1					7		3	37	1					41,00		
Benialís		2			4				6		12,00			24,00				36,00		
Cremat		1	1						2		12,00	18,00						30,00		
Corral de Marxillent		1							1		27,00							27,00		
Barranc del Judio		1							1		24,00							24,00		
Corral del Judio		2							2		24,00							24,00		
Camí de Marxillent			1		2				3			6,00		18,00				24,00		
Pins				1					1				14,50					14,50		
Benicarama				2					2				1,00					1,00		
TOTAL	5	60	129	38	44	11	1	7	295	14,00	902,48	1.407,13	144,08	782,75	76,00	6,00	42,00	3.374,44		
%	1,69	20,34	43,73	12,88	14,92	3,73	0,34	2,37	100,00	0,41	26,74	41,70	4,27	23,20	2,25	0,18	1,24	100,00		

Figura 4.5 apèndix
Tipus de terra - Horta Major 1576

Partida	Parcel·les			Fanecades		
	Horta	Secà	Total	Horta	Secà	Total
Lauro	23	44	67	56,50	91,25	147,75
Lauren	23	30	53	45,96	87,25	133,21
Horta Major	58		58	120,27		120,27
Camí de Rafalgeps		13	13		113,50	113,50
Rafalet	12	26	38	32,99	58,50	91,49
Horta del Rafalet	19	1	20	54,36	0,12	54,48
Rafalet (darrere les cases)	1	7	8	0,00	24,00	24,00
Canilles		7	7		17,00	17,00
Font		3	3		15,87	15,87
Benicoraix		4	4		10,00	10,00
Rafalet (davall les cases)		3	3		9,25	9,25
Rafalgeps	1	2	3	3,00	6,00	9,00
Camí de la Font		8	8		5,99	5,99
Bassa de la Font	1	1	2	3,00	0,00	3,00
Camí del Rafalet		1	1		3,00	3,00
Eres del Rafalet		3	3		2,50	2,50
Rafalet (damunt del...)		2	2		2,50	2,50
Barranc del Rafalet		2	2		1,50	1,50
Barranc de Canilles	1		1	1,00		1,00
Total general	139	157	296	317,08	448,23	765,31
%	46,96	53,04	100,00	41,43	58,57	100,00

Figura 4.6 apèndix
Tipus de terra - Horta Major 1597

Partida	Parcel·les			Fanecades		
	Horta	Secà	Total	Horta	Secà	Total
Rafalet	16	53	69	31,30	202,82	234,12
Lauro	36	47	83	69,47	86,49	155,96
Benicoraix	1	13	14	18,00	94,00	112,00
Horta Major	67	2	69	103,94	6,25	110,19
Lauren	27	27	54	51,22	51,25	102,47
Font	1	5	6	3,00	46,00	49,00
Rafalgeps	1	6	7	3,00	40,00	43,00
Camí de Rafalgeps		5	5		36,50	36,50
Horta del Rafalet	18		18	29,70		29,70
Camí de la Font	1	7	8	0,75	8,99	9,74
Camí del Rafalet	1	5	6	0,00	9,25	9,25
Barranc de Canilles	1	1	2	1,00	6,00	7,00
Rafalet (davall les cases)		2	2		6,25	6,25
Canilles		4	4		6,00	6,00
Rafalet (darrere les cases)	1	6	7	0,75	2,50	3,25
Barranc del Rafalet		1	1		0,50	0,50
Eres del Rafalet		1	1		0,50	0,50
Bassa de la Font		2	2		0,00	0,00
Total general	171	187	358	312,13	603,30	915,43
%	47,77	52,23	100,00	34,10	65,90	100,00

Figura 4.7 apèndix
Cultius - Horta Major 1576

Partida	Parcel·les								Fanecades							
	horta	terra campà	vinya	Figueres	oliveres	moreres	s. espec.	total	horta	terra campà	vinya	Figueres	oliveres	moreres	s. espec.	total
Lauro	23	9	13	17	1	4	2	69	56,50	28,75	26,00	29,25	1,00	6,25		147,75
Lauren	22	11	11	6	2	1	3	56	41,46	44,25	27,50	11,00	4,50	4,50		133,21
Horta Major	58							58	120,27							120,27
Camí de Rafalgeps		1	1	5	3	3		13		1,50	15,00	42,00	27,00	28,00		113,50
Rafalet	12	7	7	8	2	2		38	32,99	18,50	20,25	11,00	7,50	1,25		91,49
Horta del Rafalet	19	1						20	54,36	0,12						54,48
Rafalet (darrere les cases)	1	4		1		2		8		10,00		12,00		2,00		24,00
Canilles		1		5		1		7		1,00		13,00		3,00		17,00
Font						3		3						15,87		15,87
Benicoraix		1	1		1	1		4			6,00		1,00	3,00		10,00
Rafalet (davall les cases)		1		1		1		3		6,00		0,25		3,00		9,25
Rafalgeps	1			1		1		3	3,00					6,00		9,00
Camí de la Font				2	1	5		8				2,25	1,00	2,74		5,99
Bassa de la Font						2		2						3,00		3,00
Camí del Rafalet						1		1						3,00		3,00
Eres del Rafalet		1	1	1				3		1,00	1,00	0,50				2,50
Rafalet (damunt del...)		1	1					2		2,00	0,50					2,50
Barranc del Rafalet				2				2				1,50				1,50
Barranc de Canilles	1							1	1,00							1,00
Total general	137	38	35	49	10	27	5	301	309,58	113,12	96,25	122,75	42,00	81,61		765,31
%	45,51	12,62	11,63	16,28	3,32	8,97	1,66	100,00	40,45	14,78	12,58	16,04	5,49	10,66		100,00

Figura 4.8 apèndix
Cultius - Horta Major 1597

Partida	Parcel·les									Fanecades								
	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	garrofers	s. espec.	total	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	garrofers	s. espec.	total
Rafalet	16	12	18	18	2	3			69	31,30	46,00	94,50	46,82	7,50	8,00			234,12
Lauro	33	14	9	20	2	4		1	83	59,97	31,24	26,50	25,75	2,00	10,00		0,50	155,96
Benicoraix		9		1	1	3			14		63,00		18,00	1,00	30,00			112,00
Horta Major	65	1	2			1			69	101,69	1,50	6,25			0,75			110,19
Lauren	25	8	6	10	3	2			54	42,72	16,00	9,50	25,50	4,00	4,75			102,47
Font	1		1		1	3			6	3,00		6,00		24,00	16,00			49,00
Rafalgeps	1		1	2	1	2			7	3,00		13,00	9,00	3,00	15,00			43,00
Camí de Rafalgeps		2		2		1			5		3,50		21,00		12,00			36,50
Horta del Rafalet	17					1			18	29,70								29,70
Camí de la Font	1	4				3			8	0,75	7,25				1,74			9,74
Camí del Rafalet	1	3			1		1		6		6,25			3,00				9,25
Barranc de Canilles	1			1					2	1,00			6,00					7,00
Rafalet (davall les cases)		1				1			2		0,25				6,00			6,25
Canilles		2		2					4		1,00		5,00					6,00
Rafalet (Darrere les cases)		2		1		4			7		0,50				2,75			3,25
Barranc del Rafalet				1					1				0,50					0,50
Eres del Rafalet				1					1				0,50					0,50
Bassa de la Font						2			2									
Total general	161	58	37	59	11	30	1	1	358	273,13	176,49	155,75	158,07	44,50	106,99		0,50	915,43
%	44,97	16,20	10,34	16,48	3,07	8,38	0,28	0,28	100,00	29,84	19,28	17,01	17,27	4,86	11,69		0,05	100,00

Figura 4.9 apèndix
Tipus de terra - Horta de l'Alfals 1576

Partida	Parcel·les			Fanecades		
	Horta	Secà	Total	Horta	Secà	Total
Horta de l'Alfals	35	28	63	66,97	160,00	226,97
Cota		45	45		187,00	187,00
Camí de Xàtiva		6	6		57,00	57,00
Camí del Molí de Palla		1	1		30,00	30,00
Camí de l'Alfals		4	4		26,00	26,00
Arcada	1	2	3	3,00	12,50	15,50
Molí de Palla		3	3		12,00	12,00
Molins	1	3	4	3,00	7,00	10,00
Camí del Ràfol		2	2		6,00	6,00
Molí d'Essa	1	1	2	1,29	3,00	4,29
Camí del Molí		2	2		3,50	3,50
Barranc del Molí	1		1	1,50		1,50
Camí de l'Horta Nova		1	1		1,00	1,00
Total general	39	98	137	75,76	505,00	580,76
%	28,47	71,53	100,00	13,04	86,96	100,00

Figura 4.10 apèndix
Tipus de terra - Horta de l'Alfals 1597

Partida	Parcel·les			Fanecades		
	Horta	Secà	Total	Horta	Secà	Total
Cota		35	35		150,70	150,70
Horta de l'Alfals	41	20	61	58,32	84,75	143,07
Horta Nova	11	2	13	43,50	13,50	57,00
Camí del Molí de Palla		1	1		30,00	30,00
Camí de l'Alfals		3	3		24,00	24,00
Camí del Ràfol	1	5	6	0,75	16,5	17,25
Camí de Xàtiva		3	3		15,00	15,00
Molí d'Essa		3	3		14,00	14,00
Camí del Molí		2	2		12,50	12,50
Molins	1	3	4	3,00	7,25	10,25
Molí de Palla	1	5	6		9,00	9,00
Barranc del Molí	2		2	1,50		1,50
Total general	57	82	139	107,07	377,20	484,27
%	41,01	58,99	100,00	22,11	77,89	100,00

Figura 4.11 apèndix
Cultius - Horta de l'Alfals 1576

Partida	Parcel·les								Fanecades							
	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.	total	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.	total
Horta de l'Alfals	33	5	9	5	10	1	2	65	64,36	4,61	69,50	15,00	72,00	1,50		226,97
Cota		1	33	9	1	1		45		6,00	142,00	27,00	6,00	6,00		187,00
Camí de Xàtiva		2			4			6		33,00			24,00			57,00
Camí del Molí de Palla			1					1			30,00					30,00
Camí de l'Alfals			1		3			4			6,00		20,00			26,00
Arcada	1			1		1	1	4	3,00			10,00		2,50		15,50
Molí de Palla	1			1	1			3					12,00			12,00
Molins	1			1		2		4	3,00			6,00		1,00		10,00
Camí del Ràfol		1			1			2					6,00			6,00
Molí d'Essa	1	1						2	1,29	3,00						4,29
Camí del Molí		1			1			2		0,50			3,00			3,50
Barranc del Molí	1							1	1,50							1,50
Camí de l'Horta Nova			1					1			1,00					1,00
Total general	38	11	45	17	21	5	3	140	73,15	47,11	248,50	58,00	143,00	11,00		580,76
%	27,14	7,86	32,14	12,14	15,00	3,57	2,14	100,00	12,60	8,11	42,79	9,99	24,62	1,89		100,00

Figura 4.12 apèndix
Cultius - Horta de l'Alfals 1597

Partida	Parcel·les							total	Fanecades							total
	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.		horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	s. espec.	
Cota		2	25	7	1			35	18,00	106,20	23,50	3,00				150,70
Horta de l'Alfals	39	7	3	4	7	1		61	56,45	9,62	30,00	2,00	43,50	1,50		143,07
Horta Nova	8	3			1	1		13	28,50	10,50			12,00	6,00		57,00
Camí del Molí de Palla			1					1		30,00						30,00
Camí de l'Alfals		1			2			3	6,00				18,00			24,00
Camí del Ràfol	1	1	1	1		2		6	0,75	9,00	4,00	1,50		2,00		17,25
Camí de Xàtiva		1			2			3	3,00				12,00			15,00
Molí d'Essa					2		1	3					12,00	2,00		14,00
Camí del Molí		1			1			2	0,50				12,00			12,50
Molins	1			1		2		4	3,00		6,00			1,25		10,25
Molí de Palla	1			1	2	1	1	6					7,00	2,00		9,00
Barranc del Molí	2							2	1,50							1,50
TOTAL	52	16	30	14	18	7	2	139	90,20	56,62	170,20	33,00	119,50	12,75	2,00	484,27
%	37,41	11,51	21,58	10,07	12,95	5,04	1,44	100,00	18,63	11,69	35,15	6,81	24,68	2,63	0,41	100,00

Figura 4.13 apèndix
Tipus de terra - Sud 1576

Partida	Parcel·les		Fanecades	
	Secà	Total	Secà	Total
Porrinxons	36	36	251,25	251,25
Maig	37	37	206,38	206,38
Morquí	5	5	81,00	81,00
Camí Salem	14	14	59,00	59,00
Serra	3	3	52,00	52,00
Muntanya	2	2	42,00	42,00
Xarxet	8	8	37,00	37,00
Algepsar	3	3	36,50	36,50
Algepsar blanc	1	1	18,00	18,00
Buitrera	2	2	6,25	6,25
Algepsar vermell	1	1	3,00	3,00
Total general	112	112	792,38	792,38

Figura 4.14 apèndix
Tipus de terra - Sud 1597

Partida	Parcel·les		Fanecades	
	Secà	Total	Secà	Total
Porrinxons	36	36	221,75	221,75
Maig	33	33	179,62	179,62
Morquí	5	5	75,00	75,00
Serra	5	5	70,00	70,00
Camí Salem	10	10	48,00	48,00
Muntanya	4	4	48,00	48,00
Algepsar	7	7	31,10	31,10
Xarxet	4	4	24,00	24,00
Buitrera	2	2	14,00	14,00
Algepsar vermell	1	1	3,00	3,00
Total general	107	107	714,47	714,47

Figura 4.15 apèndix
Cultius - Sud 1576

Partida	Parcel·les						Fanecades					
	terra campa	vinya	figueres	oliveres	moreres	total	terra campa	vinya	figueres	oliveres	moreres	total
Porrinxons	12		6	16	2	36	121,00		21,25	91,00	18,00	251,25
Maig	2	16	8	3	8	37	8,50	85,63	29,25	42,00	41,00	206,38
Morquí	1			4		5	0,00			81,00		81,00
Camí Salem	4	3	1	3	3	14	18,00	16,00	1,00	12,00	12,00	59,00
Serra	1		1	1		3	12,00		4,00	36,00		52,00
Muntanya	1			1		2	30,00			12,00		42,00
Xarxet		4	2	1	1	8		22,00	7,00	6,00	2,00	37,00
Algepsar				2	1	3				36,00	0,50	36,50
Algepsar blanc					1	1					18,00	18,00
Buitrera		1	1			2		0,25	6,00			6,25
Algepsar vermell			1			1			3,00			3,00
Total general	21	24	20	31	16	112	189,50	123,88	71,50	316,00	91,50	792,38
%	18,75	21,43	17,86	27,68	14,29	100,00	23,92	15,63	9,02	39,88	11,55	100,00

Figura 4.16 apèndix
Cultius - Sud 1597

Partida	Parcel·les								Fanecades							
	terra campa	vinya	figueres	oliveres	moreres	garrofers	s. espec.	total	terra campa	vinya	figueres	oliveres	moreres	garrofers	s. espec.	total
Porrinxons	14		3	17	2		1	37	107,00		12,25	87,50	15,00			221,75
Maig	7	13	5	4	3		2	34	23,00	40,87	28,75	63,00	18,00		6,00	179,62
Morquí				5				5				75,00				75,00
Serra	1		2		1	1		5	4,00		48,00		18,00			70,00
Muntanya	2		1	1				4	36,00			12,00				48,00
Camí Salem	4	1		3	2			10	21,00	9,00		6,00	12,00			48,00
Algepsar	2			2	3			7	17,10			13,50	0,50			31,10
Xarxet		3			1			4		22,00			2,00			24,00
Buitrera	1		1					2	4,00		10,00					14,00
Algepsar vermell			1					1			3,00					3,00
TOTAL	31	17	13	32	12	1	3	109	212,10	71,87	102,00	257,00	65,50		6,00	714,47
%	28,44	15,60	11,93	29,36	11,01	0,92	2,75	100,00	29,69	10,06	14,28	35,97	9,17		0,84	100,00

Figura 4.17 apèndix
Tipus de terra - Aielo 1576

Partida	Parcel·les				Fanecades			
	Horta	Secà	Algoleja	Total	Horta	Secà	Algoleja	Total
Cona		1		1		120,00		120,00
Planet		22		22		90,12		90,12
Dronata	15	12		27	51,00	36,25		87,25
Fondó		20		20		78,50		78,50
Horta Aielo	12			12	57,00			57,00
Almadrava		1	1	2		36,00	9,00	45,00
Fangell		11		11		42,25		42,25
Tapar		11		11		35,00		35,00
Aielo (junt a les cases)	3	1		4	30,00	1,00		31,00
Cotela		9		9		30,00		30,00
Marjal del Pont		7		7		28,75		28,75
Vinyes Aielo		8		8		25,25		25,25
Algezira	6	3		9	15,50	3,00		18,50
Aielo (darrere les cases)		9		9		11,50		11,50
Tossal de les vinyes		5		5		10,50		10,50
Aielo (davall el safareig)	1			1	3,00			3,00
Font Aielo	1			1	1,00			1,00
Pla		2		2		0,50		0,50
Total general	38	122	1	161	157,50	548,62	9,00	715,12
%	23,60	75,78	0,62	100,00	22,02	76,72	1,26	100,00

Figura 4.18 apèndix
Tipus de terra - Aielo 1597

Partida	Parcel·les				Fanecades			
	Horta	Secà	Algoleja	Total	Horta	Secà	Algoleja	Total
Cona		1		1		120,00		120,00
Dronata	19	13		32	56,97	33,75		90,72
Camí de Montitxelvo		3		3		85,75		85,75
Fondó		14		14		74,50		74,50
Martinent		1		1		72,00		72,00
Banyeres		2		2		72,00		72,00
Cotela		11		11		71,50		71,50
Planet		16		16		66,50		66,50
Pla		7		7		66,50		66,50
Almadrava		2	1	3		48,00	9,00	57,00
Horta Aielo	12	1		13	49,50			49,50
Tapar		14		14		32,66		32,66
Vinyes d'Aielo		7		7		23,25		23,25
Fangell		8		8		22,25		22,25
Marjal del Pont		5		5		18,33		18,33
Algezira	5	2		7	16,00	2,00		18,00
Font d'Aielo	3			3	9,00			9,00
Aielo (darrere les cases)		9		9		8,50		8,50
Tossal de les vinyes		4		4		3,50		3,50
Aielo (davall el safareig)	1			1	3,00			3,00
Aielo (junt a les cases)	1			1	3,00			3,00
Total general	41	120	1	162	137,47	820,99	9,00	967,46
%	25,31	74,07	0,62	100,00	14,21	84,86	0,93	100,00

Figura 4.19 apèndix
Cultius - Aiello 1576

Partida	Parcel·les								Fanecades							
	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	arbres	s. espec.	total	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	arbres	s. espec.	total
Cona					1			1					120,00			120,00
Planet		1	5	8	8			22	1,00	12,12	24,50	52,50				90,12
Dronata	16		2	7	2			27	54,00		6,00	15,25	12,00			87,25
Fondó		3			17			20		7,00			71,50			78,50
Horta Aiello	12							12	57,00							57,00
Almadrava		1		1				2		9,00		36,00				45,00
Fangell		1	3	3	4			11	6,00	10,25	11,00	15,00				42,25
Tapar			2	4	5			11			7,00	11,50	16,50			35,00
Aiello (junt a les cases)	3				1		1	5	30,00				1,00			31,00
Cotela		4			5			9		11,00			19,00			30,00
Marjal del Pont			3	4				7			14,50	14,25				28,75
Vinyes d'Aiello			4	3	1			8			14,00	5,25	6,00			25,25
Algezira	5	1		1	2			9	15,00	1,00		1,00	1,50			18,50
Aiello (darrere les cases)		1		7	1			9		1,00		10,00	0,50			11,50
Tossal de les vinyes				5				5				10,50				10,50
Aiello (davall el safareig)	1							1	3,00							3,00
Font d'Aiello						1		1						1,00		1,00
Pla					2			2					0,50			0,50
Total general	37	12	19	43	49	1	1	162	159,00	36,00	63,87	139,25	316,00	1,00		715,12
%	22,84	7,41	11,73	26,54	30,25	0,62	0,62	100,00	22,23	5,03	8,93	19,47	44,19	0,14		100,00

Figura 4.20 apèndix
Cultius - Aielo 1597

Partida	Parcel·les									Fanecades								
	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	arbres	s. espec.	total	horta	terra campà	vinya	figueres	oliveres	moreres	arbres	s. espec.	total
Cona					1				1					120,00				120,00
Dronata	18	2	1	8	2	1			32	53,97	6,75	4,00	11,00	12,00	3,00			90,72
Camí de Montitxelvo		2	1						3	78,00	7,75							85,75
Fondó		1			13				14	1,50				73,00				74,50
Martinent		1							1	72,00								72,00
Banyeres		1	1						2	72,00								72,00
Cotela		4	1	1	5				11	45,00	1,50	6,00	19,00					71,50
Pla		5	1		1				7	60,00	6		0,50					66,50
Planet		3	2	8	3				16	5,50	3,00	40,00	18,00					66,50
Almadrava		2		1					3	21,00		36,00						57,00
Horta Aielo	11	1				1			13	48,00					1,50			49,50
Tapar		1	2	5	6				14	6,00	1,66	8,50	16,50					32,66
Vinyes d'Aielo		1	3	2	1				7	3,00	12,00	2,25	6,00					23,25
Fangell		1	1	2	3		1		8	6,00	1,25	5,00	7,00		3,00			22,25
Marjal del Pont			2	3					5		5,33	13,00						18,33
Algezira	5				1	1			7	16,00				1,00	1,00			18,00
Font d'Aielo	3								3	9,00								9,00
Aielo (darrere les cases)				8	1				9				8,00	0,50				8,50
Tossal de les vinyes				4					4				3,50					3,50
Aielo (davall el safareig)	1								1	3,00								3,00
Aielo (junt a les cases)	1	2	1					1	5	3,00								3,00
Total general	39	27	16	42	37	3	1	1	166	132,97	376,75	42,49	133,25	273,50	5,50	3,00		967,46
%	23,49	16,27	9,64	25,30	22,29	1,81	0,60	0,60	100,00	13,74	38,94	4,39	13,77	28,27	0,57	0,31		100,00

3 Apèndix capítol 5

Distribució de parcel·les per partició i cultius 1576 -1597

Figura 5.1. Apèndix. Nombre de parcel·les per partició i cultius al capbreu de 1576 336

Figura 5.2. Apèndix. Nombre de parcel·les per partició i cultius al capbreu de 1597 339

Figura 5.1. Apèndix
 Nombre de parcel·les per partició i cultius al capbreu de 1576

Cultiu	Meitat	Terç	Quart	SP	Total
Horta	1	211	13	8	233
amb moreres		4		1	5
amb noguer		1			1
amb figueres, moreres		1			1
Total general	1	217	13	9	240

Cultiu	Terç	Quart	5é	SP	Total
Terra Campa	3	26	3	51	83
amb oliveres		34		2	36
amb figueres		32		3	35
amb moreres		10		6	16
amb figueres, oliveres		4			4
amb magraners		1		1	2
amb oliveres, figueres				2	2
amb oliveres, moreres		1		1	2
amb figueres, ametllers		1			1
amb figueres, garrofers		1			1
amb figueres, moreres		1			1
amb figueres, perera, magraner		1			1
amb figueres, vinya		1			1
amb moreres, figueres		1			1
amb moreres, oliveres		1			1
amb oliveres, figueres, moreres				1	1
amb oliveres, vinya		1			1
amb pomeres				1	1
Total general	3	116	3	68	190

Cultiu	Quart	5é	SP	Total
Vinya	227	1	6	234
amb figueres	21			21
amb oliveres	8			8
amb figueres, oliveres	2			2
amb moreres, figueres, terra campa	1			1
amb moreres, oliveres, terra campa		1		1
amb oliveres, garrofers	1			1
Total general	260	2	6	268

Cultiu	Terç	Quart	5é	S P	Total
Figueres	1	175	1	4	181
amb oliveres		11		5	16
amb moreres		4		2	6
amb garrofers		4			4
amb vinya		4			4
amb terra campà		1		1	2
amb ametlers		1			1
amb canyar		1			1
amb moreres, oliveres		1			1
amb oliveres, moreres		1			1
amb oliveres, vinya		1			1
amb vinya, oliveres, garrofers		1			1
Total general	1	205	1	12	219

Cultiu	Terç	Quart	6é	SP	Total
Oliveres	1	126		13	140
amb figueres		27		7	34
amb terra campà		2	1	4	7
amb moreres		1		5	6
amb figueres, moreres				2	2
amb figueres, vinya		2			2
amb garrofers		1		1	2
amb garrofers, figueres				2	2
amb moreres, figueres		1		1	2
amb vinya		2			2
amb figueres, garrofers				1	1
amb figueres, terra campà				1	1
amb moreres, figueres, garrofers				1	1
amb moreres, garrofers		1			1
amb moreres, garrofers, figueres, terra campà				1	1
amb moreres, perers				1	1
amb moreres, terra campà				1	1
amb moreres, terra campà, figueres				1	1
Total general	1	163	1	42	207

Cultiu	Terç	Quart	N	Total
Mores	3	20	70	93
amb figueres	1	2	3	6
amb terra campa		1	5	6
amb oliveres		1	2	3
amb figueres, oliveres, terra campa			1	1
amb figueres, terra campa			1	1
amb figueres, terra campa, noguer			1	1
amb noguer			1	1
amb oliveres, terra campa			1	1
amb tarongers			1	1
Total general	4	24	86	114

Figura 5.2. Apèndix
 Nombre de parcel·les per partició i cultius al capbreu de 1597

Cultiu	Meitat	Terç	Quart	6é	SP	Total
Horta	5	262	6	6	10	289
amb figueres		2				2
amb moreres		4			2	6
amb moreres, xops, fruiters					1	1
Total	5	268	6	6	13	298

Cultiu	Terç	Quart	6é	7é	9é	SP	Total
Terra Campa	1	58	2		1	86	148
amb figueres		54				11	65
amb oliveres		20		1	6	7	34
amb moreres		9	1			10	20
amb oliveres		3					3
amb oliveres, figueres		3					3
amb oliveres, moreres		2					2
amb carrasca						1	1
amb figueres, moreres						1	1
amb figueres, moreres						1	1
amb figueres, garrofers		1					1
amb figueres, pereres		1					1
amb noguer						1	1
amb oliveres, garrofers						1	1
Total	1	151	3	1	7	119	282

Cultiu	Terç	Quart	5é	7é	9é	SP	Total
Vinya	1	212	1	1		31	246
amb figueres		24					24
amb oliveres		6				1	7
amb terra campa		3				2	5
amb figueres, moreres		1					1
amb figueres, moreres, terra campa		1					1
amb figueres, oliveres		1					1
amb garrofers		1					1
amb moreres, oliveres, terra campa					1		1
Total	1	249	1	1	1	34	287

Cultiu	Meitat	Terç	Quart	5é	8é	SP	Total
Figueres	1	3	173	2		11	190
amb oliveres			12			6	18
amb vinya			6				6
amb oliveres, moreres			4		1		5
amb moreres			1			2	3
amb garrofers			2				2
amb terra campà			2				2
amb albercoquers						1	1
amb ametlers			1				1
amb moreres, noguers						1	1
amb moreres, oliveres			1				1
amb vinya, terra campà, oliveres			1				1
Total	1	3	203	2	1	21	231

Cultiu	Terç	Quart	6é	9é	SP	Total
Oliveres	1	98	1	3	25	128
amb figueres		21			15	36
amb moreres		2			5	7
amb terra campà		2	1		3	6
amb figueres, moreres					3	3
amb garrofers	1	1			1	3
amb moreres, figueres					2	2
amb figueres, garrofers					1	1
amb figueres, moreres, garrofers, terra campà					1	1
amb figueres, terra campà					1	1
amb garrofers, figueres					1	1
amb garrofers, figueres, terra campà.					1	1
amb moreres, garrofers		1				1
amb moreres, terra campà, figueres					1	1
Total	2	125	2	3	60	192

Cultiu	Terç	Quart	6é	SP	Total	
Moreres		7	19	1	69	96
amb figueres		1	3		3	7
amb oliveres			1		4	5
amb terra campà			1		2	3
amb figueres, oliveres, terra campà					1	1
amb figueres, terra campà					1	1
amb garrofers, oliveres, vinya, altres arbres					1	1
amb oliveres, figueres					1	1
Total	8	24	1	82	115	

Apèndix capítol 8

Dinàmica de les propietats familiars

1.- ALAIÇAR	
1.A Joan Alaiçar major (1576)	343
1.B Joan Alaiçar major (1597)	345
1.C Joan Alaiçar menor (1597)	345
1.D Miquel Alaiçar (1576)	347
2.- BACOR	
2.A Francesc Bacor (1576)	353
2.B Joan Bacor àlies <i>Vayo</i> (1576)	356
2.C Jeroni Bacor (1576)	360
3.-BURGÉS	
3.A Genís Burgés (fills i hereus) (1576)	362
3.B Jerònima II·l·el i de Burgés (viuda de Genís Burgés) (1597)	367
3.C Miquel Burgés (1597)	371
3.D Gaspar Burgés (1597)	374
3.E Jeroni Burgés àlies <i>Negrillo</i> (1597)	376
3.F Jerònima Burgés i de Xelurí (muller de Jeroni Xelurí) (1597)	378
3.G Joan Burgés menor àlies <i>Negrillo</i> (1597)	380
3.H Jeroni Burgés àlies <i>Barsaga</i> (1597)	381
4.- GÀNIM	
Gànim de El Rrafalet	
4.A Joan Gànim (1576)	384
4.B Miquel Gànim (1576)	385
4.C Diego Gànim (1597)	387
4.D Jeroni Gànim (1597)	388
Gànim de Castelló de Rugat	
4.E Francesc Gànim major (1576)	386
4.F Àngela Burga i de Gànim (muller de Miquel Gànim) (1597)	396
4.G Pere Gànim (1576)	398
4.H Jerònima Cofafa i de Gànim (muller de Francesc Gànim menor) (1597)	399
4.I Àngela Gànim i de Bonico (viuda de Gaspar Bonico) (1597)	401
4.J Joan Gànim àlies <i>Asseda</i> (1597)	403
Gànim d'Aielo de Rugat.	
4.K Miquel Gànim àlies <i>Membrut</i> (1576)	403
4. L Maria Gànim (1576)	411
4. M Guisabet Amer i de Gànim (1597)	412
4. N Joan Gànim àlies <i>Esquerrer</i> (1576)	415

5.- Família Il·lel.	
5.A Pere Il·lel (1597)	416
5.B Francesc Il·lel (1597)	419
5.C Pere Il·lel <i>Geit</i> (1597)	422
5.D Joanna Il·lel i d' Ahuilí (1597)	425
5.E Àngela Il·lel i de Burgés (1597)	427
5.F Francesc, Gaspar i Àngela Il·lel (1594)	430
5.G Joan Il·lel <i>Savi</i> (1597)	430
6.- Família Monferrig.	
6.A Jeroni Monferrig fill d'Onofre (1597)	432
6.B Àngela Naravia (1576)	433
6.C Onofre Monferrig major. (1597)	437
6.D Jeroni Monferrig major (1597)	438
6.E Àngela Monferrig i de Fondell (1597)	439
7.- Família Palla.	
7.A Miquel Palla menor àlies <i>el Coix</i> (1576)	440
7.B Miquel Palla menor àlies <i>el Coix</i> (1597)	443
7.C Martí Palla (1597)	445
7.D Joan Palla (1576)	448
7.E Joan Palla (1597)	452
7.F Francesc Palla (1597)	453
7.G Gaspar Palla (hereus Maria, Francesca i Jerònima Palla) (1576)	455
7. H Francisca Palla i de Valenci (1597)	459

1.- Família Alaiçar

1. A.- Joan Alaiçar major al capbreu de 1576

Joan Alaiçar, major de dies, disposa d'un patrimoni al 1576 compost per cinc parcel·les que sumen un total de 14 fanecades, així com també una casa que parteix amb el seu fill, Joan Alaiçar menor, en el moment del seu casament⁴⁷¹. De les cinc parcel·les, dos⁴⁷² ho són d'horta, sis fanecades que no paguen, i tres de secà que sumen huit fanecades i paguen 72 diners.

Joan Alaiçar té al 1576 un patrimoni modest on destaca l'horta. No obstant açò, amb el pas vers el capbreu de 1597, li cedeix en el casament al seu fill la major part del secà, mentre que l'horta, molt probablement per venda, passarà a altres mans fora del vincle familiar. De les 14 fanecades que disposava (sis d'horta i huit de secà), 10 les ven entre diferents propietaris (les sis d'horta i quatre de secà), dos de secà més li les dona al seu fill i ell es queda amb les altres dues:

1.- El primer tros de terra de Joan Alaiçar major està compost per una parcel·la de vinya de tres fanecades a la partida de Cota⁴⁷³, que paga huit diners i parteix al quart. Al revisar el cappatró de 1530, a la fulla 28, on enllacen les entrades de 1576, podem observar com la terra no apareix, però si fem la consulta mitjançant la base de dades informàtica a les altres entrades dels Alaiçar⁴⁷⁴, trobem una vinya a Cota que paga huit diners. De les tres fanecades de vinya, Joan Alaiçar major se'n queda una i mitja⁴⁷⁵, mentre que l'altra meitat, segons ens informa una nota al marge⁴⁷⁶, va als ítems del seu fill⁴⁷⁷, Joan Alaiçar menor, on roman fins el 1597.

⁴⁷¹ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 59 r., baix de l'enunciat de Joan Alaiçar i en una segona mà diu que la meitat de la casa li va ser donada al seu fill en casament i va als ítems de Joan Alaiçar menor a f. 146 r d'aquest mateix capbreu.

⁴⁷² Hi ha una parcel·la de sis fanecades on mitja és d'horta i l'altra mitja de secà i nosaltres a la base de dades l'hem redactada per separat per a una millor comptabilització.

⁴⁷³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 59 v.

⁴⁷⁴ Una d'aquestes és la que està a AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 18 r.

⁴⁷⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 176 v. Segons ens informa una nota al marge, va a la casa del seu fill

⁴⁷⁶ La nota al marge està a l'AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 59 v.

⁴⁷⁷ *Ibidem*, f. 246. Joan Alaiçar major dona en casament les terres al seu fill entre 1576 i 1597. És per aquest motiu que Joan Alaiçar menor té un ítem abans de la redacció del capbreu nou de 1597 que, com podem observar en les entrades del mateix, serveix de pont entre les propietats dels dos.

2.- A l'Assegador⁴⁷⁸ disposa d'una fanecada de moreres per les que paga 54 diners i no parteix la terra; parcel·la que podem enllaçar amb el cappable 1530⁴⁷⁹ on, en una nota marginal redactada al 1567, trobem: «Al Assegador que son moreras» pel que paga 54 diners. Aquestes moreres aniran: la meitat de la parcel·la a son fill, Joan menor⁴⁸⁰, com ens informa una nota al marge⁴⁸¹, que la mantindrà fins el 1597, així com, l'altra meitat, romandrà amb Joan Alaiçar major també al 97.

3.- D'horta disposa una quarta (tres fanecades) a l'Horta Major⁴⁸², en dos trossos, que parteix al terç. No tenim cap dada que ens possibiliti enllaçar-la amb el cappable de 1530, però podem trobar un parell de mitges quarts als ítems del 30⁴⁸³ dels Alaiçar, les quals podríem relacionar amb la de 1576. Un dels dos trossos de l'horta de Joan Alaiçar major el vendrà a Joan Méndez, però finalment anirà a Pinter⁴⁸⁴, així com l'altre tros anirà als ítems de Miquel Palla⁴⁸⁵.

4.- Disposo d'una fanecada de vinya a Lauren⁴⁸⁶, que parteix al quart i paga 10 diners. Al fer la recerca als ítems dels Alaiçar, al cappable de 1530, no trobem cap parcel·la que coincidís amb aquestes característiques. La documentació no ens facilita ninguna anotació per poder fer-li un seguiment adient a la parcel·la però consultant la base de dades comprovem com manté la propietat al 1597⁴⁸⁷.

5.- Té sis fanecades de terra, a una partida per determinar⁴⁸⁸, de les quals tres són de secà, terra campà amb una morera que parteix al quart, i les altres tres ho són d'horta, les quals parteixen al terç. No tenim informació que ens ajude a localitzar la parcel·la al 1530. Una nota al marge de l'entrada⁴⁸⁹ diu: «És de Fusa». Una informació molt limitada que no ens permet continuar amb la recerca.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, f. 59 v.

⁴⁷⁹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 18 r.

⁴⁸⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 246 r.

⁴⁸¹ *Ibidem*, f. 59 v. La nota està al marge.

⁴⁸² *Ibidem*.

⁴⁸³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 18 r i 43 r.

⁴⁸⁴ Anirà als ítems de Miquel Rodona àlies Pinter. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 1 r.

⁴⁸⁵ Ítems de Miquel Palla. *Ibidem*, f. 26 r.

⁴⁸⁶ *Ibidem*, f. 60 r.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 176 v.

⁴⁸⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 60 r.

⁴⁸⁹ *Ibidem*.

1. B.- Joan Alaiçar major al capbreu de 1597

Joan Alaiçar major⁴⁹⁰, major de dies, disposa d'un patrimoni conformat per tres parcel·les de secà que mesuren totes juntes tres fanecades i paguen 52 diners.

A.- Disposa de fanecada i mitja de vinya, en dos trossos, a la partida de Cota⁴⁹¹, la qual paga 15 diners i parteix la terra al quart⁴⁹². Segons ens explica la documentació han sigut partides per la meitat amb el seu fill Joan menor⁴⁹³.

B.- Manté en propietat mitja fanecada de moreres a l'Assegador⁴⁹⁴, que paguen 27 diners, no parteixen i sabem que l'altra meitat li l'ha donada al seu fill Joan Alaiçar menor⁴⁹⁵.

C.- La tercera i darrera parcel·la de Joan Alaiçar major està composta per una fanecada de vinya a la partida de Lauren⁴⁹⁶, que paga 10 diners, i parteix al quart⁴⁹⁷, igual que al 1576.

1. C.- Joan Alaiçar menor de dies

Joan Alaiçar menor⁴⁹⁸ disposa d'un patrimoni format per cinc parcel·les de secà que mesuren 12 fanecades, totes elles juntes, i paguen 52 diners.

1.- Té en propietat una parcel·la de moreres a l'Assegador⁴⁹⁹, de la qual desconeguem l'extensió⁵⁰⁰, per la que paga 27 diners i parteix al quart. La documentació ens informa que aquesta ve de l'ítem de son pare, Joan Alaiçar major⁵⁰¹.

⁴⁹⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f 175 v.

⁴⁹¹ *Ibidem*, f. 176 r.

⁴⁹² Aquesta parcel·la coincideix amb la segona que hem estudiat del seu fill Joan Alaiçar menor.

⁴⁹³ Fet que podem corroborar a AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 59 v.

⁴⁹⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 176 v. Aquesta parcel·la coincideix amb la primera que hem estudiat del seu fill Joan Alaiçar menor.

⁴⁹⁵ Aquesta terra apareix a AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 59 v.

⁴⁹⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f 176 v.

⁴⁹⁷ La mateixa parcel·la la trobem als seus ítems. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 60 r.

⁴⁹⁸ És interessant recordar que Joan Alaiçar menor té un apartat abans de la redacció del capbreu nou de 1597. *Ibidem*, f. 246 r,

⁴⁹⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 178 r. Aquesta parcel·la coincideix amb la segona que hem estudiat de son pare, Joan Alaiçar major.

⁵⁰⁰ Per l'anàlisi de la parcel·la podem arribar a saber que mesura mitja fanecada.

⁵⁰¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 59 v.

2.- La segona parcel·la⁵⁰² mesura fanecada i mitja, està plantada de vinya, s'ubica a la partida de Cota⁵⁰³, es paguen 15 diners pel conreu i parteix al quart. Encara que la documentació no ens dona cap referència anterior, l'hem trobada als ítems de son pare Joan Alaiçar major⁵⁰⁴.

3.- El capbreu de 1597 ens diu que Joan Alaiçar menor, a la partida de Cota⁵⁰⁵, té una fanecada de vinya per la qual paga 10 diners, parteix la terra al quart, així com també, que anteriorment era de Francesc Alaiçar⁵⁰⁶. Al recercar, trobem la fanecada a la partida de Cota, redactada en segona mà, la qual parteix al quart i paga 10 diners per la vinya. A més a més, ens informa que l'entrada ve de l'ítem de Miquel Alaiçar⁵⁰⁷ d'aquest mateix cappatró. Si continuem amb la recerca cap endarrera, buscant la parcel·la als ítems de Miquel Alaiçar⁵⁰⁸, trobarem la vinya: una fanecada a la partida de Cota que parteix al quart i paga 10 diners. Segons la documentació la parcel·la va ser-li concedida del *Memorial del procurador Francisco Pérez*. Una nota al marge ens diu que aquesta terra va a les propietats de Francesc Alaiçar⁵⁰⁹, tancant-se així el cercle.

4.- Altra vegada, a la partida de Cota⁵¹⁰, disposa de tres fanecades d'oliveres que no paguen però parteix la terra al quart⁵¹¹. La referència ens torna a enviar als ítems del son cosí, Francesc Alaiçar⁵¹² on, en una segona mà, trobem la parcel·la de tres fanecades d'oliveres a Cota, amb la terra partint al quart sense pagar⁵¹³. Sabem però que aquesta parcel·la prové dels ítems de Miquel Alaiçar⁵¹⁴; és la parcel·la de mig jornal d'oliveres

⁵⁰² Aquesta parcel·la coincideix amb la primera que hem estudiat de son pare Joan Alaiçar major.

⁵⁰³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 177 v. No posa el nom de la partida però per les referències la podem localitzar allí.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 59 v. Encara que cal recordar que abans té el pas del capbreu de 1576, f. 246 r, on son pare li cedeix les propietats, en un primer moment, abans de la redacció del capbreu de 1597.

⁵⁰⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 178 r.

⁵⁰⁶ La documentació diu capbreu de 1576, f. 264 r, però realment és a capbreu de 1576, f. 364 r. Hi ha una errada.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 r. En una nota marginal ens diu que el dit ítem va a f. 246 r, de Joan Alaiçar menor, del mateix tom.

⁵⁰⁸ En aquest cas, trobarem la parcel·la *ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 r.

⁵⁰⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 364 r.

⁵¹⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 178 r. La documentació no ens diu la partida però per associació amb les entrades de son pare es dedueix que és Cota.

⁵¹¹ Els enfrontaments són amb el Camí real de Xàtiva i amb «Mendix del Choret», actual carrer Xorret.

⁵¹² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 364 r.

⁵¹³ Una anotació al marge ens diu que l'ítem va a f. 246 r, del capbreu de 1576, a les entrades de Joan Alaiçar menor.

⁵¹⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 r, però en el present cas, la parcel·la està al f. 112 r.

que no paga però parteix la terra al quart⁵¹⁵. Encara que cerquem la terra a les entrades de Miquel Alaiçar al 1530⁵¹⁶, adreçats per la documentació, no aconseguim localitzar cap parcel·la d'oliveres.

5.- Finalment, la cinquena parcel·la de Joan Alaiçar menor està composta per sis fanecades de terra campa, anteriorment plantada de vinya, a Lauro⁵¹⁷, que parteixen al terç, no paga i li va ser comprada a Pere Maxena⁵¹⁸. Al cercar-la, en una segona redacció, esbrinem que el jornal de vinya prové del sogre de Maxena, Bertomeu Mendix de Rabassa⁵¹⁹, qui li'l va donar a Pere en casament: parteix al quart i paga en aquest cas 60 diners⁵²⁰. Al buscar la parcel·la a les entrades de Bertomeu Mendix⁵²¹, trobem les sis fanecades a Lauro, plantades de vinya, per la que paga 60 diners i parteix la terra al quart⁵²². Encara que la documentació ens enllaça amb un «de dit cappatró i cartes», referint-se al de 1530⁵²³, no podem trobar cap entrada que amb certesa ens permeti afirmar que estem parlant de la mateixa terra.

1. D.- Miquel Alaiçar

Miquel Alaiçar⁵²⁴ disposa d'un patrimoni relativament important al 1576 compost per 14 parcel·les que sumen un total de 64,25 fanecades, com també, d'una casa⁵²⁵. De les 14 parcel·les, dos són d'horta, que sumen 2,25 fanecades que no paguen, i 12 de secà, que fan 62 fanecades i paguen 174 diners. Amb ell es produeix un fenomen de dispersió patrimonial entre els capbreus de 1576 i 1597, majoritàriament, fora del seu cercle familiar directe. De les 14 parcel·les, nou les vendrà, quatre passaran als seus pubills i una desconeixem on anirà. De les 64,25 fanecades en propietat (2,25 d'horta i 62 de secà), 36,25 les vendrà entre diferents propietaris (les 2,25 d'horta i 34 de secà);

⁵¹⁵ Encara que a les altres entrades ens diu que la parcel·la està a la partida de Cota, ací ens diu que és a l'Horta de l'Alfals, fet que evidència la proximitat de les dues partides i ens permet localitzar la de Cota al parcel·lari. Actualment, totes dues, les ubicaríem a la partida de l'Horta Nova.

⁵¹⁶ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

⁵¹⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 178 r.

⁵¹⁸ Va ser comprada. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 270 r.

⁵¹⁹ *Ibidem*, f. 107 r.

⁵²⁰ Una nota al marge ens diu que la terra va a l'ítem Joan Alaiçar menor del capbreu nou de 1597.

⁵²¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 107 r.

⁵²² Una nota marginal informa que aquesta terra va ser donada en casament a la seua filla i va als ítems de Pere Maxena.

⁵²³ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 19 r.

⁵²⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 r.

⁵²⁵ La casa ve de un ítem a AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 4 r. Sabem que, amb posterioritat, aquesta casa passarà a mans de Joan Palla, en un primer moment, i a Francesc Palla, en un segon.

dona en herència a Francesc i Martí 25 de secà, mentre que tres fanecades no sabem a qui aniran:

1.- Disposa Miquel Alaiçar a l'Horta Major⁵²⁶ d'una fanecada i mitja d'horta que no paga però parteix al terç, la qual, ve dels ítems de Miquel al 1530⁵²⁷, lloc on trobem la següent referència: «*Por la media quarta qu-era de Melich...*», i paga 16 diners. L'entrada del capbreu del 1576 no ens dona cap dada del propietari que es queda la parcel·la després de Miquel. Hem de fer una recerca informàtica per localitzar-la als ítems de Francesc Palla, al 1597⁵²⁸, per la coincidència de part dels enfrontaments així com els impostos.

2.- També a l'Horta Major⁵²⁹, té 0,75 fanecades d'horta, que parteix al terç i no paga. Encara que cerquem la parcel·la als ítems dels Alaiçar del cappel·l de 1530, no trobem cap terreny amb el qual puguem relacionar-lo. Novament, la parcel·la no ens dona informació sobre el propietari de la terra després de 1576. Serà mitjançant la base de dades que la trobarem als ítems de Francesc Palla⁵³⁰, coincidint plenament amb el llibre anterior.

3.- Disposa de sis fanecades de moreres i terra campa a la partida de la *Oluana*⁵³¹, que paguen huit diners i no parteix. Al revisar el cappel·l de 1530⁵³², podem llegir com tenim una parcel·la que s'apropa a la descripció de 1576: «*Por la Duana de su suegra junto al fossar viejo*» paga huit diners. Aquest ítem es va vendre amb posterioritat a Miquel Bolcàssim major⁵³³, veí del Ràfol de Salem, qui no la va tenir massa temps ja que al capbreu de 1597 està a mans de Joan Rodona àlies Pinter⁵³⁴.

⁵²⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 v.

⁵²⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

⁵²⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 r. A aquest ítem sí que trobarem una referència anterior al «del dit ítem i cartes». L'únic ítem que apareix és el de Miquel Alaiçar, a l'*Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 r.

⁵²⁹ *Ibidem*, f. 112v.

⁵³⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 r.

⁵³¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 v. La partida es nomena *Duana* i allò més probable és que el notari o l'escrivà fera una mala transcripció. Cal destacar la importància, descriptivament parlant, dels enfrontaments d'aquesta parcel·la ja que està localitzada, com hem dit, a la Duana, però afronta també amb el Camí real de Gandia, els palaus de la gerreria i el fossar vell.

⁵³² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r., és on ens enllacen aquestes entrades de la documentació de 1576.

⁵³³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 357 r. Trobem a aquest apartat la terra en una redacció posterior a la primera.

⁵³⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 3 r. Hem localitzat la parcel·la no per mitjà de Miquel Bolcàssim, propietari que no apareix al 1597, sinó mitjançant la base de dades; trobant la parcel·la a la partida de la Duana, plantada d'oliveres, figueres i moreres, de la que en aquest cas desconeguem l'extensió, però coincideixen els enfrontaments del Camí de Salem (o reial), la terra que

4.- Té a cens sis fanecades de moreres, a la partida de l'Almàssera⁵³⁵, per la que es paguen 8 diners i no parteix la terra. No hem pogut localitzar aquesta parcel·la als ítems on ens enllaça la documentació del 1530⁵³⁶. Una nota al marge del document ens informa que aquesta terra es va vendre al sastre Jeroni Cebrià i va anar al mateix capbreu de 1576⁵³⁷. Al fer allí la recerca trobem la parcel·la que, a més a més, en una nova nota marginal, ens enllaça amb el 1597⁵³⁸, perquè, tres d'aquestes sis fanecades aniran a Baptista Cebrià, fill de Jeroni.

5.- També a la partida de l'Almàssera⁵³⁹ té tres fanecades de figueres per les que paga sis diners i parteix la terra al quart. La referència antiga que tenim de la parcel·la és al cappableu 1530⁵⁴⁰. Ací hem localitzat un ítem que diu: «*Por las figueras al fossar*» paga sis diners. Aquesta parcel·la serà pels seus pubills, Francesc i Martí Alaiçar⁵⁴¹, segons la nota al marge de l'entrada de Miquel. Als ítems dels seus fills, en una redacció posterior al 1576, trobarem la parcel·la⁵⁴², a la partida del Fossar vell⁵⁴³, amb les mateixes característiques. Aquest ítem no ens dona informació posterior de la parcel·la. De fet, Francesc i Martí, no apareixen al capbreu de 1597, ni tampoc ho farà aquesta parcel·la, perquè l'hem seguida des de la base de dades.

6.- A els Porrinxons⁵⁴⁴ té nou fanecades d'oliveres i figueres per les que paga 18 diners, no parteix i, segons la documentació, amb anterioritat hi eren al seu ítem del cappableu de 1530⁵⁴⁵. Al fer la recerca, trobem l'entrada que diu «*Por el senso del Porrinchon. Paga I s VI*». A la vora, a una anotació posterior, lliga l'ítem amb els de Genís Burgés⁵⁴⁶, del mateix tom, on la trobem amb iguals característiques. Si continuem amb la recerca, al

havia estat del propietari que estem estudiant, Miquel Alaiçar, (en eixe moment ja és del mestre Jeroni Cebrià), el fossar antic dels moros, o també pel fet de pagar huit diners.

⁵³⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 v. La documentació localitza la parcel·la a l'Almàssera però, a més a més, els enfrontaments ens informen que la dita partida està fitant amb el fossar vell, fet que fa posar en sintonia aquesta parcel·la i la de la Duana, permetent-nos crear una imatge aproximada d'aquest espai.

⁵³⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

⁵³⁷ Segons aquesta nota marginal, la parcel·la passaria a mans de Jeroni Cebrià. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 r. Doncs bé, existeix una errada ja que les entrades de Jeroni a aquest capbreu hi són a f. 235 r i més concretament la d'aquesta a f. 235 v on es descriu amb els mateixos trets.

⁵³⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 17 r.

⁵³⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 v.

⁵⁴⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r, en una redacció posterior a l'esmentat any.

⁵⁴¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 364 v.

⁵⁴² Ens diu ací que ve de l'ítem de Miquel Alaiçar. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 v.

⁵⁴³ Que és la mateixa que la de l'Almàssera.

⁵⁴⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 v.

⁵⁴⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

⁵⁴⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 238 r. Encara que l'entrada que estem buscant la trobem a f. 238 v. Ens informa que la parcel·la ve de l'ítem de Miquel Alaiçar. *Ibidem*, f. 111 v.

1597, esbrinarem que la parcel·la ara pertany als fills i hereus de Genís Burgés⁵⁴⁷, essent el curador d'aquestos Gaspar Burgés, on la terra mesura nou fanecades, parteix al terç i paga pels conreus 27 diners.

7.- Disposa de tres fanecades de figueres a els Porrinxons⁵⁴⁸, per les que paga nou diners i no parteix la terra. La documentació ens diu que ve «de dit ýtem i cartes» de 1530⁵⁴⁹, lloc on localitzem l'entrada «*Por su parte de el Porrinchon. VIII*». Novament, és una nota al costat la que ens informa que la terra va a Genís Burgés⁵⁵⁰ en aquest llibre. Al 1597 la parcel·la pertanyerà als fills i hereus de Genís Burgés⁵⁵¹.

8.- A l'Horta de l'Alfals⁵⁵² té a cens una parcel·la de 18 fanecades, de les quals 12 són de vinya i sis d'oliveres, on la terra parteix al quart i es paguen 100 diners pels conreus. La parcel·la ja era propietat de Miquel Alaiçar al 1530⁵⁵³: ací tenim una entrada que parla sobre uns mallols a l'Alfals: «*Por suparte de los majuelos a la huerta el Alfals. II s*». Les entrades del capbreu de 1576 no ens dona cap informació de a qui passa la parcel·la. Som nosaltres qui la localitzem als ítems dels pubills de Miquel Alaiçar, Francesc i Martí⁵⁵⁴, perquè mantenen les mateixes característiques de cessió. Una nota marginal ens indicarà que la parcel·la passa de Francesc Alaiçar a Josep Xens⁵⁵⁵, que segueix al mateix capbreu del 76. Si continuem amb la recerca del tros de terra cap endavant, tenim que és propietat de Joan i Miquel Xens, al 1597⁵⁵⁶, fills de Josep Xens, que ostentaran llavors la propietat de la terra després de passar amb ells per quatre propietaris diferents en menys de 70 anys.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 6 v, però la parcel·la hi és a la carta nou.

⁵⁴⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 v.

⁵⁴⁹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

⁵⁵⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 238 r. Hem localitzada una nova errada ja que aquestos dos ítems de els Porrinxons, passaran a les cartes de Genís Burgés com un sol. Açò ho sabem perquè el total de diners que suma el pagament dels conreus de les dues parcel·les serà 27 d. (*Ibidem*, f. 111 v), que és el mateix que a f. 238 v, amb la diferència que no suma el total de fanecades: sols posa nou fanecades quan haguera hagut de ser 12, és a dir, tres fanecades més d'aquesta segona parcel·la.

⁵⁵¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 6 v, però la parcel·la hi és a cartes nou.

⁵⁵² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 r.

⁵⁵³ Apareix un «de dit ýtem i cartes» a l'entrada, amb referència a AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 364 r. A més a més, ens informa que abans era propietat de son pare, al mateix volum, f. 111 r.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 185 r. La parcel·la es manté els enfrontaments i les 12 fanecades de vinya i sis d'oliveres per a partir al quart. Un fet a destacar és el canvi de nom de la parcel·la, on abans la nomenava Horta de l'Alfals ara ho fa amb el nom de Cota.

⁵⁵⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 145 r. La parcel·la es mantindrà amb les mateixes característiques que abans hem esmentat però cal destacar, pel que fa al nom de la partida de Cota, també li serà dita de les Mallolades. Així doncs, en l'evolució dels propietaris d'aquesta parcel·la, des del 1530 fins el 1597, veiem que la mateixa zona de la baronia es nomena de tres formes diferents: Horta de l'Alfals, Cota i les Mallolades.

9.- També a l'Horta de l'Alfals⁵⁵⁷, té en propietat tres fanecades d'oliveres, que no paguen però parteixen la terra al quart. A la documentació de 1530 no trobem cap parcel·la als ítems dels Alaiçar que ens permeta crear una comparativa amb aquesta. Si seguim el procediment de la parcel·la anterior, aquesta tampoc ens informa a la propietat de qui es trasllada, però aconseguirem ubicar-la al mateix capbreu⁵⁵⁸, als ítems de Francesc i Martí Alaiçar, mantenint les mateixes característiques de cessió. Segons una nota marginal, aquesta parcel·la anirà a l'ítem del seu cosí, Joan Alaiçar menor⁵⁵⁹, al llibre de 1576 en un primer terme, i al del 1597⁵⁶⁰, en un segon on, ara a la partida de Cota⁵⁶¹, disposa de tres fanecades d'oliveres que no paguen però parteix la terra al quart⁵⁶².

10.- Miquel Alaiçar té a la partida de Cota⁵⁶³ una fanecada de vinya que paga 10 diners i parteix la terra al quart. Aquesta terra, i segons com informa la documentació, li va ser concedida pel procurador Francisco Pérez des del seu llibre *Memorial*. A la vora del document, una anotació ens diu que la parcel·la va als ítems dels pubills de Joan Alaiçar, Francesc i Martí, al mateix capbreu de 1576⁵⁶⁴, on els localitzem amb iguals pagaments que anteriorment. És una anotació al costat de l'ítem la que ens informa que passa a altre propietari d'aquest mateix volum del 76 en aquest cas, de nou, al seu cosí Joan Alaiçar menor⁵⁶⁵. Aquest Alaiçar serà qui mantindrà la propietat de la parcel·la al capbreu de 1597⁵⁶⁶, on tindrem la fanecada de vinya, a la partida de Cota, per la qual paga 10 diners i continua partint la terra al quart.

11.- A Sentillent⁵⁶⁷, és propietari de sis fanecades de terra campa que ni paga ni parteix. Això sí, ens referència al cappatró de 1530⁵⁶⁸, als ítems del mateix propietari, on localitzem la nota, que fa esment a la parcel·la, i per la qual paga 12 diners. Aconseguim localitzar la parcel·la al 1597 per mitjà de la base de dades ja que la

⁵⁵⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 r.

⁵⁵⁸ *Ibidem*, f. 364 r. Abans era propietat de son pare, a f. 111 r.

⁵⁵⁹ *Ibidem*, f. 246 r.

⁵⁶⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 178 r.

⁵⁶¹ Es torna a produir la substitució del nom de la parcel·la d'un capbreu a altre ja que al 1576 l'ubica a l'Horta de l'Alfals i al 1597 a Cota.

⁵⁶² Els enfrontaments són amb el Camí real de Xàtiva i amb *Mendix del Choret*, actual carrer Xorret.

⁵⁶³ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 112 r.

⁵⁶⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 364 r.

⁵⁶⁵ *Ibidem*, f. 246 r.

⁵⁶⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 178 r.

⁵⁶⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 r.

⁵⁶⁸ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r. «*Por suparte del senso de Pascot Coltellent [sic]*». Des de 1530 no queda clar el nom de la partida, ja que es reescríu sobre l'escrit i farà que aquest nom es mantinga a la resta de llibres.

documentació no ens dona informació sobre el traspàs de la propietat. Així doncs, al 97⁵⁶⁹ la tindrà en propietat Jaume Cotendí qui, segons esmenta la documentació, li la va comprar a Miquel Alaiçar. La propietat estarà a la partida de Sentillent però en aquest cas la terra campa mesurarà 24 fanecades, partirà al quart i pagarà 12 diners⁵⁷⁰.

12.- Miquel Alaiçar és propietari de tres fanecades de moreres a l'Assegador⁵⁷¹ el 1576 per les que no paga però parteix la terra al quart. El capbreu no ens dona cap referència, ni anterior ni posterior, de la parcel·la i hem de ser nosaltres qui fem la recerca. Al 1530, seguint el procediment que hem fet fins ara, consultem les entrades dels Alaiçar però, no trobem cap lot que amb certesa, aconseguim relacionar amb aquesta. Com hem dit, la documentació no ens dona cap dada del lloc on va la parcel·la, hem de fer la recerca nosaltres per mitjà de la base de dades, que ens permet localitzar-la a 1597, als ítems de Francesc Palla⁵⁷², amb els mateixos caràcters i enfrontaments que al volum anterior.

13.- El lot de terra compostat per una fanecada de terra campa amb dos figueres a l'Assegador⁵⁷³, per les que es paguen dos diners i parteix la terra al quart, no aconseguim trobar-li una referència anterior. Pel que respecta on anirà la mateixa, ho sabrem per mitjà de la base de dades ja que la documentació no ens ho diu. Tornarà a ser Francesc Palla qui ostentarà la propietat de la parcel·la al 1597 d'una fanecada que partirà al quart, amb sols una figuera que pagarà un diner i mig.

14.- Finalment, la darrera parcel·la de Miquel està composta per tres fanecades de vinya i oliveres, a la partida del Partinet⁵⁷⁴, per la informació que tenim, i sobretot la que ens manca, no ens possibilitarà fer-li una recerca adient per localitzar-la.

⁵⁶⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f.117 r.

⁵⁷⁰ Jaume Cotendí sumarà la parcel·la que li compra a Miquel Alaiçar a altra que ja tenia a la serra, com és la que té als Porrinxons. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 122 v. La partida de Sentillent, pels enfrontaments, sabem que també està a la muntanya, on fita amb la senda que va a Perputxent.

⁵⁷¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 v.

⁵⁷² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 r.

⁵⁷³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 v.

⁵⁷⁴ *Ibidem*, f. 112 v.

2 Família Bacor

2. A.- Francesc Bacor

Al 1576 Francesc Bacor⁵⁷⁵ té un patrimoni de 10 parcel·les de les quals una és horta, suma tres fanecades i paga 32 diners, altra és algoleja de 24 fanecades, que no paga i no parteix, mentre que huit ho són de secà, sumen 177,75 fanecades i paguen 457,5 diners.

1.- La primera parcel·la de Francesc està composta per tres fanecades d'horta, a l'Horta Major⁵⁷⁶, per les que paga 32 diners i parteix al terç. La documentació ens enllaça amb el 1530⁵⁷⁷ i diu que abans era de Parret. Ací trobem les entrades de son pare, també Joan Bacor on, en una posterior al 30, trobem la referència «Per la quarta de Parrete» paga 20 diners. De les tres fanecades, una i mitja se les quedarà ell al capbreu de 1597⁵⁷⁸, pagarà 16 diners i partirà al terç. L'altra fanecada i mitja va a l'ítem de Gaspar Valenci⁵⁷⁹, al 1576, en un primer terme, i la mantindrà al tom de 1597⁵⁸⁰, on continuarà partint al terç però no pagarà.

2.- També és propietari de 24 fanecades d'algoleja «franca de tot cens» i de senyoria directa al Barranc de la Pobla⁵⁸¹. Encara que la documentació explica que li va ser donada per son pare, no hem trobat la parcel·la als seus ítems⁵⁸², ni cap més informació que ens permeta localitzar-la. Aquesta propietat la mantindrà Francesc Bacor al 1597⁵⁸³, on trobem la parcel·la sense partició però pagant 16 diners. Encara que ratllada, és a dir, que molt probablement no dispose de la propietat, estarà als seus ítems, però tampoc ens informa del que ha passat amb ella.

⁵⁷⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 30 r.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, f. 30 v.

⁵⁷⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 86 r.

⁵⁷⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 28 r. Ací trobem la referència. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 30 r., així com també que anteriorment mesurava tres fanecades, és a dir, una quarta.

⁵⁷⁹ Una anotació al marge ens informa que la fanecada i mitja que falta va a l'ítem de Gaspar Valenci. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 13 v. A més a més sabem que l'entrada al 1576 a més de mesurar tres fanecades, estava dividida en «3 bancalets». Dos d'aquests són els que aniran a l'ítem de Gaspar on veiem que en compte de nomenar a la partida Horta Major ho fa com *Cavó*, és a dir Alcavor, fet que ens permet localitzar la parcel·la amb més concreció a l'actualitat.

⁵⁸⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, setena mà, f. 259 v. El document també ens diu que aquesta parcel·la ve de l'ítem de Francesc Bacor. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 30 r.

⁵⁸¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 31 r li la va donar son pare franca de tot cens i de senyoria directa.

⁵⁸² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 86 r.

⁵⁸³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 27 v.

3.- A la partida de l'Andarella⁵⁸⁴ té 150 fanecades d'oliveres, moreres, terra campa i figueres per les que paga 180 diners i no parteix. De nou, és la mateixa documentació la que ens envia al cappatró de 1530⁵⁸⁵, on trobem a son pare, que comença a pagar a la mateixa partida un censal de 180 diners. Al 1597⁵⁸⁶ romandran sota la propietat de Francesc amb exactament els mateixos trets que al capbreu anterior.

4.- Al Quiref⁵⁸⁷ disposa de sis fanecades de vinya per les que paga 60 diners i parteix al quart. No tenim més informació per a poder continuar amb anterioritat la recerca. Serà el mateix propietari qui mantindrà la parcel·la de vinya amb les mateixes característiques al 1597⁵⁸⁸.

5.- A la partida de Cota⁵⁸⁹ disposa d'una parcel·la de huit fanecades i mitja de figueres per les quals paga 85 diners i parteix la terra al quart. Encara que ens diu que abans la parcel·la era d'Alí, aquesta informació és massa limitada per a poder trobar la dada al cappatró de 1530⁵⁹⁰. Al volum de 1597 la mantindrà el mateix propietari amb iguals característiques⁵⁹¹.

6.- Plantada de vinya, disposa d'una parcel·la de set fanecades a l'Ofra⁵⁹² per la que paga 70 diners i a més a més parteix al quart. No tenim cap més informació per continuar la recerca al 1530. Francesc Bacor serà qui mantindrà la propietat a l'Ofra al 1597⁵⁹³ amb els mateixos trets que al llibre anterior.

7.- A l'Arcada⁵⁹⁴ és propietari de dos fanecades i mitja de moreres per les quals paga 24 diners i no parteix la terra. Aquesta entrada ens envia al «dit ítem y cartes» del cappatró

⁵⁸⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 30 r.

⁵⁸⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 86 r, als ítems de Joan Bacor. Una nota marginal diu «Empesó a pagar este censal de XV s. en el año 1537».

⁵⁸⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 26 v.

⁵⁸⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 30 v. La partida de Al Quiref apareix nomenada de diverses formes com Al Gereff o Yref. Els enfrontaments de 1576, a f. 30 v, ens ajuden a localitzar la parcel·la a l'actual terme de Castelló de Rugat ja que un d'ells és el Barranc dels Molins, amb molta probabilitat l'actual Horta Nova.

⁵⁸⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 27 r.

⁵⁸⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 31 r.

⁵⁹⁰ Encara que trobem una entrada que diu: «Por figural de Cota qu-era de Alicas» (*Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 86 r) no podem dir amb certesa que es parle de la mateixa terra ja que aquesta enllaça millor amb una altra que estudiarem amb posterioritat. És possible que es produísca una agrupació de parcel·les en una sola, comptabilitzant el conjunt a la partida de Cota.

⁵⁹¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 27 v.

⁵⁹² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 31 r.

⁵⁹³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 27 r.

⁵⁹⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 30 v. Els enfrontaments són al Barranc i a la séquia del Molí però, al capbreu de 1576, podem identificar la parcel·la amb exactitud, a la partida de l'Arcada, evidenciant l'existència d'altres molins al perímetre de l'Horta Nova.

de 1530⁵⁹⁵, on trobem en una redacció posterior al dit any: «*Ytem, por el senso de las moreres de la Arcada que heran de su padre*» paga 24 diners. Al capbreu de 1597⁵⁹⁶, aquesta parcel·la, continuarà essent seua. En aquest cas, no posarà el nom però els enfrontaments, la mesura i la contribució senyorial serà la mateixa que al 1576.

8.- La darrera parcel·la de Francesc Bacor a la qual li hem pogut fer un seguiment relatiu està composta per 1,75 f de vinya al Tultur⁵⁹⁷, la qual parteix la terra al quart i paga pel conreu 17,5 diners, sense cap més referència que ens permeta cercar la terra al 1530. Al 1597⁵⁹⁸, Bacor mantindrà la propietat de la parcel·la, la qual tindrà els mateixos trets que a l'anterior capbreu.

9.- Té dos trossos junts de terra i figueres a Cota⁵⁹⁹ dels quals desconeguem l'extensió però sabem que parteixen al quart i paguen 21 diners. La documentació ens diu que abans era d'Alicas, al qual cerquem i localitzem al cappable de 1530⁶⁰⁰, on un dels seus ítems és «*Por el figueral de Cota*», pel que paga 21 diners. Una nota marginal senyala el traspàs de la parcel·la als ítems de Gaspar Bensalema⁶⁰¹, del mateix capbreu, on en una segona redacció trobem l'entrada. La major part del patrimoni de Gaspar es dissoldrà entre 1576 i 1597, fet que ens dificulta localitzar la parcel·la al tom de 1597.

10.- A la partida de l'Ofra⁶⁰² té dos fanecades d'oliveres per les que no paga però parteix la terra al quart. La documentació no ens dona cap referència per poder fer-li un seguiment anterior a la parcel·la. Per mitjà d'una anotació al marge sabem que va a casa de Genís Castellano⁶⁰³ qui la tindrà al 1597⁶⁰⁴ amb les mateixes característiques i impostos. Així doncs, Francesc Bacor mantindrà quasi totes les parcel·les de 1576 a 1597, exceptuant, com hem vist, l'algoleja al Barranc de la Pobla, els dos trossos de terra figueres junts a Cota i les dos fanecades d'oliveres a l'Ofra. No obstant, al capbreu de 1597, apareixeran dos parcel·les més que no disposava al 76:

⁵⁹⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 86 r.

⁵⁹⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 27 v.

⁵⁹⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 31 r.

⁵⁹⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f.27 v. Es produeix un fet a destacar en aquesta entrada ja que està escrit «...ab fadiga e lluïsmo en altre plen dret y tres quartons de terra vinya...», és a dir, que se li oblida posar la fanecada, de la fanecada i tres quartons, que venien del capbreu de 1576 ja que la resta de característiques de la mateixa es mantenen.

⁵⁹⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 30 v.

⁶⁰⁰ La parcel·la la localitzem als ítems de Joan Bacor. *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 86 r. Abans d'açò, als ítems d'Alicas, en primera redacció. *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 13 r.

⁶⁰¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 193 r.

⁶⁰² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 31 r.

⁶⁰³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 125 v.

⁶⁰⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 40 v.

A.- La primera d'elles localitzada és una fanecada i mitja d'horta, a l'Horta Nova⁶⁰⁵, que parteix al quart i paga 29 diners. Aquesta entrada està anotada al marge però, en el moment de la redacció del cappable, ens informa que ha sigut donada des de la Marmessoria.

B.- La segona està composta per fanecada i mitja d'horta, a l'Horta del Rafalet⁶⁰⁶, que no paga però parteix al terç i, malgrat que la documentació l'enllaça amb els ítems de Gaspar Bacor al cappable de 1530⁶⁰⁷, no la té en propietat al 1576.

Així doncs, Francesc Bacor tindrà al 1597⁶⁰⁸ un patrimoni de nou parcel·les de les quals tres seran horta, 4,5 fanecades que paguen 45 diners, mentre que sis de secà, 174,75 fanecades que paguen 436,5 diners.

2. B.- Joan Bacor àlies *Vayo*

Joan Bacor⁶⁰⁹ disposa d'un patrimoni compost de 13 parcel·les de les quals, dos són algoleja de 36 fanecades per les que no paga, tres d'horta que sumen 4,87 fanecades i paguen 12 diners, huit ho són de secà, sumen 71,75 fanecades i paguen 362 diners i estan totes elles distribuïdes de la següent forma:

1.- Joan Bacor és propietari d'una algoleja⁶¹⁰ de 18 fanecades al Barranc de la Pobla⁶¹¹ la qual és franca de cens i partició. Amb anterioritat, aquesta parcel·la va ser comprada pel pare de *Vayo* enfranquida al Col·legi dels jesuïtes de Gandia. L'algoleja la manté al 1597⁶¹² la seua viuda Sihilia Billeta, on mesura 36 fanecades que parteixen al quart i per les que es paguen 24 diners. Resulta que les dos parcel·les d'algoleja de 18 fanecades, que tenia Joan Bacor al 1576, seran unificades al 1597 en una sola de 36⁶¹³.

⁶⁰⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 27 v.

⁶⁰⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 28 v.

⁶⁰⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 30 r.

⁶⁰⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 26 r.

⁶⁰⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 116 r.

⁶¹⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 117 v.

⁶¹¹ El Barranc de la Pobla rep diversos noms com Barranc de Castelló o Barranc de l'Andarella però tots ells es refereixen al mateix espai geogràfic.

⁶¹² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 v. Aquest ítem està a nom de Sihilia Billeta, viuda de Joan Bacor, i el seu germà Francesc Bacor, curador dels fills i hereus d'aquest. La documentació ens diu que ve de l'ítem del marit, a la fulla 16 r. És una errada ja que vertaderament és a f. 116 r del capbreu de 1576.

⁶¹³ Pels enfrontaments, podríem arribar a situar aquesta parcel·la a l'actualitat, amb una relativa exactitud, en un mapa.

2.- Altra algoleja⁶¹⁴, de terra campa franca, de 18 fanecades, al Barranc de l'Andarella, era del pare de Joan Bacor, qui també la va comprar del Col·legi dels jesuïtes de Gandia. Sihilia Billeta la manté al 1597⁶¹⁵ on mesura 36 fanecades, parteixen al quart i paga 24 diners, unint-la amb l'anterior parcel·la que hem estudiat.

3.- Disposa d'una parcel·la d'horta de fanecada i mitja a l'Horta Major⁶¹⁶ que parteix al terç i no paga. Aquesta parcel·la ve dels ítems de son pare, al capbreu de 1530⁶¹⁷ on hi apareix la referència, en una segona redacció, de mitja quarta a l'Horta Major que abans era de la viuda Cafota. L'horta estarà en mans de la seua viuda i del curador al capbreu de 1597⁶¹⁸ on continuarà partint al terç i no pagarà.

4.- També disposa d'una quarta de terra horta, a l'Horta de l'Alfals⁶¹⁹, per la que parteix al terç però no paga. A més a més, aquesta entrada ens diu que Joan Bacor la va comprar de Joan Cotendí, propietari que no hem localitzat a cap dels volums estudiats, però sí l'entrada al 1530⁶²⁰: «Ytem, por la quarta que hera de Cotendi a la Huerta del Alfàs» per la qual va pagar 32 diners. Novament serà la viuda i curador qui ostentaran la propietat al 1597⁶²¹ on no pagaran però continuaran partint al terç.

5.- Té una parcel·la de 0,37 fanecades de terra horta, amb algunes moreres, per la qual paga 12 diners, no parteix, i la documentació no ens diu la ubicació al 1576⁶²². Encara que diu «del dit ítem y cartes», referint-se a les entrades de 1530, no aconseguim localitzar-la amb les mateixes característiques⁶²³. Al 1597⁶²⁴ trobarem la parcel·la als seus ítems que mesura 0,37 fanecades, paga els mateixos 12 diners, no parteix la terra i, encara que no ens diu la partida, la podem localitzar per la referència anterior del campbreu de 1576.

⁶¹⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 117 v.

⁶¹⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 v.

⁶¹⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 116 v.

⁶¹⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 42 r, dels ítems de son pare Joan Bacor.

⁶¹⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 44 v.

⁶¹⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 116 v.

⁶²⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 42 r.

⁶²¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 r.

⁶²² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 116 v.

⁶²³ Encara que molt probablement forme part, al 1576, de les tres fanecades a l'Horta de l'Alfals de l'entrada anterior. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 116 v.

⁶²⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 r.

6.- Té nou fanecades de secà, juntament amb un corral, plantada de figueres i d'oliveres, per les quals paga 36 diners, no parteix la terra i ubicada està damunt de la Font⁶²⁵. Novament la documentació ens envia al cappel·l de 1530⁶²⁶ on apareix la parcel·la i el corral: «Ytem, por el corral ensima la Fuente y la tierra entorno del; son oliveras y figueras. Por mandado del Duque don Carlos, VI s de senso, fadiga y lloysme»⁶²⁷. Sols la terra entorn al corral, ara de Puxerrí, la mantindrà la seua viuda al 1597⁶²⁸: les nou fanecades plantades de figueres i oliveres per les que no es parteix però sí que es paguen 36 diners.

7.- A Lauro⁶²⁹ disposa de tres fanecades de moreres per les que paga 72 diners i no parteix. La mateixa documentació és la que ens informa que aquesta terra abans era de Cantavall i que prové dels ítems de Bacor al 1530⁶³⁰. Ací, anotada posteriorment a l'any de redacció del cappel·l, trobem aquesta entrada: «Por el senso de las moreras de Lauro qu·era de Luys Ca(n)tavall» paga 72 d. La propietària al 1597⁶³¹ serà la seua viuda, Sihilia Billeta, i la parcel·la mantindrà els mateixos trets.

8.- A el Partinet⁶³², disposa de quatre fanecades de vinya per les que paga 40 diners i parteix la terra al quart. No tenim cap més informació que ens permeta recercar la terra amb anterioritat. La parcel·la romandrà, al 1597⁶³³, als ítems de la viuda i curador amb les mateixes característiques.

9.- A la partida de els Pins⁶³⁴ té 14,5 fanecades de figueres i vinya, on la terra parteix al quart i contribueix amb 141 diners. Una nota ens informa que la terra la va partir amb el seu germà, Francesc Bacor, i li va ser lliurada des del *Memorial del procurador Francisco Pérez*. Al 1597⁶³⁵ tenim la terra a la mateixa partida i iguals característiques que l'anterior capbreu.

⁶²⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 117 r. Hi ha una nota al marge diu que sols el corral, sense la terra, li va ser venut posteriorment a Francesc Puxerrí i va al capbreu de 1576, f. 101 r.

⁶²⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 42 r.

⁶²⁷ La lectura de la parcel·la als diferents cappel·lons en ajuda a localitzar-la amb exactitud, i el corral dalt de la Font, ja que a les entrades de 1576 i 1597 no queda clar.

⁶²⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 r.

⁶²⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 116 v.

⁶³⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 42 r.

⁶³¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 r.

⁶³² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 117 v.

⁶³³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 v.

⁶³⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 117 v.

⁶³⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 v.

10.- Als Porrinxons⁶³⁶ té una fanecada d'oliveres on no parteix la terra però paga 16 d. El document ens diu que la parcel·la ve «de dit ítem y cartes», en referència al cappable de 1530⁶³⁷: «Ytem, por suparte del senso des Porro(n)cho(n) qu-era de Gaspar Puleys» pel qual paga 16 d. Al 1597⁶³⁸, la fanecada d'oliveres estarà als ítems de la viuda i curador amb les mateixes mesures, pagaments i sense partició.

11.- Té a la capbreu de 1576 una parcel·la a la Serra⁶³⁹ de 36 fanecades d'oliveres i figueres per les quals paga 21 diners, no parteix, amb una nova referència que ens adreça al 1530⁶⁴⁰, a l'ítem de Joan Bacor, son pare. Allí trobem, en una redacció posterior a l'original, l'entrada «Por el senso de la Sierra que-ra de Çayet. De suparte ls 9». Al llibre de 1597⁶⁴¹ es mantindrà la parcel·la als ítems de la viuda amb les mateixes característiques.

12.- Joan Bacor disposa d'una vinya de 2,25 fanecades ubicada a el Tultur⁶⁴² per la qual paga 18 diners i parteix al quart. L'entrada ens explica que aquesta terra és la meitat de les tres fanecades i $\frac{3}{4}$ de terra que va partir amb el seu germà Francesc i que a més a més li va ser concedida des del *Memorial del procurador Francisco Pérez*. Com la resta de parcel·les, aquesta es mantindrà als ítems de la viuda i curador de Joan, al 1597⁶⁴³, on tenim la terra, també plantada de vinya, que mesura 2,25 f, paga 18 diners i continua partint al quart.

13.- Finalment, encara tenim una altra parcel·la a el Maig⁶⁴⁴ de dos fanecades de moreres, que paguen 18 diners i no parteix la terra. És la mateixa documentació la que ens informa que la terra ve «de dit ítem y cartes», en referència al cappable de 1530, als ítems de son pare⁶⁴⁵. Allí trobem dues entrades a el Maig però sense informació per poder identificar-les amb exactitud. Aquesta terra es mantindrà als ítems dels hereus de

⁶³⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 117 v.

⁶³⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 42 r.

⁶³⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 v.

⁶³⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 117 v.

⁶⁴⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 42 r.

⁶⁴¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 v.

⁶⁴² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 117 v.

⁶⁴³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 45 v.

⁶⁴⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 116v.

⁶⁴⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 42 r.

Joan Bacor àlies *Vayo* al 1597⁶⁴⁶ amb les mateixes característiques i sense partició, igual que al 1576.

Sihilia Billeta, viuda de Joan Bacor, i Francesc Bacor, com a curador dels fills i hereus al capbreu de 1597⁶⁴⁷, gestionaran l'herència de 12 parcel·les de les quals una és algoleja de 36 fanecades, per la que es paguen 21 diners; tres d'horta, sumen 4,87 fanecades i paguen 12 diners i, finalment, huit de secà que sumen 71,75 fanecades i paguen 362 diners.

2. C.- Jeroni Bacor

Jeroni Bacor⁶⁴⁸, al capbreu de 1576, es presenta com a veí i habitant del lloc de Salem⁶⁴⁹. Aquest fet, ens provoca confusió en un primer terme ja que pensàvem que no pertanyia a la mateixa branca familiar que la resta dels Bacor estudiats. L'anàlisi de la documentació ens ha permès saber que és fill de Joan i germà de Joan *Vayo* i Francesc. Arribem a aquesta conclusió per dos camins: el primer d'ells és l'estudi de la parcel·la de el Maig que ens enllaça amb el cappel·l de 1530⁶⁵⁰, amb un ítem de Jeroni Bacor, però que a la vegada està enllaçat al mateix llibre amb un altre de Joan Bacor. El segon camí és per l'anàlisi de la parcel·la de els Pins, on Jeroni la parteix amb «el seu germà», i en aquest cas, coincideix que Joan Bacor menor també té terra a aquesta partida que ha partit amb un germà⁶⁵¹. Així doncs, Jeroni disposa d'un patrimoni compost per una parcel·la d'algoleja, de la qual desconeguem cap més dada, i dos de secà que mesuren 12 fanecades i paguen 25 diners.

⁶⁴⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 44 v. A la documentació trobem altra errada ja que comença redactant la ubicació de la parcel·la a el Maig però també s'escriu Lauro. Així doncs, sabem que no hi és a Lauro per la comparació de l'entrada del capbreu de 1597 amb la de 1576.

⁶⁴⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 44 v.

⁶⁴⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 339 r.

⁶⁴⁹ Al capbreu de 1576 no disposa en propietat cap casa. A més, a l'AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 125 r, a més a més està inscrit en l'apartat de «Terratinents» del cappel·l, és a dir, de forasters que tenen terra al terme de la baronia. Sembla ser que els Bacor no eren oriünds ja que no apareixen al recompte de danys causats pels agermanats, registrada a la Cort del Governador, a instàncies del duc de Gandia el 1524. ARV, Governació, Lítium, 2479, ff. 488-492.

⁶⁵⁰ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, ff. 125 i 42, respectivament.

⁶⁵¹ El fet que vulguem destacar la relació familiar de Jeroni amb la resta dels Bacor del lloc de Castelló és perquè des d'un principi s'ha presentat com natural de Salem, per tant, tot evidenciava que no tenia relació amb la resta. L'estudi i comparativa de la documentació ens ha permès esbrinar que també és fill de Joan i, en algun moment, va anar a viure a Salem.

1.- De la parcel·la d'algoleja al Barranc⁶⁵² desconeguem l'extensió, com parteix i que paga. Això sí, ens diu que ve de l'ítem de son pare que la va comprar franca. Encara que ens adreça a l'apartat de terratinents⁶⁵³ de 1530, no trobem allí cap entrada referent a algoleja de dit propietari. No sabem on anirà aquesta parcel·la al capbreu de 1597 per la manca d'informació que es desprén.

2.- A la partida de el Maig⁶⁵⁴ té una parcel·la de moreres de tres fanecades, que no parteix però per les que paga 32 diners. Aquesta terra era de son pare, del cappatró vell⁶⁵⁵, on la localitzem en una entrada posterior al 1568: «*Ítem, Jeroni Bacor de Salem, paga per el sensalete de las moreres que heran de su padre al Mage, 2s 8*⁶⁵⁶». Segons una anotació marginal aquesta parcel·la passa al mateix capbreu de 1597⁶⁵⁷, als ítems de Joan Burgés de Genís, on la localitzem. No hem pogut trobar aquesta terra amb dites característiques al 1597 en cap propietari.

3.- La darrera parcel·la de Jeroni Bacor hi és a la partida de els Pins⁶⁵⁸: nou fanecades de vinya per la que paga 93 diners, parteix la terra al quart i a més a més ve de l'ítem de les *Vinyes noves* del *Memorial del procurador Francisco Pérez*. Al consultar l'ítem de son pare al 1530⁶⁵⁹ trobem novament en una entrada posterior al 1568: «*El mesmo [Jeroni Bacor] paga por su parte que le cupo de la viña de su padre a los Pinos*» pels quals paga 93 diners. Amb posterioritat, hem intentat cercar les propietats al capbreu de 1597, mitjançant la base de dades, però per les característiques de les mateixes no hem pogut fer cap associació.

⁶⁵² AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 339 v.

⁶⁵³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 125 r.

⁶⁵⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 339 r.

⁶⁵⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 125 r.

⁶⁵⁶ Encara que tenim una anotació al marge que ens indica que l'entrada va al nou f. 38, aquesta referència no es correspon en cap altre document que hem estudiat. Al consultar des de la base de dades les entrades de Joan Bacor al 1530, hem trobat a la f. 42 r, un censal que va comprar a el Maig, el qual, en una anotació marginal, diu que va a l'apartat dels terratinents, és a dir, on estan les propietats de Jeroni i que, a més a més, paga 2 s i VIII, igual que als ítems d'aquest al cappatró de 1530 i capbreu de 1576.

⁶⁵⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 234 v.

⁶⁵⁸ *Ibidem*, f. 339 r. És en aquest moment quan als enfrontaments esmenta que la vinya fita amb una parcel·la «de son germà» entre d'altres. Coincideix açò, que Joan Bacor àlies *Vayo*, a AHNob, Osuna, C. 1220, f. 117 r, té terra a els Pins. A la descripció explica que la parcel·la parteix amb un germà seu i que també ve del *Memorial del procurador Francisco Pérez*.

⁶⁵⁹ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 125 r. Cal destacar aquest fet que ens envie a l'ítem de les *Vinyes noves* del *Memorial del procurador Francisco Pérez*. Fins ara no havíem pogut identificar la documentació intermèdia però mitjançant les dos referències que hi ha del capbreu de 1576, una al Memorial i altra al cappatró de 1530, ens ajuda a organitzar l'associació ja que al capbreu del 76, en una nota al marge, ens adreça al «Nou f. 38», no corresponent al nou de 1576 sinó al *Memorial del procurador*.

3.- Família Burgés

3. A.- Genís Burgés (fills i hereus)

El curador dels fills i hereus de Genís Burgés⁶⁶⁰ menor és Gaspar Burgés, marmessor d'un patrimoni compost per 18 parcel·les: cinc d'horta, que mesuren totes elles sis fanecades i paguen 64 diners, i 13 de secà, amb 44,5 fanecades i per les quals contribueix 262,25 diners⁶⁶¹.

1.- La primera parcel·la analitzada és un secà de tres fanecades plantat de moreres a Benicoraix⁶⁶², que parteix al terç i pel qual es paguen 36 diners, on l'entrada, a la vegada, ens indica que la propietat ve de l'ítem de la seua avia. Al capbreu de 1576 localitzem⁶⁶³ el patrimoni de Genís Burgés major, així com també, la mateixa propietat de Benicoraix, de tres fanecades de secà, però que ni parteix ni paga. Anteriorment, aquesta venia de l'ítem de Jerònima II·lel, sa mare perquè, al marge, està anotat que passa a mans de Genís Burgés menor, son fill, per haver-li-la donada en casament: «*de dezir sinó Judí q ansí se nombra esta partida i ansí se hallará en el capatron viejo*». Doncs això fem, buscar la propietat al cappatró vell, seguint aquestos paràmetres, i la trobem al de 1530⁶⁶⁴, a l'entrada de «*La Pubilla de Ager Mecli i ara Jerònima, su marido Genís Burgés [major]* », on apareix i diu «*Por el censo del Judí paga 3 sous*». Amb aquesta darrera anotació aconseguim trobar l'evolució de la mateixa propietat als tres volums.

2.- La propietat que analitzem són les 0,75 f d'horta, a l'Horta de l'Alfals, les quals al capbreu de 1597 paguen huit diners i parteixen al terç. A més a més, l'entrada ens informa que la mateixa li fou donada per sa mare al casament. Si ara consultem el de 1576⁶⁶⁵ trobem la parcel·la, amb una mesura de fanecada i mitja, en dos trossos, on una

⁶⁶⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 6 v.

⁶⁶¹ En una redacció posterior al 1576, al mateix llibre a f. 238 r, Genís Burgés menor rep del seu pare quasi totes les propietats que després llegirem al de 1597.

⁶⁶² Actualment no existeix cap partida nomenada Benicoraix al terme de Castelló ni Aiolo de Rugat però aquesta entrada ens permet ubicar-la baix del Rafalet. *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 6 v. A més a més ens informa que també s'anomena del *Judí*, evolució cap al castellanisme *Judio*, actualment en us, però amb una ubicació diferent al terme que la que ara se cita, i que ve del capbreu de 1576, f. 94 v, on apareix la partida del Jueu o Corral del Jueu.

⁶⁶³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 92 r.

⁶⁶⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 23 r.

⁶⁶⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 92 v.

nota al marge ens informa que un d'aquests dos trossos li és donat per sa mare en casament, coincidint amb l'anterior. A part, ens diu que la terra la va comprar de «Roet», fet que confirmem al capbrotó de 1530⁶⁶⁶, on trobem l'anotació posterior a la inicial, que paga per 1,5 fanecades un sou i nou diners «*Por media quarta que compró de Rayet a l'Alfals*» i «*Por la fruta de la meida quarta de l'Alfals*», just la meitat que al 1597.

3.- Seguim amb una parcel·la d'horta, a l'Horta Major, que al capbrotó de 1597 mesura 0,75 fanecades, paga huit diners i parteix al quart. Una referència ens indica que la va comprar son pare, Genís Burgés major, de l'ítem del sogre d'aquell, Joan II·l·el Canya⁶⁶⁷, la qual, es va inscriure amb posterioritat a nom de Genís Burgés menor⁶⁶⁸. A aquest capbrotó de 1576, a l'ítem de Genís Burgés major⁶⁶⁹, la mateixa parcel·la trobem que mesura fanecada i mitja, parteix al terç i, una nota al marge, ens explica que la meitat de la mateixa ha sigut donada a Joan, son altre fill, per casament⁶⁷⁰.

4.- Una parcel·la de figueres de Lauren al 1597 enfronta amb la vinya de la senyoria, mesura una fanecada, paga 10 diners i parteix al quart. Una referència ens direcciona a l'ítem de Joan Bonico⁶⁷¹, mesura i paga el mateix i, al marge, trobem la nota que envia la propietat a l'ítem de Genís Burgés menor, al capbrotó de 1576⁶⁷²: «*va este ítem a casa Genís Burgés y cartes 238*». Si seguim el patrimoni de Joan Bonico, ens envia al capbrotó de 1530⁶⁷³, a l'entrada de «Allí Morabit i ara Bonico Joan» on sols hi ha anotats pagaments generals de besant, gallines, herència tenda, hostal llenya i filassa entre d'altres, però cap propietat.

5.- La cinquena de les parcel·les dels fills i hereus de Genís Burgés, al 1597, està composta per tres fanecades d'horta a Lauro que parteixen al terç i paguen 32 diners. La procedència és de l'ítem de Miquel Junquet al capbrotó de 1576⁶⁷⁴. Al buscar aquesta entrada, a una redacció posterior a la primera escriptura, el text diu: «La casa la posseeix Canonge y les terres les posseeix la viuda de Genís Burgers», és a dir,

⁶⁶⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 23 r.

⁶⁶⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 10 v.

⁶⁶⁸ *Ibidem*, f. 238 r.

⁶⁶⁹ *Ibidem*, f. 92 v.

⁶⁷⁰ *Ibidem*, f. 234 r.

⁶⁷¹ *Ibidem*, f. 182 v.

⁶⁷² *Ibidem*, f. 238 r.

⁶⁷³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 50 r.

⁶⁷⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 128 r.

Jerònima II·lel. Doncs bé, hi trobem l'entrada de les tres fanecades d'horta a Lauro⁶⁷⁵, en dos bancals junts, que parteixen al terç però no paguen. Una nota marginal passa la propietat a Genís Burgés menor⁶⁷⁶. L'ítem de Miquel Junquet ens envia al cappable de 1530⁶⁷⁷. Allí el trobem com a propietari de les parcel·les que anteriorment havien sigut d'Azmet Ainbar Pollaiz on, encara que paga els drets com a posseïdor d'horta com són poll, polla d'aigua i jornal, no ens apareix cap referència explícita a la parcel·la cercada⁶⁷⁸.

6.- A la partida de Lauro, al 1597, disposa d'una propietat d'horta que mesura fanecada i mitja, parteix al terç i paga 16 diners. Aquesta entrada ens enllaça amb l'ítem de Joan Muley àlies *Roeta*, de 1576⁶⁷⁹, on està composta per tres fanecades d'horta, en tres trossos i parteix al terç. Al marge, apareix una nota que envia part de la propietat a la casa de Genís Burgés, en el mateix llibre⁶⁸⁰. Joan Muley *Roeta*, originàriament, té les propietats al 1530⁶⁸¹, en l'entrada de Abrahem Agadom on, redactada ulteriorment, apareix ell així com la propietat buscada, però també, en una anotació posterior al dit any: «*Per la quarta de Lauro quera de su padre 2 s 8 i Per la fruta de la quarta 1s*⁶⁸²».

7-. Els hereus de Genís Burgés menor tenen una parcel·la, al 1597, a la partida de el Maig, plantada de vinya, amb una mesura de tres fanecades, per la que paguen 30 diners i parteixen al quart. Quan busquem aquesta propietat al capbreu de 1576⁶⁸³ hi trobem una parcel·la de 24 fanecades de vinya, a la mateixa partida on, una nota, ens informa que hi ha tres fanecades més que li havia donat d'ací al seu fill. Recorda, a més a més, que totes elles venen del *Memorial del magnífic procurador Francisco Peres* per les

⁶⁷⁵ *Ibidem*, f. 128 v.

⁶⁷⁶ *Ibidem*, f. 238 r.

⁶⁷⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 55 r.

⁶⁷⁸ Un tret a tenir en compte és que al costat esquerra, dalt dels propietaris del cappable de 1530, envia bé les cases bé les terres a un nou llibre: «La casa al nou, 29, segona mà, y les terres lo procurador». Estes dades no coincideixen amb cap dels capbreus de 1576 i 1597. Açò ens evidència l'existència d'alguna documentació de registre senyorial intermitja que no coneguem; bé el *Memorial de les vinyes del senyor*, bé la documentació de la *Marmessoria* que tantes vegades cita la documentació o, pot ser, alguna altra no conservada.

⁶⁷⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 126 r.

⁶⁸⁰ *Ibidem*, f. 238 r.

⁶⁸¹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 84 r.

⁶⁸² Segons una nota al marge ens diu que «*Tiene estas eredades d'esta casa Burgés. Para Cota, casa de alto, que era de la viuda de Mohamat Rabasa*».

⁶⁸³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 94 r.

quals paguen 240 diners i parteixen al quart. En una llegenda al marge estan enllaçades les tres fanecades als ítems dels seu fill Genís Burgés menor⁶⁸⁴ per casament.

8.- Les 18 fanecades de el Maig parteixen al terç, paguen de cens 24 diners, estan plantades d'oliveres, garrofers, figueres i terra campa i la documentació ens diu que venen d'aquells cinc jornals de l'avia de Gaspar Burgés curador⁶⁸⁵, del capbreu de 1576. Allà es pagaven 72 diners per oliveres, moreres, figueres, garrofers i no tenia cap mena de partició. Si la busquem al dit llibre, una nota al marge ens diu que la mare, Jerònima Il·lel, li va donar al fill, Genís Burgés menor, una partida de terra i que la donació es va anotar a la fulla 238 del dit volum. Busquem la propietat al 1530 ja que la documentació ens envia a el «dit ítem y cartes 23» però no aconseguim localitzar-la.

9.- La següent parcel·la, també a el Maig, està plantada de vinya i figueres, per les quals es paguen 32 diners i mealla, parteixen al terç i, encara que desconeguem la seua extensió, la documentació ens diu que és part de tres bancals que té Jerònima, sa mare. Si la busquem al capbreu de 1576⁶⁸⁶, la trobem plantada de figueres, mesura dos fanecades, paga 20 d i parteix al quart, amb una explicació que ens diu que són la meitat de quatre fanecades perquè les altres dos li les ha donades al seu fill. Aquesta parcel·la no la podem enllaçar amb el cappatró de 1530 ja que no tenim cap referència més.

10.- A la partida de el Maig, plantada de figueres i terra campa, hi ha una parcel·la que mesura una fanecada, paga tres diners i mig per les tres figueres, i parteix al terç. La documentació ens informa que la parcel·la ve de l'ítem de Tomàs Mentuf⁶⁸⁷, del capbreu de 1576⁶⁸⁸, amb una nota a la capçalera: «y ara es pati per abersen anats sos amos y ser perduda y es de Bertomeu Borja». La parcel·la està plantada de vinya, parteix al quart i paga 10 diners. Encara que la documentació fa referència que ve del cappatró de 1530 no ens indica la pàgina i, tot i buscar-la, no la localitzem.

11.- L'única parcel·la de les Mallolades està plantada de vinya, parteix al terç, paga 15 diners i, encara que no ens informa de l'extensió, si la busquem al capbreu de 1576, a les propietats de Genís Burgés major, ens diu que mesura sis fanecades, està plantada de

⁶⁸⁴ *Ibidem*, f. 238 r.

⁶⁸⁵ *Ibidem*, f. 93 r.

⁶⁸⁶ *Ibidem*, f. 94 r.

⁶⁸⁷ Mort a la presó de Xàtiva i la seua dona i fills se'n van a València.

⁶⁸⁸ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 211 r.

vinya, paga 15 diners i parteix al quart. L'entrada ens envia al cappable de 1530, a les fulles 23, però no apareix cap ítem d'aquesta partida.

12.- A la partida dels Porrinxons disposa de dos trossos de terra plantats de figueres i oliveres, de nou fanecades d'extensió, per la qual es contribueix amb 27 diners i el terç de la partició. Allí també hi trobem una referència que ens envia a l'ítem de Miquel Alaiçar⁶⁸⁹, del capbreu de 1576, a on hi ha els mateixos conreus d'oliveres i figueres, nou fanecades d'extensió, es paguen 18 diners però sense cap tipus de partició. Si novament la recerquem al cappable de 1530⁶⁹⁰, la parcel·la és a les possessions d'Obaidal Alaiçar⁶⁹¹, on hi apareix un ítem posterior a la redacció inicial del document «*Por el censo del Porronchó paga 1s 6*» permetent-nos conèixer l'evolució del tros de terra.

13.- La darrera de les parcel·les que la documentació ens permet fer-li un correcte seguiment està localitzada també a la partida dels Porrinxons, mesura sis fanecades, la trobem plantada d'oliveres, per les quals es paguen 27 diners, i parteix al terç⁶⁹². La podem localitzar de nou al capbreu de 1576 tant per les característiques de la parcel·la com també si comparem els propietaris dels enfrontaments, Dobet i Mendix. Si consultem el dit cappable veiem com al 1576 la parcel·la també estava plantada d'oliveres, a la mateixa partida dels Porrinxos, mesurava sis fanecades i es pagaven 27 diners, sense cap mena de partició. A més a més, al marge del document, una nota manuscrita amb posterioritat ens diu que «*Este ítem dio a su hijo en casamiento a cartes 238*», és a dir, a Genís Burgés menor. A més, ens diu que «de dit ítem y cartes [23], que solia ser de la església, que en lo vell està en dos trossos» referint-se al cappable de 1530. En una redacció posterior a eixe any, de la mà de l'alcaid Pérez de Roa, conta que «*Ítem, per un trocet en es Poronchon que dexó ensà Maomat quera de la Iglezia*» paga

⁶⁸⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 r.

⁶⁹⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

⁶⁹¹ La capçalera de propietaris de l'entrada és important ja que, com hem dit en el moment de la redacció del cappable al 1530, el cap era Obaidal Alaiçar però amb el temps els propietaris van succeint-se, en menys de 40 anys, en varies entrades i correccions de les propietats del text: «y ara Joan Inpayba; y *agora* Juan Alayzar; *agora* Miguel Hilel menor; y ara Miquel Alayçar». A més a més, la nota continua enviant les propietats «al nou 22», però no les trobem als capbreus de 1576 i 1597.

⁶⁹² Així mateix, al capbreu de 1597, tenim un tros de terra plantada amb oliveres que desconeguem l'extensió, pel qual es paguen tres diners i parteix al quart. El fet que els enfrontaments siguin amb sa mare i sos oncles, fills d'Illel Canya, i que les oliveres siguin d'aquestes, «1,5 oliveres que els pervingueren», ens dona que pensar que al capbreu de 1576, s'incorporaren a la propietat abans explicada. Açò ho deduïm perquè, al cappable de 1530, sí que apareix una tercera propietat de Jerònima Illel que diu «*Ítem més, allí matex, per un trocet quera de fuster y de la Iglezia*» paga 1 s 3. En un primer terme partien al terç però després ho farien al quart.

tres diners. Seguidament, un altre escrit «Ýtem per un trocet allí matex a la carasca quera de Aldobar *que compró de la Iglezia*» paga 2 s.

A més de tot el què hem vist, el mateix curador dels fills i hereus de Genís Burgés, al 1597, és el marmessor d'altres parcel·les que no hem pogut localitzar:

Al secà: una fanecada de terra i figueres a Lauren que parteix al terç i paga 10 diners, altra parcel·la de figueres a Lauren de la qual desconeguem l'extensió però parteix al terç i paga 19,5 diners i dos fanecades i mitja de vinya i figueres al Tultur que paguen 25 diners i parteixen al terç.

A l'horta: un *bancalet* del qual desconeguem l'extensió a la partida de l'Alcavor que parteix al quart.

3. B.- Jerònima Il·lel i de Burgés viuda de Genís Burgés

La part de Jerònima Il·lel⁶⁹³ comença amb aquesta exposició:

«Al mes de març de 1598 comparent davant de Diego López de San Pelayo notari i jutge delegat» (...) «E dix que deté y poseheix sots directa senyoria del senyor duc y baró una casa situada y posada en lo present lloch de Castelló de Rugat que ve del ýtem de Joan⁶⁹⁴ Burgeis son marit a cartes docentes trenta y quatre la qual casa ab les terres davall scrites ab testament rebut per Francés Canet notari a tretze de novembre MC noranta quatre y publich per lo mateix notari a díhuit dies del mes de novembre del dit any MC noranta quatre li an pervengut».

Jerònima disposa de 13 parcel·les provinents principalment de l'herència del seu marit on cinc són d'horta, sumen 4,98 fanecades i paguen 53,5diners, set de secà, 45,5 fanecades i paguen 273 diners, mentre que sols una d'algoleja de 12 fanecades, per les que es paguen huit diners. Les parcel·les a les quals els hem pogut portar un seguiment són:

⁶⁹³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 235 r.

⁶⁹⁴ El notari s'enganya ja que a l'enunciat escriu dues vegades *Hieronima illel viuda de Genís Bugeis*.

1.- En un primer terme tenim dos parcel·les d'horta, a l'Horta Major, que venen de l'ítem de Joan Burgés del capbreu de 1576⁶⁹⁵: una mesura 2,25 f i paga 24 diners i altra 0,75 f, en paga huit i, totes dues parteixen al terç. Per aquestes característiques, pels propietaris dels enfrontaments i per la referència abans descrita la podem localitzar al 1597 com a una única entrada: «*Por una quarta de tierra orta, en la Orta Major, que li a donat son pare en casament, que ve del ýtem de son pare*». Aquesta, com hem vist, mesura una quarta o el què és el mateix tres fanecades, paga 2 s 8, però no ens diu res de la seua partició. A l'ítem de son pare, Genís Burgés, al 1576, localitzem una parcel·la de tres fanecades d'horta a l'Horta Major i ens diu que està en tres trossos, on coincideixen els enfrontaments, parteix al terç, però no ens informa de cap més referència que permeti el seguiment.

2.- Una parcel·la, també d'horta, a l'Horta Major, que mesura 0,48 fanecades i paga cinc diners i mealla. Una referència ens envia a l'ítem de Joan Burgés, del capbreu de 1576⁶⁹⁶, on la localitzem per les característiques de la mateixa i pels enfrontaments «*Por el tercio de miya quarta que viene de la casa de la viuda de Joan Mendix y cartes 176 en la Orta Major*» on la partició és al terç i paga els cinc diners i mealla. Al buscar la referència de la viuda de Joan Mendix⁶⁹⁷, trobem l'entrada de l'Horta Major i una nota al marge que ens diu: «*El tercio desta media quarta va al ýtem de Joan Burgés y a cartes 233*» però cap referència anterior.

3.- La tercera parcel·la d'horta a la qual li trobem continuïtat és la plantada de moreres, a l'Horta de l'Alfals, de fanecada i mitja d'extensió, en dos trossos, que paga 16 diners i parteix al terç. La referència de la documentació ens adreça a l'ítem de Joan Burgés, del capbreu de 1576⁶⁹⁸: «*Ýtem, per miya quarta de terra orta en la Orta del Alfals en dos troços*», és a dir, fanecada i mitja d'horta però sense cap conreu, pel que es paguen 16 diners i parteix al terç. Això sí, una referència ens diu que la dita terra ve de Vicenta Durasmén, al 1576⁶⁹⁹, on trobem la parcel·la de moreres a l'Alfals amb una anotació posterior al marge que diu: «*Este ýtem va a casa Joan Burgés y a cartes 234*». Cap referència més ens enllaça al cappatró de 1530.

⁶⁹⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 234 r. Les entrades de Joan Burgés de Genís són posteriors a la primera redacció del capbreu. Aquest propietari rebrà l'herència de son pare, Genís Burgés, i a la vegada li la llegirà a sa mare, Jerònima II·lel.

⁶⁹⁶ *Ibidem*, f. 234 r.

⁶⁹⁷ *Ibidem*, f. 176 r.

⁶⁹⁸ *Ibidem*, f. 234 r.

⁶⁹⁹ *Ibidem*, f. 199 r.

4.- Altra parcel·la a la que li podem portar seguiment és una de secà, plantada de vinya, a la partida de Tultur, que mesura 12 fanecades, parteix al quart i paga 78 diners, amb una referència a l'ítem de Joan Burgés del capbreu de 1597⁷⁰⁰. La busquem i localitzem amb les mateixes característiques i pagaments que acabem de citar. A més a més, ens diu que ve de l'ítem de Canonge menor, a la fulla 191 r, on el trobem exactament igual, en una anotació posterior al 1576, que a la vegada ens diu que ve de l'ítem de Miquel Castilla, a la fulla 265 r⁷⁰¹. De nou ens disposem a localitzar la parcel·la, a la part de Miquel Castilla, on la trobem en una redacció posterior al 1576, plantada de vinya, partint al quart i pagant 80 diners, reenviant-nos a altre ítem, el de Miquel Solla⁷⁰². Finalment, trobem la redacció de la parcel·la de 1576, en el present cas de tres jornals de vinya i figueres, en la partida del Tulne⁷⁰³, amb una anotació al marge que ens diu: «*D'estos tres campos de vinya el uno tiene Joan Bamer, a cartes 104, en el capatron viejo y los otros dos campos, que son dos jornales, van al ítem de Miquel Castilla, a cartas 165*», sense cap més altra informació que ens permeta acabar de fer-li el seguiment amb anterioritat a la parcel·la.

5.- Una parcel·la de secà, que al capbreu de 1597 no ens diu la seua localització, però després esbrinarem que és el Maig, mesura tres fanecades, està plantada de moreres, parteix al terç i paga 32 diners. La documentació ens adreça al volum de 1576⁷⁰⁴, a la propietat de Jeroni Bacor, on localitzem el secà plantat de moreres, de tres fanecades d'extensió, paga 32 diners i sense partició. A més, té els mateixos enfrontaments, la viuda de Garba i Gaspar Xelurí, i la localitza a la partida de el Maig. De nou trobem un enllaç que ens envia al cappatró de 1530, al full 125, al pare de Jeroni Bacor, on localitzem la propietat⁷⁰⁵: «*Ítem, Geroni Bacor de Salem paga por el sensaete de las moreres, que hera de su padre, al marge, II s VIII*».

6.- Encara disposa d'una parcel·la plantada de figueres, a la partida de el Rafalet, de sis fanecades, per les quals es paguen 60 diners i es parteix la terra al quart. Hem dit relatiu seguiment perquè la referència ens remet a que el dit ítem ve del *Memorial de l'alcaid*

⁷⁰⁰ *Ibidem*, f. 234 r.

⁷⁰¹ Ací mateix, una nota al marge ens informa que l'ítem ha passat al full 234 r de 1576, és a dir, a Joan Burgés.

⁷⁰² AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 195 r.

⁷⁰³ La partida del Tulne és la mateixa que la del Tultur la qual està ubicada a la part darrera del palau.

⁷⁰⁴ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 399 r.

⁷⁰⁵ L'entrada és posterior al 1530. Està escrita per una mà diferent a la primera a més que l'entrada anterior a aquesta, la de Joan Algazí del Ràfol, diu que va començar a pagar per set fanecades de vinya a la partida de Cota al 1571.

Francisco Pérez, però no coneguem dita documentació, fet que no ens permet continuar la recerca.

7.- Finalment, la darrera de les parcel·les de Jerònima Il·lel i de Burgés a la qual li podem fer un relatiu seguiment, és al secà, a la partida del Barranc⁷⁰⁶, de 18 fanecades, plantada de moreres i amb terra campa, per les que es paguen 48 diners. Encara que la documentació no l'enllaça amb l'ítem de Joan Burgés, del capbreu de 1576⁷⁰⁷, al llegir les entrades trobem: «Ýtem per tres jornals de terra moreres y terra campa en la partida del barranc que ve del ýtem de Cotendí y cartes 199», amb les mateixes característiques i pagaments esmentats. De nou iniciem la recerca al volum de 1576, f 199 r⁷⁰⁸, i trobem la terra, en una primera redacció, composta per 18 fanecades de moreres i terra campa, per les que paguen 48 diners. Una nota al marge ens avisa que l'entrada ha canviat de mans i ara és de Joan Burgés.

De l'entrada de Joan Cotendí, arribem a conèixer que el seu patrimoni prové del cappatró de 1530⁷⁰⁹, de l'entrada de Joan *Ollin* Pallux, i en una segona escriptura de Torrasmén. Ací és on, en una redacció posterior al 1530, trobem una altra entrada que diu: «*Per la part del senso del baranco quera de Benzarco*» per la qual paga quatre sous, és a dir 48 diners, i que molt probablement siga la mateixa parcel·la que hem seguit.

Amb tot açò encara ens queda sense poder localitzar de Jerònima Il·lel el següent patrimoni:

L'algoleja: 12 fanecades de terra campa al Barranc de la Pobla que parteixen al quart i paga huit diners.

Al secà: tres parcel·les, totes elles al Camí del Ràfol, on la primera està plantada de figueres, mesura fanecada i mitja, paga 15 diners i parteix al quart. Una segona d'una fanecada de moreres que parteix al terç i una tercera, de quatre fanecades de vinya, que també parteix al terç i paga 40 diners per ella.

⁷⁰⁶ La partida del Barranc fa referència al barranc de la Pobla o de Castelló indistintament.

⁷⁰⁷ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 234 r.

⁷⁰⁸ Aquesta entrada és la mateixa de Vicenta Durasmén a l'AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 199 r, qui està casada amb Joan Cotendí i a la vegada és filla de Jaume Durasmén.

⁷⁰⁹ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 10 r.

A l'horta: una parcel·la, a la partida de l'Alcavor, sense extensió definida, que parteix al terç, la qual rega d'aigua perduda, i si rega parteix al terç i sinó rega parteix a la quarta.

3. C.- Miquel Burgés

Miquel Burgés⁷¹⁰, fill de Genís Burgés menor, disposa d'un patrimoni compost per 19 parcel·les, de les quals, quatre són d'horta, mesuren quatre fanecades i mitja i no contribueixen, i 15 de secà, que mesuren 94,25 fanecades i paguen 338,5 diners. D'aquestes, hem pogut esbrinar la continuïtat de les següents parcel·les:

1.- La primera parcel·la analitzada és una d'horta, a l'Horta de l'Alfals, de 0,75 fanecades, sense partició ni pagament, que localitzem a l'ítem del seu iaio, Genís Burgés major⁷¹¹, mitjançant les característiques i enfrontaments. Allà, mesura fanecada i mitja, en dos trossos, i parteix al terç⁷¹². Novament busquem l'horta al cappatró de 1530⁷¹³ on, en una anotació no contemporània a l'inicial, tenim la parcel·la de fanecada i mitja per la qual paguen 21 diners ... «*Por media quarta que compró de Rayet a l'Alfals*» i «*Por la fruta de la meida quarta de l'Alfals*».

2.- La segona parcel·la, també d'horta i a l'Horta Major, mesura al 1597 fanecada i mitja, no paga però parteix al terç. La localitzem al llibre de 1576, per les característiques i enfrontaments de Francesc Bacor i Pasqual Valencí, a l'ítem del seu iaio, Genís Burgés major⁷¹⁴. Cap altra referència ens permet anar fins al volum de 1530.

3.- Una darrera parcel·la d'horta hi és a Lauro, mesura fanecada i mitja, parteix al quart sense pagar. La cerquem als ítems de Genís Burgés major, de 1576⁷¹⁵, amb idèntiques característiques, així com també pels enfrontaments de l'Assegador i de Garba, sense cap més altra informació anterior.

4.- Disposava també d'una parcel·la de terra secana, de tres fanecades, plantada de moreres, a la partida de l'Assegador, per la qual es contribueix amb 42 diners i parteix

⁷¹⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 82 r.

⁷¹¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 92 v.

⁷¹² Les altres 0,75 f, un d'aquestos dos trossos, com hem vist anteriorment, amb una nota al marge, li foren donades en casament per la mare de Genís Burgés menor, Jerònima Il·lel, així com també l'haver de pagar un impost per la fruita. A més a més, ens explica que la terra la va comprar de *Roet*.

⁷¹³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 23 r.

⁷¹⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 92 v.

⁷¹⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 93 r.

al quart. La localitzem, sense cap referència més que la comparança amb els mateixos trets al capbreu de 1576, a l'ítem del seu iaio⁷¹⁶. Ací, una nota ens envia al cappel·l de 1530⁷¹⁷, però allà no hi trobem la parcel·la.

5.- La cinquena parcel·la localitzada de Miquel Burgés hi és a el Maig, composta per 18 fanecades d'oliveres i moreres, que parteixen al quart i no paguen cens. Si busquem l'entrada de son pare al 1576⁷¹⁸, trobem que la parcel·la està composta per 30 fanecades d'oliveres, moreres, figueres i garrofers que pagaven 72 diners i sense cap mena de partició. Als dos volums coincideixen els enfrontaments: olivar de la senyoria, vinya dels hereus de Joan Garba i camí real de Rafalgeps⁷¹⁹. Al buscar la propietat al 1530⁷²⁰, on ens envia la documentació, no aconseguim localitzar-la.

6.- Tenim una parcel·la de 18 fanecades a el Maig, d'oliveres i figueres, que paga pels conreus 84 diners, parteixen al quart, les quals «li foren establides pel duc don Carlos y ara de nou confermat per sa senyoria el 4 març de 1597». No trobem cap enllaç més que ens permeta portar-li seguiment.

7.- També a el Maig, disposa d'altra parcel·la a la qual li podem fer alguna mena de seguiment, plantada de figueres, mesura dos fanecades, paga per elles 20 diners i parteix la terra al quart. Si la busquem al capbreu de 1576 la trobem amb els mateixos trets i una nota que diu «La meitat de 4 perquè les altres dos les ha donades al seu fill» i sense cap més altre antecedent amb el 1530.

8.- La huitena de les parcel·les de Miquel Burgés a analitzar hi és a la partida del Morquí, està plantada d'oliveres i figueres, mesura nou fanecades, paga 12 diners i parteix al quart. Encara que no tenim cap referència que ens envie al capbreu de 1576, busquem la partida als ítems del seu iaio, Genís Burgés, i la localitzem, exactament amb els mateixos trets. Una nova referència ens envia al cappel·l de 1530⁷²¹ on, a una entrada posterior a la primera redacció del document, exposa: «*Ítem, por el censo del Morquí que compró de Joan Alaysar Is*».

⁷¹⁶ *Ibidem*, f. 92 r.

⁷¹⁷ *Ibidem*, f. 23 r.

⁷¹⁸ *Ibidem*, f. 93 r. La documentació ens parla de l'existència d'una barraca propietat dels dos germans (Miquel i Gaspar) en aquesta parcel·la.

⁷¹⁹ Una nota al marge ens diu que la mare (Jerònima) li va donar al fill (Genís Burgés menor pare de Miquel Burgés) una partida de terra i que la donació es va anotar a f. 238 r del capbreu de 1576.

⁷²⁰ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 23 r.

⁷²¹ *Ibidem*.

9.- Miquel Burgés és el propietari d'una parcel·la de secà plantada d'oliveres i moreres a la partida del Morquí, de la qual desconeguem la mesura i la partició, però sabem que paga per ella 24 diners. Una dada ens diu que la mateixa ve de l'ítem de Mohares⁷²², on la trobem amb l'ús de la terra a campa, sense informar-nos de la seua extensió ni partició, però sí que paga per ella 24 d. De nou, una referència ens envia fins a l'ítem del cappable de 1530⁷²³, que diu: «*Por parte de censo de Morquí 2s*». Així doncs, trobem la parcel·la als tres volums.

10.- La dècima parcel·la la ubiquem als Porrinxons. Allà hi trobem nou fanecades, terra campa amb figueres, per les que paga 15 diners i parteix al quart. No tenim informació que ens enllace amb el 1576 però, al fer una comparativa amb la base de dades, aconseguim trobar-la, no sols per tenir les mateixes característiques que acabem d'esmentar, si més no, perquè coincideixen amb exactitud els enfrontaments de Miquel Alaiçar, Jaume Cotendí i Gaspar Xelurí. A més a més, cerquem la terra al cappable de 1530⁷²⁴, on trobem varies entrades de la partida dels Porrinxons, ja esmentades, a les parcel·les dels fills i hereus de Genís Burgés menor i, amb una anotació posterior al 30, tenim les següents referències: «*Ítem, per un trocet en es Poronchon que dexó en sà Maomat quera de la Iglezia*» tres diners i «*Ítem, per un trocet allí matex a la carasca quera de Aldobar que compró de la Iglezia*» paga dos sous.

11.- Finalment, un secà de tres fanecades plantat d'oliveres, que paga tres diners i parteix al quart que, en un principi, desconeguem la partida on està ubicat però, sí disposem d'una referència que ens indica que l'antic propietari era Gaspar Xelurí. El cerquem al capbreu de 1576⁷²⁵ i localitzem la parcel·la. Coincideixen els trets, aquest cop sense partició, i ens permet conèixer la ubicació, a la partida dels Porrinxons, amb una referència que ens envia al cappable de 1530⁷²⁶, a l'ítem d'Azib Auxeb, on no la trobem.

Encara ens ha quedat per localitzar de Miquel Burgés el següent patrimoni:

Al secà: una parcel·la de figueres a Lauro d'1,25 f que parteix al quart i paga 13 d; altra de 2,25 f de vinya a el Maig que paga 22,5 d i no té partició; una tercera de terra campa

⁷²² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 70 r.

⁷²³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 22 r.

⁷²⁴ *Ibidem*, f. 23 r.

⁷²⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 27 r.

⁷²⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 24 r.

i oliveres de nou fanecades a les Mallolades, que no paguen, i desconeguem la partició; una a la Muntanya d'oliveres i garrofers de 12 fanecades, sense partició i paguen 16 diners; una de moreres als Porrinxons de tres fanecades, sense partició i que paga cinc diners; una també de moreres al Xarxet de dos fanecades, sense partició i que paga 54 diners, i finalment una darrera de vinya, de la qual desconeguem la partida, de 2,75 f, que parteix al quart i paga 28 diners.

A l'horta: una parcel·la, de 0,75 fanecades, sense partició ni cap pagament a l'Horta de l'Alfals.

3. D.-. Gaspar Burgés

El patrimoni de Gaspar Burgés⁷²⁷ està compost per 11 parcel·les: tres són d'horta, sumen 4,5 fanecades i paguen 32diners; set són de secà amb 13,37 f i paguen 134,5 d i, una altra més, sis fanecades de terra algoleja per les quals es paguen quatre diners.

1.- La primera parcel·la analitzada està ubicada a l'Horta de l'Alfals, dedicant-li l'ús de la terra com a horta, de fanecada i mitja, que parteix al quart, paga 16 diners, en «dos bancalets» i, a més a més, una referència ens envia fins al capbreu de 1576⁷²⁸, a l'ítem de Bertomeu Aynús. Allà la localitzem amb la mateixa mesura i en dos bancals, partint al terç i sense pagar cap diner. Cap altra nota ens permet retrocedir en la recerca.

2.- Disposa una parcel·la de vinya, a la partida del Tossalet, de 4,12 fanecades, sense partició, que paga 41 diners i mealla, i la qual ens remet al 1576⁷²⁹, a l'ítem de Joan Vinet. Al fer la recerca trobem la mateixa parcel·la que mesura i paga just el doble, 8,25fanecades i 83 diners, sense cap altra més dada anterior.

3.- També al Tossalet, té dos fanecades de figueres, per les quals paga 20 diners i parteix la terra al terç. De nou, mitjançant la base de dades, fem la recerca de la parcel·la al capbreu de 1576⁷³⁰ i trobem l'ítem de Joan Vinet, on la parcel·la de figueres

⁷²⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 1 v.

⁷²⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 340 r.

⁷²⁹ *Ibidem*, f. 3 r.

⁷³⁰ *Ibidem*, f. 3 r.

del Tossalet mesura 12 fanecades, parteix al quart però sols paga 18 diners. Sense cap més informació no podem continuar en la recerca.

4- A el Tului, plantada de vinya, té mitja fanecada de terra, que parteix al quart i paga cinc diners. Una referència ens envia a l'ítem de Genís Castellano, al capbreu de 1576⁷³¹, on la localitzem en una segona entrada⁷³², degut a que la primera redacció cal buscar-la als ítems de Joan⁷³³, el seu germà, on les característiques de la parcel·la i enfrontaments són els mateixos. Cap més dada ens permet anar al cappatró de 1530.

De Gaspar Burgés tenim enllaços amb la documentació anterior que no responen i ens queda sense poder localitzar el següent patrimoni:

L'algoleja: una parcel·la de sis fanecades terra campa, al barranc de Castelló, per les quals paga quatre diners i parteix al quart.

A l'horta: Tenim dos parcel·les que, sobre conèixer la referència anterior, no hem pogut localitzar per falta de concreció de la documentació. Així doncs, no trobem una parcel·la a l'horta de Lauro que mesura fanecada i mitja, parteix al terç i paga 16 diners⁷³⁴. Una altra parcel·la d'horta, de la qual desconeguem la partida, també mesura fanecada i mitja, parteix al terç i no paga res.

Al secà: Una parcel·la de terra campa, amb dos moreres, a l'Horta de l'Alfals, de la qual no coneguem l'extensió però sabem que paga tres diners i parteix al terç⁷³⁵. Una altra a l'Alcavor, de terra campa, que parteix al quart, que desconeguem l'extensió i no paga. Dos parcel·les més a el Maig on la primera són 3,75 fanecades de vinya, que paguen 35 diners i parteixen al terç⁷³⁶, i la segona de tres fanecades de vinya i figueres, que també parteix al terç, i paga 30 diners.

⁷³¹ *Ibidem*, f. 125 r.

⁷³² Aquesta segona entrada és del 17 de maig de 1581 on la documentació ens explica que la mitja fanecada de vinya la va pendre del germà per la partició de la casa d'aquell.

⁷³³ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 165 r.

⁷³⁴ Segons la documentació: «Ve de l'íttem d'Alcadí Fondell, del capbreu de 1597, y va comprar son pare Genís Burgeis». Ninguna de les dues pistes ens porta enlloc.

⁷³⁵ La documentació cita: «trocet de terra amb 2 moreres».

⁷³⁶ Una nota ens indica que ve de l'ítem de Naranza, que no hem pogut localitzar.

3. E.- Jeroni Burgés àlies *Negrillo*

De Jeroni Burgés⁷³⁷, la major part del seu patrimoni prové l'ítem de son pare, Joan Burgés major *Negrillo*, del capbreu 1576⁷³⁸, compostat per nou parcel·les, de les quals dos són d'horta, sumen tres fanecades i paguen 10 diners, i set són de secà, sumen 25 fanecades i 190,5 diners⁷³⁹:

1.- La primera parcel·la a la qual li farem el seguiment és una d'horta, de fanecada i mitja, a la partida de Lauro, plantada de figueres, per les quals el propietari paga 10 diners, sense partició i on la documentació ens envia a l'ítem del seu pare, Joan Burgés major *Lo Negrillo*⁷⁴⁰. Localitzem la parcel·la, ara dedicada sols a horta, que parteix al terç i que no paga pel conreu. No tenim cap més informació per poder portar endavant el seguiment de la parcel·la.

2.- En té altra d'horta, a la partida de l'Horta de l'Alfals, de fanecada i mitja, sense partició i que no contribueix. La documentació ens envia al capbreu de 1576⁷⁴¹ on la trobem novament a l'ítem de Joan Burgés. Ací, l'ús de la terra està dedicada a l'horta, la parcel·la continua mesurant igual però, aquesta vegada, parteix al terç⁷⁴², sense trobar cap altra indicació que ens enllace amb el 1530.

3.- Ara al secà, una parcel·la ubicada a la partida de el Tabàquer, composta per sis fanecades i mitja de vinya, que contribueixen amb 65 diners i que parteix al quart. Segons la informació que es després de la documentació són les sis fanecades i mitja d'aquelles 13 fanecades que venen del *Memorial de les vinyes noves*⁷⁴³ de l'alcaid mossén Francisco Pérez, material que no disposem.

4.- Ubicada davall l'Horta de l'Alfals tenim la quarta parcel·la de Jeroni Burgés àlies *Negrillo*, de sis fanecades de moreres, per la que paga 48 diners i parteix al quart. Una referència ens enllaça amb el capbreu de 1576⁷⁴⁴, a l'ítem de son pare Joan, on

⁷³⁷ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 18 r.

⁷³⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 77 r.

⁷³⁹ Hi ha diferents referències a la documentació que ens informen que part de la terra la va partir amb els seus germans.

⁷⁴⁰ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 77 r.

⁷⁴¹ *Ibidem*.

⁷⁴² Per la coincidència d'un enfrontament, tant del capbreu de 1597 i 1576, esbrinem que Joan Burgés major àlies *Negrillo* i Gaspar Burgés menor, són germans.

⁷⁴³ Aquest *Memorial* juntament amb altre llibre referent a la *Marmessoria*, que ens apareix de forma repetida és, d'allò més probable, la documentació intermedia entre el capbreu de 1530 i el capbreu de 1576, a la qual, trobem referències al de 1530. No podem estudiar-la al no haver-se conservat.

⁷⁴⁴ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 77 r.

localitzem la parcel·la amb exactament les mateixes característiques i enfrontaments que al 1597. Ara sí, tenim un enllaç amb el cappable de 1530⁷⁴⁵, on sí que trobem tres entrades dedicades a l'Horta de l'Alfals, però per la manca de detalls de les mateixes, se'ns fa difícil poder identificar la parcel·la amb exactitud⁷⁴⁶.

5.- Una nova parcel·la que aconseguim enllaçar amb el 1576 és la del Camí de la Pobla, de fanecada i mitja, plantada de moreres i figueres, que parteix al quart i per la qual es paguen 30 diners. Una referència ens informa que a dita parcel·la està enllaçada amb el capbreu de 1576⁷⁴⁷, a més a més de dir-nos que la mateixa «que partia amb son nebot, el fill de Cosme Burgeis». Aquesta informació ens permet trobar amb major facilitat la parcel·la a les propietats de Joan Burgés de 1576, ja que, arriba a tenir tres parcel·les al Camí de la Pobla, però cap altra més plantada de moreres i figueres de tres fanecades. Al partir-la per la meitat resulta d'1,5 fanecades, a més a més, de coincidir amb els enfrontaments. No hi ha cap referència que ens ajude a localitzar la parcel·la al cappable de 1530.

6.- La sisena de les parcel·les de Jeroni Burgés que aconseguim localitzar és una de figueres, també al Camí de la Pobla, de dos fanecades, sense partició de la terra i que paga 12 diners. Una referència ens envia al capbreu 1576⁷⁴⁸ on, per mitjà dels enfrontaments, aconseguim localitzar la de figueres que, en aquest cas, mesura tres fanecades, paga 18 diners, parteix al quart i, novament, ens adreça al 1530⁷⁴⁹. Allí trobem un esment a unes figueres «*Por las figueras que eran de Ayet Eça Is 6*».

7.- Altra de les parcel·les són 7,5 fanecades de terra campa, a la partida de l'Algepsar, per la qual paga 19,5 diners, sense partició i, on la documentació, a més a més d'enviar-nos a l'ítem del capbreu de 1576⁷⁵⁰, ens informa que prové «*la quarta part d'aquells cinc jornals de terra que partí amb sos germans*»⁷⁵¹. Al dit volum⁷⁵², localitzem la

⁷⁴⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 57 r.

⁷⁴⁶ Les citacions a l'Horta de l'Alfals que trobem en una primera redacció del 1530 i a les quals podríem adreçar la parcel·la són:

«Por fruta de la quarta del Alfals, 1s 2»

«Por maylol de la Fuente de la Alfalsa, 2s»

«Por las figueras que eran de su padre a la fors del Alfàs, 4 d»

⁷⁴⁷ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 77 r.

⁷⁴⁸ *Ibidem*.

⁷⁴⁹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 57 r.

⁷⁵⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 77 r.

⁷⁵¹ No posa el nom de la partida però possiblement siga l'Algepsar ja que coincideix amb la primera entrada del seu germà, Joan Burgés, i el possible conreu siga olivar i terra campa.

parcel·la a l'Algepsar, que abans de partir-se mesurava 30 fanecades, els cinc jornals citats, sense partició, contribuïa amb 78 diners i dedicava l'ús de la terra a la campa, oliveres i moreres. Hi ha a més una referència ens adreça a l'entrada d'Abraem Bulgech, al 1530⁷⁵³, la qual no podem localitzar tot i tenint en compte els trets i enfrontaments de la parcel·la.

8.- La vuitena i darrera parcel·la de Jeroni Burgés, a la qual li podem fer un seguiment relatiu, és una plantada de vinya, a la partida del Tului, que no parteix, contribueix amb 16 diners i mesura fanecada i mitja . A més, una nota ens informa que prové del capbreu de 1576⁷⁵⁴ on són «*la meitat de tres fanecades que partí amb sa germana*». Cerquem la cita i trobem el terreny a el Tului, plantat de vinya, que mesura tres fanecades, que parteix al quart i contribueix amb 30 diners. No ens dona cap referència més que ens permeta retrocedir en el temps.

Amb tot açò encara ens queda sense poder localitzar de Jeroni Burgés el següent patrimoni:

A l'horta: Per una parcel·la a l'Alcavor, de la qual desconeguem l'extensió, però té trets molt curiosos com que consta que no és horta sinó que rega l'horta de l'alcavó i no paga dret de poll, polla ni jornal i, a més a més, quan rega els fruits són a partició del terç i sinó rega al quart.

3. F- Jerònima Burgés i de Xelurí (muller de Jeroni Xelurí)

Jerònima⁷⁵⁵ és filla de Joan Burgés major àlies *Lo Negrillo* de qui hereta pràcticament tot el patrimoni compost per sis parcel·les de secà que sumen 31,1 fanecades i contribueixen amb 196 diners:

1.- La primera d'aquestes parcel·les hi és a la Teixonera, de 14 fanecades, plantada de vinya i terra campa, que parteix al quart, paga 80 diners i, segons la referència, ve de l'ítem de son pare⁷⁵⁶, d'aquelles 28 fanecades de terra vinya del cappatró 1576. Trobem

⁷⁵² Una nota al marge ens explica la transacció on Jeroni Burgés pren la quarta part i la resta va ser partit entre Joan Burgés, la seua germana, el pubill de Cosme Burgés i la seua mare.

⁷⁵³ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 57 r.

⁷⁵⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 77 r.

⁷⁵⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 139 r.

⁷⁵⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 73 r.

la parcel·la a l'esmentat cappatró, de 28 fanecades, plantada de vinya, que contribueix amb 136 diners i parteix al quart. Joan Burgés major *Lo Negrillo* la repartirà, en dos parts iguals, entre els seus fills Joan i Jerònima. Abans, una referència ens indica que hi era al *Memorial del procurador Francisco Pérez*, documentació que no disposem.

2.- Altra parcel·la estudiada hi és al Camí de la Pobla, plantada de figueres i una olivera, que mesura tres fanecades, parteix al quart i paga 60 diners. La documentació ens envia a l'ítem de son pare⁷⁵⁷, on la localitzem amb les mateixes característiques que al del 1597 i enllaçada amb el cappatró de 1530⁷⁵⁸, la del pare de Joan Burgés, on no podem arribar a identificar-la.

3.- Al secà del Tultur disposa d'una parcel·la plantada de vinya, que parteix al quart, contribueix amb 15 diners i mesura fanecada i mitja. A més, la documentació ens diu que prové «de aquelles 3 fanecades, de l'íttem de son pare, al capbreu de 1597 a cartes 74, que va partir amb el seu germà Hieroni Burgeis». Ens adrecem a l'esmentat llibre on localitzem la parcel·la de tres fanecades plantada de vinya, que parteix al quart i paga 30 diners, però sense cap altra més referència que ens permeta retrocedir.

4.- La parcel·la de terra campa a l'Algepsar, de 9,6 fanecades, que parteixen al quart i paga 27 diners, és una donació de l'ítem de son pare al capbreu de 1576⁷⁵⁹. La localitzem plantada d'oliveres, moreres i amb terra campa, que mesura 30 fanecades, sense cap mena de partició i pagant per totes elles 78 diners⁷⁶⁰. Aquesta parcel·la prové del cappatró de 1530⁷⁶¹ on hi trobem la referència a l'assegador amb «Per la part del barrancó al segador per la qual paga» 12 diners. Referència que podríem donar per correcta amb una relativa incertesa.

5.- La darrera parcel·la de Jerònima Burgés, està ubicada a la partida dels Mallols, amb l'ús de la terra com a campa i plantada de figueres. Són tres fanecades que parteixen al quart i paguen nou diners, les quals, la documentació ens enllaça amb l'ítem de son pare, Joan Burgeis *Negrillo*, del capbreu de 1576⁷⁶². Allà la localitzem partida amb el

⁷⁵⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 74 r.

⁷⁵⁸ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 57 r.

⁷⁵⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 74 r.

⁷⁶⁰ Repetim la nota al marge, abans esmentada, perquè és significativa vers la partició que sofreix la parcel·la: «D'este ýtem Geroni Burgés tomó la quarta parte y lo demás se partieron Joan Burgés y su hermana y el pobil de Cosme Burgés y su madre. Va la parte de Geroni, a cartas 77. Tomó la hermana el tercio de los que quedaban a cartas 35».

⁷⁶¹ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 57 r.

⁷⁶² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 74 r.

germà, amb els mateixos trets que, a la vegada, ens informa que prové del cappable de 1530⁷⁶³ «*Por las figueras que ha plantado en Mayelet ls 6*». Enllacem doncs, la parcel·la als tres cappaçons.

No podem localitzar un únic lot al secà:

Una parcel·la de vinya i figueres, «una figuera y un trocet de vinya, la vinya pren el què és la figuera de gran», a l'Hort del senyor, de la qual desconeguem l'extensió però que parteix al cinqué i per la qual paga cinc diners. No podem fer-li el seguiment perquè no tenim cap més informació.

3. G.- Joan Burgés menor àlies *Negrillo*

Joan Burgés menor⁷⁶⁴ té un patrimoni compostat per quatre parcel·les, totes elles de secà, que sumen 27,5 fanecades i paguen 176,5 diners:

1.- A la partida de la Teixonera, de 14 fanecades, té una parcel·la plantada de vinya amb terra campa, sense partició, que paga per la vinya 70 diners i ve d'aquelles 28 fanecades de l'ítem de son pare del capbreu de 1576⁷⁶⁵. Localitzem l'entrada al dit ítem del 76, de Joan Burgés major lo *Negrillo*, amb 28 fanecades, plantada totalment de vinya, per les que es paguen 136 d. Una referència ens indica que la dita parcel·la ve del *Memorial del procurador Francisco Pérez*⁷⁶⁶.

2.- L'altra parcel·la de secà la ubiquem a la partida de l'Horta Major, mesura tres fanecades, està plantada de vinya i figueres, paga 60 diners i parteix al terç. A més a més, una referència en informa que la va comprar de Jaume Modaydet al 1576⁷⁶⁷. Localitzem la parcel·la, ara plantada sols de vinya, que també mesura tres fanecades, paga 30 diners i parteix al quart⁷⁶⁸.

3.- Una tercera parcel·la de secà està composada per tres fanecades de moreres de l'Assegador que parteixen al quart i paguen 27 diners. Una referència ens envia a l'ítem

⁷⁶³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 57 r.

⁷⁶⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 16 r.

⁷⁶⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 73 r.

⁷⁶⁶ Una nota al marge ens diu que la meitat d'aquesta vinya va a casa de Gaspar Vanyó, a la fulla 35. L'altra part, com hem vist, passarà a mans del seu fill.

⁷⁶⁷ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 197 r.

⁷⁶⁸ La coincidència en els enfrontaments ens permet localitzar-la (Boaysar i Xebib) encara que el nom de la parcel·la al 1576 és el de Cota i no pas l'Horta Major.

del pare al capbreu de 1576⁷⁶⁹ on localitzem la parcel·la amb els mateixos trets. A més, ens informa que la terra va ser comprada de l'església, del dit ítem i cartes de son pare⁷⁷⁰. Si seguim aquesta pista localitzem les propietats de «Abraem Bulgech y ara Genís y agora Alí Burgés» on, en una anotació posterior a la redacció inicial del document llegim «*Ítem, por el moreral que compró de la Iglezia al Asegador 2s 3*».

4.- La quarta i darrera parcel·la de Joan Burgés menor és una a la partida de l'Algepsar, de set fanecades i mitja, plantada amb oliveres, per la qual paga 19,5 diners i on la documentació ens informa que ve «de aquells cinc jornals de terra olivar y terra campa del dit ýtem y cartes 73». La parcel·la la localitzem a la dita referència de 1576 on mesura 30 fanecades, paga 78 diners i està plantada d'oliveres, moreres i amb terra campa⁷⁷¹. Novament una cita ens informa que dita propietat prové del cappatró de 1530⁷⁷² on sols trobem la referència a l'assegador a una entrada que ens diu «Per la part del barrancó al segador per la qual paga» 12 diners.

3. H.- Jeroni Burgés àlies *Barsaga*

El patrimoni de Jeroni Burgés⁷⁷³ està format per 12 parcel·les de les quals sols una és d'horta, una fanecada i mitja que no paga, i 11 de secà, amb 39,5 f que paguen 184,5 diners. Aquelles parcel·les a les quals els hem pogut trobar continuïtat són:

En un primer terme en tenim tres, totes elles a la partida de l'Assegador, les quals coincideixen pràcticament en tots els trets del 1597 al 1576:

1.- Sis fanecades de moreres, que contribueixen en 30 diners i parteixen al quart, redactada igual al 1576 però en aquest cas sense partició.

2.- També de moreres, una segona de tres fanecades, que no paga però parteix al quart i, aquesta sí, coincideix en característiques amb el 1576.

⁷⁶⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 73 r.

⁷⁷⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 57 r.

⁷⁷¹ Una nota al marge ens diu: «*D'este ýtem, Geroni Burgés, tomó la quarta parte y lo demás se partieron Joan Burgés y su hermana y el pobil de Cosme Burgés y su madre. Va la parte de Geroni a cartas 77. Tomó la hermana el tercio de los que quedaban a cartas 35*».

⁷⁷² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 57 r.

⁷⁷³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 217 r.

3.- Jeroni és propietari d'una parcel·la de tres fanecades, sense partició, plantada de figueres que, per ser joves i no fer fruit, no paguen. També la trobem al 1576⁷⁷⁴ però, en aquest cas, l'ús de la terra està com a camp i parteix al terç. Té lògica ja que les figueres no paguen perquè són pollanques.

Cap de les tres parcel·les de l'Assegador tenen continuïtat amb el 1530.

4.- La quarta parcel·la que analitzem és una plantada de moreres, ubicada a la partida del Barranc, de la qual desconeguem l'extensió, que parteix al terç i paga 37,5 diners. La documentació ens informa que al capbreu de 1576⁷⁷⁵ la parcel·la està en dos trossos i la terra està partida amb el germà. La localitzem però continua sense informar-nos de l'extensió i ara, sense partició, pagant això sí els mateixos 37 diners i mealla per les moreres. Encara que ens diu que «al cappable vell està en 2 trossos», ninguna referència més ens permet retrocedir en la investigació.

5.- La cinquena parcel·la que aconseguim lligar del 1597 al 1576 és una de tres fanecades de figueres, a l'Hort del senyor, la qual parteix al quart i a més a més paga 30 diners. Al 1576⁷⁷⁶ trobem l'entrada amb els mateixos trets però sense cap més informació que ens permeta anar al 1530.

6.- La següent parcel·la, que també coincideix amb el patrimoni de son pare, encara que hi és a l'Horta de l'Alfals, és de secà, mesura sis fanecades i està plantada de vinya, per la qual es paguen 24 diners i parteix per la terra al terç. Novament, tornem a trobar la parcel·la al 1576⁷⁷⁷ però en aquest cas mesura nou fanecades i parteix al quart. Aquesta entrada coincideix exactament amb els enfrontaments anteriors però no ens facilita ninguna referència que ens permeta retrocedir.

7.- La setena hi és a Lauro, amb un ús de la terra dedicat a la camp, de tres fanecades, que parteix al terç i no paga en diners. Aquesta torna a aparèixer al 1576⁷⁷⁸, també de terra camp, mesura el mateix, sense pagar però partint aquesta vegada al quart. No tenim cap més altra informació.

⁷⁷⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 149 r.

⁷⁷⁵ *Ibidem*, f. 150 r.

⁷⁷⁶ *Ibidem*, 149 v.

⁷⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁷⁸ *Ibidem*, f. 150 r.

8.- A les Mallolades és propietari de sis fanecades de figueres i oliveres que parteix al quart i paga tres diners. Exactament en les mateixes condicions que al 1576, a l'ítem de son pare, que és fins on ens permet arribar la documentació.

9.- A la partida de l'Ofra, disposa Jeroni Burgés de mitja fanecada de figueres, que paga 30 diners i parteix al terç. Novament, sense cap referència però, la trobem al capbreu de 1597, amb figueres però mesura tres fanecades, paga 30 diners i parteix la terra al quart.

10.- La darrera parcel·la a la qual podem fer seguiment és una de tres fanecades de vinya al Tultur que paga 30 diners mentre que la terra parteix al terç. Al 1576⁷⁷⁹ trobem la parcel·la plantada de vinya de tres fanecades, que paga 30 diners, però aquesta vegada parteix al quart. Cap altra dada ens possibilita endarrerir-nos per esbrinar alguna cosa més.

Encara que hem pogut localitzar pràcticament la totalitat del patrimoni de Jeroni Burgés àlies *Barsaga* al 1576 a l'ítem de son pare, Bertomeu Burgés, encara ens ha quedat per localitzar:

A l'horta: Una parcel·la a l'Horta de l'Alfals de fanecada i mitja, que no paga, parteix al quart i dedica l'ús de la terra a l'horta.

Al secà: sis fanecades de terra campa a l'Alcavor que no paguen i desconeguem la partició.

Hem de destacar que cap de les parcel·les a les quals els hem fet el seguiment ens ha donat la referència del llibre anterior, si més no, hem estat nosaltres els quals, mitjançant la comparança amb la base de dades del patrimoni del 1597 amb el què tenia el seu pare Bartomeu Burgés al 1576, qui l'hem portat a terme.

⁷⁷⁹ *Ibidem*, f. 150 r.

4.- Família Gànim

Gànim de El Rafalet

4. A.- Joan Gànim

Joan Gànim⁷⁸⁰, del lloc de el Rafalet, disposa d'un patrimoni compostat per tres parcel·les de secà que mesuren 20 fanecades i paguen 53 diners.

1.- Té a la partida de l'Ofra⁷⁸¹ una fanecada de vinya per la que paga 17 diners i parteix al quart la terra. Encara que tenim una referència amb el cappable de 1530⁷⁸² no hi apareix cap parcel·la de vinya. Tampoc ens referència vers el 1597 i sobre cercar nosaltres la parcel·la, trobem un parell que se semblen però que no podem identificar amb certesa que siga la mateixa⁷⁸³.

2.- La segona terra de Joan Gànim està composta per una fanecada de vinya a la partida de el Rafalet⁷⁸⁴ per la que paga 16 diners i parteix la terra al quart. Encara que la cerquem al cappable de 1530⁷⁸⁵ no hi apareix. Una nota marginal ens informa que la parcel·la, amb posterioritat a 1576, passa a mans de Pere Maxena menor⁷⁸⁶. Per mitjà de la base de dades, aconseguim localitzar-la als ítems d'aquest darrer: una fanecada de terra campa que parteix al quart i que com té arrancada la vinya no paga res⁷⁸⁷.

3.- A Marxillent⁷⁸⁸ té 18 fanecades d'oliveres i figueres, parteix al quart, i paga per les oliveres 20 diners. Tenim la referència amb el 1530⁷⁸⁹ on hi ha una parcel·la de tres jornals però sense cap més altra informació que ens ajude a identificar-la amb certesa. Una nota marginal ens informa que la terra passarà a propietat senyorial excepte les figueres, que seran en un primer terme de Fusa i en un segon de Joan Madril. Pel que fa la casa tenim la referència al 1530⁷⁹⁰ on era de Gaspar Choet i anteriorment de la

⁷⁸⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 247 r.

⁷⁸¹ *Ibidem*, f. 247 v.

⁷⁸² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 150 r.

⁷⁸³ La capçalera, en una segona redacció, ens informa que la casa i la terra passa a la propietat de Joan Castilla, però ell no té aquesta parcel·la al 1597.

⁷⁸⁴ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 247 v.

⁷⁸⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 150 r.

⁷⁸⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 250 r.

⁷⁸⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 34 v.

⁷⁸⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 247 v.

⁷⁸⁹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 150 r.

⁷⁹⁰ *Ibidem*.

família d'aquest⁷⁹¹. Sembla que Joan li comprarà la meitat entre el 1530 i el 1576. La dita meitat anirà a Joan Castilla, com alguna de les seues propietats.

4. B.- Miquel Gànim.

Miquel Gànim⁷⁹², habitant del lloc de el Rafalet, disposa d'un patrimoni compost per cinc parcel·les de les quals una és d'horta, mesura tres fanecades i no paga, mentre que les quatre restants són de secà, mesuren 8,25 fanecades i contribueixen amb 57 diners.

1.- És el propietari d'una horta a l'Alcavor⁷⁹³, a l'Horta Major, al costat de la Bassa de la Font, que mesura tres fanecades, no paga i parteix al terç. Encara que cerquem la parcel·la als ítems de Miquel, al 1530, no trobem cap entrada que coincidís amb aquesta; a més a més, no disposem d'informació addicional que ens ajude a recercar-la. De les tres fanecades, ell en mantindrà 2,25 al capbreu de 1597⁷⁹⁴, partint al terç i sense pagar. Manté els 3/4 de la quarta ja que l'altre quart sabem per una nota al marge del volum de 1576 li'l va donar al seu fill Diego⁷⁹⁵.

2.- Enfrontant amb el terme de Rugat, al Mallol de la senyoria,⁷⁹⁶ disposa de sis fanecades de vinya per les quals paga 40 diners i parteix la terra al quart. Consultem l'ítem de 1530⁷⁹⁷, on la documentació ens diu que té la casa, però no localitzem la parcel·la així com tampoc a les propietats dels altres Gànim. Les sis fanecades de vinya les tindrà Miquel Gànim al 1597⁷⁹⁸ amb els mateixos trets que anteriorment.

3.- Disposava al Mallol de la senyoria⁷⁹⁹ de 0,25 fanecades de terra amb dos oliveres; no paga però parteix la terra al quart. No tenim cap més dada que ens permeta recercar la

⁷⁹¹ Açmet Roget àlies Chuet.

⁷⁹² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 262 r.

⁷⁹³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 262 v.

⁷⁹⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 7 r.

⁷⁹⁵ *Ibidem*, f. 11 v.

⁷⁹⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 262 r.

⁷⁹⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 149 r.

⁷⁹⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 7 v.

⁷⁹⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 262 v.

parcel·la al 1530. Al capbreu de 1597⁸⁰⁰ tenim la parcel·la amb les mateixes característiques al Camí del Rafalet⁸⁰¹ dins de les seues propietats.

4.- Miquel Gànim té, a la partida de el Rafalet⁸⁰², una fanecada de figueres i una olivera per les que paga set diners i partició de la terra al quart. Desconeguem la procedència de la present parcel·la des del cappatró de 1530. Al 1597⁸⁰³ disposa de la mateixa parcel·la d'una fanecada de figueres i una olivera per la que aquesta vegada paga 10 diners i continua partint al quart.

5.- La darrera parcel·la de Miquel Gànim està composta per una fanecada de figueres a el Mallol de la senyoria⁸⁰⁴ per les que es paguen 10 diners i parteix la terra al quart. No aconseguim localitzar-la al cappatró de 1530 amb la informació de la qual disposem. Una nota marginal ens informa que aquesta parcel·la passarà a la propietat del seu fill Jeroni al capbreu de 1597⁸⁰⁵ on la localitzem.

Miquel Gànim, manté pràcticament el mateix patrimoni al 1597⁸⁰⁶ compost per cinc parcel·les: una d'horta que mesura 2,25 fanecades, que no paga, mentre que les quatre restants són de secà, mesuren 13,25 fanecades i contribueixen amb 50 diners. L'única parcel·la que no coincideix amb el capbreu anterior és una de terra campa a el Rafalet⁸⁰⁷, que mesura sis fanecades, parteix al quart i no paga cap diner. Una nota adreça la terra a l'ítem de Pere Reda⁸⁰⁸, al capbreu de 1576, però no aconseguim localitzar l'entrada ni al propietari, ja que el dit Reda no hi apareix. En aquest traspàs d'anys hem de tenir en compte que al seu fill Jeroni li deixarà 0,75 f d'horta així com també una fanecada de figueres.

⁸⁰⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 8 r.

⁸⁰¹ La comparativa de les parcel·les de Miquel Gànim als capbreus de 1576 i 1597 ens permet trobar la ubicació del Mallol de la senyoria al voltant de el Rafalet, Camí del Rafalet i terme de Rugat; localització relativament pròxima al que hui és la partida de les Mallolades.

⁸⁰² AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 262 v.

⁸⁰³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 8 v.

⁸⁰⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 262 v.

⁸⁰⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 10 v.

⁸⁰⁶ *Ibidem*, f. 7 v.

⁸⁰⁷ *Ibidem*, f. 8 v.

⁸⁰⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 336 r.

4. C.- Diego Gànim

Diego Gànim⁸⁰⁹, natural de el Rrafalet, és propietari al 1597 de cinc parcel·les: dos són d'horta, que mesuren 3,75 fanecades i no paguen, i tres més de secà, que mesuren 11 fanecades i contribueixen amb 110 diners.

1.- Diego, es propietari d'una parcel·la de terra horta a el Rrafalet⁸¹⁰ composta per 0,75 fanecades que parteix al terç i no paga; aquesta li ve per donació de son pare, Miquel Gànim, des del cappatró 1576⁸¹¹.

2.- La segona parcel·la també és d'horta, ubicada a el Rrafalet⁸¹², composta per tres bancals que sumen tots ells tres fanecades, que parteixen al terç sense pagar i, segons la documentació, provenen de l'ítem de Miquel Navarro i Pere Bamba. Busquem la pista al 1576⁸¹³ on hi és l'entrada d'horta en una redacció posterior a la primera: «Ýtem, dos bancals terra orta en lo Rrafalet que venen de l'ýtem de Xití, y cartes 217, que afronta ab Rodaet y ab Miquel Bamba y ab Muley y ab Pere Bamba. Que la terra és partició al ters de tots los fruyts y los arbres a miges y ab dret de fadiga y lloysme a sa senyoria». Segons la nota, les propietats de Bamba i Navarro ja estarien juntes en el moment d'aquesta compra. Si continuem en la recerca, intentem localitzar la referència de l'ítem de Xití però aquesta no coincideix amb l'esmentat propietari⁸¹⁴. No tenim cap més informació que ens ajude a associar la parcel·la.

3.- A el Tabàquer⁸¹⁵ té huit fanecades de vinya per les que paga 80 diners però no parteix la terra. Una nota a la mateixa entrada ens indica que la terra prové dels ítems del llibre *Memorial de l'alcaid Francisco Pérez*. Les altres dues parcel·les de secà no les hem pogut enllaçar amb cap llibre més:

4.- A la partida del Rrafalet⁸¹⁶ i són dos fanecades de figueres que paguen 20 diners i parteixen al quart.

⁸⁰⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rrafalet, f. 11 r.

⁸¹⁰ *Ibidem*.

⁸¹¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 262 v. Aquesta ve de la primera parcel·la que hem estudiat de son pare, Miquel Gànim, al 1576. Podem veure com estava en dos trossos, on un d'ells mesurava 0,75 fanecades, i li va esser lliurat a Diego Gànim. En la de son pare, es nomena la partida com a l'Horta de l'Alcavor, a l'Horta Major, al costat de la Bassa la Font, lloc pròxim amb la ubicació de el Rrafalet.

⁸¹² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rrafalet, f. 11 v.

⁸¹³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 182 v.

⁸¹⁴ *Ibidem*, f. 217 v, són els ítems de Pere, Francesc i Jerònima Il·lel, hereus de Miquel Il·lel.

⁸¹⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rrafalet, f. 11 v.

⁸¹⁶ *Ibidem*, f. 12.

5.- Una fanecada, també de figueres, de la que sabem que paga 10 diners, parteix al quart i està ubicada al Camí Llutxent⁸¹⁷. La casa era de Miquel Gànim, son pare, qui la va partir amb els dos fills, ell i en Jeroni.

4. D.- Jeroni Gànim

Jeroni Gànim⁸¹⁸, del lloc de el Rafalet, disposa d'un patrimoni compost per cinc parcel·les de les quals dos són d'horta, 4,23 fanecades que paguen sis diners, mentre que les tres restants són de secà, 5,33 fanecades que contribueixen amb 53 diners.

1.- Jeroni és propietari d'una parcel·la d'horta, de 3,75 fanecades, a la partida de el Molí⁸¹⁹, la qual parteix al terç i no paga. Segons la referència que hi apareix a la documentació aquest lot de terra prové de l'ítem de 1576 de Gaspar Axeret⁸²⁰. Ací, també mesura 3,75 fanecades, parteix al terç, no paga i a més a més ens diu que hi és al Molí d'Essa⁸²¹. No tenim més informació per poder continuar amb la recerca cap al 1530.

2.- A l'Horta de l'Alfals⁸²² disposa 0,48 fanecades d'horta per les que paga sis diners i parteix al terç. Segons la documentació, aquesta terra ve de l'herència del pare de Jerònima Axeret, sa muller, del capbreu de 1576⁸²³. Fem la recerca als ítems de Joan Axeret àlies *Rogel*⁸²⁴ i aconseguim trobar-la: mitja quarta de terra horta a la partida de l'Alfals que parteix al terç però no paga. Pels enfrontaments podem deduir que estem parlant de la mateixa parcel·la, la qual, es partiria entre Joan Axeret i la seua germana Jerònima, tal com es reflecteix al capbreu de 1597. La documentació no ens facilita cap enllaç amb el 1530.

⁸¹⁷ *Ibidem*, f. 12 r.

⁸¹⁸ *Ibidem*, f. 9 r.

⁸¹⁹ *Ibidem*, f. 9 v.

⁸²⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 209 r.

⁸²¹ El molí d'Essa estaria al Barranc dels Molins, a la zona de l'Horta Nova. Cal tenir en compte una nota marginal que indica que aquesta horta va als ítems de Francesc Monyós, al capbreu de 1576, f. 244 r, ja a nom de Diego Gànim. A la capçalera dels ítems de Monyós, f. 243 r, en una segona escriptura, diu que la casa i les terres passen a propietat de Miquel, Diego i Jeroni Gànim.

⁸²² AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 10 r. En aquest cas confessa Jerònima Axeret, muller de Jeroni Gànim.

⁸²³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 189 v.

⁸²⁴ Fill de Joanna Rohamí i Gaspar Axeret i germà de Jerònima, muller de Jeroni Gànim.

3.- A la Teixonera⁸²⁵ té 1,33 fanecades de figueres per les que es paguen 13 diners i parteix la terra al quart. Són 1/3 d'aquelles quatre fanecades de l'ítem de Joanna Rohamí, muller de Joan Axeret àlies Roget, germà de Jerònima⁸²⁶. Cerquem al 1576 la parcel·la i trobem les quatre fanecades de figueres que paguen 40 diners i parteixen al quart, amb una anotació posterior a la primera redacció, al marge del document, que informa que un terç de la mitja quarta va per a Jerònima Axeret, muller de Jeroni Gànim, de el Rafelet. El capbreu de 1576 no ens dona cap més informació que ens permeta retrocedir en la recerca.

4.- Disposa a el Mallol de la senyoria⁸²⁷ d'una fanecada de figueres per les que paga 10 diners i parteix al quart. La documentació ens diu que les figueres venen de l'ítem de son pare Miquel Gànim de 1576⁸²⁸ on, amb total exactitud fins i tot amb els enfrontaments, coincideixen les dades. Això sí, no podem enllaçar-la amb el 1530.

5.- Finalment, la cinquena i darrera parcel·la de Jeroni Gànim és una de vinya, de la qual desconeguem els enfrontaments i la partida, la qual mesura tres fanecades, paga 30 diners i parteix al quart. Sols tenim la referència que prové dels hereus de Rohamí i anteriorment a aquestos apareix al *Memorial del procurador Francisco Pérez* però no podem fer-li cap més seguiment. La casa la partirà amb el seu germà Diego i, anteriorment, era de son pare, Miquel Gànim.

Gànim de Castelló de Rugat

4. E.- Francesc Gànim major

Francesc Gànim⁸²⁹, del lloc de Castelló, disposa d'un patrimoni compost per 20 parcel·les: cinc d'horta, mesuren 11 fanecades i no paguen, una de 18 fanecades d'algoleja, que ni parteix ni paga, i 14 de secà que mesuren 136,25 fanecades i paguen 261 diners. Aquestes les analitzem de la següent forma i manera:

⁸²⁵ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafelet, f. 10 r. Torna a confessar Jerònima Axeret, muller de Jeroni.

⁸²⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 189 r.

⁸²⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafelet, f. 10 r. Quan nomena la partida, Mallol de la senyoria, esmena després dient «y ara de Miquel Navarro».

⁸²⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 262 r.

⁸²⁹ *Ibidem*, f. 18 r i f. 21 r.

1.- La primera parcel·la és la composada per 18 fanecades de terra campa algoleja, al Barranc de la Pobla⁸³⁰, la qual va comprar franca del procurador Francisco Pérez de Roa. Un nota posterior a la primera redacció ens informa que aquesta parcel·la passa als ítems del seu fill Miquel Gànim⁸³¹ on, a la volta de la fulla, la localitzem amb les mateixes característiques i encara enfranquida. Serà Miquel qui mantindrà les 18 fanecades d'algoleja al capbreu de 1597⁸³², contribuint amb huit diners i partint al quart.

2.- Francesc Gànim disposa d'una fanecada i mitja d'horta a el Rafalet⁸³³ per la qual no paga però parteix la terra al terç. Si consultem el seu ítem al cappel·l de 1530⁸³⁴, trobem l'entrada posterior a aquest any: «*Por el bancal del Ràfol*», per la que paga sis diners. Per una nota marginal, al costat mateix de l'entrada del document, en una redacció posterior, sabem que aquesta horta va a la casa de Pere Bamba⁸³⁵, en un primer terme, i a la dels hereus de Miquel II·lèl en un segon, d'aquest mateix capbreu de 1576. En els dos casos l'horta mesurarà mitja fanecada, no pagarà i partirà al terç. Emprant la base de dades podem localitzar-la al volum de 1597, als ítems de Pere II·lèl⁸³⁶, d'un dels hereus de Miquel II·lèl al 76, amb els mateixos trets que anteriorment, on cal destacar l'apreciació que fa el notari «miga fanecada de terra orta en la horta del Rafalet que serà més de miga quarta»⁸³⁷. Fins i tot podem saber, per una anotació al marge, que la comprarà posteriorment Francesc Monjut el 29 de gener de 1600.

3.- També a el Rafalet⁸³⁸ disposa de dos fanecades d'horta per les que no paga però parteix al quart. L'ítem ens adreça al 1530⁸³⁹ on localitzem una entrada no massa aclaridora «Per part de la heretat del Rafalet. VII s». Una referència ens diu que aquest ítem va a casa Muley⁸⁴⁰, al mateix volum de 1576: dos fanecades de terra horta que parteixen al terç i paguen 16 diners. La base de dades ens permet localitzar la parcel·la,

⁸³⁰ *Ibidem*, f. 20 r. El mateix barranc el nomena la documentació com a Barranc de la Pobla o com de Castelló.

⁸³¹ *Ibidem*, C. 1220, f. 258 r.

⁸³² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 110 v.

⁸³³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 18 v. La parcel·la es localitza a el «Ràfol».

⁸³⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r. La documentació no ens adreça així que realitzem la recerca pel nostre compte. A la parcel·la no ens informa ni de l'extensió ni del tipus de terra.

⁸³⁵ Pere Bamba el localitzem al capbreu de 1576, f. 267 r, aquest ítem a f. 267 v, mentre que als hereus de Miquel II·lèl (els germans Pere, Francesc i Jerònima) a la fulla 218 r i l'entrada, pròpiament dita, a f. 218 v.

⁸³⁶ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 231 v.

⁸³⁷ Açò ens permet trobar la fanecada que ens mancava i plantejar-nos el fet d'un possible descuit o ocultació de terra.

⁸³⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 18 v.

⁸³⁹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r.

⁸⁴⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 48 r.

aquesta vegada propietat de Miquel Edam, al 1597⁸⁴¹, on coincideixen part dels enfrontaments i que a més a més és l'única parcel·la de el Rafalet que mesura dos fanecades, parteix al terç i paga 16 diners.

4.- Altrament a el Rafalet⁸⁴², té tres fanecades d'horta que parteixen al terç i no paguen. L'entrada ens diu que consultem les propietats de Francesc al 1530⁸⁴³, «de dit ýtem y cartes», però l'única entrada que encaixa és la mateixa que hem esmentat a l'apartat anterior. Una nota posterior diu «*Este ýtem se bendió a Joan Paleta del Rafalet*» sense concretar a quina fulla del llibre va. Al fer la recerca dels ítems de Paleta⁸⁴⁴ no la trobem ni al capbreu de 1576 ni al de 1597.

5.- Té a l'Horta Major tres fanecades d'horta amb 19 moreres que no paguen però la terra parteix al terç. No hi ha la suficient informació per trobar la parcel·la al capbreu de 1530. Una nota marginal ens informa que ha pres als seus ítems 2/3 de la quarta Francesc II·lel⁸⁴⁵. Desconeixem que s'ha fet de l'altre terç de terra el qual en teoria es queda en mans de Gànim però que ja no apareix més. Els 2/3 de quarta els mantindrà II·lel al capbreu de 1597⁸⁴⁶, pagant 21 diners, partint la terra al terç i sense les moreres.

6.- També a l'Horta Major⁸⁴⁷ té fanecada i mitja d'horta que parteix al quart. La documentació no ens dona cap referència anterior i tampoc podem relacionar-la nosaltres amb cap altra horta del 30 per la manca d'informació. Segons una nota al marge, la parcel·la anirà als ítems del seu fill Miquel Gànim⁸⁴⁸.

7.- Per una fanecada de figueres que té a l'Assegador⁸⁴⁹ paga 15 diners i parteix la terra al quart. Consultem el «de dit ýtem y cartes» de 1530⁸⁵⁰ per enllaçar la parcel·la i aconseguim trobar-la en una anotació posterior a aquesta data: «*Por el figural al assegador. I s III*». Segons una nota marginal, la parcel·la mudarà a casa Xecurrí, al

⁸⁴¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 64 r.

⁸⁴² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 r.

⁸⁴³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r. Nomena a aquesta entrada una heretat de la qual desconeguem la mesura, fet que ens fa pensar que puga incloure bona part de terra ja que a més a més paga 84 diners; una suma important per no especificar ningun conreu.

⁸⁴⁴ Joan Paleta major al capbreu de 1576, f. 225 r, i Joan Paleta menor al de 1597, capbreu de el Rafalet, f. 17 v.

⁸⁴⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 175 r. Allí trobem la terra en una segona redacció.

⁸⁴⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 228 v.

⁸⁴⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 21 v.

⁸⁴⁸ La nota al marge fa referència a l'ítem de l'AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 154 r, però ací no hi és la parcel·la. Serà a l'*Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 110 v.

⁸⁴⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 18 v.

⁸⁵⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r.

mateix capbreu de 1576⁸⁵¹; localitzada sabem que tan sols queda una figuera per la que es paga un diner ja que la resta les han arrancades. Al volum de 1597 no apareixerà cap propietari de la família dels Xecurrí i tampoc hem aconseguit localitzar la parcel·la des de la base de dades.

8.- Té a la partida de el Palmar⁸⁵² 48 fanecades de terra campa que no parteixen però paguen 12 diners. Aquesta parcel·la havia estat de Payet, i la localitzem a 1530⁸⁵³ on, en una redacció posterior al dit any, apareix «Per la part del sens del Palmar qu-era de Payet. I s». Així doncs, Francesc Gànim disposa de dos cases en aquest capbreu de 1576⁸⁵⁴. Al vendre la primera a Bertomeu Borja, canviarà algunes de les propietats a la segona. Aquest fenomen li passa amb la terra de el Palmar, on una nota al marge ens informa de la muda de la terra a la segona casa. Finalment sabem que les 48 fanecades les repartirà entre els seus fills, de les quals sols aconseguim localitzar 15 d'aquestes, al llibre de 1597⁸⁵⁵, a mans de Miquel Gànim, per les que paga sis diners i parteix al quart.

9.- A la partida de l'Alcavor⁸⁵⁶ té mitja fanecada de terra campa secana que no paga però parteix al terç. La manca de dades ens fa impossible trobar la parcel·la al 1530. Una nota marginal ens informa que la terra va a Munyós al mateix 1576⁸⁵⁷. Localitzem la parcel·la «un trosset de terra secà» que no paga, parteix al quart i es manté tal qual encara a 1597⁸⁵⁸.

10.- Francesc Gànim és propietari de 12 fanecades de terra campa a els Porrinxons⁸⁵⁹ per les quals paga 36 diners i no parteix. Una nota ens diu que aquest cens li'l va comprar a Pere Cantavall; pista que ens permet localitzar amb exactitud la parcel·la a les entrades de 1530⁸⁶⁰: «*Por el senso que tomó de Pere Cantavall en el Porronchon. III s*». Aquesta parcel·la, segons una nota al marge, anirà a l'altra casa de Gànim, del

⁸⁵¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 39 v. Els germans Jeroni i Lluís Xecurrí.

⁸⁵² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 18 v. El nom de la partida que apareix a la documentació és el Palomar, encara que al comparar la parcel·la amb els altres cappel·lons hem pogut saber que es referia a el Palmar, partida que encara hui en dia existeix a la muntanya de Castelló de Rugat.

⁸⁵³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r.

⁸⁵⁴ La referència de la propietat de les parcel·les als cappel·lons és la casa que esdevé com unitat de cobrament per part del senyor. En aquest cas Francesc Gànim ven la primera (C.1576, f. 18 v) així com la major part de les parcel·les que té adscrites a ella i les que li resten, les passa a la segona casa (C.1576, f. 21 r).

⁸⁵⁵ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 111 r.

⁸⁵⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 r. Per la parcel·la a l'Alcavor (Horta Major), la partició al terç, la mesura i el fet de no pagar sembla ser una terra que ha perdut dret al reg.

⁸⁵⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 271 v.

⁸⁵⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 76 v.

⁸⁵⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 r.

⁸⁶⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r.

mateix capbreu de 1576⁸⁶¹, on localitzem la terra en un primer terme. Posteriorment la trobarem al 1597⁸⁶², als ítems del seu fill Francesc Gànim menor, a la partida dels Porrinxons, on disposa de 12 fanecades de terra campa per les que paga cinc diners i parteix al quart.

11.- És propietari de 18 fanecades de terra campa per la que paga 18 diners a una partida que la documentació no determina⁸⁶³. Segons aquesta, la parcel·la la va comprar de «Castillí y de Agostí» així que la cerquem als seus ítems de 1530⁸⁶⁴: «*Por el censo que tomó de Castillí. II s VIII*». Una anotació posterior ens diu que aquesta parcel·la se li va vendre a Francesc Puxerrí⁸⁶⁵ però li perdem la pista ja que aquest propietari té varies terres que es poden enllaçar amb aquesta. No ho podem fer amb certesa per la manca d'informació⁸⁶⁶.

12.- Un tros de terra secà a l'Horta de l'Alfals⁸⁶⁷, plantat de figueres per les que paga sis diners, parteix la terra al quart i li va ser comprat al procurador Francisco Pérez. Altra nota al marge de l'ítem diu que les figueres passen a casa de Xecurrí, al mateix volum⁸⁶⁸, on es mantenen les contribucions. Cerquem la parcel·la també al capbreu de 1597⁸⁶⁹ i la trobem com a propietat de Jeroni Xecurrí, sense conèixer l'extensió, partint al quart i encara pagant els sis diners per les figueres.

13.- Francesc Gànim és propietari al 1576, a la partida de Cota⁸⁷⁰, de cinc fanecades de vinya per les que paga 50 diners i parteix la terra al quart la qual, per manca d'informació, no podem enllaçar amb ningun lot de terra de 1530. Aquesta parcel·la,

⁸⁶¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 21 v. A aquestes cartes trobem la terra campa de els Porrinxons en una única entrada de huit jornals, unificant la parcel·la que estem estudiant amb altra de sis que tenia el mateix propietari.

⁸⁶² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 152 r.

⁸⁶³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 r.

⁸⁶⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r.

⁸⁶⁵ La nota marginal diu: «A 18 de febrer, any 80, se vené esta terra a Francisco Puxerrí» però no trobem la parcel·la als ítems d'aquest del capbreu de 1576, f. 96 r ni al de 1597, tercera mà, f.111 v.

⁸⁶⁶ Puxerrí disposa d'una parcel·la a el Judio de 30 fanecades plantada de moreres, figueres, oliveres i terra campa on part dels enfrontaments coincideixen amb la terra que estem estudiant, els quals, no podem verificar-los amb certesa.

⁸⁶⁷ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 19 v. L'entrada diu un tros de terra però no determina l'extensió amb exactitud.

⁸⁶⁸ *Ibidem*, f. 39 v, als ítems dels germans Jeroni i Lluís Xecurrí.

⁸⁶⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 10 v.

⁸⁷⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 v.

segons la informació que ens facilita la documentació per mitjà d'una nota al marge a l'esquerra de l'entrada, es partirà entre la seua viuda i la seua filla, la muller de Vinet⁸⁷¹.

14.- Té al Barranc d'Il·lel⁸⁷² un tros de terra campa que parteix al quart amb tres figueres per les que paga quatre diners. No tenim informació per a cercar la parcel·la al cappatró de 1530. La documentació no ens informa amb qui roman la parcel·la així que hem de fer la recerca per mitjà de la base de dades. Al 1597⁸⁷³, Joan Cuit tindrà al Barranc d'Il·lel terra campa, de la qual desconeguem l'extensió, amb dos figueres per les que pagarà dos diners i partirà la terra al quart.

15.- Disposa a el Rafalet⁸⁷⁴ d'una fanecada de figueres per les que paga 10 diners i la parteix al quart. Són diverses les entrades de 1530⁸⁷⁵ que podrien enllaçar amb aquesta parcel·la però no podem assignar-ne cap amb exactitud. Segons una nota al marge, posterior a la primera redacció del llibre, les figueres passaran a la casa del seu fill Miquel Gànim⁸⁷⁶ encara al 1576. Al 1597⁸⁷⁷ aquest mantindrà la propietat junt a la seua nora, Àngela Burga, amb els mateixos gravàmens.

16.- És propietari de mitja fanecada de vinya darrere del Palau⁸⁷⁸ per la que paga cinc diners i parteix la terra al quart. No tenim la suficient informació per poder identificar la parcel·la amb els ítems de 1530, principalment, perquè l'entrada no ens diu res i pels nostres mitjans tampoc aconseguim localitzar-la. Al marge, una nota adreça la terra, un cop arrancada la vinya, a la fulla 19 del mateix volum, fet que esdevé una errada ja que és el mateix ítem on ens trobem i la parcel·la no hi és. No obstant, per mitjà de la base de dades del capbreu de 1597 aconseguim localitzar-la en propietat de Genís Castellano⁸⁷⁹, qui posseeix mitja fanecada de vinya arrancada, darrere del Palau, per la que continua pagant cinc diners i parteix al quart la terra.

⁸⁷¹ No aconseguim localitzar cap de les dues noves propietats ni al capbreu de 1576 ni al de 1597.

⁸⁷² AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 19 v. Aquest barranc, molt probablement, es tracte del de Castelló o de la Pobla però no ho podem afirmar amb certesa. Ací la terra està classificada com algoleja.

⁸⁷³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 4 v. No sols són moltes les semblances entre les parcel·les dels dos cappatrons si més no el nom de la partida, al Barranc d'Il·lel, sols té assignada eixa entrada al 1597.

⁸⁷⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 v. Encara que a la documentació localitza la parcel·la a el Ràfol, si fem la comparança amb els altres cappatrons, esbrinem que fa referència a el Rafalet.

⁸⁷⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r.

⁸⁷⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 154 r.

⁸⁷⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 110 r.

⁸⁷⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 v.

⁸⁷⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 39 v. La documentació no ens dona cap referència ni des de 1576 ni de 1597 de com li arriba la terra a Genís Castellano.

17.- A Cota⁸⁸⁰ té 0,25 fanecades de vinya per les que paga 36 diners i parteix la terra al quart. La manca d'informació no ens permet localitzar la parcel·la ni al 1530 ni continuar cap a endavant la recerca vers el 1597.

18.- De nou a el Rafalet⁸⁸¹, darrere les cases del lloc, és propietari d'una fanecada de terra campa amb moreres per la que paga 27 diners però no parteix la terra. Aquesta parcel·la li la va comprar a Lluís Sití però no apareix als ítems de Francesc de 1530. La terra se la quedarà a 1576 Joan Cardona⁸⁸² pagant ara 27 diners. Ell li la vendrà a Pere Maxena, propietari del mateix capbreu de 1576⁸⁸³, però l'ostentarà Pasqual Maxena al 1597,⁸⁸⁴ amb els mateixos trets que anteriorment.

19.- Té a el Rafalet⁸⁸⁵ una fanecada de terra campa amb alguns magraners pels que paga sis diners, no parteix la terra, i li va ser comprada a la senyoria. A la mateixa entrada, una nota posterior ens informa que «*Tomoselo su S^a para hazer el molino*⁸⁸⁶». Allò cert és que la parcel·la no apareix a la base de dades de 1597.

20.- A la partida de els Porrinxons⁸⁸⁷, disposa de 48 fanecades, que no parteixen, però que en aquest cas paguen 21 diners. No tenim més informació que ens permeti cercar la parcel·la als ítems del cappatró de 1530⁸⁸⁸. Al marge, una nota posterior ens explica que de les 48 fanecades aniran a les cases dels seus fills: 12 per Francesc Gànim⁸⁸⁹ i 36 per Miquel Gànim⁸⁹⁰. Pel que fa a les cases, Francesc Gànim major en té dues⁸⁹¹ que les

⁸⁸⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 v.

⁸⁸¹ *Ibidem*, f. 20 r.

⁸⁸² *Ibidem*, f. 194 v.

⁸⁸³ *Ibidem*, f. 250 r.

⁸⁸⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de el Rafalet, f. 34 r. Qui encapçala les entrades és Pasqual Maxena en nom propi però també com a curador dels seus nebots, fills del seu germà Lluís Maxena.

⁸⁸⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 20 r.

⁸⁸⁶ Es tracta del molí de Canilles el qual estava ubicat pròxim a el Rafalet.

⁸⁸⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 21 v.

⁸⁸⁸ Encara que la documentació ens envia als ítems del propietari a 1530 f. 121 r, no podem localitzar amb certesa l'entrada, com no estiga inclosa en aquella que li va ser comprada a Pere Cantavall, i hem analitzat anteriorment.

⁸⁸⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 152 r. Les 12 fanecades de terra campa que no partiran però pagaran cinc diners.

⁸⁹⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 110 v. Miquel Gànim marit d'Àngela Burga. Les 36 fanecades que no parteixen la terra però pagaran 36 diners. La nota al marge del capbreu de 1576 ens envia a la casa de Miquel Gànim, a la fulla 154, però no localitzem ací la terra.

⁸⁹¹ Una casa li ve del seu ítem de l'AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 121 v, mentre que l'altra la documentació no ens ho diu.

vendrà, no passant cap als seus fills: Miquel Gànim la rebrà per herència de la seua dona Àngela Burga i Francesc també per herència de la muller Jerònima Cofafa⁸⁹².

4. F- Àngela Burga i de Gànim (muller de Miquel Gànim)

El patrimoni d'Àngela Burga⁸⁹³ i de Miquel Gànim està compost per set parcel·les: una és algoleja de 18 fanecades que paga huit diners, una altra d'una fanecada i mitja d'horta que no paga mentre que les cinc restants són de secà, mesuren 60 fanecades totes elles i paguen 102 diners.

1.- La primera parcel·la que analitzem és la composada per 18 fanecades de terra campa algoleja al Barranc de Castelló⁸⁹⁴, per la que paga huit diners, parteix al quart, i la documentació ens diu que prové de l'ítem de son pare de 1576. Francesc Gànim⁸⁹⁵ té la parcel·la de 18 fanecades, no paga ni parteix però podem enllaçar-la amb anterioritat, ja que, ens diu que la va comprar del procurador Francisco Pérez de Roa. Fins ací el seguiment que podem fer-li.

2.- És propietari d'una fanecada i mitja d'horta a l'Horta Major⁸⁹⁶ per la que no paga però parteix la terra al terç i li ve de l'ítem de son pare al capbreu de 1576. Francesc Gànim⁸⁹⁷ té la parcel·la en propietat al 76 amb les mateixes característiques i gravàmens. Encara que cerquem al cappatró de 1530⁸⁹⁸, d'on li prové la casa a Francesc, no aconseguim enllaçar el tros de terra.

3.- Pel que fa al secà, la tercera de les parcel·les analitzada és la composada per 36 fanecades de terra campa a els Porrinxons⁸⁹⁹ per la que paga 16 diners i no parteix la

⁸⁹² Àngela Burga la rebrà per herència de son pare, del cappatró de l'AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 154 r, i Jerònima Cofafa també de son pare, Joan Cofafa, de l'AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 207 r.

⁸⁹³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 109 v.

⁸⁹⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 110 v. Fa la confessió Miquel Gànim.

⁸⁹⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 20 v. En aquest cas la partida es nomena Barranc de la Pobla. Una nota marginal informa del traspàs de la parcel·la al seu fill Miquel Gànim a f. 154 del capbreu de 1576. Al fer allí la recerca de la parcel·la, a f. 154 v, trobem l'anotació «Per no aberi lloch así van altres y cens a cartes 158», que serà on estaran la resta d'ítems de Miquel que s'aniran traspasant.

⁸⁹⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 110 v. Fa la confessió Miquel Gànim.

⁸⁹⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 21 r. Una nota al marge ens diu que la parcel·la passa de Francesc al seu fill Miquel Gànim, a f. 154 r, del mateix capbreu de 1576.

⁸⁹⁸ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r.

⁸⁹⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 110 v.

terra. La terra prové d'aquells huit jornals de l'ítem de son pare⁹⁰⁰, al capbreu de 1576, on la parcel·la de terra campa mesura 48 fanecades, paga 21 diners i no té partició. No disposem de cap referència que ens permeta continuar la recerca cap el 1530.

4.- Una vinya a el Rafalet de set fanecades⁹⁰¹, que paga 70 diners i parteix al quart, la qual, segons ens diu la documentació, ve d'unes 14 fanecades que li cediren a Francesc Gànim del *Memorial de l'alcaid Francisco Pérez*, ja que, les altres varen ser arrancades.

5.- El cinqué lot de terra està composit per una fanecada de figueres a el Rafalet⁹⁰² per les que paga 10 diners i parteix la terra al quart. Aquesta terra li ha pervingut de l'ítem de son pare, Francesc Gànim⁹⁰³, al 1576, on hi és la parcel·la amb els mateixos trets i enfrontaments encara que a la partida apareix ací nomena com a Ràfol. No tenim més informació per a continuar la recerca.

6.- Disposa Miquel de 15 fanecades de terra campa a la partida de el Palmar⁹⁰⁴ per les que paga sis diners i no parteix. Aquestes 15 fanecades venen d'aquells cinc jornals de l'ítem de son pare al 1576⁹⁰⁵, d'una parcel·la de 48 fanecades de terra campa per la que paga 12 diners i no té partició. Anteriorment, segons diu la documentació a l'ítem del 76, la parcel·la era de Payet; entrada que sí trobem al cappatró de 1530⁹⁰⁶.

7.- La darrera i única parcel·la d'Àngela Burga està composita per una fanecada de figueres arrancades, darrere les cases del senyor⁹⁰⁷, per les que no paga però parteix la terra al quart. Encara que la documentació no ens enllaça amb el 1576, per mitjà de la base de dades, podem localitzar la terra a l'entrada d'Àngela òlim *Guenquef*⁹⁰⁸. En aquest cas, torna a ubicar la terra darrere les cases del senyor⁹⁰⁹, trobant la fanecada de figueres per la qual paga 10 diners, parteix al quart i fins i tot coincideix amb els mateixos enfrontaments que a 1597. No tenim bastant informació per a continuar en la

⁹⁰⁰ *Ibidem*, f. 21 v. Una nota al marge ens diu que la terra passa a mans de Miquel Gànim, f. 154, del capbreu de 1576.

⁹⁰¹ *Ibidem*, f. 110 v.

⁹⁰² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 110 r. Fa la confessió Miquel Gànim.

⁹⁰³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 v. Una nota al marge ens informa que la terra passa a mans de Miquel Gànim, f. 154, del capbreu de 1576.

⁹⁰⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 110 v. Fa la confessió Miquel Gànim.

⁹⁰⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 21 v. Una nota al marge ens diu que la meitat de la dita terra passa a mans del seu fill Miquel Gànim.

⁹⁰⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 121 r. «Per la part del sens del Palmar que-ra de Payet», paga un sou.

⁹⁰⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 110 r. Fa la confessió Àngela Burga.

⁹⁰⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 154 v. Àngela òlim *Guenquef* és viuda de Joan Marqués. En una anotació posterior esta casa va a Miquel Gànim fill de Francesc.

⁹⁰⁹ La partida rep diferents noms però per tots ells la podem localitzar per la mateixa zona del Palau. Els nom són darrere les cases, darrere del Palau o darrere les cases del senyor.

recerca de la parcel·la al cappable de 1530. Pel que fa a la casa, la documentació diu que al 1597 és d'Àngela però «li pervingué de son pare del capatró vell», en aquest cas del pare del seu marit, Francesc Gànim⁹¹⁰. Ací, trobem una casa propietat d'Àngela òlim *Quenquef*, viuda de Joan Marqués, que en una nota posterior a la primera redacció de la documentació ens informa que «ara de Miquel Gànim fill de Francesc», i que la vegada enllaça amb el cappable de 1530⁹¹¹.

4. G.- Pere Gànim

Pere Gànim⁹¹², del lloc de Castelló de Rugat, disposa d'un patrimoni compost per dos parcel·les: una d'horta de tres fanecades i altra de secà de cinc. Cap de les dues paga en diners.

1.- Pere disposa d'una horta de tres fanecades a el Rafalet⁹¹³, en dos trossos, per la qual no paga però parteix la terra al terç. La documentació ens facilita l'ítem del cappable de 1530⁹¹⁴, d'on prové la parcel·la, però no podem identificar-la. Per mitjà d'una nota al marge aconseguim esbrinar que la parcel·la anirà en companyia de les propietats de Canonge al mateix volum de 1576⁹¹⁵ on la localitzem. En aquesta nova entrada, un aclariment marginal ens explica que amb el pas del temps, dos fanecades de la quarta tornaran a la *Marmessoria* senyorial mentre que una romandrà en mans de Canonge menor, àlies *Requini*, a qui li la va donar son pare en casament. Al capbreu de 1597 els hereus de Canonge⁹¹⁶ mantindran l'horta, ara amb tres figueres, per les que es paguen 12,66 diners, i parteixen al terç.

2.- L'altra parcel·la està ubicada a la partida de el Tabàquer⁹¹⁷ composta per cinc fanecades de vinya que no paga però parteix la terra al quart. Cerquem la parcel·la a la referència de 1530⁹¹⁸ però no la localitzem. Una nota al marge ens informa que la vinya

⁹¹⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 154 r.

⁹¹¹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 42 r.

⁹¹² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 114r.

⁹¹³ *Ibidem*, f. 114 v.

⁹¹⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 51 r.

⁹¹⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 191 v.

⁹¹⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 182 v.

⁹¹⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 114 v.

⁹¹⁸ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 51 r.

va als ítems del mestre Jeroni Cebrià, al mateix capbreu de 1576⁹¹⁹, on la localitzem. Una nota al marge ens informa que la meitat de la dita parcel·la va als ítems de Baptista Cebrià, al cappatró nou, però al fer-hi la recerca trobem que la parcel·la la manté el mateix Jeroni⁹²⁰: cinc fanecades de vinya a el Tabàquer que paguen 50 diners i parteixen la terra al quart. La casa, la comprarà Anna Monferrig i de Fondell, muller de Sebastià Fondell, qui la mantindrà encara al capbreu de 1597⁹²¹.

4. H.- Jerònima Cofafa i de Gànim (muller de Francesc Gànim menor)

Jerònima Cofafa⁹²² i Francesc Gànim⁹²³, habitants del lloc de Castelló, disposen d'un patrimoni compost per huit parcel·les de les quals dos són d'horta, mesuren sis fanecades i paguen 64 diners, i sis ho són de secà, les quals mesuren 27,25 fanecades i paguen 93 diners. Encara que les entrades estan a nom de Jerònima Cofafa, aquesta les declara conjuntament amb el seu marit, així que depenent de qui siga, farà un o altra la declaració.

1.- La primera de les parcel·les que anem a analitzar és una d'horta, en dos trossos, a l'Horta del Rafalet⁹²⁴, que mesura 4,5 fanecades, paga 48 diners i parteix la terra al terç. Aquesta ve del pare de Jerònima, Joan Cofafa⁹²⁵, del capbreu de 1576, i que localitzem mitjançant l'aplicació dels filtres a la base de dades; la qual mesura 4,5 fanecades, no paga i aquesta vegada parteix al quart, mantenint els mateixos enfrontaments que al 1597. La manca d'informació no ens permet trobar-la al 1530.

2.- A l'Horta Major⁹²⁶ disposa d'una fanecada i mitja per la que paga 16 diners i parteix al terç. Francesc Gànim⁹²⁷ ja tindrà la terra en propietat al 1576, donada per son pare,

⁹¹⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 235 v. Hi ha una errada ja que la documentació ens adreça a cartes 135 quan en realitat és a 235.

⁹²⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 184 v.

⁹²¹ *Ibidem*, f. 166 r.

⁹²² *Ibidem*, f. 151 r.

⁹²³ Jerònima Cofafa tindrà una fanecades d'horta (4,5f) i cinc de secà (15,25f) mentre que de Francesc serà una d'horta (1,5f) i una altra de secà (12f).

⁹²⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 151 v. Fa la confessió Jerònima Cofafa.

⁹²⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 207 v.

⁹²⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 152 r. Fa la confessió Francés Gànim menor.

⁹²⁷ La documentació és la que ens enllaça amb el C. 1576, f. 207 v. Encara que són els ítems del seu sogre, Joan Cofafa, l'entrada de l'horta, escrita en una redacció posterior a la primera, fa referència a Francesc Gànim menor.

Francesc Gànim major⁹²⁸. En aquest punt, una redacció posterior a la inicial ens indica que l'horta havia estat anteriorment a Gànim de Francesc Garba⁹²⁹, on la fanecada i mitja parteix al terç però no paga. No tenim més informació que ens permeta anar-hi fins al 1530.

3.- Jerònima és propietària de sis fanecades de secà a les Mallolades⁹³⁰ plantades d'oliveres, per les que no paga però parteix la terra al quart. La documentació no ens dona cap referència anterior però la base de dades ens permet localitzar-la als ítems de son pare, Joan Cofafa⁹³¹, amb el mateixos trets. No tenim més informació per poder continuar la recerca cap al 1530 ja que ni la documentació ens dona cap referència ni la trobem des de la base de dades.

4.- A la partida de els Porrinxons⁹³², disposa de 12 fanecades de terra campa per les que paga cinc diners i no parteix. La dita parcel·la ve de l'ítem de son pare, Francesc Gànim major⁹³³, on són huit jornals que no parteixen però en aquest cas paguen 21 diners. No tenim més informació que ens permeta cercar la parcel·la als ítems del cappel·l de 1530.

5.- A el Rafalet⁹³⁴ disposa de 5,5 fanecades de vinya per les quals contribueix amb 55 diners i parteix la terra al quart. Aquesta terra és una donació de que ve del *Memorial de l'alcaid Francisco Pérez*.

6.- A el Rafalet⁹³⁵ és propietària de mitja fanecada de terra campa que no paga però parteix la terra al quart. La documentació no ens dona altra informació sobre la terra però per mitjà dels filtres de la base de dades la trobem als ítems de 1576 de son pare, Joan Cofafa⁹³⁶, amb les mateixes característiques. No tenim cap més dada per continuar la recerca vers els 1530.

⁹²⁸ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 21 v. En aquest ítem la té Francesc Gànim major en propietat.

⁹²⁹ *Ibidem*, f. 155 v. L'entrada és dels hereus de Francés Garba àlies *Tonset* dels quals Francesc Gànim major és el curador.

⁹³⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 152 r. Fa la confessió Jerònima Cofafa.

⁹³¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 207 v.

⁹³² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 152 r. Fa la confessió Francés Gànim menor.

⁹³³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 21 v. En una anotació marginal s'explica que 2 jornals, és a dir 12 fanecades, van a casa de Francesc Gànim i els 6 restants, 36 fanecades, els manté Miquel Gànim.

⁹³⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 152 v. Fa la confessió Jerònima Cofafa.

⁹³⁵ *Ibidem*. Fa la confessió Jerònima Cofafa.

⁹³⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 207 v.

7.- El seté lot de terra són 2,25 fanecades de figueres a la Teixonera⁹³⁷ les quals paguen 23 diners i parteix la terra al terç. No tenim referències que ens permeten anar cap endarrere en la recerca així que per mitjà de la base de dades tornem a anar als ítems del pare de Jerònima, Joan Cofafa⁹³⁸. Al 1576 trobem les 2,25 fanecades de figueres de la Teixonera que paguen 23 diners i parteix la terra al quart. La recerca s'atura en aquest punt cap a 1530.

8.- La darrera parcel·la d'aquestes entrades està també ubicada a la Teixonera⁹³⁹: una fanecada vinya i dos figueres per les que es paguen 10 diners i parteix la terra al quart. De nou, per mitjà de la base de dades, consultem els ítems de Joan Cofafa⁹⁴⁰ al 1576 on tenim la parcel·la de la Teixonera d'una fanecada sols plantada de vinya per la que no paga però parteix la terra al quart. No disposem de cap més dada que ens permeta portar a terme una recerca al cappatró de 1530. Això sí, la casa és de Jerònima, qui la rep com herència de son pare, Joan Cofafa.

4. I.- Àngela Gànim i de Bonico (viuda de Gaspar Bonico)

Àngela Gànim⁹⁴¹ té un patrimoni compost per cinc parcel·les, totes elles herència del seu marit Gaspar Bonico, de les quals dos són terra horta, mesuren tres fanecades i no paguen, i tres de secà, 10 fanecades que paguen cinc diners. Encara que no tenim cap referència anterior en ninguna de les parcel·les que anem a descriure, totes elles coincideixen amb les del seu marit inscrites al capbreu de 1576⁹⁴².

1.- A l'Horta de l'Alfals⁹⁴³ disposa d'una d'horta de fanecada i mitja que no paga ni parteix. Al consultar els ítems de Gaspar al capbreu de 1576⁹⁴⁴ trobem la parcel·la abans descrita amb els mateixos pagaments. Encara que trobem les entrades de Bonico al cappatró de 1530⁹⁴⁵, sols una s'aproxima a aquesta: la meitat de la quarta de

⁹³⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 151 v. Fa la confessió Jerònima Cofafa.

⁹³⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 207 v.

⁹³⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 151 v. Fa la confessió Jerònima Cofafa.

⁹⁴⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 207 v.

⁹⁴¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 40 v.

⁹⁴² *Ibidem*, f. 41 r. «E dix que deté e posseeix com a usufructuària de la casa y terres supra scrites que en lo dia de hui, Francés Bonico, Hieroni Bonico, Joan Bonico, Antoni Bonico, Marianna Bonico y de Bayamet, germans e fills de ella confessant, li han dexat durant la sua vida usufructe de la dita casa y terres que a ells com a hereus del dit Gaspar Bonico los pertanygut» el dia 5 d'agost de 1597.

⁹⁴³ AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 41 v.

⁹⁴⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 157 v.

⁹⁴⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 85 r.

Marxillent, de la qual no tenim les suficients dades per afirmar que estem parlant de la mateixa parcel·la.

2.- Té dos trossos de terra horta a Lauren⁹⁴⁶, que sumen fanecada i mitja, per la que no paga però la parteix al terç. Al de 1576⁹⁴⁷, la mateixa mesura continua sense pagar però parteix al quart. No tenim referències al cappable de 1530.

3.- Al secà de Lauren⁹⁴⁸ és propietària de tres fanecades d'oliveres, amb tres figueres, per les quals paga tres diners i parteix al quart. Aquesta parcel·la ve del capbreu de 1576⁹⁴⁹ on tornem a trobar la parcel·la de tres fanecades d'oliveres amb tres figueres per les que paga tres diners i parteix aquesta vegada la terra al terç. No tenim cap més informació.

4.- La quarta parcel·la d'Àngela Gànim és una de sis fanecades d'oliveres a l'Horta de l'Alfals⁹⁵⁰, que no paga però parteix al quart i, novament, trobem als ítems del seu marit al 1576⁹⁵¹ amb les mateixes característiques. Al consultar les entrades de Bonico al cappable de 1530⁹⁵² en tenim una que fa referència a «*Por la mytad del majuelo al Alfafs*» paga tres diners; el qual, encara que no és encertat, manté una certa relació.

5.- Finalment, la darrera parcel·la està ubicada al Camí de la Pobla⁹⁵³: una fanecada de terra campa amb figueres que paga dos diners i parteix la terra al quart. Al capbreu de 1576⁹⁵⁴ tenim la parcel·la d'una fanecada plantada de vinya, al Camí de la Pobla, que en aquest cas paga 10 diners i parteix al quart. Amb la informació que tenim sobre el 1530, cap dada ens permet trobar-la.

⁹⁴⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 41v.

⁹⁴⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 157 v.

⁹⁴⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 41 v.

⁹⁴⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 157 v.

⁹⁵⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 41 v.

⁹⁵¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 157 v.

⁹⁵² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 85 r.

⁹⁵³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 41 v. Una referència ens avisa que aquesta parcel·la abans era vinya.

⁹⁵⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 158 r.

4. J.- Joan Gànim àlies *Asseda*.

Joan Gànim⁹⁵⁵ és propietari d'una única parcel·la de 7,5 fanecades de vinya a el Tabàquer⁹⁵⁶, que paga 75 diners, parteix al quart i anteriorment era de Cosme Bensalema, a qui també li va comprar la casa⁹⁵⁷. L'esmentat Cosme apareix al capbreu de 1597⁹⁵⁸ sota l'enunciat de les entrades de són pare, Gaspar Bensalema, en una segona redacció. Ací, tenim la vinya de el Tabàquer⁹⁵⁹ però en aquest cas mesura huit fanecades, paga 80 diners i parteix la terra al quart. Al marge de l'entrada diu que la meitat de la casa és de Joan Gànim Asseda i que ell també ha de pagar la meitat de la vinya. Encara que cerquem als ítems de Gaspar Bensalema al cappel·l de 1530 no trobem cap parcel·la que, per la informació de la qual disposem, pugui coincidir amb el tros de terra que ara mateix estem estudiant.

Gànim d'Aielo de Rugat.

4. K.- Miquel Gànim àlies *Membrut*

Miquel Gànim⁹⁶⁰, del lloc d'Aielo, disposa d'un patrimoni compostat per 17 parcel·les de les quals tres són d'horta, mesuren 18 fanecades i no paguen, i 14 de secà, mesuren 26 fanecades i paguen 71 diners.

1.- Miquel Gànim *Membrut* és propietari d'una parcel·la de nou fanecades d'horta, a l'Horta d'Aielo⁹⁶¹, que parteix al terç i no paga. La documentació no ens dona cap referència per a fer-li la recerca al cappel·l de 1530⁹⁶². Aquestes tres quartes repartides en tres trossos separats seran venudes⁹⁶³ a Pere Benjafè, Vicent Mascut i a Lluís Sadoch. La quarta de Pere Benjafè no li la vendrà Miquel Gànim, sinó que ja ho farà el

⁹⁵⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 43 r.

⁹⁵⁶ *Ibidem*, f. 43 v.

⁹⁵⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 241 r, trobem en una redacció posterior a l'inicial l'entrada de la casa de Joan Gànim, a la Font de Castelló, que abans havia sigut de Gaspar i Cosme Bensalema.

⁹⁵⁸ *Ibidem*, f. 192 r.

⁹⁵⁹ *Ibidem*, f. 193 r.

⁹⁶⁰ *Ibidem*, f. 275 r.

⁹⁶¹ *Ibidem*, f. 277 r.

⁹⁶² El capbreu de 1576 ens facilita amb la descripció del patrimoni de Miquel els enllaços de les cases que té en propietat al 1530 a les fulles 84 r i 149 r. En ninguna de les dues trobem cap referència a la parcel·la que estem estudiant. Com observarem de ara endavant, els enllaços de les parcel·les des de 1576 vers el 1530 seran mínims.

⁹⁶³ Pere Benjafè a f. 283 r; Vicent Mascut a f. 334 r; Lluís Sadoch major no posa a quines cartes del mateix capbreu de 1576.

seu nebot Mentirí després d'heretar-la. Sí que la mantindrà Benjafè al capbreu de 1597⁹⁶⁴ partint les tres fanecades al terç i no pagant. La de Vicent Mascut⁹⁶⁵ també li la ven Mentirí, passant d'ací als ítems d'Ocayal⁹⁶⁶, mantenint-la el seu fill també, Pere Ocayal, al 1597⁹⁶⁷. La quarta que li ven a Lluís Sadoch, desconeguem la fulla del llibre on va. Aquest fet provoca que li perdem la pista al capbreu de 1576 però no al de 1597 ja que mantindrà l'horta Àngela *Membrut*⁹⁶⁸, muller de Sadoch i neboda de Miquel Gànim.

2.- Té també d'horta, a l'Horta de la bassa⁹⁶⁹, tres trossos junts que mesuren sis fanecades les quals no paguen en diners però parteixen al terç. No tenim cap referència que ens permeta enllaçar amb el 1530. L'ítem no ens diu on va la parcel·la però aconseguim localitzar-la mitjançant la base de dades a les entrades de 1597 del seu nebot Joan *Membrut*⁹⁷⁰ amb els mateixos trets.

3.- A Algezira⁹⁷¹ té tres fanecades d'horta per les que no paga però parteix al terç. No podem identificar la parcel·la al cappable de 1530. Aquesta horta anirà i tornarà dins del mateix capbreu de 1576 ja que en un primer terme li la cedeix al seu nebot Pere Mentirí⁹⁷² en casament però amb el pas del temps, segons una nota al marge, novament l'horta tornarà als ítems de Miquel Gànim⁹⁷³. La documentació no ens diu que ocorre amb la parcel·la així que la cerquem amb la base de dades al 1597, als ítems de Joan [Gànim] *Membrut*⁹⁷⁴, on hi és amb les mateixes característiques i pagaments que al 1576.

4.- Al secà té en propietat una fanecada de vinya i figueres, a l'Alcúdia del Soltà⁹⁷⁵, conreus pels que paga 18 diners i parteix al quart la terra. A la documentació ens diu que el tros de terra ve «del dit ítem y cartes» així que el cerquem al cappable de

⁹⁶⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 27 v.

⁹⁶⁵ La trobem a l'*Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 334 v.

⁹⁶⁶ *Ibidem*, f. 280 r.

⁹⁶⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 36 v. Al marge de la f. 35 v tenim una nota per la qual ens explica que Pere Ocayal té la potestat per a capbrevar ja que son pare, també Pere, està a galeres.

⁹⁶⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 34 v.

⁹⁶⁹ Horta del Camí de la bassa. L'ítem hi és *ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 275 v.

⁹⁷⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 61 v. Joan *Membrut* és el nebot de Miquel Gànim àlies *Membrut* al qual li dona en casament la casa al igual que varies parcel·les de terra. Segons una nota f. 60 v, la casa li ha pervingut per haver renunciat la seua germana abans.

⁹⁷¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 277 v.

⁹⁷² *Ibidem*, f. 334 r.

⁹⁷³ Aquesta vegada té la parcel·la redactada en una segona mà. *Ibidem*, f. 276 r. Torna als ítems de Miquel Gànim però quan aquests ja pertanyen al seu nebot Joan [Gànim] *Membrut*.

⁹⁷⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 62 r.

⁹⁷⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 275 r.

1530⁹⁷⁶: «Per figueres y vinya vella. I s VI». Tornem a trobar la fanecada al 1597, als ítems de Joan *Membrut*⁹⁷⁷, sols plantada de vinya per la qual paga 10 diners i parteix al quart.

5.- Té quatre fanecades d'oliveres a la partida de el Fondó⁹⁷⁸ per les que no paga però parteix la terra al quart. No tenim cap dada que ens adrece al 1530. Al marge hi ha una nota la qual ens informa que la terra muda de mans: «A Mentirí en donació en matrimoni»⁹⁷⁹. Cerquem els ítems al capbreu de 1597 però ja no hi és amb els mateixos trets per poder localitzar-la.

6.- A la partida de el Fondó⁹⁸⁰ té mitja fanecada de terra camp amb dos oliveres, per les que no paga en diners però parteix la terra al quart. No tenim informació per enllaçar la parcel·la amb el cappable de 1530. De nou, és una nota al marge la que ens informa que la parcel·la li ha estat donada a Mentirí. A més a més no aconseguim trobar-la al capbreu de 1597.

7.- Junt a les cases d'Aielo⁹⁸¹ disposa d'una fanecada d'oliveres i figueres per les que paga dos diners i parteix la terra al quart. No tenim cap referència que ens permeti enllaçar la parcel·la amb el 1530. El que sí tenim és una nota marginal que ens diu que la parcel·la se li cedeix a Pere Mentirí. Aquesta desapareixerà ja que no l'hem trobada ni per propietari ni per característiques semblants al capbreu de 1597.

8.- A la partida de el Molí⁹⁸² té mitja fanecada de figueres per les que paga cinc diners i parteix la terra al quart. La documentació no dona cap referència per a cercar-la al cappable de 1530. Una nota al marge ens informa que aquesta propietat se li ha cedit a Pere Mentirí en el seu casament. Per mitjà de la base de dades sabem que passarà amb igual a mans de Joan *Membrut* al 1597⁹⁸³.

⁹⁷⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 184 r. Hi ha una errada ja que el capbreu de 1576 ens adreça a la fulla 84 r quan vertaderament és la 184 r.

⁹⁷⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 61 v, ítems de Joan [Gànim] *Membrut*.

⁹⁷⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 275 v.

⁹⁷⁹ Pere Mentirí rebrà la casa (ítem *ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 277 r,) en donació per casament des del seu oncle, Miquel Gànim i, a més a més, de les parcel·les que tenen anotat el seu nom al marge.

⁹⁸⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 275 v.

⁹⁸¹ *Ibidem*.

⁹⁸² *Ibidem*.

⁹⁸³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 61 v als ítems de Joan [Gànim] *Membrut*.

9.- A les Eres velles⁹⁸⁴ disposa d'una fanecada de figueres per les que paga tres diners i parteix la terra al quart. La documentació no ens dona informació per poder enllaçar la parcel·la amb el 1530. Una nota marginal, primer reserva la terra per a Mentirí, però una posterior i baix la primera envia la parcel·la a casa de Joan Campos⁹⁸⁵, lloc on la trobem als ítems de Maria Gànim⁹⁸⁶. Al capbreu de 1597⁹⁸⁷ les figueres romandran en la propietat de Joan Campos on la fanecada tindrà plantades tres figueres per les que es pagaran quatre diners i partiran la terra al quart.

10.- A la Partida de *Medredich*⁹⁸⁸, a la serra, *Membrut* és propietari d'un tros de terra secà plantat de garrofers del qual desconeguem l'extensió; no paga però parteix la terra al quart. No tenim cap informació concreta que ens possibiliti localitzar-la al cappatró de 1530. La documentació tampoc ens facilita dades per cercar la parcel·la al 1597 i hem de ser nosaltres els que fem la tasca, localitzant-la als ítems de Joan *Membrut*⁹⁸⁹. Ara l'ubiquen a la partida de Petrecal, també a la muntanya, plantada de garrofers i per la qual no paguen però continua partint la terra al quart.

11.- A la partida d'Al-Gezira⁹⁹⁰ té en propietat una fanecada d'oliveres per les que no paga diners però pareix al quart la terra. La referència que ens dona la documentació de 1530⁹⁹¹ no respon a cap parcel·la d'aquestes característiques. Una nota al marge ens diu que les oliveres van a l'ítem de Miquel Gànim⁹⁹², del mateix volum de 1576, i després d'allí, una nova nota marginal la torna a enviar a altre lloc, aquesta vegada i de nou a les entrades de la casa de Joan Gànim⁹⁹³. No s'atura ací l'anada i tornada de la parcel·la al llarg dels ítems del capbreu de 1576, ja que, al marge d'aquesta encara envia les oliveres a la casa de Maria Gànim⁹⁹⁴. Farem la recerca de la parcel·la pel llibre de 1597

⁹⁸⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 275 v.

⁹⁸⁵ *Ibidem*, f. 332 v.

⁹⁸⁶ Maria Gànim és la muller en primeres núpcies de Onofre Campos i en segones de Francesc Dobet segons ens informa l'encapçalament de les entrades. En una segona redacció, posterior a l'inicial, els ítems i la casa passa a Joan Campos, fill de Maria Gànim, molt probablement siga germana de Miquel Gànim àlies *Membrut*.

⁹⁸⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 21 v.

⁹⁸⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 276 r.

⁹⁸⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 61 v. Ítems de Joan [Gànim] *Membrut*.

⁹⁹⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 277 v.

⁹⁹¹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 149 r.

⁹⁹² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 334 r.

⁹⁹³ *Ibidem*, f. 276 r.

⁹⁹⁴ *Ibidem*, f. 332 r. Maria Gànim, recordem, és l'esposa en primeres núpcies d'Onofre Campos i mare de Joan Campos.

trobant-li-la a Joan Campos⁹⁹⁵, fill de Maria, qui l'ostentarà amb les mateixes atribucions i pagaments que a l'altre anteriorment.

12.- A la partida de Foaias⁹⁹⁶, també plantat d'oliveres, té mitja fanecada de terra que parteix al quart i no paga en diners. Aquesta parcel·la no tindrà referència que la junte amb el cappatró de 1530 ni nosaltres tampoc aconseguim enllaçar-la pels nostres mitjans. Al marge, una anotació ens diu que també li ha estat cedida al seu nebot Mentirí. La parcel·la la trobarem al capbreu de 1597, als ítems d'Àngela *Membrut*⁹⁹⁷, neboda seua, on la terra continuarà partint al quart però ara, a més a més, pagarà 10 diners.

13.- *Membrut* disposa en propietat una fanecada d'oliveres a Azlaldeheb⁹⁹⁸ per la qual no paga però parteix al quart la terra; no tenim enllaç amb el 1530. Una nota al marge, en un primer terme, ens informa que la parcel·la va a l'ítem de Mentirí, però en un segon, l'esmena per dir-nos que la meitat de la fanecada va als ítems de Vicent Mascut⁹⁹⁹ i l'altra meitat a la casa de Lluís Sadoch¹⁰⁰⁰. Al capbreu de 1597 li perdrem la pista a la mitja fanecada de Mascut però a la de Sadoch sí que li podem fer seguiment. Aquesta roman sota la propietat de la seua esposa, Àngela *Membrut* i de Sadoch¹⁰⁰¹ que, a la vegada, és neboda de Miquel Gànim àlies *Membrut*, la qual mantindrà la mitja fanecada d'oliveres.

14.- L'altre ítem són dos oliveres a el Pla¹⁰⁰², prop del Camí de Llutxent, per les que no es paguen diners però parteixen al quart la terra; sense cap més indicació anterior. Una nota al marge repeteix el procediment on, en un primer terme, la terra li la cedeix al seu nebot Mentirí, però una d'altra a continuació l'envia a les entrades de Vicent

⁹⁹⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 22 r.

⁹⁹⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 277 v.

⁹⁹⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, 34 v. Àngela [Gànim] *Membrut* és la muller de Lluís Sadoch. No tenim clar com passarà la propietat de Mentirí a *Membrut* però allò més probable és que siga amb el mateix procediment que ha passat amb l'altre nebot, Joan [Gànim] *Membrut*.

⁹⁹⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 277 v. El nom de la partida també el trobem nomenat com Ay al Dehef o Azlaldeff.

⁹⁹⁹ *Ibidem*, f. 334 v. Encara que a l'encapçalament de les entrades diu que sols és la casa de Vicent Mascut, en aquest espai, l'esmentat propietari té algunes terres assignades.

¹⁰⁰⁰ *Ibidem*, f. 306 v. Segons l'encapçalament general de les entrades d'Àngela: «Lluís Baharí, y ara Pere Gànim *Menbrut* dit de Villallonga; y ara Miquel *Menbrut* major; y ara Àngela *Menbrut* que se la da Miquel *Menbrut* su tio en casamiento con Loys Sadoch». Esdevé aquesta nota molt significativa per explicar-nos la procedència i l'evolució de la família Gànim a Aielo.

¹⁰⁰¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 61 v.

¹⁰⁰² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 277 v.

Mascut¹⁰⁰³. Localitzem ací la parcel·la i, com a l'entrada anterior, l'adreça a la casa de Lluís Sadoch¹⁰⁰⁴ del mateix capbreu de 1576. Encara que cerquem la parcel·la als ítems d'Àngela i Lluís al 1597, així com també els trets de la mateixa, no aconseguim localitzar-la.

15.- Disposa a el Molí¹⁰⁰⁵ de dos jornals de figueres amb alguns garrofers pels quals paga cinc diners i parteix la terra al quart. Encara que cerquem la parcel·la al cappatró de 1530 no podem localitzar cap ítem amb seguretat per poder-la relacionar. Una nota al marge ens informa que la parcel·la no muda de propietari, ja que la manté Miquel Gànim, però sí de fulles¹⁰⁰⁶. Al cercar-la, trobem les figueres i garrofers amb les mateixes condicions que anteriorment i ara enllaçades a un nou ítem del capbreu de 1576, el de Joan Gànim¹⁰⁰⁷ àlies *Membrut*. Al volum de 1597 la propietat d'aquesta terra romandrà en mans del mateix Joan *Membrut*¹⁰⁰⁸, a la partida del Molí de la Font santa, qui mantindrà les 12 fanecades de figueres i garrofers, per les que pagarà 10 diners i la terra partirà al quart.

16.- A la partida de les Vinyes¹⁰⁰⁹ disposa de dos fanecades de vinya per les que paga 23 diners i parteix la terra al quart. La documentació no ens facilita cap informació per poder fer la recerca amb seguretat al cappatró de 1530. Una nota marginal informa que la parcel·la va als ítems del mateix Miquel Gànim del 76¹⁰¹⁰ on ha esdevingut en 2/3 parts de dos fanecades de vinya, que no paguen però continuen partint al quart. Una nova nota envia l'ítem a Joan Gànim¹⁰¹¹ al mateix capbreu de 1576: la vinya torna a ser de dos fanecades, a la partida de el Tapar, per les que es paguen huit diners i la terra parteix al quart. Finalment, al capbreu de 1597, serà Joan *Membrut*¹⁰¹² qui mantinga la

¹⁰⁰³ *Ibidem*, f. 334 v.

¹⁰⁰⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 306 v. Encara que diu que la terra passa als ítems de Lluís Sadoch, hem de recordar que en un primer moment ho són de la seua muller, Àngela *Membrut*, a qui li'ls dona el seu oncle Miquel Gànim en casament.

¹⁰⁰⁵ *Ibidem*, f. 277 v.

¹⁰⁰⁶ *Ibidem*, f. 334 v. Pot provocar confusió el fet que dins de les mateixes fulles estiguen replegats quatre propietaris diferents (Miquel Gànim, Mentirí, Vicent Mascut, Joan Bayunis) però hem de tenir en compte que, d'aquesta divisió puntual de f. 334 r, se'n produirà una altra de nova, com hem estat observant al llarg dels darrers anàlisis.

¹⁰⁰⁷ *Ibidem*, f. 276 r.

¹⁰⁰⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 62 r. Se'l nomena com a Joan Gànim i també amb l'àlies de son pare, *Membrut*, com hem anat veient i esmenant fins ara.

¹⁰⁰⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 277 v.

¹⁰¹⁰ *Ibidem*, f. 334 v.

¹⁰¹¹ *Ibidem*, f. 276 r.

¹⁰¹² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 62 r. Són els ítems de Joan [Gànim] *Membrut* on en aquest cas existeix un embolic en allò que respecta a la mesura de les parcel·les ja que en cada moment es

parcel·la de vinya de 0,66 fanecades a el Tapar, per les que es paguen huit diners i parteix la terra al quart, amb els mateixos enfrontaments a totes les localitzacions.

17.- La darrera parcel·la de Miquel Gànim¹⁰¹³ està composta per una fanecada i mitja de figueres a les Eres d'Aielo per les quals es paguen 15 diners i, a més a més, la terra seca parteix al quart. La informació que ens dona l'ítem no ens permet enllaçar la parcel·la amb el capbrot de 1530 ni tampoc aconseguim nosaltres localitzar-la des de la base de dades. Pel que fa a la transmissió de la mateixa, una nota al marge envia les figueres en un primer terme als ítems del seu nebot Mentirí dins del capbrot de 1576. Aquesta nota es veu esmenada per una posterior que dona en casament les figueres a l'altre nebot seu, Vicent Mascut¹⁰¹⁴. A aquestes cartes trobem la parcel·la la qual tindrà una nova anotació que l'enviarà dins del mateix volum del 76 als ítems de Ocayal¹⁰¹⁵. Ací trobem la parcel·la escrita posteriorment a la primera redacció del document. Aquest propietari la mantindrà amb les mateixes característiques al capbrot de 1597¹⁰¹⁶.

De manera paral·lela, a l'hora de portar a terme l'anàlisi de les propietats de Miquel Gànim¹⁰¹⁷ d'Aielo, hem trobat que les referències documentals directes de les parcel·les cap al 1530 han estat dolentes, al igual que vers el 1597. Açò ens obliga a la reconstrucció de les propietats comparant el patrimoni mitjançant la consulta de les bases de dades que hem anat composant al llarg de la realització de l'estudi. Així doncs, Miquel Gànim té al 1576 dos cases les quals cedeix de la següent forma:

– La primera¹⁰¹⁸ d'elles li la deixa al nebot Joan Gànim *Membrut* pel seu casament exceptuant la terra adscrita que li pertocarà de forma majoritària a Pere Mentirí, nebot

fa referència a una mesura diferent, com és aquest darrer cas: «la sisena part de aquelles dos fanecades de terra vinya partida del Tapar».

¹⁰¹³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 278 r.

¹⁰¹⁴ *Ibidem*, f. 334 v. Hi ha una errada a l'anotació al marge que envia la terra als ítems de Vicent Mascut ja que posa que va a f. 377 r quan el capbrot acaba a la f. 364 v. Les entrades de Mascut comencen a f. 334 r.

¹⁰¹⁵ Els ítems de Pere Ocayal hi són a l'AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 279 r. La documentació està errada ja que ens adreça a f. 180 r del mateix volum. Per mitjà d'aquesta entrada sabem que, en el moment de la transmissió, aquesta parcel·la ja pertanyia a Joan Bayunis i no pas a Vicent Mascut.

¹⁰¹⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbrot d'Aielo, f. 36 v.

¹⁰¹⁷ Per altre costat no podem deixar de destacar el fet de com varien els noms dins d'una mateixa família en un determinat espai de temps. Així doncs, el principal propietari, Miquel Gànim àlies *Membrut*, prendrà el cognom de son pare, Pere Gànim de Vilallonga. Fet que no ocorrerà igual amb la seua descendència, ja que, si és veritat que en un primer terme mantindran el cognom i el malnom, aquest segon, *Membrut*, és el que acabarà destacant respecte el nom. Així doncs, Joan o Àngela, nebots de Miquel els trobarem identificats de les dues formes fins que el malnom *Membrut* quede definitivament fixat com a cognom, destacant la forma en la qual conjuguen els noms, cognoms i malnoms entre els germans, fills, pares i nebots.

¹⁰¹⁸ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 275 r.

de la seua dona. Així i tot, Joan rebrà quatre trossos de terra dels ítems de Vicent Mascut¹⁰¹⁹, els quals abans també havien sigut de Miquel.

– La segona casa de Miquel Gànim¹⁰²⁰ la partirà amb Pere Mentirí al regalar-li la mitja pel casament així com també algunes terres¹⁰²¹. Després de Mentirí serà altre nebot de Miquel, Joan Gànim *Membrut*, qui es quedarà la terra d'aquestos ítems mentre que Pere Campos es quedarà la meitat de la casa¹⁰²².

De la mateixa manera, el criteri per a repartir les terres que utilitza *Membrut*¹⁰²³ és aquest:

– Al nebot de la seua dona i per extensió seu també, Pere Mentirí, li donarà en el seu casament tres parcel·les d'horta, que mesuren nou fanecades, i nou de secà, les quals mesuren 10 fanecades (de la qual desconeguem l'extensió d'una).

– A l'altre nebot seu, Joan [Gànim] *Membrut*, li donarà una parcel·la d'horta, que mesura sis fanecades, i tres parcel·les de secà, les quals mesuren 1,66 fanecades (d'una desconeguem l'extensió).

– Per a Lluís Sadoch, marit d'Àngela [Gànim] Mombrut li pertocaran tres fanecades d'horta en una parcel·la.

– El mateix Miquel Gànim es reservarà tres parcel·les de secà que sumen 14,33 fanecades.

En el total, les 17 parcel·les del començament esdevindran en 20, per la partició de les mateixes, però continuarem trobant les 18 fanecades d'horta i 26 de secà del començament.

Aquest repartiment no quedarà fixat, ja que, per algun motiu que desconeguem, Pere Mentirí no mantindrà el patrimoni que li cedeix el seu oncle. Part d'aquest patirà

¹⁰¹⁹ *Ibidem*, f. 334 r. Aquestes terres eren en un principi de Miquel Gànim i són les que passa a la meitat de la segona casa i, al llarg d'un període de temps no determinat, acabarà donant a Vicent Mascut.

¹⁰²⁰ *Ibidem*, f. 277 r.

¹⁰²¹ *Ibidem*, f. 334 r estarà la inscripció de les terres i la meitat de la casa que li cedeixen així com també l'explicació de com va variant la propietat.

¹⁰²² Finalment, sabem que Joan Bayunis menor es quedarà part d'una casa però la documentació no concreta quina. Si més no, el fet de consultar els ítems de Bayunis al capbreu de 1597 (AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 8 v) no ens lleva el dubte; allí ens informa que li ve dels ítems de son pare Martí Bayunis el qual li cedeix mitja casa (*Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 297 r).

¹⁰²³ Hem de tenir en compte que al 1976 disposa de 17 parcel·les de les quals tres són d'horta (18 fanecades) i 14 de secà (26 fanecades).

un nou repartiment en moments puntuals per determinar entre el 1576 i 1597. Així doncs al 97 el patrimoni de Miquel Gànim *Membrut* es distribuirà de forma definitiva així:

- Joan [Gànim] *Membrut*, li pertocaran dos parcel·les d’horta, que mesuren nou fanecades, i cinc parcel·les de secà, les quals mesuren 15,5 fanecades (de les quals en dos desconequem l’extensió).
- Àngela [Gànim] *Membrut*, esposa de Lluís Sadoch, li pertocarà una parcel·la d’horta de tres fanecades, i dos parcel·les de secà, les quals mesuren una fanecada.
- A Pere Ocayal, una parcel·la d’horta, que mesura tres fanecades, i una de secà que mesura fanecada i mitja.
- Joan Campos, nebot de Miquel Gànim, li tocaran dos parcel·les de secà que sumen dos fanecades.
- Pere Benjafè, una parcel·la d’horta de tres fanecades.
- Amb tot açò, encara tindrem quatre parcel·les al secà de Mentirí (sis fanecades) de les quals desconequem que ha passat amb elles al capbreu de 1597.

4. L.- Maria Gànim

Maria Gànim¹⁰²⁴, del lloc d’Aiello, disposa d’un patrimoni compost per quatre parcel·les: una és horta de sis fanecades que no contribueix i tres de secà, les quals mesuren 15,5 fanecades i tampoc paguen.

1.- A l’Algezira¹⁰²⁵, disposa de tres trossos d’horta que mesuren sis fanecades, parteixen al terç però no paguen en diners. Encara que tenim la referència d’on prové la casa en el cappatró de 1530¹⁰²⁶, en aquells ítems, no trobem l’horta que estem presentant. Una nota al marge ens informa que tres fanecades li les ha donades al seu fill Pere Campos¹⁰²⁷, al mateix capbreu de 1576, mentre que les altres tres se les quedarà

¹⁰²⁴ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 332 r. És la muller en primeres núpcies d’Onofre Campos i en segones de Francisc Dobet.

¹⁰²⁵ *Ibidem*, f. 332 v.

¹⁰²⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 167 r.

¹⁰²⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 278 v i també la trobem *ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d’Aiello, f. 5 r.

Joan¹⁰²⁸, l'altre fill, juntament amb la casa i la resta de terres, partint al terç i continuant sense pagar. A tots dos li les ha donades sa mare pels respectius casaments.

2.- A Rocasa¹⁰²⁹ té mitja fanecada de moreres on parteix la terra al quart i no paga i, a més a més, desconeguem la procedència. Joan Campos la tindrà al 1597¹⁰³⁰ donada per sa mare amb els mateixos impostos que al 1576.

3.- A la partida del Fondó¹⁰³¹ localitzem 12 fanecades d'oliveres que no paguen en diners però parteix la terra al quart. Desconeguem la procedència anterior de la parcel·la ja que la documentació no ens dona cap dada per poder portar a terme la localització de la mateixa ni nosaltres tampoc aconseguim fer-ho. Novament la parcel·la recaurà en mans del seu fill Joan Campos al 1597¹⁰³² on trobarem les oliveres amb els mateixos trets que anteriorment.

4.- La darrera parcel·la de Maria Gànim és una de tres fanecades de terra campa i una olivera ubicada al Camí real de Gandia per la que no paga però parteix al quart la terra i de la que desconeguem la procedència anterior. Novament, la trobarem als ítems de Joan Campos de 1597¹⁰³³. En aquest lot de terra es produeix un fet, si més no, curiós ja que encara que coincideix la ubicació i enfrontaments de la parcel·la, ara mesurarà sis fanecades i hi trobarem plantades dues oliveres. Pel que respecta a les cases dels fills li donarà sencera a Joan¹⁰³⁴ la seua mentre que Pere heretarà la de son oncle Miquel Gànim *Membrut*.

4. M.- Guisabet Amer i de Gànim

El patrimoni de Guisabet Amer¹⁰³⁵, muller de Joan Gànim, està compostat per huit parcel·les de les que dos són d'hora, mesuren 2,61 fanecades i no paguen, i altres sis de secà que acumulen 25,5 fanecades i paguen 15 diners. Patrimoni repartit de la següent manera:

¹⁰²⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 21 v.

¹⁰²⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 332 v.

¹⁰³⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 21 v.

¹⁰³¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 332 v.

¹⁰³² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 21 v.

¹⁰³³ *Ibidem*.

¹⁰³⁴ A la capçalera de l'AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 332 r, en una anotació al marge posterior a la primera, ens informa que Maria Gànim va donar en casament al seu fill Joan Campos mitja casa (que acabarà essent sencera) i les terres dels ítems que li segueixen.

¹⁰³⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 41 r.

1.- Disposa al capbreu de 1597 d'un tros de terra horta de fanecada i mitja a la partida de la Dronata¹⁰³⁶, al lloc d'Aielo, pel que parteix al terç però no paga. Segons la referència que apareix a l'entrada, la terra ve de la quarta que li va donar sa mare, Jerònima Castilla viuda de Joan Amer, quan es va casar. Aquest patrimoni el localitzem al volum de 1576¹⁰³⁷ a la mateixa partida de Dronata. És una parcel·la en dos trossos que mesura tres fanecades, no paga però parteix al terç, amb una nota al marge que ens diu que la meitat de l'esmentada va a la seua filla Guisabet. Encara tenim la possibilitat de poder trobar la parcel·la al cappatró de 1530¹⁰³⁸ on, en les anotacions posteriors, ens informen que la casa i les heretats passen a la propietat d'Amer, però la manca de detalls en l'explicació de les terres no ens permet localitzar-la.

2.- També a la Dronata¹⁰³⁹ és propietària 1,11 fanecades d'horta en un tros de terra que no paga però parteix la terra al terç. Encara que no tenim cap referència que ens diga d'on prové la parcel·la continuem amb la dinàmica abans iniciada i la cerquem a 1576¹⁰⁴⁰. Ací tenim dos trossos d'horta que mesuren junts tres fanecades, no paguen i parteixen al terç. No podem continuar la recerca cap al 1530 per manca d'informació.

3.- Al secà, té una parcel·la de tres fanecades de terra campa, a la partida de Vanyó¹⁰⁴¹, que abans eren figueres, i prové d'aquella terra que va partir amb sa mare Jerònima Castilla. Cerquem els ítems de Jerònima a 1576¹⁰⁴². Hi és el lot de terra sencer de sis fanecades de figueres que parteix al quart i contribueix amb 60 diners pels arbres. Aturem ací la recerca per la manca de referències vers el 1530.

4.- De nou a la Dronata¹⁰⁴³ però aquesta vegada al secà, disposa d'una fanecada de figueres per les que paga 10 diners i parteix la terra al quart; aquestes venen d'aquelles dos fanecades de figueres que va partir amb sa mare. Al capbreu de 1576¹⁰⁴⁴, als ítems de Jerònima, hi és la parcel·la sencera de figueres que mesura dos fanecades, paga 20

¹⁰³⁶ *Ibidem*.

¹⁰³⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 330 r i la parcel·la que estem estudiant hi és a f. 331 r.

¹⁰³⁸ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 164 r.

¹⁰³⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 41v.

¹⁰⁴⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 331 r. Una nota al marge ens diu el mateix que el capbreu de 1597: la filla es queda quarta i mitja de l'horta.

¹⁰⁴¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 50 r. En aquestes cartes es produeix un vot en la numeració del capbreu ja que de la fulla 41 passa a la 50. Açò evidencia que l'algorisme es va fer primer a la redacció del document i que s'han perdut les pàgines que hi havia entre mig. No obstant, sí hi ha una continuació en la redacció de les propietats de Guisabet Amer.

¹⁰⁴² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 330 v.

¹⁰⁴³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 50 r.

¹⁰⁴⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 330 v.

diners i parteix al quart. Amb la informació que disposem no podem localitzar la parcel·la al cappable de 1530.

5.- Al Clot de la serra d'Aielo¹⁰⁴⁵, té mitja fanecada de figueres per les que paga cinc diners i parteix la terra al quart. Com hem fet fins ara, cerquem al 76¹⁰⁴⁶ i ens topem amb la parcel·la completa: una fanecada de figueres per les que es paguen 10 diners i la terra parteix al quart. Al continuar amb el 1530¹⁰⁴⁷, localitzem una parcel·la de figueres per la qual es paguen 10 diners, però no podem determinar amb certesa que siga la mateixa.

6.- A el Tapar¹⁰⁴⁸ disposa d'una parcel·la de sis fanecades de terra campa que parteix al quart i no paga. Al 1576¹⁰⁴⁹ tenim la dita parcel·la, ara plantada de vinya, que parteix la terra al quart i paga 22 diners pel conreu. Encara que als ítems del cappable de 1530¹⁰⁵⁰ trobem esmentada una vinya que paga 10 diners, no podem assegurar amb certesa que estem parlant de la mateixa parcel·la.

7.- També a el Tapar¹⁰⁵¹ disposa de tres fanecades d'oliveres per les que no paga però parteix la terra al quart. Aquestes oliveres varen ser donades en herència per sa mare, Jerònima Castilla, d'un jornal d'oliveres del capbreu de 1576¹⁰⁵², per les que no paga i parteix la terra al quart.

8.- La darrera parcel·la de Guisabet Amer, esposa de Joan Gànim, està composta per 12 fanecades de terra campa al Pla d'Aielo¹⁰⁵³, fitant amb el terme de Montitxelvo, la qual parteix al quart però no paga. Aquesta terra no la podem enllaçar amb cap altra dels volums anteriors. A Guisabet¹⁰⁵⁴, tant la casa com la major part de les propietats li són donades en herència per sa mare, Jerònima Castilla, partint-ho pràcticament tot a la meitat amb ella.

¹⁰⁴⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 50 r.

¹⁰⁴⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 330 v.

¹⁰⁴⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 164 r.

¹⁰⁴⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 41 v. Anteriorment aquesta parcel·la estava plantada de vinya.

¹⁰⁴⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 330 v. Una nota al marge ens informa que la parcel·la passa a mans de la seua filla Guisabet.

¹⁰⁵⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 164 r.

¹⁰⁵¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 50 r.

¹⁰⁵² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 330 v.

¹⁰⁵³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu d'Aielo, f. 50 v.

¹⁰⁵⁴ Hem portat a terme l'anàlisi de Guisabet Amer per ser la muller d'un Gànim. Per aquest motiu sempre tenint en compte que tot el patrimoni que té ella li ve des de sa mare, Jerònima Castilla, i res del seu marit Joan. No sabem amb certesa si el marit de Guisabet és Joan Gànim àlies Esquerrer, ja que com a Gànim del lloc d'Aielo sols tenim aquest propietari, encara que podria ser un altre.

4. N.- Joan Gànim àlies *Esquerrer*

Joan Gànim¹⁰⁵⁵, del lloc d'Aielo, disposa d'un patrimoni compost per quatre parcel·les de les quals una és horta de sis fanecades, que no contribueix de forma monetària, i tres de secà, les quals mesuren tres fanecades i paguen 16 diners. Hem fet el seguiment de les propietats *d'Esquerrer*. En cap aconseguim enllaçar-la amb el 1530¹⁰⁵⁶ essent allò més sorprenent que tampoc trobem ningun rastre de parcel·les, amb la mateixa extensió, conreu, enfrontament, partida, pagament o partició al capbreu de 1597, que ens permeta crear un llaç entre la documentació. Pel que fa la casa, la documentació ens adreça amb el cappatró de 1530¹⁰⁵⁷, als ítems que han estat d'Abdalà Royoy i posteriorment de Pere, pare de Joan, i finalment de Joan Gànim. Per una nota posterior al 1576, sota la capçalera de les entrades *d'Esquerrer*, sabem que la casa passaria a mans de Borja en un primer moment i a Martí Bayunis en un segon i, ni la casa ni les terres, romandran sota la seua propietat al 1597. El fet que desapareguem ens fa pensar en la possibilitat que bé no tinga descendents; que aquestes tornen a propietat senyorial; que siguin donades, venudes, traspassades, sumades ... a altres d'una major mesura, fet que explicaria la desaparició de les mateixes sense deixar rastre.

¹⁰⁵⁵ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 313 r.

¹⁰⁵⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 172 r.

¹⁰⁵⁷ *Ibidem*.

5.- Família II·l·el

5. A.- Pere II·l·el

El patrimoni de Pere II·l·el¹⁰⁵⁸ al 1597 està compost per 14 lots de terra els quals es reparteixen en una d'algoleja de sis fanecades que paga quatre diners, tres d'horta que sumen 4,8 fanecades i no paguen, mentre que 10 ho són de secà, sumen 60 fanecades i paguen 408 diners.

1.- Pere és propietari d'una terra camp algoleja al Barranc de la Pobla que mesura sis fanecades, paga quatre diners i parteix al quart. La documentació ens diu que ve d'aquells dos jornals que ell i el seu germà Francés II·l·el¹⁰⁵⁹ li varen comprar a Joan Burga. Aquest darrer¹⁰⁶⁰, disposa de dos ítems d'algoleja al Barranc de la Pobla: una fanecada que «la va comprar el sogre del Col·legi, franca» i altre que desconeguem la mesura però ens diu ... «ans era del Col·legi¹⁰⁶¹ y ell li la va comprar a Lluís Sabastià y Cristòfol Bataller». Sense cap més dada aturem el seguiment.

2.- Disposava d'una horta, de fanecada i mitja, que parteix al quart i no paga, ubicada a l'Horta Major, té la particularitat que ens indica que ve de l'ítem de Bertomeu Borja¹⁰⁶² però no la localitzem.

3.- També és propietari d'una horta a la partida de Lauren que mesura fanecada i mitja, parteix al terç i no paga. No tenim cap referència anterior però mitjançant la base de dades la trobem al capbreu de 1576¹⁰⁶³ amb les mateixes característiques, al patrimoni dels hereus de Miquel II·l·el, i Pere és un d'aquests. A l'entrada de Miquel II·l·el, del

¹⁰⁵⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 229 v, «una casa situada y posada en lo present lloch de Castelló de Rugat que la sua part li a pervengut dels béns de son pare segons a par en lo Capatró die any MD setanta y sis en lo ítem dels hereus de Miquel Ylel a cartes dos-centes y deset».

¹⁰⁵⁹ Segons ens diu l'ítem la partició la feren segons apareix al *Memorial de Francisco Pérez alcaid*. Documentació que no disposem.

¹⁰⁶⁰ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 36 r.

¹⁰⁶¹ *Ibidem*, f. 218v. Al volum hi ha una entrada que diu «Ítem, poseix juntament ab son germà, en la partida del barranc de Castelló, que los dos germans compraren de Joan Burga, la qual hera del Colegi de Gandia del Fracinos, que afronta ab barranc a dos parts y ab camí públich y ab costera, la qual es sens y no paga res de sens, ni tampoch lloysme fins a la tercera venda y es fadiga y lloysme a sa S^a».

Aquest, «Colegi de Gandia del Fracinos», es refereix als Jesuïtes.

¹⁰⁶² L'ítem de Bertomeu Borja on ens enllaça és capbreu de 1597, f. 20 r, però allà no el trobem. Sí que ho fem a l'AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 215 r però sense tenir l'horta de la qual estem parlant.

¹⁰⁶³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 217 r.

cappatró de 1530¹⁰⁶⁴, apareix un ítem en relació a Lauren que diu: «*Por la meytad de la quarta de Haulen, medio jornal y medio, medio pollo y media polla 1s 4*».

4.- Té un secà de terra campa¹⁰⁶⁵, sense ubicació definida, de mesura sis fanecades, paga 48 diners, parteix al quart i explica que

«un jornal de terra, poc més o menys, de aquells dos jornals de terra, poc més o menys, que sa Excel·lència del duch don Carlos li establí del duc don Carlos [sic], lo qual establiment novament li a confirmat sa senyoria del duc don Carlos a ell y altres ab lletra missiva dirigida a Diego López de sant Pelayo Jutge delegat per sa senyoria en quatre dies del mes de març [1598] ».

Cap informació ens permet esbrinar res més de la parcel·la.

5.- La pròxima parcel·la secana analitzada hi és al capbreu de 1597, mesura una fanecada, està plantada de figueres, parteix al terç, paga 10 diners i, encara que desconeguem la ubicació, ens informa que li va ser comprada a Joan Castellano a qui busquem al 1576¹⁰⁶⁶. Allí, la parcel·la mesura novament la mateixa extensió, amb figueres, contribueix amb 10 diners, parteix al quart amb els mateixos enfrontaments i ara sabem que està ubicada al Camí de la Pobla. Intentem buscar-la al cappatró de 1530, a la fulla 108, que és on ens adreça l'ítem de Joan Castellano, però allí no hi trobem cap rastre.

6.- Té fanecada i mitja de moreres ubicades al Camí de la Pobla per les que paga 48 diners i parteix al quart. Una referència indica que ve de l'ítem Joan Català del mateix capbreu de 1597, a la fulla 47, però no localitzem ni les cartes ni al l'esmentat propietari.

7.- A més a més hi ha tres parcel·les secanes de les quals tenim algun tipus d'informació. Aquestes són les que venen del *Memorial de l'alcaid Francisco Pérez*, documentació que no hem localitzat. La primera d'elles l'ubiquem a la partida de Dalt, de tres fanecades i mitja, plantada de vinya, que parteix al quart i paga 35 diners. L'altra hi és a Lauro, de dos fanecades i mitja de figueres, paga 25 diners i parteix al quart. La

¹⁰⁶⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 89 r.

¹⁰⁶⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 231 r.

¹⁰⁶⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 165 r.

tercera, també de vinya, mesura nou fanecades, parteix al quart, paga 86 diners i s'ubica a la Punta.

10.- De la desena parcel·la tampoc tenim cap referència anterior però els trets són els mateixos als capbreus de 1597 i 1576, així que podem localitzar-la mitjançant la base de dades. La terra campa de Pere II·lel¹⁰⁶⁷ al Corral del Jueu mesura nou fanecades, paga 28 diners i parteix al quart; hi és en els mateixos trets al 1576, a l'ítem dels hereus de Miquel II·lel¹⁰⁶⁸ on Pere està juntament amb Francesc i Jerònima. No tenim cap més informació que ens permeta anar cap a més endarrere.

11.- Pere II·lel és propietari d'un secà de moreres de mitja fanecada a l'Hort del Senyor¹⁰⁶⁹ el qual parteix al terç i paga 18 diners. La documentació no ens dona cap antecedent però, al tornar a consultar els hereus de Miquel II·lel al 1576¹⁰⁷⁰, apareix la propietat exactament igual. A més a més, si llegim l'entrada de Miquel II·lel al cappel·l de 1530¹⁰⁷¹ ens apareix «*Por la meytad de la fruta con las moreres cabo el huerto del Señor. Digo un tros d'esta meytat 1 s 6*». Així doncs, aconseguim fer el seguiment de la parcel·la als tres cappel·ls.

12.- També localitzada des de la base de dades, disposa d'una terra campa a la partida del Jueu, de 18 fanecades, que paga 20 diners i parteix al quart. De les propietats del clan II·lel, la parcel·la que més se sembla al 1576¹⁰⁷² és una de Miquel II·lel, també ubicada al Jueu, amb pareguts enfrontaments, de sis jornals, que no parteix però contribueix amb 30 diners. Al buscar l'entrada al llibre ens apareix una nota al marge que diu «*Este ítem se vendió a Francés Ylel y a su hermano Pere, los quatro campos, a 1 de julio 78. Consta en su ítem a cartes 217*» a més a més de dir-nos que venen «*de dit ítem y cartes*» del cappel·l de 1530¹⁰⁷³. Allí hi trobem l'entrada de Joan Açmet Alcadí Fundell on, en una entrada posterior al 1567, ens diu que la casa i les propietats pertanyen a Miquel II·lel fill de Miquel II·lel «*Ítem de la mesma casa por dos partes dels senso del Judio 4 s 8*» essent aquesta la màxima relació trobada.

¹⁰⁶⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 230 r.

¹⁰⁶⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 218 r.

¹⁰⁶⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 230 v.

¹⁰⁷⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 218 r.

¹⁰⁷¹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 89 r.

¹⁰⁷² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 57 r.

¹⁰⁷³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 14 r.

13.- La darrera de les parcel·les que podem localitzar, comparant patrimonis, és una de nou fanecades de vinya a el Tabàquer¹⁰⁷⁴ per les quals es paguen 90 diners. Novament les trobem a l'herència que deixa Miquel II·lel al 1576¹⁰⁷⁵ on hi és la parcel·la amb exactament les mateixes característiques que acabem de nomenar.

Hem pogut fer-li seguiment de forma relativa a quasi tot el patrimoni de Pere II·lel a excepció d'una parcel·la 1,8 fanecades d'horta al Rafalet que parteix al quart.

5. B.- Francesc II·lel

Francesc II·lel¹⁰⁷⁶ disposa al 1597 d'un patrimoni compost per 11 parcel·les: una algoleja de sis fanecades que paga quatre diners, tres d'horta que sumen 4,8 fanecades i paguen 21 diners i set de secà que sumen 10,75 fanecades i contribueixen amb 194 diners.

1.- Té en propietat l'altra meitat de terra campa algoleja, al Barranc de la Pobla, que ve d'aquells dos jornals que es va partir amb el seu germà, Pere II·lel, i que li compraren a Joan Burga; mesura sis fanecades, paga quatre diners i parteix al quart¹⁰⁷⁷.

2.- Una d'horta, a l'Horta Major, que mesura 1,98 fanecades, paga 21 diners i parteix al quart. A més a més, l'entrada ens informa que ve de l'ítem de Francesc Gànim¹⁰⁷⁸ on la localitzem. Allà mesura tres fanecades, parteix al terç però sense pagar i plantada amb 19 moreres més de la terra horta. Tot açò ens fa arribar a la conclusió que és la mateixa parcel·la ja que coincideixen els enfrontaments¹⁰⁷⁹ i una nota al marge, posterior a la primera redacció, ens informa que la propietat es desplaça als ítems de Francesc II·lel. No podem esbrinar res més de la mateixa.

3.- A l'Horta Major tenim una parcel·la que mesura fanecada i mitja, no paga, parteix al quart així com ens anuncia que ve de l'entrada de la viuda Jàfera¹⁰⁸⁰. En una segona redacció¹⁰⁸¹, sota del nom de la viuda: «y ara de Francés Hilel». Explica que s'ubica a

¹⁰⁷⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 230 r.

¹⁰⁷⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 218 r.

¹⁰⁷⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 227 r.

¹⁰⁷⁷ Els quals han sigut analitzats anteriorment. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 36 r.

¹⁰⁷⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 19 r.

¹⁰⁷⁹ Camí de l'Horta, Joan Soet i sèquia mare.

¹⁰⁸⁰ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 174 r.

¹⁰⁸¹ Aquesta parcel·la hi és a cartes 174 v i anotada posteriorment al 1576.

l'Horta Major, mesura fanecada i mitja, parteix al terç i ve de l'entrada de Maria Patiní¹⁰⁸² viuda de Gaspar Marqués. Dins del mateix capbreu, fem la recerca i localitzem l'horta en dos trossos, que mesuren tres fanecades, parteixen al terç. Una nota al marge ens diu que la meitat va a la viuda Jàfera, que ja hem vist, així com «y la otra media bolbió seca por que le quitaron el agua». Sense cap més informació aturem ací la recerca.

4.- La darrera d'horta de Francesc la situem a la partida de Lauro, mesura fanecada i mitja, no paga però parteix al quart. Gràcies a aquestes dades i als enfrontaments de Joan Corull i Genís Burgés la podem localitzar al capbreu de 1576¹⁰⁸³, a l'entrada del Hereus de Miquel II·lèl on tampoc paga, mesura tres fanecades i parteix al terç. En una nota al marge ens indica que va a l'ítem de Francesc II·lèl de 1576¹⁰⁸⁴.

5.- Disposa d'una terra campa secana sense partida¹⁰⁸⁵ de la qual desconeguem la mesura, paga 36 diners, parteix al quart i explica que és la meitat de tres camps que sa excel·lència li va establir al seu germà, Pere II·lèl, al capbreu de 1576¹⁰⁸⁶. Al dir-nos que és la meitat doncs podem deduir que el camp mesura sis fanecades; localitzem la terra però sense cap més informació que ens permeta tirar endarrere en la recerca.

6.- L'altra parcel·la és una de terra campa¹⁰⁸⁷ de la qual desconeguem la mesura i la localització però sabem que paga cinc diners i parteix al terç. A més a més, la documentació ens diu que prové de l'ítem de Pere II·lèl (*Geit*) a la fulla 118. No tenim suficient informació per a portar a terme una correcta recerca degut a que sols trobem la parcel·la al llistat de propietats del capbreu de 1576¹⁰⁸⁸, però sense cap més altra informació.

7.- També és propietari d'una parcel·la de moreres a l'Hort del senyor¹⁰⁸⁹, que parteix al terç, i de la qual desconeguem la seua extensió. Un nota ens informa que anteriorment pertanyia a Joan II·lèl *Canya*, del capbreu de 1576¹⁰⁹⁰, on hi és inscrita. Allà, una nota al

¹⁰⁸² AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 90 r.

¹⁰⁸³ *Ibidem*, f. 217 r.

¹⁰⁸⁴ *Ibidem*, f. 175 r.

¹⁰⁸⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 228 r. Correspon a la quarta parcel·la analitzada anteriorment de Pere II·lèl.

¹⁰⁸⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 218 r.

¹⁰⁸⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 228 r.

¹⁰⁸⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 175 r.

¹⁰⁸⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 228 r.

¹⁰⁹⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 10 r.

marge ens informa de la muda de propietat a Francesc II·lèl¹⁰⁹¹, a l'ítem de l'abans esmentada viuda Jàfera, on hi són les propietats que va acumulant Francesc al 1576 i, on localitzem la parcel·la. Aquesta propietat la comparteix amb el seu germà Pere ja que si consultem el cappel·l de 1530¹⁰⁹² de Miquel II·lèl diu «*Por la meytad de la fruta con las moreres cabo el huerto del Señor. Digo un tros d'esta meytat Is 6*».

8.- La vuitena parcel·la que podem analitzar de Francesc II·lèl és una de 1,75 fanecades de figueres a el Maig que paga 15 diners i parteix al terç. La documentació ens diu que ve de l'ítem de Joan Mendix¹⁰⁹³, que trobem amb els mateixos trets excepte que ara parteix al quart. Ahí mateix, una nota al marge, muda la parcel·la al ítem del nou propietari¹⁰⁹⁴.

9.- Altra parcel·la¹⁰⁹⁵ de secà és aquella de quatre fanecades de figueres a Al Quiref, que paga 40 diners i parteix al quart, la qual, la documentació ens informa que ve del *Memorial del l'alcaid Francisco Pérez*. Documentació que no disposem per fer-li seguiment.

10.- Francesc II·lèl disposa d'una parcel·la secana plantada de vinya i figueres¹⁰⁹⁶ a la partida de Lauren, que parteix al terç, paga 20 diners i mesura dos fanecades. Cap referència ens porta al capbreu de 1576 però, si busquem a la base de dades, veiem com la terra forma part de l'herència de Miquel II·lèl. Ací apareix amb les mateixes característiques però pagant sols 10 diners i partint al quart. Cap més referència ens permet retrocedir en la recerca.

11.- L'onzena i darrera parcel·la secana està a Lauro¹⁰⁹⁷ plantada de moreres, mesura tres fanecades, paga 30 diners i parteix al quart. La documentació ens diu que ve de l'ítem de Pere II·lèl, a la fulla 14 però, si comparem les dades, no corresponen.

¹⁰⁹¹ *Ibidem*, f. 175 r.

¹⁰⁹² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 89 r.

¹⁰⁹³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 176 r.

¹⁰⁹⁴ *Ibidem*, f. 175.

¹⁰⁹⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 229 r.

¹⁰⁹⁶ *Ibidem*, f. 227 v.

¹⁰⁹⁷ *Ibidem*, f. 228 v.

5. C.- Pere II·l·el *Geit*

El patrimoni de Pere II·l·el *Geit*¹⁰⁹⁸ al 1597 està compostat per 16 parcel·les: dos d'horta que sumen sis fanecades i no paguen mentre que 14 ho són de secà, sumen 170,75 fanecades i paguen 373 diners. Estem davant d'un propietari que manté i augmenta el seu patrimoni des del 1576 on disposa de 14 parcel·les: dos són les mateixes d'horta que mesures sis fanecades mentre que de secà són 12, sumen 158,25 fanecades, i paguen 375 diners.

1.- La primera parcel·la que anem a analitzar de Pere II·l·el *Geit* és una d'horta que hi és a Lauren¹⁰⁹⁹, mesura tres fanecades en dos trossos, i parteix al terç. La busquem al mateix propietari però al capbreu de 1576¹¹⁰⁰, on la trobem amb els mateixos trets però partint al terç. A més a més, ens diu que ve «*del dit ýtem y cartes [73]* ». Allà hi és l'entrada de Mohamat Hilel, ara Pere, «*en la huerta de Aulent, paga 11 diners*».

2.- La segona i darrera parcel·la d'horta de la qual és propietari, hi és a Lauro¹¹⁰¹, mesura tres fanecades, no paga i parteix al quart. Novament la trobem al 1576¹¹⁰² amb els mateixos trets que anteriorment però partint al terç, i també de nou al capbreu de 1530¹¹⁰³ trobem una entrada que diu «*P(or) fruta de la huerta de Lauro paga 12 diners*».

3.- Pel que fa al secà, té una vinya de 8,75 fanecades a Al Quiref¹¹⁰⁴ que paga 88 diners i parteix al quart¹¹⁰⁵. Una nota diu que ve del *Memorial antic de mossén Francisco Pérez alcaid* encara que la propietat ja és seua al 1576¹¹⁰⁶. Allà apareix redactada amb els mateixos trets i recordant-nos que ha sigut donada del *Memorial de l'alcaid*.

4.- Pere, és propietari a la partida del Morquí¹¹⁰⁷ d'un secà de 18 fanecades, plantat d'oliveres i garrofers, pel qual no parteix però paga 15 diners, amb l'aclariment que la

¹⁰⁹⁸ *Ibidem*, f. 117 v.

¹⁰⁹⁹ *Ibidem*, f. 118 v.

¹¹⁰⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 64 r.

¹¹⁰¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 119 r.

¹¹⁰² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 65 r.

¹¹⁰³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 73 r.

¹¹⁰⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 119 v. També apareix com Al Quiref.

¹¹⁰⁵ Al capbreu de 1597 hi ha una nova entrada de vinya de 0,5 fanecades, a la mateixa partida d'Al Quiref, on sembla que pose nova i «vinya mallol afegida a la vinya, la qual ha plantat enguany» ja que ben bé no sabem si es tracta d'una nova cessió.

¹¹⁰⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 65 v.

¹¹⁰⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 120 r.

va comprar a Miquel II·l·el. Si fem el seguiment al 1576¹¹⁰⁸ trobem la terra a una redacció posterior a la primera on ens diu que la parcel·la li va ser comprada a Miquel II·l·el del mateix capbreu¹¹⁰⁹. Si busquem al cappel·l·l· de 1530¹¹¹⁰ trobem l'entrada de Joan Açmet Alcadí Fundell. Redactada al 1567, sota l'anterior, nomina la terra a «*Miquel II·l·el fill de Miquel II·l·el*» on trobem la terra «*Ýtem, por su parte del senso del Morquí y viene de la mesma casa Is 3¹¹¹¹*».

5.- La cinquena parcel·la hi és a l'Assegador¹¹¹²: secà plantat de figueres que mesura mitja fanecada, paga cinc diners i parteix al quart. Encara que no hi ha cap referència, recerquem el patrimoni de 1576¹¹¹³ i la trobem, amb els mateixos trets però ara pagant 18 diners. Ara sí, ens diu que anteriorment aquesta parcel·la era de l'ítem de Piteu, al cappel·l·l· de 1530¹¹¹⁴. Aquesta entrada correspon a «*Mahomat Hilel y ara Pere*» on la trobem «*Por las figueras de Piteo Is 6*». Aconseguim així enllaçar així la parcel·la en els tres cappel·l·ls.

6.- L'altra parcel·la de secà també hi és a l'Assegador¹¹¹⁵: terra campa i moreres, que mesura tres fanecades, paga 36 diners i parteix al terç. La tornem a trobar al 1576¹¹¹⁶ igual però sense partició. Una nota ens informa que ve del l'ítem i cartes anterior, del cappel·l·l· de 1530¹¹¹⁷, on trobem l'entrada «*Per lo çensalet del segador*».

7.- La setena parcel·la mesura una fanecada de campa amb figueres, al Camí de la Pobra¹¹¹⁸, que paga 10 diners i parteix al quart. Fins i tot amb els mateixos enfrontaments de Burgés, Roig, Mendix, repeteix al capbreu de 1576¹¹¹⁹ però aquesta vegada paga 18 diners. Cap més dada en permet retrocedir al 1530.

¹¹⁰⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 66 r.

¹¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 57 r.

¹¹¹⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 14 r.

¹¹¹¹ Una nova nota al marge ens diu que va al cappel·l·l· nou a cartes 218 que van ser venudes a Pere II·l·el. La casa a la qual es refereix a la nota apareix en una entrada anterior i és «*Hilel de la Fuente*», abans però, era de Gànim de la Font. Tot açò en una redacció posterior al 1530.

¹¹¹² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 119 r.

¹¹¹³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 65 r.

¹¹¹⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 73 r.

¹¹¹⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 118 v.

¹¹¹⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 65 r.

¹¹¹⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 73 r.

¹¹¹⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 119 v.

¹¹¹⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 65 v.

8.- Disposa d'altre tros de terra al Camí de la Pobla¹¹²⁰ que mesura nou fanecades de figueres, oliveres i moreres per les quals paga 20 diners¹¹²¹ i no parteix. Al capbreu de 1576¹¹²² sols hi ha plantades moreres i figueres però es mantenen les nou fanecades, els 20 diners de pagament i aquesta vegada sí parteix al quart. No tenim més informació.

9.- A la partida del Judio¹¹²³, té una parcel·la d'oliveres i terra campa, que mesura 120 fanecades, paga 144 diners i parteix al quart. Aquesta propietat ja la tenia Pere Il·lel Geit al 1576¹¹²⁴ sense partició. Ens diu que ve de 1530¹¹²⁵, de l'ítem de Mahomat Hilel¹¹²⁶ on, en una redacció posterior a la primera, trobem l'entrada que versa: «*P(er) el senso del alqueria del Judio 12s*¹¹²⁷».

10.- A la partida de Lauren¹¹²⁸ disposa que dos parcel·les: la primera d'elles és una fanecada de vinya, que parteix al terç i paga 10 diners. Fins i tot la trobem amb les mateixos enfrontaments al capbreu de 1576 on, a més a més diu que ve del cappatró vell¹¹²⁹, també la trobem, que abans era de Sabot: «*P(er) la vinya q(ue) era de Çabot 1 s 6*».

11.- L'altra parcel·la de Lauren també mesura una fanecada de terra campa i dos oliveres però sense dir-nos per quan parteix ni que paga. La trobem novament al capbreu de 1576¹¹³⁰ on continua mesurant una fanecada, no paga però parteix al quart. No podem localitzar amb seguretat la parcel·la al cappatró de 1530¹¹³¹ encara que allí hi ha altra entrada d'aquesta partida ratllada.

12.- Tres són les parcel·les que té a la partida de Lauro on la que fa dotze del recompte general està plantada de figueres, mesura tres fanecades, paga 30 diners i parteix al quart. Al 1576 està igual amb l'únic detall que paga per ella menys, 18 diners.

¹¹²⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 119 v.

¹¹²¹ Dos fanecades són de figueres i per elles paga 1 s 8.

¹¹²² AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 65 v.

¹¹²³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 119 r.

¹¹²⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 65 r.

¹¹²⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 73 r.

¹¹²⁶ «Y ara Pere».

¹¹²⁷ Una nota al costat diu: «*empesó en el año 1590*».

¹¹²⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 120 r.

¹¹²⁹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 73 r.

¹¹³⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 66 r.

¹¹³¹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 73 r.

13.- L'altra és terra campa¹¹³² plantada amb quatre moreres, mesura dues fanecades i ni parteix ni paga; amb els mateixos enfrontaments i característiques la trobem al 1576¹¹³³, excepte que aquesta vegada parteix al quart.

14.- Finalment, també a Lauro¹¹³⁴, una parcel·la plantada de vinya, que mesura una fanecada i mitja, paga 15 diners i no parteix, mentre que al capbreu de 1597¹¹³⁵, també té vinya, mesura fanecada i mitja, paga set diners i parteix al quart. Cap dada ens permet trobar les parcel·les de Lauro al cappatró de 1530 ni tampoc apareixen a les entrades de Pere II·l·el de l'esmentat volum.

15.- La darrera parcel·la de Pere II·l·el *Geit* a la qual li podem fer seguiment patrimonial està localitzada a la partida de l'Ofra¹¹³⁶, plantada de vinya, mesura fanecada i mitja, no paga i parteix al nové. Al capbreu de 1597¹¹³⁷, als ítems de Pere, trobem la parcel·la plantada de vinya, que mesura una fanecada i mitja, paga 16 diners i parteix aquesta vegada al quart. Als dos casos ens diu que la dita parcel·la prové del *Memorial de mossén Francisco Pérez alcaid*.

5. D.- Joanna II·l·el i d'Ahuilí

El patrimoni de Joanna II·l·el i d'Ahuilí¹¹³⁸, muller de Pere Ahuilí en primeres núpcies i de Gaspar Xelurí en segones, al 1597 està compostat per sis lots de terra: una d'horta que mesura fanecada i mitja i no paga mentre que cinc ho són de secà, sumen 35,5 fanecades i paguen 164,5 diners.

1.- L'única parcel·la que té d'horta i la primera que analitzarem hi és a l'Horta de l'Alfals¹¹³⁹, mesura fanecada i mitja i ni parteix ni paga res per ella. Encara que la documentació no ens dona cap referència anterior, cerquem a la base de dades les característiques i els enfrontaments. Trobem que al 1576¹¹⁴⁰ aquesta era una propietat compartida entre el seu marit i cunyat, Pere i Joan Ahuilí, on mesurava el mateix, no

¹¹³² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 120 r.

¹¹³³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 66 r.

¹¹³⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 120 r.

¹¹³⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 66 r.

¹¹³⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, tercera mà, f. 120 r.

¹¹³⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 66 r.

¹¹³⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 87 v.

¹¹³⁹ *Ibidem*, f. 88 v.

¹¹⁴⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 214 v.

pagava però partia al terç, amb els enfrontaments de Hieroni Xelurí, Pere Cantavall i la costera. Encara que trobem l'entrada de la família Ahuilí al cappable de 1530, fulla 68 i 83, cap parcel·la correspon al que hem explicat ara, encara que, hi ha varies que es refereixen a l'Horta de l'Alfals.

2.- Al corral del Jueu¹¹⁴¹ té una parcel·la de secà que mesura 15 fanecades, paga 54 diners però sense cap partició d'oliveres i terra campa. Aquestes provenen de les 36 fanecades¹¹⁴², d'oliveres i terra campa, de l'ítem de Pere Ahuilí¹¹⁴³, el seu marit, al 1576 on paguen per elles 144 diners. La documentació ens remet al cappable de 1530¹¹⁴⁴ «*P(er) el tros del sensal del Alqueria del Judio 27 s*» redactat posteriorment a la primera redacció del cappable.

3.- A les Mallolades¹¹⁴⁵ és propietària de sis fanecades d'oliveres i figueres per les que paga sis diners i parteix la terra al terç. De nou, cerquem l'ítem al capbreu de 1576, a les propietats del seu marit, i la trobem amb els mateixos trets però partint al quart. No podem fer-li cap més seguiment a la parcel·la de les Mallolades.

4.- A l'Ofra¹¹⁴⁶ té sis fanecades d'oliveres i figueres que paguen 20 diners i parteixen la terra al terç, les quals, trobem a l'ítem de Pere Ahuilí, capbreu de 1576¹¹⁴⁷, amb la mateixa extensió però pagant sis diners i partint al quart. Al cappable de 1530¹¹⁴⁸ a l'ítem de «*Ahuylli marydo de la hija de Arta*» hi trobem una entrada que parla d'unes «*figueras nuevas a la Çofra 1 s 6*».

5.- Disposa a el Tabàquer¹¹⁴⁹ de 5,25 fanecades de vinya que paguen 52 diners i parteixen al quart les quals provenen d'aquelles 10'5 fanecades de «*l'ítem de Pere Hahuilí son marit a cartes 214*». Al capbreu de 1576¹¹⁵⁰ trobem la parcel·la que mesura 10 fanecades i mitja, paga 105 diners i parteix aquesta vegada al quart. De nou busquem la parcel·la al cappable de 1530 per intentar fer el seguiment de totes les terres però no trobem cap dada que ens ho permeta fer amb seguretat.

¹¹⁴¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 88 v.

¹¹⁴² 36 fanecades són sis jornals.

¹¹⁴³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 214 r.

¹¹⁴⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 68 r.

¹¹⁴⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 89 r.

¹¹⁴⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 89 r.

¹¹⁴⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 24 r.

¹¹⁴⁸ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 83 r.

¹¹⁴⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 88 v.

¹¹⁵⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 214 r.

6.- Finalment té un lot de terra a el Tabàquer¹¹⁵¹ plantat de vinya, que mesura 3,25 fanecades, paga per ell 32 diners i mealla i parteix al quart. Una dada ens informa que és una donació que ve del *Memorial de l'alcaid Francisco Pérez*, documentació de la qual no disposem.

5. E.- Àngela Il·lel i de Burgés

Àngela Il·lel disposa al 1597¹¹⁵² d'un patrimoni compostat per 13 parcel·les: una d'algoleja de la qual desconeguem més detalls, tres d'horta que sumen 3,75 fanecades i no paguen i nou de secà que sumen 18,75 fanecades i paguen 224 diners.

1.- La primera parcel·la que anem a analitzar és una algoleja¹¹⁵³ de terra campa a la partida de Marxillent de la que desconeguem l'extensió, no paga ni tampoc parteix. La documentació no ens diu d'on prové la propietat però, si la busquem a la base de dades del capbreu de 1576, la trobem a l'ítem de Gaspar Il·lel¹¹⁵⁴, amb els mateixos trets i enfrontaments que ens permeten identificar-la, partint al quart. Tan poca informació no ens deixa localitzar-la amb seguretat al 1530.

2.- A l'Horta Major¹¹⁵⁵, en una mateixa entrada, agrupa una parcel·la de fanecada i mitja més fanecada i mitja més de Lauren, on cap de les dues paga però sí parteixen al quart. Al capbreu de 1576¹¹⁵⁶ tenim la parcel·la junta, que mesura 3,18 fanecades, parteix al terç, paga 40 diners, a més d'una nota que ens informa d'on ve del cappatró de 1530¹¹⁵⁷. Aquest és l'ítem de Pere Catina, que té una anotació de 1567, qui passa la propietat a Gaspar Il·lel, per la que paga 14 diners de la fruita de la mitja quarta.

3.- Té també una parcel·la a l'Horta Major¹¹⁵⁸, una quarta de quarta, que parteix al quart, no paga i segons la documentació ve de l'ítem de Gaspar Valencí al 1576¹¹⁵⁹. Allí

¹¹⁵¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 88 v.

¹¹⁵² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 36 r.

¹¹⁵³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 38 r. Segons la documentació són dos algoleges.

¹¹⁵⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 8 r. Al capbreu de 1576 posa set però és una errada ja que la fulla set està dues vegades.

¹¹⁵⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 36 v. Té una quarta de terra però dividida en dos hortes diferents, sense conèixer el motiu de perquè les posa juntes i no separades: 1/2 quarta a l'Horta Major i 1/2 quarta a l'Horta de Lauren.

¹¹⁵⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 7 r.

¹¹⁵⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 8 r.

¹¹⁵⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 38 r.

¹¹⁵⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 32 v.

trobem una parcel·la a la mateixa horta que s'apropa a les característiques de la que estem parlant, però no podem dir amb certesa que siga la mateixa.

4.- De la nova parcel·la¹¹⁶⁰ analitzada desconeguem la ubicació però mesura sis fanecades, paga 24 diners, parteix al quart, està plantada d'oliveres i figueres i ens diu que prové de l'ítem de son pare, Gaspar Il·lel, al capbreu de 1576¹¹⁶¹. Si fem una comparativa d'entrada amb aquesta darrera, coincideixen diferents trets que ens permeten identificar-la en una del dit Gaspar, de sis fanecades, amb els mateixos enfrontaments de Valencí i Mendix, li dedica l'ús de la terra a la campa i aquesta vegada sí, sabem que hi és als Porrinxons. De la mateixa manera, Àngela disposa de dues parcel·les més allà: la cinquena del recompte, de sis fanecades¹¹⁶², plantada d'oliveres i figueres, paga 144 diners i parteix al quart que amb facilitat localitzem al mateix ítem de son pare, amb els mateixos trets però sense partició. La sisena, de 0,25 fanecades¹¹⁶³, amb figueres, que paga sis diners i parteix al quart exactament igual al capbreu de 1576. Si consultem l'ítem de Gaspar Il·lel al capbreu de 1530¹¹⁶⁴ trobem l'entrada «*Por el çenso del es Poronchon q era de Allí*» paga 12 s o l'altre «*P(er) lo sens quera de Aliença y después de Hilel Çaat en el Porrchon*» paga dos sous la qual, possiblement, reculla les tres parcel·les.

7.- Al Camí Salem¹¹⁶⁵ té una parcel·la plantada de moreres que mesura sis fanecades, no té partició i paga quatre diners. La trobem al capbreu de 1576¹¹⁶⁶ amb els mateixos trets i una dada que ens envia al capbreu de 1530¹¹⁶⁷. En una anotació posterior a la primera redacció trobem l'entrada «*P(er) la tª part del sensalet Camí de Salem qu·era de Rabaça viudo*» paga quatre diners.

8.- Dedicant l'ús de la terra a campa i plantada de moreres tenim una parcel·la de secà a l'Horta de l'Alfals¹¹⁶⁸ de la qual desconeguem l'extensió però parteix al quart i paga 15 diners. A més a més, apareix una nota que diu que ve dels ítems de son pare del capbreu de 1576¹¹⁶⁹. Ací, Gaspar Il·lel és el propietari de la terra i les moreres per les

¹¹⁶⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 37 r.

¹¹⁶¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 7 bis. Realment és la fulla 8.

¹¹⁶² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 37 r.

¹¹⁶³ *Ibidem*, f. 38 r.

¹¹⁶⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 8 r.

¹¹⁶⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 37 r.

¹¹⁶⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 7 v.

¹¹⁶⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 8 r.

¹¹⁶⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 37 r.

¹¹⁶⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 7 v.

quals no parteix, paga 15 diners i sense conèixer l'extensió. Això si, tenim una referència al cappable de 1530¹¹⁷⁰, en una anotació posterior a la primera, «P(er) la mitat del sens del baranquet de la orta del Alfàs qu·era de Rabaça» paga un sou i tres diners.

9.- Ubicada a la Muntanya, junt al Palau de la senyoria¹¹⁷¹, una parcel·la de la qual desconeguem l'extensió però sabem que està plantada de figueres, es paguen 16 diners i parteix al terç. Sense tenir cap més informació, busquem la parcel·la a la base de dades, de nou als l'ítems del pare d'Àngela¹¹⁷², on la trobem igual excepte que ara parteix al quart. Novament no tenim cap referència que ens adreça al 1530 però si continuem amb la línia de les darreres cites, consultem la fulla huit, on ens apareix una entrada interessant «Ýtem, p(er) la part de les figueres de lo Aydan Alicas» paga 16 diners.

10.- A la partida del Tului¹¹⁷³, darrere el Palau, al Tossal, té Àngela II·lel una parcel·la de la que desconeguem l'extensió però sabem que està plantada de vinya, que parteix al quart i que paga 10 diners, a més a més de tenir una referència a l'ítem de Gaspar II·lel al capbreu de 1576¹¹⁷⁴. Allí trobem la vinya, partint al quart però pagant aquesta vegada sis diners. Una visita al cappable de 1530¹¹⁷⁵ ens permet trobar una entrada que diu: «Per una vinia al Tulul» paga sis diners. És possible però, que estiga inclosa en aquesta relació del 1597, 1576 i 1530 també una parcel·la de vinya al Tului d'Àngela II·lel de mitja fanecada, que desconeguem si parteix però paga cinc diners de la qual no tenim cap més dada.

11.- Per a finalitzar, no hem pogut localitzar amb certesa una parcel·la de la qual desconeguem el conreu, l'extensió, cap referència anterior però sabem que hi és a l'Ofra¹¹⁷⁶ i parteix al terç. Encara que hem trobat una amb característiques semblant a l'ítem de Gaspar II·lel de 1576¹¹⁷⁷, la manca d'informació no ens permet fer l'enllaç amb exactitud.

¹¹⁷⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 8 r.

¹¹⁷¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 38 r.

¹¹⁷² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 7 bis. Realment és la fulla 8.

¹¹⁷³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 37 v.

¹¹⁷⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 7 v.

¹¹⁷⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 8 r.

¹¹⁷⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 37 v.

¹¹⁷⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 7 bis. Realment és la fulla 8.

5. F- Francesc, Gaspar i Àngela II·l·el

El 1594 disposen els tres germans¹¹⁷⁸ d'un patrimoni conjunt, al qual no hem pogut enllaçar amb cap cappable anterior, compostat per tres parcel·les: la primera de totes elles és d'horta, a l'Horta Major, de tres fanecades i ni paga ni parteix; la segona, secà de terra campa, mesura tres fanecades, no paga i parteix al terç; la tercera i darrera hi és Damunt de la Font, mesura tres fanecades tampoc paga ni parteix.

5. G.- Joan II·l·el Savi

Joan II·l·el Savi¹¹⁷⁹ disposa al 1597 d'un patrimoni compostat per set parcel·les: una d'horta, de fanecada i mitja, que no paga però parteix al quart i sis de secà, que sumen 46 fanecades, i paguen 298 diners.

1.- Joan té en propietat una d'horta en tres trossos, dos a Lauren i 1 a l'Horta Major, que la documentació ens presenta com una sola. Al 1597¹¹⁸⁰ mesura fanecada i mitja, no paga i parteix al quart mentre que al capbreu de 1576¹¹⁸¹ mesura 1,5 f, no paga però parteix al terç. A l'entrada de Miquel II·l·el Savi del cappable de 1530¹¹⁸² paga un sou per «*P(er) fruita la meytad de la fruita de la q(u)a(r)ta de Aulent*».

2.- La següent parcel·la és un secà al Camí de Salem¹¹⁸³ de sis fanecades de terra campa amb una olivera que paga quatre diners i parteix al quart. Ens informa que ve de l'ítem del capbreu de 1576¹¹⁸⁴, on novament busquem la informació i trobem la parcel·la, amb els mateixos trets, excepte que no té partició. Una nova nota diu que ve del cappable 1530¹¹⁸⁵ on va partir la terra amb els seus germans. Allí trobem una entrada «*P(or) la mitad tercia parte del censo del camyno de Çalem*» paga 4 diners.

3.- De nou, al Camí de Salem¹¹⁸⁶, disposa d'una parcel·la de nou fanecades de vinya per les que paga 110 diners, parteix al quart i que tornem a trobar al capbreu de 1576¹¹⁸⁷,

¹¹⁷⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, setena mà, f. 284 r.

¹¹⁷⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 146 v.

¹¹⁸⁰ *Ibidem*, f. 147 r.

¹¹⁸¹ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 102 r.

¹¹⁸² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 52 r.

¹¹⁸³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 147 v.

¹¹⁸⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 102 r.

¹¹⁸⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 52 r.

¹¹⁸⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 147 v.

¹¹⁸⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 102 r.

amb les mateixes condicions i, una nota, on ens diu que ve del *Memorial del procurador Francisco Pérez*.

4.- A Lauren¹¹⁸⁸ té un secà de sis fanecades, amb terra campa i dos moreres, que no paguen però parteixen al quart. Al capbreu de 1576¹¹⁸⁹ tenim l'ítem amb els mateixos trets que anys posteriors. Finalment, al 1530¹¹⁹⁰ hi ha una entrada que fa referència a Lauren però no podem afirmar amb certesa que estem parlant de la mateixa parcel·la.

5.- Una parcel·la a la partida de l'Ofra¹¹⁹¹ que mesura una fanecada i, encara que estava plantada de vinya, ara està arrancada i per això no paga, a més a més, de no partir. Al capbreu de 1576¹¹⁹² torna a aparèixer la parcel·la plantada de vinya on mesura una fanecada, parteix al quart i paga 10 diners, així com també la referència que ens diu que ve del *Memorial del procurador Francisco Pérez* que desconeguem.

6.- També al secà, a la partida de els Porrinxons¹¹⁹³, disposa d'una parcel·la de 12 fanecades de terra campa amb oliveres on la terra parteix al quart i es paguen 64 diners. A l'ítem de Miquel II·lel Savi, al capbreu de 1576¹¹⁹⁴, apareix de nou la parcel·la de 12 fanecades de terra i oliveres, que paga 64 diners i aquesta vegada no parteix. La referència ens adreça al cappable de 1530¹¹⁹⁵ on trobem un ítem que diu: «*P(or) el senso del Porronchon quera de Piteu 5 s 4*». Amb açò situem la parcel·la als tres llibres.

7.- La darrera de les parcel·les de Joan II·lel Savi a la qual li podem fer seguiment hi és a la partida de l'Ofra¹¹⁹⁶, de 12 fanecades de vinya, que paga 120 diners i no té participació. La documentació ens diu que ve de l'ítem de Francisco Vinet, capbreu de 1597¹¹⁹⁷, la qual va ser comprada per Nofre Monferig, gendre de Savi, i d'on ja no podem extreure cap més informació.

¹¹⁸⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 147 v.

¹¹⁸⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 103 r.

¹¹⁹⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 52 r.

¹¹⁹¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 147 v.

¹¹⁹² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 103 r.

¹¹⁹³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 147 v.

¹¹⁹⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 102v.

¹¹⁹⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 52 r.

¹¹⁹⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 148 r.

¹¹⁹⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 136 r.

6.- Família Monferrig

6. A.- Jeroni Monferrig fill d'Onofre

Jeroni Monferrig¹¹⁹⁸, fill d'Onofre, disposa d'un patrimoni compostat per sis parcel·les de terra de les quals una és horta, mesura tres fanecades i paga 32 diners, mentre que cinc són de secà, sumen 19,5 fanecades i paguen 104 diners.

1.- El primer lot de terra de Jeroni Monferrig d'Onofre són tres fanecades d'horta a l'Horta de l'Alfals¹¹⁹⁹, que parteixen al terç i paguen 32 diners. Encara que la parcel·la no ens dona cap pista per fer l'enllaç amb el volum anterior sí que l'aconseguim mitjançant la informació que es desprèn de la cessió de la casa¹²⁰⁰. Al fer la recerca, trobem l'horta que mesura tres fanecades, no paga però parteix al terç¹²⁰¹. Consultem l'enllaç de son pare, Onofre Monferrig, al cappatró de 1530¹²⁰², a les parcel·les que havien pertangut a Açmet Boaiçar, i llegim: «*Por la media quarta al Huerta el Alfals. I s IIII*», amb una anotació marginal més «*Tienela mestre Nofre*»; possiblement guardi relació amb la parcel·la que estem analitzant.

2.- Al secà, a la partida de Cota¹²⁰³, és propietari de quatre fanecades de vinya que parteix al quart la terra i paga 40 diners pel conreu. Sense referència directa i seguint el procediment anterior, aconseguim localitzar la vinya al 1576¹²⁰⁴ on mesura quatre fanecades, parteix al quart i paga 40 diners. No tenim cap dada que ens permeti enllaçar-la amb el 1530.

3.- També a Cota¹²⁰⁵, fitant amb la terra anterior, el propietari disposa de mitja fanecada més de vinya que parteix al quart però no paga res per tenir-la arrancada. Al 1576¹²⁰⁶

¹¹⁹⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 25 r.

¹¹⁹⁹ *Ibidem*, f. 25 v.

¹²⁰⁰ La casa era de son pare Onofre Monferrig, de l'*Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 205 v.

¹²⁰¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 205 v.

¹²⁰² Els ítems d'Onofre Monferrig ens adrecen primerament AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 53 r, però ací, no trobem cap esment a la parcel·la que estem buscant. Per aquest fet, continuem amb la recerca al mateix cappatró a f. 114 r, a les entrades d'Açmet Boayzar que, amb posterioritat, seran d'Onofre Monferrig.

¹²⁰³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 25 v.

¹²⁰⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 205 v.

¹²⁰⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 25 v.

¹²⁰⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 205 v.

trobem la parcel·la de vinya de 0,5 fanecades a la partida de Cota, enllaçada al 1530¹²⁰⁷, però que no aconseguim localitzar.

4.- La quarta parcel·la de Jeroni són nou fanecades d'oliveres i tres figueres a les Mallolades¹²⁰⁸ que paguen quatre diners i parteixen la terra al quart. Al capbreu de 1576¹²⁰⁹ trobem les nou fanecades d'oliveres i figueres que de nou paguen quatre diners i parteixen la terra al quart. Encara que trobem una referència a la partida de les Mallolades al 1530¹²¹⁰ no podem afirmar amb fermesa que es tracte de la parcel·la que estem analitzant des d'un principi.

5.- A l'Ofra¹²¹¹, té sis fanecades de figueres per les que paga 60 diners i parteix la terra al quart. Quan cerquem la parcel·la al capbreu de 1576¹²¹², trobem les sis fanecades de figueres les quals en aquest moment paguen 40 diners però parteixen també al quart. Al cappatró de 1530 no tenim cap informació que ens permeti localitzar allí la parcel·la.

6.- Finalment, la sisena parcel·la de Jeroni Monferrig fill d'Onofre la qual, al no disposar de cap tipus d'informació qualitativa, no podem enllaçar amb el capbreu de 1576. Estem parlant d'una parcel·la de terra secà, darrera l'Hort del senyor¹²¹³, que desconeguem l'extensió però sabem que parteix la terra al quart i no paga.

6. B.- Àngela Naravia

Àngela Naravia¹²¹⁴, viuda de Miquel Monferrig, és la curadora al 1576 d'un patrimoni compost per 12 parcel·les que sumen un total de 152 fanecades repartides de la següent manera:

1.- La primera parcel·la estudiada està composta per tres fanecades d'horta, a l'Horta Major¹²¹⁵, en tres trossos: dos junts i altre per separat, els quals mesuren tres fanecades, no paguen i parteixen la terra al quart. A més a més la documentació ens enllaça amb el

¹²⁰⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 53 r.

¹²⁰⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 26 r.

¹²⁰⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 205 v.

¹²¹⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 53 r.

¹²¹¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 25 v.

¹²¹² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 205 v.

¹²¹³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 26 r.

¹²¹⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 134 r.

¹²¹⁵ *Ibidem*, f. 134 v.

cappatró de 1530¹²¹⁶; una horta que havia estat de Rayet, «*Ítem, por la quarta de la casa que·ra de Rayet*» per la qual paga llavors 32 diners. De les tres fanecades, una i mitja va a mans de la seua filla, Àngela Monferrig i de Fondell¹²¹⁷, no parteix però paga 20 diners i la fanecada i mitja més va al mestre Jeroni Cebrià¹²¹⁸ que parteix al terç i paga 16 diners.

2.- Una parcel·la de 24 fanecades de terra campa algoleja a la partida de el Judio¹²¹⁹ que no parteixen ni paguen i, segons la documentació, li va ser comprada a l'alcaid Francisco Pérez major enfranquida¹²²⁰. Si cerquem l'algoleja a les propietats d'Àngela Naravia¹²²¹, tenim el lot de terra abans de partir-la amb el seu fill Jeroni. Encara que al marge del capbreu de 1576 diu que tota la terra va al seu fill, Jeroni Monferrig, aquest sols rep 12 fanecades, les quals paguen huit diners i parteixen al quart. Les altres 12 desconeguem on van i tampoc les trobem mitjançant la recerca de la base de dades del capbreu de 1597.

3.- A la partida de l'Ofra¹²²² disposa de 36 fanecades de terra figueres, oliveres i vinya per les que paga 120 diners i parteix al quart. La dita terra ve del cappatró de 1530¹²²³, en dos trossos, on en una redacció posterior a la primer trobem «*Por las figueras de Pinit al Hofra*» paga 18 diners. La terra la reparteix, conforme diu en una nota al marge, entre els seus fills, donant-li a Onofre 30, a Jeroni 15 i a Àngela una fanecada.

4.- Per 60 fanecades de terra campa a el Judio¹²²⁴ paga 144 diners però no parteix. Prové del cappatró de 1530¹²²⁵ on, en una segona redacció, trobem l'entrada que diu¹²²⁶: «*Por el senso que compró de Co(n)dina, viuda, al alqueria del Judio*». Per açò paga 144

¹²¹⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 69 r.

¹²¹⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 167 r. (També nomenada Anna o Janna).

¹²¹⁸ En la nota al marge diu que va al capbreu de 1576, f. 275 r. No està a la fulla 235 amb la resta de propietats del dit Jeroni Cebrià perquè no hi cap a la redacció. Segons ens diu el document, aquesta fanecada i mitja era dels pubills Maria Anna, Gaspar i Joan Monferrig amb anterioritat.

¹²¹⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 v.

¹²²⁰ Fins i tot, AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 165 v, diu que anteriorment de ser-hi en mans de l'alcaid, era del Col·legi, en referència al Col·legi de jesuïtes Gandia, conforme la nota al marge del document.

¹²²¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 v.

¹²²² *Ibidem*, f. 134 v.

¹²²³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 69 r.

¹²²⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 134 v.

¹²²⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 69 r. on abans era d'un propietari nomenat Condina.

¹²²⁶ A l'encapçalament del cappatró de 1530, en una redacció del 1572 diu: «*Fra(n)cés Javalí, y agora Nofre Moferrix y ara Miquel posehex Àngela Narança viuda de Miq(ue)l Mo(n)ferig, curadora de son fills as acte de testament fet a 24 de juny 1572 p(er) Fuster, notari*».

diners. La terra campa de el Judio la reparteix entre els seus fills al 1597 amb 30 fanecades per a Onofre, 15 per a Jeroni i 15 més per a Àngela.

5.- A l'Ofra¹²²⁷ hi és la parcel·la de cinc fanecades de vinya que paga 50 diners i parteix la terra al quart. No ens dona cap referència que ens permeta enllaçar directament la vinya amb el cappatró de 1530¹²²⁸. En una nota al marge del capbreu de 1576 ja ens diu que les cinc fanecades de vinya van al llibre nou, als ítems del seu fill Jeroni Monferrig.

6.- Novament a l'Ofra¹²²⁹, disposa d'una parcel·la de vinya que mesura 3,25 fanecades, paga 33 diners i parteix la terra al quart¹²³⁰. La documentació no ens informa de cap enllaç amb el cappatró de 1530¹²³¹ però al fer-ho nosaltres consultant les entrades referents a Àngela¹²³², trobem que algunes a l'Ofra que són de vinya¹²³³. Al marge, una anotació ens explica que aquesta terra va als ítems d'Àngela Monferrig, al volum de 1597, a qui li cedeix totalment la parcel·la.

7.- Disposava la viuda d'una fanecada de figueres, també a l'Ofra¹²³⁴, per les que paga 10 diners i parteix la terra al quart. No coneixem cap més dada que ens permeta fer-li un major seguiment amb anterioritat. Al marge tenim una nota sobre l'ítem, el qual, va completament a casa del seu fill Onofre Monferrig al capbreu de 1597.

8.- A el Maig¹²³⁵ té una vinya de 3,75 fanecades que parteix la terra al quart i paga pel conreu 35 diners. Al 1530¹²³⁶, en una anotació posterior a la primera redacció, tenim una entrada que fa referència a una vinya: «*Ítem, por la viña al Margen que hera de la casa de Rayet*» paga 12 diners. Una nota marginal ens informa que l'esmentada

¹²²⁷ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 134 v.

¹²²⁸ Hem consultat AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 69 r, 114 r i 119 r on Onofre Monferrig i Àngela Naravia tenen propietats, i a les primeres tenim: «*Ítem, por viña que conpró (sic) de Gaspar Palla al al [sic] Hofra*», paga 18 diners, amb les quals podríem relacionar la vinya.

¹²²⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 r.

¹²³⁰ Entre els capbreus de 1576 i 1597 hi ha una errada vers el nom de la partida on està ubicada la parcel·la. Al del 76 diu que la parcel·la està a l'Ofra però al del 97 no cap. Això sí, diu que és la mateixa partida de l'entrada anterior, que és l'Horta Major. El que passa és que el notari còpia literalment el document del capbreu de 1576 sense fixar-se vertaderament de quin nom té la partida en els dos casos.

¹²³¹ La documentació no ens diu que vinga del cappatró de 1530 a la fulla 69 r, però continuem amb el procediment que hem portat a terme fins ara per a localitzar les entrades anteriors de la propietària.

¹²³² El notari, molt probablement, confon el nom de la propietària d'Àngela amb Anna, ja que la segona, com hem dit abans, renúncia a l'herència que li pertoca en favor dels seus germans.

¹²³³ Tornem a consultar el cappatró de 1530, les f. 69 r, 114 r i 119 r, propietats d'Onofre Monferrig i Àngela Naravia. Com anteriorment hem dit, a f. 69 r, tenim: «*Ítem, por viña que conpró (sic) de Gaspar Palla al al [sic] Hofra*», paga 18 diners, amb la que podríem relacionar la vinya.

¹²³⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 r.

¹²³⁵ *Ibidem*.

¹²³⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 69 r.

parcel·la va a l'ítem de Gaspar II·lel¹²³⁷, al tom de 1576, a la casa que ara té la filla d'II·lel¹²³⁸.

9.- A Lauro¹²³⁹ disposa de sis fanecades de terra campa amb dos figueres: la terra parteix al quart i paga pels arbres dos diners. No tenim cap més dada que ens permeta retrocedir la recerca vers el 1530. A l'entrada de Maria Naravia, una nota al marge ens informa que aquesta parcel·la ara la disposa Joan Laranja¹²⁴⁰ en el mateix volum¹²⁴¹.

10.- És propietària n'Àngela Naravia de dos fanecades de vinya a Lauren¹²⁴² que parteixen la terra al quart i paga pel conreu 20 diners. Sense més informació de la parcel·la vers el 1530, ens veiem obligats a aturar ací la recerca. Al marge, hi ha una anotació que passa aquesta terra als ítems de Diego Monjut¹²⁴³, on cerquem i trobem la vinya de Lauren, en una redacció posterior al 1576 i amb els mateixos trets abans descrits.

11.- Aquesta entrada està composta per sis fanecades de terra campa més una olivera a la partida de l'Ofra¹²⁴⁴ que no paga però parteix terra i oliveres al quart. No tenim cap més referència que ens permeta cercar la parcel·la al cappel·l de 1530¹²⁴⁵. L'anotació que tenim a les entrades d'Àngela Naravia¹²⁴⁶ explica com aquesta terra va als ítems de la muller del fill de Fondell¹²⁴⁷, és a dir, als ítems de la seua filla Àngela Monferrig.

12.- La darrera entrada de terra propietat d'Àngela són dos fanecades de moreres a la partida de l'Hort del senyor¹²⁴⁸ on els arbres parteixen a la meitat i la terra al quart. No podem endarrerir-nos en la recerca d'aquesta terra ja que la documentació no ens dona cap més altra informació. Per mitjà d'una anotació al marge, posterior a la primera

¹²³⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 8 r.

¹²³⁸ *Ibidem*, f. 7 r: Gaspar II·lel i ara Joanna II·lel, filla i hereva del primer. Amb la lectura de l'entrada de la parcel·la a f. 7 v, esbrinem que Àngela Naravia en aquest moment és viuda, fet pel que és molt probable que siga ella qui fa la repartició i venda del béns.

¹²³⁹ *Ibidem*, f. 135 r.

¹²⁴⁰ *Ibidem*, f. 240 r. Joan Laranja, possiblement siga familiar d'Àngela, bé germà o nebot de la mateixa, ja que de vegades el seu cognom, Naravia, l'hem trobat redactat com a Naranja, Laranja com Narangia.

¹²⁴¹ Trobem la parcel·la als ítems de Joan Laranja (*Ibidem*, f. 240 r). L'entrada ens ajuda a tancar el cercle ja que ens informa que amb anterioritat a Joan prové dels «pobils de Moferix» (*Ibidem*, f. 135 r).

¹²⁴² *Ibidem*, f. 135 r.

¹²⁴³ *Ibidem*, f. 357 r.

¹²⁴⁴ *Ibidem*, f. 135 r.

¹²⁴⁵ Com hem dit abans, són varies les referències a l'Ofra, al cappel·l de 1530, f. 69, entre d'altres, però no les podem concretar amb certesa.

¹²⁴⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 v.

¹²⁴⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 166 r.

¹²⁴⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 v.

redacció del document¹²⁴⁹, sabem que l'ítem va a Miquel Nage del Ràfol de Salem¹²⁵⁰, redactada en una època posterior al 1576.

6. C.- Onofre Monferrig major

Onofre Monferrig¹²⁵¹ major, al 1597, disposa d'un patrimoni compost per tres parcel·les de terra secana que sumen 49 fanecades i paguen 262 diners, les quals, les expliquem de la següent manera:

1.- La primera de les parcel·les d'Onofre la localitzem a la partida de el Judio¹²⁵² on les 30 fanecades que mesura dediquen l'ús de la terra a camp, paguen 72 diners i la parteix al quart. Aquesta terra li ha estat donada per herència de sa mare¹²⁵³.

2.- La segona parcel·la de Monferrig està composta per 18 fanecades de figueres a la partida de l'Ofra¹²⁵⁴ per les quals es paguen 180 diners i parteixen la terra al quart¹²⁵⁵.

3.- La tercera i última parcel·la d'Onofre Monferrig també l'ubiquem a la partida de l'Ofra¹²⁵⁶: una fanecada de figueres per les que paga 10 diners i parteix la terra al quart. La documentació no ens dona cap referència anterior de la parcel·la però, per mitjà de la base de dades, la localitzem als ítems de la viuda Àngela¹²⁵⁷.

¹²⁴⁹ *Ibidem*, f. 350 r.

¹²⁵⁰ A la documentació diu Ràfol de Beniatjar.

¹²⁵¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 168 r.

¹²⁵² *Ibidem*, f. 169 r.

¹²⁵³ Abans estava inscrita *ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 134 v. Coincideix amb la partició de les 60 fanecades: primera parcel·la d'Àngela Monferrig, a la que li corresponen 15 fanecades, i la segona de Jeroni Monferrig, a qui també li corresponen 15 fanecades, amb els qui fa la partició sa mare, Àngela Naravia. A tots ells «li ha pervengut d'aquells deu jornals de terra camp censida, partida del Judio, del dit ýttem i cartes.»

¹²⁵⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 168 v.

¹²⁵⁵ Aquestes també foren donades per sa mare en herència i estaven anteriorment anotades *ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 134 v. Aquesta parcel·la l'ha repartida Àngela Naravia de les 36 fanecades de figueres, oliveres i vinya (*Ibidem*, f. 134 v), amb els seus fills, coincideixen amb: la quarta de Jeroni (12 fanecades de terra camp i figueres) i també la quarta d'Àngela Monferrig (una fanecada de figueres i oliveres).

¹²⁵⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 169 r.

¹²⁵⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 r.

6. D.- Jeroni Monferrig major

Jeroni Monferrig major¹²⁵⁸ té un patrimoni compost per quatre parcel·les de terra de les quals una és algoleja, mesura 12 fanecades i paga huit diners, mentre que tres són de secà, sumen 32 fanecades i paguen 93,5 diners.

1.- L'algoleja és la primera d'aquestes parcel·les on, a la partida de el Judio¹²⁵⁹, Jeroni Monferrig disposa d'un tros de terra campa de 12 fanecades que paga huit diners, parteix al quart¹²⁶⁰ i li prové de les propietats de les quals sa mare, Àngela Naravia, era curadora.

2.- També a el Judio¹²⁶¹, és propietari d'una parcel·la secana de terra campa que mesura 15 fanecades, paga 36 diners i no parteix, la qual ve dels 10 jornals que li va pertocar de sa mare¹²⁶².

3.- A l'Ofra¹²⁶³, la documentació ens informa que Jeroni disposa d'una parcel·la de cinc fanecades de vinya per les que paga 50 diners, parteix la terra al quart i que s'ha fet efectiva des de l'ítem d'Àngela Naravia¹²⁶⁴.

4.- El quart i darrer lot de terra de Jeroni Monferrig major és de 12 fanecades de terra campa i sis figueres a l'Ofra¹²⁶⁵, on les figueres paguen 7,5 diners, la terra parteix al quart¹²⁶⁶ i ve de les propietats de sa mare.

¹²⁵⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 164 v.

¹²⁵⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 165 v.

¹²⁶⁰ Si cerquem l'algoleja a les propietats d'Àngela Naravia (*ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 v), tenim el tot de la terra abans de partir-la amb el seu fill Jeroni.

¹²⁶¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 165 v.

¹²⁶² Ve de AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 134 v. Coincideix la partició de les 60 fanecades de sa mare, Àngela Naravia, amb la primera parcel·la d'Onofre Monferrig (30 fanecades) i la tercera d'Àngela Monferrig (15 fanecades).

¹²⁶³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 165 v.

¹²⁶⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 134 v.

¹²⁶⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 165 v.

¹²⁶⁶ Aquesta propietat prové d'aquells sis jornals de sa mare que estaven plantats de vinya, figueres i oliveres. *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 134 v. A més a més, coincideix amb la segona parcel·la d'Onofre Monferrig composta per 18 fanecades de figueres, a la partida de l'Ofra, que va partir sa mare, Àngela Naravia, de les 36 fanecades de figueres, oliveres i vinya de AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 134 v. També coincideix amb la quarta d'Àngela Monferrig, una fanecada de figueres i oliveres.

6. E.- Àngela Monferrig i de Fondell

Àngela Monferrig i de Fondell¹²⁶⁷, muller de Sebastià Fondell, disposa d'un patrimoni de cinc lots de terra dels que un és horta, mesura fanecada i mitja i paga 20 diners, quatre són de secà, sumen 25,25 fanecades i paguen 74 diners.

1.- La primera parcel·la d'Àngela Monferrig és la fanecada i mitja de terra horta a l'Horta Major¹²⁶⁸ que parteix al terç i paga 20 diners la qual ve d'aquelles tres fanecades de l'herència de sa mare Àngela Naravia¹²⁶⁹.

2.- És propietària d'una vinya de 3,25 fanecades per la qual paga 33 diners i no parteix la terra, a la partida de l'Ofra¹²⁷⁰, herència de la mare.

3.- La tercera parcel·la d'Anna és una de 15 fanecades de terra campa a la partida de el Judio¹²⁷¹, per la que paga 36 diners i no parteix la terra, la qual li va ser donada en herència per sa mare¹²⁷².

4.- També a la partida del l'Ofra¹²⁷³ disposa d'una fanecada de terra que parteix al quart, terra campa amb quatre figueres i quatre oliveres, per la que paga cinc diners, que li va deixar en herència Àngela Naravia¹²⁷⁴.

5.- Finalment, la cinquena i darrera entrada d'Àngela Monferrig està composta per sis fanecades de terra campa, que no parteix i no paga, més una olivera a l'Ofra¹²⁷⁵ concedida per herència de la mare¹²⁷⁶.

¹²⁶⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 166 r. En una nota a la fulla 167 r, la primera entrada d'Àngela Monferrig, el notari afegeix quan presenta a la propietària: «en presència y assistència de son marit declara».

¹²⁶⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 167 r.

¹²⁶⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 134 v.

¹²⁷⁰ Encara que a AHNob, Osuna, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 167 v, l'entrada la localitzem a l'Horta Major, al comparar la propietat amb les d'Àngela Naravia, *ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135, podem veure com ací és l'Ofra. El que passa és que el notari còpia al capbreu de 1597 l'entrada exactament com està redactada al 1576, sense tenir en compte que l'entrada anterior la partida no és l'Ofra sinó l'Horta Major.

¹²⁷¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 167 r.

¹²⁷² Prové de AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 134 v. Coincideix la partició de les 60 fanecades amb la primera parcel·la d'Onofre Monferrig i la segona de Jeroni Monferrig, amb qui fa altra partició sa mare, Àngela Naravia.

¹²⁷³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 167 r. Al document no posa la partida però l'enfrontament amb la seua germana i el fet d'estar partint el patrimoni entre els tres germans ens ajuda a deduir que és l'Ofra.

¹²⁷⁴ Des de AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 134 v. En la nota al marge al capbreu de 1576 diu que li dona en herència dos jornals, és a dir, 12 fanecades, però a C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 166 v, sols hi ha una fanecada. Aquesta parcel·la l'ha repartida amb els seus germans: la segona d'Onofre i la quarta de Jeroni Monferrig.

7.- Família Palla

7. A.- Miquel Palla menor àlies *el Coix* al capbreu de 1576

Miquel Palla¹²⁷⁷ menor àlies *el Coix* disposa al capbreu de 1576 de 10 parcel·les: dos de terra campa algoleja de més de 12 fanecades enfranquides; dos d'horta que mesuren quatre fanecades i mitja i una d'elles paga 16 diners; sis de secà que sumen 23,25 fanecades i paguen 245 diners.

1.- La primera de les parcel·les que anem a analitzar és una terra campa algoleja al Barranc de Castelló¹²⁷⁸ que mesura 12 fanecades i és franca de pagament i participió. Aquesta terra li va ser donada per son pare en herència i aquest, a la vegada, li la va comprar al Col·legi dels Jesuïtes de Gandia¹²⁷⁹. Al comparar el seu mateix patrimoni de 1576 amb el de 1597, localitzem la parcel·la d'algoleja¹²⁸⁰, de 12 fanecades, on aquest cop paga huit diners i no parteix.

2.- De l'altra parcel·la de terra barranc desconeguem la seua mesura però sabem que està a la mateixa partida¹²⁸¹, la qual també havia estat del Col·legi, i son pare li la va comprar franca de tot pagament al procurador senyorial Francisco Pérez menor¹²⁸². Una nota marginal al document ens informa que aquesta parcel·la anirà a l'ítem del seu fill, Martí Palla, al mateix capbreu de 1576¹²⁸³ on en eixe moment sols paga el delme. Localitzarem de nou l'algoleja al llibre de 1597¹²⁸⁴ sense conèixer que mesura però sí que paga quatre diners i no parteix la terra.

¹²⁷⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 167 v.

¹²⁷⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 135 r.

¹²⁷⁷ *Ibidem*, f. 25 r.

¹²⁷⁸ *Ibidem*, f. 26 r. La documentació el nomena indistintament Barranc de Castelló o de la Pobra.

¹²⁷⁹ «hagué de son pare y ans era del Col·legi la qual comprà de son pare del Col·legi franch de tot cens».

¹²⁸⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 15 r.

¹²⁸¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 26 v.

¹²⁸² El procurador senyorial, Francisco Pérez de Roa, sembla que és l'encarregat de gestionar l'antic patrimoni del Col·legi dels Jesuïtes de Gandia: «que comprà de Francisco Pérez menor, franch de fadiga lluíisme».

¹²⁸³ AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 58 r.

¹²⁸⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 v.

3.- La tercera parcel·la a analitzar és d'horta, a l'Horta de l'Alfals¹²⁸⁵, mesura fanecada i mitja, paga 16 diners i parteix al terç. La documentació ens diu que abans la parcel·la era d'Ayer àlies *Morquero* a qui li la va comprar, però amb aquestes dades no aconseguim trobar cap més referència. Aquesta horta la mantindrà el mateix propietari al tom de 1597¹²⁸⁶ amb exactament els mateixos trets.

4.- A l'Horta Major¹²⁸⁷ disposa d'una horta que mesura tres fanecades, no paga, parteix al terç i desconeguem la seua procedència vers el 1530. Miquel mantindrà la parcel·la amb els mateixos trets al capbreu de 1597¹²⁸⁸.

5.- A el Maig¹²⁸⁹ disposa de sis fanecades de vinya per la que paga 20 diners i no parteix la terra. La referència ja ens avisa que al 1530¹²⁹⁰ la parcel·la era de son pare i anteriorment a aquest era de Barber on, en una entrada posterior a la primera redacció del llibre, trobem «Ýtem, per la vina del Marge q·era de Amer» paga 18 d. Miquel Palla menor mantindrà la parcel·la al 1597¹²⁹¹ de sis fanecades, sols de terra ja que arranca la vinya, partint a la meitat però sense pagar.

6.- A la partida de el Maig té un camp de moreres del qual desconeguem l'extensió, no parteix la terra però paga 34 diners. A més explica que prové «de dit ýtem y cartes»¹²⁹² del cappatró de 1530, és a dir, dels ítems de son pare, on una nota al marge ens informa que la parcel·la va a Palla de Xàtiva per donació de l'herència de sa mare¹²⁹³. Desconeguem que ocorre amb ella al 1597 ja que la documentació no ens dona més informació.

7.- Té en propietat dos fanecades de moreres darrere les cases del lloc¹²⁹⁴ per les que paga 36 diners però no parteix la terra. La documentació ens referència amb el cappatró de 1530¹²⁹⁵, a les entrades de son pare, Miquel Palla major àlies *Saboner* on, escrit en una redacció posterior tenim: «Per el moreral qu·era del Aljama derera casa el Alamí

¹²⁸⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 25 r.

¹²⁸⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 14 r.

¹²⁸⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 25 v.

¹²⁸⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 14 v.

¹²⁸⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 25 v.

¹²⁹⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

¹²⁹¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 14 v.

¹²⁹² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 45 r. Les moreres eren de son pare i anteriorment a aquest de Barber.

¹²⁹³ *Ibidem*, f. 15v. Es produeix un fet estrany ja que en compte d'annotar l'herència al capbreu nou, va cap darrera, al tom de 1530.

¹²⁹⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 26 r.

¹²⁹⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

Burgés» paga tres sous, és a dir, 36 diners. Al capbreu de 1597¹²⁹⁶ hi és la mateixa parcel·la. Encara que la documentació no ens diu el nom de la partida, la podem reconèixer per la descripció ja que és una parcel·la de dues fanecades de moreres per les quals paga 36 d i tampoc parteix.

8.- A la partida de les Barraques¹²⁹⁷, disposa *el Coix*, d'un camp de mitja fanecada de figueres i terra campa per les quals paga un diner i parteix al quart. Al cappable de 1530¹²⁹⁸, a les entrades de son pare, Miquel Palla major, hi trobem una anotació posterior a l'any esmentat que versa: «Ýtem per las figueras a la barraca q·ra de Amer. La meytad». Paga tres diners. Trobem la parcel·la a les propietats del mateix Miquel Palla al capbreu de 1597¹²⁹⁹ plantada de figueres on mesura mitja fanecada, paga tres diners i parteix al terç.

9.- A la partida de els Molins¹³⁰⁰ té una fanecada de moreres per les que paga 16 diners i no parteix. La documentació ens referència amb el cappable de 1530¹³⁰¹, als ítems de Joan Fondell major, lloc on localitzem una parcel·la al barranc del Molí a nom de Miquel Palla major el *Saboner*, que paga 16 diners. Una nota al marge ens informa que la parcel·la passarà a mans del seu fill Martí Palla¹³⁰² pel seu casament al 1576, on hi és la parcel·la, amb les mateixes característiques. Aquest propietari mantindrà la parcel·la igual al 1597¹³⁰³.

10.- A Al Quiref¹³⁰⁴ disposa de 13,75 fanecades de vinya per les que paga 138 diners i parteix al quart la terra. Encara que trobem entrades de vinya als ítems de Miquel Palla major i menor de 1530¹³⁰⁵, cap d'elles es concreta de forma suficient per a poder identificar-la amb certesa. Al 1597 Miquel *el Coix* té encara la parcel·la plantada de vinya a Al Quireff¹³⁰⁶, amb la mateixa mesura de 13,75 fanecades, pagament de 138 diners i participació al quart.

¹²⁹⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 14 v.

¹²⁹⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 26 r.

¹²⁹⁸ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

¹²⁹⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 14 v.

¹³⁰⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 26 r.

¹³⁰¹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 15 r.

¹³⁰² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 58 r.

¹³⁰³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 r.

¹³⁰⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 26 r.

¹³⁰⁵ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

¹³⁰⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 15 r.

7. B.- Miquel Palla¹³⁰⁷ menor àlies *el Coix* al capbreu de 1597

Al 1597 Miquel Palla disposa d'un patrimoni compost per 17 parcel·les de terra: dos d'algoleges que mesuren 30 fanecades i paguen 16 diners; tres d'horta que sumen 5,25 fanecades i en paguen 24; mentre que 12 ho són de secà, sumen 85,25 fanecades i tributen 410 diners. A part d'aquestes, que les mantindrà al 1597, també acumularà en aquest període de temps :

A.- És propietari d'una algoleja de 18 fanecades al Barranc de Castelló¹³⁰⁸ per la que paga 12 diners i de la que no ens dona cap més dada de la seua procedència.

B.- Una horta, a l'Horta Major¹³⁰⁹, que mesura 0,75 fanecades, paga huit diners, parteix al terç i ve de l'ítem de Miquel Alaiçar de 1576¹³¹⁰. En aquest llibre trobem la parcel·la que mesurava tres fanecades, en dos trossos, amb una nota al marge que ens informa «y lo que falta a la quarta va al ítem de Miquel Palla». Encara que cerquem el patrimoni de Joan Alaiçar al 1530¹³¹¹, no trobem cap ítem de l'Horta Major.

C.- Té un hort de moreres, del qual desconeguem l'extensió, ubicat darrere les cases¹³¹², que paga 12 diners i parteix al terç. Segons la documentació, Miquel el va comprar a Joan Bençalema¹³¹³, a qui li trobem l'hortet que ara sabem que mesura 0,75 fanecades, paga 12 diners i no parteix. Si busquem la referència al cappatró de 1530¹³¹⁴ de Gaspar Bençalema trobem: «*Por su parte del ortete derera casa su padre*» paga 24 diners. Aconseguim així enllaçar la propietat a tots els cappatrons.

¹³⁰⁷ *Ibidem*, f. 13 v.

¹³⁰⁸ *Ibidem*, f. 16 v.

¹³⁰⁹ *Ibidem*, f. 16 v.

¹³¹⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 59 r. Encara que l'entrada posa Miquel Alaiçar, al consultar la fulla 59, el nom que ens apareix és Joan Alaiçar, encara que sí trobem la parcel·la de l'Horta Major a la qual fa referència.

¹³¹¹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 11 r.

¹³¹² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 15 v.

¹³¹³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 142 v. Encara que el capbreu de 1597 ens envia a l'entrada de Joan, la fulla 142 r correspon al pare d'aquest, Gaspar Bençalema. A més a més una nota al marge que diu que «*d'este pedasico, la t[ercer]a parte van al ítem de Miquel Palla y cartes 26*».

¹³¹⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 53 r.

D.- Disposa també d'una parcel·la 15 fanecades de Vinya al Barranc de la Pobla¹³¹⁵ per les quals paga 150 diners, parteix al terç i l'única referència de la qual disposem és que ve del *Memorial de l'alcaid*. No tenint cap més informació.

E.- Una nova parcel·la de terra campa la localitzem al Corral de Marxillent¹³¹⁶. La dita prové de la marmessoria i mesura 27 fanecades, parteix al terç i paga 12 diners.

F.- També a el Maig¹³¹⁷ disposa de 12 fanecades de moreres, figueres i terra campa per les quals es paguen 28 diners i parteix la terra al terç. Una referència ens envia fins l'ítem de Joan Palla al 1576¹³¹⁸. Allí trobem l'entrada de 12 fanecades, que paga 28 diners, amb els mateixos conreus, sense partició i que a més a més en una anotació al marge diu: «*Este ytem lo tomó en ere(n)sia Miquel Palla menor. Va a cartes 26*». També informa que la propietat prové del cappable de 1530¹³¹⁹, però allí no la trobem.

G.- A el Maig¹³²⁰ hi ha una fanecada de figueres que paguen 10 diners, parteix la terra al terç a més a més d'una referència que ens enllaça amb el propietari de 1576¹³²¹ Joan Garba. Cap més informació ens permet retrocedir en la recerca.

H.- A la partida dels Molins¹³²² disposa de sis fanecades de figueres i vinya per les quals paga 18 diners i parteix la terra al terç. A més a més ens diu que el dit ítem ve de les entrades del seu germà Joan Palla de 1576¹³²³. També ens diu que anteriorment la terra era de Pinter, però no aconseguim trobar-la.

Així i tot encara tenim dues parcel·les de secà a les que no li hem pogut fer seguiment: Una fanecada de terra campa a el Maig¹³²⁴, que parteix al terç i paga nou diners, i altra també d'una fanecada a la Sènia¹³²⁵, que no paga i parteix al terç.

¹³¹⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 16 v.

¹³¹⁶ *Ibidem*, f. 16 r.

¹³¹⁷ *Ibidem*, f. 15 v.

¹³¹⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 22 r.

¹³¹⁹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

¹³²⁰ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 16 r.

¹³²¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 163 r. Concretament és Àngela Garba, filla de Joan, qui ostenta la propietat de la fanecada de figueres on, al marge anotat, posa: «*Va este ytem a casa Miquel Palla*».

¹³²² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 15 v.

¹³²³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 22 r. A fulles 23 trobem la parcel·la de sis fanecades, sols plantada de figueres, que parteix al quart, paga nou diners i on al marge posa: «*Este ytem lo tomó en erensia Miquel Palla. Va a cartes 26*».

¹³²⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 15 v.

¹³²⁵ *Ibidem*, f. 16 v.

La casa li pervindrà dels seus propis ítems del capbreu de 1576 (afronta amb Joan Palla son germà i Francesc Palla son nebot i amb el carrer Major). També és propietari des del 1576 d'un corral al carrer Major.

7. C.- Martí Palla

El Jurat de Castelló Martí Palla¹³²⁶, fill de Miquel Palla *el Coix*, disposa d'un patrimoni composta per 11 parcel·les de les quals dos són algoleja, de les que sols sabem que una mesura sis fanecades però paguen 52 diners de les dues; dos més d'horta que sumen 12 fanecades i paguen 80 diners i set de secà que sumen 31,75 fanecades i paguen 262 diners. Encara que Martí Palla té les propietats explicades al capbreu de 1597¹³²⁷, aquestes no estan enllaçades per la documentació de forma majoritària amb el 1576. Ha estat per mitjà de la lectura d'un d'aquests enllaços pel qual hem pogut esbrinar que se li concedeixen part de les propietats de Miquel II·l·el¹³²⁸, que després passem a Cardona i finalment a Martí Palla, segons podem llegir en la capçalera de les entrades d'II·l·el.

1.- Així doncs, la primera de les parcel·les que anem a desgranar és la de terra algoleja del Barranc de la Pobla¹³²⁹, de la qual desconeguem l'extensió, es paguen 48 diners i que a més a més ens referència a l'ítem de 1576 de son pare, Miquel Palla¹³³⁰. Ací tenim la parcel·la de la qual continuem sense conèixer quina és l'extensió, no parteix i tampoc paga aquesta vegada, però manté els mateixos enfrontaments¹³³¹.

2.- Té sis fanecades de terra campa algoleja al Barranc de Castelló¹³³² de la qual desconeguem la procedència, que no parteix però paga quatre diners. Segons una

¹³²⁶ *Ibidem*, segona mà, f. 67 r.

¹³²⁷ *Ibidem*, f. 67 r.

¹³²⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 56 r.

¹³²⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 v.

¹³³⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 26 v.

¹³³¹ A més a més, una nota al marge, escrita amb posterioritat al 1576, ens informa que aquesta parcel·la passa a l'ítem de Martí Palla, a fulles 58. Miquel Palla menor va comprar aquesta terra a Francisco Pérez menor del qual ja no tenim cap més enllaços.

¹³³² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 v. Al marge del document i en una redacció posterior.

anotació a l'entrada del propietari del capbreu de 1576¹³³³ la terra era del Col·legi de jesuïtes de Gandia. Li va ser donada a Miquel en herència per son pare Miquel Palla¹³³⁴.

3.- Martí Palla és el propietari a l'Horta Nova¹³³⁵ de set trossos de terra horta plantada de cereal i una morera de la qual desconequem l'extensió, no paga i tampoc parteix. Una referència ens diu que la terra li fou concedida des de la marmessoria, mesura nou fanecades, parteix a la sisena i paga 80 diners.

4.- A Lauren¹³³⁶ disposa de tres fanecades d'horta per la que no paga però parteix la terra al terç. Al cercar les entrades de Martí Palla al 1576¹³³⁷, localitzem la parcel·la que havia pertangut a Miquel II·l·el amb anterioritat, ja que la casa és la que passarà a mans de Miquel i amb ella algunes terres com aquesta horta.

5.- També prové del *Memorial de l'alcaid Francisco Pérez* a Al Quiref¹³³⁸ un camp de 13,5 fanecades de secà plantat de vinya per la qual paga 135 diners i no té cap tipus de partició.

6.- A la partida de Canilles¹³³⁹ disposa de quatre fanecades de figueres que contribueixen amb 40 diners i parteix al quart la terra. El llibre no ens dona cap referència anterior però al buscar les figueres als ítems de Martí al 1576¹³⁴⁰, la localitzem. A més a més trobarem una referència que ens indica que la parcel·la ve de l'ítem de Tomàs Mentuf¹³⁴¹, també de 1576, on manté els mateixos trets que acabem de descriure.

7.- A l'Assegador¹³⁴², té una parcel·la de tres fanecades, plantada de moreres i figueres, les quals contribueixen amb 39 diners i no parteix la terra. La documentació ens informa que Martí li va comprar la terra a Joan Boaiçar, del capbreu de 1576¹³⁴³. A aquest ítem, una nova referència ens explica que la parcel·la ve dels ítems del pare de Boaiçar, del

¹³³³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 58 r.

¹³³⁴ *Ibidem*, f. 26 r.

¹³³⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 r. Anotada al marge.

¹³³⁶ *Ibidem*, f. 67 v.

¹³³⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 56 v.

¹³³⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 v.

¹³³⁹ *Ibidem*.

¹³⁴⁰ Els ítems de Martí Palla hi són a AHNob, Osuna, C. 1220, doc. 6, f. 56 r mentre que la parcel·la de la qual estem parlant a f. 58 r.

¹³⁴¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 211 r. Una nota al marge diu que l'ítem de Martí Palla, del mateix capbreu de 1576, a fulles 58 r, però sense cap més referència anterior.

¹³⁴² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 r.

¹³⁴³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 14 r.

cappatró de 1530¹³⁴⁴. Allí paga 25 diners pel cens de l'Assegador i 12 per les figueres; aconseguint així enllaçar la terra en tots els cappatrons.

8.- Una fanecada de moreres a els Molins¹³⁴⁵ que no parteix però paga 16 diners. Martí, ja disposarà d'aquesta parcel·la al capbreu de 1576¹³⁴⁶ que, a més a més, ve d'una redacció de l'ítem de Miquel Palla menor de 1576¹³⁴⁷. Ací, la descripció i característiques de la parcel·la de moreres són les mateixes i ens informa que prové de Joan Fondell, del cappatró de 1530¹³⁴⁸: «*Por el censo del barranco del molino*», paga 16 diners. Una nota posterior a la primera redacció de 1530 ens indica que la propietat passa a Miquel Palla major; aconseguint així enllaçar la parcel·la als tres llibres.

9.- També a la partida de els Molins¹³⁴⁹ disposa d'altra parcel·la de moreres de 0,25 f, que no parteix la terra però paga 16 diners. Martí Palla, ja serà propietari de la parcel·la al 1576¹³⁵⁰: Ací l'entrada mesura igual, paga 15 diners i continua sense partir. També està enllaçada amb els ítems dels hereus de Francesc Garba¹³⁵¹: la parcel·la de moreres mesura 0,25 fanecades, paga 15 diners i ens apunta que va ser partida amb sa tia Garba. No tenim cap més informació que ens permeta anar cap a endarrere en la recerca.

10.- La novena parcel·la de Martí Palla està composada per quatre fanecades de vinya a la partida de la Teixonera¹³⁵² que no paga pel conreu però la terra parteix al quart. Al consultar les entrades del mateix propietari al 1576¹³⁵³ ens ofereix una informació igual a la redactada però, a més a més, que la parcel·la li va ésser adquirida des del mateix capbreu de 1576¹³⁵⁴ a Joanna Rohamí, muller de Roget.

11.- Un camp de sis fanecades de figueres al Camí de la Pobra¹³⁵⁵ que parteix al quart i paga 12 diners. Aquesta propietat ja la té Martí al 1576¹³⁵⁶ i que amb anterioritat ha

¹³⁴⁴ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 88 r.

¹³⁴⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 r.

¹³⁴⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 56 r. Tenim la parcel·la en una primera redacció amb les mateixes característiques.

¹³⁴⁷ *Ibidem*, f. 26 r. Li la dona al seu fill Martí per casament.

¹³⁴⁸ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 15 r.

¹³⁴⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 r.

¹³⁵⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 56 r.

¹³⁵¹ *Ibidem*, f. 154 r.

¹³⁵² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 v.

¹³⁵³ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 58 r.

¹³⁵⁴ *Ibidem*, f. 189 r. Així doncs, sense aturar la recerca trobem la parcel·la plantada de vinya però regulada amb la contribució ja que paga 40 diners i parteix la terra al quart. Cap més informació ens permet cercar la parcel·la amb anterioritat.

¹³⁵⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 68 r.

¹³⁵⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 57 r.

pertangut a Miquel II·l·el, propietari de la casa que passa a mans de Martí. La casa ja la té al 1576¹³⁵⁷ i amb ella algunes terres que eren de Miquel II·l·el i al 1530 de la viuda Alaiçar. (Afronta amb Gaspar Palla oncle seu al 1576 i amb Miquel Palla de Xàtiva al 1597).

7. D.- Joan Palla al capbreu de 1576

Joan Palla¹³⁵⁸ és propietari de 15 parcel·les de terra de les quals quatre són d'horta, que sumen més de 4,5 fanecades, i sols una paga cinc diners, i 11 de secà, que són 67,5 fanecades i paguen 616 diners.

1.- La primera de les parcel·les que anem a analitzar és d'horta, de la qual desconeguem l'extensió, a l'Horta del Rafalet¹³⁵⁹, per la que paga cinc diners i parteix al terç. No tenim cap dada que ens permeta cercar la parcel·la al 1530. Una nota al marge, posterior a la primera redacció del document, ens indica que la parcel·la passa als ítems de Joan Boaiçar, del mateix capbreu de 1576¹³⁶⁰, al qual se li dona per herència. Allí trobem l'horta que continua partint al terç i ara paga 16 diners. Per mitjà de la base de dades localitzarem la parcel·la al 1597¹³⁶¹, als ítems de Miquel Boaicet, amb els mateixos trets de Joan al 1576. Acabarem sabent que l'horta mesura fanecada i mitja al comparar totes les entrades.

2.- A l'Horta Major¹³⁶² té una parcel·la de fanecada i mitja d'horta, per la que no paga però parteix al terç. No tenim informació que ens permeta cercar l'horta al 1530 i, encara que no tenim cap referència amb el 1597¹³⁶³, la trobem al seu ítem del dit capbreu on el tros de terra horta mesura fanecada i mitja, parteix al terç però no paga.

3.- A l'Horta Major, darrere de l'Almàssera, disposa d'1,5 fanecades d'horta per la que no paga però parteix la terra al terç. No tenim ninguna informació que ens permeti buscar amb exactitud la parcel·la amb el capbrot de 1530. Una nota marginal, posterior a la primera redacció del document, ens informa que l'horta passa a mans de Miquel

¹³⁵⁷ *Ibidem*, f. 56 r.

¹³⁵⁸ *Ibidem*, f.22 r.

¹³⁵⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 22 v.

¹³⁶⁰ *Ibidem*, f. 16 r.

¹³⁶¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 241 v.

¹³⁶² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 23 v.

¹³⁶³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 34 v.

Palla de Xàtiva en herència; torna cap darrera ja que va als ítems del cappable de 1530¹³⁶⁴.

4.- La parcel·la al Molí de Palla¹³⁶⁵ està inclosa la terra horta i unes moreres al costat del molí que va comprar la família. Desconeguem l'extensió del camp però la terra són «uns ortets y moreres» pels quals es paguen 360 diners, molt probablement perquè inclou alguna quota del molí, i parteix al quart. L'entrada ens informa que el molí el va comprar del Col·legi però sense més informació que ens permeta cercar-lo. No obstant, emprant la base de dades, localitzem el molí al cappable de 1530¹³⁶⁶: «*Por la meytad del senso del molino del Cole(g)io de Gandia*», paga cinc sous i huit diners, amb una rectificació que esmena: «*Por la meytat del senso del molino del Colegio que está ar(r)iba bor(r)ado avise de bo(r)rar el senso de la Arcada y se er(r)ó*». Paga cinc sous i tres diners. Al 1597¹³⁶⁷ la parcel·la i molí continuarà en mans de Joan Palla, sense conèixer l'extensió, també sense partició, però es paguen 360 diners.

5.- Per un tros de terra moreres al Camí de la Font¹³⁶⁸ del qual desconeguem la mesura però sabem que paga 12 diners i no parteix. Al 1530 era de Bençalema¹³⁶⁹: «Per lo bancal del censal de Bançalema» paga 12 diners. Per una anotació posterior sabem que les moreres li les varen donar en herència a Boaiçar i que després aquest li les va vendre a Jeroni Alaminet de Benilloba. El 27 d'agost de 1581 aquest darrer li les va tornar a vendre a Miquel Essa¹³⁷⁰ de el Ràfol. No podem localitzar la parcel·la en ningun propietari al 1597.

6.- A l'Horta de l'Alfals¹³⁷¹ disposa de sis fanecades de vinya per les que paga nou diners i parteix la terra al quart. Al cappable de 1530 trobem als ítems de Miquel Palla, pare de Joan, l'entrada: «*Por los majuelos de la huerta de los Alfaf*» paga nou diners. Pel contrari, sí que la localitzem al 1576, als ítems del mateix Joan Palla¹³⁷², qui mantindrà la parcel·la, ara arrancada la vinya i per tan no paga per ella, però parteix la terra al quart.

¹³⁶⁴ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 15 r. El fet de anar passant les propietats cap avant i cap darrera indica que l'ús dels diferents cappel·lons va arribar a ser contemporani.

¹³⁶⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 23 v.

¹³⁶⁶ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 112 r i també f. 45 r amb Miquel Palla.

¹³⁶⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 34 r.

¹³⁶⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 22 v.

¹³⁶⁹ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

¹³⁷⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 341 r.

¹³⁷¹ *Ibidem*, f. 22 v.

¹³⁷² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 33 v.

7.- A el Maig disposa de 12 fanecades de moreres, figueres i terra campa per la qual no parteix la terra però paga pels conreus 28 diners. La documentació ens enllaça amb el 1530¹³⁷³: «Per lo moreral q·era de Gaspar al Marg» paga 27 diners. Una nota al costat de l'entrada diu que la parcel·la passa a Miquel Palla menor per herència, primer al capbreu de 1576¹³⁷⁴ i després al del 1597¹³⁷⁵, on hi és la parcel·la amb els mateixos trets que al 76.

8.- Joan Palla és propietari de sis fanecades de terra vinya¹³⁷⁶ a una partida que la documentació no determina, no parteix però paga 18 diners pel conreu. Localitzem la parcel·la al cappable de 1530, als ítems de son pare Miquel Palla major el Saboner, «Per la vinya q·era de Çot» paga 18 diners. Aquestes sis fanecades de vinya les mantindrà Joan al 1597¹³⁷⁷, pagant novament 18 diners per elles i sense partició de la terra.

9.- A el Fossar¹³⁷⁸ té 12 fanecades de moreres per les que paga 21 diners i no parteix la terra. La documentació ens enllaça amb el cappable de 1530¹³⁷⁹ on trobem l'entrada: «Per lo bancal q·era de Fàtima Astaquia al Fossar» paga 21 diners. Segons una nota posterior a la primera redacció del text aquesta parcel·la anirà a Joan Boayzar¹³⁸⁰, a qui se li dona en herència. A l'ítem de Boaiçar, l'enviarà a un nou propietari del mateix capbreu de 1576¹³⁸¹, Joan Maxina àlies *Moheris*, on la parcel·la està amb les mateixes condicions i enfrontaments però la partida muda de nom del Fossar a els Porrinxons. Aquesta compra es produirà després de complir l'any 1588; no la trobem adscrita a cap propietari al volum de 1597.

10.- A els Molins¹³⁸² té sis fanecades de fruita i figueres per les que paga nou diners i parteix al quart la terra. La documentació ens informa que anteriorment havia estat de Pinter; parcel·la que trobem als ítems de Miquel Palla major *el Saboner* al cappable de 1530¹³⁸³: «*Por fruta y figueras que eran de Pinter a los Molins*» paga nou diners. Per mitjà d'una nota al marge de l'entrada sabem que aquesta parcel·la és donada en

¹³⁷³ AHNob, Osuna, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

¹³⁷⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 26 r.

¹³⁷⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 15 v.

¹³⁷⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 22 v.

¹³⁷⁷ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 33 r.

¹³⁷⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 23 r.

¹³⁷⁹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r. La documentació en un primer terme ens enllaça a f. 43 r però al no trobar cap resultat fem la recerca als ítems de Miquel Palla major, a f. 45 r, on sí que tenim resultats.

¹³⁸⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 16 r.

¹³⁸¹ *Ibidem*, f. 272 v.

¹³⁸² *Ibidem*, f. 23 r.

¹³⁸³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

herència a Miquel Palla¹³⁸⁴ al 1576, on la localitzem, i que la manté el mateix propietari a 1597¹³⁸⁵ ara plantada de figueres i vinya.

11.- Al Camí real de Gandia¹³⁸⁶ disposa de sis fanecades de moreres per les que paga 39 diners i no parteix la terra. Busquem la parcel·la al 1530, als ítem de son pare Miquel Palla major¹³⁸⁷ i la trobem en una redacció posterior a la primera «*Por el sensal a la mano ysquierda del camino de Gandia qu-era de Amer*» paga 39 diners. Al 1597¹³⁸⁸ mantindrà la propietat el mateix Joan Palla amb els mateixos pagaments i enfrontaments que al 1576.

12.- Novament, a la partida de el Maig¹³⁸⁹, Joan disposa de fanecada i mitja de terra campa amb algunes pomeres per les que paga huit diners però no parteix la terra. Encara que la documentació ens adreça a «de dit ítem y cartes» i, encara que trobem una parcel·la de el Maig, no podem certificar que estem parlant de la mateixa terra. Una nota marginal i posterior a la primera redacció del document ens informa que aquesta parcel·la li va ser concedida en herència a Miquel Palla, al mateix capbreu de 1576¹³⁹⁰, on la localitzem amb les mateixes característiques. Mantindrà el mateix propietari la parcel·la al 1597¹³⁹¹, amb igual enfrontaments, però ara mesurarà una fanecada de terra campa per la que pagarà nou diners i continuarà sense partir la terra.

13.- A la partida de la Barraca¹³⁹² té en propietat Joan Palla una fanecada de figueres per les que paga dos diners i parteix al quart la terra. Una referència ens informa que la parcel·la anteriorment era d'Amer (Alí Amer), les entrades del qual aconseguim localitzar mitjançant la base de dades al cappable de 1530¹³⁹³: «Per la part de las figueras de la Barraca» paga sis diners. Una anotació al marge posterior ens informa que la terra passa a Miquel Palla. Joan mantindrà la fanecada de figueres¹³⁹⁴ al 1597 per les que pagarà 10 diners i continuarà partint al quart.

¹³⁸⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 26 v.

¹³⁸⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 15 v.

¹³⁸⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 23 r.

¹³⁸⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

¹³⁸⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 33 v.

¹³⁸⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 23 r.

¹³⁹⁰ *Ibidem*, f. 26 v.

¹³⁹¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 15 v.

¹³⁹² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 23 v.

¹³⁹³ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 40 r.

¹³⁹⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 34 r.

14.- Disposa a Al Quiref¹³⁹⁵ d'11 fanecades de vinya per les que paga 110 diners i parteix la terra al quart. Encara que ens dona la referència al cappable de 1530¹³⁹⁶ no hi apareix amb uns trets que ens permeta identificar-la. Una nota al marge diu que li va donar tres fanecades al seu fill Francesc Palla¹³⁹⁷ en casament on hi localitzem l'entrada. Aquest mantindrà les tres fanecades al 1597¹³⁹⁸ partint la terra al quart i pagant 30 diners. Pel que fa a la resta de la terra, Joan Palla tindrà dues parcel·les a Al Quiref¹³⁹⁹ però totes dues li seran donades des del *Memorial del procurador Francisco Pérez*.

15.- La darrera parcel·la de Joan al capbreu de l'any 1576¹⁴⁰⁰ està composta per sis fanecades d'oliveres, figueres i vinya a la partida del Molí per les que no paga però parteix la terra al quart. La documentació no ens referència amb el cappable de 1530 però és possible que aquesta terra estigués inclosa en alguna de les entrades poc definides que hi trobem als ítems de son pare¹⁴⁰¹. Al 1597¹⁴⁰² té en propietat una parcel·la de sis fanecades, sense localització, plantada d'oliveres, tres figueres on hi havia vinya, per la qual paga cinc diners, parteix al quart així com també apareix la referència al llibre de l'any 1576.

7. D.- Joan Palla al capbreu de 1597

Joan Palla¹⁴⁰³ és propietari al 1597 de 12 parcel·les de terra de les quals dos són d'horta, encara que sols coneguem l'extensió d'una, de fanecada i mitja, no paguen, i 10 parcel·les de secà que sumen totes elles 66,75 fanecades i paguen 472 diners. A part de les que mantindrà del patrimoni particular al 1576 també disposarà d'aquestes :

A.- Al capbreu de 1597 disposa de dos parcel·les al Molí de Palla¹⁴⁰⁴ les quals estan plantades d'oliveres i figueres, on la primera d'elles mesura sis fanecades, paga 63

¹³⁹⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 23 v.

¹³⁹⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

¹³⁹⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 v.

¹³⁹⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 v.

¹³⁹⁹ *Ibidem*, primera mà, f. 35 r.

¹⁴⁰⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 24 v.

¹⁴⁰¹ *Ibidem*, f. 45 r.

¹⁴⁰² *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, primera mà, f. 34 v.

¹⁴⁰³ *Ibidem*, f. 32 v.

¹⁴⁰⁴ *Ibidem*, f. 34 v. Un dels enfrontaments és la sèquia de l'Horta de l'Alfals fet que ens permetria localitzar el molí a l'actual Horta Nova i la sèquia amb la que ve de la Font del Cantal.

diners i no parteix, mentre que la segona també en mesura sis i paga 63 diners però parteix al quart. La documentació enllaça aquestes parcel·les amb els seus ítems de 1576 ja que sembla ser que van totes dues juntes amb la gran propietat de la que disposa Joan al voltant del Molí i que ara declararia per separat.

B.- A Al Quiref¹⁴⁰⁵ té dues parcel·les que venen del *Memorial de mossén Francisco Pérez, alcaid*. La primera d'elles mesura 15,75 fanecades, paga 189 diners, no parteix, està plantada de vinya i sis figueres per la qual va començar a pagar el 1585. L'altra parcel·la és de figueres, mesura quatre fanecades, parteix al quart i paga 40 diners i també va començar a pagar el 1590.

C.- A la Font¹⁴⁰⁶ disposa d'un camp de 15 fanecades de moreres, parteix al quart per la terra i paga 45 diners dels quals 33 són per la terra i 12 per un corral. Segons la documentació, aquesta parcel·la li la va comprar a Joan Boaiçar, la qual li la podem localitzar al capbreu de 1576¹⁴⁰⁷, amb els mateixos trets abans esmentats, però sense partició. Encara que la parcel·la no ens informa de cap referència anterior, consultem l'entrada de Boaiçar al cappable de 1530¹⁴⁰⁸ i trobem l'entrada: «*Por suparte de censo de la ter(r)a del corral de la Fuente*» paga 33 diners. A més: «*Por el mismo corral un sueldo*»; aconseguint fer-li el seguiment complet a la parcel·la, fins i tot al corral de la Font.

7. F- Francesc Palla

Francesc Palla¹⁴⁰⁹ té set parcel·les de terra: dos d'horta que sumen 2,25 fanecades que no paguen i cinc de secà que sumen 20 fanecades i paguen 145,5 diners.

1.- La primera de les parcel·les que anem a estudiar és una d'una fanecada i mitja de terra horta, a l'Horta Major¹⁴¹⁰, que no paga, no parteix i que ve de l'ítem de Miquel Alaiçar, del capbreu de 1576¹⁴¹¹. Allà mesura fanecada i mitja, continua sense pagar,

¹⁴⁰⁵ *Ibidem*, f. 35 r.

¹⁴⁰⁶ *Ibidem*, f. 34 v.

¹⁴⁰⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 14 r.

¹⁴⁰⁸ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 88 r.

¹⁴⁰⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 143 r.

¹⁴¹⁰ *Ibidem*, f. 144 r.

¹⁴¹¹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 v.

parteix al terç i enllaça a l'ítem de Obaidal Alaiçar de 1530¹⁴¹²: «*Por la media quarta qu-era de Melich a la Huerta Mayor. Media polla, medio pollo y medio jornal*»; paga en aquest cas un sou i quatre diners.

2.- Disposa d'una altra horta a l'Horta Major¹⁴¹³ de 0,75 fanecades que parteix al quart i no paga. La documentació no ens dona cap referència anterior però, mitjançant la base de dades, tenint en compte les característiques i els trets de la parcel·la, podem localitzar-la novament a un ítem de Miquel Alaiçar¹⁴¹⁴ on la parcel·la mesura 0,75 f, no paga però parteix al terç. No tenim cap referència que ens permeta anar cap endarrere amb la recerca de la terra.

3.- A Al Quiref¹⁴¹⁵ és propietari d'una vinya de tres fanecades per la que paga 30 diners, parteix al quart i a més a més ve de l'ítem de son pare, Joan Palla, al 1576¹⁴¹⁶. Allí trobem la vinya que mesura 11 fanecades, paga 110 diners i parteix al quart amb una nota al marge: «*D'este ítem dio 3 fanecadas a su hijo en casamiento*». Encara que ens dona la referència al cappel·l de 1530¹⁴¹⁷ no apareix la parcel·la amb uns trets que ens permeta identificar-la.

4.- La quarta parcel·la que estudiem de Francesc Palla és una fanecada de terra campa amb figueres a el Tossal¹⁴¹⁸ sense partició. A més a més sabem que ve de l'ítem de Miquel Dobet major al 1576¹⁴¹⁹ on aquesta té el mateix conreu, extensió i pagament que a 1597 però parteix al quart. Encara que ens dona la referència amb el 1530¹⁴²⁰, no localitzem la parcel·la.

5.- A l'Assegador¹⁴²¹ té tres fanecades de moreres que no paguen però parteix la terra al quart. Encara que no ens dona la referència, mitjançant la base de dades, aconseguim localitzar-la a les entrades de Miquel Alaiçar¹⁴²² de 1576 ja que els trets i enfrontaments són idèntics. No tenim cap més pista que ens permeta retrocedir en la recerca.

¹⁴¹² *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 43 r.

¹⁴¹³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 r.

¹⁴¹⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 v.

¹⁴¹⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 v.

¹⁴¹⁶ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 24 r.

¹⁴¹⁷ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 45 r.

¹⁴¹⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 v.

¹⁴¹⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 104 v.

¹⁴²⁰ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 103 r. Així com tampoc a fulles 17 r, 181 r i 185 r, ítems de la família Dobet.

¹⁴²¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 r.

¹⁴²² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 v.

6.- Emprant la base de dades, aconseguim localitzar la següent de les parcel·les també a l'Assegador¹⁴²³. És una fanecada de terra campa i una figuera, que paga 1,5 diners i parteix al quart. La trobem a l'ítem de Miquel Alaiçar¹⁴²⁴ amb terra campa i dos figueres, mesurant una fanecada, partint al quart, pagant dos diners però amb els mateixos enfrontaments de Joan Alaiçar i Puxerrí que ens fan decantar per aquesta. Cap més dada ens permet retrocedir en la recerca.

7.- Té, al Camí de la Pobla¹⁴²⁵, una parcel·la de 12 fanecades de moreres per les que paga 108 diners i parteix la terra al quart. Als ítems del cappatró de 1530¹⁴²⁶ una entrada, redactada amb posterioritat a aquest any, parla de les moreres del Camí de la Pobla que eren del mestre Antoni, per les que es pagaven 240 diners. La documentació ens facilita la referència de l'ítem del pare de Francesc, Joan Palla¹⁴²⁷, a 1576. Per una nota al marge sabem que la parcel·la anirà de Joan Palla fins els ítems de Francesc Palla¹⁴²⁸. Serà aquest qui la mantindrà al 1597¹⁴²⁹ on mesurarà 12 fanecades, pagarà 108 diners i partirà la terra al quart. Per altre costat, la casa li la compra també a Miquel Alaiçar¹⁴³⁰ i aquesta afronta amb els hereus de Joan Bacor i de Palla.

7. G.- Gaspar Palla (hereus Maria, Francesca i Jerònima Palla)

El patrimoni dels hereus de Gaspar Palla¹⁴³¹ està compost per 10 parcel·les distribuïdes de la següent manera: dos d'horta que sumen 4,5 fanecades i no paguen mentre que de secà en tenen huit, que són més de 55 fanecades (una d'elles no coneguem l'extensió), i contribueixen monetàriament amb 352 diners.

1.- La primera de les parcel·les que anem a analitzar és de tres fanecades d'horta, a l'Horta Major¹⁴³², per les que no paga però parteix al terç la terra. Desconeguem quina

¹⁴²³ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 r.

¹⁴²⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 112 v.

¹⁴²⁵ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 v.

¹⁴²⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 20 r.

¹⁴²⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 24 r.

¹⁴²⁸ *Ibidem*, f. 112 v.

¹⁴²⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 v.

¹⁴³⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 111 r.

¹⁴³¹ *Ibidem*, f. 186 r.

¹⁴³² *Ibidem*, f. 186 v.

és la procedència des de 1530¹⁴³³ ja que la documentació no ens dona cap informació directa.

Una nota al marge ens aclareix la divisió i el repartiment:

– Una fanecada anirà a Miquel Bamba major, al mateix capbreu de 1576¹⁴³⁴, ja que ell li la va comprar a la viuda Polida, esposa de Gaspar Palla. Una nova nota marginal canvia la parcel·la al 1576¹⁴³⁵, en aquesta cas als ítems de Miquel Bamba menor, qui la mantindrà al 1597¹⁴³⁶.

– Les dues fanecades restants van a l'ítem de Bertomeu Borja, al mateix llibre de 1576¹⁴³⁷. Les trobem amb una nota marginal que les envia ara, també al 76¹⁴³⁸, als ítems de Pere II·l·el. Aquest propietari mantindrà la parcel·la d'horta al 1597¹⁴³⁹ on mesurarà fanecada i mitja, no pagarà però partirà la terra al quart.

2.- També d'horta, té fanecada i mitja a l'Horta de l'Alfals¹⁴⁴⁰, per la que no paga però parteix la terra al terç. La documentació no ens informa de quina és la procedència de la parcel·la ni aconseguim localitzar-la al 1530¹⁴⁴¹. Una nota al marge, posterior a la primera redacció, ens diu que la terra va als ítems de Miquel Bamba major¹⁴⁴² on trobem l'entrada que «*mercó de la viuda Polida*» i que també per mitjà d'una anotació al marge sabem que va als ítems de Miquel Bamba menor¹⁴⁴³, tots dos del mateix capbreu de 1576. Aquest propietari mantindrà la terra també al 1597¹⁴⁴⁴ on partirà la terra al terç i es pagaran per ella 16 diners.

¹⁴³³ Tampoc a l'*Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 20 r; referència que se'ns dona i d'on li prové la casa dels ítems de Miquel Xumerrí.

¹⁴³⁴ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 4 v. Primer a Miquel Bamba major i després a Miquel Bamba menor ja que aquest darrer, en un primer terme, encara no té casa on anotar-li les propietats.

¹⁴³⁵ *Ibidem*, f. 137 r.

¹⁴³⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 23 r. La pàgina no està numerada però si seguim amb la paginació, el nombre 23 és el que li pertoca.

¹⁴³⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 20 v.

¹⁴³⁸ *Ibidem*, f. 218 v.

¹⁴³⁹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 231 v.

¹⁴⁴⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 186 v.

¹⁴⁴¹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 20 r, ítems de Miquel Xumerrí, d'on li prové la casa, hi ha una referència a una quarta de l'Horta de l'Alfals. No podem assegurar amb certesa que es parle de la mateixa horta.

¹⁴⁴² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 4 v. L'entrada com l'anterior, va a l'ítem del pare però perquè el fill no té casa encara.

¹⁴⁴³ *Ibidem*, f. 137 r.

¹⁴⁴⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, cinquena mà, f. 23 r. La pàgina no està numerada però si seguim amb la paginació, el nombre 23 és el que li pertoca.

3.- Ja al secà, té tres fanecades d'oliveres i moreres a la partida de el Maig¹⁴⁴⁵ per la que no parteix la terra però paga 18 diners. La documentació no ens dona cap informació per poder cercar la terra al 1530¹⁴⁴⁶. Novament, una nota al marge, ens informará que ha anat a altre ítem del mateix 1576, en aquest cas el de Martí Cebrià¹⁴⁴⁷, amb els mateixos trets que anteriorment excepte que el nom de la partida ja no és el Maig sinó la veïna de el Camí de Salem. Al 1597, Cebrià no disposarà de la parcel·la però tampoc hem pogut localitzar-la a mans de cap propietari amb els mateixos trets.

4.- Té a l'Horta de l'Alfals¹⁴⁴⁸ un camp de nou fanecades d'oliveres i 12 figueres pels que paga 14 diners i parteix la terra al quart. La documentació no ens dona cap referència vers el 1530 i, encara que la cerquem a les entrades de la casa, sí hi ha alguna parcel·la a aquesta partida¹⁴⁴⁹, però que no podem determinar amb certesa que es tracte de la mateixa. Pel que respecta a quin és el propietari amb el qual roman la parcel·la al 1597, ni la mantenen els hereus de Gaspar (Maria, Francisca, Jerònima), ni la viuda, ni tan sols aconseguim localitzar-la per mitjà de la base de dades a cap altre

5.- També a l'Horta de l'Alfals¹⁴⁵⁰ disposa de 12 fanecades d'oliveres per les que no paga però parteix la terra al quart, no donant la documentació cap referència cap al 30 ni 97. Del 1530 tenim les cites incertes que abans hem esmentat però vers el 1597, hem d'emprar la base de dades per a trobar a Francesc Burga àlies *Mochoc*¹⁴⁵¹ qui disposa de 12 fanecades d'oliveres a l'Horta de l'Alfals, que no paguen. Així i tot, no sabent amb certesa si es tracta de la mateixa terra.

6.- A la partida de Musa halet¹⁴⁵² té sis fanecades de terra campa amb sis figueres per les que paga sis diners i parteix al quart la terra. La documentació no ens facilita cap referència amb el 1530 i nosaltres tampoc aconseguim localitzar-la però, gràcies a l'ajuda d'una nota marginal, podem saber que anirà a mans de Diego Monjut, al mateix

¹⁴⁴⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 186 v.

¹⁴⁴⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 20 r, als ítems de Miquel Xumerrí, d'on li prové la casa, hi ha una referència a una parcel·la de el Maig però és difícil assegurar que siga la mateixa terra.

¹⁴⁴⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 198 r.

¹⁴⁴⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 186 v.

¹⁴⁴⁹ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 20 r.

¹⁴⁵⁰ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 187 r.

¹⁴⁵¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 79 r.

¹⁴⁵² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 187 r.

capbreu de 1576¹⁴⁵³, on hi serà amb els mateixos trets. Aquest propietari mantindrà les sis fanecades de terra i figueres al 1597¹⁴⁵⁴, amb la partició al quart i cens de 7,5 diners.

7.- Al Barranc de la Pobla¹⁴⁵⁵ disposa de 18 fanecades de moreres per les que paga 252 diners però sense partició. Tenim als ítems del cappable de 1530¹⁴⁵⁶ una entrada, redactada amb posterioritat a aquest any, que parla de les moreres del Camí de la Pobla, que eren del mestre Antoni, per les que es pagaven 240 diners. Una nota marginal repartirà la propietat entre dos propietaris al mateix capbreu de 1597:

– Sis fanecades aniran a Diego Monjut¹⁴⁵⁷ on continua sense partir però paga 264 diners. Serà el mateix propietari qui al 1597¹⁴⁵⁸ tindrà la parcel·la de sis fanecades de moreres i oliveres al Camí de la Pobla, per les que es pagaran 144 diners i sense partició.

– Les altres 12 fanecades de moreres aniran als ítems de Joan Palla¹⁴⁵⁹ on la terra continuarà sense partir però pagarà pels arbres 108 diners. Una nova nota al marge dirigirà la parcel·la dins del mateix volum als ítems de Francesc Palla¹⁴⁶⁰. Serà Francesc qui mantindrà la parcel·la al 1597¹⁴⁶¹ on hi mesuraran 12 fanecades, pagarà 108 diners per elles i partirà la terra al quart.

8.- Disposa Gaspar d'un camp de moreres, sense extensió determinada, al Camí de Salem¹⁴⁶², per les que paga 12 diners i no parteix la terra. No tenim informació d'on prové la parcel·la, tampoc aconseguim localitzar-la al cappable de 1530, ni qui l'ostenta al 1597.

9.- A la partida de l'Ofra¹⁴⁶³ disposa d'una fanecada de vinya per la que paga 10 diners i parteix la terra al quart. No tenim informació d'on prové la terra ni tampoc aconseguim

¹⁴⁵³ *Ibidem*, f. 121 v.

¹⁴⁵⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 223 r.

¹⁴⁵⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 187 r.

¹⁴⁵⁶ *Ibidem*, C. 713, doc. 21, f. 20 r.

¹⁴⁵⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 121 v.

¹⁴⁵⁸ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 223 r.

¹⁴⁵⁹ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 24 r.

¹⁴⁶⁰ *Ibidem*, f. 112 v.

¹⁴⁶¹ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, quarta mà, f. 144 v.

¹⁴⁶² *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 187 r.

¹⁴⁶³ *Ibidem*, f. 187 r.

localitzar-la als llibres de 1530 ni 1597, encara que Maria Charra¹⁴⁶⁴, muller de Miquel Essa, té una parcel·la amb les mateixes característiques però diferents enfrontaments.

10.- Finalment, també al Camí de Salem¹⁴⁶⁵, disposa de sis fanecades de vinya per les que paga 40 diners i parteix la terra al quart. Tampoc podem localitzar-la al 1530 ni al 1597 ja que la documentació no ens dona cap dada, com tampoc, tenim la suficient informació per a poder fer-ho des de la base de dades.

7. H.- Francisca Palla i de Valencià

Francisca Palla¹⁴⁶⁶ és la muller de Lluís Valencià. Disposava d'una única parcel·la en patrimoni, de fanecada i mitja d'horta a Lauren per la qual no paga però parteix al quart. Segons la documentació, la terra ve del capbreu de 1576¹⁴⁶⁷, de l'ítem de Miquel Valencià àlies *Rocays*. Si consultem el document, podem observar com al marge de la dita entrada hi ha una anotació posterior on diu que la terra va a casa de Lluís Valencià¹⁴⁶⁸, que és la mateixa dels hereus de Gaspar Palla, on Francisca és una d'elles.

¹⁴⁶⁴ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, segona mà, f. 92 r.

¹⁴⁶⁵ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 187 r.

¹⁴⁶⁶ *Ibidem*, C. 1407, doc. 1, capbreu de Castelló, sisena mà, f. 225 v.

¹⁴⁶⁷ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 53 r.

¹⁴⁶⁸ *Ibidem*, C. 1220, doc. 6, f. 187 r.

BIBLIOGRAFIA

Ardit Lucas, Manuel, “Expulsió dels moriscos i creixement agrari al País Valencià”, *Afers*, 5-6, 1987, pp. 273-316.

Ardit Lucas, Manuel, *Els homes i la terra del País Valencià. (Segles XVI-XVIII)*, Curial, Barcelona, 1993.

Ardit Lucas, Manuel, *Creixement econòmic i conflicte social. La foia de Llombai entre els segles XIII i XIX*, ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 2004.

Baixauli Juan, Isabel Amparo, *Casar-se a l'Antic Règim. Dona i família a la València del segle XVII*, Universitat de València, Aldaia, 2003.

Benítez Sánchez-Blanco, Rafael, “Compraventas de bienes enfitéuticos en Valldigna (Valencia), 1564-69”, *Actas del IV Simposio Internacional de Mudejarismo: economía*, Terol, 1992, pp. 293-306.

Benítez Sánchez-Blanco, Rafael, “Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII). Ponderación global y marco jurídico”, a *Poder, familia y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*, Francisco Chacón Jiménez i Juan Hernández Franco (Eds.), Barcelona, Anthropos, 1992.

Benítez Sánchez-Blanco, Rafael, “El problema morisco”, *Enigmas de la Iglesia Valenciana*, Juan Carlos Martín i Alfonso Esponera (coord.), Diputació de València, València, 1997, pp. 95-110.

Benítez Sánchez-Blanco, Rafael, *Heroicas decisiones. La Monarquía Católica y los moriscos valencianos*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2001.

Benítez Sánchez-Blanco, Rafael, “Justicia y gracia: Lerma y los consejos de la monarquía ante el problema de la repoblación del Reino de Valencia”, a *La Monarquía de Felipe III: los reinos* (José Martínez Millán i Mª Antonietta Visceglia, dirs.), Madrid, Fundación Mapfre, 2008, vol. IV, pp. 255-332.

Benítez Sánchez-Blanco, Rafael, *Tríptico de la expulsión de los moriscos. El triunfo de la razón de estado*, Montpellier, PULM- Collection Voix des Suds, 2012.

Bernabé Gil, David, “Quince años de estudios sobre el régimen señorial valenciano en la Edad Moderna”, *Estudios sobre señorío y feudalismo: homenaje a Julio Valdeón*, ed. Esteban Sarasa Sánchez i Eliseo Serrano Martín, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2010, pp. 197-234.

Braudel, Fernand, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, Fondo de Cultura Económica, México, 1953.

Braudel, Fernand, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, 2ª ed., Fondo de Cultura Económica, México, 1987.

Braudel, Fernand, *Los juegos del intercambio*, tom II de *Civilización material, economía y capitalismo, siglos XV-XVIII*, Madrid, Alianza Editorial, 1984.

Casey, James, “Structure et développement de l’agriculture de Valence à l’époque moderne, 1500-1700”, a Joseph Goy i Emmanuel Le Roy Ladurie (Ed.), *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l’époque préindustrielle*, vol. I, Paris, 1982, pp. 329-339.

Chabàs, Roc, “Descripción del Reino de Valencia, 1565 a 1572”, *El Archivo*, 4, Dénia, 1890, “Cens de Hierónimo Muñoz, 1567-1570”.

Císcar Pallarés, Eugenio, *Tierra y señorío en el País Valenciano. (1570-1620)*, Del Cenia al Segura, València, 1977.

Císcar Pallarés, Eugenio, *Moriscos, nobles y repobladores. Estudios sobre el siglo XVII en Valencia*, ed. Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d’Estudis i Investigació, València, 1993.

Císcar Pallarés, Eugenio, “Economía y fiscalidad en los señoríos «pobres» de la casa de Gandia en la época de la expulsión de los moriscos”, *Revista de Historia Moderna*, 24, 2006, Alacant. Universitat d’Alacant, pp. 123-151.

Císcar Pallarés, Eugenio, “Altres activitats econòmiques. El comerç”, *Entre terra i fe. Els musulmans al regne cristià de València (1238-1609)*, València, 2009, pp. 249-266.

Císcar Pallarés, Eugenio, “La vida material de los moriscos en el Reino de Valencia. Notas y reflexiones sobre el estado de la cuestión”, *Estudis, Revista de Historia Moderna*, 35, 2009, pp. 37-84.

Danvila i Collado, Manuel, “Desarme de los moriscos en 1563”, *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 10, 1887, pp. 273-306.

Escolano, Gaspar, *Década primera de la historia de la insigne y Coronada ciudad y Reyno de Valencia*, Tipogr. de Patricio Mey, València, 1611, (Ed. Facsímil, Departament d’Història Moderna, 1972).

Felipo Orts, Amparo, “Producción y consumo de vino en el País Valenciano en el siglo XVII: los manifiestos de 1627-1631”, *Saitabi*, 35, 1985. València, pp. 127-150.

Furs e actes de cort fetes e atorgats per [...] Carlos [I] Monçó MDXXXII, València, Ioan Mey, 1545. Edició facsímil a càrrec de Ricardo García Cárcel, *Cortes del reinado de Carlos I*, Valencia, 1972.

Furs e ordinations fetes per los gloriosos reys de Aragó els regnícoles del Regne de València, editada per Lambert Palmart, València, 1482. Reimpressió facsímil, València, 1977.

Garcia, Ferran i Antoni Conca, “Pedra, neu, pluja, gel, fred, calimes, vent, tronades ... en definitiva: l’Oratge”, Tortosa i Pastor, Paco, *La comarca de la Vall d’Albaida. Paisatges, cultura i medi ambient*, Mancomunitat de municipis de la Vall d’Albaida, Ontinyent, 2000, pp. 33-36.

García Hernán, Enrique, *Monumenta Borgia VI (1478-1551). Sanctus Franciscus Borgia, quartus Gandiae dux et Societatis Iesu praepositus generalistertius (1510-1572)*, Generalitat Valenciana–Institutum Historicum Societatis Iesu, València-Roma, 2003.

Gil Olcina, Antonio, *Singularidades del régimen señorial valenciano. Expansión, declive y extinción de la señoría directa*, Universitat d’Alacant, Servei de publicacions, 2012.

Glick, Thomas F, “Paisatges moriscos en el regadiu històric valencià”, *Entre terra i fe. Els musulmans al regne cristià de València (1238-1609)*, València, 2009, pp. 237-247.

Goy, Joseph i Le Roy Ladurie, Emmanuel (Ed.), “Presentation” en *Les fluctuations du produit de la dime*, Paris, Mouton, 1972, pp. 9-24.

Goy, Joseph i Le Roy Ladurie, Emmanuel (Ed.), “Rapport introductif”, en *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, vol. I, Paris, 1982, pp. 13-27.

Guinot Rodríguez, Enric i Ardit Lucas, Manuel, *Cartes de poblament valencianes modernes (segles XVI-XVIII)*, Universitat de València- Fonts històriques valencianes, 62 A, 2015.

Halperin Donghi, Tulio, *Un conflicto nacional. Moriscos y cristianos viejos en Valencia*, Publicacions de la Universitat de València, *Biblioteca de Estudios Moriscos*, València, 2008.

Hamilton, Earl Jefferson, *El tesoro americano y la revolución de los precios en España*, Barcelona, Ariel, 1975.

Hermosilla Pla, Jorge, “Paisatges moriscos en el regadiu històric valencià”, *Entre terra i fe. Els musulmans al regne cristià de València (1238-1609)*, València, 2009, pp. 229-147.

Hinojosa Montalvo, José, *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, Biblioteca Valenciana, València, 2002.

La Parra López, Santiago, “Moros y cristianos en la vida cotidiana ¿Historia de una represión sistemática o de una convivencia frustrada?”, *Revista de Historia Moderna*, 11, 1992, Alacant, pp. 143-144.

La Parra López, Santiago, *Los Borja y los moriscos. Repobladores y “terratenientes” en la huerta de Gandia tras la expulsión de 1609*, IVEI-Alfons el Magnànim, València, 1992.

La Parra López, Santiago, “1609 en el ducado de Gandia”, p. 222, *Disidencias y exilios en la España moderna. Actas de la IV Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna*, Universitat d'Alacant, Alacant, 1997, pp. 217-231.

La Parra López, Santiago, *Història de Miramar*, Ajuntament de Miramar, Miramar, 2003.

La Parra López, Santiago, “El nacimiento de un señorío singular: el ducado gandiense de los Borja”, *Revista de Historia Moderna*, 24, 2006, pp. 31-66.

La Parra López, Santiago, “El ducado de Gandia y la memoria familiar de san Francisco de Borja”, *Revista Borja. Revista de l’HIEB*, 2: Actes del II Simposi internacional sobre els Borja, Universitat Politècnica de València – Escola Politècnica Superior de Gandia, Gandia, 2009, pp. 81-103.

Lapeyre, Henri, *Geografía de la España morisca*, Universitat de València, Biblioteca de Estudios Moriscos, València, 2009. Edició original francesa 1959.

Le Roy Ladurie, Emmanuel, *Les paysans de Languedoc*, EPHESSE, Paris, 1985, Reimpressió. Primera edició, 1966.

Lloret Gómez de Barreda, Paz, “El impacto de la expulsión de los moriscos sobre las rentas del señorío en Olocau”, en *La nobleza valenciana en la edad moderna: Patrimonio, poder y cultura* (Amparo Felipo Orts i Carmen Pérez Aparicio, eds.), València, Universitat de València, 2014, pp. 133-191.

Lomas Cortés, Manuel, *El puerto de Dénia y el destierro morisco (1609-1610)*, València, PUV, 2009.

Lomas Cortés, Manuel, *El proceso de expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*, Publicacions de la Universitat de València, Biblioteca de Estudios Moriscos, 2011.

Martinez, François, *La permanence morisque en Espagne après 1609 (discours et réalités)*, Thèse, Université Paul-Valéry-Montpellier III, octobre 1997, Atelier national de Reproduction des Thèses, Lille.

Mas i Forners, Antoni; Mas i Martí, Josep; Noguera i Mengual, Jaume, *La senda de l’èxode. Els moriscs de la Marina Alta i la seua empremta després de 1609*, Mancomunitat Cultural de la Marina Alta, 2009.

Mira Gramage, David i Tortosa Pastor, Paco, “La presència de l’aigua: el líquid bàsic”, Paco Tortosa i Pastor, *La comarca de la Vall d’Albaida. Paisatges, cultura i medi ambient*, Mancomunitat de municipis de la Vall d’Albaida, Ontinyent, 2000, pp.37-39.

Montes Ramírez, Lourdes, “El relleu”, M.^a del Carmen Agulló Díaz (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d’un poble*, Caixa d’Estalvis d’Ontinyent, Ontinyent, 1999, pp. 15-16.

Ordiñana i Bataller, Esteve, "Toponímia: Toponímia rural i noms de carrers", M.^a del Carmen Agulló Díaz (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d'un poble*, Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, Ontinyent, 1999, pp. 25-40.

Ortiz García-Bustelo, Luz (ed.), *Moros y cristianos. Los moriscos de Albaida*, Albaida, 1998.

Palop Ramos, José-Miguel, "El producto diezmal valenciano durante los siglos XVII y XVIII. Aproximación a su estudio", en Goy, Joseph i Le Roy Ladurie, Emmanuel (Ed.), *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, vol. I, Paris, 1982, pp. 408-416.

Palop Ramos, José-Miguel, "Propiedad, explotación y renta en la huerta de Valencia: Moncada, 1740", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 10, 1983, pp. 91-134.

Pastor Alberola, Enrique, *Castellón de Rugat. Estudio Histórico-Geográfico*, Castelló de Rugat, 1973.

Pastor Alberola, Enrique, "Carta arqueológica del término de Castellón de Rugat (Valencia)", *Archivo de prehistoria levantina*, Servei d'Investigació Prehistòrica de la excma. Diputació Provincial de València, València, 13, 1972, pp. 209 i 240.

Piqueras Haba, Juan, "Geografía de la població morisca al Regne de València al començament del segle XVII", *Entre terra i fe. Els musulmans al regne cristià de València (1238-1609)*, València, 2009, pp. 173-199.

Reglà Campistol, Joan, *Estudios sobre los moriscos*, 1^a ed., Anales de la Universidad de Valencia, València, 1963-64.

Reglà Campistol, Joan, "Los moriscos: estado de la cuestión y nuevas aportaciones documentales", *Saitabi*, 10, 1960, pp. 101-130.

Salvà i Ballester, Adolf, "Los moriscos valencianos en 1527 y 1528", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XVI, 1935, pp. 365-376.

Sánchez Pérez, José Augusto, *Partición de herencias entre los musulmanes del rito melequí*, Madrid, Centro de estudios Históricos, 1914.

Sanchis Sivera, Josep, *Alguns documents i cartes privades que pertanyeren al segon duc de Gandia en Joan de Borja. Notes per a la història d'Alexandre VI*, CEIC «Alfons el Vell», Gandia, 2001 (ed. de S. La Parra López de l'original en castellà: València, 1919).

Serrano i Jaén, Joaquim, “Desenvolupament i destrucció d’una minoria: els moriscos al senyoriu d’Elx”, *Recerques: història, economia, cultura*, 27, 1993, Barcelona, pp. 53-72.

Soler, Abel i Jordà, Rafa, *Aielo de Rugat. Geografia, història, patrimoni*, Ajuntament d’Aielo de Rugat, Aielo de Rugat, 2007.

Soler Molina, Abel, *De Vilanova de Rugat a la Pobla del Duc. Persones i fets d’un poble de llauradors de la Vall d’Albaida*, Ajuntament de la Pobla del Duc, 1999.

Soler Molina, Abel, *Castelló, refugi dels Borja. Història de Castelló de Rugat del segleXI al XVII*, Castelló de Rugat, Ajuntament de Castelló de Rugat, 2009.

Terol i Reig, Vicent, “Sarraïns i moriscos: del segle XV a l’expulsió de 1609”, M.^a del Carmen Agulló Díaz (coord.), *Castelló de Rugat, Memòria d’un poble*, Caixa d’Estalvis d’Ontinyent, Ontinyent, 1999.

Terol i Reig, Vicent, “Llegint un mapa de la Vall d’Albaida de 1499. ‘Magnats e poderoses persones’. Lluitant per la jurisdicció i fitant la terra”, *Alba*, 15, 2002, Ontinyent, pp, 5-40.

Udina Martorell, Frederic i Belenguier Cebrià, Ernesto, *La expulsión de los moriscos de Valencia y Cataluña según el comisario de embarque Don Cristóbal Sedeño*, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 1980.

Valldecabres Rodrigo, Rafael, (ed.), *El cens de 1510. Relació dels focs valencians ordenada per les Corts de Montsó*, PUV- Fonts Històriques Valencianes, 6, València, 2002.

Viciana, Martí de, *Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reyno*, Barcelona, 1564, Reimpressió facsímil, València, 1972.